

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Academie de la Langue Basque

Zuzendaritzaren buru: Fr. Luis Villasante

Euskera XXX (2. aldia)
(1985, 2)
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Arbieto. 3 - 48008 Bilbo

ISSN. **Euskera** 0210-1564
Dep. Leg.: BI-1381-82
A. G. Elkar, S. Coop.
Autonomia, 71 - 48012 Bilbo

AURKIBIDEA

PELLO SALABURU: EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

<i>Fr. L. Villasante:</i> PELLO SALABURU JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA	287
<i>Pello Salaburu:</i> MARIO BUNGE-ren HIZKUNTZALARITZA	297
<i>K. Mitxelena:</i> PELLO SALABURUREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA	331

IGNACIO M.ª ETXAIDEREN MENDEURRENA

<i>Fr. L. Villasante:</i> INAZIO M. ^a ETXAIDE JAUNAREN MENDEURRENA	343
<i>Yon Etxaide:</i> INAZIO MARIA ETXAIDE LIZASOAINEN BIZITZA ETALANAK	345
<i>Ana M.ª Echaide:</i> IGNACIO M. ^a ETXAIDEREN MENDEURRENA	373

GAI LABURRAK

<i>Jon Joseba Etxabe Jauregi:</i> ESTATU BATUETAKO IDAHO ESTATUKO EUSKARAREN AZTERKETA	377
<i>Georges Rebuschi:</i> THEORIE DU LIAGE ET LANGUES NON-CONFIGURATIONNELLES: QUELQUES DONNEES DU BASQUE NAVARRO-LABOURDIN	389
<i>Sh. Dzidziguri:</i> EL FENOMENO DE PARALELOS SINONIMICOS Y LOS GEMINADOS SEMANTICOS (EN EL GEORGIANO, VASCO, ETC.)	435
<i>Yu. Vl. Zytsar:</i> SOBRE LOS GEMINADOS SEMANTICOS DE A. TOVAR	439
<i>K. Morvay:</i> LA FLEXION NOMINAL VASCA	445

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

<i>K. Mitxelena:</i> MAILEGU BERRIEN IDAZKERA	457
<i>Fr. L. Villasante:</i> MAILEGUZKO HITZEN ARAZOARI SEGIDA EMATEAZ	461
MAILEGUZKO HITZEZ: V. puntua, VI. puntua, VII. puntua	465
CESION EN PRECARIO: BIZKAIKO FORU ALDUNDIAK EUSKALTZAINDIARI UTZIA	469
HERRI-IZENEI BURUZKO ADIERAZPENA: LLODIO/LAUDIO	475
EUSKALTZAINDIAREN BATZAR AGIRIAK: 1984: X, XI eta XII; 1985: I, II, III, IV, V eta VI	479

BATZAR TXOSTENAK

<i>Yon Etxaide</i> : EUSKAL PONTIZEN ZAHAR BATZUK AZTARRIKATUZ	513
<i>J. M.ª Jimeno Jurio</i> : TOPONIMIA DE IRUNERRIA: SISTEMAS DE DENOMINACION Y LOCALIZACION.....	527
<i>Fr. L. Villasante</i> : ARESTIREN OROITZAPENETAN	533
<i>J. San Martin</i> : GABRIEL ARESTIK BESTE HIZKUNTZETATIK EGIN ZITUEN POESI ITZULPENAK.....	535
<i>X. Kintana</i> : GABRIEL ARESTI: BILBOKO EUSKALDUNA ETA BATASUNAREN ERAGILEA	541
<i>Jose Antonio Arana Martija</i> : GABRIEL ARESTIREN "NERE AITAREN ETXEA DEFENDITUKO DUT" 350 HIZKUNTZETARA ITZULIA	549
<i>Mariano Izeta</i> : BAZTANGO HIZTEGI TTPIA.....	553
<i>J. M.ª Jimeno Jurio</i> : SUSTITUCION DE TOPONIMOS POR HAGIONIMOS EN NAVARRA	619

BERRIAK

<i>Fr. L. Villasante</i> : "ERIZKIZUNDI IRUKOITZA"REN AURKEZTAPE-NEAN.....	629
<i>Fr. L. Villasante</i> : JOAKIN LIZARRAGA ELKANOKOAREN "ONGUI ILTZEN LAGUNTZEKO ITZGAIAC" LIBURUAREN AURKEZPENA	633
<i>Frantzisko Ondarra</i> : JOAKIN LIZARRAGA ELKANOKOAREN "ONGUI ILTZEN LAGUNTZEKO ITZGAIAC" LIBURUAREN AURKEZPENA	635
<i>J. L. Lizundia</i> : 1985. URTERAKO EUSKALTZAINDIAREN BATZAR EGUTEGIA	637
<i>Fr. L. Villasante</i> : GASTEIZEN, SAN ANTONIO KALEKO ORDEZKARITZA ZABALTZEAN	641
<i>Fr. L. Villasante</i> : V. DIALEKTOLOGI JARDUNALDIAK	645
<i>Gotzon Aurrekoetxea</i> : V. DIALEKTOLOGI JARDUNALDIAK	649
<i>J. L. Lizundia</i> : "EXPOLANGUES" HIZKUNTZEN ETA NAZIOARTEKO KOMUNIKABIDEEN III. ARETOA	655
<i>J. M.ª Satrustegi</i> : LEKAROZKO IV. BARNE JARDUNALDIAK	659
<i>Fr. L. Villasante</i> : ENCUESTRO ENTRE LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, LA REAL ACADEMIA GALLEGA, EL INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS Y EUSKALTZAINDIA/REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA.....	665
<i>X. Gereño</i> : BILBOKO EUSKALDUNEN AFARIAK	671
NAFARROAKO D MAILA AZTERKETAK	675
D MAILADUNEN ZERRENDA.....	677
<i>Fr. L. Villasante</i> : IRUÑEKO ORDEZKARITZA ZABALTZEAN.....	679
<i>Román Felones</i> : PRESENTACION DE LA NUEVA DELEGACION DE EUSKALTZAINDIA EN NAVARRA	683
<i>Jose Antonio Ardanza Lehendakariari Euskaltzaindiak ikustaldia</i>	685

HILBERRIAK

<i>Pierre Lafitte</i> : P. NARBAITZ	687
<i>E. Knörr</i> : IN MEMORIAM ODON APRAIZ BUESA	691
<i>Emile Larre</i> : PIARRES LAFITTE JOAN ZAIKU	697
EUSKALTZAINDIAREN AURKITEGIA	705
FE DE ERRATAS DE EUSKERA (1984, 2)	721
AURKIBIDEA 1985: EUSKERA (1985, 1 + 1985, 2)	723

**PELLO SALABURU
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

Arizkun, 1985-III-31

PELLO SALABURU JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Arizkun, Martxoak 31, 1985

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Roman Felones jauna, Nafarroako Hezkuntza eta Kultur Kontseilaria.

Felix Uztarroz, Baztango Alkate orde jauna.

Joan Irigoien Arizkungo Jurado jauna.

Euskal Komunitate Autonomo eta Foru Diputazioen Ordezkarriak.

Jaun-Andreak:

Euskaltzaindiak Arizkunen egiten du gaur bilkura, herri hontako seme baten —Pello Salaburu jaunaren— Akademiaren sartzeari ospatzeko. Ez dakienaren faboretan esan dezagun, hasteko, Euskaltzaindi hori zer den. Euskaltzaindia deitzen diogu euskararen Akademiari.

Edozeinek daki hizkuntzek izan ohi dituztela beren Akademiak, mintzairari buruz arau gidariak emateko jarriak. Urrunago joan gabe, bada erdarearen Akademia, bada frantsesarena, eta abar. Gure euskarak ere badu berari dagokion Akademia, eta horri deitzen zaio Euskaltzaindia. Akademia horretan egiten du gaur sartzeari Pello Salaburu, Arizkungo herri honen semeak.

Euskaltzaindi honen egitekoa da euskararen goiti-beheitiak nolabait erregelatzea. Hortarako kargua eta mandatu du Euskal Herriko lau Diputazioonek emanik; hots, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako Diputazioonek mende honen hastapenean emanik.

Bai, bazuen gure euskara on-beharrak horrelako zerbaiten premia, eta premia gorria. Mendeetan barna bizi izan da euskara ia babes eta baliamentu guztiez gabetua, kasik bertan behera utzia. Ez zuen eskolan sarbiderik, ez ofizialtasun fitsik, ez gizartean ohore edo distirarik. Haatik irauin izan du gure egunok arte, ez bitartean galera eta gibelamendu handiak izan gabe. Euskaltzaindia jarria izan zen, bada, euskara artatu eta bere behertzapenetik altxatzeko. Zer lana!

Bestalde, gaur euskarak gizon jakintsuen estimua bereganatu du. Ez da guti. Eta hau da estimu horren arrazoia: Europako lehen hizkuntzen hondar

bakarra baita. Hizkuntz gaietan adituak direnek uste dute, bada, euskara dela Europako lehen hizkuntzen hondar bakarra, bazter honetan miragarriki bizirik iraun duena. Beraz, gure inguruan bizi diren beste hizkuntzek kanpotik geroago etorriak omen dira.

Guretzat, berriz, euskara Euskal Herri honen ondarea da. Eta ondasun hori gaur arriskutan eta galzorian ikusten dugu.

Horregatik eta horretarako sortu zen, bada, Euskaltzaindia: mintzaira honen salbamenduko lanean aritzeko.

Zaila da benetan, zinez gaitza, Euskaltzaindiari egotzi zaion egitekoa. Euskara bizirik atera, landu, apaindu, bizkortu, iraun arazi. Hizkuntza hau behar bezala erabiltzeko arauak eman. Euskararekiko auziak eta arazoak bideratu.

Euskaltzaindi honek bere galtzarrean bi sail ditu: Iker saila eta Jagon saila, erran nahi baita, euskara ikertu eta euskara artatu. Bi sail horietan sartzen da nolabait Euskaltzaindiaren egiteko guztien bilduma. Azkenaldi honetan bere eskuen artean dituen ekintza nagusiak hauetxek dira: Hiztegia, Gramatika eta Euskararen Atlasa. Hitz batean esateko, Euskaltzaindiak euskarari bideak paratu nahi dizkio, iraun dezan, lant dadin, osasun onaz bizi dadin.

Baina euskararen salbamenduko obra handi honetan badira behaztopaharri bereziak ere, zeinetarik geure burua beharko baitugu gorde obra honek atarramendu ona izango badu. Hiru bereziki aipatuko ditut, gaingiroki baino ez bada ere.

Lehenbizikoa da zatiketatarik eta elkarren arteko borroketarik alde egi-tea. Batasuna behar dugu. Euskaltzaleok, guztiok bat eginik ere, guti gara. Ez gaitzen taldekerietan barreia. Bakoitza bere aldetik ibiliz eta elkar janez ez dugu fitsik egingo. Egiten diren ahaleginak nolabait gidatu eta koordinatuko dituen Erakunde baten beharra dago, eta horretarako da, hain zuzen, Euskaltzaindia, propio eta berariaz horretarako jarria.

Ni nago gure lanak sarritan ez ote diren alferrik galtzen euskaltzaleen artean batasunik ez delako, ezin ikusiak gure artean direlako, behar den beste komunikazio eta elkar hizketarik ez delako. Ekintza honetan Erakunde baten gidaritza behar-beharrezkoa da, eta, hain zuzen, horretarako dago Euskaltzaindia; baina hura alde batera utzirik, bakoitzak bere bidetik ibili nahi badu, porrot egiteko arriskuan gaude. Azken finean batasunetik dator indarra.

Eta bigarren arriskua: herriko euskararekin lokarriak mozteko arriskua. Hori bi eratara gerta daiteke: bai gehiegizko purismoaz eta bai gehiegizko erdalkeriaz ere. Zilegi izan bekit gaur gerta daitekeen zerbait adibide gisa aipatzea.

Gaur “euskaldun berriak” deitzen ditugunak asko ugaritu dira, eta eskerak ematekoa da, noski. Hori berez seinale ona da eta itxaropide handia. Baina inoiz gertatzen da euskaraz ongi ikasi gabe jartzen baitira gero irakas-

le. Orduan hurrek uste dute beren gurasoek baino hobeki dakitela horiek euskara, eta hori ez da hola. Gaietiko edo axaleko zenbait gauzatan izan daiteke hori egia, baina ez hizkuntzaren muinari dagokionetan. Oker aditu horren ondorioz gizaldi batetik bestera pasaia egin ordez, etena egiten da. Lehengo euskara jatorraren ordez, euskara murriztu, idor eta giharrerik gabe-koaz gelditzen dira haurrak. Bai ahozkatze jatorra, bai azentua, bai esapi-deak moldatzeko jeinua, hitzak, itzulikak, dena galdu edo arras pobretua gel-ditzen da. Ikastolak behar du familiako euskararen aberaste bat izan, ez ordea etsai. Lokarriak tradizioarekin mozturik, dena galtzen da.

Hirugarren arriskua, azkenik: euskararen aldeko lan hau politikaz nahastekoa. Euskaltzaindiak ez du hori nahi, zeren euskara guztiona baita, herri baten ondasuna eta altxorra, alegia; politika, aldiz, berezile da, zatika-tzaile. Euskara politikazko aukera berezien gaietik dago.

Euskaltzaindiak badu, bada, zeri begiratu eta goardia eman, euskararen salbamenduko obra hau ongi gidatu eta bideratu nahi baldin badu; eta hortan da.

Gaur Arizkun herri hontako seme bat, Pello Salaburu jauna, sartzen da Euskaltzaindian. Bihotzez zorionak eman nahi dizkiet, bai berari eta bai Ariz-kungo herri honi ere.

* * *

Señoras, señores:

La Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia celebra hoy sesión pública y solemne en este pueblo de Arizkun para recibir en su seno al nuevo académico de número Sr. Pello Salaburu, hijo de esta localidad baztanesa. El Sr. Pello Salaburu sucede en la Academia al Sr. Angel Irigaray, fallecido en noviembre de 1983 y que era asimismo navarro, pues había nacido en Vera de Bidasoa.

Como es sabido, las recepciones de nuevos académicos se celebran con arreglo a un ceremonial o ritual que es más o menos similar en todas las Corporaciones de esta índole. Por lo que se refiere a nuestra Academia, es ya una costumbre, que creo que arranca casi desde los principios, el que tales actos de recepción se celebren en el pueblo natal del nuevo académico. No es, desde luego, una ley y ha tenido, sin duda, excepciones, pero sí es una constante.

La razón de ello es obvia: la Academia quiere aprovechar estas ocasiones y otras similares para inculcar o despertar en el pueblo la conciencia del valor y dignidad de su lengua.

Una lengua como la vasca, que ha vivido en una casi total indefensión y desvalimiento, sin acceso a la escuela, sin que se la admitiera para los usos oficiales, nobles y de un cierto brillo social —si alguna excepción hay que hacer, y aun ella relativa, habría que hacerla a favor de la Iglesia—; una len-

gua, como digo, abandonada a su suerte, acaba perdiendo prestigio y crédito a los ojos de los propios hablantes, lo cual no es más que el primer paso para que éstos renieguen de ella y la abandonen. Creo que este desprestigio social se halla en la base de los grandes retrocesos padecidos por el euskara.

Por esto, la Academia, en la medida que le permiten sus modestas posibilidades, se esfuerza por inculcar en el pueblo la conciencia del valor, dignidad e idoneidad de esta lengua, y, en una palabra, por sacarla de su ostracismo. Al fin y al cabo, esto es algo que se confunde con sus mismos fines.

Efectivamente, la Academia fue creada y existe para la rehabilitación de la lengua. Por ello la causa de la Academia se confunde con la de la lengua, puesto que aquélla fue creada y vive para ésta.

No es éste el momento de trazar la historia de Euskaltzaindia, Real Academia de la Lengua Vasca, pero tal vez no esté de más refrescarla un poco, pues desgraciadamente el desconocimiento al respecto es bastante general, y, lo que es aún peor, la desinformación y las interpretaciones torcidas o versiones incorrectas de los hechos no son nada infrecuentes.

Parece que la primera mención expresa de la necesidad o suma conveniencia de fundar una Academia que trate de resolver los problemas que plantea esta lengua se debe a José Francisco Aizquibel (1798-1865). Aizquibel era azcoitiano, pero no vivió en el país, sino en Toledo. Estuvo en Roma al servicio de un canónigo y más tarde fue secretario del Duque de Granada. Las circunstancias de su vida le permitieron viajar por gran parte de Europa y adquirir una bella cultura. Pero este vasco, alejado físicamente del país, no por eso renegó de él ni de su lengua, sino todo lo contrario; y, paradójicamente, será él el primero en denunciar el caos o desorden existente y en proponer, como remedio, la creación de una Academia, cuyo fin principal sería la formación de una lengua literaria común. Esto lo dice Aizquibel en un opúsculo publicado en Madrid en 1856 y titulado "De la lengua euskera o de los vascongados" (1).

Permitaseme citar un párrafo de este trabajo de Aizquibel:

"Esto mismo quisiéramos que sucediera con nuestro Euskera, que poco a poco se formase un dialecto clásico o literario, que comprendiesen igualmente los habitantes de todo el país Vascongado indistintamente, como puede suceder muy bien, si el clero del país en su predicación y publicación de devocionarios y de obras de instrucción cristiana, usase de un lenguaje puro y escogido, arreglando para ello una gramática, que reuna los elementos primitivos de esta lengua en su mayor pureza, sin hacer caso de ninguno de los actuales dialectos, y atendiendo sólo a la verdadera y genuina restauración de la lengua, aproximándose, cuanto se pueda, al estado que tenía en la época de su mayor apogeo o de su mayor pureza. Para esto es indispensable la forma-

(1) Véase *Eusko Bibliographia*, de Jon Bilbao, s. v. Aizkibel.

ción de una academia compuesta de Vascongados, que hayan hecho estudios especiales sobre su lengua, o que hayan estudiado las lenguas orientales, o dedicándose a estudios lingüísticos, admitiendo igualmente en su seno a todo filólogo o lingüista extranjero que se dedique al estudio de nuestra lengua. Las autoridades del país deben proteger y contribuir para la prosperidad y buen éxito de los trabajos de esta corporación, que serían sumamente útiles para el país y para la ciencia filológica, llevando a cabo el gran pensamiento de nuestro adorado patricio, el Sr. Conde de Peñafiorida, fundador de la Sociedad Vascongada de Amigos del País, que produjo tantos beneficios. De este modo estaría unida esta nación con el tiempo ethnográficamente, bajo un dialecto común literario, que al cabo de un siglo o dos predominaría por la ventaja de ser comprendido en las siete provincias o distritos de diferentes dialectos, que hoy se conocen y no se pueden entender unos con otros, ya que es imposible reunirlos políticamente, perteneciendo a dos naciones poderosas. Progresaría muchísimo la literatura vascongada, porque habría más consumo de libros euskeranos, puesto que les será comprensible a todos el dialecto literario, y entonces se publicarían muchas gramáticas, diccionarios y obras útiles, que, por temor de falta de venta, se hallan en el día en el estado de manuscritos, unos concluidos y otros abandonados, sin ningún género de estímulo para concluirlos” (2).

Sin duda que hoy, a más de cien años de distancia, habría que limar asperezas en el tenor literal de algunas expresiones de Aizquibel, pero no se puede negar que hizo un diagnóstico certero de la situación y apuntó el remedio.

Aizquibel se preocupó también por recoger y coleccionar, en la medida que pudo, cuantos libros se habían publicado en esta lengua en cualquiera de sus variedades, por humildes que fueran, y por hacer su descripción bibliográfica. El mismo nos dice textualmente:

“Por experiencia propia sabemos lo que cuestan estas investigaciones en un país, en donde se ocupan y se cuidan tan poco de su lengua” (3).

También Duvoisin en sus cartas a D'Abbadie —Mecenas que organizaba y pagaba de su peculio los torneos de poesía vasca— habla de la conveniencia de crear una Academia de esta lengua. José Manterola en su Cancionero Vasco, aludiendo al desorden ortográfico existente, lamenta la falta de una Academia que reglamente estos extremos. Y el próximo año se cumplirá el centenario de las Fiestas Euskaras celebradas en Durango en 1886. En ellas D. Aristides de Artiñano presentó un proyecto muy concreto y detallado de Academia Bascongada, como él la denominaba. Incluso elaboró unos Estatutos para ella (4).

(2) *Sobre la Real Academia de la Lengua Vasca*; Bilbao, 1976.

(3) *Jesús Elósegui* “Algo sobre José Francisco Aizquibel” en *Homenaje a Julio de Urquijo*, 1949, t. I, pp. 181-196.

(4) *Sobre la Real Academia de la Lengua Vasca*; Bilbao, 1976.

Pero pese a todos estos planes y esbozos, el proyecto tardará aún en llevarse a cabo. También en la correspondencia mantenida entre Broussain y Azkue —aún inédita en su mayor parte— sale a cada paso el proyecto de una futura Academia y la mención de la obra unificadora que ésta deberá realizar.

Después de muchos intentos y tentativas que resultaron fallidos se vino a caer en cuenta que el proyecto no se realizaría si las autoridades públicas del propio país no tomaban cartas en el asunto.

Y fue así, en efecto. La Diputación de Vizcaya en 1918 aprueba en principio la idea y la pasa a las Diputaciones hermanas de Alava, Guipúzcoa y Navarra pidiendo que ellas asimismo den su conformidad para que las cuatro de mancomún puedan crear la Academia, le confieran autoridad o rango de institución pública para ocuparse de los problemas de la lengua vasca y la sostengan económicamente. Así se hará en los años de 1918 y 1919 con la preciosa ayuda que por encargo de las mismas Diputaciones prestó la Sociedad de Estudios Vascos.

Se trata, por tanto, de una Institución pública, creada por las autoridades del país y que ha recibido de ellas el mandato o misión de normalizar las cosas de la lengua vasca.

No estará de más tampoco recordar cómo fueron escogidos los primeros académicos, pues también este detalle revela a las claras la conciencia que existía de que la nueva corporación debía salir de algún modo del seno del pueblo euskaldun y estar a su servicio. Los nuevos académicos no los nombraron a dedo las Diputaciones. Se decidió que a título de “compromisarios” debía autorizarse para elegirlos a los directores de las revistas o publicaciones vascas de la época. Para tal efecto, D. Julián Elorza, presidente de la Sociedad de Estudios Vascos, convocó a los dichos directores, más a los cuatro académicos fundadores elegidos ya en el Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate en 1918. Esta histórica reunión se celebró en la Diputación de Guipúzcoa el 21 de setiembre de 1919. De entre los que participaron en ella el único que aún hoy vive es el Capuchino navarro P. Dámaso de Inza, que votó en calidad de director de la revista u hoja periódica *Irugarrengo Prantziskotarra* (el Terciario Franciscano). El P. Dámaso con sus noventa y más años vive actualmente retirado en la enfermería del convento de Capuchinos de Pamplona-extramuros.

Así nació, pues, Euskaltzaindia con mandato expreso conferido por las Diputaciones para encauzar y guiar las cosas de la lengua vasca. Últimamente su autoridad ha sido refrendada y de algún modo consagrada por el Real Decreto de reconocimiento de S. M. Juan Carlos I, de fecha 26 de febrero de 1976.

Euskaltzaindia debía empezar por decidir la ortografía legítima o auténtica a usar en euskara, cosa que hizo pronto y sin mayor dificultad. Seguidamente le aguardaba el arduo problema de la constitución de la lengua literaria común. En los Estatutos fundacionales de 1920 se lee, en efecto:

“Trabajaré preferentemente en la formación de un lenguaje literario unificado en léxico, sintaxis y grafía, que nutriéndose de la savia de todos los dialectos, nos permita disfrutar de una literatura común” (5).

Ya Campión hacía notar que ésta era “acaso, la más grave de las cuestiones que puedan someterse a los debates y sentencia de nuestra Academia” (6).

Esta empresa de la constitución de la lengua literaria común exige su tiempo y aún no está del todo resuelta, pero la Academia no la deja de su mano. Ella sigue pensando que este es un requisito ineludible para que el euskara pueda hacer frente a los problemas que el mundo actual le plantea. Por otra parte, esto no quita que los dialectos literarios tradicionales sigan cultivándose, siempre que se respete la ortografía general y la infraestructura esencial de la lengua (7).

En el periodo que transcurre desde los años 20 al 85 la Academia ha conocido tiempos azarosos y difíciles, pero ha procurado responder al empeño para cuya satisfacción fue creada. En estos mismos días anteriores al de hoy los académicos y los responsables de las Comisiones han estado reunidos en Lecároz con el fin de bosquejar el programa de los trabajos académicos a realizar en los próximos años. Como digo, además de los miembros de número han estado ocupados en esta programación los responsables de las Comisiones de Gramática, Diccionario, Dialectología, Onomástica, Literatura, Bertsolaris, Publicaciones, Biblioteca, etc.

* * *

Pero si la Academia existe por la lengua y está consagrada a su causa, es claro que no se la puede comprender y entender si no se tiene una idea de ésta y de su estado. Por esto creo indispensable decir siquiera dos palabras sobre el particular.

La lengua vasca ha atraído hacia sí el interés y la estima de los lingüistas, que ven en ella el único resto que subsiste en Europa de lengua no indoeuropea y de lengua europea aborigen, una especie de islote que sobrevivió a los avatares de invasiones y oleadas de pueblos, lenguas y civilizaciones y que casi milagrosamente ha llegado viva hasta nuestros días. Ciertamente no ha tenido la suerte de otras lenguas que conocieron brillantes desarrollos literarios y tuvieron fuerza expansiva. Pero su alto valor histórico-cultural está fuera de toda discusión. Baste recordar las memorables palabras de D. R. Menéndez Pidal en discurso pronunciado en Bilbao en 1921:

(5) *Estatutos de la Academia de la Lengua Vasca*, 1920, p. 3.

(6) “Informe Campión-Broussain”, *Euskera* (1922), p. 4.

(7) “Declaración de la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia: El euskara común, los dialectos y las hablas locales”, *Euskera* (1979), 107.

“Tenéis la fortuna de que vuestro pueblo sea depositario de la reliquia más venerable de la antigüedad hispana. Otras tendrán más valor artístico, serán más admiradas y codiciadas universalmente, pero no hay otra que tenga la importancia de esta lengua, sin cuyo estudio profundo jamás podrán ser revelados del todo los fundamentos y los primitivos derroteros de la civilización peninsular, ni podrá ésta ser esencialmente comprendida” (8).

Por fortuna, la lengua vasca cuenta también con el inestimable tesoro de un pasado literario. Modesto, si se quiere, pero que es un punto de apoyo para subsistir y avanzar. Sin quitar nada de su valor a la poesía y a otros géneros, creo que hoy una lengua que quiera abrirse paso necesita del instrumento de la prosa. Desde el siglo XVI para acá el viejo euskara ha contado con humildes obreros o artesanos que han roturado el campo o han labrado, al menos en parte, el instrumento. La Academia piensa, con razón, que no puede prescindir de ellos, sino que de algún modo la lengua literaria tiene que empalmar con esta tradición, aun con todos los reajustes y puestas al día que haya que hacer.

Consciente de la importancia que ello tiene para el recto encauzamiento de las cosas del euskara, la Academia ha creado la colección “Euskararen Lekukoak” (los testigos del euskara), donde van apareciendo en ediciones actualizadas y enriquecidas con introducciones, notas y vocabularios muchas obras de estos viejos autores que de otra suerte son hoy prácticamente inencontrables.

La Academia está también comprometida, como se sabe, en la elaboración de una Gramática que sea de algún modo la suya. En el Congreso celebrado en Pamplona en setiembre del año pasado se hizo la presentación y aprobación provisional de esta Gramática, que aunque todavía no es completa ni definitiva, va a ver la luz pública en fecha muy próxima.

Está también en marcha la gran obra del Diccionario General Vasco bajo la dirección de los Sres. Michelena y Sarasola, y la realización del Atlas del euskara, viejo proyecto que hasta ahora no ha sido posible realizar, pero cuya preparación nuestra Comisión de Dialectología tiene muy adelantada. Siendo el euskara una lengua de contextura muy distinta de las usuales en el Occidente europeo, si queremos que el Atlas refleje esta originalidad, es claro que poco nos pueden servir los cuestionarios que se han utilizado para confeccionar los Atlas de las lenguas románicas u otras. Había que confeccionar un cuestionario que tuviera en cuenta la idiosincrasia de esta lengua, y así lo ha hecho la Comisión de Dialectología, cuyo presidente es el académico navarro P. Ondarra, profesor de Lecároz, el cual tiene por asesor al también navarro, aunque de Ultrapuertos, M. Jean Haritschelhar, catedrático de la Universidad de Burdeos.

(8) MENENDEZ PIDAL (RAMON), *En torno a la lengua vasca*; Col. Austral 1301.

A la verdad, es una obra titánica ésta de la restauración, pervivencia y puesta al día del vascuence. Michelena ha dicho alguna vez que nuestros antepasados nos han dejado en herencia una carga harto pesada y excesiva para nuestros hombros. Además la Academia no deja de ver que hay muchos ámbitos que desbordan su competencia. Una lengua en las circunstancias en que se encuentra el euskara, a la que disputan el terreno dos lenguas poderosas de cultura, no puede abrirse paso en el mundo actual ni tiene posibilidades de sobrevivir sin un status legal que de algún modo la proteja, si no tiene entrada en la escuela, en los medios de comunicación, en la Administración, etc. Queremos aprovechar esta ocasión para hacer un respetuoso ruego al Gobierno de Navarra en este sentido.

Y puesto que en Navarra se celebra este acto, no estará de más recordar brevisísimamente la parte importante que al viejo reino le ha cabido en la historia literaria de esta lengua. La primera obra impresa en euskara, *Linguae Vasconum Primitiae*, libro de poesías de Bernardo Dechepare publicado en 1545, es obra de un navarro de Ultrapuertos. Y la segunda, la traducción del Nuevo Testamento de Joannes Leizarraga, aparecida en 1571, fue realizada por encargo y publicada a expensas de la reina Juana de Albret. Y el príncipe de los escritores en lengua vasca, Pedro de Axular, que publicó su obra *Guero* en 1643, era un navarro, hijo de la villa de Urdax, que hizo sus estudios en Salamanca cuando aquella Universidad se hallaba en el mejor momento de su historia; que incluso cita a su profesor, Zumel, y a Domingo de Soto, y aunque no le cita, ha manejado también las obras del P. Granada y de otros. Navarro fue también el escritor Juan de Beriain, abad de Uterga, en el mismo siglo XVII; Joaquín de Lizarraga, cura de Elcano entre los siglos XVIII y XIX; el baztanés Bruno Echenique, que ha sido editado por nuestro neo académico Pello Salaburu, y tantos otros que no me es posible citar por no alargarme.

* * *

Toda esta empresa, magna empresa, de la salvación del euskara, la Academia la realiza al margen de toda política. Yo bien sé que esta labor, a los ojos de muchos, se halla como entintada por las salpicaduras políticas. Esto hace que con frecuencia sea incomprendida, y nos coloca a nosotros en una situación difícil. Lo dije muchas veces en el régimen anterior y veo que es necesario decirlo también ahora: el euskara pertenece al tesoro común del pueblo, es un bien de todos, que está por encima de las opciones políticas, que nadie debe apropiárselo en exclusiva ni repudiarlo. En esta línea ha trabajado siempre la Academia y quiere seguir trabajando. Para ello necesita relacionarse con las autoridades, recabar su ayuda etc., siempre con la mira puesta en algo que es de todos, sin engancharse a ideologías ni partidos y respetando el pluralismo político, que es normal y deseable en un pueblo. Sinceramente creo que la politización del euskara a la larga no le hace a éste ningún bien.

Pero esto vale, claro, en ambos sentidos: para los que quieren usufructuarlo en solitario, y para los que por reacción lógica —o ilógica— sienten la

tentación del repudio. Lo que es patrimonio común nadie lo debe ni monopolizar ni repudiar.

* * *

Tampoco puedo en estos momentos dejar de decir una palabra de condolencia y de evocación hacia la figura del viejo académico Pierre Lafitte, que con tanta asiduidad y durante tantos años participó en los actos y sesiones de la Academia y que nos dejó el pasado 23 de febrero (q.e.p.d.). El era el patriarca de las letras vascas en el vecino país vascofrancés. El ha realizado una labor sumamente fecunda y polifacética como profesor de euskara, lexicógrafo, autor de una Gramática muy consultada, periodista, crítico literario, editor de textos, biógrafo de los viejos cultivadores del euskara, etc. Pero no puedo extenderme más, pues por exigencias de nuestros Estatutos debo dejar para la próxima sesión la mención más detallada de los méritos del finado y la apertura del plazo trimestral hábil para la presentación de propuestas para cubrir su vacante.

En este acto se va a proceder, como todos saben, a la recepción de Pello Salaburu en la Academia.

Pello Salaburu es hijo de este pueblo. Tiene 33 años (creo que es, con mucho, el más joven de los académicos). Su hoja de estudios, títulos y trabajos es particularmente brillante. Licenciado en Ciencias Políticas y Sociología, Doctor en Filología Vasca, miembro de varias Sociedades lingüísticas norteamericanas, ha estudiado en Universidades de España y de Norteamérica, ha sido profesor en la Universidad de Deusto y actualmente lo es en la Universidad del País Vasco. Ha ganado diversos concursos y obtenido becas. En la Real Academia de la Lengua Vasca ha trabajado como miembro particularmente activo y eficiente en la Comisión de Gramática. Ha escrito sobre Chomsky, de quien es discípulo. Ha publicado obras sobre el euskara del Baztán, una gramática manual del aprendiz de euskara y la obra en dos tomos sobre Fonología (*Hizkuntzaren soinu egitura* y *Arau Fonologikoak*).

Como véis, Pello Salaburu es ya algo más que una promesa, sin dejar también de ser eso.

Y pasamos sin más al acto de recepción propiamente dicho.

MARIO BUNGE-REN HIZKUNTZALARITZA

Arizkun, 1985-III-31

Pello Salaburu

Jaun andreak, egunon!

Arras gauza guti egiten ditu batek bere bizian behin bakarrik, denek ongi aski dakizuenez. Eskuko behatzekin kontaktzen ahal diren horietako bat, Euskaltzaindian sartzea da, euskaltzaingoa behin bakarrik hartzen ahal bait da, hain xuxen ere. Egia errateko, ezkai honi ez zitzaion burutik ere pasatu halako batean euskaltzain izendatuko zutenik eta hala gertatu zenetik kezka eta beldur pixka batez ere bete nintzen, nere gizartearekiko erantzunkizunaren zamak bertze neurri bat hartu bait zuen egun hartan. Ez dakit, bada, nere baitan paratu duten kofidantzari behar adinako erantzuna emateko gai izanen naizen. Nolanahi ere, ahaleginak egingen ditu.

Koldo Mitxelena eta Pello Salaburu

Kezka guzi horiek haunditu egin ziren nere aitzinean zegoen euskaltzain ezagunak egin zituen lanen berri zehatzagoa izan nuenean, Aingeru Irigarai ospe haundiko gizonaren maila eta neurria ez bait da, ez, erraz ematen. Dakikezueenez, Nafarroako hizkuntza bihotz bihotzez maite zuen guti den bezalako euskaldun zintzo haren hutsunea betetzera heldu naiz, arteka hori modu egokian hornitzeko hilargi zuritan lan egin beharra baldin badut ere. Eta hau erratea ez da batere ahalkea.

Nik baino hobeki ezagutu zutenek diotenez, jende-hartzeko politekoa omen zen bera. Eta diot nik baino hobeki, zeren eta berriki arte uste bait nuen nik ez nuela egundaino ere ikusi. Baina, nonbait, ez da egia: hameka urte nituelarik ikusi nuen behin Arizkungo gaineko eskolan eta erranen dizuet, gainera, zer zela eta suertatu nintzen berarekin. Garai hartan ibiltzen ziren Nafarroako Diputazioko Principe de Vianako ordezkari batzuk eskolaz eskola, jakin nahian herrietako mutiko eta neskatiko koxkor haien artean, zenbat mintzatzeko ziren euskaraz. Eta euskaraz bazekitenei halako diploma bat eskuratzen zieten eta diplomarekin batera, diru-kontu bat edeki ere Nafarroako Aurrezki Kutxan, hiruetan hogeituro inguru edo sartuz. Kanpotik hurbildu zaretanak ez harritu, jakin erazten badizuet Diputazioak ematen zigun ageri hura euskaraz —eta euskara hutsean gainera— eskribiturik zegoela; ongi aski dakit hau, oraino ere etxean bait dut altxatua garai hartan neureganatzeko aukera izan nuen paper horixta hura.

Beti galde egin izan diot nere buruari nor arraio ote ziren Diputazioaren izenean heldu ziren lagun serio haiek: ez dut uste oker nabilen haietako bat Aingeru Irigarai zela baldin badiot. Bigarrena, ez ote zen, bada, gure artean dagoen Jose Maria Satrustegi? Berak erraten ahal du. Beraz, bada, hala suertatzen dira gauzak, 1962ko abenduan, Eguberri egunean ez bazen hortxe hortxe ibiliko zen, ezagutu nuen, hain segur ere, lehenbiziko aldiz.

Euskaltzale bihurtzeko ez da aski izaten euskaraz mintzo den familia baten barnean sortzea edo euskaldunen artean haztea, gertatzen ahal bait da batek euskara erabiltzearen nahitaezko beharra izatea, bertze erremediorik ez duelako. Orduan, bertze aukerarik ez dagoenean, euskararekin batera, hizkuntza hau gorrotatzen ikasteko arriskua izaten ahal da. Ez zen hori, zorionez, Aingeru Irigaraien kasua: 1898. urtean Beran sortu zen, XX. mendean bere itzulia, batek ez dakiela nola, hartu hurrena zuelarik. Gero, Barcelona, Paris eta Alemania aldean egin zituen mediku-ikasketak, ongi ikasiz, bada, hemengo erdaraz aparte, frantsesa eta alemana ere. Euskara, berriz, italtalitik ikasia zuen: Aingeruren aita —Arizkunen mediku izan zena— nahikoa ezaguna zen euskaldunen artean, periodikoetan eta eskribitzen bait zuen “Larreko” ezizena erabiltzen zuela. Euskararekin zuen zaletasuna, bada, bertze gauzak ikasi eta ikusi ondoren, askatasun guziarekin zuen hautatua.

Ez naiz luzetuko sobera nere aitzenekoaren merituen aipamenean: hemen erraten ahal dudak guzia, beti ere, bertzek errana bait du neronek erran dezakedana baino hobeki. Hor daude, konparazione, Satrustegi eta San

Martin-en artikulua euskal aldizkarietan. Xehetasun gehiago nahi duenak, han begiratu beharko du. Erran dezadan labor labor, hori bai, gure hizkuntza hau izan zela Irigaraien kezka haundienetako bat: aunitz gauza idatzi zuen “Príncipe de Viana” eta “Egan” aldizkarietan. “Diario de Navarra” egunkarian ere bazuen, hil arte, euskal orri bat, berarekin bildu zuena hilobira. Idazlan guziok “Apat-Etxebarne” edo “Irular” izen faltsuekin firmatzen zituen.

Aztertu zituen ongi aski zein diren euskararen mugak Nafarroan eta nola ari zaigun joaten hizkuntza hau beti gibelat, pixkaka pixkaka batzutan, salto ikaragarriak eginez bertzetan, baina inoiz ere gelditu gabe, aratze hoberekin ere gertatzen den moduan, arrotza zaigun erdara hau bakarrik utziz aitzinerako.

Orai dela urte bat t’erdi begiak betiko hetsi zituen artio, indarrean zegoen jaun honek, euskaldunen ohiturak, gure aitzinekoek erran zituztenak eta herri haundi nahiz ttalletan biltzen zituen kontuak ederki utzi zizkigun paperetan paratuak, iduri bait zuen nekeak ez zuela pisurik gizon harendako. Hor ditugu, lekuko, euskal artikuluez aparte, liburuetan ere erdaraz —euskaraz ez dakitenei begira— eskribituta utzi zizkigunak: *Geografía Lingüística de Navarra* eta *Noticias y viejos textos de la “Lingua Navarrorum”*, bertzeak bertze. Gera bedi, bada, erran dudan guzi hau, nekez atzunduko dugun ospe haundiko euskaltzalearen oroimen koxkor moduan. Eta utz bedi honela, hitzik bihozkorrenekin, Euskaltzaindia eta haren arteko eztabaidak azkeneko urteetan, beroaldien ondorio aunitzetan, ongi ezagunak badira ere. Badugu non eta norengandik ikasi, dudarik ez. Eta Aingeru Irigarai ez da batere erakusle txarra.

Berehalaxe ikusiko duzuenez, egun honetako hautatu dudan solas-gaia ez da Euskaltzaindiko hitzaldi-sarreretan normalean hartzen denetakoa. Ez naiz literaturako kontuez ariko, ez eta filologiaz ere, aunitzetan ohi izan den bezala. Patxi Altuna euskaltzain izendatu zutelarik, Koldo Mitxelena oroi erazten zizkigun Homeroren ametsaren atea eta Xenpelar harturik lagun, baita zeruarenak ere. Bi ate omen ditu lehenbizikoak eta hamabi, berriz, bigarrenak. Euskaltzaindiak ere bi ate bertzerik ez omen du, nonbait: lan kreatzailea eta filologilana edekitzen dituenak, hain xuxen. Hona hemen, bada haren hitzak: “Hain gauza erabakia ote da Euskaltzaindiaren atarian zabalik dauden atea bi bakarrik direla?” Iduri du, orduan, nere sarrera honekin ez zaigula betetzen Mitxelena irakaslearen errana, ez bait dut nik ate horietako bat bakarren giltza ere bueltatu. Arras zaila izanen litzateke zuzen asmatzea zenbat ate dituen ametsak eta zaila, halafede, S. Pedrok zaintzen omen dituenak kontatzea. Hala ere, erraten ahal da Euskaltzaindiak aipatu diren bi ate horiek baino gehiago ere badituela: norbaiten ustez, hirugarrenak ez baldin badu ate aroso baten neurria ematen, zirritoa gutienez, bai, badela erran daiteke. Hortxetik, zirrito horretarik sartu naiz ni, antza. Hortaz, bada, erran beharra da lan hau eta aspaldi honetan egin ditudan bertzeak ere ez direla filologia edo literaturaren barnean sailkatzen. Lan honi paratu diodan izenak berak ere —*Mario Bunge-ren hizkuntzalaritza*— ez dio aunitzi deus erranen,

entzulegoaren artean zenbaitek ez bait daki hizkuntzalaritza linguistikari erraten zaiola alde batetik eta segur bait naiz, bertzetik, gehientsuenok ez duzuela inoiz ere aditu Mario Bungereen izena. Gaia, bada, linguistikarekin lotzen da eta hau erratean, burura heldu zaizuen lehenbiziko pentsamendua kendu nahiko nizueke, saltsotan ez daudenek berehala pentsatzen bait dute hizkuntzalaria dela hizkuntza aunitz dakiena. Baina hori ez da nahi eta nahi ez horrela suertatzen, hizkuntzalari aunitzek, munduaren zabaleran, beren amahizkuntza edo hizkuntza ama aztertzen pasatzen bait dute bizia, nola diren kontuak.

Euskaltzaindiaren elkartekide izendatzen minduten garai berean argitaratzen zuen Mario Bunge filosofo eta zientzialari ezagunak, gaur egun hizkuntza kontuetan indarrean dagoen korrante baten kritika egin nahian edo, uste baino arrakasta eskasagoa —ez dut inon ere ikusi aipaturik— izan duen eta gaur zuen aitzinean berrikusi nahiko nukeen idazlan bat. Liburuaren izena: **Linguística y Filosofía**; liburuaren gaia: Noam Chomsky hizkuntzalariren teorien aurkezpena eta kritika, sarreran dioenez. Nahiz eta liburua bera nahikoa txikia den, ez da aipatu dudan aurkezpen eta kritikara mugatzen eta horrela, hantxe agertzen diren lerroak direla medio, Bungek berak hizkuntzalaritzari buruz dituen iritziak eta iduriak ezagutzeko aukera ere ematen zaigu, liburuaren orrialde aunitz horretaraxe zuzenduak bait daude. Erraten ahal da, bada, hasieran aurkezten dituen helburuak —10. orrialdean dio hizkuntzalari sortzaileek plazara dituzten metodologi eta filosofi arazo zenbait aztertu nahiko litzuzkeela— gainditurik gelditzen direla liburuaren irakurketa amaitu orduko.

Ez dut deus ere erranen hemen Chomsky-ri buruz, haren fama inguratzeko gaituzten paretotara oraino ailegatu ez bada ere, Estatu Batuetako amerikar hau bait dugu momentu honetan hizkuntzalari ezagunenetako bat eta berak idazten dituen lanak bait dira munduan gehien nabarmentzen diren horietakoak. Larderia gogorrekoa dugu bera, eta argentinarrak eman nahi izan dion zafraldiak ez du norabaiteratua utzi, ez pentsa.

Hori dela eta, mintzaldi hau Bungereen liburu honen irazkina egiteko probetxatu nahi dudanez, bi kontu berezi nahi nituzke hasiera hasieratik: alde batetik, liburuan dago Bungek ematen duen Chomskyren teorien interpretazio pertsonala eta arront eztabaidagarria; bertzaldetik, Bungereen beraren iritziak eta teoriak, haren ustez nola antolatuta beharko litzatekeen hizkuntzaren ikerketa eta horrelakoak ere aunitzetan aurkitzen dira. Nere azterketaren gaia, aldeztetik diot, lehenbiziko puntura mugatuko da, bertzea ere bildu nahi izanez gero lan hau ikaragarri luzatuko bait litzateke. Baina hasi baino lehenago erran dezadan hitz pare bat Mario Bungereen gainean.

Filosofiaz eta, batez ere, zientzia-filosofiaz arduratzen direnen artean aspaldiskotik ezaguna da: Zientzia Fisiko-Matematiketan Doktore, fisika eta epistemologiaren oinarrietan espezializatu da; ehundaka lan eta liburu baditu argitaraturik eta Buenos Aires, Mexico, Pennsylvania, McGill University eta bertze zenbait Unibertsitatetan erakutsi du; mundu guziko hainbat eta hain-

bat elkarte eta erakunde zientifikoren elkartekidea da eta berritsuki Principe de Asturias Saria ere bereganatua du. Horrela, fisikaren filosofiaz, epistemologiaz, materialismoaz eta abarrez idatzi du eta, neronek ezagutzen ditudan lanen artean baten bat aipatzekotan *La investigación científica* (ikus bibliografia) seinatu beharko nuke: liburu mardul honek biltzen bait ditu, antza denez, ordu eta urte luzeen ikerlanek eman dituzten ondoreak eta berau bait da, bertze batzuen artean, ikerlanak egin nahi direnean, eredutzat jo beharko genukeen horietako bat. Oraingoan, garatu duen epistemologia hori hizkuntzalaritzan egiten den lanari ezarri dio, zientzi-ortodoxia betetzen ote duen edo ikusi nahirik. Ez da zuzenean bere espezialitatekoak izan daitezkeen gaietatik urruntzen den lehenbiziko aldia. Bertze lanetan ere (ikus, adibidez, Bunge 1980) eginak ditu horrelakoak, fisika, biologia, psikologia, gizarte zientziak e.a. aztertuz. Batek galde diezaioke bere buruari nola izan daitekeen honenbertze eta, itxuraz soilik, hain diferente diren gaietaz, beldurrik gabe idaztea: seguraski, berak eskribitu duen liburu baten eskeintzan (Bunge, 1980) aurki dateke, agian, erantzuna, honela definitzen bait du bere aita: “Médico, primer higienista social de Latinoamérica, sociólogo, legislador, adalid de causas populares y democráticas, profesor, periodista y poeta”. Badakigu: “beliak, bera bezalako umiak”, hurbil hauean maiz erraten den bezala.

Gaiarekin zuzenean hasi aitzinetik ikus dezagun nola dagoen antolaturik *Lingüística y Filosofía* izeneko liburua: sarreraren ondoren, Chomskyk garatu duen teoriaren tesi nagusiak laburbiltzen saiatzen da egilea bigarren kapituluaren eta, gainera, gero ateratzen dituen konklusio zenbait aurreratzen ditu hemen. Hurrengo kapituluetan gramatikaren bi ardatz nagusi ukitzen ditu (sintaxia eta semantika, hain zuzen) bertze bi kapitulu eskeiniz segidan hizkuntzalari sortzaileak kezkatu izan dituzten bi gai nagusiri: hizkuntzaren unibertsalak eta hizkuntzaren ikasbidea edo hazkuntza, h.d., jakin nahi da, azken batean, nola hazten den hizkuntza gure baitan. Azkeneko kapituluetan hizkuntzalaritzan egin beharko liratekeen ikerlanen izaera eta hizkuntz-teoria egokiak garatzeko hautabideak eztabaidatzen dira. Aipatu kapitulu horietaz aparte baditu liburuak bertze hiru eranskin, aldeztatik irakurlearen begien bistan agertu diren zenbait kontzeptu hobeki argitzeko asmoekin emanak. Bunge gainerako lanekin gertatzen den moduan, liburu argia da, errez eta arinki idatzia, baieztapenak ez bait dira zehar-meharka agertzen oso osoan eta zuzen zuzenean baizik eta horrexek ematen dio liburuari eztabaidagarri bihurtzeko zerbaiten aitzinean gaudelakoaren halako kutsu berezi hori. Baina horrexek bete erazten du, baita ere, kontuan hartua izateko merituak egin nahi dituen edozein liburuk bete beharko lukeen oinarriko baldintza: edonoren alde nahiz kontra erraten dugun zerbait hori argia eta zehatza den neurri berean gezurta daiteke, faltsa daiteke (bertze zientzia-pentsalari ezagunaren hitzak erabiltzeko) eta hori, halaxe diote zientzialariek, aitzin pausatzat jo behar da. Hauxe dugu, hain zuzen ere, Mario Bunge eskertu behar zaion lehenbiziko puntua. Argi dago, bertzaldetik, ez dela erori Bunge Chomskyren hainbertze eta hainbertze irakurle erori diren zulo berean eta ederki berezi dituela berak zein diren teoria honen aztergai nagusiak. Ez dugu

irakurriko liburuan, adibidez, Chomskyk liburuz liburu aldatzen duela teoria, bere burua hizkuntzalaritzat jotzen duen bat baino gehiagori iduritu eta iduritzen zaion moduan. Hori ere aipatu beharra dugu Bungerean alde, ezin hobeki ikusi bait du hizkuntzalaritza sortzailean hasiera hasieratik gaur egun arte badela halako hari gidari bat, teoriaren axalean aldaerak behin eta berriz suertatzen badira ere.

Halaz guztiz, aipatu nahiko nituzke hemen liburuaren azterketa zehatzagoa pasatu aurretik, bigarren mailako diren bi puntu, biak ere Bungerean kaltetan: alde batetik, erabiltzen duen bere-ustezko estilo harroa (ikus hemen 1. Eranskinean bildutako aipamenak); bertzaldetik, hau ere estilo kontua dateke, bertzeren iritziak ematen direnean ez daki batek non hasten diren Bungereanak, nahasi egiten bait dira aunitzetan teoriaren aurkezpen hotza eta egin nahi duen kritika (ikusi, konparazione, 41. orr.). Baina huskeriak huskeria, badira aipatu beharko lirakeen funtsezkoago diren puntuak eta horietara itzuli nahi dut berehala. Zerrendatuko ditut horretarako lehenik zein diren Chomskyren teoriaren tesiak nere interpretazioan, eta aipatuko ditut gero Bungerean huts eta gaizki ulertzerik handienak, beti ere berak egiten duen interpretaziora mugatzen dudalarik lana. Ez dut eztabaidatuko hemen Bungerean teoria, Bungek Chomskyri buruz egiten duen interpretazioa baizik, muga irristakor hori ahal dudanean ongi zainduz. Errateko guziak aipamenekin lagunduko ditut, baina batzutan beldur naiz, ordea, aipamen horiek sobran ez ote diren, hain dira oinarrizkoak Bungek egiten dituen interpretazio-hutsak, ederki gostarik eginak badira ere.

Chomskyren teoriaren tesi nagusiak

CH.1. Giza-espezieak hitz egiten ikasten du eta, bertze zenbait gauzaren artean, horregatik bereizten da gainerako animalietatik. Giza-espeziekoak ez diren animaliek ez dute mintzorik (loroek ahozkatzen dituzten hitzek eta, hainbertze ere hainbertze esperimendu egin ondoren zenbait primatek —ikus, hemen, Lancaster (1975), Altmann (1962, 1965, 1968), Jolly (1972) eta, batez ere, Premack (1978, 1980) ikerlarien lanak— garatu dituzten komunikazio-sistemek, hala nola erleek eta xoriek elkarren artean solas egiteko erabiltzen dituzten sistemek (ikus Akmajian eta bertze 1979), ez dute zeri-kusirik lengoia edo hizkuntza deitzen dugun sistematasunaren konplexutasunarekin), komunikaziorako garatzen dituzten sistemak arras elementalak direlarik, eta neurri horretan, zientzialariek nahikoa errez deskribatzen dituzte. Ez da horrelakorik gertatzen giza-hizkuntzarekin.

CH.2. Gizarte, arraza, talde eta herri guzietako haurrek, baldintza sozial arrontak ematen diren bitartean, epe mugatu batean abiatzen dira solasean. Hizkuntza hori, gainera, eragikorra da eta gerta daitezkeen baldintza berriei behin eta berriz egokitze gaitasuna erakusten du. Hizkuntzaren erabilera ez da, hortaz, mekanikoa edo automatikoa, eragikorra baizik, Descartes eta bertze pentsalari aunitz ongi aski konturatu zirenez (ikus Chomsky

1966). Horrexegatik uler daitezke lehenbiziko aldiz entzuten diren erranaldiak eta inoiz ere erran ez diren gauzak ere ahozkatu.

CH.3. Esperientziaren datuak ez dira nahikoak hizkuntza ikasteko, mintzatzen ikasteko:

a) Esperientziak ez digu —zuzenean behintzat— erakusten zein den perpaus batean txerta ditzakegun mendeko perpausen kopurua. Ez digu erakusten, adibidez, erlatiboazko zenbat perpaus kateatzen ahal ditugun bata berztearen ondoren, e.a.

b) Behin hizkuntza ikasi ondoren, nahikoa arronta da hutsak egitea eleketan. Ez ditugu ematen erranaldiak biribil biribilak, baizik eta moztuak, erdi-purdizka, e.a. Saiatzen bagara magnetofoi baten bidez biltzen elkarrizketa bat, arras zaila izanen zaigu hor agertzen diren erranaldiak gramatika aldetik aztertzea, zeren eta, stricto sensu, perpaus horietako aunitz eta aunitz ezgramatikalak bait dira. Ohar gaitezen hizkuntza ikasten ari denak ez dakiela zein diren, entzuten dituen guzi horien artean, gaizki erraten diren erranaldiak. Ez jakiteagatik, ez daki ez eta gaizki erraten diren ere. Hala ere, hitz egiten ikasten du eta itxurazko zailtasunik gabe, gainera.

c) Euskaraz eta bertze hizkuntza aunitzetan hitzen hurrenkera edo ordena nahikoa askea da eta perpausaren barnean lekuz alda daitezke. Nola-nahi ere, aldaketa horiek muga batzuen barnean gertatzen dira beti:

(1) *Patxikok erran du zakurra bidetik etorri dela*

Perpaus horretan hitz aunitzen ordena aldatzen ahal da gramatikaltasunari kalterik egin gabe. Honako perpaus hau, ordea, ez dugu gramatikala:

(2) **Etorri dela bidetik, zerria erran du Patxikok*

Iduri du hizkuntzaren barne-logika eta adiera galtzen ez diren neurrian bakarrik truka daitezkeela hitzak eta ordena aldatu. Baldin logika hori hausten bada edo erranahiaren zentzua aldatzen, hiztunak ez du perpaus berri hori onartuko. Baina, hona hemen argumentazioaren indarra, badira logika desegin gabe eta erranahia ere aldatu gabe egiten ahal diren aldaketa aunitz eta hiztunak ez ditu *sekula* ere egiten, hau da, logika eta erranahi aldetik arrot onargarri diren perpaus aunitz sor ditzake hiztunak, baina ez ditu inoiz ere erraten eta, gainera, hori ezin duela egin ez dio inork ere erakusten. Antzaenez, fenomeno hau hizkuntza guzietan suertatzen da. Hemen ez dut adibiderik emanen argumentazioarekin segitzeagatik baina 2. Eranskinean (321. orr.) ikus daitezke zenbait argibide. Ikus, baita ere, Lightfoot 1982.

Haurrak hizkuntza ikasten duenean garatzen dituen ezagutza sistemen, propietateen, ezaugarrien eta berak izan duen esperientziak erakusten dituen ezaugarrien artean hutsarte haundi bat dago: hutsarte honen esplikazioa izan liteke pentsatzea sortzetik daukala haurrak hizkuntza ikasteko gaitasuna edo "hizkuntz gaitasuna". Bertzenaz, arrot zaila izanen litzaziguke fenomeno hau azaltzea eta guregandik kanpo dauden indarretara jo beharko genuke argi bila.

CH.4. Gure artean komunikatzeko erabiltzen dugu hizkuntza, bihotza ere zainetara odola igortzeko erabiltzen dugun moduan. Horrek, ordea, ez du erran nahi hizkuntza eta komunikazioa gauza bera direnik: alde batetik, komunikabide diferenteak ere ezagutzen ditugu gure artean (keinuak, ixilu-neak, nigarra, irria, ospakizun sozialak, e.a.) eta, bertzetik, hizkuntza erabiltzen dugu aunitzetan jakinaren ganean ez dugula deus ere komunikatzen eta gure pentsamendua adierazteko erabiltzen dugula. Baina azkeneko kontzeptu hau komunikazioarena baino zabalagoa da eta harekin bat egiten baldin badugu “komunikazioa”-ren adiera hustu egiten dugu: norbaitek bere buruari zerbait erraten dionean, ez du deusik komunikatzen (ikus Chomsky 1975, 52 eta 1979, 88).

Nolanahi ere eta komunikazioa balitz hizkuntzaren funtziorik nagusia ere, komunikazioa-hizkuntza bikotearen arteko harremanak atzendu gabe, metodologikoki ongi bereiz daitezke biak eta berezi ere egin behar, hizkuntzaren natura eta egitura ikertu nahi izanez gero: hizkuntz gaitasunaren egitura bere aldetik estudiatu behar da, biologo batek bihotza ikertzen duenean anatomia (bihotzaren egitura) eta fisiologia (bihotzaren funtzioa) bereizten dituen bezalaxe. Hizkuntzalariak ere, neurri batean, hizkuntzaren “anatomia” aztertu behar du.

CH.5. Hizkuntza ez du, jakina, “hizkuntz gaitasuna” deitu dugunak bakarrik osatzen eta sistema aunitzen elkarreragiketaren ondorioa dugu: sinesmenak, pertzepzioa, memoria, munduarekiko ezagutza, e. a.. Sistema horiek beren lege propioak dituzte, hizkuntz gaitasunarekin zuzenean erlazionatzen ez direnak eta, beharbada, sistema horiek badituzte ere beraien gaitasunak, sortzetik eta inork erakutsi gabe, emanak. Beraz, bada, bi gauza berezi behar dira: lengoia eta hizkuntz gaitasuna. Azken honi gramatika deituko diogu eta, hortaz, *lengoia* (edo hizkuntza) eta *gramatika* desberdinduko ditugu, lehenbizikoa bigarrena baino aunitzez zabalagoa delarik, eman ditugun arrazoiaren arauera. Iduri du hizkuntzalariaren lana dela gramatika —edo, hizkuntz gaitasuna— aztertzea, nahiz eta horrek ez duen erran nahi soziolinguista batek egiten duena ez dela hizkuntzalaritza (ikus Chomsky 1979, 54. orr.), baina azken honen lanak esplanatorioa —eta ez deskribatzailea bakarrik— izan nahi duen neurrian, aise konplexuago gertatzen da, sistema bat ez, baizik eta sistema aunitzen elkarreragiketa estudiatu behar bait du. Arrazoi horregatik hizkuntzalari sortzaileak hizkuntzaren gramatika zehazten saiatzera mugatu dira (Chomsky 1981).

CH.6. Gramatikan hiru osagai bereizten ditugu: osagai fonetikoa, sintaktikoa eta logikoa (ikus beheitiago) eta anbiguetate jakin eta ezagunarekin erabiltzen du Chomskyk kontzeptu hau, erranahi guzi hauek dituelarik:

a) Hizkuntz gaitasunaren egitura. Inork ere erakutsi ez digun horren egitura. Gramatika Unibertsala deitzen zaio honi. Ikus CH.7.

b) Hizkuntz gaitasunaren egituraren modelua. Hizkuntz gaitasun Unibertsal horren berri eman nahi dugunean, bide diferenteak erabil ditzakegu,

eredu diferenteak proposatuz. Eraiketa teorikoa dugu hau eta honen izena ere Gramatika Unibertsala da.

c) Gramatika Unibertsala giza-gogoan inprimaturik dago eta ezin deza-ke hiztunak bere baitarik baztertu. Zentzu horretan erraten dugu GU gizaki guzietan dagoela aurkezturik, benetazko zerbait dela.

d) Edozein hizkuntza naturalen osagai linguistiko hutsaren (aipatu ditugun bertze sistemetatik berezirik) egitura. Gramatika partikularra deitzen dugu haatik.

e) Egitura horren modelua: euskara edo gazteleraren gramatika bakar hori (egitura hori) deskribatzeko, gramatika diferenteak (modelu desberdinak) proposa daitezke, eraiketa teorikoak eginez.

f) Behin hiztunak hizkuntza ikasi ondoren, hizkuntza horren gramatika haren gogoan dago aurkezturik eta, hori dela bide, hizkuntza horretako per-paus gramatikalak eta ez-gramatikalak bereizteko gai da. Lan hau egin deza-ke argibidez (hizkuntzalariak egiten duena) nahiz ohargabeki (ofizioko ez direnek egiten dutena), Chomskyren lanetan ikus daitekeenez (1980, 4).

CH.7. Eman ditugun adibideetan ikusten denez (2. Eranskina) espe-rientzia ez da nahikoa hizkuntza ikasteko. Ikasketa horretan bada zerbait sortzetik heldu dena: hori da, hain zuzen ere, Gramatika Unibertsala. Gramatika Unibertsala ez da ikasi beharrik, heredatu egiten bait da eta giza espe-ziearen genotipoan kodifikaturik bait dago. Horretaz aparte, jakina, espe-rientzia ere behar da: oihanean biziko balitz haurra bakar bakarrik ezin izan-nen luke solasean ikasi. Esperientzia da, bada, beharrezko baldintza baina ez nahikoa eta GU-arekin ere antzera suertatzen da. Biak elkarturik, ordea, ditu-gu baldintza beharrezko eta nahikoak. Esperientzia hori bizitzaren lehenbizi-ko urteetan gertatu behar da.

Gramatika partikularren guneak GU-ak markatzen duen bide hertsian eraikitzen ditu haurrak, hizkuntza bere baitan hazten den bitartean. Hizkuntz gaitasunaren mugak, bada, GU-ak markatzen ditu eta esperientziak ez ditu muga horiek hausten ahal. Programa genetikoan bada, hortaz, parte egituratu eta aldaezina (agintzen duena) eta alda daitekeen bertze bat ere (geneek “utzi” egiten dute), Jacob-ek bezala errateko. Hori dela eta, 2. Eranskinean paratu ditugun adibideen ez-gramatikaltasuna, GU-ak esplika lezake agian. Gramatika partikularrak aldatzen ahal dira eta ezagutzen ditugun hizkuntzen gramatikak posible izan daitezkeen guzi horietako parte tiki bat bertzerik ez dira, beti ere muga jakin —baina asmatu behar diren— horien barnean bil-duak, hizkuntza batetik bertzera aldatzen direlarik. Hizkuntza beraren bar-nean ere aldatzen da gramatika eta hori ikerketa diakronikoen bidez ikus dai-teke, hizkuntzaren historia aztertuz.

Heredentzia onaturik eta esperientziaren beharra ere —hiztegia ikaste-ko, adibidez— ikusirik, errezago konprenditzen ahal dugu zergatik eta nola ikasten duen hain laster hizkuntza haurrak eta nola den gai hizkuntzaren eza-

gutza sistema konplexu hori garatzeko. Gainerako gorputz-organoekin ere gisa honetara gertatzen da: haurrak ez du “ikasten” nola sortu behar dituen besoak, hau bere kode genetikoan bait dago ezarririk. Esperientziaz baliaturik (elikadura, konparazioe), besoak hazi egiten dira eta esperientziak fenotipo diferentea garatzen du batetik bertzera, hizkuntzetan bezalatsu.

Gramatika Unibertsala garapen ontogenetikoaren ondorioa da eta giza-bilakabidean gertatutako emergentzia horietako bat (ikus Popper-Eccles 1980). Hortaz, gizakia ezaugarritzen duen tasuna da, lehenago erran den moduan.

CH.8. Hizkuntz-gaitasuna “gogoaren” organoa da, bihotza eta besoak “gorputzaren” organoak diren bezala. Baina, zer da “gogo”? Erran dezagun, hasteko, gogo eta burmuina ez direla bi gauza diferente (Chomsky 1979, 81. orr.) nahiz eta berak, teoriaren aurkezpen argiagoe egin nahiak eramanik, bereizten dituen. Argi dago, biologiaren ikuspuntutik, burmuinak bere egitura “materiala” duela eta gaur egun neurobiologoak arduratzen direla egitura horren azterketaz eta neuronon funtzionamenduaz. Hizkuntza, jakina denez, burmuina eta bertze organo aunitzen lanaren (zintzurra, birrikak, belarria) ondorioa dugu. Hizkuntzaren gramatikak —edo, bertze hitzetan paratzeke, inork ere erakutsi ez digun gaitasun horrek— ere badu bere egitura, noski, eta erran daiteke egitura honen elementuak (arau sintaktikoak adibidez) burmuinaren memorian daudela metaturik eta horrexegatik badugula mintzoa. Badirudi, halaz ere, eta nahiz eta arau sintaktikoak burmuinean “dauden”, ez dela neurobiologoaren eginkizuna arau sintaktiko horiek behar bezala zehaztea eta nola formaliza daitezkeen erakustea. Hori hizkuntzalariaren (hizkuntzalari psikologo fisiologiko bihurturik) lana dugu. Chomskyk aipatzen duenez, aski interesgarria litzateke ikustea nola suertatzen diren eragiketa horiek neuronetan (in Piattelli-Palmarini 1980, 263. orr.). Azterbide bat izan liteke, erraterako, begiratzea ea gramatikaren osagai diferentek ere leku diferentetan aurkitzen diren burmuinean: afasiek eta eman liezagukete argia kontu honetan. Akmajian eta bertzek (1979, 323. orr. eta jarr.) hauxe bera seinalatzen dute. Nolanahi ere ez dago a priori-rik “gogo” eta “gorputza” bi modu diferentetara ikertzeko eta bietan premisa biologiko berekin jokatu behar dugu.

CH.9. Sortzetik dugun Gramatika Unibertsalari esker (ahalbidezko hizkuntzak mugatzen ditu eta espeziearen genotipoan dago) eta esperientziaren datuez baliaturik hitz egiten ikasten dute haur guziek, ezagutza sistema konplexu bat garatuz. Erratan dugu konplexua dela, arront zaila bait zaigu ezagutza hori formalizatzea eta ezagutza hori agintzen duten legeak behar bezala zehaztea. Baina, jakina denez, ezagutza hau ez da gizakia karakterizatzen duen bakarra eta bertze ezagutza sistemak ere garatzen ditugu, hala nola, ikusmenarena, eragiketa logikoak egiteko gaitasuna, mugimendu koordinatua eta bertze aunitz. Zenbait eskolak (batez ere Piaget eta Ginebrarrak aipatu behar hemen) mantentzen dute ezagutza guzi horiek batera garatzen ditugula eta sentimen-motorezko gaitasunei esker, haurrak gero eta aberatsago diren ezagutza sistemak eraikitzeke gai direla. Piaget-en ustez, bada “gogo” (edo

“burmuina”, bertze ikuspuntu batetik) ez da modularra eta garatzen dituen ezagutza sistemak erlazio hertsian daude.

Chomskyk uste duenez hau ez da honela gertatzen: argi dago ezagutza horien artean badirela erlazioak —bihotza eta gibela ere erlazioan daude, dudarik ez— baina sistema guzi horiek autonomoak dira —bihotza eta gibela ere autonomoak diren neurrian— eta horregatik, independienteki ikertu eta estudiatu behar dira, bakoitzak bere egitura propioa bait du. Gaur egun ez dago daturik hizkuntz gaitasuna eta mugimendu koordinatua, konparazioe, printzipio berak agintzen dituela pentsatzeko. Hizkuntz datuek erakusten digute hizkuntz gaitasuna baldintzatzen duten legeek ez dutela parekorik gainerako sistemetan. Horregatik erran daiteke burmuina modularra dela. Gorputzaren organoak autonomoak diren moduan, gogoarenak ere autonomoak ditugu.

CH.10. Behin onartuz gero hizkuntza natural guziak printzipio unibertsal zenbaiten azpian biltzen direla, printzipio horiek edo gramatika unibertsala formalizatzeko bi bide segi daitezke:

a) Hizkuntza bat hartu eta hizkuntza horrek aurkezten dizkigun datuetatik haratago jo, hizkuntza horren lege partikularrak eta hizkuntz gaitasunaren legeak bereziz. Azkeneko hauek hizkuntza guzietan ageriko dira. Lehenengoak, ordea, hizkuntza horretan bakarrik, nahiz eta lege orokorrek markatzen dituzten mugak ezin diren hautsi.

Sistema honek duen eragozpena da aunitzetan lege orokorrak ikusteko arriskua dagoela, lege partikularrak dauden tokian. Oso zaila gertatzen ahal da batzuk eta bertzeak bereztea.

b) Hizkuntza aunitz hartu eta elkarren artean erkatuz, lege orokorrak eta unibertsalak atera. Honek ere badu, ordea, bere eragozpena: azaleko antzekotasunetan gelditi gaitzke eta zenbait hizkuntzalarik azaleko antzekotasun hauek deitzen dituzte hizkuntzaren unibertsalak (Chomsky 1982, 111).

Hizkuntzalariek bide bat nahiz bertzea hautatzen ahal dute baina, dituzten mugak ezaguturik, biak hartzea litzateke egokiena. Ohar gaitezen lege horiek oso abstraktuak direla eta ez ditugula berehalakoan aurkituko. Lege horiek edo gramatikaren formalizazio egokiak proposatzeak hizkuntzaren teoria formalizatzeraz garrantzitsuak. Ikus, dena dela, **B 6** puntua beheitiago.

CH.11. Hizkuntza bat nahiz aunitz hartzen ditugun aztergai, metodo hipotetiko deduktiboak erabiliko dira: honegatik, itxuraz legeen kontra daudekeen datuak bazter daitezke eta horrek ez gaitu kezkatu beharrik (Chomsky 1979, 107 eta 188). Ohargabeki ezagutzen dugun Gramatika Unibertsala formalizatzeko hizkuntza partikularretako datuak erabili behar ditugu eta hau egitean, nola hautatu eta nola berezi datu onak eta txarrak? Perpaus gramatikalak ez dira *interpretatu daitezkeen* perpausak, errez interpretatzen ditugun perpaus aunitz ez bait dira gramatikalak; ez dira norbaitek eman dituen *arau normatibo*en barnean sartzen direnak, hizkuntza aunitzetan ez bait dago

ageriko arau normatiborik; ez dira *estatistikoki* errateko edo entzuteko gerta-kortasun handiago duten perpausak, hainbertze aldiz erraten bait ditugu inoiz ere erran ez diren perpausak; ez dira, ez, corpus batean bil daitezkeenak: halako testu zati hau halako hizkuntzaren aurkezpen fidagarria dela diogunean, ohargabeki erabili dugu gure ezagutza eta gaitasuna corpus hau, eta ez bertzerik, aukeratzeko. Ez dugu aukeratzeko corpus bat eta hizkuntza horrek izan ditzakeen legeak handik deduzitu; ez, corpusa hautatzen dugu bai bait dakigu hizkuntzaren legeak betetzen dituela. Informazioa, orduan, hiztunaren baitan aurkitu behar da. Metodo hau ez da, bada, enpirista, datu enpirikoak erabiltzea nahi eta nahiezkoa baldin bada ere.

CH.12. Gramatikaren osagai nagusienetako bat sintaxia dugu eta automoki iker daiteke berau. Sintaxiaren ikuspuntutik gramatika arau sistema dela erran daiteke: honela, sintagma guneez leku hau edo bertze hura hartzen dute sintagmaren barnean, ahalezko leku horiek ere nahikoa mugaturik daudelarik GU-ari esker. Erran daiteke, baita ere, perpausetan kategoria zenbait lekuz truka daitezkeela toki batzuetara bai baina bertzeetara ez, ondoko adibide hauetan ikus daitezkeenez:

- (3) *You saw the man*
 (4) *Who did you see—?*
 (5) **Did you who see—?*
-

Gramatika Unibertsalak gero eta hertsiago diren aukera hauek zehazten dizkigu:

- a) Hizkuntza naturaletan mugimendua gerta daiteke ala ez?
 - b) Gerta baldin badaiteke, edozein kategoria mugi daiteke?
 - c) Kategoria jakin bat mugi baldin badaiteke, edozein lekutara mugi daiteke?
- e.a.

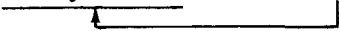
Hautabideak ditugu, ikusten denez, eta hori teoria simple bat dela medio formalizatzea aurrerapausu haundia izanen litzateke. Erran dezadan, bide batez, perpaus batean zerbait “mugitu” bada, perpaus horren eratorpenean bi (edo gehiago) egitura edo analisi maila bereizten direla: horri deitu ohi zaio “sakoneko” eta “azaleko” egitura.

Baina gramatika ez da hori bakarrik. Gramatika dugu, baita ere, Printzipio-sistema bat eta printzipio soil batek esplika ditzake, aunitzetan, itxuraz arras diferente diren datuak. Printzipio berak (X-barraren sistema) azaltzen digu zein den sintagmen barneko osagaien egitura eta zergatik gertatzen diren azaleko desberdintasun ikaragarri horiek hizkuntza batetik ber-

tzera. 2. Eranskinean eman ditudan adibideak ere Printzipio abstraktu batek azal ditzake eta berdin suertatzen da honako adibide hauekin:

(6) *Nire semea mendira joaten da*

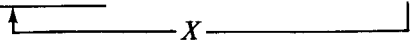
(7) *Nora joaten da nire semea —?*

Halaz guztiz, ezin egin ondoko hau:

(8) *Nire semea mendira eta hondartzara joaten da*

(9) **Nora joaten da nire semea mendira eta —?*

(ikus hemen 3. Eranskina. Ohar gaitezen, dena den, adibide guziak perpausak direla eta termino hau definitu gabe utzi dugula, teoriaren lehengaita bait da).

CH.13. Erranahia da gramatikaren bertze osagai nagusi bat eta osagai honen barnean bereziki aipatu behar da hiztegia deitzen duguna. Hiztegiarekin erlazionatzen dira zuzen zuzenean linguistikoak ez diren bertze sistema aunitz: sinesmenak, munduarekiko ezagutza, e.a. Irakasle batek, militar batek edo apez batek, hiritarrak edo herritarrak, langileak edo lantegiko nagusiak erabiltzen duten hiztegia diferentea da. Hitz kopuru mugatuak osatua, talde sozial batetik bertzera edo toki batetik bertzera errez aldatzen da, bakoitzaren munduarekiko esperientzia ere diferentea dugulako. Beraz, bada, osagai hau ulertzeko eta azaltzeko sistema aunitzen azterketa xehea egin beharko genuke, nahiz eta gauzei izena emateko eta, arau semantiko unibertsalak erabiltzen ditugula ematen duen (ikus, erraterako, Russell 1961 eta Chomskyk honetaz dioena in Piattelli-Palmarini 1980, 139). Bertze kontu bat da nola antolatzen ditugun hitzak: haurrak “ikasi” behar ditu —gero ere, ez dira horrenbertze- baina sistema Unibertsal batez baliaturik ordenatzen ditu (X-barra) sintagmetan eta perpausetan.

Halaz ere, sintaxiak berak bakarrik ere ematen digu erranahiaren informazioaren parte bat, erreferentziatasunarena, hain zuzen ere. Orain arte erabili ditugun adibideak kontuan hartuz gero (ikus 3. Eranskina):

(10) *Mattinek Mattin ikusi du*

Badakigu jakin bi Mattin direla nahi ta nahi ez, nahiz eta guk dugun Mattin-ekiko ezagutza perpaus idatzi honen mugetan akitzen den. Arrazoi beragatik badakigu “bere burua” hitzaren erreferentzia “Mattin” dela ondoan, eta ez bertze norbait:

(11) *Mattinek ez du bere burua ezagutzen.*

Informazio guzi hori perpausaren sintaxiak ematen digu eta Gramatikaren forma Logikoak interpretatzen du.

CH.14. Orain arte emandako hipotesi guziek erran nahi dute, bada, hizkuntzalariaren lehenbiziko lana (eta, intelektualki ernagarriena, zeren eta gizakiekin ez bait dugu animaliekin egin genezakeen aprobarik egiten ahal) da hiztunaren *gaitasun* linguistikoaren berri ematea. Hizkuntz gaitasunak eta gainerako sistemen gaitasunak —herendentziaz emanak— ahaltzen dute hitz egitea, hitza ez bada ere hain ispilu neutro eta gardena, gure eguneroko *arike-tan* bertze elementu aunitzek hartzen bait du parte: nekeak, egoera psikologikoak, lekorapenak, adibidez. Aitzineko pentsalariek behin eta berriz bere buruari galdetu ziotena eta Russell-ek hain ederki paratu zuenari erantzuna emateko modua dateke guzi hau:

“How comes it that human beings, whose contacts with the world are brief and personal and limited, are nevertheless able to know as much as they do know?”

(Russell, 1948, 5)

Mario Bungearen oinarritzko hutsak

Nik ez dakit, bada, eman dudan Chomsky-rekiko interpretazio hau ortodoxoa den ala ez, baina hori egiten saiatu naiz, berak liburuetan idatzitakoak eta eskoletan erranak irakurri eta aditu ondoan. Erraten ahal dut, nolana ere, interpretazio hau Bungek bere liburuan ematen duena baino zuzenagoa dela. Honetan ez daukat inolako zalantzarik.

Ikus ditzagun orduan zein diren Bungek ematen digun interpretazioan, goiko tesi horiekin bat ez datozenak:

B.1. Abiapuntuan berean adierazten digu bi galderari eman nahi diola erantzuna: lehenbizikoan zer den lengoia jakin nahi du; bigarrenean, berriz, ikusi nahi du hizkuntzalaritza sortzailea Chomskyren filosofia osoarekin —eta, bereziki, sortzez kotasuna eta mentalismoarekin— loturik dagoenetz ala ez.

E. Bigarren galderari erantzuna emateko ez da libururik idatzi behar: hor daude ehundaka artikulua, tesiak, azkeneko 25 urte honetan idatzi diren liburuak, e.a.. Guzi horietan ikusten da aunitzetan gramatikalari sortzaileek ez dutela aipatu ere egiten deusetarako Chomskyren filosofia. Areago, berak aitortu duenez, ikasleak aspertu egiten zaizkio gai horiekin eta gehienetan tekniko on batzuk izatera mugatu nahi dute, horrelako eztabaidetan sartu gabe. Gehienetan, bada, CH.12 eta CH.13-ra mugatzen dira hizkuntzalari hauen lanak, horietan aipatzen diren Printzipioak sortzetik edo bertze nonbaitetik heldu diren galde egiten ez dutela.

Ez hori bakarrik; Chomskyk berak argibidez emana du erantzuna Bungearen galderari, azken honek, nonbait, ezagutzen ez duen liburu batean:

“I think a linguist can do perfectly good work in generative grammar without ever caring about questions of physical realism or what this work has to do with the structure of the mind. I do not think there is any question that that is possible”.

(Chomsky 1982, 31)

B.2. Chomskyren “gaitasuna” eta “ariketa” Saussureren “hizkuntza” eta “hizketa” bikotearen parekoak ditugu (20 orr.), omen.

E. Ez; hauxe da, hain zuzen ere, hizkuntzalari aunitzek egin izan duen interpretazio oker ezaguna, baina goian paratutako tesietan ez banaiz mintzatu Saussureren bikote horretaz ere, interpretazio hori guziz eztabaidagarria dugu bertze aunitzen ustetan:

“En este punto es donde la distinción chomskyana de la competencia y la actuación se opone radicalmente a la dicotomía saussuriana de lengua y habla. En efecto, para Saussure, (...) la lengua es, esencialmente, un inventario, una taxonomía de elementos (...), en rigor no hay sitio para una sintaxis (...). Para Chomsky, por el contrario, es la sintaxis la que se convierte en el componente central...”

(Ruwet 1978, 67-69)

B.3. Hizkuntzalari sortzaileek uste dute beraiek egiten duten lana, hau da, hizkuntzaren azterketa abstraktua, hori dela lanik garrantzizkoena, baina hizkuntza landu nahi duenak, hizkuntzaren alderdi aberats guziak aztertu beharko lituzke, erran nahi baita, psikolinguistika, soziolinguistika, e.a. (25. orr.).

E. Chomsky, ikusi denez (CH 5, CH 9, CH 13, CH 14), ez litzateke horren kontra agertuko, nahiz eta berak ikusten dituen lehentasunek bertze bideak hartzen dituzten: honen ustez, hizkuntzaren gaitasunei buruz gramatikaren azterketan agertzen dira daturik argienak eta gramatikaren barnean, gainera, badirudi sintaxia dela atalik emankorrena... orain arte ditugun datuak kontuan harturik. Egoera hau, ordea, alda daiteke datu berrien argian.

B.4. Hizkuntzalari sortzaileek gramatika kanonikoa edo estandarra ikertzen dute. Baina, argi dagoenez, hizketa zuzenaren estudio gehiago egin beharko lukete eta hizkuntza guzietako dialektuak ere ongi landu (3. kapituluaren eta, bereziki, 50. orr.).

E. Puntu honetan Bungerean ezjakituria nabarmendu egiten da eta, lerro hauek luzeegi gertatu gabe eta berak ematen duen adibide berbera erabiltzeagatik, hauxe erran nezake: haren ustez, gaztelera ikertu beharrean, Argentinako hizketa ere aztertu beharko litzateke (50. orr.). Hortxe dago, adibidez, O. Jaegglik, Chomskyren zuzendaritzapean, La Plata-ko hizketaren klitikoez burutu duen tesia (Jaegli 1980). Chomsky eta Halleren (1968) lan klasikoak ere, bertze adibide bat emateagatik, Estatu Batuetan mintzatzen den ingelesaren Ipar Ekialdeko dialektua deskribatzen du, Kenyon eta Knott-ek (1944)

egindako lanaren arabera. Oinarrizko liburu hau ez du aipatzen Bungek. Adibide horiek osa daitezke mintzaldi honetan aipatuko ditudan bertze aunitz egileren lanekin.

Baina ez da hori bakarrik: kanpo-hizkuntzalariak ere aukera egin behar du, ez hizkuntza eta dialektuaren artean, baina dialektu edo aztertu nahi duen lurraldeko hizketa eta hiztunen idioleko partikularren artean. Beraz, abstrakzio mailaren kontua da guzi hau. Huts bera aipatu behar da Bungek egiten duen “hizkuntza”/“hizketa” kontzeptuen arteko interpretazioan, biak bait ditugu eraiketa teorikoak eta, neurri horretan, bat bertzea bezain “reala” edo “irreala” (ikus Bunge 1983, 19-20. orr.).

B.5. Sinkronia eta diakroniaren maila ez dira berezi behar, lehenbiziko hura azkenekoaren zordun bait da (74. orr.).

E. Edozein hizkuntzalari, sortzaile nahiz bertze eskolakoa, bat letorke honekin. Nabarduretan hasten dira diferentziak, batek ez bait du bertzea kentzen: baieztapenarekin konforme egoteak ez du adierazi nahi ezinbertzekoa dugula historiara jotzea behin eta berriz hizkuntzaren edozein fenomeno aztertu nahi dugunean. Gazteleraren sintaxia azaltzeko latinera (edo urrunago?) jo behar dugu?

Nolanahi ere den, hizkuntzalari sortzaileen artean aurkitzen dira hizkuntzaren historiari arduratzen direnak: Kiparsky-ren (MIT-eko irakaslea bera) azkeneko lanetako batek (1979) Panini eta sanskritoaren gramatika aztertzen du (“a landmark publication in the field of Sanskrit grammar” dio M. M. Deshpande-k *Language* aldizkarian). Chomsky eta Halleren lana ere (1968) ingelesaren historiari arduratzen da, Lightfootekin (1979) gertatzen den bezala. Hurbil honetako hizkuntzak aipatu nahi baditugu hor dago, baita ere, Otero-ren (1971 eta 1976) lana erromantzeari buruz.

B.6. Hizkuntzalari sortzaileek aukeratu duten bidea hizkuntzaren gaitzuna aztertzeko hizkuntza bat bakarrik (ingeleza, hain zuzen ere) hautatzea izan da eta horrela hizkuntzaren unibertsalak aurkitzen saiatu dira (71. orr.).

E. Alde batera utzirik Bungek deitzen dituen “unibertsal” horiek ez direla Chomskyren unibertsalak (horiek hizkuntzen arteko antzekotasunak, lirakeke, hobeki, Chomskyren arauera, ikus 1982, 111), baieztapen hori ez da egia, MIT-en egiten diren ikasketen programak eta hizkuntzalari sortzaileek aztergai hartu dituzten hizkuntzen zerrendak erakusten duen moduan: erran daiteke, beldurrik gabe, oso eskola guti saiatu dela, ikerketa programa bera ezarriz (Lakatos-en zentzuan), generatibistek ukitu dituzten hainbat hizkuntza ikertzen: ingeleza, frantsesa, latina, turkiera, holandesa, hungaroa, grekoa, euskara, gaztelera, errusiera, japaniera, txinoa, Ameriketako eta Afrikako bertze hizkuntza aunitz, e.a.. Argigarri gerta daiteke, alo, Chomskyren edozein eskoletara joatea eta han aditzen ahal diren hizkuntzak kontatzea.

B.7. Chomskyren ustez, ikertu behar duguna “gogoia” da eta ez “burmuina”. Beraz, bada, gogoia eta burmuina zeharo diferenteak dira, ez dute

elkarren arteko zerikusirik eta hizkuntzalariek lehenbizikoaz arduratu behar dute. Ideia hau behin eta berriz azpimarratzen da liburuan zehar (31, 45, 48, 90-94 e.a.) eta nire ustetan, interpretazio hau dugu Bungerean hutsik handiendatiko bat.

E. Baieztapen honek honela, hotz hotzean harturik, ez du deus ere erran nahi: CH 8-an erran dudanez, Chomskyren interpretazioa bertzelakoa da puntu honetan, han eman aipamenetan ikus daitekeenez. Bertze batzuk gaineratu ditut 4. Eranskinean.

Chomskyrena (omen) den jarrera horri Bungek berea kontrajartzen dio (ikus 80. orr. aurrera eta liburuko 3. Eranskina). Hori dela eta, Huarte San Juan pentsalari nafarra ere aipatzen du (92. orr.), berau izan omen bait zen, haren ustez, bere garaian kontu hauetan aurreratu egin zen pentsalari jakintsua, baina ez da ohartu Chomskyren lan aunitzetan agertzen dela Huarte (1972a, 22; 1972b, 9 —lekuko—) eta Bungek egiten duen interpretazio bera eginez, gainera. Badirudi, nonbait, biek jotzen dutela beren aldekotzat Huarte. Hizkuntzalari amerikarrak, bada, behar beharrezkotzat ikusten du Bungek egin nahi dituen ikerlan neurobiologiko horien tankerakoak burutzea baina bera ez da, jakina, biologoa. Gizakiok duguna gauza bat bakarra da: “gogoa” deitzen du hizkuntzalariak; “burmuina”, nahiago, biologoak (ikus Akmajian eta bertze, 1979). Badakigu jakin, dena dela, “gogoa” deitzen dugun hori bertze zerbait ere izan daitekeela erlijioaren ikuspuntutik eta filosofian ere arazo zaharretara eramaten gaituela (ikus Popper-Eccles-en arteko eztabaida, 1980) baina puntu honetan, Chomsky oso materialista ortodoxoa dela erran daiteke.

B.8. Chomskyk ez du ikertzen hizkuntzaren garapena, ez bait du gizabialakabidean “emergentzia” berririk agertzen dela onartu nahi (73. orr.).

E. Oso zaila da honelako zerbait mantentzea Estatu Batuetako irakaslearen lanetan oinarrituz, oso eboluzionista delako bera, Bungek aipatzen dituen bi liburutan erraten duen bezala (1975, 252; Piattelli-Palmarini 1980, 74-75 eta, ikusi nahi izanez gero, Putnam eta Chomskyren arteko eztabaida liburu berean, 296-324).

Bertze gaizki ulertze batzuk

Aipatu ditudan zortzi oinarritzko huts horietaz kanpo badago, egon ere, gaizki ulertze ugari liburu honetan zehar eta horietako zenbait paratu nahiko nituzke hemen, gaizki ulertze eta huts horien arteko muga bera ere nahikoa iluna dela alde zurretik ongi aski ikusten baldin badut ere. Ez ditut kontuan hartuko, dena den, Bungerean teoria propioak (liburu erdia baino gehiago bertzeren kritika egiteko baino bere teoriak aurkezteko erabilia da) eta egiten dituen interpretazio eztabaidagarri horietara mugatuko naiz, lehenago erran dudana bezala.

1. Lehenengo eta behin, erran beharra dago Bungek “hizkuntza” (edo “lengoaia”) eta “gramatika” nahasten dituela. CH 5-ean zehaztu dudan moduan, arront kontzeptu diferenteak dira biak. Erka daitezke, puntu hau argiago ikusi izanez gero, Bunge (1983, 30) eta Chomsky (1977, 32-33, 63-65, e.a.; 1979, 190 eta 1981, 4. orr., bertze aunitzen artean). Gai hauetaz interpretazio argia egiten du Lightfoot-ek ere (1982, 42-49, orr.).

2. Bungek ez ditu batere argi ulertu sakoneko eta azaleko egituren arteko harremanak (sinplifikazio harrigarria egiten du hori azaldu nahi duenean) eta ez ditu Chomskyk (1965) eta gainerako generatibistek (Jackendoff, leku-ko) egin dituzten lanak kontuan hartzen. Subkategorizapen arauak, adibidez, ez ditu aipatu ere egiten. Berak dioenez, gaur egun ez du bereizketa hori horrela egiten Chomskyk, baina hizkuntzalari amerikarrak hitz egina du honetaz (ikus 1981, 85. orr. eta jarr.), Bungek aipatzen ez duen azken urte hauetako Chomskyren lanik oinarrikoenean.

Aipatu nahi nuke, hori bai, hasiera hasieran (51. orr.) sakoneko egitura argitzeko asmoekin ematen duen adibidea ez dela batere ona. Nik dakidala, gramatikalarri sortzaile gutik (semantikarietik bai, noski, baina hauek ez dute sakoneko egitura eta perpausaren erran nahiaren artean bereizten) onartuko luke “un indio le enseñó” eta “ella aprendió de un indio” perpausak sakoneko egitura berbera dutenik, Bungek dioten moduan. Chomskyren lanetan, lehenbizikoetarik hasita, ongi aski ikusten ahal denez, bi perpaus arraz diferente ditugu berauek eta, hortaz, bi sakoneko egitura desberdin dituzte. Berriz ere puntu honetan Bungek ematen digun interpretazioa eztabaidagarria da.

3. Bungerean ustez, Chomskyren teorian erraten omen da hizkuntz gaitasunak eta sentimen-motorezko gaitasunak ez dutela zerikusirik elkarren artean. Errana dut goitiago (CH 9) interpretazio hori ez dela behar bezain zuzena. Egia errateko, Chomsky ez da gehiegi mintzatu gai honetaz baina, halaz ere, honi buruz idatzi izan duenean (Piattelli-Palmarini 1980, 36-37, 48, 101, 138 —aipamen zehatza berau—, 140, 168, 170-173. Eztabaida hau Salaburu 1984-ean laburbildurik dago), jarrera garbia aurkezten du: gaur egun ez dugu frogarik sentimen-motorezko gaitasunen eta hizkuntz gaitasunaren artean erlazio hertsia daudela alde aurretik baieztatzeko. Bunge nahikoa Piaget-tarra agertzen zaigu hemen, baina aipatzekoa da B. Inhelder bera ere (Piageten kolaboratzaile ezagunenetakoa) ez datorrela bat Ginebrako maisuarekin. Dena den, Chomskyren jarrera ez da batere hertsia: norbaitek aurki balitza erlazio horiek eta formulatzeko gai izan, berak berehala onartuko lituzke.

4. Erreferentzia eta zentzua aipatzen ditu Bungek (59.orr.) eta argi eta garbi ez badio ere, ematen digu aditzera Chomskyk ez duela bereizketa hau egiten, zenbait hizkuntzalari sortzailek ez dituztela aipatzen (60. orr.) erraten duenean.

Guti dut gaineratzeko hemen, mintzatua bait naiz (CH 13) honetaz. Erran nahi dut, zernahi gizaz, erreferentziasuna eta zentzua direla azken urte hauetan generatibisten artean ematen den eztabaidaren gai nagusiak, nahiz eta ez duten, hori ez, Bungek ematen dien erranahi berbera. Honetaz ikus daitezke, bertzeak bertze, Chomsky (1977, 37, 43, 94-95, 182-183, 189-204, 206; 1979, 140-142, 146-147, 163, 175; 1981, 2, 3. eta 4. kapituluak), Belletti (1980), Higginbotham (1979a eta 1979b), Huang (1982), Kim (1976) eta Reinhart (1976) bertze aunitzen artean. Lan hauetan ikus daiteke, gainera, egiten diren ikerketak ez direla, Bungek uste duenaren kontra, ingeles kanonikora mugatzen.

5. Bungerean interpretazioan, Chomskyk ez omen du izan beti teoria bera unibertsalei buruz (69. orr.) eta urteen arauera, aldatu omen du: horrela, 1972.ean "gizahizkuntzen gramatikek bete behar dituzten baldintzen ikerketa" omen ziren haiek; 1979-1980.ean, berriz, "gizahizkuntzak ikasten dituen edonoren, hots, edozein haurren, hasierako egoera"; azkenez, 1981ean, "hizkuntza ikasteko gizakiaren tresneria". Nolanahi ere, ez da batere zaila aipamen gehiagorekin ugaltzea hau, Chomsky aunitz mintzatu bait da gai honetaz. Halaz ere, hiru aipamen horietara mugatzen bagara ere, ez dira elkarren kontrakoak, elkarren artean osatzeko modukoak baizik, aldez aurretik erran dudan guziaz kontuan hartzen bada.

6. Bungerean iritziz, bi etsai nagusi ditu hizkuntzalariak "lengoaia" deitzen den hori aztertu nahi denean: enpirismoa (datuetara bakarrik mugatzea) eta mentalismoa (horrelako gaitasunik edo, onartzea). Ez dago argi zer den mentalismoa Bungerentzat, Chomskyk bertze zerbait ulertzen bait du horretaz, baina badirudi ez dagoela a prioririk gizakia ezaugarritzen duten berezitasunen artean hizkuntz gaitasuna dagoela baieztatzen dugunean, emandako arrazoiak kontuan hartzen badira.

Hortaz, hizkuntz-ikasketaren arazoa dela eta, huts handia egiten du Bungek: beronek dioenez, hizkuntza edo "sortzezko gaitasunaz" edo "bertzenaz ikasiz" lortzen dela (80. orr.) uste omen dute hizkuntzalari edo psikologoek (Chomsky, lehenengoan artean; konduktistak eta neuropsikologoak, bigarreanean) eta bere ustez, dikotomia horretan ba omen dago tertium quid delako bat (85. orr.), eraikortasuna edo konstruktibismoa, alegia: "podemos adivinar o conjeturar F sobre la base de unos pocos casos y, posiblemente, con ayuda de algunos principios generales aprendidos antes". Eta orduan ematen digu azalpen posible bat.

Erran behar da dikotomia hori Bungek planteiatzen duela eta ez Chomskyk, orain arte idatzitakoaren arauera, jarrera hau (burmuinaren plastizitatearen kontua, adibidez) dikotomiaren adarraren edozein muturrekin ezkon bait daiteke (ikus 4. eranskina). Bungek ez du inolaz ere sortzezkoitasunik onartzen, Piaget zenak ere onartzen ez zuenez. Baina Bunge, Piaget bezala, arront anbigua da puntu honetan, ederki onartzen bait du "un innatismo moderado o potencial" (91. orr.) edo "el niño desarrolla sus 'facultades' gra-

dualmente” (88. orr.) dionean, gogoz geratzen garelarik zer erran nahi duen zehazki horrekin. Bertze huts metodologiko garrantzizko bat egiten du, sortzezkotasuna eta gramatika unibertsala gizabilakabidearen historian esplikatu ez direlako, ez direla esplikatzen ahal baiezatzera pasatzen delarik. Huts hori berori egiten du Piagetek ere (ikus Piattelli-Palmarini 1980 eta Chomsky, 207). Bertzalde, mediku eta biologo aunitz (Monod, Luria, Eccles, Jacob —denak Nobel saridunak— eta Lenneberg, bertzeak bertze) bat datoz, ñabar-durak aparte, sortzezkotasunaren hipotesiarekin eta lehen mailako pentsalari eta fisikoa den Popper-ekin ere gauza bera suertatzen da. Ez da hori, dena den, Bungek egiten duen huts metodologiko bakarra: zerbait egiteko gaitasuna eta gaitasun horren argibidezko ezagutza nahasten ditu. Chomskyk erranen lukeen bezala “having the capacity to do so-and-so is not the same as knowing how to do so-and-so” (1980, 4).

7. Unibertsalak definitzeko hizkuntza bat bakarrik (71. orr.) edo guti batzuk (116. orr.) ikertzea ez da zientifikoa, Burgeren ustez. Alde batera utzirik gramatikalarari sortzaileak hizkuntza aunitz ari direla aztertzen, aurretik erran dudanez, ez dago batere lekuz kanpo hizkuntza bat bakarrik aztertzea, bertzeren batek bertzeak ikertzen dituen bitartean, hizkuntz unibertsalak hizkuntza guzietan daudelako, edo, inon ere ez:

“A valid observation that has frequently been made (and often, irrationally denied) is that a great deal can be learned about UG from the study of a single language, if such study achieves a sufficient depth to put forth rules or principles that have explanatory force but are underdetermined by evidence available to the language learner”

(Chomsky, 1981, 6)

Bertze zientzietan ere horixe gertatzen da: zenbat katu-klase aztertu behar dira katuen ezaugarriak definitzeko, edo zenbat hegaztin hegaztinak zehazteko? Etiopiako Afar-eko lurraldean aurkitu zituzten “Lucy”-ren hezur-erriaren erretoak erabili izan dira australopithekoen mota berri bat bereizteko; 1924. urtean Afrikako Taung-en aurkituriko buruhezur zatiak oraingoz burukomin handiak ematen dizkie zientzialariei eta Harnot-en (Pakistanen) bildutako kokots baten erdiarekin konformatu behar izan dute ramapithekoen berri emateko. Eranskinetan eman ditudan hizkuntz-adibideek eta liburutetan bertzenaz ere ehundaka agertzen direnek, ez ote dute, bada, hezur galdu horien maila, gutienez, ematen?

8. Aipa dezadan, azkenekorik, Bungek darabilen argumentatzeko modua: ba omen daude frogak non nahi (“numerosisimas”) hizkuntz gaitasuna bertze gaitasunekin erlazionatzeko (35. orr.) baina ez du liburu osoan bat bakarrik ere ematen edo guk begiratzeko moduko lanik aipatzen. Ez omen da (35. orr. hau ere) froga enpirikorik sortzezkotasunaren hipotesiaren alde baina bai, ba omen, froga pila bat haren kontra. Berriz ere, non? Argi bait dago, 88. orrialdean ematen dituenak ez direla frogak, frogen antza duten iritzi hutsak baizik. Gure harridura handiagotzen zaigu Bungeren zehaztasunaren

ezarekin: heredatzen omen dugu erdipurdizka egituraturik dagoen burmuina (“un cerebro a medio organizar” dio 35. orr. eta geroago, 88. orr., “la corteza cerebral del recién nacido está muy pobremente organizada” gaineratzen du). Zer erran nahi du definizio zerraldatu horrek?

Semantikaz idazten duelarik (4. kapitulua) eramaten du eztabaida orain duela hamabortz urte zegoen puntura (ikus Newmeyer) eta, makurrago, 57. orr. ematen dituen adibide berberak erabiliak izan dira hizkuntzalarien artean aspaldi honetan tankera honetako argumentazioa egiteko, baina Bungek ez ditu autore hauek aipatzen (adibide horiek, aldaketa batzuekin, Fillmorek emanak zituen 1968.ean, 25. orrialdetik aurrera) eta hori ezin da erraz barkatu zientzia lanetan.

Chomskyk ba omen ditu ematen dituen adibideetan kasu zitalak (“infames” dio, letraz letra) adibide infameak eta infame ez direnen artean bereizteko gaitasun berria erakutsiz. Bada adibide hori (63. orr.) ezaguna den “Colorless green ideas sleep furiously” perpausa da. Hemen ere ez da ohartu berak baino aise lehenago, eta aunitzez hobeki, nere ustez, Jakobson-ek (1974, 341 eta 342. orrialdeetan, Espainiako argitarapenean) eztabaidatua zuela hura bera.

Bertze gauza aunitz ere erran beharra da: hizkuntza batzuk bertze batzuk baino hobeki eraikiak (“mejor construida”) omen dira (?), 58. orr.dios-kunez; hizkuntza oso tresna artifiziosoa omen (?) 79. orr. baieztatzen duenez; printzipio batzuk lehendik ikasiak omen ditugu —Piageten tradizioarik onean— baina ez du zehazten (85. orr.) zein diren horiek eta noiz edo non ikasiak; ez omen dakigu zer den Sakoneko Egitura (30. eta 34. orr) baina kontzeptu hau baliagarri suerta omen dakiguke (65. orr.); Chomskyren gramatikek ez omen dituzte perpausak sortzen, perpaus-tipoak baizik (41. orr.) eta ez dakit nik ongi nola egin daitekeen bat bertzea egin gabe e. a.

Azkenik, laburtzeko: ez da batere erreza liburu honi buruzko iritzi pausatirik ematea. Hasteko, Bunge-ren orrialde hauek bakarrik ditugu generatibistek idatzitako bertze milaka horien kontra. Bertzaldetik, Bunge ez da mugatzen kritika hotza egitera eta, batez ere semantikako kontuetan, bere teoriak aurkeztu nahi dizkigu. Chomskyri (gaizki) erran erazten dionaren artean, hutsak eta gaizki ulertzeak ugari ageri dira eta arront gutitan eztabaidatzen ditu Bungek arazo linguistikoak —semantikakoak ez badira— hizkuntzetako adibide zehaztetan oinarriturik. Zer gelditzen zaigu, bada, orduan? Garbiketa guzi hori egin ondoren eta sortzekotasunaren arazoa bazterturik, ez dut uste nik hain urrun dauden bata bertzetik bi pentsalariok —Chomskyk onartuko luke, seguraski Bunge-ren 3. Eranskina dagoen dagoenean— nahiz eta Iparamerikarra razionalistago agertzen zaigun. Generatibismoak, nire ustez, hemen eskeini zaigun kritika baino zerbait serioagoa behar duelakoan dago. Ez, ez da Bunge irakaslea aise iganen Rusell, Popper, Kuhn, Feyerebend, Lakatos, Quine eta bertze epistemologo gurdira, gaur irazkin nahi izan dudan lan hau bezalakoak egiten segitzen badu. Azken batean, berak uste duen baino enpiristagoa bait da Bunge.

Beraz, bada, eta puntu honetara ailegatu naizenez, akitutzat eman beharko nuke solasaldi hau. Baina ez dut, ez, bertzerik gabe gelditu nahi hemen. Aditu izan duzuenez, mintzaldi osoa euskaraz egin dut, hemengo eskuara zehatzean ez bada ere, denek, hitzen aldetik behinik behin, aise konprendituko duzuen euskaraz. Euskara hemen ikasi nuen, Arizkungo karriketan eta Erratxurizen, nere sortetxean. Gero, oraiko gazteei suertatzen zaien bezala, erdara hasi zen nagusitzen, irratian, telebisionean eta periodikoetan erdara bait zen erabiltzen zen hizkuntza. Ikasketak ere erdaraz egiteko lanak izan ditut. Kanpora ateratzen zarenean hartzen diezu hobeki neurria gauza guzietan eta kanpoan hasi nintzen hasi ohartzen, herri kokor honetan erakutsi zidatela Europako hizkuntza zaharretako batean mintzatzen. Kanpoan nintzelarik oharitu nintzen han argitaratzen direla hainbertze lan euskarari buruz: Amairuko hizketaz —konparazione— argitaratu zen liburu bat non eta Holandan, orai dela urte batzuk, adibide bat paratzeagatik. Kanpoan nintzelarik oharitu nintzen mundu guzian dagoela halako jakin nahi bat horren harrigarri egiten zaien hizkuntza honekin. Eta, batez ere, kanpoan nintzelarik jakin izan nuen euskararekin ez direla ateak hesten, hemen behin baino gehiagotan aditu nuen bezala: neri, soilik, euskarak edeki dizkit ateak. Arizkungo mintzoa, Ameriketara dauden munduko laborategi aitzinetuenetako batean aztertu nuen. Zer erran nahi dut guzi honekin? Bada, Angel Irigaraiak segida ona izan dezan saiatuko naizela: badakit, bai, aunitzek irri eginen duela bere baitan, irri egitea ez bait da, azken batean, batere gostatzen. Baina argi dagoena da euskararen kontra agertzearekin ez dela deusik ere irabazten eta bai zerbait galtzen. Batek ez duenean nahi bere semealabek euskara ikastea, bere etxeko sabaiaren teilatua harrikatzen du, bertze gauzen artean gaur egun zerebroko kontuak aztertzen dituztenek ongi aski dakitenez, haurra aise hobeki desarroilatzen bait da hizkuntza bat baino gehiago ikasten duenean ttaliteitik. Hortaz, Nueva Yorkeko gizarte-talde inportanteenetako batek, judeo-tarrenak, nahi eta ez erakusten diete bi hizkuntza beren seme-alabei. Arrazoi hori bakarrik nahikoa izango zen. Ez dugu eskubiderik hizkuntzak ukatzeko haurrari: erdara beti ikasiko du, uste dugun baino hobeki. Euskara erakusten baldin badiogu gainera, hori irabazten duela haurrak, aberastasuna bait da beti ere. Euskarak deusetako balio ez duela diotenez jakin beharko lukete Espainian mintzatzen den erdarak ez digula balio ez Urepelen, ez Parisen, ez Hanburgon, ez eta Londresen ere. Ez pentsa: ez da hain unibertsala eta lehor haundiagoa duten etxeak badira. Hortaz komeni izaten da zakuak lehorrera sartzea, heldu baldin bada euria egitera ere. Bultzatu behar ditugu, bada, hemen ere, Baztanen, ikastolak eta euskararen aldeko bertzenazko bideak, ahalkerik gabe eta bakoitzaren buruan bakarrik egoten diren mamuak non nahi ikusi gabentanik. Historiaren dinamikak erakusten digu hori eta nahi badugu edo ez, horrela izanen da. Historiaren kontra jartzen baldin bagara gure haurretan izanen ditugu etsai haundienak eta noizbait leporatuko digute gure azolagabekeria. Nik neronek gaur egun eskuaraz ematen ditut eskolak unibertsitatean: bere garaian etxeok ongi erakutsi zidatenekotz gertatzen da hori. Milesker.

1. ERANSKINA

BUNGEREN ESTILOAZ

“No incluimos la filosofía lingüística o filosofía analítica à la Wittgenstein o à la Austin, porque no se ocupa de la lingüística —ni de ninguna otra ciencia—, es inexacta y no se interesa por los grandes problemas ontológicos y gnoseológicos de la filosofía” (16)

“La función de la filosofía en el hexágono lingüístico es el de una araña sabia (o perversa, según se mire) que mantiene unidos los hilos de la telaraña, pone a prueba sus puntos débiles y ayuda a repartirlos. (La araña se alimenta de especialistas incautos incapaces de ver la telaraña)” (16-17).

“Otro factor que contribuye a la popularidad de Chomsky es que razona y escribe mucho mejor que el lingüista medio”. (29) (??)

“Hay numerosas pruebas de que la faculté de langage está íntimamente relacionada con otras funciones cognoscitivas, así como con las sensoriomotrices” (35)

“No hay la menor prueba empírica del innatismo y, en cambio, hay numerosas pruebas empíricas contra él” (35)

“Sofrenemos los caballos y sigamos escuchando al maestro” (39)

“La noción de una ‘estructura mental’ activa y separada de un cerebro activo es grotesca” (45)

“El próximo punto de nuestro orden del día es éste”. (48)

“Antes de Chomsky (1965), los lingüistas solían tener buen cuidado de no aventurarse en las brumosas colinas de la semántica: ahora vengan, perdidos, por ellas” (52)

“Segundo, existe una teoría, a saber, la semántica formulada por el autor (Bunge 1972, 1973, 1974a, 1974b), que asigna un significado a todo concepto y a toda proposición”. (58)

“Esta intuición fue generalizada y un tantito elaborada en la llamada tesis de Katz-Postal”. (53)

“La GGT ni siquiera distingue entre sentido y referencia, distinción reconocida por todos los filósofos”. (53)

“En ausencia de tal conocimiento, su búsqueda se parece a la búsqueda del sagrado crial tal como lo describió Mark Twain” (54)

“que en una lengua mejor construida...” (58)

“Ninguno de estos autores se ocupa de la referencia, ninguno de ellos usa herramientas matemáticas para exactificar y sistematizar estas nociones, y ninguno de ellos menciona mi teoría” (60)

“No es necesario cocinar una estructura lingüística profunda para advertir...” (63)

“Otro caso famoso, por no decir infame, es...” (63)

“Lo que no impide que los transformacionalistas hablen de la GU como si hubiesen visto su partida de nacimiento” (72)

“Esto es de esperar tratándose de un campo de investigación joven y aseado por el ejército mentalista” (75)

“La reconstrucción hipotética de una protolengua, como el protoindoeuropeo, es tan arriesgada como la reconstrucción...” (75)

“... porque el lenguaje es una herramienta muy artificiosa” (79)

“... toda gramática es una teoría —opinión que creemos haber destrozado en el capítulo 3—...” (81)

“podría pensarse que recalentar las ideas de Sócrates o de Leibniz sobre el aprendizaje, hacia fines del siglo XX, requiere no solamente una osadía considerable...” (83)

“A menudo los supuestos datos que figuran en semejantes especulaciones no son sino anécdotas, al igual que las historias de lejanas tierras que viajeros y misioneros solían narrar a los crédulos antropólogos del siglo XIX” (99)

“Por cierto, todos los lingüistas concuerdan en que la lingüística se ocupa de lenguajes, pero no están de acuerdo en qué sea el lenguaje ni, por lo tanto, en cuál sea la mejor manera de estudiarlo. Esto se debe en parte a la fragmentación de los estudios lingüísticos y en parte al hecho de que la cuestión de la naturaleza del lenguaje no es una estrecha cuestión técnica. En efecto, es un problema filosófico-científico del tipo de los problemas de la naturaleza de la mente o de la sociedad. Por consiguiente, no puede ser abordado con éxito por ningún especialista estrecho”. (109)

“El primer defecto es el pecado original de la escuela de Chomsky, del que derivan todos sus demás pecados”. (116)

2. ERANSKINA

ESPERIENTZIAREN EZNAHIKOTASUNA

Aldaketa guzi hauek, mugimendu hauek, egin ditzakegu perpaus haue-
tan (marratxoak seinalatzen du mugitu dugun elementuaren lekua):

(1) *Andreak norbait ikusi zuen mendian.*

(2) *Nor ikusi zuen andreak _____ mendian?*

(3) *Nor uste duzu [_____ ikusi zuela andreak mendian?]*

(4) *Nor erran duzu [uste duzula [_____ ikusi zuela andreak mendian.*

Hurrengo bi perpaus hauen erranahia berbera ez bada ere, erlazio estuan daudela erraten ahal da:

(5) *Gizon bakoitzak bertzeak maite ditu.*

(6) *Gizonek elkar maite dute.*

Ikus ditzagun orain ondoko adibide hauek. Zergatik suertatzen da per-
paus ezgramatikalak gertatzea? Nork erakutsi digu ezin ditugula perpaus
horiek, erranahi horrekin, erran?:

(7) *Uste duzu [zakurra erosi duela andreak.*

(8) *Agurtu duzu [zakurra erosi duen andrea.*

(9) *Zer uste duzu [_____ erosi duela andreak?]*

(10) **Zer agurtu duzu [_____ erosi duen andrea?]*

(11) *Galdetzen diot nere buruari [nork idatzi ote duen lan hau.*

(12) **Zer lan galdetzen diot nere buruari [nork idatzi ote duen _____]*

(13) *Gizon bakoitzak [Patxik bertzeak maitatzea] nahi du.*

(14) **Gizonek [Patxik elkar maitatzea] nahi dute.*

- (15) Lasterkari bakoitzak [bertzeek galtzea] nahi du.
- (16) *Lasterkariak [elkarrek galtzea] nahi dute.
- (17) Ikaskide bakoitzari asko gustatzen zaizkio [irakaslearen ixtorioak bertzei buruz].
- (18) *Ikaskideei aunitz gustatzen zaizkie [irakaslearen ixtorioak elkarri buruz].

Izartxoaren daramaten perpausak ez ditu inoiz ere erranen haurrak hitz egiten ikasten ari denean, nahiz eta bertze tankerako huts aunitz egiten dituen. Zergatik suertatzen da hori?

Erdaraz ere bertze hauek aipa genitzake:

- (19) *el libro está sobre la mesa.*
- (20) *El libro [que la chica ha comprado] está sobre la mesa.*
- (21) *El libro [que ha comprado la chica] está sobre la mesa.*
- (22) *El libro [que ha comprado la chica [que el jardinero ha saludado]] está sobre la mesa.*
- (23) *El libro [que ha comprado la chica [que ha saludado el jardinero]] está sobre la mesa.*
- (24) **el libro [que la chica [que el jardinero ha saludado] ha comprado] está sobre la mesa.*
- (25) **el libro [que la chica [que ha saludado el jardinero] ha comprado] está sobre la mesa.*

Esperientziak ez digu honetaz deusik ere erraten, baina perpaus guzi hauek logikoak dira eta arrontz errez interpreta daitezke: onek eta txarrek, denek dute erran nahi berbera.

3. ERANSKINA

HIZKUNTZAREN PRINTZIPIOAK

Ondoko adibide hauetan, hiztun guziok interpretazio hauek egiten ditugu:

- (1) *Mattinek Mattin ikusi du.*
 i j
- (2) *Mattinek erran du berak eginen duela.*
 i ij
- (3) *Berak erran du Mattinek eginen duela.*
 i j
- (4) *Mattinek bere buruari erran dio.*
 i i
- (5) * *Bere buruak Mattini erran dio.*
- (6) *Andreek erran dute gizonek elkar maite dutela.*
 i j j
- (7) * *Andreek erran dute gizonek elkar maite dutela.*
 i j i
- (8) *Mattinek erran dio Mireni berak eginen duela.*
 i j ij,x
- (9) *Mattinek erran dio berari Mirenek eginen duela.*
 i j x

Zergatik egiten ditugu interpretazio horiek nahi ta ez, bertze batzuk ere horiek bezain logiko eta interpretagarri badira? Lan honen mugak hautsiko lituzkeen azalpena beharko luke honek: erran dezadan, hori bai, adibide guziak eta paratzen ahal ditugun bertze aunitz ere Printzipio berak biltzen dituela: Uztardurak.

Ikus dezagun orain bertze multzo hau:

- (10) *Badaki euria eginen duela.*

(11) *Jonek badaki euria eginen duela.*

Zergatik ezin dugu, ordea, bertze hau ere egin?:

(12) *Iduri du euria eginen duela.*

(13) **Jonek iduri du euria eginen duela.*

(theta teoriaren bidez esplika daiteke hau).

Badirudi zenbait hizkuntzatan eduki fonetikorik ez duten kategoria hutsak badirela:

(14) *Nahi duzu etxera joan?*

(15) *Nahi duzu (zuk) [(zu) etxera joan]?*

Mugimenduaren bidez emanak ere:

(16) *You saw the man.*

(17) *Who did you see e? (e = kategoria hutsa).*

Ikus dezagun orain honekin erlazionatzen den ingelesezko fenomeno bat. Hizkuntza honen zenbait dialektutan halako bategite berezia gertatzen da “want” eta “to” hitzak elkarren ondoan daudenean:

(18) *They want to visit Paris.*

(19) *They wanna visit Paris.*

Baina begira zer gertatzen den orain (ikus Chomsky 1981, 181):

(20) *They want Bill to visit Paris.*

(21) *Who do they want to visit Paris?*

(22) **Who do they wanna visit Paris?*

(23) *They want to visit Bill.*

(24) *Who do they want to visit?*

(25) *Who do they wanna visit?*

Esplikazio posible bat izan daiteke pentsatzea “want” eta “to” hitzen artean fonetikoki hutsa den kategoria sintaktikoren bat badela, interpretazio honekin:

(21') *Who do they want e to visit Paris?*

(24') *Who do they want (they) to visit e?*

Kategoria huts horiek (“e” eta “(they)” bezala aurkeztuak) ez dute eduki fonetikorik baina propietate sintaktiko diferenteak dituzte, antza denez. Datu

horiek ederki azaltzen ditu **Kategoria Hutsaren Printzipioak (KHP)**. Kontua da proposatzen dugun teoriak, hizkuntzarekiko teoriak (printzipio hauen antzekoak edo hauek berauek) **GU**-renak edo hizkuntza partikularrenak diren zehaztu behar dela.

4. ERANSKINA

“GOGOĀ” ETA “BURMUINA” CHOMSKYREN TEORIAN

“In a sense, empiricism has developed a kind of mind-body dualism, of a quite unacceptable type, just at the time when, from another point of view, it rejected such dualism. Within an empiricist framework, one approaches the study of the body as a topic in the natural sciences, concluding that the body is constructed of varied and specialized organs which are extremely complex and genetically determined in their basic character, and that these organs interact in a manner in which is also determined by human biology. On the other hand, empiricism insists that the brain is a tabula rasa, empty, unstructured, uniform at least as far as cognitive structure is concerned. I don’t see any reason to believe that; I don’t see any reason to believe that the little finger is a more complex organ than those parts of the human brain involved in the higher mental faculties; on the contrary, it is not unlikely that these are among the most complex structures in the universe. There is no reason to believe that the higher faculties are in some manner dissociated from this complexity of organization”. (Chomsky 1979, 81). Bungek ez du lan hau aipatzen.

“When I use such terms as “mind”, “mental representation”, and the like, I am keeping to the level of abstract characterization of the properties of certain physical mechanisms, as yet almost entirely unknown” (Chomsky 1980, 5).

“What do we mean for example when we say that the brain really does have rules of grammar in it? We do not know exactly what we mean when we say that. We do not think there is a neuron that corresponds to ‘move alpha’. So we are talking somehow about general structural properties of the brain, and there are real nontrivial questions about what it means to say that the brain, or any system, has general properties. It is like saying, what do we exactly mean when we say this computer is programmed to do arithmetic? We say that, and we understand it —it certainly has some meaning. But we do not mean there is a neuron in these that says “Add 1” or a diode or something that says “Add 1”. I think there are really serious questions...” (Chomsky 1982, 32). Bungek ez du lan hau aipatzen.

Lan hau idatzi ondoren eskuratu ahal izan dut Chomskyren azken liburuaren eskuidazki bat (ikus Chomsky 1984) eta han sistematikoki hitz egiten du beti “mind/brain” bikoteaz.

BIBLIOGRAFIA

- AKMAJIAN, A.; DEMERS AND R. HARNISH: 1979. *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- ALTMANN, S. 1962. "A field study of the sociobiology of Rhesus Monkeys, *Macaca Mulatta*, *Annals of the New York Academy of Science*, 102, 338-435.
- : 1965. "Sociobiology of Rhesus Monkeys II: stochastics of communication", *Journal of Theoretical Biology* 8, 490-552.
- : 1968. "Sociobiology of Rhesus Monkeys III: the basic communication network", *Behavior* 32, 17-32.
- BELLETTI, A.: 1980. "On the anaphoric status of the reciprocal construction in Italian". Mimeografiatua, MIT eta Scuola Normale Superiore.
- BUNGE, M.: 1979. *La investigación científica*. Barcelona: Ariel.
- : 1980. *Epistemología*. Barcelona: Ariel.
- : 1983. *Lingüística y filosofía*. Barcelona: Ariel.
- CHOMSKY, N.: 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- : (1966) 1972a. *Lingüística cartesiana*. Madrid: Gredos (*Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought*).
- : 1972b. *Language and Mind*. N. York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- : 1975. *Reflections on Language*. N. York: Pantheon Books.
- : 1977. *Essays in Form and Interpretation*. Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- : 1979. *Language and Responsibility*. N. York: Pantheon Books.
- : 1980. *Rules and Representations*. N. York: Columbia University Press.
- : 1981. *Lectures on Government and Binding*. USA, Cinnaminson: Foris Publications.
- : 1982. *The Generative Enterprise*. A discussion with R. Huybregts and Henk van Riemsdijk. Dordrecht: Foris Publications.
- : 1984. *Knowledge of Language: Its nature, Origins and Use*. MIT (argiratu gabe).
- CHOMSKY, N. and M. HALLE: 1968. *The Sound Pattern of English*. N. York: Harper and Row.
- ECCLES, J. (Ikus Popper-Eccles).
- FERRATER MORA, J.: 1979. *Diccionario de filosofía*. Madrid: Alianza Ed.
- FILLMORE, CH.: 1968. "The Case for Case" in *Universals in Linguistic Theory*, edited by E. Bach and R. Alarm. N. York: Holt, Rinehart and Winston.

- HIGGINBOTHAM, J.: 1979a. "Reciprocal interpretation". Mimeografiatua. Columbia.
- : 1979b. "Anaphora and GB: some preliminary remarks". Mimeografiatua. Columbia.
- HUANG CHENG-TEH, J.: 1982. *Logical Relations in Chinese and the Theory of Grammar*. MIT: Doktorego tesia.
- JACOB, F.: 1970. *La logique du vivant: une histoire de l'hérédité*. Paris: Editions Gallimard.
- JAEGGLI, O.: *On Some Phonologically-Null Elements in Syntax*. MIT: Doktorego tesia. (*Topics in Romance Syntax* izenarekin argitaratua: 1982. Cinnaminson: Foris Publications).
- JAKOBSON, R.: 1981 (2. edic.). *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Seix Barral.
- JOLLY, A.: 1972. *The evolution of Primate Behavior*. New York: MacMillan.
- KENYON, J. S. and T. A. KNOTT: 1944. *A pronouncing Dictionary of American English*. Springfield, Mass: Merriam.
- KIM, W. C.: 1976. *The Theory of Anaphora in Korean Syntax*. MIT: Doktorego tesia.
- KIPARSKY, P.: 1979. *Panini as a variationist* (ed. by S. D. Joshi). Cambridge, Mass: MIT Press.
- LANCASTER: 1975. *Primate Behavior and the Emergence of Human Culture*. New York: MacMillan.
- LENNEBERG, E.: 1975. *Fundamentos biológicos del lenguaje*. Madrid: Alianza Universidad.
- LIGHTFOOT, D.: 1979. *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge.
- : 1982. *The Language Lottery (Toward a Biology of Grammars)*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- LURIA, S.: 1973. *Life: Unfinished Experiment*. N. York: Scribner.
- MONOD, J.: 1970. *Le hasard et la nécessité*. Paris: Editions du Seuil.
- : (ikus Piattelli-Palmarini).
- OTERO, C. P.: 1971. *Evolución y Revolución en Romance*. Barcelona: Seix Barral.
- : 1976. *Evolución y Revolución en Romance II*. Barcelona: Seix Barral.
- PREMACK, D.: 1980. (ikus Piattelli-Palmarini).
- PREMACK, D. and G. WOODRUFF: 1978. "Chimpanzee problem-solving: a test for comprehension", *Science* 202, 532-535.
- PIATTELLI-PALMARINI (ed.): 1980. *Language and Learning. The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. CAMBRIDGE, Mass: Harvard University Press.
- POPPER, K. y J. ECCLES: 1980. *El yo y su cerebro*. Barcelona: Labor.
- REINHART, T.: 1976. *The Syntactic Domain of Anaphora*. MIT: Doktorego tesia.
- RUSSELL, B.: 1948. *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. N. York: Simon and Schuster.
- : 1961. *The Basic Writings of Bertrand Russell* (edited by Egner and Denonn). N. York: Simon and Schuster.

- RUWET, N.: 1978. *Introducción a la Gramática Generativa*. Madrid: Gredos.
- SALABURU, P.: 1984. "Hizkuntza eta Linguistika" (argitaratu gabeko hitzaldia, EHU-ak antolaturiko Udako Ikastaroetan emana).
- WOOD, B.: 1976. *The evolution of Early Man*. London: Peter Loewe.
- YOUNG, J. Z.: 1971. *An Introduction to the Study of Man*. Oxford University Press.

PELLO SALABURUREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Arizkun, 1985-III-31

Koldo Mitxelena

Jaun-andreak:

Gutziz pozgarri nuke egun hau eta une hau, honelako ospakizunek plagazon ez garenoi (ez izan eta ez izango) sortzen diguten harako estuasun hura ez balego bitarteko. Jaia Nafarroan delako, aurrenik, eta, Nafarroan izateaz gainera, Baztango kolko leunean gertatzen zaigulako, inoiz, eta ez hain aspaldi, Elizari dagozkionetan Baionari itsatsirik zegoen eskualde honetan. Elizarenetan eta hizkuntzarenetan esango nuke, bidenabar esana bidegaltze bihurtzeko kezkarik ez banu.

Eta jaia Nafarroan dugu nafar bat dela medio. Hirugarren aldiz aurkitzen naiz ohorezko bezain larri den egoera honetan. Nekez atzenduko zait lehenbizikoa, Nafarroako lurretan gertatua hura ere, ez hain aspaldi gainera, bitartea historiaren kana luzeaz neurtzen badugu behintzat. Leitzan izan ziren izatekoak eta Orixe zen gure artean sartzen zena, berandu xamar hala beharrez: 1958an agertu ziren **Euskera**-n han esanak. Gogoz eta hizkeraz nafar zen hark (euskaldun guztiok gara nondik edo handik nafar) ez baitzuen zinetako jaioterria hautatu nahi izan bere sarrerarako. Mugakoa zen, egia esan, eta mukan gelditu nahi izan zuen, harako Erdi Aroko "Gaizkile muga" zelako hartan.

Gure gauzen berri dakienak badaki, beraz, gazteago nintzelarik egin nio-la erantzuna zaharrago nuenari eta ikasle nintzela aspaldidaniko, nahiz eta urrutiko, irakasleari. Oraingoan, berriz, zaharrena da erantzule; ez, haatik, irakasle eta gidari. Irakaskide dut Salaburu eta esan daiteke gainera, papere-tan ageri diren zenbait izen-tituluri bagagozkio, bere nolazpaiteko gidaria naitzela eta izan naizela.

Izenak eta harako "geiak", ordea, ez dabilta hemen ere batera. Alde-rantziz dabiltzala esatea hobe, zalantzarik gabe. Salaburu, izan ere, berezko argia eta besterengandik ikasiak esku artean zituela, Ameriketara joan zitzaigun behin. Eta han luzaroko egonaldirik egin ez bazuen ere (batek baino gehiagok esan ohi du lasterregi itzuli zitzaigula), aberasturik bihurtu zen gure-

gana, lehen eta geroko indiano edo amerikanoen antzera. Nik ere, beraz, Salaburu izan dut gehienbat artzain hizkuntzalaritza arazoetan; ez da bera, itxurak itxura, nere artaldekoetarik.

Oraingo mintzaldiek ere ez dute, mamiaren aldetik, ordukoen eite handirik. Euskal azentuaz aritu ginen Leitzan eta beldur naiz ez ote genion entzungor egin elkarri, pittinen bat bederen. Orixe Galileo aurreko gizona genuen, halako batean esan nuenez. Newton aurrekoa halaber, Lyell eta Rask-en aurrekoa, eta ez dut esango Darwin aurrekoa zela *Quito'n arrebarekin* irakurri duenak dakizkien arrazoiengatik. Ez zuen, bestela esan, XVII. mendeko iraultzaren berri gehiegirik jaso, ez ordukoaren segidarenik, gure artean maiz aski gertatu ohi denez. Baita egungo egunean ere.

Beste zerbaiten oihartzun dira oraingoak, ez baitute zer ikusi berezirik ez euskararekin ez Euskal herriarekin. Horrexegatik beragatik uste dut badutela ikuskizunik euskaldunekin, erdaldunekin izan dezaketena adina, bai, behinik-behin. Ea ez ote den, galdatu digu euskaltzain berriak, bi bide baizik gure jakituzko balderran sartu eta egoteko, sarreraren meharraz kezu. Baietz erantzungo nioke nik, erantzuna eskuko baldin banu. Antzokoetan beste edozein lekutan agitzen denez, zabalik dagoena edo zabalik egon daitekeena: darabilen lanbidean ikasien eta asmatuen berri zehatz eta zorrotzak aditzera ematen dituenak dena den irekirik eduki behar duena. Berriak, noski, hizkuntza jakin batean —euskaraz gurean— eman baldin baditu eta direlako berriok, zeinnahi hizkuntzatan emanak, hor barrena barreiatuak dabilzan eskuliburu merkeetan xurgatu ez baditu.

Hemen entzuten duguna Chomsky eta Bungereken arteko borrokaren abarrotsa baizik ez da, nolazpait ere. Borroka aski bitxia, alafede, ez baita alderdi baten eraso besterik, ez dakigularik honek hautatu duen etsaia ezertaz jabetu den. Salaburuk esan bezala, Bungek liburuxka bat egin zuela badakigu, Chomsky-ren kontra izendatuki eta bide batez, ezinbestean, harengandik datorren hizkuntzalaritza sortzaile eta formaldatzailearen kontra. Ez bide du delako obrak beste munduko hedamenik erdietsi. Ez dakigu, ordea, itzulpenik izan duen, gehigarrikerik edo osagarrikerik erantsi dion egileak. Are guttiago gertuaren zantzua Chomsky beraganaino barreiatu ote den.

Honek eduki zezakeen arjentinarraren desafiaoa, edo dotoreago eta bizkaitarrago nahi baduzue aupada, jakile izan balitz. Horrela izanik ere, gerta zitekeen ez adituarena egitea, gogorik nahiz astirik ez zuelako. Bata zein beste falta zitzaizkion behar bada. Nolanahi ere, jendartearen erori zen eskularrua, ez dakigu zein Konradinoren bultzadaz, Salaburuk altxatu du beretarraren izenean.

Hitza eman zaidanez gero auzi honetan, eta noraezean hartu behar dudana gainera, neure buruarekikoak garbitu nahi ditut hitz bitan. Edozeinek jakin dezake, gogoak ematen badio, ez naizela Chomskytarra, ez amorratua ez amorru gabea. Esan dezagun zale naizela aurkari baino areago.

Bada zergatik. Iraultza bortitza landatu du hizkuntzalaritzan, ez agian Kuhn-en iritzien arabera, bai haatik edozein kaletar nahiz baserritarren gogorako. Eta ez dira horren ondokoak atertu ez agortu, nahiz abiatzeko hartan ustekabeko izan zitezkeen bideak gero zabalik gelditu, irekirik zeudela ziruditenak giltzaturik agertzen ziren bitartean. Besteak beste, honako hau aipatzea aski litzateke: Chomsky-k hurbildu du hizkuntzalaritza aspaldi aldameneko izan behar zituen jakiteetara eta, halaz guztiz, urrun baino urrunago zeuzkaretara.

Tarteko izan denak bakarrik daki nolako saltsa eta lokatzetan ibili diren orakatuak hizkuntzari dagozkion ikerlanak. Lagun bitxiak zituen aialdeko gramatika zelakoak aspaldidanik: ez dago begiratzea besterik noraino egon den murgildua Humanitate direlakoan altzoan nahiz alemanez *Belletristik* esaten denaren magalean. Estrukturalista omen zen joerak ez zituen hortik zetozen gaitzak deuseztatu, areagotu baino. Humanitateak premiazko ditugu, izan ere, gure artean: badira ehun urte baino gehiago filologia eta hizkuntzalaritza zein bere aldetik abiatu zirela, elkarrekiko lokarriak eten gabe, haatik. Ez da aski literatura (eta gainerakoak) baztertzea eta ukatzea hizkuntzaren zientzi-moduko azterbidea eskumenean edukitzeko. Gizona gizon bihurtu duen hizkuntza aurrean dugu beti giza-gauzetan eta edozein izaki, ezagutzen dugun neurrian, giza-gauza dugu nondipait.

Uste dudanaren arabera egia dena osorik esan behar baldin badut (eta komeni zaigu holako zerbait noizean behin egitea, barrera garbitzeko edo), badute Chomskytar frankok, ez Chomsky-k berak, laborrian ikara paratzen nauen makurra: lehengoz (eta ingurukoez) maiz azaltzen duten arduragabekeria. Aski dut, esate baterako, itzulia dabilen Newmeier-en liburuaren lehen orrialdeak irakurtzea (gainerako merezimendurik ez diot kenduko) neure burua hotzikarak hartzeko.

Esate baterako, *competence / performance* eta *langue / parole* ez daude Salaburuk, “aunitzek ikusi duenez”, uste duen bezain aldenduak. Zuzen dago, jakina, ez duela Saussurek sintaxia bere “hizkuntzan” garbiro ametzten. Delako *Cours* hori, hala beharrez esana eta ahal zen moduan bildua eta argitaratua, ez da izan, Ginebrako esaneko ikasleentzat izan ezik, Europako estrukturalisten baitarik “garatu den *hizkuntza*”, horren ernamuina baizik. Hauek, inolazko zalantzarik gabe, hizkuntzaren barrunbean zeukaten. Bestetik da, berek bestelako usteak izan arren, aurrerakada eskasak egin izana arlo horretan.

Bunge bera, egia esan, badirudi osinik osin dabilela horrelakoetan. Beretzat ere, egin dena, kaxkarra maizenik, Estatu Batuetan, aip. l., 27 orr., “en una época en que la mayoría de los lingüistas dedicaban la mayor parte de sus esfuerzos a trabajo de campo, como ocurre todavía en antropología (cuna de la lingüística moderna)”. Nik ez dut gehienetan jakiten zer adierazi nahi den ‘moderno’-ren gisako emendailuen bidez. Ze *fieldwork* egin zuen Saussurek? Non gertatu ziren, esaterako, Jakobsonenak, Kurylowicz-enak,

Trubeckoj-renak? Noiz edo noiz zerbait bildu zuten noraezean, hala nola Benvenistek iraniar hizkuntzetan edo Martinet-ek bere jaioterrian. Bloomfield bera ere gehiago saiatu zela esango genuke konparaketan bilketan baino.

Dialektuen azterketan aritu den jendea, gurean eta besterenean, ez ote zebilen lekuan lekukoak jasotzen? Ala indioena behar du izan hizkuntzak *fieldwork* bihur dadin lana? Nolanahi ere, lehenbiziko hizkuntz-atlasa USA-n, 1939-43an argitaratu agertua, hauxe izan zen: *Linguistic Atlas of New England*. Egilea, Hans Kurath, Austrian jaioa eta European ikasia zen, Jud eta Jaberg-engandik batipat.

Ezinezkoa dirudi norbait, Bunge bada ere, *de omni re scibili* behar bezala mintzatzeko gauza izatea. Ekonomilarien aldetik horrelako surmurra entzuna nuen jadanik. Eta, gure eremuari dagokionez, aditu dituzue Salaburuk salatu dituen oztopoak eta irristadak. Larriagoak dira hauek, autore bakar baten obrari buruz gertatuak direlako.

Ni gehienik mindu eta sutu ninduen aitortzekotan, 75. orrialdera, berriaz aurrerago bihurtzekotan, bidaliko zintuzket. "... todos los estudios históricos están afectados de pobreza de datos y muchos de éstos son inevitablemente circunstanciales", dio arrazoi osoz, gehiago ere esan zezakeelarik. Gehitzen duena, ordea, beste honako hau da: "La reconstrucción hipotética de una protolengua, como el protoindoeuropeo, es tan arriesgada como la reconstrucción hipotética de la fase inicial de la expansión del universo".

Zenbait jende, ni ere barne, saiatu da lehen-hizkuntza hizkuntza inoiz ez dela adierazten, ezta alderatzeko ere. Hizkuntz berreraiketak muga zorrotze-giak ditu, apurka eta pitinga ari da beti lanean eta eskemen eskemak ditu azken irabaziak, onenean ere. Indieuroparraren kasuan (eta ez du aurrikirik behar, gure saioek nabarmentzen dutena ez baita inolaz ere hizkuntza), egin dezagun kontu duela bost edo sei mila urteko gorabeherak direla. Lekutan zegoen orduan ere harako Bungek aipatzen duen *Big bang* hura! Eta fisiko zentzudunak dira honetaz (eta garai bereko antzékoez) hizketan ari direnak, ez hizkuntzalari ergelak.

Iraganaldiari buruz haztamuka gabilta guztiok, eta itsu-itsuan, urrutixegi jo nahi baldin badugu. Horrela, bada, Lizardiren txoriak udazkenean bezala "urrundu-bearka" ari zaigun Bunge sarri asko ikusiko dugu zilipurdika. Hizkuntzaren ontogenia ez ezik, filogenia ere aztertu behar omen genuke. Ezinkizun da, ordea. Haurraren auteman dezakegu nola sortzen eta hazitzen doan mintzatzeko gaitasuna, kanpoaldetik bederen. Ez dugu, haatik, begien bistan Adan lehengurasoa, ezta ere aspaldiko honen lekuan ipin dezakegun ordezeko gizaiderik. Ezaguera hori ez da dagoeneko; ez eta ere, segur aski, etorkizuneko.

Arestian aldatu dudana pasarte baina lehentxeago honela ari zitzaigun: "Es verdad que hay muy pocos datos empiricos acerca del origen y la evolución del lenguaje humano; esto es de esperar de un campo de investigación

joven y asediado por el ejército mentalista (bai, arraioa!): sin embargo, ya hay algunos resultados, tales como el estudio de la emergencia, comparativamente reciente, de nuevas lenguas (*créoles*) a partir de lenguas chapurradas (*pidgins*)... Otro es la identificación del 'área' de Broca en un par de cráneos de homínidos que vivieron hace dos millones de años”.

Bi erru eskerga ageri dira hemen, eta ez dut 'dirudi'-rik sartuko esaldian. *Pidgin/créolei* buruzko ezaguera bazuen Molièrek, baita XVIII. mendean euskaldunekin honela mintzatzen ziren islandiarrek ere: *Christ Maria presenta for mi balia, for mi presenta for ju bustana*. Hutsa, hor, larrapastadaren marka lotsagarria, *chapurrado* hitzean datza. Ez baitaki horrelako jardunean ari denak ezta zertaz ari den ere.

Bungerentzat, nabari da, gizakiak ez dira berezi behar ez arrazaz, ez erlijioaz, ez abar eta abarrez. Bai, ordea, hizkuntzaz. Hizkuntzak ez baitira berdinak —ezta, beraz, hiztunak ere—: badira hizkuntza oso eta beteak, baita ere, horien aldakan, erdi hizkuntza diren hizkuntzaxkoak.

Beste zenbait lekuko: “El tercer obstáculo es concebir el lenguaje de manera que sólo las lenguas modernas se ajusten a la definición, sin que quede lugar para las menos desarrolladas” (77). Luzeago eta zehatzago: “Tratar de descubrir la 'esencia del lenguaje'... examinando una única lengua es como tratar de encontrar la 'esencia de la vida' estudiando una sola bioespecie y, lo que es peor, investigando una especie extremadamente compleja, como la nuestra, en lugar de alguna modesta bacteria”. Euskarak balio luke ausaz.

Darabiltzadan puntuetan, bi dira batez ere Bungerean erru galantak. Edozeinek pentsa dezake, zein ere ezjakina den gai hauetan, nekez lortuko dugula argibiderik antzina-antzinako gizaki zein gizaideen kaskezurretan horien jabeek izan zezaketen hizketarako gaitasunaz. Izan ere, askozaz ere gogorra goa da burezurra barrengo muin-azalik gogorrena baino. Nekez utziko du, beraz, biguinenak marka beste hartan, baldin eta inoiz irakasten ziguten Mohs-en mailakatze hark funtsik badu.

Hona zer dioen, esate baterako, E. H. Lenneberg-ek, *Fundamentos biológicos del lenguaje*, 1975, 291, ingurukoak ere irakurgai direlarik: “Si a un grupo de expertos se les diesen fragmentos del cráneo (o el cráneo completo vaciado, si se quiere) de un hombre moderno, digamos de un individuo muerto tres años antes en circunstancias desconocidas, y se les pidiese que dijeran si esa persona había adquirido o no el lenguaje..., su juicio se basaría por completo en su conocimiento de las condiciones que en la actualidad prevalecen entre la mayor parte de la población. Los huesos por si solos no pueden proporcionarles ninguna pista sobre las capacidades lingüísticas del difunto. Podría haber sido un retrasado normocefálico o un gran orador, o, si el cerebro es anormalmente pequeño, podría haber pertenecido a un pigmeo africano o a un enano cabeza de pájaro —los dos en posesión del lenguaje—, o podría haber sido un individuo microcefalo que no dominase más que unas pocas palabras. Y si no pueden hacerse deducciones seguras sobre huesos

recientes, difícilmente puede presumirse que sea posible hacer inferencias sobre hombres fósiles que vivieron en circunstancias casi completamente desconocidas”. Argi da badagoela beste eragozpenik, “mentalisten” mamua uxaturik ere.

Bungek ‘porteñoz’ *chapurrado* deitzen duena Espaini aldeko *chapurreado* da, noski: ahuntz-erdara nahiz asta-euskara moduko zerbait, horrenbestez. Badakigu, ordea, *pidgin* batean ari denak badakiela beste hizkuntza bat guttienez. *Pidgin* hori, besterik ez dakienean, *créole* bihurtua baita: zenbaiten lehenbiziko hizkuntza eta hizkuntza bakarra gainera.

Eta hizkuntza oso ta betea, gainera, hizkuntzarien ozteak aho batez errepikatzen duenez; edozertarako gauza, goikoetarako eta behekoetarako, gertatuek eta gertatzen ari direnek erakusten digutenez. Landuak eta landugabeak izan daitezke hizkuntzak. Hizkuntzak dira halere eta ez dugu ahaztu behar herri basatienek ere aski landuak direla, hitzez eta oroitzapenez, izkribuz eta irakurriaz ez bada ere.

Aho betean onartzen du iritzi hau arestiko Lenneberg-ek, inondik ere ez delarik hizkuntzalaria. Ik. 298 or.: “Hoy día podemos estudiar culturas que son esencialmente neolíticas en su estado de desarrollo, así como culturas lo suficientemente avanzadas como para desintegrar el átomo y explorar el espacio interplanetario. Sorprendentemente, los lenguajes naturales que se hablan a lo largo de este margen de culturas parecen estar basados en principios similares. Es un hecho empírico que, hoy día, ni los instrumentos utilizados ordinariamente en una cultura dada ni la estructura social asociada a esa cultura pueden proporcionarnos pistas sobre la complejidad de la estructura del lenguaje que ahora hablan los individuos de esa cultura. Los lenguajes naturales no pueden ordenarse en términos de complejidad”. Diren hizkuntza naturalak, jakina, ez izan zitezkeenak. Azkeneko hauetaz, haatik, irudimena bakarrik mintza daiteke, arrazoizko makuluen laguntzaz, onenean ere. Maku-luak, damurik, ez dira gorputzaren atal naturalak.

* * *

Zerbait esan nahi nuke eta zerbait esan behar dut, hitzaldia burutu baino lehen, Salaburuk ahotan hartu dituen goragoko auziez. Materialismoarekiko ez zait, egia esan, gehiegi axola eta, oinarriak aukeratzekotan, ez nituzke nik behintzat hor aukeraturiko. Gogoeta bera ere ez da, nik uste, garbiegia egungo egunean; bakuna, behintzat, ez. Ezin izan daiteke inor orain materialista Holbach edo are Engels izan zitezkeen moduan.

Ez dut ezagutzen puntu horri buruzko Chomsky-gandik datorren aitormen zuzenik: Salaburuk, ordea, nik baino hobeki ezagutzen du, aise hobeki, eta bere esanari nagokio. Bunge da, dudarik gabe, materialista, delako jarrera horren oihukari ozen han eta hemen, lehen eta orain, ageri denez gero.

Ukitu nahi nukeen puntua eztabaidagai bihurtzeko, egoki iruditzen zait Popper-en iritzia bidenabar bederen aipatzea. Hiru ‘mundu’ bereizten ditu,

bestek bezala: berriak, izenak dira, nik uste. Lehenbizikoan daude, besteak beste, bota dugun harriaren ibilera, eta harria bera, elurteak eta euri-jasak, landarearen loratzea, odolaren gorabeherak, baita gure garaun eta bizkar-muinean gertatzen diren gertari ezkutuagoak. Sentierak, halaz ere, irudipenak, oroitzapenak, pentsaketak eta horien gisakoak bigarrenekoak genituzke. Hirugarrenean, handizki jendea aurki daiteke: zenbaki-teoria eta zenbakiak berak, poemak, sinfoniak, gogoetak, filosofiak... Ik., Espainian oraintsu agertu delako, *El universo abierto*, 1984, 135.etik aurrera.

Pentsamolde bat baino gehiago izan daitezke honetaz, aldaera eta ñabardurak kontutan hartzen baditugu, batipat. Nik, egia esan, ontzat hartuko nuke Popper-ena, berak xedaturik utzi duen gisan. Ez da, noski, goragokorik beheragokorik gabe ete lehenbiziko mundua da gainerakoen funtsa. Ez du horrek esan nahi, ordea, ez direla goragokoak zein bere autonomiaren jabe. Ez zait zuzen iruditzen, har dezadan erakusgarri bakar bat, Bungek *Epistemologia*-n, 50 orr., dioena: “Hacemos de cuenta que hay conjuntos, relaciones, funciones, números, estructuras, proposiciones, teorías, hadas, brujas, etc. O sea, no sólo inventamos los objetos conceptuales sino también su modo de existencia...” Urrutitik ere ez dute eite gehiegirik zenbakiak, alde batetik, eta Tartaloak, bestetik. Batzuen izaera eta ibilera asmatu egiten ditugu, izan ere, besteak aurkitu. Albadadi, hor baitago, ezin konta ahaleko multzoan, Fermat-en ‘teorema handia’, XVII. mendez geroztik frogatzeke daukaguna.

Azterbide bezala arras probetxuzkoa delarik, hainbeste aurrerapen eta hobekuntza zor dizkiogunez gero, ez du halaz ere uste Popper-ek goragokoaren beheragokora soilte eta murrizterik dagoenik hondar eta apurrik utzi gabe. Mundu bakoitzaren barruan ere, badira horrelako jauziak: ez du uste, adibidez, kimika bera fisika huts bihur daitekeenik. Mailaz maila igotzean ohiturazko da zerbait berriren irteera eta azalratzea. Soilketa eta murrizketa dugu beherakoan; nabarmentzea, beriz, gorakoan.

Nolanahi ere, hemen dihoakiguna bigarren mundua da, ez guztiok aho batez aitortzen dugun lehenbizikoa, ezta ere urrunegi dugun hirugarrena. Hortik dator Bungenen erasorik gogorrenen bat, 31. orr.: “El lenguaje está en la mente, no en el cerebro, y menos aún en la sociedad. Por consiguiente, todo fenómeno lingüístico debe explicarse en términos mentalistas. (Sin embargo, de cuando en cuando Chomsky rinde tributo a la neurociencia del futuro)”.

Portaeraz baizik (*behavior* delakoaz) kezkatzen ez denak ez du gogorik behar deusetarako. Gogoaz ez baita inondik arima, baizik eta ingelesez *mind* deritzana, eta *Language and mind* liburu baten azalean ipini zuena mentalista da, nolazpait ere. Ameriketan, ez zuten aurrekoek Bloomfieldez gero hitz hori gogoko ezta nabari denez Bungek ere, garaunen etsai ager daitekeelakoan edo. Nik neronek nonbait idatzi nuen: “Ahora que se ha levantado la veda que prohibía mentar la mente...”, eta Chomsky-z ari nintzen zuzen nahiz oker.

Pentsakizun kiribilduetan murgildurik ez dabilen edozeinek badaki, edo bederen uste du, baduela bere baitan barrunbe bat oharmentaren bidez (honela mintza banaiteke) ezagun duena. Berak (gutariko bakoitzak), bai; ez, ordea, bestek. Honela mintzatzen da Etxepareren *Amoros sekretuki dena* bere mai-teaz ari dela (5, 13):

Ene gogoa balyaqui mayte vide nynduque,

Eta bistan da ez dakiela, parean datorren perpausak argi baino argiago adierazten duenez:

Ni erregue valin baninz erreguina liçate.

Etxeparek ezpainetan duen “ni” horrek badaki, baita jakin behar ere, bere gogoa, berea delako. Ez, ordea, maiteak, besterena delako, hain zuzen, ez berea. Bera errege ez den bezalaxe, besteak ezin begiets dezake ezkutaria-ren gogoa, zehar bidez ez bada, honen esanak eta eginak direla medio. Gogoa nabari da norberarentzat; estari, beste nornahirentzat.

Nor geure baitan gaudeino, ez zaigu behin ere neke, eskolan ibili gabeak izan arren, “izkutu hondar” horretara daraman bidea aurkitzea, zabal-zabalik baitaukagu. Izena ere badu bideak, orain atzenduxe dabilena, haatik. Liburu ezagun bezain mardul eta trinko batek dioenez, “By 1940 both the concept of dualism and the word introspection [honen bila nenbilen] had largely disappeared from scientific psychology in the U.S., where behaviorism ruled.”

Ez zait aski arrazoi iruditzen, U.S. horietakoa ez naizelako, behar bada, izena baztertzeko. Are guttiago izenak izendatzen duen bidea, horretaz baliatzen garenez gero behin eta berriro: hizkuntz-intuiziora, gure nahiz bes-terena, jotzen dugun bakoitzean, urrutirago gabe. Chomsky-k, oker ez baldin banabil (ez baitut aurkitu bilatzen nuen pasarte), ez du funtsezko arazotzat hartzen, Bloomfield-tarren eta Bungeren gisan.

Hizkuntzalariari ezin eska diezaioke neurofisiologiari buruzko inolazko ezaguerarik, zerbait jakiteak kalterik egingo ez badio ere. Entzun eta (albal-di) uler daitezkeenez ari da, baita horrelakoak entzun eta ulerterazteko moduez ere. Badaki, nola ez ba?, garaunek, bizkarmuinak eta are horietan sortzen diren hari eta sareek, ahotik belarrira eta belarritik barrenago zabal-zen diren uhin eta zirrarekin. Hor konpon. Eginbide hori ez dagokio berari.

Har ditzagun Iztueta eta *Gipuzkoako dantzak*, eta berdin genuke antze-ko Aita Barandiaranen edo besteren lanak irakurtzea. Hor esaten zaigu, esa-terako, ezkerreko oina altxatzen duela dantzariak honeraino edo haraino, agur egiten duela ezker-eskuin txapela eskuan duela, ez dakit nolako kurpila josten duela hankekin... Eta azpian datzan neurofisiologia, zer? Zergatik ez esan nola dauden edo dabiltzan atergabe hezurak, zainak, nerbioak? Hori berori, jakina, hobe genuke molekula mailan ezagutu, eta ez dugu oraindik azken mugarririk jo. Iztuetari ez dio inork horrelakorik eskatu eta Bungek ez

du eskubiderik horrelakorik Chomsky-ri, nahiz gutariko edozeini, eskatzeko. Bestela ere, badugu eginkizunik aski eta gehiegi.

Azken-azkenik. Bat natorrela esango nuke Salabururekin, arazorik nagusienetan behintzat. Berdin du, gainera, horrela izan nahiz ez izan. Guri dagokiguna, ber-bertatik ukitzen gaituena, hemen (eta hemendik kanpo) erakutsi duen jakitea, gaitasuna eta prestasuna da. Hori baino hoberik Salaburuk befi erakusten duen prestutasuna da. Eta prestutasun hori dela medio, izango dugu irabazpiderik franko doai haietarik euskaldun guztiok. Eta erdal-dunek ez dute deus galduko.

**IGNACIO M.ª ETXAIDEREN
MENDEURRENA**

Donostia, 1984-XI-30

INAZIO M.ª ETXAIDE JAUNAREN MENDEURRENA

Donostia, 1984, Azaroak 30

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Jaun-Andreak:

Bihar, juxtu, beteko dira ehun urte Inazio M.ª Etxaide jauna hemen Donostian jaio zela. Jaun honekin zorretan da gure Elkartea. Horregatik, eta zor hori aitortuz, aipamen hau egin nahi izan dugu haren oroitzapenetan.

Nik esango nuke kristautasuna, telefonoa eta euskara, hiru hauek izan zirela Etxaide zaharraren kezka nagusiak. Hala dirudi, behintzat, haren idazlanen kopurua ikusiz gero.

Azkue hil zenean, euskaltzainburua izendatua izan zen eta kargu horretan hil arte iraun zuen (11 urtez).

Urte txarrak ziren. Gauza asko egiteko ez zuen aukera handiegirik izan. Hala ere, haren garaian hasi zen Euskaltzaindia Biltzar ageriak antolatzen eta berrietan euskararen aldeko edo euskarari buruzko gaiak azaltzen eta aztertzen. Guztiok dugu gogoan X. Biltzarra, Euskaltzaindiak Iruñean eginberri duena. Orain bada, hamar Biltzar horietarik lau —lehenbiziko lauak—, Inazio M.ª Etxaide jauna euskaltzainburu zela egin ziren. Lehenbizikoa 1956. urtean Arantzazun. Handik bi urtera bigarrena Bilbon. Hurrengo urtean hirugarrena Eibarren. Eta laugarrena 1961ean hemen Donostian.

Euskera, Euskaltzaindiaren aldizkaria ere, anitz urtez mututurik egon ondoren, haren garaian berpiztu zen.

Gizon zuzena, zintzoa, apala, eramapen eta fede handikoa: halakoa eza-gutu genuen guk Etxaide jauna.

Zuretik ezpala, dio Oihenartek. Aitaren euskal zaletasuna seme-alabetara isuri da. Hemen ditugu gaur Jon Etxaide eta Ana Mari Etxaide, biak euskaltzain urgazle eta lan bikainen egile.

Jon Etxaideren euskal lanen zerrenda oso luzea da, guztiok dakiten bezala. Ipuin, olerki, elaberri, historia lanak: denetarik egin du. Anitz urtez,

eta euskal literatura ia basamortu idor zenean, han ageri ziren Jon Etxaide-
ren idazlanak oihu eta deiadar izan nahirik.

Ana Mari Etxaidek, berriz, urte luzetako nekea beregain hartuz, Atlas moduko inkesta famatu hura, hots, *Erizkizundi Irukoitza*, behar bezala oharreztatua eta Mapez hornitua, bi tomotan prestatu eta argitaraberri du, euskal Dialektologiaz arduratzen direnei tresna guztiz baliotsua eskainiz.

Bioi eskerrak eta zorionak eman nahi dizkiet.

Eta nor biok baino egokiagorik Inazio M.ª Etxaideren oroitzapen honetan mintzatzeko? Biek kontatuko digute laburzki nor zen Inazio M.ª Etxaide jauna eta zer egin zuen.

INAZIO MARIA ETXAIDE LIZASOAINen BIZITZA ETA LANAK

Donostia, 1984-XI-30

Yon Etxaide-Ithartek

TXIPI-AROA

Ene aitaren jaiotzaren ehunurrena dela-eta (1884-1962), Euskaltzaindiak nire aita zenaz lerro batzuk eskatu dizkit. Saia gaitezen, bada, gure egin-beharrarekin betetzen.

Inazio Etxaide Etxebeste eta Maria Pilar Lizasoain Minondoren ezkontzatik sei seme-alaba jaio ziren Josefina eta Asuncion bi urtetsuko hilak. Ondoren: Maria, Inazio Maria, Elbira eta Ladislao.

Besteak beste, gure aita Donostian jaio zen 1884-ko Abenduaren lehenengoan eta biharamonean bataiatua izan zen Andre Mariaren (Santa Maria) elizan.

Bere txipi denbora aldizka Donostian eta aldizka Bergaran egin zuen, hiri honetan bere aitak oihal fabrika bat baitzuen —“La Algodonera de San Antonio”— zenbait soziorekin erosia. Gure izeba Elbirak honela dio garai honetaz: “Zuen aita beti izan zen onenik-onena, elizkoia, saiatua, txit argia eta apaltasun haundikoa. Haur zela, estudioz kanpoko ordutan, edozer gauza ernegarrien bilgumak egiten lehiatzen omen zen. Bere adinari zegozkion liburuak erosten zituen eta geroni uzten zizkigun. Anaia zaharrena zen aldetik, maiteki arduratzen zen zuen osaba Ladisez eta nitaz, aita baten moduan, gu nola atseginduko, batez ere Bergaran egiten genuen bolaretan”.

Euskaraz mintzatzen al ziren Etxaide-Lizasoaindarrak? Ez dirudi senar-emazteek euskaraz egiten zutenik, eskuarki behintzat, baina haurrei erakusten franko saiatu ziren. Izeba Elbirak honela diotsa hitzez hitz: “Etxean dena euskaraz egiten genuen gure hartzaroan eta zure aita ez zen bere senideetatik gailendu honetan. Familian ongiena egiten zuena euskaraz ama zen. Ustedut, zure izeba Maria eta zure aita izan zirela gure senitartean euskarari luzaroen autsi ziotenak”. Baina, gure aitak zioenez, erabat ahaztu omen zitzaion euskaraz hitz egiten, eta ulertu ere hutsaren urrengoa ulertzen omen zuen berriz ikasten hasi zenean. Ekin ere, 1907-gn. urtean ekin baitzion gure hizkuntza ikasteari, hogeitahiru urte zituelarik.

IKASKUNTZAK

“Batxileratua bakarki egin zuen —dio gure izeba Elbirak—, zeren, urte erdia Donostian eginik eta beste erdia Bergaran, zaila egiten baitzitzaion ikastetxera joaten. Ikasle gorengoa izan zen, baina hala guztiz ere, apaltasuna izan zen beti haren ezaugarri. Sarritan, berak ezkututzen zuelako, gurasoek kanpotik jakiten zuten haren nota bikainen berri. Lagunen artean apostoladutza haundia egin zuen, batez ere karrera estudiantzerakoan”.

Beraz, batxileratua libre egin zuen eta 1894-ko urrian hasiz —hamar urte bete gabe—, 1900-garren urteko ekainean amaitu zuen, hamabost urtekoa zelarik. Aldi hartan batxileratuak sei urte zituen eta hala guztiz ere, bere adinari urtebete aurreraturik, 15 urtekin amaitu zuen, notarik bikainenak ateraz.

1900-gn. urteko Urrian hasi zen estudiantzen injinadore karrera, Bilboko eskolan sartzeko. Erakustetxe honetako Irazkaritzak, nik eskatutako argitasunak emanaz, honela erantzun zidan “El plan de estudios en vigor en los años comprendidos entre 1900 y 1906, comprendía una serie de asignaturas de Ingreso que su fallecido padre, Ignacio María Echaide Lizasoain aprobó en el curso 1900-1901. Los años de carrera que comprendía el citado plan de estudios eran cinco”.

Izeba Elbirak honela dio: “Zure aitak batxileratua eta karrera harrigarriko moduan egin zituen, Jaungoikoak talentu haundi baten jabe egin baitzuen eta iraukorra eta saiatua baitzen bidebatez. Industrietako injinadorea egiteko erabakia, matematiketarako zekarrèn gaitasunagatik hartu zuen, noski; halabaina, erabaki hau hartzeko sakon pentsatu zuen eta horretarako Gogo-Jardunak egin zituen Loiolan.

“Haren bizimodua Bilbon hiru ardatzen inguruan ari zen: Ikastetxera joan, buru-belarri estudiantzen jardun eta apostoladutza lanak egin bere buruari libro irizten zion txolarte guztietan. Luistarra zen eta lagunarte honen barruan, Jaun-done Bikendi Paulekoaren garitate lanetara emana zegoen, ohiturazko bisitak eginaz pobreen etxetara”.

Horrela, 1906-garren urtean, Abenduz, Industrietako Injinadoreen titulu jabe zen, 22 urte bete berriak zituelarik.

Karrera bukatuta atzerrira joan nahi izan zuen hizkuntzak ikasteko, baina bere gurasoek, arima gal zezakeen beldurrez ez zioten utzi eta berak burua makurtu zuen gurasoen esanetara. Ukapen hau ulertzen ez da zaila, senitarte integrista batez ari garela ausnartuz gero. Gurasoak beldur ziren mutila okertuko ote zen fedegiro eta moralgiro urriko herrialdetan, eta gure aitaren borondatea burdinezkoa izanarren gai horietan, ez zioten utzi joaten.

GIPUZKOAKO TELEFONUAREN ZUZENDARI

1907-ko Agorrilaren (Abuztuaren) 29-an eman zion Diputazioak Injinadore kargua “Catastro Industrial” zeritzan sailaren buru egiteko. Nola sartu

zen Ahaldundegian? Oposizioz ala izendapenez? Don Constantino Aginaga jaunak argi eta garbi aditzera eman zidan gure aita oposiziorik gabe sartu zela Ahaldundegiko Injinadoretzan, eta orduko liberalek —asko edo gutxi—, kanpaina bati ekin omen zioten, Donostiako “La Voz de Guipúzcoa” egunorokotik batez ere, Josepe Itarte gure aitona —diputatu baitzen aldi hartan integristen izenean—, bere sui-gaiari gorde ziola-eta txoko eder hura. Honetaz gehieneko esan daitekeena da —eta gehitxo esatea deritzat—, “suigai nahi zezakeenari” gorde ziola, ene gurasoak ez baitziren aldi hartan senar-emaztegai ere. Ezkondu, 1915-eko Jorrail/Apirilaren 29-an ezkondu baitziren eta hiru hilabete bakarrik egin zuten nobiotzan. Gainera, 1907-an amak 14 urte besterik ez zituen. Beraz, gure aitona Itarte aitaren alde saiatu bazen, bi familiek zuten elkarrenganako adiskidetasunagatik izango zen baitipat eta beste zedozer integristuaren gogaidetasunak eraginda.

Dena dela, dio D. Constantino Aginaga jaunak, esku hobetan ez zitekeen eror Diputazioko injinadoretza. Alegia, gure aitona jokabidean aipatu dugun ahuleriarik izan baldin bazen ere, ez zutela Gipuzkoa guztian, injinadore azkarragorik, prestuagorik eta egokiagorik aurkituko. Hauetxek dira, politikaz liberal zèn jaun agurgarri baten hitzak eta iritziak gure aita integristaz.

Urrengo urtean, hots, 1908-ko Urtarrilaren 3-an, Probintzi-Mandatalgoak (Comisión Provincial) agindu zion Inazio Maria Etxaide jaunari, Probintzi Telefonu Sarearen (Red Telefónica Provincial) aurrekontu-estudio bat egin zezala.

Hemen kontu ez ditzakegun borroka eta istilu gogorren ondoren, Madrilgo Gobernariak baimena eman zion Gipuzkoako Ahaldundiari, Probintziaren lurralde osoan Telefonu Sarea hedatzeko eta esplotatu ahal izateko 35 urteko epean. Lege hau 1908-ko Hazaroaren 25-ean eman zen.

Ahaldundiak 1909-ko Epail/Martxoaren 9-an hartutako erabakiz, Inazio Maria Etxaide jauna, Probintziako Industria Injinadore eta Telefonu-Sare-Zuzendari izendatua izan zen. Hau, berez zetorrèn erabakia zen, zeren, gure aita 1908-garren urte haseratik okupatzen baitzen telefonuaren opaespenez (concesión) eta Sare hedatzeaz, eta aurrerantzean buru-belarri jardun beharko zuen telefonuaren planeamendu eta instalazio lanean, “urrutzketa” Gipuzkoako bazter guztietaraino iritsiko bazen.

Telefonua automatizatzeke garaia heldu zelarik, estudio sakon bat egin ondoren, Estokolmoko “Ericsson”en sistema onartzea erabaki zen eta Gipuzkoako Ahaldundiak pentsatu zuen beharrekoa zela nire aita eta bere ekipoko gizonak Estokolmora joatea eta halaxe joan ziren 1923-ko udazkenean, 1924 udan eta 1925-ko udaberrian, hogeitalauan gure aita buru zela eta beste bi urtetan Jenaro Mitxelena (Jefe de Construcciones) buru zelarik. Luzaro gabe, 1926-an alegia, automatizatua gelditu zen Donostia eta beronen 15 kilometroko ingurunea. Donostia Telefonu Munizipalak automatizatu zuen, Vicente Pradoren zuzendaritzapean.

Caballero-Arzuaga Ahaldundiburu izanak dio: “Denon begipean dago zer izan den Telefonua Gipuzkoan joandaneke 35 urtetan. Ez da izan hirixkarik, txipietan txipiena izanik ere, ez eta apartekoenik ere, telefonu zerbitzurik gabe. Esaera bazen Gipuzkoan, mendirik goituenetik hitz egin zitekeela telefonuz, eta halaxe da, izan ere, zeren Aizkorriren tontorpean, telefonu jabe den ostatu apal bat baitago.”

1944-garren urtean amaitu zen Gipuzkoako Ahaldundegiaren opaespeña (konzesioa) eta Frankismoaren denbora beltz haietan ez zen berritu ahal izan. Telefonuaren buruzagitza 1949-ko Maiatzaren 9-an utzi zuen —edo hobeki esateko, utziarazi zioten— urte bereko Jorral/Apirilaren 14-ko Ministerio aginduz, zeren, “Compañía Telefónica Nacional”i eskuratu baitzitzaion beronen jabetasuna eta administrazioa. Gipuzkoako telefonuaren buru 41 urte egon zen eta 48 Ahaldundegiaren zerbitzuan. Telefonua eskuz aldatu aurretik, “Compañía Telefónica Nacional”en hitza lortu zuen, lagunarte honek bere karguko lehenen hamar urtetan, zatika-zatika, Gipuzkoa gutzia automatizatuko zutela. Aitortu behar da, agindutako urte mugan lortu ez bazuten ere, “Nacionalak” bere hitza betetzen jakin zuela.

Gipuzkoako Telefonuaren jabetasuna Espainiako Estatuari utzi beharra zeinen mingarri izan zitzaion ikusteko, D. Constantino Aginagari zuzendu zion eskutitz bat aldatuko dugu hitzez-hitz jatorrizko hizkuntzan. Hemendik igarri diezaiokegu, benetako momentutan, gure aitak lehengo lepotik zuela burua, gerlaz geroztik mututua bizirudien ere, gure Herriaren eskubideei zegokionetan.

“San Sebastián, 28 de diciembre de 1949”

Sr. D. Constantino Aguinaga
(Abogado)
ZARAUZ

“Mi querido amigo y expresidente:

Acuso recibo de su cariñosa felicitación de Pascuas y Año Nuevo así como a su condolencia por los tragos amargos que estamos sufriendo con motivo del traspaso del teléfono a la Compañía Telefónica Nacional. Correspondo a las felicitaciones, deseándole toda clase de bendiciones del cielo para estas Navidades y año 1950.

En cuanto al dolor que estos acontecimientos producen, quizás sea el gipuzcoano (entre los que merecen nombre de tal) que mejor los sobrelleve, porque esto lo venía digiriendo desde el final de la guerra civil; y fui viéndolo todo; la ambición sin escrúpulos de una parte, el pesimismo, la falta de inteligencia, la falta de interés, la ausencia total de patriotismo de la otra. Pude comprobar con qué armas tan desiguales íbamos a luchar. Fuera de don José Múgica y algunas otras honrosas excepciones, de más mérito que peso, he

luchado solo. Así que el desenlace sólo ha sido la ceremonia de descubrir la lápida cuyo texto se conoce de antemano.

Aun así se podría hacer mucho pero creo que no se hará nada eficiente. Si siquiera constase una protesta firme y viril, me vería satisfecho.

Un abrazo de su antiguo y buen amigo, q.e.s.m.

Ignacio M.ª Echaide”.

Eskutitz honetatik igartzen zaio, beste agintekera baten mendean eta beste gizonekin Ahaldundegian, Telefonuaren jabetasuna salbagarri zela Gipuzkoarentzat, opaespen-legea berritu-araziz.

GAZTERIA INTEGRISTAKO GUDARI ETA BURUZAGI

Antolin Mendiola jaunak dioenez (“Reseña histórica documentada sobre la formación de las Juventudes Integristas en Guipúzcoa”), Gipuzkoako izan zen Peninsula guztian eratu zen lehendabizikoa. Asmo honen dehardarra D. Jose Beñaranek bota zuen “La Constancia” zeritzan Integristen egunkarian, 1909-ko Agorri/Abuztuaren 20-an. Berehala berotu zen honetarako giroa eta Irailaren lehenengoan ezagutarazi zuten “Junta Organizadora” izenez osatutako taldea. D. Juan Olazabalek Gazteriaren araupidea oretu zuen.

Gipuzkoako “Junta Regional” zeritzana lau zatitan egin zuten, eskualde honen Epaikaritzatik arabera; hots, Donostia, Tolosa, Azpeitia eta Bergara.

1909-ko Irailaren 8-an egindako batzarrean eman zitzaion sortzea Integrista Gazteriari. Buru, D. Juan Olazabal egon zen. Batzarkideen artean jaun hauen izenak aipa ditzakegu: Inazio Maria Etxaide, Jose Beñaran, Bizente Zulaika, Seberiano Gorostidi, Luis Miner, Melkiades eta Luis Gorrotxategi, Jose Antonio Sánchez Guardamino, Franzisko Arizmendi, Luis Lizarraga, Antolin, Rufino eta Isidoro Mendiola (hirurak anaiak) eta Antonio eta Felipe Pérez Ormazabal. Batzar hartan Etxaide jauna Lehendakari aukeratua izan zen eta Beñaran jauna Lehendakaripeko.

Gure aitaren arikizuna, izugarria ez-ezik, neurritz gainekoa izan zen ezkongai denbora honetan; baina, ezkondata gero ere, jardunkizun batzuk baztertu beharrean aurkituaren, ez zuen atsedendaldi haundirik ezagutu. Izan ere, telefonuaren erakuntza lan itogarriaz gainera, Integrismuaren eta euskararen kausari ekin baitzion buru-belarri.

Haren artikuluak, gonferentziak, bilerak eta gazteen arteko apostoladu lanek ez zuten azkenik. Gau eta egun etengabe lanean aritzen zen, lo atsedinari ahalik eta denbora urriena eskainiz. Aldi hartan kolaboratu zuen, aurrena Donostian eta gero Santanderren ateratzen zèn “Cruz y Verdad”en,

Donostiako “El Pelayo”n eta “La Constancia”n, Barzelonako “El Integrista”n eta Madrilako “Biblioteca Lux” liburu sailean. Zoritxarrez, albistari horietatik “La Constancia” bakarrik aztertu ahal izan dut zenbakiz-zenbaki. Bestetatik ale bakar batzuk eskuratu ahal izan ditut. Donostiako “Cruz y Verdad”, eginahalak eginarren ez dut lumero bat bakarra topatu ahal izan. Badakigu, ordea, Beñaran jaunak adierazirik, aldizkari integrista honetan, nahiz Donostian atera zenean, nahiz Santanderrera aldatu zenean, gure aitak oparo kolaboratu zuela. Gaurkoz, soil-soil dakiguna da, “Cuentos contra el dinero” izenburuz iskribu sail bat argitara eman zuela 1918-ko Urriaren 10-etik 1919-ko Jorrail/Apirilaren 30-eraino. Honetaz gainera, ezkontaurre honetan gonferentziak eta mitinak eman zituen Gipuzkoa guztian zehar.

Alderdi Integristak, gure aitaren ezkontzaurre denbora honetan bi baztar (asamblea) hotsaundiko egin zituen, euren etxebarruko erakundeaz eta arikizunaz jarduteko. Lehenbizikoa Gasteizen egin zuten 1913-ko Agorrilaren 8-an, 9-an eta 10-ean. Bigarren bilera (asanblada) Donostian egin zuten 1914-ko Agorrilaren 14-an, 15-ean eta 16-an, idetsuko eginkizunez jarduteko. Gure aitaren gain zama gogorra jausi zen bietan Donostiako gazteriarren aurkezleri bezala, eta Donostiakoan bederen, dotrina integristaren alde hitzaldi bero bat egin zuten. 1915-eko Jorrail/Apirilaren 29-an, M. Dolores Itarte Alberdirekin ezkondu zen Zumarragan, hots, emaztearen jaioterrian. Irugarren “Asanblada” integrista Iruñean izan zen 1916-garren urtean eta gure aita han egon zen, baina 1917-garren urtean Barzelonan egindakoan ez zen egon. Bere ordez Beñaran joan zen lehendakari bezala.

Baina, Integrista gazterian, ez zuen integrismuaren alde bakarrik lan egin, neurri berean euskararen alde saiatu baitzen. Adigarri bezala aipa dezagun 1911-ko Ekainaren 22-an egin zuen gonferentzia, euskal hizkuntza zabaltzeko eta birpizteko jarraitu behar ditugun bideak erakutsiaz.

1910-ean, euskal-ikastaldiak ezarri zituen Integrista Gazterian, eta bera ta On Ramon Intzagarai, Euskaltzaindikoa izango zen apez jauna, aritzen ziren irakasle. Uste dut, erakustaldiok, ezkondukoan utzi behar izan zituela lehendakaritzarekin batera. Gure aitaren buru argiari eta burdinezko borondateari igarri ahal izateko, ohar gaitezen, 1907-gn. urtean ez zekiela, esate baterako, tutik ere euskaraz eta handik hiru urte barru, euskara erakusten ari zen integrista gazteen artean. Berak, ordea, ez zuen maisurik behar izan gure mintzaira ikasteko. Honetan eta beste zernahi ikasgaietan autodidakta bat izan zen gure aita.

Ez zen, ordea, honetan bukatu gure aitaren lana euskararekiko. Lehenengotik eratu zuen euskal-antzegile talde bat (gizonezkoena soilki, zeren integristek ez baitzuten onartzen inolaz, gizasemeak eta emakumeak elkarrekin jardutea), bera ere tarteko zelarik, eta horrelaxe, bera lehendakari egon zèn bitartean beinepein, obra bat euskaraz eta beste bat erdaraz ematen ziren negualdiko jaiegunetan. Gero, gure aitaren integrista taldea D. Juan Olazabalen partidutik separatu zenean, “La Cruz” asterokoaren lokaletan (Centro de

Actuación y Propaganda Católica) jarraitu zuten teatrua ematen. Egia esan, gerla aintzineko urtetan euskal emanaldiak aunitz urritu ziren, baitipat euskaldun publikua falta zitzaielako eta gure aita arikizun hauetatik atzeratua zegoelako.

Gure aitak, ordea, euskaltasunaren zutoin izan zèn bitartean Integrista Gazterian, ez zuen etsi garai hartako euskal-antzegintza far eragile eta funts urrikoak aurkezte hutsarekin. Gure antzegintzari goitasun eta kategoria haundiago bat eman nahirik, euskal-eres-antzegintza (musikadun antzegintza, zarzuela tankeran) sortzea gogoratu zitzaion. Asmo hau D. Manuel Lekuona apez jaunari agertu zion eta honela sortu ziren gure aitaren musikaz eta Lekuona jaunaren letraz “Azienda Publikua” eta “Eun dukat”, eta aitaren musikaz eta Jose Beñaran jaunaren letraz “San Juaneko gereziyak”.

Gure aitak, integristen pentsamendu politiku-sozial-erlijiosua erakutsi nahian, lau liburuxka argitaratu zituen bere gaztetan izen horiekintxe: “Sobre la organización de las Juventudes Integristas” (1911); “Las Juventudes Integristas y su labor interior” (1914); “El Espíritu Cristiano y el Integristismo” (1917); eta “Apuntes razonados sobre el Programa Integrista” (1923).

Lekuona apez jaunak aditzera ematen duenez, integrista gazterriko buruzagitza uzterakoan (ezkundu beharrez), lantuak izan omen ziren, ez uzteko erregu eginaz, baina aitak bere ezina ulertarazi zien eta orduan Beñaran jauna hautatu zuten lehendakaritzat.

Beñaranek zioenez, gure aita D. Juan Olazabalen, hots alderdi integristako buruaren konfidantzako gizona omen zen, integristen artean haserrebideak sortzen hasi baino lehen. D. Juan Olazabalekin haserretzeko mutiburik haundiena, moral, bizimodu eta ohitura kontua izan omen zen.

Gure aitak esijitzen omen zuen integrista guztien bizimodua beren dotrinaren irudikoa izan zedila, hots, teoriak eta praktikak bat izan behar zutela integrista bezala agertu nahi zutenetan. D. Juan Olazabalek, ostera, bereizkuntza bat egin nahi zuen teoriaren eta praktikaren artean. Alegia, zorrotzak dotrinan, baina kristau bizimoduari halako zorrotasunik erantsi gabe, jendea neka eta aiena ez zedin, zeren bizimodu latza gutxi batzurentzat bakarrik baita eramangarri. Honetan ez zen konponketarik izan zorrotzen eta lasaien artean, eta orduan, Olazabalek, gure aita eta haren alderdikoak partititik bota zituen errebelizat salatuz. Uxatuok, “Centro de Actuación y Propaganda Católica” (CAPC) delako lagunartea irazan zuten (Donostiako Paseo de Colonen) eta asteroko bat atera “La Cruz” izenekoa 1928-garren urtean. Geroztik, talde honek, eskuin joera bizikoa izanarren, politika guduari utzi zion eta katolikutasun integraren alde borrokatzea izan zuten helburu nagusia.

“LA CRUZ”EKO IRAZLE

Gure aitak “La Cruz” asterokoan egindako lana ikaragarrikoa izan zen. Hala ere ez zuen sekula firmatu bere izenez. Beti ez-izenak darabiltza,

hala nola “La Constancia”n, “El Pelayo”n, “El Integrista”n eta abar. “La Cruz”en erabili zituen ez-izenekin ez dugu zalantzarik batere, bere lan guztiak markatuak utzi baitzituen, baina bestetan badabiltzagu zenbait duda-muda. “La Cruz”en darabiltzan izengoitiak hoietek dira: I.M.E., Hector, Heraclio, Hermógenes, Lisuarte, Pachico Pello, Lauco, Amarreco, Txomin Kirten, Amadis, Eloy, Eloy de Escoriza, Ignacio de Iciar, Ardián, Espladián, Rundfunk, Elisabet eta Nai det. Pérez Ormazabal jaunaren iritzian “Zortzico” ere segurutzat jo daiteke, nahiz eta bere markarik ez eraman. “La Constancia”n eta “El Pelayo”n segurutzat hauk jo ditzakegu: “El último de todos”, Lauco, Photo, I.M.E., N.D. (nai det), Nai det, Amarreco, Eloy de Escoriza, El Nuevo Censor, “El Propio Censor”. Pérez Ormazabal jaunak dioenez, “Zortzico” eta “Mutil” ere segurutzat jo daitezke. “Nerau” ere bera dela dirudi. “Chiqui”, “Echeveste” eta beste zenbait ez dira hain seguruak (hirugarren deitura Etxebeste zuen). “El Integrista”ko “Un amigo de X” ere segurua da, Beñaranek eta P. Ormazabalek diotenez.

“La Cruz”en, 1928-tik 1936-ra, hots, asteroko honen bizialdi zehar egindako lan oparoa bost sailetan bereiz dezakegu gaiei gagozkiela: Lizunke-riaz, Politikaz, Kristau Gogoaz, Euskalerriaz eta “Sobre el origen y parentesco del pueblo eúskaro y su idioma” izeneko artikulu saila.

“LIZUNKERIAZ” deritzan saila zati hauetan bereiz dezakegu: 1) Emakume mundukoiaz. 2) Zineaz eta teatruaz. 3) Ohituren moraltasunaz. 4) Liburu, eleberrri (nobela), aldizkari (errebista) eta albistariez (egunkariez). 5) Edergintza (arte) eta morala.

“POLITIKAZ” deritzana honela zati dezakegu: 1) Eliza, Legeriarekiko (estatuarekiko) eta Gizartearekiko (para la sociedad). 2) Alderdiak (partiduak), agintekerak (regímenes), agintariak eta buruzagi politikuak. 3) Integrista, intransjientzia eta bakar-agintea (diktadura). 4) Tolerantziak, libereaz, hauteskunde orokorraz (sufragio universal), demokraziaz, errepublikaz. 5) Sozialismua, komunismua, Rusia.

“KRISTAU GOGOAZ” ari dena bost sail hauetan bereiz dezakegu: 1) Kistau izpiritua eta katoliku goiburua (ideologia). 2) Katoliku ekintza. 3) Gizarte-gaiak. 4) Erlisioaren zer-ikusiak jakintzarekin eta ekonomiarekin. 5) Gizatasuna (humanismua).

“EUSKALERRIAZ” deritzakeguna hiru zatitan egin dezakegu: 1) Eskualdegoa (rejonismua), Eusko-abertzaletasuna, Foruak, Araudia (estatutoa). 2) Euskara. 3) Zenbait gauzak.

Boskarren zatia deritzaiokegunak titulu hauxe darama: “Sobre el origen y parentesco del pueblo euskaro y su idioma”, 1935-garren urtean argitaratua, hamabost artikulutan, “Eloy” izenpean.

Galdera bat orain: demokrata ala absolutista zen gure aita? “La Cruz”eko artikuluetan argi eta garbi agertzen du bere nahitasuna gai honetan. Ez zen, inondik ere, gaurko demokrazien aldeko, baina halaber ez zegoen

absolutismoaren alde. Hauteskunde orokorra —sufragio universal—, deabruaren asmamenik txarrenetakoa zen beretzat, aldi hartako Aita Sainduak hala aldarrikatu baitzuten. Bestalde, absolutismoa ere ez zuen “berez” batere maitate, baina Estatu baten egoera kaos batera, anarkia batera iritsiz gero, beharrezkoa irizten zion diktadurari; ez, ordea, betiko, gauzak zuzendu eta ordena sendotu artean baizik. Pentsabide honi jarraituz jarri zen Primo de Riveraren diktaduraren alde lehendabizi eta Francoren absolutismoaren alde gero. Baina beti aldarrikatu izan zuen diktadurak ez zuela gobernu sistema luzakor bat izan behar, baizik eta zigor pasakor bat, anarkiaren eta desordenaren hezigarri. Beraz, alderdi batetik, libertate neurritsu baten zalea zen, baina bestetik, Espainiako politikaren martxa ikusirik, diktadura beharrezkoa zela zeritzon. Beste hitzez, Frantziako iraultzak ekarri zuen “Liberté, Egalité, Fraternité” delako demokraziaren etsai porrokatua zen, Erlisioaren eta Eskualdegoaren (errejionalismoaren) etsai zen aldetik batez ere. Euskaldun demokrazia tradizionala zen bere ideala, gure Foruen izpiritu demokratikua alegia. Esan bezala, hauteskunde orokorra higuigarri zitzaion. Ostera, etxondo jabetasunak eman ohi duen boto eskubidea on zeritzon. Botodunak zer galdua eduki dezala zen bere pentsamoldea, zer galdurik ez duenak ez baitu ezer arriskatzen, nazio guztia hankaz gora joanarren.

Kristau izpirituari dagokion atalean berriz, zer salaketak bere alderdiko katolikuen kontra! Katolikurik gehienak izenez bakarrik direla esaten du non-nahi, baina barrutik materialismoa dariotela. Katoliku lagunabarretan komunismuaren beldur-ikara izugarri bat nabaitzen dela dio, euren ondasunak ken diezazkien beldurrez, baina ez da somatzen berengan inondikako kristau bertuterik. Jentilak bezala bizi dira ohitura lasaikerietan eta lagun hurkoaganako amodiorik ezean. Euren helburu bakarra dirua nola edo hala pilatu eta ahalik ondoena bizitzea dela dio, girstinoaren goiburua (ideala) mundu honetakoa izango bailitzen. Baina, horixe bai, kristauok eskubitiar zintzo agertzen dira beti, baibaitakite sobera beren interesak sustengatzeko Elizaren babesa mesedegarri zaiela. Baina konbenientziaz Elizaren alde ageri den girstinoak ez du Jaungoikoaren baitan konfidentzarik...

Ebanjelioaz honela dio: “Ebanjelioak irakurri dituenak igarriko dio munduan ez dela iratzki eta ez iratziko sekula horrelako libururik”... “Gainera, Ebanjelioa, iratzki zèn garaiari milaka urtetan aurreratu zitzaion liburua da. Haren ideiak ez dira mundu hartako denborakoak. Eta beste erlisio legediekin (kodigoekin) alderatzen baldin badugu, laster asko nabaitzen da Ebanjelioaren gehiagotasuna, ez baitu ipuin eta mitorik, ez eta izar teoria tajugabekorik edo hiri-legedi (código civil) atzeratu baten agindurik. Izan ere, legedi horien egileek —Korana adigarri— ezin baitzioten itzul egin euren aldiko bizigiroari, eta Ebanjelioa berriz, aldi orotakoa da eta aro guztien gainetik dago. Sekula zahartzen ez den legedia da”.

Bi hitz orain tolerantziari buruz. Denok dakigu integristek lau haizetara oihukatzen zutela “katolikutasunaren intransijentzi saindua”. Gai honetaz honela dio: “Norekin behar dugu izan bizikide? Gure lagun hurko guztiekin,

onekin eta gaiztoekin, eskubikoekin eta ezkerrekoekin, garitate legeak ez baitu inor baztertzen. Giristinoak ez dezake tolerantziarik ameti ideia txarrekiko, Elizak gaitz-etsirik dauzkan okerrekiko; batzuetan, ideioek eta okerrok sostentzen dituzten pertsonak gudukatu behar ditugu, baina beti zuzentasunari eta garitateari kalterik egiteke". Eta "ez min egiteko gogoz, baizik eta beste batzuk gerizatzeko (preservar) euren arimei egin diezaiketean kalteaz".

Badakigu, inork esan gabe, gaurko belaunaldi katolikuari (eta zer esanik ez, ez denari) gehiegizkoa irudituko zaiola, lizunkeria dela-eta sustengatzen zuen irizpide zorrotza. Honetaz esan dezakegu gure aitak hobekuntzarik haundiena (la máxima perfección) bilatzen zuela eta postura honetan jarrita bere ideiak txit goreskarriak dira. Eztabaidan jarri behar dena da Jaungoikozko suz irakiten dagoen "elite" baten ideala lagunabarrari esijitzea bidezkoa ote den ala "masa" honekin, D. Juan Olazabalek nahi zuen bezala, ulerkorra-goa, zabalagoa eta barkaberagoa izan behar ote den. Alegia, adigarri batez baliaturik esan dezakegu komentu batean eraman ohi den otoiitzezko eta bertutezko bizimodu zorrotza guztiz goraiagarria dela, beti gizartearen mesedegarri eta behin ere ez kaltegarri. Baina, bihur ote dezakegu mundu guztia komentu? Hor dago koxka.

Euskalerrinari dagozkionetan alegia, bestetan bezain biziak eta ernegariak dira gure aitaren ideiak. Integristua, Euskalerrri barrutikoa behintzat, benetan eta zinez eskualdekoa (regionalista) zen, nahiz eta bere arikizunik funtsezkoena eskualdegoaren alde borrokatzea ez izan. Hau, bigarren edo hirugarren mailako auzia zen integristuaren baitan eta honetxegatik ez ziren behin ere gailendu integristak gure eskubideak defendatzen, baina ezin ukatzkoa da, asko edo gutxi, fuerista zinezkoak eta euskararen aldekoak zirela.

Hala ere, gure aitak hotz bilatu zuen euskal-giroa integristen artean eta bera izan zen berotzailerik nagusia bai integrista gazterian eta bai "La Cruz"eko taldean (gogoan eduki astekari honek orrialde bat euskaraz zekarela beti).

Errepublikak etorrita abertzaleak jo eta ke hasi zirenean izen bateko edo besteko autonomia Euskalerrriarentzat lortzeko, gure aita ez zegoen inondik ere lo egoteko. Barruan itsatsirik zeraman eskualdego (regionalismo) gogoak eraginik, ekin zion sendo eta kementsu Estatutoaren aldeko kanpainari, sobra ikusten baitzuen ez zegoela beste biderik gure herriak bere nortasuna salba zezan.

Errepublikaren lehendabiziko urtean, eusko-abertzaleen eta beldurraren eraginpean, eskubitiar partidu denak edo gehienak autonomista eta Estatutuzale (Lizarrako Araudia) agertu ziren, baina gerora, aurreneko "gorri" ikararen ondoren, sendotzen eta beren buruaren jabe egiten hasi zirenean, eskubitiarrek kendu zuten kareta eta Araudi berria laikoa zen aitzakian, gure libertate legedi honen etsirik amorratuena bihurtu ziren.

Baina nor eskubi alderditan "La Cruz"eko saileko integristak baino Jaungoikozale eta katoliku finago? Horra, bada, hauek, batzaz beste, ez zioten

oniritzi eskubitiarren Araudi kontrako posturari eta “La Cruz”etik Estatutoaren alde ekin zioten —nahiz eta ez abertzaleek bezain sutsu—, partidu eskubitiarrak hainbeste ikaratu zituen Araudi laikoa, Euskalerrarentzat ez-ezik, erlisoarentzat ere mesedegarri zela aditzera emanaz.

“Jakinarean ganean jar dezagun —diotsa gure aitak ‘La Cruz’en 1933-ko Urriaren 29-an—, Araudia (Estatutoa), Jaungoikoak gizonaren eztabaidapean jarri dituen auzigaien artekoa dela.

“Zilegi da Estatutoaren alde botoa ematea (1); gure Jaun Apezpikuak hala adiarazi baitu.

“Ona al da Araudia? Txarra al da Araudia?”

“Autonomia agintekera oro, bitez Lege-Zaharrak (Foruak), bedi Araudia, gure aburuz aurrerapen bat da, hobekuntza bat aurkezten du berez”.

Eta gero: “Erlisioari eta moralari dagokionez, berriz, uste dugu, Araudiak, berez, mesederik eta kalterik ez eginarren, euskaldun herriak aukeratu-tako agintariek, goitu egin dezaketela apika (erlisioa eta morala), eta sekula ez urritu, hauen erlisiozaletasuna gauza nabaria baita Peninsulako herri guztien artean. Araudia, nahiz eta gauza materialetan, zer eskutan erori, huraxeda”.

“El Debate” Madrilero egunkariak artikulu bat egin zuenean gure autonomia eskubidea atakaturik, aitak, besteren artean honela zioen “La Cruz”en: “Konponketa (alegia, Espainiak Gipuzkoarekin eta beste eusko estatuekin egin zuena) astun al zitzaion (Espainiari)? Ez zukeen Espainiak salatu baizik eta bi parteak konpromisutik libre gelditzen ziren. Baina indarrak baliatzea agintekera higuigarri bat bizkarreratzeko, Gaztelarren gizontasunean fidaturik, Gaztelarekin batu zenari egin liezaiokeen bidegabekeriarik haundiena eta eskergabekeriarik okaztagarriena da”.

Ondoren dehadar egiten du: “Abertzaletasuna ez zuen sortarazi Arana-Goirik; Cánovasek eta liberalismuak eman zioten sortze. Arana-Goiri ez zen izan, *gubernari haundiak* (“El Debate”k aipatu artikuluan Cánovasi deitzen zion bezala) Euskalerrian pilatu zituén sugaiak garretan jarri zituén txinparta baizik”.

Bihotz hunkigarri da, gure Foru eskubideen irudigarri bilbatutako ipuina Pérez eta Garagorriren artean. Bi pertsona hauek, Espainia eta Euskalerria aurkeztuz, itun bat, konponketa bat dagite etxe batean, laguntasun onean, elkarrekin bizitzeko. Baina Garagorrik, horretarako, baldintza hau jartzen du aurretik: bakoitzak norbere ondasunak goberna ditzala. Pérez, gataztaile eta

(1) Hau, eskubitiarrei erantzunaz diotsa, zeren, hauek ziotenez, katolikoari ez zitzaion zilegi estatutoaren alde botoa ematea eta sekula ez zioten barkatu D. Mateo Mujika Gasteizko apezpiku jaunari Estatutoaren aldeko adierazpen hau.

hondatzaile izaki ordea. Ez dizu aski berearekin, eta orduan, bortitz delarik, indarpean behartzen du Garagorri bion ondasunak berak gobernatzea. Pérezek, dio hitzez-hitzez gure aitak, “muturrekoka lurreratzen du Garagorri, ostikatzen du, zauritzen du, eta menderatua dakusanean, dokumentu bat firmarazten dio, haren ondasun guztien kontugintza, administrazioa, alegia, Pérezi eskuratuz”. Euskalerrriaren libertate eskubideaz zuen sentipena ezin daiteke garbiago agertu.

Honela dio beste artikulua batean eusko-abertzaleez: “Esanak badabilta Abertzaleek ez dutela maite Espainia. Gerta liteke honetaz, esanak baino askoz urriago izatea izanak; baina, baieztatu dezakegu inor ez dagoela behartua maitatzen, liberalismuaren etorreraz gero eduki dituen gobernuen bidez halako irain eta bidegabe haundiak Euskalerrriari egin dizkion nazio bat. Etsaiak maitatzeko eginbidea, obligazioa, pertsonarekiko da, baina ez sortzeriekiko. Porta bitez ongi gobernu espainolak Euskalerrriarekin eta ikusiko dute nola hau esker-on irakinetan jarriko zaien, nahiz zuzenbidez dagokiona bakarrik eman”.

Beste mila adigarri atera genitzakeen, gure aitak Euskalerrriaren autonomi-eskubideaz, Araudiaz, abertzaletasunaz eta abar nola pentsatzen zuen aditzera emanaz, baina, biografia laburpen honetan ez da posible. Laster argitara nahi nukeen biografia osoan ikusi ahal izanen ditu guztiok gure irakurleak.

INTEGRISTAK ETA DONOSTIAKO GORRIALDIA

Donostiako kuartelak errenditu bezain laster, hots, kalean tiro perilik gabe ibil zitekeenean, gure aita lanera joaten hasi zen Telefonu etxera normalki. Beraz, ez zen gorrialdian ezkutatua egon.

“Nola portatu ziren ezkertiarrek gure aitarekin, 1936-garren urtean, gela hasi zenetik Franco eta Molaren tropak sartu ziren arte?, galdetu nion Gregorio Aizpurua jaunari, hainbeste urtetan gure aitaren langile zintzo eta leiala izandakoari. “Oso ondo —erantzun zidan honek—, Telefonu sailekoak beinepein”. Gogoan eduki behar da, “Comisaria de Comunicaciones”en buru bezala Jesus Larrañaga eta Ricardo Urdondo komunistak zirela telefonuaren kargudun. Bi jaun hauek errespetu eta estimu handian omen zuten gure aita eta behin ere ez omen zien haren kontra hitz txarrik entzun, nahiz eta sobera jakin gure aitak politikan zer ideiak zituen.

Gregorio Aizpurua jauna erantzukizun estuan jarri nuen, niretzat nahitanahiezkoa zèn galdera bat egin nionean: alegia, bere ustez gure aitak detentua izateko arriskurik izan ote zuen. Egonalditxo bat eginda eta irriabartxo bat ezpainetan, baina zalantzarik egiteke, erantzun zidan, berak konfidantza oso-osoa zuela ez zutela atxilotuko. Izan ere, gure aita estimatzen eta maitatzen baitzuten Telefonuko enplegatu guztiek, eskubitiar, ezkertiar eta abertzaleak eta batzuk influentzia handi samarra zuten Errepublikako Goberna-

ritzan. Esate baterako, Consuelo Aranburu telefonista izandakoaren senarra, Eduardo Campoamor jauna, Cuencako gobernari izandakoa eta Gregorio Aizpurua berbera, arestian esan dugun bezala, Larrañagaren adiskide mina, eta hauek ernai zeuden, gure aitari zerbait gerta balekio, haren alde edozer gauza egiteko. “Zure aitak denei on egiten zien eta politikan ez zen nabarmentzen —esan zidan Gregoriok—; horregatik Telefonuan kolore orotakoek maite zuten”. Beraz, Telefonu barrukoan arteko salaketarik behintzat ezinezkoa zeritzon Gregorioren.

Beñaran jaunak esan zidan Larrañagaz: “Era un hombre sano del Pais”, eta ondoren kontatu zidan nola salbatu zuen Lorenzo Martínez Labayen, “La Cruz”en zuzendari izandakoa eta geroxeago fraide sartu zena Evorako Cartuxa de Scala de Coeli-n.

Beñaran jaunak esan zidanez, afusilatu bat izan zuten “La Cruz”eko sailekoek gorriengandik. Gorrotxategi zeritzan bat, baina ez Gorrotxategi integrista ezagunetakoa, baizik eta haiekin zer ikusirik ez zuena eta batere aktibista ez zena. Ez omen zuten, ordea, politikagatik hil, asunto pertsonalagatik baizik, bere etsai batek salatuta. Beste zenbait detentatuak izan ziren, hala nola Beñaran, Esnoz, Martínez Labayen, Luis Gorrotxategi (hau, bai, aktibista zen) eta beste; baina deklarazioak hartu eta kalera bidaldu zituzten.

ZUZENTASUNA GAUZA GUZTIEN GAINETIK

1934-garren urtean, mekaniku nor-gehiagoka bat aluntziatu zuen Gipuzkoako Ahaldundiak “Instituto de Higiene”ko txofertzarako. Egia esan jestore radikalek konkurso gabe eman nahi izan zioten lantoki hau beren ideietako adiskide bati, baina gure aitaren oposizioari ezin buru eginik, ontzat eman zuten nor-gehiagoka egitea.

Hogei izan ziren izena emandakoak eta zazpi gutxiago azterketara aurkeztutakoak. Aitari maiz aditu nionez, azterpenik onena, alde handiz, Claudio Oliden zeritzan batek egin omen zuen. Baina, hala ere, diputatu radikalek setatsu omen zirauten lanpostua beren ideietako adiskideari eman nahian. Ahalegin guztiak egin zituzten gure aita beren nahikundera makurtarazteko, baina ez zuten lortu. Gure aitak argi eta garbi aditzera eman zien, berak ez zuela azterketaren akta firmatuko, lanpostua Olideni emateko ez bazen. Orduan, errepublikazale “demokratok” burua makurtu behar izan zuten, gure aitaren firmarik gabe ez baitzegoen deus egiterik.

Norbaitek pentsa dezake, ordea, gure aitak norbere interesez joka zeza-keela Olidenen alde eta ez zuzentasunaren izpirituz, alegia, delako Oliden jaunagatik interesatu zela nahiz adiskidetasunez, nahiz eskubitiar izan zitekeelako.

Honetaz esan beharra daukat gure aitak ez zuela ezagutu ere egiten Olientarren senitartea eta ideia politikuei dagokienez, Inozentzio Oliden semeak aitorturik dakit bere aita burutik oinetarainoko abertzalea zela. Gudateak

senitarte osoa Nafarroako Olaztin (Olazagutia) harrapatu omen zuen (emaztea hangoa baitzuen), eta Claudio, berehalaxe, bere sentimenduei jarraiki, Beasainera pasa omen zen mendiz eta Donostiako bere lantokian lotu omen zuen bere burua, gerratean hain premiazkoak zirèn zerbitzutan jarduteko. Halaxe egin zuen Bizkaiko kanpaina guztia eta bere familia Bilbora eraman ahal izan zuen Herriarteko Gurutze Gorriaren bitartez eta hemendik Frantziara igaro ziren gero. Bera preso hartu zuten eta denborarekin Francoren guda lostera inkorporatu. Gerla bukatuta etxeratu zen, baina, handik laster, ezagun batek salatuta, gartzelan eduki zuten hemezortzi hilabetez. Beraz, argi dago gure aitak ez zuela komenientziatzko alderdikeria hartu bere postura, alegia, eskubitiar bati, edo garai haietan esango zuketen bezala, "fasista" bati laguntzearren.

Gure aitaren asmo bakarra, gauza guztien gaintik justizia egitea izan zen, nahiz-eta jokabide honek ondoren kaltegarrienak ekarri behar. Irakur, bestela, gure aitak Claudio Oliden jaunari egindako eskutitz hau:

San Sebastián, 10 diciembre 1934

Sr. D. Claudio Oliden

Presente

Mi querido amigo; mucho he agradecido el obsequio que tuvo la atención de remitirme el día 7. Así se lo manifesté a su hermana y se lo repito hoy. Siento únicamente que se haya creído usted obligado para conmigo, siendo así que yo no hice más que cumplir con un estricto deber de justicia, de faltar al cual me hubiese remordido la conciencia toda la vida. Siento también que haya sido usted tan espléndido, pues, aun suponiendo que yo fuese acreedor a agradecimiento, era excesivo el regalo. Desde luego, le ruego encarecidamente que este regalo sea el último, pues, ni quisiera serle a usted gravoso, ni es necesario ya que de sobra conozco sus buenos sentimientos que es lo que principalmente se agradece en los regalos.

Con este motivo queda de usted atento amigo y S.S.

q.e.s.m.

Ignacio M.ª Echaide

Horrelaxe egin zen Instituto de Higieneko lanpostuaren jabe Claudio Oliden, Ahaldundegiko jostoreen jauntxokeria guztien gaintik. Izendapena honela ageri da Diputazioko fixetan: Claudio Oliden Indart. Nombramiento: 13 septiembre 1934. Toma de posesión: 26 septiembre 1934. Cargo: Mecánico del Instituto de Higiene. Zorigaitzez, gutxi iraun zion karguak, Bizkaira joatearekin galdu beharra izan baitzuen. Esan beharrik ez da, gure aitak eratzten zituén azterpenaldi guztietan bezala, euskal-esamina premiazkoa zela.

Halaber, gure aitak parte hartzen zuen lantegietako bazkari orotan, ez zen faltatzen mahai-azkenetan bere ezpainetatik irtendako euskal-hitzaldi goxo bat. Hain zuzen, Inocencio Olidenek esan zidan ez zaiola behin ere ahaztuko Donostiako Banco de San Sebastiánek 1960-garren urtean Arantzazun egin zuen bilera anaikor batean, zeinen bihotzez hitz egin zien euskaraz mahai-azkenetan. Izan ere, une guztiez baliatzen baitzekien bere barruak zerion euskal-amodioa kanpora iraultzeko. Gure aita garai hartan Banku horretako aholkari zen eta Oliden gaztea (1) orduan eta orain bertako enplegatua. Horra nola, lehendabizi Oliden zaharrak eta gero gazteak izan zuten gure aitarekin zer ikusia.

GERLA ONDORENAK ETA ZAHARTZAROA

Gure anaiarteko gerlak Euskalerrria oinazetan irauli zuen, eta denok dakigunez, zigorrak ikaragarrizkoak izan ziren. Hemen gogoratu beharra daukagu gure aitak Telefonuko pertsekutatuen alde egin zuen lan bikaina. Gure biografia osoan xehetasun guztiz ari gaituzu, baina biografia laburtu honetan ez da posible eta bakar-bakarrik aipatuko dugu norekin egin zituen bere ahaleginak gartzelatik ateratzeko, herbestetik erakartzeko eta galdutako lanpostuaren ordezkoko emateko.

Andre Lorenza Aranburu (Errepublikazalea): Telefonista ogibidez. Biz-pahiru urte Frantzia egon ondoren aterpeturik, Donostiara etorri eta lana aurkitu zion hiri honetako “Alfa” josteko makinaren denda. Biografia osoan azaltzen da emakume honek eduki zuen kartazko har-emana gure aitarekin exiliatua egon zen bitartean.

Maria Martínez Ordozgoiti (Abertzalea): Telefonista ogibidez. Lanpostutik jaurtikia izan zen eta gure aitak aurkitu zion lantokia Donostiako Hotel María Cristinan.

Luzia Martínez Ordozgoiti (Abertzalea): Telefonista ogibidez. Mariaren ahizpa. Luzia, Maria bezala, presondegian eduki zuten eta Telefonutik bota. Espedientea egin ziotenean Telefonutik botatzeko, gure aitak Luziaren alde aparteko defentsa egin zuen, ordu laurden batean isildu gabe jardunaz. Orduan, ahaldun (diputatu) baten proposamenduz, erabakia hartu omen zuten gure aitari mandatalgo **garbituzalera** (comisión de expurgo) ez gehiago hotsegitea, bere mendeko enplegatuak buru-belarri defendatzen zituelako. Esan eta egin, ez zuten gehiago deitu eta jendea beren gisa “garbitu” zuten. 1942-ko Hazaroan lortu zuen berriz Telefonuan sartzea.

Jenaro Mitxelena (Abertzalea): “Jefe de Construcciones de la Red” (Sare eraikintza buruzagi). Oiartzuarra. Gerrateak Palenzian harrapatu zuen,

(1) Nik Oliden zaharra, Claudio alegia, ez nuen ezagutu, zeren mainada honekin har-emanean jarri nintzaneko, hilik baitzen.

hots, “zona nacional” zeritzatenean. Soltxaga gudalburuak bere babesa eskaini zion, oso adiskide baitziren elkarrekin, baina hala ere 1936-ko Urrian atxilotu zuten eta afusilatua izateko arrisku haundian egon zen. Soltxaga frentean zegoelako eta edozein egunean hil zezaketelako, gure aitak eta haren familiak gudalburuaren emaztearengana jo zuten (Pilar Lizasoain, gure aita-ren lehengusina) eta honek lortu zuen fiantza batekin kaleratzea. Heriotze seguru batetik libratu zuten. Ene aitaren biografian xehetasun guztiak dakartzat. Hala ere berriro atxilotu zuten eta hamabost hilabeteetan preso eduki. Oraingoan ere Soltxaga gudalburuari esker libratu zen. “Comisión de expurgo” delakoak lantegitik bota zuten eta hiru urte luzetan ez zuten berriz onartu.

Felipe Abascal (Sozialista): Donostiako tranbian kobratzaile. Mutikotan Integrista Gazteriara joaten zen eta gure aitak Donostiako tranbian sartu zuen kobradore. Santanderren preso hartu zuten eta Donostiara ekarri ondoren, gerla-epai bat egin zioten eta heriotzera kondenatu. Norbaitek gure aitari abisatu zion gizon hura hiltzera zoazela. Aitak berekin egon nahi izan zuen, baina ez dut uste lortu zuenik. Zezaketen jendearekin hitz egin zuen, arren, salbatzeko ahaleginak egin zitzaizkion eskatuz. Dena izan zen alferrik. Batez ere, aitak esan zigunez, eskubitiar estremista baten erruz. Hau, buru-belarri saiatu omen zen Abascal gizajoa gauza guztien gainetik akaba zezaten eta haren alde zebiltzane (nire aitari eta), amorruez beterik honelatsu esan zien: “Con esta ralea de hombres hay que terminar de una vez para siempre”. Haren aitorleak esanik dakigu, Felipe aitortza on bat eginda hil zela.

Espainiako gerla amaitu, eta munduko legea jarraituz, atseginak baino atsekabeak gehiago ezagutuz urtetan aurrera doa. D. Constantino Aginagari 1960-ko Urtarrilaren 7-an egindako eskutitz batean honela dio: *“Me desea Vd. muchos años de vida y de tranquilidad y no hay, para qué decir, que yo para Vd. deseo lo mismo. Pero en lo que a mí atañe, prefiero la vida buena (“zuzena” esan nahi du eta ez ongi bizitzea) a la larga y en cuanto a la tranquilidad, nunca será mucha. Nacimos para luchar y en esa lucha, desagradable siempre, debemos procurar encontrar la paz, esa paz que acompaña a la conciencia tranquila y al cumplimiento del deber”.*

Aunitz sufrimenduren artean, ordea, pozaldiak ere ezagutu zituen gure aitak bere bizitzaren behera beharrean. Batetik, 1940-an “Alfa” josteko makinetan Kontseilari izendatu zuten eta nonbait esanik gara langileen hobekuntzarako egin zituèn ahaleginak; baita ere nola Eibarko batzarretan, “Alfa”n alegia, euskaraz mintzatzen zèn langile euskaldunen pozgarri eta 1945-ean Zarauzko “Muebles Alfa”ren Kontseilari izendatu zuten. Baina guztihonek baino poztasun haundiagoa eman ziola esango nuke Euskaltzaindian sartzeak. Euskal-Akademia 1942-ko beldur giroan, bere burua lurpetik atera nahian hasi bezain laster, euskaltzain oso izendatu zuten Epail/Martxoaren 26-an, Juan Carlos Guerrak utzitako hutsunea betetzeko, eta bere kargu berriaren jabe egin zen Ekainaren 24-an. Akademiako sarrera hitzaldia “Desarrollo de las Conjugaciones Euskaras” liburu ederrean ikus daiteke, 507-gn.

paian izenburu honekin: “Jatorrizko euskeraren azterpenaldia” (Ensayo sobre el primitivo euskera). Gaztelaniaz egindako lan honetan atzizkitza eta aditza estudiatzen ditu bereiziki. Erantzuna Azkue jaunak egin zion.

Bi pozaldi hauen atzetik, bi atsekabe haundi heldu zitzaizkion, bat ustekabekoa eta bestea bideak zekarrena. Lehenbizikoa emaztearen galtzea, 1947-ko Irailaren 1-ean. Gure ama maitea gaizki operatutako bozio batek eraman zuen gauecik goizera, ordu batzuetako epean.

Bigarrena berez zetorren. “Compañía Telefónica Nacional”ekoak zain-zain zeuden opaespen-epea (plazo de concesión) noiz amaituko, beren hatzazpar luzeak gure Telefonuari botatzeko. Beste giro politiku batean, zalantzarik gabe, opaespenaren berrikuntza bat ardietsiko zen. Baina, 1949-garren urtean ezin zitekeen horrelako ametsik egin, zeren, Kontzieto Ekonomikua eta gure mikelete ahanzi ezinak kendu zizkigun agintekerak laguntza bete-betea ematen baitzion Espainiako Telefonitari. Gure aitaren oinazea eta mina ikusi dugu Aginaga jaunari egindako eskutitz batean, oihurik garratzenak eginaz aldi hartako Ahaldundiaren aurka, alegia, lagunarte hau osatzen zuten gizonek axolarik ez zutela geronen interesak defendatzeko.

Bi nahigabe astun hauen ondoren, bere bizitzako pozaldirik haundienezko bat ezagutu zuen, Euskaltzainburu izendatua izan zelarik, 1951-ko Hazilaren 3-an, orduraino buruzagi izandako Azkue tantaia hilda gero. Gure aitarentzat Euskaltzaindia izan zen bere zahartzaro bizitzaren betegarri, haurrak hazi, emaztea galdu eta Telefonutik ostiko polit batez —baina ostikoa beti ostiko— bota zutenaz gero. Euskaltzaindia izan zen bere atsekabe eta samintasunen eztigarri, eta batez ere ogi-lanaroa amaituz gero, berari eskaini zizkion gelditzen zitzaizkion kemenak oro.

Beste mugaldi pozgarri bat izan zen aitarentzat “Encomienda de Alfonso X el Sabio” eman ziotenekoa. Jose Maria Caballero Arzuaga jaunak, aldi hartan Gipuzkoako Ahaldundiko Lehendakari, 1953-ko Urriaren 8-an egin zion eskabide Espainiako Gobernariari, gure aita “Alfonso X el Sabio” izeneko ordenean onartua izateko. 1953-ko Abenduaren 14-an heldu zen “Ministerio de Educación Nacional”etik baiezkua hitz hauen bitartez: “En atención a los méritos y circunstancias que concurren en D. Ignacio María de Echaide y Lizasoain, este Ministerio ha dispuesto concederle el ingreso en la Orden Civil de Alfonso X el Sabio con la categoría de Encomienda”.

Jose Maria Caballero jaunak erabaki zuen ezarkizun jaia Ahaldundegi-Jauregian egitea 1954-ko Jorrail/Apirilaren 9-an. Omenaldi aretoa bete-bete egin zen diputatuz, Ahaldundegiko ogipekoz eta Etxaide jaunaren senitartekoz eta adiskidez. Jaialdi honetan mintzatu ziren, aurrena Mariano Zirikiain jauna, Ahaldundegiko Irazkaria, gero Jose Maria Caballero jauna (Ahaldundi-Lehendakaria) eta azkenean Etxaide jauna. Gure aita hitz egiten hasi aintzinetik, Lehendakariak aipatutako Ordenari dagokion insignia ipini zion, ikusle-entzuleek txaloka ekiten zioten artean. Biografia osoan aitaren hitaldia laburturik ematen dugu. Hemen, ordea, ez da posible.

Honela heldu zitzaion lan-uzte adina, 1954-ko Abenduaren lehendabizikoan, 70 urte zituelarik. Ez dut uste tristura haundia eman zionik lanaren utzi beharrak. Pozik ere ez, noski. Bere ilusioa telefonua zen eta hura kendurik zuen aspalditxoan. Orduan hartu zuen hartzeko nahigabea. Bestalde, jubilazioa atzemandu, pozbide bat gelditzen zitzaion, hots, euskarari eta Euskaltzaindiari bere indarrak oro eskaintzekoa, bizitza guztian, lanaren-lanez, izan ez zuen mugona. Baina, itxaropen goxo horietan zegoela, horra non etorri zitzaion ustekabeko ez-beharra.

HANKA EBATEA ETA HERIOTZEA

Aspaldixko nabaitzen genion gure aitari itxura kaskarra eta osasunaren martxa txarra. Azken bolaran aurpegia hanpatu zitzaion, matrailak zeharo puztuak balitu bezala haizez edo urez. “Antrax” sustraituak ere bata bestearen ondoren atera zitzaizkion lepoan eta buruan, eta hauetako batek ikaragarriko zuloa utzi zion buruan sustraitik atera ziotenean. Denok konturatzen ginen ez zebilela ongi, baina medikuek ez zioten hainbesteko garrantsirik eman edo ez zioten igarri haren barruan sortzen ari zèn ekaitzari.

Eta halaxe, 1954-ko Abenduaren 8-an, arratsaldeko zazpi t’erdietan, berebiziko enbolia eraso batek jo zion hanka batera. Mari Karmen Aranburu nire ezkon-arrebak zioen, bere etxetik aitarengana korrika heldu zenean, atakeak jo eta gero, oinaze garrasiak jardinetik (“Aldatzain” izeneko “villan” bizi baitzen. “Aldatzain”ek bazuen bere istoria zeren frankistek izena kenarazi baitzioten) entzuten zirela, eta sufrimenduak isil-isilik burutzen inor gutxik bezala zekien. Arestian ikusi genuen bere “antrax” delakoekin nolako egonarriz eramaten zuen bere oinazea. Mari Karmenek esaten zidan harrigarria zela sufrimendurako zer izpiritua zuen. Hortik igarri nolako oinazeak pasa zituen lehendabiziko ordu haietan. López Gonzalo bere ohe-medikuak atenditu zuen berehalakoan eta aditzera eman zigun hil edo bizizko kasua zela. Hamarretan San Inazio klinikara eraman zuten eta zain bat ideki zioten gian (ingle), oinazea baretzeko alegia. Operazio hau hamarterdietatik hamaikak bitarte egin zioten. Goizeko ordubietan ez zioten pultsorik nabaitzen. Hotza omen zegoen, hilotz baten irudi eta kordegabe. Horrela zetzala, Aita Gordoia jesuita, haren arima zuzendaria heldu zen eta Olio Saindua eman zion. Une honetatik, mirari bat bailitzen, birpizten hasi zen eta irriabar gozo bat ezpaitaratu omen zitzaion. Egunez-egun bizkortzen joan zen, baina, ezkerreko hankan, koaguluaz, odolak ez zion korritzen. Beraz, belaunetik behera, hanka bat igarra, hilda gelditu zitzaion eta indezio klase guztiak alferrikakoak izan ziren odolgorria (koagulua) beheratu ahal izateko. Medikuek itxaropen guztia galdu zuten hanka salbatzeko eta moztea erabaki zuten.

Hanka ebatea arrisku haundiko operazioa zen gure aitaren kasuan, zeren bihotza zartatua baitzuen eta 70urte lepo gainean. Baina, ez zegoen beste irteerarik. Franzisko Arriola Ondarrutar ebaketari euskaltzaleak operatu zuen Abenduaren 15-ean, ezkerreko hanka belaun gainetik moztuz. Jainkoari

esker bihotzak iraun eta ebakuntza ongi atera zen. Hilabete barru klinikatik atera ahal izan zen.

Jainko Jaunak zortzi urtez luzatu zion bizitza hanka moztearen bitartez eta ebakuntza aurretik baino askozaz hobeto ibili zen osasunez gerotzik. Operazioa eta heriotzea bitarteko urtetan Euskaltzaindiak parte hartu zuen euskal-biltzar eta jaialdi gehientsuenetara joan izan zen. Halaxe, beste aunitzen artean, Baserriren omenaldira Zarautzen, Lizardiren gorazarrez Tolosan egindakora, Sarako bertsolari jai batera, Orixeren Euskaltzaindiko sarreran Leitzara, Aita Olabideri egindako omenaldira Gasteizen, Mitxelenari bere jaioterriak egin zion omenaldira eta abar.

Eta horrela etorri zitzaion heriotzea ustekabean. Hil bezperan beti bezala oheratu zen, bere gorputzean ezer txarrik edo anormalik nabaitu gabe. Afaldu, errosarioa esan —bere bizitza guztian ez baitzion egunoroko errosario esateari huts egin—, eta etxekoei gabonak esanda ohean sartu zen. Goizeko zortzi t'erdia aldera mugitzeko ohitura izaten zuen bere zahartzaroan, baina biharamon goiz hartan, bederatziak jo, bederatzi t'erdia jo eta ez zela mugitzen ohartu ziren etxekoak. Kezkaturik eta larriturik, hamarrak laurden gutxitan ate-joka hasi zitzairen. Txintik ere ez. Orduan, etsi-etsi eginda logelan sartu ziren eta ohean zerraldo aurkitu zuten. Sendagileek kalkulatu zuten goizeko zazpirak aldera hil zela, bat-batean, ia ohartzeko, beste enbolia batek jota, oraingoz burura. Beraz, ez dugu uste azken-ats axanparik ezagutu zuenik. Konturatu orduko zerbait gertatzen zitzaioa, txantxangorri bat bezala hilda gelditu zen noski. Hala ez izatekotan, oihu bat, dehadar bat, laguntza eske bat egiteko modua izanen zuela baita gure ustea. Ez zuen Elizakorik hartu ahal izan, baina, bizpahiru egun aintzinetik aitortzen eta Jaunartzen izana zen. 1962-ko Hazaroaren hamalaua zen.

EUSKAL LIBURUAK

“TRATADO DE SUBFIJACION EN EL IDIOMA EUSKARO”. Donostiako Baroja etxean inprimatua dago 1911-garren urtean, baina, Donostiako Integrista Gazteriari dedikatutako edizio honek, sufijazioaz gainera, prefijazioa eta konposizioa ere estudiatzen ditu. Bigarren edizioa lehen-dabizikoa baino askoz beteagoa da; Tolosan inprimatua dago López-Mendizabalanean 1932-garren urtean eta izen hau darama: “TRATADO DE SUFIJACION, PREFIJACION Y COMPOSICION EN EL IDIOMA EUSKARO”.

“TRATADO DE SINTAXIS EN EL IDIOMA EUSKARO”. Liburuxka hau, 144 orrialdekoa, Donostiako Barojarenean inprimatua dago 1912-garren urtean eta Liborio Ramery Zuzuarregiri eskainirik doakio, “Incansable en combatir por la verdad íntegra y celoso defensor de nuestros amados Fueros”.

Hitzaurrean dio, Donostiako “Juventud Integrista”n, 1910-1911-ko ikastaro hutsunea betetzeko sortzea eman ziola “Subfijación, prefijación y

composición en el idioma eúskaro” liburuari eta “Tratado de Sintaxis” hau berriz, 1911-1912 ikastaro hutsunearen betegarri sortua dela.

“EL VERBO VASCONGADO” (Estudio sintáctico y morfológico y desarrollo de las conjugaciones perifrástica, sintética, respetuosa y familiar). 260 horrialdeko liburu baliotsu hau, 1923-garren urtean argitaratu zuen Ricardo Leizaolaren Donostiako “Imprenta y Librería de San Ignacio” zeritzanean.

“SOBRE EL ORIGEN Y PARENTESCO DEL PUEBLO EUSKARO Y SU IDIOMA”. 1935-ko Urtarrilatik Maiatzara argitaratua Donostiako “La Cruz” asterokoan.

“DESARROLLO DE LAS CONJUGACIONES EUSKARAS PERIFRÁSTICAS Y SINTÉTICAS, RESPETUOSAS Y FAMILIARES”. Obra mardul eta bikain hau, Donostiako “Gráfico-Editora”n inprimatua dago 1944-garren urtean. Nire ustez hau izan zen euskara gaien gerla ondoren inprimatzen utzi zutèn lehenengo edo lehenengotako euskal-liburua, baina gogoan edukiz gazteleraz iratzia zela, gaia gramatikazkoa zuela eta egilea orduko agintarien konfidantza osokoa zela. Euskaraz iratzitako liburuak —eta neuk dakit zer lanak kostata—, ez baitziren argitaratu ahal izan 1950 baino lehenago (“Euskaldunak”, “Alostorrea”).

Esan daiteke, liburu erraldoi hau (524 orrialde baititu letra txipiz bezurik) “El Verbo Vascongado”ren osagarri bezala dela, alegia han teorian erakusten duena, hemen praktikan jartzen baitu. Liburu praktikua beraz hauxe, euskal-aditzaren erabidea zertxobait ezaguturik, hiztegi bat bezala erabiltzen baita, beharreakoa den aditz-jokoa instanpatean aurkituz.

“TELEFONOAREN SORTZE ETA AURRERAPENA”. Dena euskaraz emandako liburuxka honetaz, honela dio gure aitak, “Desarrollo de las Conjugaciones Euskaras”en, berak iratzitako liburuen berri ematen duen zerrendan: “Conferencia pronunciada en vascuence por el autor en el Salón-Teatro Novedades de San Sebastián el 27 de noviembre, última de la serie organizada por la Sociedad Euskal-Esnalea para otoño de 1927. Editada por la Sociedad Euskal-Esnalea. San Sebastián 1929. Treinta y cinco fotografías intercalados en el texto. 52 páginas”. Hitzaldi hau “Euskal-Esnalea” aldizkariak argitaratu zuen 1929-garren urtean, Ekain-Uztailako 306-307 zenbakian eta gero separata bezala atera. Hitzaldi honen berri aldi hartako “La Constancia” egunorokoak eman zuen.

“EUN DUKAT”EN MUSIKA IRIZKIZUNA

Aldi hartako “La Constancia”k, D. Manuel Lekuonak ezarritako letraz goraipamen haundiak egin ondoren, honela dio “Eun Dukat”en musikaz: “Musikaz, berriz, zer esango dugu? Etxaiderekin daukagun adiskide lokarriak neurritsu izaten behartzen gaitu. Ezagutzen genituen haren lehenagoko beste emankizun batzuk eta kapaz irizten genion musika-horrialde etorridu-

nak (inspiratuak) sortzeko. Bart sendotu ahal izan genuen gure ustea. Aski litzateke horretarako, bigarren egintzako sarrera zoragarriak eta "Aztiya"ren kantak eta dantzak merezi izan zuten txalo-jotzea gogoraztea.

"Etxaide jaunak, teknika berrizaleari atxikia baita, bere emankizunetan sortaritzen dituen motibuei, entzunago eta atseginago egin ohi diren gonbinazio sail zoragarriak, eta zenbaitetan bitxiak ere, erasten daki.

"Arsuaga bigolin jotzaile bikainak, bere ederlanez eta gustu goituaz aunitz lagundu zuen, egileak partituran jarri zituèn edertasunak distirazten.

"Baina, aitor dezagun: ez ginen asebetarik irten ikuskizunetik.

"Kanta-antzegintza honen musika sesteto gisan antolatu behar da eta era horretan eman behar da berrero, gure konforme-eztasunaren arrazoia uler dadin. Aunitz musika eta edertasun gehiegi dago gorderik atzo ikusi genuen partituran, piano jotzaile baten behatz artetan preso gelditzeko, nahiz eta gure Arsuaga jatorra bezain bigolin jotzaile trebea laguntzaile eduki".

Xabier Bello Portuk, "Azienda Publikua"ren, "Eun dukat"en eta "San Juaneko gereziyak"en kritikak egin zizkidan, baina, zorigaitzez, hemen ezin ditzakegu eman beroien zabaltasunagatik.

LIBURU TEKNIKUAK ETA INTEGRISTAK

"Sobre la organización de las Juventudes Integristas"; 63 orrialdedun liburua rustikan, D. Juan Olazabalen hitz-aurrearekin eta fotograbadu bat. Donostia, La Constancia"ren inprenta, 1911.

"Las Juventudes Integristas y su labor interior": 48 orrialdeko liburuxka. Raimundo Altunaren inprenta. Donostia, 1914.

"El Ingeniero Industrial y la Taquimetria". Planuak takimetro bidez altxatzeko estudio osoa. "Escuela Central de Ingenieros Industriales" en Ikasle Buletinean. Madrilen, 9, 10, eta 11 zenbakiak, 1916-ko Uztail-Agorril-Irailekoak,

"Los Cálculos económicos en la Técnica Industrial". Egilearen metodoa eta beronen aplikazioa argi-ingar bidalkizun bidearen kalkuluari (Método del autor y su aplicación al cálculo de una línea de conducción de energía eléctrica). Aipatu Buletinean, 19-gn. lum., Maiatza, 1917.

"El Espíritu Cristiano y el Integrismo". 98 orrialdeko liburua, Jose Maria González Etxabarri katedratiku jaunaren hitz-aurrearekin. "Biblioteca Integrista"ko III-gn. volumena. Madrilen. Gráfica Excelsior", 1917.

"Cuentos contra el dinero". Donostiako "Cruz y Verdad"en, hamar egunoroko aldizkarian. 1918-ko Urriaren 10-rtik, 1919-ko Jorrail/Apirilaren 30-era.

“Apuntes sobre Telefonía”. 86 orrialdeko liburua 96 grabadukin. Donostia, Gipuzkoako Ahaldundiaren inprenta, 1921.

“Estadística y breves apuntes históricos de la Red Telefónica de Guipúzcoa”. 40 orrialdeko liburuxka planu batekin. Donostia, Urtarrila, 1922. Gipuzkoako Ahaldundiaren inprenta.

“Descripción, historia y estadística de la Red Telefónica de Guipúzcoa” (Description historique et statistique de Réseau des Téléphones de Guipúzcoa). Liburuxka bi hizkuntzatan, sei argazki eta planu bat. Marqués eta Lagunartearen inprenta, 1923, Ordizia.

“Apuntes razonados sobre el programa Integrista”. 64 orrialdeko liburuxka. Marqués eta Lagunartearen inprenta, 1923, Ordizia.

“Medidas eléctricas y mecánicas”. 128 orrialdeko liburua, 66 irudi eta 16 fotograbadu. R. Y. de Aldekoaren inprenta, 1924, Burgos.

“La telefonía automática en Guipúzcoa, al alcance de todos”. Gipuzkoako Ahaldundiak eta Donostiako Udaletxeak egiten dituzten instalazioen azalpena. 32 orrialdeko liburuxka, hiru irudi, sei fotograbadu eta planu bat hiru tintetan. Donostia, Ahaldundiaren inprenta, 1925.

“Apuntes sobre telefonía”. Bigarren edizioa, franko loditua. 144 orrialde, 149 irudi eta 10 fotograbadu. Rafael Y. de Aldekoaren inprenta, Burgos, 1925.

“Comunicaciones de Guipúzcoa”. Gipuzkoako korreu komunikabide guztiak dakartza: telegrafu, telefonu, autobide, trenbide, portu eta abar. 224 orrialde ditu, 14 fotograbadu eta lau mapa zenbait koloretan. Aldekoaren inprenta, Burgos, 1925.

“Programa Integrista explicado” 402 orrialdeko liburua. Aldekoaren inprenta, Burgos, 1925.

“Los sistemas modernos de telefonía automática”: Egileak Bilboko Injiniadore Industrialen Lagunartean egindako itzaldia. 52 orrialdeko libuxka, 15 irudi eta 6 fotograbadu. Donostia, 1926, Gipuzkoako Ahaldundiaren inprentan.

“Disposiciones legislativas sobre telefonía”. 320 orrialdeko liburua, 1926.

“La Corriente Telefónica”. Telefonu bidalkizun problemei dagokien matematika estudioa, “corriente alterna” delakoaz sarrera modu bat daramala aurretik (Estudio matemático de los problemas relativos a la transmisión telefónica, precedido de una introducción sobre la corriente alterna). 464 orrialdeko liburua, 148 irudi eta zenbait tabula. Aldekoaren inprenta, Burgos, 1927.

“Medidas de equivalente y nivel de transmisión”. 30 orrialdeko liburuxka, 23 irudikin. Donostia, Gipuzkoako Ahaldundiaren inprenta, 1928.

“El sistema Ericson de Telefonía Automática”. I-go. Tomua. Sistemaren azalpena eta hiribarruko hizpideen erakuntza (Descripción del sistema y establecimiento de comunicaciones urbanas). 172 orrialdeko liburua, 17 irudi eta bi eskema orokor haundi kartera batean. Gipuzkoako Ahaldundiaren inprenta, 1928.

“Telefonoaren sortze eta aurrerapena”. Egileak egin hitzaldia, euskaraz. Donostiako Salón-Teatro Novedadesen, 1927-ko Hazilaren 27-an. “Euskal Esnaleak” argitaratua, Donostia, 1929. 52 orrialde eta 35 fotograbadu.

“Resumen descriptivo, Histórico y Estadístico acerca de la Red Telefónica de Guipúzcoa”. Sevillako “Exposición Ibero-Americana”k argitaratua. 32 orrialde, 6 fotograbadu, bi planu, 8 grafiku. Gipuzkoako Ahaldundegiko inprenta, 1929.

“El Eco en telefonía”. “Dyna” aldizkarian, Bilbo, Hazila, 1930.

“El sistema Ericson de Telefonía Automática”. II-gn. Tomua, 168 orrialde, 50 irudi eta 3 eskema haundi kartera batean. Gipuzkoako Ahaldundiaren inprenta, 1934.

“Memorias relativas a la Red Telefónica de Guipúzcoa”: 1912-tik 1934-
-ra, bi urteok barne.

“Apéndice a la obra *La Corriente Telefónica*”. 144 orrialde eta 45 irudi. Gipuzkoako Ahaldundiaren inprentan, 1938.

“Estudios sobre la estructura y equipo de las Centrales Telefónicas Automáticas”. “Metalurgia y Electricidad” aldizkarian, 1939-ko Urtariletik, 1940-ko Epail-Martxoraino.

“Lecciones sobre Telefonía Automática”. 80 orrialdeko liburuxka eta 51 irudi. Madrilen, “Nuevas Gráficas” inprentan. Bilboko “Escuela de Ingenieros Industriales”ek argitaratua. Maiatza, 1942.

INAZIO MARIA ETXAIDE'REN BIZITZAN (1884-1962) EGUNIK GOGOANGARRIENAK (1)

1884: Donostia'n jaiotzen da Abenduaren lehenengoan, Kale Nagusian, lehendabiziko lumeruan (Igentea kale-kantoiari, Parte zahar-berri mugamugan), Andre Mariaren Elizan bataiatua izanik biharamonean.

1895: Batxilleratua estudiatzen hasten da. Elbira Etxaide bere arreba-
zinez, etzen iñungo ikastetxetan ibilli, arrazoi honetxegatik baitipat: Etxaide-

(1) Alfonso Irigoyen euskaltzaiñak eskatuta datuok **Euskera** aldizkarira igorri nituen (1961-62, Tomo VI-VII, 350^{gn}. hor-ald.) gazteleraz Irigoyen jaunak hala nahi zuela ustez, baiñan berak euskerara aldatuta eman zituen bertan ikus daitekenez.

-Lizasoain senitarteak aldi hartan urte erdia Donostia'n egiten zuen eta beste erdia Bergara'n eta oztopo honegatik nahiago izan zuten klase partikularren bidez baliatu.

1900: Garagarrillean Batxilleratua bukatzen du eta Urrian ekiten dio Industrietako Injinadorien Eskolako sarrerari (2).

1901: Bilbo'ko Industri-Injinadore Eskolan sarrera egiten du.

1906: Urte hontako Urrian Industrietako Injinadore titulua lortzen du.

1907: Abuztuaren 29'an Gipuzkoako Ahaldundegi-Jauregian sartzen da, "Catastro Industrial" izeneko zerbitzuan.

1907: Euskera estudiatzen hasten da, berak diogunez, hutsaren urren-goia bakarrik baitzekien.

1909: Epaillaren 9'an, Gipuzkoa'ko Ahaldundegiko Industri-Injinadorea izendatua izan zen, izendapen horren barruan Probintzi-Telefonutzaren Zuzendaritza sartzen zalarik.

1909: Jorraillaren 8'an, Inazio Etxaide Etxebeste bere aita hiltzen da.

1909: Agorraren 13'an Integrista Gazteriako Lehendakari, berexia izan zen, "La Constancia"k dakarrenez (3), eta kargu hontan iraun zuen ezkontzaldiraiño gutxi-gora-bera.

1910: Abuztuaren 27'an "Donostia'ko Diruetxeko" Aholkari izendatu zuten. Kargu hontan bizi artean iraun zuen.

1910: Integrista Gazteriako euskal-erakustaldiak beregain hartzen ditu, Don Ramon Intzagarai apaiza lankide zuelarik.

1915: Jorraillaren 29'an Maria Dolores Itarte Alberdi'rekin ezkontzen da Zumarra'n, hots, emaztearen jaioterrian. Ezkontza hontatik hamar seme-alaba jaio ziren, zazpi gizonezko eta hiru emakumezko.

1918: "Elorriaga y Cia." izeneko ur-kontadore industrian parte hartzen du kapitaldun bazkide bezala, "socio-gestor" izendapenez. 1934'ko Hilbeltzaren 2'an saldu zuen bere negozio-parte, zenbait konforme-etzasunez.

1926: Telefonu automatikuaren eragille eta aintzindari bezala agertzen zaigu, Donostia'ko Telefonu Zuzendaritzarekin lankidetzan, Gipuzkoa'ko hiriburuaren hamabost kilometroko ingurua automatizatuz. Usurbil'ko Agiña, Andoain eta Oiartzun izan ziren automatizaziño hontaz baliatu ziren inguru-herritan apartatuena. Hauxen izan zen Peninsula'ko lehenen-

(2) Batxiller titulua Valladolid'en emana dago urte hontako Dagonillaren 16'an.

(3) "Euskera"n datu hau gaizki eman nuen; hemen, iturri arreren batetik hartuta noski, 1910'eko Garagarrillaren 14'an jarri bainuen.

automatizaziñoa. “La Constancia” egunerokoak 1926-6-15’ez dakar adelu-jaiaren berri.

1926: Agorraren 30’ean, lan bikain honen sarigarri, Lanaren Zillar-Domiña opa-esten zaio.

1928: Hilbeltzaren 25’ean argitara ateratzen da, Donostia’koa “La Cruz” asteroko katolikua. Gure aita beronen bazkide-fundatzaile eta lankide bizkor izan zen.

1928: Donostia’n etxea zabaltzen du “Legión Católica Española” lagunartek, gure aita bazkide fundatzaileen artean zegoalarik.

1930: Hilbeltzaren 14’an, Maria Pilar Lizasoain Minondo bere ama hiltzen zaio.

1932: Maiatzaren 15’ean, “Centro de Actuación y Propaganda Católica” (C.A.P.C.) zeritzan lagunartek etxe-ateak ideki zituen. Gure aita, beronen bazkide-fundatzaile eta lendakari-ordekoa izan zen.

1932: Donostia’ko “Editorial Católica”ren fundaziñoan parte hartzen du, kapitaldun bazkide bezala.

1940: Eibar’ko “Alfa” josteko makiñen Aholkari izendatua izan zen, bizi bitartean iraunik kargu hontan.

1942: Epailaren 26’an Euskaltzaindiak hotsegiña izan zen, Juan Carlos Guerra’k utzitako hutsunea betetzeko eta bere kargu-jabe egin zen Garagarri-llaren 24’an.

1945: “Muebles Alfa” izeneko lagunartearen Aholkari izendatzen dute. Kargu honi hil arteraiño eutsi zion.

1947: Agorraren lehendabizikoan, Maria Dolores Itarte Alberdi bere emaztea hiltzen da Donostia’n 54 urtez.

1949: Maiatzaren 9’an Gipuzkoa’ko Telefonuaren Zuzendaritza utzi beharrean arkitzen da, Espaiñiako “Compañía Telefónica Nacional” deritzana egin zelako gure telefonuaren arduraduna, urte hontako Jorraillaren 14’ko Ministerio Agindu baten bitartez.

1951: Azaroaren 3’an Euskaltzaindi’ko Lehendakari izendatzen dute.

1953: Abenduaren 14’an, Espaiñiako “Ministerio de Educación Nacional” delakoak, orduan Gipuzkoa’ko Ahaldudegiko Lehendakari zen Jose Maria Caballero Arzuaga’re eskabidez, “Orden Civil de Alfonso X el Sabio” lagunartean honartua izateko erabakia hartu zuen, “Encomienda” maillan, telefonu zientzian eta euskal-gaietan egin lanagatik.

1954: Abenduaren lehenengoan Ahaldudegiko Injinadoretzaren jubila-ziñoa irixten zaio, 70 urte betetzen dituelarik.

1954: Abenduaren 15^{ean} ezkerreko anka belaun-gaiñetik mozten diote, enbolia baten ondorioz, Donostia^{ko} San Inazio^{ren} klinikan.

1962: Azaroaren 14^{an}, Donostiaⁿ hiltzen da, Ategorrieta^{ko} Aldatzain etxean, bigarren enbolia batez.

ETXAIDETARREN ETORKIA

PERU ETXAIDDKO: “Etxaide” oin-etxeko (Cabo de Armeria) jauna, Elizondo ingurutetan. Orain suntsitua da jauregi hau. Naparroa^{ko} Gortetan zizun exerleku. Beaumontesa zen, iñolaz ere, zeren 1512^{gn.} urteko Gorte-Batzarrean, Fernando Katolikua derizatena Naparroa^{ko} erregetzat aitortu zuenetakoa izan baitzen, norbere Erreñua Gaztelarrei salduaz. Orain ba-da “Etxaide” jauregia edo gaztelua Ulzama-ko Olagueⁿ. Baiñan, ba-dirudi jau-regi hau gerokoa dela. Honen ondorengo izan zen:

PERU ETXAIDDKO, hau ere “Etxaide” zeritzan oin-etxeko jauna. Lengoaren seme edo billoba izango zen noski. Ezin jakin. Maria Joan Arostegia^{rekin} ezkondu zen. Hemendik bi adar sortzen zaizkigu, dakigunez:

Martin Etxaideko:

“Etxaide” oin-etxeko jauna, Ursula Arizkun^{ekin} ezkondua. Martin hau zen noski “Etxaide”^{ko} seme nagusia, baiñan gu ez gara adar hontakoak, Ioane beronen anaiaren adarrekoak baizik.

Martin Etxaide bat izan zen —fexagatik lehenengo Peru Etxaideko^{ren} seme izan zitekeen—, Amaiur^{ko} gaztelua hartzeko dirua aurreratu ziona Conde de Miranda Errege-ordeari 1522^{ko} Ekainean. Miguel de Orreaga^k dio: “Echayde y Cruzat eran beaumonteses de mucha cuenta” (Amayur, II Tom. 44 p., Auñamendi, 1979).

IOANE ETXAIDDKO, Arostegia zeritzan oin-etxeko jauna (Lekarotz^{en}). Bi aldiz ezkondua; lehenengoz, Maria Joan Urtsua^{rekin} eta bigarrenez Maria Juana Gortari^{rekin}.

IOANE ETXAIDE-AROSTEGIA GORTARI, jaió 1629^{ko} Otsailla^{ren} 2^{an}. Ezkondu, 1671^{ko} Abenduaren 6^{an}, Arantza^{ko} (Aranazko) Maria Bikuña^{rekin}. Ezkontza hontatik sorturik bi adarren berri dakigu. Jerónimo Etxaide^k jarraitzen dio gureari.

Juan Jose Etxaide Bikuña, 1698^{an} Juana Mihura^{rekin} ezkondua, Oieregi^{koa} (Bertiz-Arana).

Juan Jose Etxaide Mihura, 1740^{an} ezkondu zen Ana Maria Altzugarai^{ekin}.

Salvador, Juan Miguel eta Juan Antonio Etxaide Altzugarai: “Informantes en la Hidalguía para el Valle de Bertiz-Arana existente en el Archivo de Elizondo, carpeta Lecároz, último número que dice 1775-Arostegua”.

JERONIMO ETXAIDE BIKUNA, jaio Arantza'n, 1696, Uztaillak 22. Ezkondu, 1721'eko Uztaillaren 25'ean, Maria Josefa Etxegoien Ajesta'rekin. Hemen ere ba-dakigu bi adarren berri. Jaun Bautista'k jarraitzen dio gureari.

Rafael Etxaide Etxegoien, jaio, 1723'gn. urtean. Ezkondu, 1749 garrean Maria Francisca Huarte'rekin.

Jose Joakin Etxaide Huarte, 1756'gn. urtean jaioa.

JUAN BAUTISTA ETXAIDE ETXEGOIEN, jaio, Arantza'n, 1728'ko Agorraren 16'an. Serafina Perugorria Ezpeleta'rekin ezkondu zen.

FRANCISCO IGNACIO ETXAIDE PERUGORRIA, jaio Arantza'n, 1762'ko Jorraillaren 18'an. Juana Maria Iparragirre Mayarekin ezkondu zen.

JOSE FRANCISCO ETXAIDE IPARRAGIRRE, jaio Arantzan, 1799'ko Otsaillaren 3'an. Bi aldiz ezkondu zen. Lehengoz, Maria Josefa Almandoz Mitxelena'rekin, Arantza'n, 1821'eko Urriaren 15'ean eta bigarrenez, Goizueta'ko Artikutza auzoan, 1841'eko Otsaillaren 22'an, Marzelina Etxebeste Sorondo'rekin. Hemendik bi adar sortzen zaizkigu:

Demetria Etxaide Etxebeste, Tolosa'ko Ursino Zabala Larreta-Azelain'ekin ezkondua.

IGNAZIO ETXAIDE ETXEBESTE, jaio Ziburu'n (Laphurdi), 1848'ko Otsaillaren 27'an eta hil 1909'ko Jorraillaren 8'an. Pilar Lizasoain Minondo'rekin ezkondu zen Lezo'ko Kristo'ren elizan 1879'ko Uztaillaren 8'an.

IGNAZIO MARIA ETXAIDE LIZASOAIN, jaio Donostia'n, 1884'ko Abenduaren lehenengoan. Maria Dolores Itarte Alberdi'rekin ezkondu zen 1915'eko Jorraillaren 29'an. Donostia'n hil zen 1962'ko Azaroaren 14'an.

OHARRA: Julio Altadill'ek, "Castillos Medievales de Nabarra" liburuan (Zabalkundea Sorta), III'gn. Tomuan, 43'gn. horrialdean Mondarrain (Itsasu-Laphurdi) mendiko gazteluan agindu zuten "alkaidez" edo buruzagiz mintzo delarik, honela dio: "Finalmente en 1390 hallamos en el cargo (de alcaide) a D. Yenegro Sánchez de Etxaide, señor de Etxaide". Ba-dirudi, beraz, Eneko Etxaide hau gure arbasoetakoa zela, "Etxaide" jauregiko nagusia baitzen, eza-gutzen ditugun lenengo Etxaide'k bezala.

IGNACIO M.ª ETXAIDEREN MENDEURRENA

Donostia, 1984-XI-30

Ana M.ª Echaide

Beharrezkoa deritzat esatea zein pozik hartu nuen Euskaltzaindiak orain hilabete bat edo, egin zidan mandatua: gure aita izan zenaren oroimen bat edo beste agertzea; oroimen txiki, familia girokoak batez ere, giro honetan ezagutu bait nuen nik aita, eta beraren zahartzaroan gehienik. Era honetaz zerbait egin ba-dezaket hainbeste maite izan nuen eta oraindik hainbeste maite dudan aitaren alde, eskerrak Euskaltzaindia, eman didazun mandatuagatik.

Ez ditut hemen aipatu nahi aitari zor dizkiodan gauza garrantzitsuenak: bizitza —hamargarrena naiz senideen artean—, kristau fedea, heziketa —batez ere nire kasuan ama falta zitzaidalarik— etabar; baizik eta beraren izakera sendo eta xamurraren bidez hezurmuinetan sartu zizkidan ohitura eta zaletasun batzuk.

Ez zen gauza erreza, arratsaldean etxeratzen nintzalarik, aita zereginik gabe aurkitzea, zahartzaroan ere ez. Bazuen beti zerbait esku artean, eta zeregin bakoitza bere unean. Bazkalondoan, lokuluxka txiki bat, ordu eta erdi edo ordu pare batetan estudiatu, etxeko kontuak eraman, entxufe bat edo plantxa edo beste etxeko tresna bat ondatuta ba-zegoen konpondu; eta merendatu ondoan zerbait irakurri —ingelesez edo frantsesez askotan ohitura ez galtzearren—; edota neguko egun hotz edo euritsu askotan, kanpora ezin atera izan ba-zuen paseotxo bat egitera, beraren makilak hartu eta despatxoko ixkin batetik, ondoan genduen salaren beste ixkineraino, alde batetik bestera zebilen metro pila batzuk osatu arte.

Beraren pentsamoldean denbora galtzeko lekurik ez zegoen. Eta lan egin ere, benetan egiten zuen. Gogoan daukat oraindik norbaitek esan zidana aitaren matematika-liburu bat ikusita, orrialdeen ixkiñak bere eskuz notaz beteak zituen. “Hau da, hau, benetan estudiatzeko era. Ez gainetikan ikusi eta orria pasatzen duenarena”.

Musika zen beraren zaletasun haundienetakoa. Zazpi urteko neska koskorra nintzan, igande goiz batean Donostiako Orkestra Munizipalak, Ramón Usandizagaren zuzendaritzapean, eman zuen kontzertu batetara eraman ninduean. Zoraturik gelditu nintzen eta musika estudiatu nahi nuela esan nion.

Geroztik nere musika zaletasuna haunditzen saiatu zen. Zenbat aldiz piano ondora hurbiltzen zitzaidan eta nik tankerarik gabe jotzen nuena, berak zentzu berriz betetzen erakutsi zidan. Gauero, afalondoan, disko bat entzuteko ohitura zuen. Diskoen bildumaren zerrenda egina zuen eta orden hartan ipintzen zituen. Baina noiz ta behin tranpatxo bat ere egiten zuen, neri ezer esan gabe, bere gustokoak zituen musikaegileak entzutearren: Beethoven, Strauss, Grieg, Wagner, eta euskaldunen artean Arriaga eta Usandizaga. Beraren ondoan ikasi nuen musika ulertzen.

Mendizalea zen ere. Bihotzetik gaisotu arte asko ibilia. Nik 6 urtetan lagundu nuen beraren ibilaldietan; 6 urte nituela eraman ninduen Igaratzara. Gero berarekin egin nituen Gipuzkoako tontor aunitz: Biandiz, Uzturre, Adarra, Ernio, Txindoki, Izarraitz etabar. Tontorrera iritxitakoan, nik urte asko igaro arte entenditu ez nuen grina zeukan: bistan zeuden mendi, herri edo herrixka, bide edo ibai guztiei antz eman behar zien. Horretan ere seme alaba bat baino gehiago atera gara beraren grina berberarekin.

Ez da izan neretzat gauza erreza gure aitaren eguneroko ohituren artean, bat edo beste nabari araztea. Gauza arruntak deritzaizkit, garrantzitsuak badira ere gauza arruntak gizonaren bizitzan. Baina, gehiago luzatu ez nahian, bukatzeko, agertu nahi nuke beste xehetasun bat. Badakizue, noski, aitak, zahartzaroan, anka moztu ziotenetik, taxiak asko erabiltzen zituela kaleratzeko. Askotan laguntzen nuen nik ateraldi horietan. Behin, taxia utzitakoan, aitak taxistari, ohitura zuen bezela, eskerrak eman zizkionean, honek galdetu egin zion zergatik ematen zizkion eskerrak bere lana baizik ez bait zuen egin. Eta aitak erantzun zion, egunero jende askoren alde eskertu zegoela hainbeste lan —eginbeharrezkoak edo ez— egiten zituztelako bere alde. Batzutan, bere esker ona agertzea maite zuen erregalutxo baten bidez, norbaitek fabore bat edo lan berezi bat egiten zionean.

Zihur nago, ba, orain, goitik eskertu gure begira dagoela; eta nik, beraren asmoaz eta beraren hitzez jabetuz, esan nahi dizuet: Eskerrik asko Euskaltzaindia, egin didazun omenaldiagatik. Jainkoak bedeinka beza Euskaltzaindia eta euskaltzainak eta hor zareten lagun guztiak zuen esker onagatik!

GAI LABURRAK

ESTATU BATUETAKO IDAHO ESTATUKO EUSKARAREN AZTERKETA “B” TITULURAKO TESINA

Jon Joseba Etxabe Jauregi

Sarrera gisa

Idahoko euskaldunen eta euskeraren egoera aztertzea izan da iker lan honen helburua. Euskarak ingelesarekin nahasian fenomeno linguistiko normalak sortu izan ditu eta ni guretzat bitxiak egiten zaizkigunak aztertzen saiatu naiz lan honetan.

Euskararen garapen eta bilakaera honetan, ezinbestekoa iruditu zait datu historikoak eta sozial prozedurak duten garrantzia aipatzea, egoera hobetoago ulertzeko azaletikez bada ere. Ez dago esan beharrik euskal kolonia bakoitzak eta Estatu Batuetakoak ere bere ezaugarri propioak dituztela. Ohituak gaude gaztelaniak eta frantsesak euskararengan duten eraginak aztertzen, baina ingelesarekin sortu diren fenomenotaz ezer gutxi idatzi izan da.

Lan hau han bizi izan nintzen egonaldi baten fruitua da. Itxaron dut, lan honek zerbait berria jasoko duela euskararentzat eta beste lan sakonagoentzat urrats bat izango delakoan geratzen naiz.

AURKIBIDEA

Idaho hego-mendebaldeko euskaldunak

– Datu historiko batzu.

Erabilitako bibliografia eta artikuluak.

– Soziologia ikuspuntutik ohar batzu.

– Mailegu linguistikoen zerrenda.

– Personaiaren inguruan.

– Komunikabideen inguruan.

– Nekazaritzaren inguruan.

– Kirolaren inguruan.

– Jaiaren inguruan.

- Etxebizitzaren inguruan.
- Garraioen inguruan.
- Hiriaren inguruan.
- Gramatikaren beste fenomeno batzu.

IDAHO HEGO-MENDEBALEKO EUSKALDUNAK

Datu historiko batzuk

Idaho Estatuko hego-mendebaldeko zati hau, lurraldeari begiratuz gero, gutxi gora behera Euskal Herria baino hiru aldiz haundiago dela esan behar dugu. Bestalde, biztanlegoari dagokionez, ezin dezakegu gauza bera esan. Aipaturiko lurralde honek, berrehun mila biztanle besterik ez ditu, zeinetatik ehun eta hoge mila Boisen (Estatuko hiriburua) kokatzen dira. Hego-mendebaldeko herrialde honek, Boise inguruko kondaduak hartzen ditu bere barnean: Ada, Gem Canyon, Owyhee, Elmore, Gooding eta Lincoln kondaduak hain zuzen. Kondadu guzti hauetan euskaldunak aurkitzen ditugu. Idahoko euskal komunitate hau, Estatu Batuetako haundiena dela baieztatu dezakegu bildur haundirik gabe. Boiseko Euskal Etxeko datuen arabera hamar mila euskal jatorrizko pertsona bizi dira Idahoko zati honetan.

Estatu batuei gagozkiorarik, orokorrean esan dezakegu honako Estatu hauetan bizi direla euskaldunak: Idaho, Oregon, Nevada, Utah, Wyoming eta Californian batez ere. Dena dela beste lurralde batzuetan ere aurkitzen ditugu baina oso sakabaturik.

Emigrazioak, bere konplexutasunean elementu asko darama bere baitan eta hauetariko garrantzitsuenetako bat hizkuntzarena da, noski. Harrigarria gertatzen bazaigu ere, ohartu izan gara nola, Idahon eta bereziki Boise inguruan bizkaitarrak soilik bizi diren, edo ia erabat. Zehaztasun haundiagorako esan dezakegu gainera horko biztanleak Lekeitio, Gernika, Markina eta herri hauen inguruetakoa direla sortzez edo bestela odolez. Oregon, Utah eta Wyoming-en berriz, bizkaitarrak eta nafartarrak nahasten dira. Nevada eta Californian gauza bera gertatzen da nafartar eta iparraldekoen artean.

Beraz, eta hizkuntzara itzuliz, ondorioa bezala ater dezakegu euskalki desberdinak aurkitzen ditugula segun eta non ibiltzen garen.

Euskal emigranteen kantitateari buruz, esan mila bederatzirehun eta berrogeita-bost garren urtean Estatu Batuetako Euskal Ordezkaritzak, zeina Fifth Avenuen - New York-en kokatua zegoen, hamasei mila immigrante omen zeudela kalkulatzeko zuen (1). Hauetatik, bi mila bostehun eta hiru mila artean Idahon bizi edo lanean zeudela zioen. Gaur egun ez zaigu erreza jakitea zehaztasun osoarekin zenbat aurkitzen diren Estatu batuetan, zeren eta Euskal Ordezkaritza horrek ez bait du funtzionatzen. Dena dela, gutxi gora behera eta NABO (North American Basque Organization)ren onerizpenari jarraituz hoge eta hamabost mila euskaldun inguru bizi dira Estatu Batuetan.

Dirudienek lehendabiziko immigranteak itsasgizonak izan ziren. Datu batzuk baditugu nola Yudarte izeneko artzaia 1850. urtean San Francisco inguruan aurkitzen zen (2). Gizon hau Argentinatik etorria zen. Beranduago, Californiatik Nevada eta Oregon aldera euskaldun gehiago zabaltzen hasi ziren artzantza lanbide bezala

zutelarik (3, 4). Idahoko hego-sartalde honetara lehendabiziko euskaldunak urrearen bila etorriak ziren. Nevadan, artzai lanetan 1873.eko uztailean aurkitzen ditugu lehendabiziko euskaldunak (5). Idahon lehen euskalduna 1867an azaltzen da erregistro liburuak diotenez. Azkuenaga du bere abizena, bizkaitarra jatorriz eta artzai bezala lan egiten zuen (6). Gizon hau itsas gizona edo zehazkiago untxi bateko kapitaina omen zen eta Idahorantz abiatu zen orduko urre sukarrari jarraituz.

Geroztik, urtez urte, euskal inmigrazioa haunditzen doa. Bertan euskaldun belaunaldi berri bat ere sortzen da eta bertako gizartean murgildu eta asimilatzen doana (7). Gerla Mundialaren urteetan zehar emigrazioarentzat oztopo administratiiboak zorrotzu egin ziren eta orduztik kontrol gogorragoak aurkitu izan ditu Estatu Batuetan sartzeko. Gehienak artzaintzarako kontratuen bidez joan izan ohi dira hiru edo lau urteetarako. Urte batzuk igaro ondoren, asko ziren beren herrietara. Hala eta guztiz ere, beste jende gazte ugari, momentuko oportunitateak aprobetxatuz eta ekonomia abantailak ikusiz bertan geratzen saiatu ziren eta denboraren poderioz belaunaldi berri bat sortaraziz.

Erabilitako bibliografia eta artikulak

1. U.S. Bureau of Census, Sixteenth Census of the United States 1940. Population-Vol-II Part I and Part II. Washintong Government Printing Office 1943.

2. Altrocchi-Julia Cocley "Spanish Basques in California". Catholic World, CXIV January 1938.

3. Van Valkenburg, Peter "Shepherd Basques in California" Overland LXXXII August 1924.

4. Cressmen, L. S. and Yturri, A. "The Basques in Oregon" Commonwelsth Review XX, March 1938.

5. County Clerk's Office in Winnemucca-Nevada.

6. Gaiser, Joseph H. "The Basques of the Jordan Valley Area". Unpublished PH. U. dissertation. University of Southern California, 1945.

7. Sleszynski, Thaddeus. "The socond Generation of inmigrants in the Assimilation Process" Annales-XCIII January, 1921.

— De Uriarte, G. "Self-determination in Europe". New Statesman and Nation. XVI 1933.

— Harkness, I. B. "Basque Sttlement in Oregon". Oregon historical Quaterly XXXIV 1933.

— Silen SOR. "La historia de los Vascongados en el Oeste de los Estados Unidos. New York Las Novedades Inc. 1917.

— Wilcox, Mary S. "A Historical Study of the basque Race With Special Reference to the United States". Unpublished Master's Thesis, University of Utah 1934.

Soziologia ikuspuntutik ohar batzu

Idaho hego-mendebaldeko inmigrazioari dagokionez, erabat bizkaitarra dela esan dezakegu salbuespen batzu at.

Lurralde honetako jendeak Markina, Lekeitio eta Gernikan dute beren nolabaiteko sorlekua. Beraz bizkaitar euskalkia entzungo dugu.

Idahon azaltzen den jendea baserri mundukoa da, nekazal mundukoa erabat. Han emigrazioak bete duen lana artzantzari lotuta egon da, hasiera batean behintzat. Erraz ulertu dezakegu nola jende honek ez zuen Kultur maila haundirik eta gainera ingeles hizkuntza ezjakiteak horrelako lanetara bultzatzen zituen. Euskalduna hara agertzean, tradizio edo ohitura horrekin aurkitzen zen eta bestaldetik azpiegitura bat osatua eta ondo antolatua aurkitzen zuen lan horretan —artzantzan alegia— aritzeko. Zer esanik ez dago artzai bizitza paraje horretan oso latza dela eta izugarritzko bakardadean eta inkomunikazioan murgiltzen duela pertsona bat. Sinesgaitza egiten da nola bertan urte asko daraman pertsona batek ia ingelesez hitzeging ezin duen. Berehala uler daiteke arazo honen zergatia.

Bertara joan den jendea; adinari dagokionez, gaztaroan joan ziren portzentai haundi batetan.

Honela: % 62 hamabostetik hemeretzi urte bitarteko jendea zen. Beste % 27, Hogeitik Hogeitalau urte bitartekoak eta beraz ikusi dezakegunez, % 89 hamabostetik hogeitalau urte bitartekoak ziren han azaldu zirenean. Jende honek euskara du bere hizkuntza eta zehazkiago esanda bizkaiera euskalkitzat. Hau erabiltzen dute beren arteko harremanetarako, hau bait da benetan menderatzen duten hizkuntza bakarra nahiz eta hizkuntza honetan ere alfabetatu gabeak izan. Gehienak nola hala ere gaztelaniaz hitzegiten badakite oso maiz ez erabili arren; mexikar jendeekin ez baldin bada.

Hezkuntzari dagokionez, euskaldunen erdia baino gehiagok; % 65- hamar urte bete zituen arteko eskola dute. Beste multzo bat; % 16 hona etorri zirenean analfabetoak ziren. Beste ehuneko 17 bat hamalau urte arteko eskola dutela diote. Beste % 2 batek batxilerra edo unibertsitate mailako ikasketak eginak dituzte, hauek nahiz Estatu batuetan edo Euskal Herrian burutuak.

- % 16 Alfabetatu gabeak.
- % 65 Hamar urte arteko ikasketak.
- % 17 Hamalau urte arteko ikasketak.
- % 2 Batxiler edo unibertsitateko ikasketak.

Datu hauek nahiko adierazgarriak dira ikusteko maila kulturala. Kultur ezagueria batek garrantzi handia duela hizkuntza bat asimilatzeke ez dago esan beharrik, eta hemendik atera ditzakegu ondorioak aipaturiko beste faktoreei erantsiz, noski.

Inmigrante multzotik aparte, gaur egun, lehendabiziko eta bigarren belaunaldiak, hau da; bertan jaiotako jendeak, oso garrantzi handia du egoera soziolinguistiko hau aztertzerakoan. Euskal inmigrazioaren kolektibitateak mundu itxi bat sortu zuen bere inguruan eta honen arrazoiak hizkuntza eta integrazio oztopoak medio zirelarik. Gauza berdina gertatu zaio mexikatar komunitateari, adibide bezala ipintzearren. Alderantziz, anglosajoi, irlandar eta iparraldeko beste europarrak, nortzuk oso erraz gainditu dute hizkuntza eta asimilazio prozedura, gaur egun, beren identitatea multzo bezala galdurik dute. Dena dela gaur joera bat ikusten da Estatu Batuetan bakoitzak bere ezaugarriak berreskuratzeko asmoa.

Euskaldunen hertsitasun honek, komunitate honi belaunaldi arteko iraupena eta bizia ziurtatu dio. Fenomeno honek berarekin eraman izan ohi du, euskaldunen arteko harremanak hestua izatea. Honela, euskal multzo sendo bat toki berdinean topatu izan denean euskal etxeak sortu izan dituzte. Etxe hauen eginkizuna euskal kultura eta festak aurrera ateratzea izango da. Beste hitz batzutan, hauen helburua euskaldunak elkartzea besterik ez dute. Dantza, euskara eta kultur ikastaroak belaunaldi berriei nortasunaren euskarri bat eskeintzen die bakoitzaren nortasuna sendotu nahian. Denon ezaguna da ere Renoko unibertsitateak duen garrantzi eta eragina euskal kulturaren arloan.

Euskal inmigranteak, kopuru handi batetan, ezkontzak ere beren artean egin izan ohi dituzte kopuru handi batetan eta konprobatu dagoenez familiaren bidez bakarrik dago ziurtatuta hizkuntza baten iraupena eta areago emigranteen kasuan. Euskaldun bat, amerikar batekin ezkondu izan ohi denean, ia erabat, salbuespen bitxi batzuetatik at, hoiene seme-alabak ez dute euskararik ikasi. Argigarri bezala esan nahi dut Ipar Ameriketara eta euskaldunen artean nola, nahiz eta askoz eta belaunaldi berriak bereziki hizkuntza galdu izan, ez dute horregatik euskal nortasunaren kontzientzia galdu. Hizkuntza ordezkaturia izan da euskal kultur kontzeptu zabal baten alde. Euskarak hizkuntza bezala sozial komunikaziorako papera galdu egin du Idahon, hizkuntzaren behar sozial hori ez dute nabaritzen gehienak behintzat. Horrela bitxikeri bezala ohartu izan naiz, nola dantza —euskal dantza— ikuskizun bihurtzen da gizarte guztiaren aurrean eta beren nortasunezko ezaugarri nagusienetako bat.

MAILEGU LINGUSTIKOEN ZERRENDA

Pertsonaiaren inguruan

Neska laguna [neska laguna]	Andregai	Girl-friend
Mutil laguna [mutilaguna]	Senar-gaia	Boy-friend
Adresa [adresa]	Helbidea	Adress

Artist [artist]	Artista	Artist
Nouna [nouna]	Ezaguna	Known
Feimesa [feimesa]	Ospetsua	Famous
Auta [auta]	Kanpo	Out
Bulxeta [bulseta]	kaka-zaharra Zuzenean itzuliz gero bere esanahia —zezen kaka— litzateke	Bull-shit
Sanabaganatxua [sanabaganacwa]	Puta semea Literalki bere esanahia —arma baten semea— litzateke	Son of the gun

Bi azkeneko izen konposatu hauek dira euskaldunak gehien erabiltzen dituen biraok; behintzat euskararekin zerbait ikusirik dutenak.

Komunikabideen inguruan

Nusa [nusa]	Albistea	New
Nuspeperra [nuspera]	Egunkaria	Newspaper
Reporterra [reportera]	Kazetaria	Reporter
Magazina [magasina]	Aldizkaria	Magazine
Tibixa [tibiša]	Telebista	T.V. Television
Raiterra [raitera]	Idazlea	Writer
Reidixua [reidisu]	Irratia	Radio

Nekazaritza inguruan

Mauntena [mauntena]	Mendia	Mountain
Balia [balja]	Harana	Valley
Topia [topja]	Gailurra	Top
Farma [farma]	Baserria	Farm
Farmerra [farmera]	Baserritarra	Farmer
Xipa [sipa]	Ardia	Sheep

Xiperra [sipera]	Artzaia	Shepherd
Jebia [xebja]	Astuna	Heavy
Krika [krika]	Erreka	Creek
Plauxa [plausa]	Goldea	Plough

Kirolen inguruan

Esporta [ešporta]	Kirola	Sport
Sokerra [šokera]	Futbola	Football
Soker pleierra [šoker plejera]	Futbolaria	Soccer player
Jai Alai [xai alai]	Pelota jokoa	Jai Alai
Fast [fašt]	Azkar	Fast
Partixa [partixa]	Festa	Party
Finitu [finitu]	Amaitu	Finish
Traka [traka]	Atletismoa	Track

Jaia inguruan

Singerra [singera]	Abeslaria	Singer
Dantzaplaza [dancaplasa]	Dantzatokia	Dance place
Ambrela [anbrela]	Euritakoa	Umbrella
Alkojola [alkoxola]	Alkohola	Alcohol
Drinka bat [drinka bat]	Tragu bat	One drink
Tiketa [tiketa]	Txartela	Ticket
Uikena [wikena]	Asteburua	Week end
Danserra [dansera]	Dantzaria	Dancer
Japixa [xapisa]	Alaia	Happy

Jelou esan [xelou ešan]	Agurtu	To say hello
Ask ezaiozu [ask esajosu]	galdetu ezaiozu	Ask him
Laboreguna [laboreguna]	laneguna	Labor day

Etxebizitza inguruan

Beismena [beísmena]	Sotoa	Basement
Plasa [plása]	Tokia	Place
Elebadorea [erebadorea]	Igongailua	Elevator
Nusa [nuša]	Berria	New
[Esmoka] esmoka	Kea	Smoke
Dangerra [dangera]	Arriskua	Danger
Espoildua [espoildwa]	Kondatua	Spoil
Ofiza [ofisa]	Bulegoa	Office
Frigoa [frigoa]	Hozkailua	fridge
Kukerra [kukera]	Sukaldaria	Cook
Barmana [barmana]	Tabernaria	Barman
Piknixa [piknisa]	Askaria	Picnic
Panakixa [panakisa]	Pastela	Pan-cake

Garraioen inguruan

Friueia [friweja]	Autobidea	Freeway
Espida [éspida]	Abiada	speed
Brixa [brisa]	Zubia	Bridge
Karroa [karoa]	Berebila	Car
Troka [troka]	Kamioia	Truck

Pikapa [pikapa]	Furgoneta	Pick-up
Draibetu [draibetu]	Gidatu	To Drive
Turnatu [turnatu]	Buelta eman	To turn
Tiketa [tiketa]	Multa	Ticket

Hiria inguruan

Kapitola [kapitola]	Hiriburua	Capitol
Dauntauna [dauntauna]	Hiribarnea	Down town
Postofiza [poštofisa]	Postetxea	Post Office
Unibersitía [uniperšitja]	Unibertsitatea	University
Jospitalea [xošpitalea]	ospitala	Hospital
Restorana [reštorana]	jatetxea	Restaurant
Xopa [sopa]	Denda	Shop
Kolixa [kolisa]	Ikastetxea	College
Kortea [kortea]	Auzitegia	Corte
Kartierra [kartjera]	Auzoa	Quarter
Ofiza [ofisa]	Bulegoa	Office
Materra [matera]	Arazoa	Matter
Espexiala [ešpesjala]	berezia	Special
Konforta [konforta]	Erosoa	Comfort
Jun Barrura [xun barura]	sartu	To go into
Denbora ona izan [denbora ona isan]	Ondo pasatu	To have a good time
Estrita [eštrita]	Kalea	Street
Fast [fást]	arin	fast
Oldziria [oldzirja]	Alde Zaharra	Old-town, Old City

Beste gramatika fenomeno batzu

Nahiz eta hemendik joandako euskaldunak urte batzu han eman arren, beren hizkerak salatzen ditu ingelesez hitzegiterakoan ere. Fenomeno hauek pertsona helduei nabarmentzen zaizkie gehienbat eta ia beti hogeitau urte baino gehiagorekin joan ziren emigranteei. Jakina da, hizkuntza bat ondo menderatzen ez duenak egitura sintaktikoak oso sinplifikatuak erabiltzen dituela. Bestaldetik, honetaz gain, lexiko ingeles bat tartekatzen du bere esaldietan. Lexiko ingeles honen erabilpenaren garrantzia, normalean bertan zenbat urte bizi izan diren arabera doa. Hitz ingelesen balioa ez da normalean oso espezializatua izaten, gehienbat eguneroko hitzegiko hitzak izaten dira. Adibidez sustantibo zehatz hauek maiz erabiltzen dira ingelesez ere: CHAIR (eserlekua), Window (lehioa), STORE (denda), Car (berebila), HOUSE (etxea), BOSS (nagusia), BICYCLE (Bizikleta), eta honela beste batzu, edo baita ere adjetiboak: NICE (ederra), EASY (erraza), SORRY (sentitzen dut), OLD (zaharra), STRONG (sendoa)...

Lexikoaren zati batzu askotan ingelesez azaltzen zaizkigu, adibidez: Astearen egunak, urtearen hilabeteak, zenbakiak eta koloreen izenak.

Era berean, sintagma osoak tartekatzen dira esaldiaren barnean.

Hemen adibide batzu:

- THAT'S GOOD (Ona da).
- SOME PEOPLE DON'T LIKE IT (batzuei ez zaie atsegin).
- YOU KNOW (badakizu; askotan ez du ezer adierazten eta koetila bat besterik ez da).
- YOU SEE (ikusten duzu).
- EVERY YEAR (Urtero).
- GOOD LANGUAGE (Hizkera garbia).
- THAT'S NICE (Ederra da).
- ANYWAY (Dena dela).
- MAY BE (Behar bada, liteke).

Esaldi laburretan askotan agertzen da euskararen egitura sintaktikoa: Sujetoa - Objetoa - Aditza.

- John to store is gone. (John dendara joana da).
- Mary new shoes have bought. (Maryk zapata berriak erosi ditu).
- I drink want (Nik edan nahi dut).

Pronombre pertsonalak ere entzuten dira euskara hitzegiterakoan. Gehienbat bigarren eta hirugarren pertsonak: YOU (Zu, zuek), HE (Hura).

- You joango zara.
- He etorri da.

Sintaxizko egitura luzeagoetan, honelako fenomenoak, ordenari dagokionez ez dira hain erraz aurkitzen, euskara eta ingelesaren egitura arras desberdina delako.

Dena dela, eta hemen gertatzen den moduan asko entzuten da BECAUSE partikula, gaztelerazko “Porque” erabiltzen den moduan.

– Ez noa lanera because (bikoše) gaixorik nago.

Euskararen arazo larriena da ez duela nahiko denborarik bere garapena jarraitzeko, zeren eta belaunaldi batetik bestera izugarrizko atzerakada egiten bait du.

THEORIE DU LIAGE ET LANGUES NON-CONFIGURATIONNELLES: QUELQUES DONNEES DU BASQUE NAVARRO-LABOURDIN

Georges Rebuschi
Université de Nancy II
& CNRS, U. A. 1055
13, Av. du Château
54220 Malzeville

Introduction

0.1. Jusqu'à ces dernières années et à de rares exceptions près, la linguistique basque ne s'est guère préoccupée des questions soulevées par la problématique générativiste. Avec quelque recul aujourd'hui, on peut avancer que ce désintérêt tenait en grande partie aux propriétés typologiques très particulières de l'*euskara* (considéré par rapport aux langues indo-européennes occidentales), car elles rendaient toute application plus ou moins directe ou calquée du Modèle Standard extrêmement insatisfaisante. Mais avec la parution des *Lectures on Government and Binding* (Chomsky 1981, dorénavant *G & B*), et l'hypothèse qui y était formulée (ou plutôt reprise de K. Hale) que toutes les langues n'avaient pas nécessairement de Syntagme Verbal (SV) comme constituant syntaxique, et, plus généralement, avec le développement de l'approche paramétrique en syntaxe, il devenait possible d'étudier certains aspects de la grammaire basque dans ce cadre théorique particulier avec l'espoir, sinon de résoudre les problèmes, mais du moins d'en poser quelques-uns de manière suffisamment explicite. Ainsi, l'objet de cet article, les propriétés des Anaphores (phonétiquement non vides) du basque et les différents systèmes ou niveaux de représentation où elles se manifestent, semble bien adapté à cette confrontation entre une langue aux caractéristiques ou "options" grammaticales apparemment très marquées (on y reviendra dans la conclusion), et un modèle de description, voire d'explication, qui s'est précisément développé, entre autres choses, autour de l'interprétation des "pronoms" de la grammaire traditionnelle¹.

¹ Suite à un malheureux concours de circonstances, la version de cet article qui est proposée ici n'a pas pu être revue en fonction des différentes critiques que m'ont adressées les personnes suivantes: P. Goenaga, J. Guéron, K. E. Kiss, E. Larre, B. Oyharçabal, P. Pica, R. de Rijk, A. Rouveret et P. Salaburu. Je tiens cependant à les remercier ici, et à signaler au lecteur les passages les plus délicats; ce sont les sections 2.2., 10.1., 12.2., 14.2. et 15. Du point de vue de l'interprétation, le recours au *Pro* de la fin du texte devient en particulier peut-être inutile, si l'on admet que le *pro* basque peut non seulement être de référence arbitraire (comme cela est suggéré dans le texte), mais aussi apparaître dans des contextes dans lesquels son équivalent roman (espagnol ou italien) ne peut, pour des raisons de rectio[n] gouvernement, se manifester.

0.2. Le plan de cet essai est le suivant: dans la première partie, après un bref rappel des fondements de la théorie du liage, je présenterai les Anaphores Nominales ou Argumentales (i.e. les expressions réciproques et réfléchies qui instancient des SN - syntagmes nominaux) et certaines de leurs propriétés en relation avec l'hypothèse que le basque est (quasi minimalement) non-configurationnel, en ce sens que la liberté de l'ordre des constituants et les contraintes sur l'interprétation de ces Anaphores semblent bien exclure que la ou les catégorie(s) (ou "noeud(s)") qui est/sont en c-commande réciproque avec le reste de la phrase soi(en)t des positions argumentales, et que ce reste de phrase soit donc un SV.

Dans la seconde partie, j'étudierai les Anaphores Adnominales qui instancient la place de Spécifieur des SN, et montrerai que leurs propriétés, et par suite leur catégorie ou domaine de liage, sont distinctes de celles que l'on reconnaît pour les Anaphores Argumentales.

Dans la troisième partie, j'examinerai le comportement de ces deux types d'Anaphores (argumentales ou non) lorsque leur domaine de liage est un SN, et corrobore-rai ainsi la distinction établie auparavant sur la base des phrases conjuguées comme catégories de liage.

Dans la quatrième partie enfin, je montrerai que, quel que soit le statut que l'on peut donner aux phrases non conjuguées, ces deux types d'Anaphores restent bien distincts.

En conclusion, on verra que les données du basque justifient amplement la même distinction, établie indépendamment par P. Pica (1984a ou b) à propos du français et du danois, distinction qui remet totalement en cause l'unicité non pas de la notion de domaine de liage, mais celle de SUJET proposée dans *G & B*. Probablement en raison de la non-configurationnalité du basque, celle-ci s'analysera comme recouvrant deux concepts *partiellement* distincts, celui d'Argument (ex SUJET, lieu des Anaphores Non-Argumentales), et celui de Premier Argument (ex Sujet, lieu des Anaphores Argumentales). En association avec ce résultat, j'essaierai de montrer que la catégorie vide PRO n'a aucune raison de figurer en grammaire basque, et qu'il faut lui substituer une autre catégorie vide, *Pro*, distincte du Pronominal "effaçable" *pro*, tout en partageant l'essentiel des propriétés.

1.e partie. Les Anaphores Nominales ou Argumentales

1. Le modèle syntaxique *G & B* distingue entre deux types d'expressions (pro)nominales sans contenu lexical propre (sans référent virtuel au sens de Milner (1982)): les Anaphores, à valeur réciproque ou réfléchie, et les Pronominaux. D'après la théorie du liage (*Binding Theory*), les premières doivent être liées, c'est-à-dire avoir un "lieur" (référent ou antécédent) à l'intérieur d'un domaine syntaxique appelé "Catégorie de liage" (Principe A), et les seconds doivent y être libres: la référence doit être disjointe entre un Pronominal et toute autre expression nominale dans ce domaine (c'est le Principe B). Enfin, les expressions à contenu lexical propre (à référent virtuel) doivent être libres partout (Principe C). De plus, l'antécédent ou lieu doit c-commander l'élément lié; voici deux définitions courantes de la c-commande:

- (1) (a) X c-commande Y ssi (si et seulement si) le premier noeud branchant qui domine X domine aussi Y.

- (b) X c-commande Y ssi la première projection maximale (P', P, SN, SV, SP) qui domine X domine aussi Y.

(P = Phrase; P' = "P barre"; SP = Syntagme Pré-, ou Post-positionnel. Il existe d'autres variantes, qui précisent par exemple que X ne peut dominer Y, mais les différences qu'elles offrent ne semblent pas affecter en quoi que ce soit les questions discutées ici.).

Ainsi, dans les cas les plus simples, c'est-à-dire quand la catégorie de liage est une phrase simple conjuguée, on a des données comme les suivantes (en anglais ici, car le caractère clitique des pronoms français rend la présentation plus complexe):

(2)	(a) [John ₁ [saw himself ₁]]	'Jean ₁ s ₁ 'est vu'
	(b) [John ₁ [saw him ₂]]	'Jean ₁ l ₂ 'a vu'
	(c) [he ₁ [saw John ₂]]	'il ₁ a vu Jean ₂ '
	(d) *[himself ₁ [saw John ₁]]	*'s ₁ 'est vu Jean ₁ '

On vérifie que l'Anaphorique *himself* est bien lié par *John* en (a), que le Pronominal *him* est bien libre dans (b), que l'expression lexicale *John* est libre dans (a), (b) et (c), et enfin que (d) est agrammatical tant parce que *himself*, n'étant c-commandé par aucun SN, n'a pas de lieu, que parce que *John*, qui devrait être libre partout, est co-indexé avec un terme qui le c-commande.

2.1. On aura noté la parenthésisation dans (2): la c-commande ou son absence reposent en effet cruciallement sur la notion de constituant. En particulier, s'il n'y avait pas de SV en anglais, la première explication de l'agrammaticalité de (2d) ne tiendrait plus, puisque *himself* et *John* se c-commanderaient réciproquement. (Par contre, la seconde raison vaudrait toujours, ce qui semble indiquer que si des langues n'ont pas de SV syntaxique, il existe probablement un autre niveau de représentation dans lequel le *Sujet* n'est pas c-commandé par, ou en c-commande réciproque avec, le ou les compléments; je reviendrai sur cette question).

En tout état de cause, dans des langues comme l'anglais ou le français, langues où le *Sujet* est bien défini configurationnellement (le SN *sujet* et le SV y sont des constituants "soeurs"), on comprend que les Anaphores ne puissent être *Sujet*. Mais en basque, la situation est différente, car rien n'y justifie, au niveau syntaxique, une règle comme:

- (3) P → SN SV

D'une part en effet, les six combinaisons théoriquement possibles d'ordre relatif entre S (*sujet*), O (*objet*) et V (*verbe*) y sont attestées empiriquement, et, d'autre part, il existe de bonnes raisons de penser que les positions à gauche de V sont *non-argumentales*, c'est-à-dire qu'elles ne définissent ni une fonction syntaxique ni un rôle sémantique (ou θ -rôle).

En particulier, la position immédiatement à gauche de V est normalement occupée par du matériel rhématique (éventuellement, mais non nécessairement, focalisé ou contrastif); suivant K. E. Kiss (1981), j'appellerai cette position position F. Par ailleurs, la position la plus à gauche (souvent séparée du reste de l'énoncé par une pause si elle est instanciée), est occupée par le thème (au sens pragois) ou topique: c'est la position T.

De plus, ces positions T et F peuvent être soit vides, soit occupées non seulement par le *Sujet* ou l'*Objet*, mais aussi par des SP (Syntagmes Postpositionnels) à valeur adverbiale ou circonstancielle (cf. Rebuschi 1983 et 1984a ou b).

2.2. Or il se trouve que les Anaphores Nominales ou Argumentales basques peuvent occuper la position F, mais pas la position T:

- (4) (a) [_Thaiek] [_Felkar] [_Vikusil] [_{FLEX}dute]
 eux-erg l'un-l'autre vu ils-l'ont
 'eux, ils se sont vus (l'un l'autre/les uns les autres)'
 (b) [_Felkar] ikusi dute haiek
 'ils se sont vus (eux)'
 (c) *_T[elkar] [_Fhaiek] ikusi dute
 (d) [_Fhaiek] ikusi dute elkar
 'ce sont eux qui se sont vus'

De tels exemples donnent à penser que la position T n'est pas soeur de (en c-commande réciproque avec) le reste de la phrase; sinon, *haiek* pourrait lier *elkar* en (c), dont l'agrammaticalité resterait alors inexplicable, du moins en termes syntaxiques.

Par contre, au vu de (b) et (d), il semble bien y avoir c-commande réciproque entre la position F et les syntagmes à droite du verbe et de l'auxiliaire, ce qui d'ailleurs fait problème par rapport au Principe B évoqué au § 1. Mais ce n'est pas ce principe qui est en cause ici; des noms propres par ex. pourraient remplacer *haiek* dans tous ces exemples sans que leur acceptabilité varie pour autant. Je reviendrai sur cette question dès le § 3.

La différence entre les positions T et F se manifeste également d'une autre manière: il est possible pour un élément topique de "monter" pour occuper la position T d'une phrase matrice, ce qui est impossible pour un élément rhématique en F enchâssé:

- (5) (a) oroitzen naiz [[_TPeio] [_Foinez] etorri dela]
 souvenant je-suis Peio à-pied venu qu'il-est
 'je me souviens que Peio (,il) est venu à pied'
 (b) [_TPeio] oroitzen naiz [[*t*] [oinez] etorri dela]
 'Peio, je me souviens qu'il est venu à pied'
 (c) *_F[oinez] oroitzen naiz [[_TPeio] [_F*t*] etorri dela]
 (d) *_F[oinez] oroitzen naiz [[_F*t*] etorri dela Peio]

On verra que la présence de *Peio* sous le T de la matrice doit au moins parfois être conçue comme le résultat d'un mouvement hors d'une proposition enchâssée: les "verbes-ponts" admettent ainsi également la montée d'un syntagme sous F (cf. le § 6., ex. (31)²). De toute manière, la Structure-S des phrases basques n'est pas aussi "pla-

² De plus, le soi-disant "concept" de dislocation à gauche, souvent invoqué dans la discussion de questions de cette nature, n'est en rien une explication, mais une simple étiquette couvrant des phénomènes dont il est difficile de rendre compte.

te” que celles d’autres langues non-configurationnelles (cf. Hale (1983) pour le warlpiri, et Kenesei & Marácz (1984) pour le hongrois: le point de vue développé ici est plus proche de celui proposé par Kiss (*op. cit.*) pour cette dernière langue).

Par contre, comme on l’a dit à propos de (4) (b) et (d), la position F semble bien être c-commandée par les arguments de V. Deux solutions sont alors envisageables: F pourrait être définie comme une position non-argumentale sous P, comme dans (6b):

- (6) (a) P' → (COMP) (T) P
 (b) P → (F) V FLEX SN^m SPⁿ

(où FLEX est pour FLEXION (verbale), et où *m* et *n* indiquent un nombre quelconque de syntagmes distincts, respectivement nominaux et postpositionnels.)

D’un autre côté, cette position F pourrait au contraire n’être reconnue qu’au niveau interprétatif, après que la composante transformationnelle ait adjoint un SN ou SP à gauche du verbe. (4b) aurait dans la première hypothèse la Structure-S (7a), et dans la seconde (7b)³:

- (7) (a) [_P, [_P [_Felkar] [_Vikusi] [_{FLEX}dute] [_{SN}haiek] [_{SN}t]]]
 (b) [_P, [_P [_Velkar [_Vikusil] [_{FLEX}dute] [_{SN}haiek] [_{SN}t]]]

³ En fait, les variations dialectales décrites dans Rebuschi (1983) indiquent que la situation est plus complexe. Dans les dialectes parlés en France (souletin, navarro-labourdin), on aurait:

- (A) P → F FLEX V X Y Z

avec comme mouvements:

- (B) (non-marqué): V va sous F

- (C) (id.): un SN ou SP X (ou Y ou Z) va s’attacher à V pour créer [_V X + V].

- (D) (marqué, au lieu de B): un SN ou SP va sous F.

Ce mouvement marqué créerait les structures dites (à tort) “à inversion” SN/SP AUX V.

Dans les dialectes du sud (guipuzcoan, biscayen), on aurait par contre:

- (E) P → (F) V FLEX X Y Z

puis:

- (F) (non-marqué): X, Y ou Z va sous F si ce dernier est sélectionné.

- (G) (marqué, au lieu de (F)): V est copié sous F.

(d’où le remplacement ultérieur du V immédiatement à gauche de FLEX par le pro-V *egin* ‘faire’).

En tout état de cause, (6b) décrit la situation non-marquée et commune aux deux groupes dialectaux: cette approximation devrait suffire pour les données et phénomènes étudiés dans cet article (voir aussi R. de Rijk (1978) pour une analyse relativement proche et limitée aux dialectes parlés en Espagne). De toute manière, il faut renoncer au système plus complexe que j’ai proposé dans Rebuschi (1984-b), selon lequel F et P se c-commandent réciproquement. De plus, je laisserai de côté ici la question du Complétiviseur, qui peut apparaître également à droite de T dans (6a), et celle de la position “Q”, site d’arrivée des interrogatifs et distincte de COMP (sur ce dernier, voir cependant la note 15).

Dans la suite du texte, j'adopterai la première solution, car elle est plus claire du point de vue expositif, mais rien d'essentiel ne semble lié à ce choix.

3.1. Outre leur incapacité à fonctionner comme Topiques, les Anaphores basques instanciant des SN ne peuvent pas non plus occuper la place du Sujet ou premier argument défini intuitivement comme l'actant unique (à l'absolutif, suffixe zéro) dans les constructions à un seul actant, et comme l'agent face au non-agent, ou encore comme l'"Expérencier" face au patient, dans les constructions à deux actants (le Sujet étant alors au cas dit ergatif, marqué par le suffixe *-k* sur le dernier terme du SN). En d'autres termes, les Anaphores Nominales ou Argumentales ne peuvent pas être à l'ergatif dans les constructions transitives comme en (8b), et elles ne peuvent normalement pas non plus être à l'absolutif dans les constructions intransitives, comme en (8d) (mais voir *infra* (10c) et (11a-b)):

- (8) (a) *elkar ikusi dugu guk*
l'un-l'autre vu nous-l'avons nous-erg
'nous nous sommes vus (l'un l'autre/les uns les autres)'
- (b) **elkarrek ikusi gaitu gu*
l'un-l'autre-erg vu il-nous-a nous-abs
- (c) *elkarrez trufatzen dira Patxi eta Miren*
l'un-l'autre-instr moquant ils-sont P-∅ et M-∅
'Patxi et Miren se moquent l'un de l'autre'
- (3) **elkar trufatzen dira haietaz*
eux-instr

On le voit, ce n'est pas la place en surface qui gêne ici, mais le cas morphologique en tant qu'il représente le Sujet tel qu'on vient de le définir. Par suite, l'exclusion de (2d) semble redevable de deux explications distinctes et convergentes: l'Anaphore y est agrammaticale, d'un côté, parce qu'elle n'aurait aucun lieu le c-commandant (ce qui a été dit plus haut), et d'un autre côté, parce qu'elle ne peut pas instancier le θ -rôle supérieur de la proposition. Mais, même si l'agrammaticalité du passif correspondant: **himself was seen by John*, semble faire du premier critère celui qui est le plus décisif (si du moins on ne tient pas compte du Principe C, qui interdit la coréférence ou co-indexation de *John* et de *himself* qui le c-commande), les données comparatives du basque montrent bien que deux facteurs distincts sont à l'oeuvre: l'exclusion de (8) (b) ou (d) relève de ce que Hale (*op. cit.*) a appelé la "Structure Lexicale" des phrases (qui se situe à l'intersection des niveaux de représentation syntaxique et sémantique en θ -rôles), et celle de (4c), de leur "structure-S" (je modifierai ce point plus tard: cf. le § 6.2.).

De toute manière, il semble bien que le Principe A, rappelé au § 1., doive être accompagné, au moins pour le basque, de la précision soulignée ci-après en (9a):

- (9) (a) *Principe A modifié*: une Anaphore argumentale (et phonétiquement non nulle) doit être liée dans sa catégorie de liage *par un Argument qui lui est supérieur* sur l'échelle des θ -rôles (9b)⁴.

⁴ On verra plus loin que la précision apportée par (9a) est en fait inutile, si l'on admet que les différents types d'Anaphores doivent être liés à des niveaux de représentation distincts (SS, SP, SL, voire FL).

(b) *Définition des Arguments en termes de rôles sémantiques* (ou θ -rôles):

	Agent	>	Expérencier	>	Patient	>	Circonstant
[ARG]:	[+]		[+]		[+]		[-]

(c) *Définition du Sujet*: on appelle Sujet ou Premier Argument d'une phrase simple le SN qui représente soit l'Argument supérieur défini par (9b) soit le sujet (sans θ -rôle) d'une prédication stativale ou copulative.

On notera que (9) (a-b) ne limite pas les rôles sémantiques des Anaphores elles-mêmes aux Arguments (autres que le "premier") en tant que tels, mais seulement celui de leurs lieurs potentiels, phénomène apparemment spécifique à telle ou telle langue, et donc soumis à variation paramétrique (cp. Marácz (1984, p. 16), pour des ex. d'Anaphores liées par des Instrumentaux, donc des Circonstants, en hongrois).

3.2. D'un autre côté, il ne semble de toute façon pas possible de faire appel aux cas morphologiques en tant que tels pour caractériser les lieurs et les liés, du moins en dehors de la situation la plus banale qui exclut l'ergatif pour le lié (l'Anaphore). En effet, dans certains contextes, un absolutif pourra lier un datif, la réciproque étant vraie dans d'autres contextes:

- (10) (a) *elkarri joan zaizkio Patxi eta Miren*
 elk.-dat allé ils-lui-sont P. et M.
 'Patxi et Miren son allés l'un à l'autre/se sont rejoints'
- (b) **elkar joan zaie Patxiri eta Mireni*
 il-leur-est P.-dat et M.-dat
- (c) *merezi du [ahantz dakion bere burua]*
 mérite il-l'a oublier-RAD qu'il-lui-soit lui-même-abs
 'il mérite de s'oublier lui-même' (Ax 137/280)⁵
- (d) **merezi du [ahantz dakion bere buruari]*
 lui-même-dat

On peut même signaler l'existence de quelques verbes pour lesquels il est impossible de reconnaître ou d'identifier les rôles sémantiques à partir des cas morphologiques; en voici un ex.:

"*Urrikaldu* 'compatir, s'appitoyer'. *Urrikaldu nitzaio* peut signifier (a) 'il a eu pitié de moi, je lui ai inspiré de la pitié', ou (b) 'j'ai eu pitié de lui.'" (Lhande (1926, p. 1015)).

Dans de tels cas, le lieur et l'Anaphore semblent pouvoir échanger leur morphologie casuelle:

- (11) (a) *bekatorea bere buruari urrikaldu zaio*
 pêcheur-abs lui-même-dat appitoyé il-lui-est
 'le pêcheur a eu pitié de lui-même'

⁵ On remarquera que le basque est marqué positivement pour le "*pro drop parameter*", en d'autres termes, que les pronoms ne sont pas nécessairement réalisés phonétiquement. J'y reviendrai souvent.

Par ailleurs, les ex. notés Ax. X/Y renvoie à Axular (1643), réédition en 1964 par L. Villasante: X indique la section et Y la page de cette édition. Il faut insister dès maintenant sur le fait que les constructions du 17e siècle qui seront citées dans les pages qui suivent sont toutes acceptables en navarro-labourdin contemporain, sauf mention explicite du contraire.

- (b) *bekatoreari bere burua urrikaldu zaió*⁶
 pécheur-dat lui-même-abs
 [même sens]

Ces données ne remettent cependant pas en cause le recours à la notion d'Argument précisée par (9b): les verbes *ahantzi* 'oublier/oublié'⁷ et *urrikaldu* '(s)'appitoyer' peuvent aussi se construire avec un Instrumental (i.e. un Circonstant). Dans ce cas, une seule possibilité de construction avec Anaphore reste ouverte:

- (12) (a) *ne(u)re buruaz ahantzi naiz (ni)*
 ma personne-instr oublié je[-me-]suis (moi-abs)
 'je me suis oublié'
- (b) **ne(u)re burua ahantzi da da nitaz*
 pers.-abs moi-instr
- (c) *ne(u)re buruaz urrikaldu naiz (ni)*
 'j'ai eu pitié de moi-même'
- (d) **ne(u)re burua urrikaldu da nitaz*

4.1. Avant d'examiner de plus près la nature de l'Anaphore réfléchie *ne(u)re/bere burua* 'moi/lui-même', litt. 'de moi/lui - tête', il semble nécessaire d'examiner le domaine de liage dans lequel, selon le Principe A, les Anaphores doivent trouver un antécédent. On trouve à quelques pages de distance dans *B & G* les deux définitions suivantes (resp. 211 et 220):

- (13) (a) X est une *catégorie gouvernante* pour Y ssi X est la catégorie minimale (P, SN) qui contient Y, un gouverneur de Y, et un SUJET accessible à Y.
- (b) X est une *catégorie de liage* pour Y ssi X est la catégorie minimale (P, SN) qui contient Y et un SUJET accessible à Y.

Le changement de terminologie est bien entendu lié à l'élimination de la référence à un gouverneur pour Y dans (b). Dans le cas des Anaphores Argumentales étudiées pour le moment, cette élimination est aussi l'élimination d'une redondance, puisque le *Filtre Casuel* permet de rejeter tous les SN non vides qui ne seraient pas dotés d'un "Cas" syntaxique, l'attribution de ces Cas étant elle-même soumise à la contrainte de gouvernement ou rection (rappel: Z gouverne Y ssi Z (un verbe ou une pré- ou post-position) c-commande Y sans intervention d'une frontière de projection maximale-cf. (1b) pour une définition de ces dernières). Quelle que soit la définition adoptée, il convient donc de préciser comment les SN sont gouvernés en basque, puis d'examiner ce que recouvre la notion de SUJET accessible⁸.

⁶ Cette seconde variante a la préférence d'Axular (*op. cit.*). En voici un ex.:

nahi badugu urrikal gakitzan geure lainkoari
 vouloir si-nous-l'avons appitoyer-RAD que-nous-lui-soyons notre Dieu-dat
 'si nous voulons que notre Dieu ait pitié de nous' (100/204).

⁷ En basque, on nomme les verbes par leur participe passé ou perfectif.

⁸ Je laisse de côté la question de savoir si les "Cas syntaxiques" sont identiques ou non aux cas morphologiques. Dans la première hypothèse, le basque aurait ainsi un Ergatif et un Absolutif abstraits ou syntaxiques. Dans la seconde, on y reconnaîtrait un Nominatif et un

4.2. Il semble que l'on puisse répondre de deux manières à la première question. D'un côté, on peut considérer, étant donné la règle (6b), que les SN dotés d'un cas morphologique non complexe (absolutif, ergatif, datif, mais aussi instrumental et peut-être, au singulier du moins, locatif, ablatif et allatif), sont gouvernés par le verbe, qui sous-catégoriserait ses arguments et compléments pour ces cas. Quant aux cas complexes (généralement composés d'une terminaison génitive suivie d'un autre suffixe: prolatif en *-en-tzat* 'pour, dans l'intérêt de', comitatif ou sociatif en *-e-kin* 'avec'), on les analyserait comme des postpositions (*-tzat*, *-kin*) régissant le génitif.

D'un autre côté, tous les Arguments au sens de (9b), marqués par les cas abs, erg ou dat en surface, doivent en principe être représentés dans la forme verbale fléchie (verbe "principal" conjugué synthétiquement ou V auxiliaire) pour leur personne et leur nombre (et, marginalement, le genre pour la 2e p sg). Ces marques, que l'on pourrait considérer comme des clitiques dans la première analyse, pourraient alors plutôt être regardées comme différents morphèmes nominaux [+ACC] (pour "Accord" sous FLEX-flexion). Dans ce cas, ce ne serait plus les verbes qui gouverneraient les SN, mais ces différents éléments [+ACC] également marqués pour le cas. Une telle approche aurait pour effet de rapprocher partiellement la présentation des faits basques de la thèse de R. Bok-Bennema & A. Gross (1984, citée dans Marácz 1984, p. 17 (33)):

Paramètre Accusatif

- (a) les verbes n'assignent pas de Cas (langues ergatives);
- (b) les verbes assignent (dans les cas non-marqués) un Cas au SN qu'ils gouvernent (langues accusatives).

Cette formulation quelque peu laconique peut laisser sceptique. On notera cependant le phénomène suivant: les langues à conjugaison pluripersonnelle sont peut-être toutes non-configurationnelles au sens, répétons-le, où l'existence d'un SV syntaxique n'y est pas justifiée. C'est de toute évidence le cas du basque, du hongrois (bien que le caractère pluri-personnel de sa conjugaison soit assez limité), mais aussi du nahuatl ou aztèque classique (Launey 1979) ou encore du swahili⁹.

Le lien entre les différents paramètres serait alors le suivant: si le Sujet défini par (9c) est syntaxiquement privilégié en ce sens qu'il se distingue configurationnellement des autres Arguments par son extériorité à la projection maximale de V, SV, il est alors le seul SN à pouvoir être "soeur" de, ou en c-commande réciproque avec, FLEX. Si par contre la structure de P est "plate", alors plusieurs SN peuvent être

Accusatif abstraits, ce qui, évidemment, compliquerait la description spécifique du basque, mais permettrait aux "Cas syntaxiques" d'être définis universellement. Je doute du bien fondé de cette dernière solution: cf. la note 17 pour un argument en faveur de la nature syntaxique de l'absolutif basque, et les problèmes de génitivisation évoqués au § 13.1. et dans la note 33.

⁹ Pour cette dernière langue, voir la présentation des faits dans Vitale (1981): la non-configurationnalité du swahili en est une interprétation qui m'est personnelle; elle impliquerait que la liberté de l'ordre relatif des systagmes S et O par rapport à V et entre eux n'est pas une conséquence nécessaire de la non-configurationnalité, car l'ordre SVO paraît bien établi dans cette langue. Nous verrons dans la suite bien d'autres faits dont l'analyse semble réfuter la thèse de K. Hale selon qui les grammaires des langues non-configurationnelles partagent tout un faisceau de propriétés communes, et en particulier l'absence de transformations.

sœurs de FLEX (mais il est également théoriquement possible qu'aucun ne le soit), d'où une *éventuelle* conjugaison pluripersonnelle. De plus, la morphologie nominale et/ou verbale dite ergative suivrait également de la non-configurationnalité de P au(x) niveau(x) syntaxique(s) comme étant *l'une* des possibilités offertes par la c-commande réciproque des SN Sujet et non-sujet, la seule nécessité fonctionnelle étant que l'asymétrie du Sujet et de l'Objet (par ex.) soit marquée d'une manière ou d'une autre.

On aurait ainsi la typologie suivante (fort aisée à infirmer empiriquement le cas échéant):

- (14) (a) Langues configurationnelles (langues à SV syntaxique):
 – marquage casuel de type nominatif-accusatif de l'opposition entre Sujet et non-sujet;
 – conjugaison au plus monopersonnelle.
- (b) Langues non-configurationnelles (sans SV syntaxique):
 – marquage casuel arbitraire nominatif-accusatif *ou* absolutif-ergatif (le premier étant probablement non marqué et le second marqué);
 – conjugaison impersonnelle, monopersonnelle ou pluripersonnelle.

4.3. On verra plus loin quel intérêt cette approche peut revêtir pour le basque. en attendant, constatons simplement que si on l'adoptait, force serait de reconnaître que les phrases basques à conjugaison pluripersonnelle auraient alors jusqu'à trois SUJETs, et donc éventuellement trois SUJETs accessibles, au sens où Chomsky définit ces notions (G&B, chap. 3):

- (15) (a) le SUJET d'une phrase conjuguée est le morphème nominal ACC de la flexion verbale FLEX;
 (b) le SUJET d'un SN en est le Spécifieur superficiellement au génitif¹⁰;
 (c) un SUJET X est *accessible* à Y si l'attribution éventuelle à Y de l'indice référentiel de X ne viole pas la contrainte **i/i*.
- (16) *Contrainte *i/i*: $*[Z_i \dots Y_i \dots]$ quand Y n'est pas la tête de Z¹¹.

5.1. La référence à un SUJET accessible (dorénavant SUJACC) n'est en fait utile ou opératoire que dans le cas de SN complexes, dans lesquels une Anaphore peut apparaître comme Spécifieur ou comme complément. Les ex. avec le réciproque inanalysable *elkar* ne nous renseignent donc en rien ici pour le moment. Par contre, la structure même de l'Anaphore Argumentale réfléchie permet de poser le problème de manière significative. En fait, *bere burua*, utilisé dans (10c) et (11b), est un SN avec le nom *buru* 'tête' comme élément principal, suivi de *-a* défini singulier (et \emptyset absolutif), *bere* étant une Anaphore Adnominal ou Non-argumentale réfléchie. Considérons maintenant les données suivantes, où cette Anaphore dans (17) contraste avec le possessif Pronominal *haren* (génitif de *hura* 'celui-là') dans (18):

¹⁰ Les phrases non conjuguées seront traitées dans la 3e partie (§§ 11. & 12.).

¹¹ En clair: un terme Y ne peut avoir le même indice référentiel que la catégorie qui le contient que s'il en est le constituant principal ou la tête (en particulier, N dans SN).

- (17) (a) bere burua ikusi du Peio*k* ispiluan
 vu il-l'a P.-erg miroir-sg-loc
 (b) 'Peio₁ s₁'est vu dans le miroir'
 (c) 'Peio₁ a vu sa₁ tête dans le miroir'
- (18) haren burua ikusi du Peio*k*
 'Peio₁ a vu sa₂ tête'

On va voir que le comportement syntaxique du SN *bere burua* est différent selon qu'on lui donne l'interprétation globalement anaphorique (b) ou l'interprétation globalement non anaphorique (c) dans (17). Mais, déjà au niveau de la coréférence, on peut constater le phénomène suivant: dans l'interprétation (c), la contrainte (16) est respectée, alors qu'elle est violée dans l'interprétation (b). En effet, si les SN ont le même indice référentiel que leur tête, on a bien, pour la valeur 'sa tête', et en simplifiant la représentation de la structure interne du syntagme:

- (19) [_{SN_i} bere_j [_{N_i} buru] -a] ' [_{SN_i} sa_j [_{N_i} tête]]' (où $i \neq j$)

On remarque en particulier que le Spécifieur anaphorique *bere* dans (17a) a effectivement un SUJACC, la marque (phonétiquement nulle dans le cas précis de la 3e p sg) du Premier Argument ou Sujet dans l'aux. bipersonnel *du*: /d₁-u-Ø_j/il₁-l₁'a', et que l'attribution éventuelle de l'indice référentiel de ce marqueur Ø respecte *i/i. Enfin, *bere* est c-commandé par *Peio(k)*, qui le lie donc (si du moins l'admet (6b)).

5.2. Par contre, l'interprétation (17b) semble bien violer (16), puisque l'on a dans ce cas:

- (20) [_{SN_i} bere_i [_{N_i} buru] -a] ' [_{SN_i} sa_i [_{N_i} tête]]'

Peut-on tourner cette difficulté? D'un côté, on pourrait considérer que lorsque *bere burua* (dorénavant *b.b.*) signifie 'lui-même', il s'agit en fait d'un mot unique, quoique de structure interne complexe. Or on sait que la structure interne des mots est en principe inaccessible aux règles "syntaxiques". Mais s'il est vrai, de ce point de vue, que *b.b.* n'est alors susceptible d'aucune complémentation adjectivale ou autre, il faut noter que le nombre (sg ou pl) du possesseur va faire varier l'expression anaphorique. En basque ancien, c'était *burua* qui se mettait au pluriel (en *-ak*, la marque de l'absolutif pl étant identique à celle de l'ergatif sg), comme en (21b), alors qu'aujourd'hui, *burua* reste au sg, mais *bere* devient *beren* (21c):

- (21) (a) bere burua saldu du
 vendu il-l'a
 'il s'est vendu/trahi'
- (b) bere buruak saldu dituzte
 ils-les-ont
 'ils se sont (chacun) trahis'
- (c) beren burua saldu dute
 ils-l'ont
 id.

Rappelons de plus que l'expression anaphorique globale varie aussi, par l'intermédiaire de son Spécifieur, en fonction de la personne du référent ou possesseur: les ex. (12) en sont une illustration.

D'un autre côté, et toujours quand *b.b.* est globalement anaphorique, on pourrait considérer que *buru* n'a pas de contenu lexical propre, et ne peut donc avoir aucun indice référentiel particulier. Comme il est difficile d'admettre que *bere* soit le constituant principal de l'expression entière, on peut alors poser que ce terme, contrairement aux apparences, n'est pas lui-même anaphorique, mais fonctionne comme un *Quantificateur anaphorisant*, conférant le trait [+Anaphorique] à *buru*¹².

5.3. Les faits résistent malheureusement à ces deux hypothèses. Considérons en effet:

- (22) (a) **bere etsaia da Peio*
 **bere ennemi-abs il-est P.-abs*
- (b) *bere buruaren etsaia da Peio*
 b.b.-gén
 'Peio est son propre ennemi'
- (c) *haren etsaia da Peio*
 'Peio₁ est son₂ ennemi' [*haren* est pronominal, cf. (18)]

Dans les dialectes qui nous préoccupent ici, une construction comme (22a) n'est jamais acceptable (voir 7.1., pour des précisions dialectales). Or on peut supposer que dans les phrases copulatives-équatives, il y a coindexation entre le SN Sujet (cf. (9c)) et le SN attribut. Peio étant le seul lieu possible ici, la contrainte **i/i* serait violée, car le Spécifieur *bere* et le mot principal *etsaia* se retrouveraient avec le même indice (on sait que les phrases radicales constituent toujours une catégorie de liage, qu'elles offrent ou non un SUJACC à l'Anaphore -cf. 10.2.). L'agrammaticalité de (22a) est donc tout à fait normale. Par contre, le caractère acceptable de (22b) fait problème. En effet, si *bere burua(ren)* devait, d'après les hypothèses formulées ci-dessus, fonctionner comme un élément anaphorique à l'intérieur duquel la contrainte (16) n'aurait pas lieu de s'appliquer, ce constituant devrait être globalement affecté du même indice que *bere* dans (22a), si bien que **i/i* serait violée à l'échelon supérieur du SN maximal, rendant, contrairement aux faits, (22c) agrammatical. Il faut donc admettre que *buru(a)* possède un indice référentiel autonome en Structure-S, au contraire de *bere*. En conséquence, on peut représenter (22b) comme suit:

- (23) [_{SN₁} [_{SN₂} *bere*₁ [_{N₂} *buru*] -a] *ren* [_{N₁} *etsai*] -a] *da*₁ *Peio*₁

La contrainte très générale A/A qui prévoit que toute règle (interprétative ou autre) ne peut s'appliquer qu'à la catégorie syntaxique maximale X_j lorsqu'une catégorie identique X_i est enchâssée dans X_j joue ici un rôle décisif: **i/i* ne concerne pas les rapports de coréférence éventuelle entre *bere* et le SN maximal *b.b.-ren etsaia*, mais seulement ceux que l'on pourrait établir (ou rejeter) entre *bere buruaren* et le SN maximal SN₁, *bere* étant X_i et *bere buruaren* X_j¹³.

¹² cf. J.-C. Milner (1984), qui cite Aoun 1981. Dans leur perspective, les possessifs anglais sont neutres quant à l'opposition [+Anaphorique]– [+Pronominal], mais se voient conférer la première valeur quand *-self* leur est adjoind. Il en irait de même pour *l'un* qui anaphoriserait ainsi *l'autre* dans les expressions 'l'un (Prép.) l'autre'.

¹³ Le fait que *bere* fonctionne toujours de manière adnominal, au contraire de *bere burua*, dont les emplois adnominaux sont relativement marginaux, n'empêche pas pour autant le premier de partager avec le second le trait [+N]. Par ailleurs, l'interprétation nécessairement disjointe de *Peio* et *haren* dans (22c) confirme l'hypothèse que les structures équatives ont pour

Cette analyse est confirmée par l'acceptabilité d'exemples comme les suivants, tout à fait parallèles:

- (24) (a) bere etsaiaren etsaia da Peio
ennemi-gén enn.-abs il-est P.-abs
'Peio est l'ennemi de son ennemi'
(b) bere nagusiaren etsaia da
maître-gén
'il est l'ennemi de son maître'

Ici en effet, la contrainte A/A impose que (16) s'applique à l'indexation comparative de *bere etsaiaren* 'de son (propre) ennemi' ou de *bere nagusiaren* 'de son (propre) maître' et du SN maximal çui contient ces expressions, et l'on a bien les indexations analogues:

- (25) [_{SN₁} [_{SN₂} bere₁ [_{N₂} etsai/nagusi] -a] -ren [_{N₁} etsai] -a] da₁ Peio₁/pro₁

6.1. On le voit, la structure interne de l'Anaphorique réfléchi argumental pose des problèmes qui se renvoient les uns aux autres: ou bien *b.b.* viole **i/i* —mais les faits exposés ci-dessus semblent indiquer que ce n'est pas le cas— ou bien l'attribution des indices référentiels (ou la vérification d'une bonne coindexation d'un point de vue interprétatif) ne relève pas du niveau appelé Structure-S, contrairement aux hypothèses les plus couramment admises en GGT: il faut bien, semble-t-il, admettre que *b.b.* ou *elkar sont des SN autonomes en syntaxe*, ce que souligne par ailleurs la marque morphologique intraverbale *d-* dans *d-u-gu* 'nous l'avons' en (8a) ou dans *d-aki-o-n* 'qu'il-lui soit' dans (10c). Vient de plus renforcer cette thèse le fait que les formes conjuguées pluripersonnelles n'admettent pas de marqueurs qui se coréfèrent. Ainsi, les ex. (26) sont acceptables, mais pas (27a), tandis que (27b) n'a jamais le sens 'il s'est vu':

- (26) (a) ikusi dugu (guk) (Peio)
vu nous-l'avons nous-erg P.-abs
'(nous,) nous l'avons vu (, Peio)'
'nous l'avons vu (, nous, Peio)'
(b) ikusi gaitu (gu) (Peio)
vu il-nous-a nous-abs P.-erg
'il nous a vus (, nous, Peio)'
(27) (a) *ikusi gaitugu (guk) (gu)
(b) ikusi du
'il l'a vu'

Selon que 'nous nous sommes vus' est de valeur réciproque ou réfléchie, on a en effet respectivement:

- (28) (a) elkar ikusi dugu (guk) [= (8a)]

effet de coindexer les Sujets et les prédicats nominaux: si ce n'était pas le cas, /d₁-a/ 'il₁-est' donnerait un SUJACC au Pronominal *haren*, et rien n'interdirait la coindexation de ce terme avec *Peio*, ce qui contredirait le Principe B de la théorie du liage (ou sa variante, le "Principe de Pica", (43), en 9.1.).

- (b) *g(e)ure burua ikusi dugu (guk)*¹⁴
 nous-même[s]-abs vu nous-l'avons (nous-erg)

Il est indéniable ici que les expressions *elkar* et *g(e)ure burua* sont traitées en morphosyntaxe comme des constituants autonomes de 3e p sg, ce qui contredit donc bien l'hypothèse qu'au niveau S l'on doive, ou même puisse, les considérer comme des éléments référentiellement identiques à leur lieu, de 1e p pl.

En conclusion, il faut donc poser (provisoirement) les principes suivants en plus du Principe A de la théorie du liage:

- (29) (a) Les Anaphores Nominales ou Argumentales basques fonctionnent syntaxiquement comme des SN autonomes;
 (b) leur interprétation référentielle (attribution ou vérification de coindexation) est limitée par les contraintes suivantes:
 I. elles ne peuvent être liées par un argument qui leur soit inférieur dans la hiérarchie actancielle (9b);
 II. elles doivent être c-commandées par leur lieu à quelque niveau de représentation.

Le principe (b-I) est clairement sémantique: selon le modèle précis adopté, il peut renvoyer soit à la "Structure Lexicale" de K. Hale, déjà citée, soit à l'*output* de la composante sémantique qui interprète les fonctions syntaxiques en termes de (θ)-rôles. Le principe (b-II) peut par contre relever soit de la Structure-S, soit de la composante sémantique qui traite de la portée (*scope*) de certains éléments, à savoir, de la "Forme Logique". Nous allons examiner cette question maintenant.

6.2. Il existe, en basque comme dans d'autres langues, une classe de prédicats appelés techniquement "Verbes-ponts", qui ont la propriété d'effacer la frontière-limite P' de leur complément phrastique, ce qui a pour effet, en anglais par ex., de permettre le gouvernement (la rection) de certains sujets de phrases non conjuguées. En basque, l'effet est d'éviter le blocage de certains mouvements, contraints selon les hypothèses développés ici et dans Rebuschi (1984-a/-b), par la condition de Subjacentence. Un ex. de Verbe-pont est fourni par le verbe complexe *uste izan/ukan* 'croire', litt. 'croyance avoir', qui admet donc que l'élément rhématique ou focal de la complétive vienne occuper la position F immédiatement à sa gauche. On comparera à cet égard (30b), acceptable, et de sens identique à (30a), à l'agrammatical (5c) (ou d):

¹⁴ Il existe aussi des structures superficiellement intransitives du type *ikusi gara* litt. 'vu nous-sommes'; 'nous nous sommes vus', de valeur soit réfléchie soit réciproque; voir Rebuschi (1982/84, chap. VI) sur cette question.

Par ailleurs, Axular distinguait entre possessifs réfléchis (ou Anaphoriques) et non-réfléchis (ou Pronominaux) à toutes les personnes. Depuis, la distinction s'est perdue pour 1es et 2es personnes, si bien que l'on a en fait aujourd'hui *gure* (anciennement Pronominal) *burua* pour 'nous-mêmes' dans la langue courante, en dépit des efforts de l'Académie basque pour réintroduire les formes anciennes. Dans les dialectes parlés en Espagne, la situation est différente, car si certains parlars opposent encore des formes comme *gere* (<*geure*) à *gure* par ex., le critère de choix est d'ordre textuel et discursif plutôt que syntaxique (phrastique). Il en va de même en ce qui concerne l'emploi de *bere* v. *haren* dans ces dialectes, cf. la note 20, ex. (D).

- (30) (a) *uste dut* [_P [_F *oinez*] *etorri dela*]
 ‘croyance je-l’ai à-pied venu qu’il est
 je crois qu’il est venu à pied/que c’est à pied qu’il est venu’
- (b) [_F *oinez*] *uste dut* [_P [_F *t*] *etorri dela*]
 ‘c’est, je crois, à pied qu’il est venu’¹⁵

A cet égard, il est remarquable de noter que les Anaphores Nominales *b.b.* et *elkar* peuvent aussi occuper dans ce cas la position F de la matrice, comme en témoignent les paraphrases suivantes:

- (31) (a) *uste dut* [_P [_F *oinez*] *etorri dela*]
 croyance je-l’ai à-pied venu qu’il est
 ‘je crois qu’il est venu à pied/que c’est à pied qu’il est venu’
- (b) [_F *bere buruaz*] *uste dut* [_P [_F *t*] *mintzatu dela*]
 ‘c’est, je crois, de lui₁-même qu’il₁ a parlé’
- (c) *uste dut* [_P [_F *elkarrez*] *mintzatu direla*]
 récipr-inst qu’ils-sont
 ‘je crois qu’ils ont parlé l’un de l’autre/les uns des autres’
- (d) [_F *elkarrez*] *uste dut* [_P [_F *t*] *mintzatu direla*]
 ‘c’est, je crois, l’un de l’autre/les uns des autres qu’ils ont parlé’

Il apparaît donc clairement à nouveau que la Structure-S n’est pas pertinente pour l’interprétation de ces Anaphores. Or il faut bien rendre compte à la fois de l’acceptabilité de (31) (b) et (d), où ces Anaphores ne sont c-commandées par aucun terme nominal, et de l’inacceptabilité de (4c) où *elkar*, selon l’analyse syntagmatique adoptée ici, est dans la même situation; de plus, dans les deux cas de figure, la trace *t* laissée par le mouvement de l’Anaphore est c-commandée, comme le montre cette reprise de (4c):

- (32) *[_P₁ [_T *elkar*₁] [_P [_F *haiek*₂] *ikusi d*₁-*u-te*₂ *t*₁ *t*₂]]

¹⁵ En dépit de la traduction française, *uste dut* ne doit pas être considéré comme une incise: la forme verbale fléchie *dela* est explicitement une forme subordonnée (complétive), celle de *da* en l’occurrence.

Par ailleurs, la réalité (interne au modèle) de l’effacement de la frontière P* se trouve corroborée par le fait que si un mot instancie la place de COMP, le mouvement de F enchâssé à F matriciel est impossible:

- (A) *uste dut* [_P [_{COMP} *ezen*] [_P [_F *oinez*] *etorri dela*]]
 que
- (B) *[_F *oinez*] *uste dut* [*ezen* [[_F *t*] *etorri dela*]]

Enfin, pour simplifier la présentation, je ne note ni la trace *t* à droite du V de la subordonnée du complément promu en position F (toujours dans la subordonnée) ni le *pro* Sujet du verbe de cette même proposition.

Il suit de là que, contrairement à l'hypothèse émise au § 2., l'impossibilité pour les Anaphores Nominales d'occuper une position de Topique ne relève pas en fait de la Structure-S, mais d'un niveau de représentation où la portée des éléments, on l'a dit, joue un rôle décisif: dans le cadre théorique adopté ici, il ne peut manifestement s'agir que de la Forme Logique. Il faut donc reprendre (29) en précisant maintenant le niveau de représentation requis pour (b-II):

(33) Les Anaphores Nominales basques sont soumises aux principes suivants:

- (a) elles fonctionnent de manière autonome en Structure-S (ou niveau de représentation morpho-syntaxique);
- (b) elles doivent avoir pour antécédent un Argument qui possède un θ -rôle supérieur au niveau de la Structure Lexicale (ou niveau de représentation des rôles sémantiques);
- (c) elles doivent également être liées au niveau de la Forme Logique¹⁶.

Or il ne fait guère de doute que si (33a), justifié par nos analyses de (22) et (26) à (28), est une contrainte spécifique au basque (ou, plus généralement, soumise à variation paramétrique), (33b) et (c) sont par contre des "universaux" découlant probablement d'invariants plus profonds (voir la note 16). La question se pose donc de savoir dans quelle mesure (33a) peut être rattaché à d'autres propriétés typologiques du basque, et en particulier à l'absence de SV dans cette langue.

En fait, cette absence, considérée jusqu'ici comme la propriété définitoire des langues non-configurationnelles (cf. (14)), découle d'une option paramétrique beaucoup plus générale ou abstraite, que K. Hale (*op. cit.*) a décrite dans des termes proches des suivants (plus explicites):

- (34) (a) Dans les langues configurationnelles, le Principe de Projection est valide pour la paire de niveaux de représentation/Structure Lexicale-Structure Syntagmatique/;
- (b) dans les langues non-configurationnelles, le Principe de Projection n'est pas valide pour cette paire.

La supériorité du Sujet défini sémantiquement en (9c) ne vaut donc, dans les langues non-configurationnelles, que pour la Structure Lexicale, ce qui justifie (33b) (en ce qui concerne l'objet de cette étude: bien sur, il existe bien d'autres secteurs "hyper-syntaxiques" dans lesquels cette supériorité se manifeste également), et permet de prédire, une fois associée à (34b), qu'elle ne se manifeste *pas nécessairement* en (morpho-) syntaxe, d'où les options offertes par (14b), et quelques propriétés particulières supplémentaires du basque permises par la conjonction de ces options, propriétés que nous allons examiner maintenant^{17, 18}.

¹⁶ Dans le modèle énonciatif développé par A. Culioli, où la distinction entre divers niveaux de représentation n'a pas de sens, les points (b) et (c) se ramènent à la simple constatation suivante: les Anaphores Nominales ne peuvent être ni repère prédicatif ni repère énonciatif d'une lexis quelconque, constatation qui doit en fait pouvoir se dériver de principes plus fondamentaux liés à la théorie du "repérage" linguistique: cf. à cet égard Culioli (1976 & 1982).

¹⁷ Un exemple particulièrement frappant de la non manifestation de la supériorité du Sujet en (morpho-) syntaxe basque est fourni par le fait qu'il *n'est pas* le constituant obligatoire de l'énoncé: c'est le SN absolutif, éventuellement vide (*pro*) qui seul en effet doit toujours être

2.e partie: Les Anaphores Adnominales ou Non-argumentales

7.1. Il a été dit au § 5.1. qu'une expression comme *bere burua*, lorsqu'elle signifie 'sa₁ propre tête₂', a des propriétés syntaxiques différentes de la même expression fonctionnant comme Anaphore nominale globale ('lui-même', 'se' réfléchi). Je vais illustrer cela en approfondissant la description des SN et SP qui contiennent un possessif ou Spécifieur réfléchi. Cependant, une précision concernant les dialectes est absolument nécessaire auparavant, car si les données exposées dans la 1e Partie relèvent presque toutes du "basque commun", celles qui vont suivre doivent être comprises comme se rapportant à un usage navarro-labourdin restreint ou classique, tel qu'il se manifestait chez un auteur comme P. de Axular (cité à la note 5), et tel qu'il se manifeste et se vérifie encore aujourd'hui chez certains bascophones originaire du nord de la Bidassoa (Navarre, Labourd, Soule). Concrètement, la question qui se pose est celle de l'élargissement des contextes dans lesquels le gén. Anaphorique *bere* peut et/ou doit apparaître au lieu du génitif Pronominal (et fondamentalement déictique) *haren* (cf. (17) & (18)). Cet élargissement peut être dû, chez certains locuteurs du Pays basque nord, à l'influence des dialectes parlés en Espagne —mais on ne fait là que reculer géographiquement le problème: il s'agit plus probablement et plus directement des relations abstraites qu'entretiennent expressions réfléchies, emphatiques et topicalisantes dans

minimalement représenté dans les phrases conjuguées, qu'il corresponde au Sujet (phrases intransitives) ou au complément (phrases transitives). Considérons ce dernier cas, qui est le seul pertinent. On notera d'abord que (A) a deux interprétations distinctes, (B) et (C):

- (A) jaten du *pro-k pro*
mangeant il-l'a
- (B) 'il le/en mange'.
- (C) 'il mange'.

On voit donc que *pro* (absolutif) peut être soit défini, soit indéfini (de référence "arbitraire"), tout comme PRO en français ou en anglais. Mais *pro-k* (*pro* à l'ergatif) est nécessairement défini: (A) ne peut jamais signifier 'on mange', avec Sujet et Objet tous deux arbitraires. Pour rendre ce sens, on recourt à:

- (D) jaten da *pro*
mangeant il-est

qui, à son tour, a aussi deux interprétations:

- (E) 'ça₁ se₁ mange' (*pro* est alors défini et épelable par un pronom).
- (F) 'on/des gens mange(nt)'.

En clair, c'est le mangé, et non le mangeur, qui doit être obligatoirement marqué dans la phrase, ne serait-ce que minimalement, par recours à *pro* arbitraire et à la marque de 3e p sg absolutive dans la forme verbale flechie. De toute évidence, cette propriété est liée à l'option "construction ergative" ouverte par (14b), ce choix dérivant, on l'a vu, de (34b).

¹⁸ Il faut laisser à des recherches ultérieures le soin de démontrer (éventuellement) que (33c) est également un universel, et est donc valable pour toutes les langues non-configurationnelles, quel qu'en soit le (sous-)type; en effet, le modèle génératif ne relie pas directement la Structure Lexicale et la Forme Logique; donc, si en fonction de (34b) la représentation syntaxique ne traduit pas la supériorité du Sujet en Structure-S dans certaines langues, on ne voit guère comment la Forme Logique, élaborée à partir de cette dernière, devrait malgré tout manifester cette supériorité —à moins d'en poser indépendamment la nécessité, ce qui apporte alors une certaine redondance, certainement inutile, dans le modèle. On voit ici tout l'intérêt qu'apportent les hypothèses culioliennes auxquelles il a été fait allusion dans la note 16.

de nombreuses langues, questions passionnantes sur lesquelles il faut reconnaître que la théorie générative n'a sans doute pas grand-chose à dire, et que je laisserai donc de côté ici. Plus spécifiquement, la variété de basque qui va être décrite ici sera celle dans laquelle l'usage de *bere* est *maximalement restreint*, et celui de *haren*, corrélativement maximalement étendu.

7.2. On a donc vu *supra* deux limitations concernant la position des Anaphores Nominales: elles ne peuvent être ni topicalisées, ni titulaires du θ -rôle supérieur ou de la fonction de Sujet, ou plus généralement d'un θ -rôle supérieur à celui de leur lieu. Or ces deux restrictions sont sans effet sur les SN (ou SP) qui contiennent un possessif réfléchi: (35a) montre que *bere* peut être dans un SN topicalisé, et (35b) que ce SN topicalisé peut même être déplacé en position T d'une phrase matrice dont le prédicat n'est pas un verbe-pont (cf. (5a-b)), le lieu de l'Anaphorique (qu'il s'agisse d'un clitique sous FLEX ou d'un SN vide ou plein coindexé avec un élément nominal ACC sous FLEX) ne c-commandant cet Anaphorique dans aucun des deux cas:

- (35) (a) $\left\{ \begin{array}{l} \text{bere} \\ * \text{haren} \end{array} \right\}$ aldetik, oinez etorri da Peio/*pro*
 côté-abl à-pied venu il-est P-abs/*pro*-abs
 'de son₁ côté, Peio₁/il₁ est venu à pied'
- (b) $\left\{ \begin{array}{l} \text{bere} \\ * \text{haren} \end{array} \right\}$ aldetik, oroitzen naiz [oiniez etorri dela (Peio)]
 souvent je-suis [oiniez etorri dela (Peio)]
 'de son₁ côté, je me souviens que c'est à pied qu'il est venu (Peio₁)'

(35a) ne montre pas directement que la position T décrite par (6a) c-commande le reste de l'énoncé sans que la réciproque soit vraie. Par contre, dans (35b), on a bien d'une part un verbe conjugué (*naiz*) dans la matrice, et d'autre part une forme explicitement subordonnée de l'aux. *da*, *dela*, dans la proposition enchâssée qui contient le (co-)réfèrent de *bere*. Pour que ce dernier terme soit interprétable, il lui faut un SUJACC (SUJET accessible: cf (15)) définissant sa catégorie de liage, et pour qu'il soit correctement interprété, il lui faut de plus un lieu qui le c-commande. Ceci signifie clairement que l'interprétation de *bere* ne peut se faire qu'à un niveau de représentation de la phrase distinct de la Structure-S, à savoir, un niveau de représentation où *bere* serait c-commandé et par ACC dans FLEX (*dela*) et par *Peio* (ou *pro*) -si le SUJET *d-* dans *dela* n'est pas un clitique pouvant servir de lieu.

En d'autres termes, force est de reconnaître l'existence d'un niveau de représentation, la Structure Profonde, d'où l'on dériverait les Structures-S par application de la transformation "Déplacer α " (la seule transformation admise aujourd'hui par la GGT), mais, surtout, où les principes de la théorie du liage devraient s'appliquer, en basque du moins¹⁹. Compatibles avec les données et cette hypothèse seraient donc les deux représentations suivantes, correspondant respectivement à (35) (a) et (b) par mouvement:

¹⁹ On pourrait penser que l'existence (dans le modèle génératif) d'une Structure Profonde distincte de la Structure-S va de soi. Or il n'en est rien, en ce qui concerne précisément les langues non-configurationnelles: Chomsky (1981) suggère ainsi que ces langues n'ont pas de transformations, et Hale (1983) suggère en conséquence d'éliminer le niveau de représentation dit "Structure Profonde" de leur grammaire, d'où le concept de "Structure Syntagmatique" ("*Phrase Structure*") utilisé en (34).

(36) (a) [_P, [_T] [_P [_F] etorri da Peio oinez bere aldetik]]

(b) [[T][oroitzen naiz [[T] [[F] etorri dela (P.) oinez b. ald.]]]]

8. Nous avons eu recours plus haut au niveau dit Structure Lexicale pour expliquer que les Anaphores Nominales ne pouvaient être Sujet. On pourrait donc objecter ici que le recours à la Structure Profonde est inutile. Or cette objection ne tient pas: en effet, une autre propriété intéressante des SN spécifiés par *bere* est qu'ils peuvent fonctionner eux-mêmes comme Sujet ou Premier Argument, même en phrase radicale simple (ce qui serait impossible pour les SN latins spécifiés par *suus*, qui est également une Anaphore Non-argumentale, ou par leurs équivalens polonais en *swój*, par ex.). Sont ainsi grammaticaux tous les ex. suivants avec *bere*, et agrammaticaux ceux avec *haren* le remplaçant, s'il doit y avoir coréférence entre le possesseur et l'autre élément nominal (*Peio* ou *pro*):

(37) (a) Peio, $\left\{ \begin{array}{l} \text{bere} \\ * \text{haren} \end{array} \right\}$ txakurra ausiki du
chien-sg-erg mordu il-l'a
'Peio₁, c'est son₁ chien qui l₁'a mordu'

(b) $\left\{ \begin{array}{l} \text{bere} \\ * \text{haren} \end{array} \right\}$ txakurra ausiki du Peio
'c'est son₁ chien qui l₁'a mordu, Peio₁'

(c) ausiki du $\left\{ \begin{array}{l} \text{bere} \\ * \text{haren} \end{array} \right\}$ txakurra *pro*
'son₁ chien l₁'a mordu'

De façon plus générale, comme l'écrivait P. Lafitte (1962, p. 92, § 209):

“Le [possessif] réfléchi dépend d'ordinaire du verbe à un mode personnel de la proposition où il se trouve; il se réfère à un possesseur *désigné* comme sujet, complément direct ou complément indirect *dans la forme verbale* [fléchie]” [c'est P. L. qui souligne].

Inversement, *bere* est normalement impossible s'il ne correspond pas à un terme marqué dans la FVF (forme verbale fléchie):

(38) (a) *bere txakurra hil da
chien-abs mort il-est

(b) haren txakurra hil da
'son chien est mort'

(c) bere txakurra hil zaio
il-lui-est
id., litt. “son₁ chien lui₁ est mort”

(d) haren txakurra hil zaio
'son₁ chien lui₂ est mort'

Qui plus est, le référent doit appartenir à la même proposition conjuguée: contrairement à ce qui se passe en latin à nouveau, il est impossible de recourir à un argument ou actant, fût-il le Sujet, d'une proposition matrice pour lier (interpréter) *bere*²⁰:

²⁰ Dans les variétés non restreintes de navarro-labourdin, il existe deux cas typiques d'écart par rapport à l'usage restreint. Le premier consiste précisément à permettre le liage de *bere* par le Sujet d'une proposition matrice; en voici un ex. (P. Arradoy 1966, p. 39):

- (A) urte hortan egin zuen bere testamenta (...) garbiki
 an dém-loc fait elle-l'avait b. testament clairement
 finkatuz [nori joanen ziren BERE ontasunak]
 réglant qui-dat aller-fut (qu')ils-étaient b. richesse-pl-abs
 'cette année-là, elle fit son testament, en fixant clairement [à qui iraient ses biens]'

(Le fait de savoir si le Sujet extérieur à la phrase intransitive conjuguée qui contient la deuxième occurrence de *bere* (en capitales) est un PRO Sujet de *finkatuz*, ou le *pro* Sujet de *egin zuen* est sans importance ici; voir la 4e partie sur ces questions.)

L'autre écart est représenté par les structures nominales coordonnées de type [_{NS₀} [SN₁] & [SN₂ Poss N]] avec coréférence objective entre SN₁ et le Spécifieur Poss de SN₂. Dans l'usage restreint, *haren* (le Pronominal ACC) est de rigueur, puisque ce n'est pas SN₁ en tant que tel qui est représenté par le matériel ACC dans la flexion verbale: cf. pour cet usage restreint (B), de D. Landart (1981, p. 119). Dans l'usage non restreint par contre, *bere* est employé, surtout quand le référent du SN₁ est senti comme *dominant sémantiquement* le ou les élément(s) décrit(s) par SN₂; l'ex. (C) qui illustre ce principe est dû à un membre de l'Académie Basque (P. Xarriton 1981, p. 5):

- (B) ez gaituzte naski, ez Inchauspek ez eta HAREN
 nég ils-nous-ont certes nég Inchaupê-erg nég et ses[+Pron]
 kidekoek lagunduko
 associé-pl-erg aider-fut
 'certes ni Inchauspê, ni ses₁ acolytes ne nous aideront'
- (C) zortzi antzerki lan kondatu ditugu [[Daniel
 huit théâtre travail-abs compté nous-les-avons D.
 Landartek eta [BERE taldeek] aurkeztu dizkigutenak
 Landart-erg et b. troupe-pl-erg présenté ils-nous-les-ont-rel-pl-abs
 'nous avons compté huit pièces de théâtre que D. L. et ses troupes nous ont (déjà) jouées'

De tels phénomènes, qui méritent un examen approfondi, semblent indiquer que c'est la définition même du domaine de liage qui doit être remaniée selon les deux variétés de basque navarro-labourdin décrites: voir encore à ce sujet les notes 23 et 29.

En ce qui concerne les dialectes parlés en Espagne, la situation est toute différente, comme cela a été dit en 7.1.: *bere* y est en effet systématiquement utilisé lorsque le Spécifieur dénote la personne au sujet de laquelle le texte se construit. En voici un ex. assez long, qui permettra de vérifier que si le basque du Nord est (relativement) "orienté vers le Sujet", celui du Sud est, de ce point de vue, nettement plus "orienté vers le Topique", pour paraphraser l'expression de Li & Thompson (1976), qui opposent entre autres des "*Subject-Prominent Languages*" et des "*Topic-Prominent Languages*". Le texte est de J. San Martín, également membre de l'Académie basque (1961, p. 13); pour en écourter la présentation, je ne note pas le mot-à-mot, mais souligne simplement les usages de *bere* conformes à l'usage (restreint ou non) du Nord, et utilise des capitales pour indiquer ceux qui y sont absolument exclus.

- (D) Antzuolan bakardade aundian bizi izan zan Antero. BERE (1) ideak orduango Ber-garan ez ba-ziran ontzat artzen, Antzuola etzan izan erri obeagoa. Berak jenio zital xamarra omen zuan eta BERE (2) emaztea ere ez omen zetorren zearo bat. Aurre-

- (39) *Peiok [bere txakurra hil dela] erran daut
 P.-erg qu'il-est dit il-me-l'a
 'Peio m'a dit que son chien est mort'

9.1. Notons cependant que la substitution de *haren* à *bere* dans (39) donne un résultat douteux: la référence disjointe entre *Peio(k)* et *haren* paraît plus naturelle que leur coréférence: cf. (40); mais ceci est peut-être dû à la possibilité qu'a le basque d'employer malgré tout *bere*, en utilisant une construction du type (38c), c'est-à-dire (41a):

- (40) (a) Peiok [*haren* txakurra hil dela] erran daut (cf. (38))
 (b) ?'Peio₁ m'a dit que son₁ chien est mort'
 (c) Peio₁ m'a dit que son₂ chien est mort'
- (41) (a) Peiok [bere txakurra hil zaiola] erran daut
 qu'il-lui-est
 'Peio₁ m'a dit que son₁ chien "lui₁" est mort'
 'Peio₁ m'a dit que son₂ chien "lui₂" est mort'

L'existence de deux interprétations distinctes pour (41a) pourrait faire penser que l'explication fonctionnelle proposée n'est pas vraiment opératoire, puisque la seule coréférence obligatoire est entre *bere* et le *-o-* datif de *zaiola* ou le SN vide (pro) également datif qui lui correspond dans la proposition enchâssée: ces deux éléments Pronominaux "co-superscrits" sont libres dans leur catégorie de liage, la phrase enchâssée conjuguée, et *peuvent* donc simplement avoir un élément coréférentiel dans la matrice (Principe B).

On peut cependant soutenir l'approche fonctionnelle, mais en la développant et en l'appuyant sur deux hypothèses plus spécifiques, l'une propre à la théorie du liage en général, et l'autre plus particulière à la grammaire basque.

La première est celle, proposée indépendamment par Chomsky, exprimée par (42) et dont la traduction est de P. Pica (1984-a); j'y ajoute immédiatement (43) qui, selon le même auteur, remplace avantageusement le Principe B de la théorie du liage appelé à l'instant:

- (42) "Avoid Pronoun": éviter un pronom autant que faire se peut.

rantzean etzuan Anterok *bere* (3) buruarentzat, eta batez ere *bere* (4) gogoarentzat, pakerik arkitu. Ingurukoak etzituzten BERE (5) ideak ongi ulertzen. Baña, *bere* (6) bakardadea ezitze alde edo, zartzarora, literaturari ekin zion txolarte libreetan. Orduan idatzi zituen "Patxiko Txerren" eta beste lanen batzuek. Tamalez, BERE (7) eriotza ondoren, beste idazlanak BERE (8) senideak erre zituzten.

'Antero vécut très solitairement à Anzuola. Si SES (1) idées n'étaient guère acceptées dans le Vergara d'alors, Anzuola ne fut pas un meilleur lieu. Il avait paraît-il un assez mauvais caractère, et SA (2) femme n'était sans doute pas toujours d'accord [avec lui]. Comme les années passaient, Antero ne trouva de paix ni pour lui-même [litt. *sa* (3) tête] ni pour *son* (4) esprit. Les gens du voisinage ne comprenaient pas bien SES (5) idées. Mais, en approchant de la vieillesse, probablement pour adoucir *sa* (6) solitude, il se mit à [faire de] la littérature dans ses [litt. Ø-les] moments libres. C'est alors qu'il écrivit "P. Tx." et quelques autres ouvrages. Malheureusement, après SA (7) mort, SES (8) parents brûlèrent les (=ses) autres écrits'.

- (43) Un pronom X ne doit être libre dans sa catégorie gouvernante Y que ssi il existe une anaphore Z pouvant être employée à la place de X dans Y (p. 126)²¹.

(Le mot “pronom” doit bien entendu se comprendre ici comme “Pronominal”).

(43) n’a pas d’incidence directe sur l’opposition entre (40a) et (41a), mais peut cependant indiquer pourquoi l’évolution du basque se fait dans le sens d’un élargissement de l’Anaphorique *bere* plutôt que de son rétrécissement: cf. l’évolution de latin *suus* et la note 20.

En tout état de cause (42) ne favorise pas seulement le caractère non marqué du phénomène dit “*pro-drop*” (pronoms personnels phonétiquement vides) par ex., mais semble aussi permettre de comprendre pourquoi (41a) est préféré à (40a) quand l’interprétation (b) est recherchée: un Pronominal est utilisé dans (40a), et un Anaphorique dans (41a).

9.2. Une difficulté subsiste cependant: un principe fonctionnel comme (42) ne peut guère être censé faire “préférer”, donc *choisir en performance*, tel modèle syntaxique de phrase plutôt que tel autre, à moins qu’il ne s’agisse, en dernière analyse, de ce qui pourrait bien être un exemple de remise en cause de la distinction entre compétence et performance, question dont ce n’est pas le lieu ici de débattre.

Mais il existe un autre principe que le basque manifeste dans un large éventail de constructions apparemment très diverses, et que l’on peut exprimer comme suit:

- (44) Repérer autant que faire se peut.

La notion de repérage est empruntée aux travaux d’A. Culioli (1976, 1982). En termes plus concrets et générativistes, on pourrait reformuler (44) en:

- (45) Utiliser de préférence des structures grammaticales dans lesquelles un nombre maximal de coindexations est possible.

Une justification détaillée de ce principe ne peut se faire ici: je noterai donc simplement quelques exemples qui l’illustrent:

(A) Bien que des constructions comme (46a) soient acceptables, des paraphrases du type (46b) semblent toujours plus idiomatiques:

- (46) (a) ene txakurra hil da
 mon chien-abs mort il-est
 ‘mon [+Pron.] chien est mort
- (b) ene/ne(u)re txakurra hil zait
 mon il-m’est
 id., litt. “mon chien m’est mort” (cf. (41))

(Sur *ene/nere* s’opposant à *neure*, voir la note 14.)

²¹ (43) évite ainsi que fr. *me, te...* soient des exceptions à la théorie du liage dans les constructions réfléchies, ou que *his* dans angl. *he₁ read his_{1/2} book* soit traité comme soit un Anaphorique soit un Pronominal selon l’interprétation, position évidemment circulaire. Je reviendrai sur ce principe de Pica plus loin.

Malgré tout, pour simplifier l’exposition, j’utiliserai parfois par la suite le Principe B de Chomsky au lieu de (43), lorsque rien d’important ne sera en jeu.

(B) Avec des prédicats statiques, le possesseur sera souvent marqué par un ergatif:

(47) (a) haien semea apeza da
leur fils-sg-abs prêtre-sg-abs il-est
'leur [+Pron.] fils est prêtre'

(b) (beren) semea apeza dute
ils-l'ont
id., litt. "ils [*pro*, erg] ont le/leur [+Anaph.] fils prêtre"
(Lafitte, *op. cit.*)

(Faut-il insister sur l'opposition entre le Pronominal *haien* en (a) et l'Anaphorique –qui alterne avec \emptyset – en (b)?)

(C) Ce type d'*implication des personnes* peut s'étendre aux énonciateurs, comme dans les paires suivantes:

(48) (a) nor zara?
qui-abs vous-êtes
'qui êtes-vous?'

(b) nor zaitut?
je-vous-ai
id., litt. "qui vous ai-je?" (Lafitte, *ibid.*)

(49) (a) hau eri da
celui-ci-abs malade il-est
'celui-ci est malade'

(b) hau eri dugu
nous-l'avons
id., litt. "nous avons celui-ci [de/qui est] malade"

(50) (a) etxean dago
maison-loc il-reste
'il reste à la maison'

(b) etxean daukagu/daukazu
id., litt. "nous le tenons/vous le tenez à la maison"

(D) Qui plus est, ce repérage entre énoncé et énonciateurs s'est même grammaticalisé, quand la relation du locuteur à l'interlocuteur est familière et s'exprime par le tutoiement: une fois le tutoiement choisi pour référer à l'interlocuteur comme actant, une marque de 2 p sg doit apparaître dans la FVF même quand il n'est plus interprétable comme un Argument, et qu'aucun pronom ne peut donc être utilisé pour le marquer dans la construction:

(51) etor bahendi ni ere etor nintekek [*ninteke]
venir-rad si-tu-hypoth moi-abs aussi je-cond.+tut.
'si tu venais, moi aussi je viendrais'

Ici, la forme aux. du conditionnel *nintekek* est pourvue d'un suffixe de 2e p sg masc, et son absence (*ninteke*, forme dite neutre) rendrait l'ensemble de l'énoncé (51) inacceptable, bien que chacune des deux propositions soit, vue indépendamment, bien construite. (Pour plus de détails sur ces constructions implicatives et allocutives, voir Rebuschi 1981, et 1982/84, chap. VIII & IX.)

(E) Enfin et surtout, la conjugaison pluripersonnelle (qui va jusqu'à incorporer trois marques personnelles distinctes d'Arguments, plus éventuellement celle de l'interlocuteur tutoyé, comme en (52)), peut aussi être considérée comme un effet conjugué de (14b) et de (44) ou (45):

- (52) guk bi anaiei liburuak eman zizkiekagu
 nous-erg deux frère-pl-dat livre-pl-abs donné nous-les-leur-avons+tut.
 'nous avons donné les livres aux deux frères'

(Sur les rapports entre marques allocutives —ou de tutoiement— et théorie du liage, voir la note 37.)

9.3. Nous pouvons maintenant revenir à (40)-(41): d'après (45), qui est sans doute plus naturel en basque que dans d'autres langues, et représenterait donc un nouveau "paramètre", (53b) ci-dessous sera toujours au moins aussi bon que (53a):

- (53) (a) Peioren txakurra hil da
 Peio-gén chien-sg-abs mort il-est
 'le chien de Peio est mort'
 (b) Peiori (bere) txakurra hil zaio
 P.-dat il-lui-est
 id., litt. "à Peio, le/son chien lui est mort"

Or (42), qui reste apparemment un "universel", *ne peut pas* expliquer le caractère plus idiomatique de (53b) par rapport à (53a): ici, c'est le principe plus spécifique (44/45) qui est déterminant, si bien que, d'une part, on ne peut pas considérer ce dernier comme dérivant de (42) et que, d'autre part, il faut admettre que la préférence pour (41a) contre (40a) s'explique par la *convergence* de ces facteurs "fonctionnels" distincts.

Rappelons cependant que l'interprétation (b) de (40a) reste possible à la limite, puisque (45) ne saurait représenter qu'une tendance, et que d'autre part la variété de basque décrite utilise maximalelement les Pronominaux et minimalelement les Anaphoriques (dans un contexte fixe donné)²².

10.1. Nous avons vu au § 7. que les SN dont le Spécifieur était un Anaphorique pouvaient être topicalisés, et au § 8. qu'ils pouvaient être Sujet ou Premier Argument. Il est sans doute utile d'ajouter, avant de reconsidérer la définition du domaine de liage des Anaphores Adnominales, que ces SN peuvent être aussi, à la fois, topicalisés et Sujets. Ainsi, même s'il est vrai qu'un ex. comme (54) passe mal hors contexte, par contre, en contexte, (55) (où le Sujet est transitif, donc à l'ergatif), et (56) (dont le Sujet est intransitif, donc à l'absolutif) ne soulèvent aucune difficulté:

- (54) ?bere txakurrak, Peio ausiki du
 chien-sg-erg P.-abs mordu il-l'a
 'son_i chien, c'est Peio, qu'il a mordu' (cp. (37))
 (55) [T geure gogoak] [F hanbat segurantza] emaiten deraku
 notre volonté-sg-erg tant assurance-abs donnant il-nous-l'a
 'notre dessein nous donne tant d'assurance' (Ax. 42/110)

²² Ce qui est corroboré par le fait que l'interprétation (b) de (40) passe beaucoup plus mal chez les bascophones dont le système anaphorique est *non* restreint.

- (56) zeren [_T bere gerla guztiak]... [_F hiri hartatik] sortzen
 car b. guerre tout-pl-abs ville cette-abl naissant
 zeiztela
 qu'ils/elles-lui-étaient
 'car toutes leurs₁ guerres leur₁ venaient de cette ville' (Ax. 18/68)

Notons à propos de (55) que *geure* 'notre' est la forme Anaphorique correspondant au Pronominal *gure*. Or seul ce dernier existe aujourd'hui dans la langue courante (cf. la note 14): on voit à nouveau se vérifier la validité du principe de Pica (43); en effet, s'il s'était égi de 3e p., on aurait bien dans la langue actuelle, *beren gogoak* et non **haien* pour 'leur volonté/esprit'; mais comme l'Anaphorique *geure* n'est plus vivant en navarro-labourdin contemporain, le Pronominal *gure* n'aurait pas besoin d'être libre dans son domaine de liage.

10.2. Revenons maintenant à la définition de ce domaine de liage des Anaphores Adnominales: comme elles doivent y être c-commandées par leur lieu, et comme les SN qui les contiennent et qu'elles spécifient peuvent être tant Sujets que Topiques, il est évident que les niveaux dits Structure Lexicale, Structure-S ou Forme Logique ne sont pas pertinents: *les Anaphores possessives Non-argumentales doivent être liées en Structure Profonde*, comme cela avait été annoncé en 7.2.

De plus, on a vu qu'elles peuvent être liées par un non-Sujet, soit qu'elles appartiennent à un SN Sujet, comme dans (37), (55) ou (56), soit plus simplement qu'un terme quel qu'il soit, mais représenté dans la FVF, les lie, comme c'est le cas pour le SN datif suivant:

- (57) $\left. \begin{array}{l} \text{bere} \\ \text{*haren} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{amaz} \\ \text{mère-sg-instr} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{mintzatu} \\ \text{parlé} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{natzai} \\ \text{je-lui-suis} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Mayi-ri/pro-ri} \\ \text{M.-dat pro-dat} \end{array}$
 'j'ai parlé de sa₁ mère à Mayi₁/je lui₁ ai parlé de sa₁ mère'

Ceci a pour effet de créer des ambiguïtés incontournables, bien connues des grammairiens basques:

- (58) Peiok Mayi-ri bere argazkia erakutsi dio
 P.-erg M.-dat photo-sg-abs montré il-le/la-lui-a
 'Peio₁ a montré sa_{1/2} photo à Mayi₂'

Dans de telles constructions, il n'existe aucun moyen d'indiquer si *bere* renvoie au Sujet *Peio(k)* ou au complément indirect *Mayi(ri)*, bien que, dans les variétés non restreintes, il y ait une certaine tendance à privilégier le Sujet comme antécédent (cf. Harymbat & Pons 1963, pp. 172-3).

10.3. Comme il n'est pas certain que les Spécificateurs des SN soient gouvernés, reconsidérons donc la deuxième définition de la catégorie de liage vue plus haut: (13b), reprise légèrement modifiée ici comme (59), et associée à (60a) qui, au vu des exemples (39) à (41), remplace avantageusement en grammaire basque le principe (60b) proposé par Chomsky (1981)²³:

²³ Reprenons en effet l'ex. (39): la proposition enchâssée [bere txakurra, hil dela₁] n'étant par définition pas radicale, et *bere* n'ayant pas de SUJET accessible (l'attribution de l'indice 1 du *d-* de *dela* 'qu'il est', accordé avec *txakurra*₁, violant (16), car on aurait *₁ bere₁ txakurra₁], (60b) devrait permettre à la phrase complète de fonctionner comme la catégorie de liage de *bere*, et d'être grammaticale: le suffixe erg $-\emptyset$ de *daut* /d₁ -au-t₂- \emptyset ₃/ 'il, me₂ l₁' a' devrait être

(59) X est la catégorie de liage de Y ssi X est la catégorie minimale P ou SN qui contient Y et un SUJET Z accessible à Y.

(60) (a) Toute phrase conjuguée est une catégorie de liage;

(b) toute phrase radicale est une catégorie de liage.

De toute évidence (59) et (60) (a) ou (b) *peuvent* faire double emploi lorsque l'on a affaire à une phrase conjuguée (et/ou radicale) puisque *bere* doit y trouver un antécédent ou lieu, que cette phrase contienne un SUJACC ou non, mais ce n'est pas toujours le cas.

D'un autre côté, le recours à la notion même de SUJACC dans *G & B* était censé unifier trois domaines morpho-syntaxiques distincts, comme on l'a vu en 4.3. (cf. (15) et la note 10):

(61) (a) Le SUJET d'une phrase conjuguée est le morphème nominal ACC [ord] de FLEX[ion] coindexé (co-superscrit) avec le Sujet de cette phrase;

(b) le SUJET d'une phrase non conjuguée est son Sujet;

(c) le SUJET d'un SN est son Spécifieur éventuel, morphologiquement au génitif et désignant le "Possesseur" du Nom principal.

Se pose donc la question, soulevée au § 4., de savoir s'il y a un seul élément "nominal" ACC dans une FVF bi-ou tri-personnelle basque, auquel cas la généralisation proposée par Chomsky resterait valable (du moins en ce qui concerne (61) (a) et (c) pour le moment), ou s'il faut reconnaître qu'il y en a jusqu'à trois: dans ce cas, l'unification suggérée serait un leurre.

Reprenons donc les trois ex. de (37), dont la Structure-P serait, d'après les hypothèses développées ici, (62):

(62) [_P[T] [_P[F] [_V ausiki] [_{FLEX} d₁-u-Ø₂] [_{SN} Peio₁] [_{SN} bere₁
 mordu il₂-l₁'a P.-abs
 txakurrak₂]]]
 chien₂-sg-erg
 'son₁ chien₂ a₂ mordu Peio₁'

Si le SUJACC doit, en fonction de (61a), être unique et correspondre à la marque Ø du Sujet (*bere*) *txakurrak* dans FLEX, on voit que l'attribution de son indice à l'Anaphorique *bere* violerait (16), *i/i: on aurait en effet [₂ bere₂ [txakurrak₂]]. En d'autres termes (62) et ses variantes (37) (a) à (c) seraient grammaticales grâce à (60a) et à l'existence, dans la phrase considérée, d'un lieu disponible (*Peio*), mais *en dépit de* (59), si bien que l'unification que cette définition recherchait est impossible —

un SUJACC pour *bere*, et le Sujet ou Premier Argument *Peio(k)* devrait effectivement lier cette Anaphore, toutes choses contraires aux faits. Seul donc le remplacement de (60b) par (60a) permet de rendre compte de la situation.

Notons à cet égard que le choix entre (60) (a) et (b) pourrait bien être paramétrique: le latin se contenterait de (b), mais le polonais et le navarro-labourdin "restreint" exigeraient (a); ses variétés non restreintes se rapprocheraient de (b) également, mais d'autres facteurs, de nature plus directement sémantique, seraient aussi à prendre en compte (cf. la note 20).

à moins précisément de modifier (61a) de façon à reconnaître l'existence de jusqu'à trois SUJETs distincts par phrase simple conjuguée, ce qui, tout d'abord, serait une meilleure façon d'intégrer dans la grammaire du basque la donnée morphologique indiscutable que représente la conjugaison pluripersonnelle, et ensuite et surtout, permettrait de reconnaître dans le préfixe d_1 - de FLEX dans (62) un SUJACC pour *bere*, tout comme dans le *-o-* de *natzaio* en (57) ou de *dio* en (58).

10.4. La généralisation (61a) ne tient donc pas: si tant les Anaphores Argumentales *bere burua* et *elkar* que les Anaphores Non-argumentales ou Adnominales comme *bere* doivent être liées dans une phrase conjuguée minimale (pour rester dans les cas les plus simples vus jusqu'ici), ces deux types d'éléments Anaphoriques entretiennent des relations toutes différentes aux autres constituants de la phrase. Ainsi, ce n'est pas le morphème ACC de FLEX qui est déterminant pour les premières, mais bien directement le Sujet de la phrase, en tant qu'il détermine un domaine dans lequel elles doivent se trouver, à un certain niveau de représentation, pour y être liées. Pour les secondes par contre, les morphèmes ACC de FLEX sont bien pertinents: ils déterminent un autre domaine, à un autre niveau de représentation. L'unité putative de ces deux domaines et de ces différents niveaux ou plans de représentation, cela va de soi, pouvait faire illusion dans une langue configurationnelle comme l'anglais où, par définition, les niveaux syntaxiques sont une projection de la Structure Lexicale, et où, de plus, la conjugaison est monopersonnelle: Sujet et SUJET peuvent alors se confondre à tous les niveaux de représentation. Mais les données du basque relativisent tout cela. On peut en effet résumer les différentes propriétés des Anaphores phonétiquement non nulles de cette langue comme suit:

- (63) (a) Les Anaphores Nominales ou Argumentales doivent être liées:
- (i) dans le domaine du Sujet (ou Premier Argument);
 - (ii) aux niveaux dits Structure Lexicale et Forme Logique²⁴;
 - (iii) et, dans les cas non-marqués, par le Sujet lui-même²⁵.
- (b) Les Anaphores Adnominales ou Non-argumentales doivent être liées:
- (i) dans le domaine d'un SUJET éventuellement multiple;

²⁴ Il semble donc que la contrainte **i/i* ne tienne pas à ces niveaux de représentation, ou du moins au premier. Rappelons qu'à ce même niveau de la Structure Lexicale, le Sujet c-commande toujours les autres Arguments (Hale 1983, 23-24), d'où il suit que (i) et (ii) (au moins dans sa 1e partie) sont des universaux: c'est plutôt, comme on l'a vu plus haut, le choix paramétrique (14b) qui rend le comportement des Anaphores Argumentales autonome au plan morpho-syntaxique, cf. (29b-ii); voir aussi la note 16.

²⁵ Dans les ex. donnés jusqu'ici, les Anaphores étaient liées par des Sujets. Mais ce n'est pas toujours le cas: le projet de grammaire de l'Académie basque (Euskaltzaindia 1984, p. 82, ex. 141c) note ainsi explicitement que dans:

(A) gurasoek elkarrekin ikusi gaituzte
 parent-pl-erg elk.-sociatif vu ils-nous-ont
 'les parents₁ nous₂ ont vus ensemble₂'

elkarrekin 'ensemble', litt. 'avec l'un l'autre', doit s'interpréter uniquement comme coréférentiel avec l'objet [pro] marqué par le préfixe absolutif *gait-* dans l'auxiliaire: 1e p pl. J'ignore comment traiter cette question, mais note qu'en tout état de cause, (29b-i) est également respecté dans de tels cas.

- (ii) au niveau de la Structure Profonde²⁶;
- (iii) et par un SN coindexé (co-superscrit) avec l'un de ces SUJETs²⁷.

A quelques variations “paramétriques” évidentes, on retrouve donc ici, de manière tout à fait indépendante, la distinction établie par P. Pica (1984-a ou -b) entre Anaphores Argumentales et Non-argumentales à propos du français et du danois. Dans le reste de cet essai, je vais essayer de montrer que cette distinction vaut également pour les deux autres constructions décrites en (61), à savoir, les phrases non conjuguées et les syntagmes nominaux. Je commencerai par ces derniers.

3e partie. Le liage dans les SN

11.1. Dans la mesure où, à strictement parler, dans (22) par ex., tant *bere* (Non-argumental) que *bere buruaren* (Argumental) sont en fait en position adnominale de Spécifieur, j’adopterai dorénavant uniquement la terminologie de Pica, et appellerai les formes comme *bere burua(ren)* Anaphores Argumentales (Anaph. Arg).

Cette précision étant faite, la question qui se pose au niveau des SN complexes est celle de savoir si, dans ceux-ci, le Spécifieur (ou “Possesseur” au sens large, tel que défini par ex. dans Milner 1982) pourvu du génitif et censément unique, joue bien le rôle de Sujet (et/ou SUJET) que lui reconnaît Chomsky, d’une part pour les deux sortes d’Anaphores, et d’autre part pour les Pronominaux.

Posons donc par hypothèse que toutes les occurrences de “pronoms” (Anaphoriques ou Pronominaux) génitifs dans les SN sont le *sujet* (sans capitale aucune) de ces SN, et considérons pour commencer le cas où un SN pourvu d’un tel sujet est lui-même *complément* d’un Nom principal plutôt que son Spécifieur ou sujet. Soit ainsi l’ex. suivant, tiré de la *Grammaire...* de P. Lafitte (p. 92, § 209-4.º; la parenthésisation est de moi):

- (64) [[[beren ohiduren] alderako] [heien] karra]
 coutume-pl-gén en-faveur-de flamme-sg-abs
 ikusi bazinu
 vu si-vous-l’aviez
 ‘si vous aviez vu leur₁ [heien] zèle en faveur de leurs₁ [beren] coutumes’

On notera d’abord que le sujet du SN maximal dont la tête est *karra* ‘la flamme’ est le Pronominal *heien* et non l’Anaphorique *beren*; c’est normal, puisque la phrase (64), étant conjuguée, est par définition un domaine de liage, et que ce possessif y est libre²⁸.

Par ailleurs, on constate que le syntagme [[beren ohiduren] alderako] ‘en faveur de leurs coutumes’ est bien complément de *karra*. Il est par contre difficile de détermi-

²⁶ Contrairement à la Structure Lexicale, le niveau syntaxique “Structure Profonde” est donc sensible à la contrainte */i/.

²⁷ La reconnaissance de la multiplicité éventuelle des SUJETs instanciant ACC sous FLEX permet d’éviter tout recours à l’analyse de ces entités “nominales” [+N] comme étant des clitiques.

²⁸ Dans les termes de Pica, le Pronominal *heien* doit être utilisé ici car l’Anaphorique *bere*, n’ayant pas de lieu, ne peut y apparaître.

- (66) [_{SN} kantu hori] zen [_{SN} haren otoitza],
 chant ce-abs il-était son/sa prière-abs
 [_{SN} haren azken agurra] [bere lagunari]]
 son dernier salut-sg-abs son compagnon-sg-dat
 ‘ce chant était sa, prière, son, dernier hommage à son, ami’

Dans le dernier SN, on a d’une part un possessif Pronominal sujet, *haren*, et d’autre part un possessif Anaphorique Spécifieur du complément de nom au datif *lagunari* ‘au compagnon’, ‘à l’ami’. L’interprétation de *haren* comme sujet ne fait pas problème. Plus intéressante est l’utilisation de *bere*: *haren* étant SUJACC pour *bere*, le SN maximal constitue sa catégorie de liage, et, comme en (64), seul le sujet de ce SN maximal peut fonctionner comme lieu: *haren* et *bere* ont donc bien même référent, mais *bere* tire sa référence de celle de *haren*, tandis que ce dernier ne peut trouver la sienne qu’au niveau textuel ou discursif: on peut vérifier que *haren* est effectivement libre dans la phrase (66) qui lui sert de domaine de liage, car aucun des deux SN qui le précèdent ne peut le lier, à moins de violer *i/i, *kantu*, *otoitza* et *agurra* ou les SN qui les contiennent étant coindexés en vertu du caractère équatif de la phrase.

Ce que cet exemple apporte de neuf par rapport à (64), c’est la structure interne du SN maximal qui contient *bere*: en (64), le complément, le sujet et le nom principal ou tête se c-commandaient réciproquement; il était donc inutile de distinguer entre Structure-S et Structure Profonde pour le SN considéré. Ici par contre, on note que le suffixe *-a* sur *agur* ‘salut’, suffixe qui marque l’absolutif défini singulier, n’est pas, comme c’est usuellement le cas, en position finale dans le SN: *bere lagunari* le suit. Il faut donc supposer qu’il y a eu extraposition de ce SN datif, et que, par suite, on a affaire, au niveau “S”, à une structure dans laquelle le sujet *haren* ne c-commande pas l’Anaphorique *bere*, bien que, de toute évidence, il le lie³⁰:

- (67) [_{SN_k} t_i [haren_j] [azken] [agurr_k-] -a [_{SN_i} bere_j lagunari_i]]

Par suite, il faut poser que le liage de *bere* par *haren* se fait (ou se vérifie) avant le mouvement d’extraposition, et donc en *Structure Profonde*, comme c’était le cas pour les Anaphores Non-argumentales dans les phrases conjuguées, c’est-à-dire quand le SN maximal considéré est représentable par:

- (68) [_{SN_k} [_{SN_i} bere_j [_N lagun_i-] -ari] [haren_j] [azken] [_N agurr_k-] -a]

12.1. Considérons maintenant le cas où un possessif serait le Spécifieur d’un complément du nom principal sans que ce dernier ou le SN maximal ait un sujet: le

³⁰ Les cas absolutif, ergatif et datif ne peuvent être employés comme marques de complémentation adnominal, d’où l’extraposition postulée. Par ailleurs, le fait que, bien que *bere lagunari* soit au datif, il soit impossible de le marquer dans la flexion verbale ou encore de le déplacer ailleurs dans la phrase ou de le séparer plus du SN global:

- (A) *bere lagunari zen/zitzaion haren azken agurra
 il-était/il-lui-était

- (B) *haren azken agurra zitzaion bere lagunari

montre que l’extraposition revient ici simplement à “Chomsky-adjindre” le syntagme datif à son constituant, et non à en faire un constituant autonome de P - mais (B) est bon au sens: ‘pour son ami, c’était...’.

SN, par définition, ne sera pas catégorie de liage, et le possessif sera donc Anaphorique s'il peut être lié dans la proposition minimale qui contient le SN (principe A), et Pronominal autrement (Principes B ou (43)). C'est bien ce qu'illustre (69):

- (69) irabazi zutenean LazedemoniakoeK
gagné quand-ils-l'avaient Lacédémonien-pl-erg
[SN [SN₂ bere(n) frontierako] hiri etsai bat]
leur frontière-GénLoc ville ennemi un(e)-abs
'quand les Lacédémoniens avaient vaincu une ville ennemie sur leur frontière'
(Ax. 17/66).

Le SN₂, litt. "de leur frontière" est complément du SN₁ ou de son nom principal *hiri*, entités sans sujet. Il ne saurait donc y avoir de SUJACC pour *bere* dans SN₁. Par contre, la proposition entière en contient un (le *-te-* 3e p pl erg de *zutenean*) et elle est, de plus, conjuguée: toutes les conditions sont donc remplies pour que *bere* y soit utilisé, comme c'est le cas, que son lieu soit le SN ergatif *LazedemoniakoeK*, soit ce même *-te-* pris comme clitique, l'un comme l'autre c-commandant l'Anaphore *bere* (ici, la Structure-S est identique à la Structure Profonde, puisqu'aucun SN n'est topicalisé ni focalisé, c'est-à-dire déplacé à gauche du verbe).

12.2. Revenons maintenant aux exemples (22), répétés ici comme (70a-b), et comparons-les à (71):

- (70) (a) *[bere etsaia] da pro
ennemi-sg-abs il-est pro-abs
'*il₁ est son₁ ennemi'

(b) [[bere buru]-aren etsaia] da pro
b. b.-sg-gén
'il₁ est son₁ propre ennemi'

(71) (a) [bere etsaia] dauka pro-k pro
il-le-tient
'il₁ le₂ considère comme son₁ propre ennemi'

(b) [[bere buru]-aren etsaia] dauka pro-k pro
'il₁ le₂ considère comme son₁ propre ennemi'

Comme les variantes (a) ont *bere* comme sujet du SN attribut, et les variantes (b), *bere buruaren*, et comme d'autre part aucun élément ne peut fonctionner comme son propre SUJET, la catégorie de liage des Anaphores est, dans les quatre cas, la phrase entière.

Reconsidérons maintenant les raisons de l'acceptabilité de (70b) (=22b) et de l'inacceptabilité de (70a) (=22a). Dans ce dernier cas, ce seraient les principes (63b) qui devraient s'appliquer, si nos analyses sont exactes; et l'on constate bien qu'en structure syntagmatique, la coindexation de *bere* Non-arg. dans *bere etsaia* violerait **i/i*, comme on l'a vu au § 5.: le rejet de cette structure est donc normal.

D'un autre côté, *bere buruaren* est une Anaph. Arg.: il faut donc l'interpréter au niveau sémantique (Structure Lexicale), où **i/i* ne joue pas (voir la note 24); globale-

ment, *b. buruaren* s'interprète comme coréférentiel avec le Sujet, comme il convient selon (63a), si bien que les conclusions du § 10.2. semblent bien être confirmées³¹.

Plus intéressant est le fait que les deux ex. de (71) soient acceptables, mais avec deux interprétations distinctes. Dans le cas (a), on a une Anaph. Non-A.; pour que **i/i* soit respecté, il est nécessaire que *bere* soit lié par *pro-k*, coindexé (co-superscrit) avec l'un des deux SUJETs (spécifiquement, le \emptyset final de /d-*auka*- \emptyset /: il n'y a là rien que de très prévisible. Par contre, on peut se demander pourquoi (71b) n'a que l'interprétation donnée, et non également celle qui vaut pour (71a). En fait, au niveau sémantique, celui censé rendre compte des Anaph. Arg., la relation entre le SN *b.b.-aren etsaia* et *pro* est clairement *prédicative*: en termes syntaxiques, on parlerait d'une Clausette (anglais *small clause*) dont *pro* serait le Sujet. Or le basque n'est pas configurationnel; cette Clausette n'y a donc pas nécessairement (et n'a effectivement pas) de représentation structurale ou syntagmatique: la mise en relation du Sujet sémantique (*pro*) et du prédicat nominal se fait simplement par coindexation (cf. notre analyse de (70a), mais aussi Williams (1980), qui orienterait plutôt les recherches vers le niveau de la Forme Logique, niveau dont on a vu qu'il jouait aussi un rôle dans le cas des Anaph. Arg. -cf. (33c)). En d'autres termes, le fait que *pro*, qui est syntaxiquement l'Objet de la phrase, soit sémantiquement Sujet au niveau d'analyse prédit ou requis par nos hypothèses, définit bien une catégorie de liage à l'intérieur de laquelle l'Anaph. Arg. *b.b.* doit être liée (il s'agit, répétons-le, de la Structure Lexicale), alors même qu'elle doit être traitée comme autonome sur le plan de la syntaxe.

Il se confirme donc que la notion de SUJET (accessible ou non) n'est pas opératoire pour les Anaphores Argumentales: cette notion n'a de validité qu'au(x) niveau(x) syntaxique(s), non pertinent(s) pour ces Anaphores: elle permettrait de définir pour *b.b.* dans (71b) deux arguments qui pourraient lier cette expression, *pro-k* et *pro*(\emptyset), ce qui serait contraire aux faits. Par contre, la notion (syntaxiquement opaque ici) de sujet remplit efficacement son rôle. Les données examinées dans ces sections 11. et 12. semblent donc être parfaitement conformes aux prédictions ou principes (63) (a) et (b), la seule différence entre les catégories syntaxiques servant de contexte aux analyses étant que les SN ne peuvent (jusqu'à preuve du contraire) avoir qu'un seul sujet ou Spécifieur (fonctionnant alternativement comme Sujet et comme SUJET), alors que les phrases conjuguées peuvent avoir plusieurs SUJETs parmi lesquelles figure forcément la marque de leur Sujet ou Premier Argument.

4e partie. Le liage dans les phrases non conjuguées

13. Si l'on suppose que les phrases non conjuguées (parfois dites "nominalisées") ont, parallèlement aux phrases conjuguées, un Sujet ou Premier Argument, mais aussi un ou plusieurs SUJET(s), et si les résultats auxquels nous sommes parvenus jusqu'ici sont exacts, on devrait pouvoir vérifier les principes suivants, qui en seraient la conséquence logique:

- (72) (a) Les Anaphores Argumentales doivent être liées dans le domaine du Sujet des phrases non conjuguées, et normalement par ce Sujet;

³¹ Le problème résiduel du liage de *bere* en tant qu'Anaphore Non-arg. dans *bere burua* (*ren*) ne fait pas difficulté puisqu'on a vu que *burua* a un indice indépendant au niveau syntaxique où **i/i* tient, et où A/A bloque l'application de cette contrainte au repérage de *bere* par rapport à *etsaia*; il faut et il suffit donc que *bere* soit lié par *pro*, ce qui est bien le cas.

- (b) Les Anaphores Non-argumentales doivent être liées par un SUJET ou Argument, qu'il s'agisse d'un SN à l'absolutif, à l'ergatif, ou au datif;
- (c) Les Pronominaux doivent être libres dans les phrases non-conjuguées.

Le point (b) ci-dessus suit de l'hypothèse que les SN qui sont représentés par des morphèmes flexionnels intra-verbaux dans les phrases conjuguées sont eux-mêmes les SUJETs quand il n'y a pas de conjugaison (aspectuo-temporo-) personnelle: il s'agit clairement des Arguments définis par (9b-c), question sur laquelle je reviendrai.

13.1. En fait, deux cas de figure se présentent, selon que les Sujets et/ou SUJETs sont phonétiquement réalisés ou non. Il n'y a pas de difficulté dans le premier cas. Voici d'abord une illustration de (72a), où la phrase non conjuguée, de statut à déterminer (SN ou P) est notée X:

- (73) justu da [X gizonak Iainkoaren berdin bere buruaren
juste il-est homme-sg-erg Dieu-gén pareil b.b.-gén
ez edukitzea]
nég tenir-NOM-abs
'il est juste que l'homme ne se prenne pas pour l'égal de Dieu' (Ax.
139/282)

Le caractère partiellement nominal de cette catégorie X s'exprime par la possibilité (exploitée *très* fréquemment dans les variétés de basque étudiées ici, mais certainement pas toujours, cf. la note 33) qu'il y a de remplacer l'absolutif du complément d'objet ou du Sujet intransitif par le génitif, cas adnominal par excellence. On notera qu'un SN au génitif peut être séparé du verbe nominalisé et être topicalisé, ce qu'illustre le passage suivant (Ax. 133/272-3), assez complexe: la phrase non conjuguée X₀ est composée de deux phrases non conjuguées coordonnées, X₁ et X₂, cette dernière comportant en première position un Sujet intransitif au génitif (*gure* 'notre, de nous') et en dernière position le verbe nominalisé (*prestatzea* 'le fait de se préparer'), avec entre les deux un double complément non conjugué à nouveau, [X₃ [X₄] & [X₅]]:

- (74) halatan [X₀ [X₁ Iainkoak₁ bere₁ graziaren emaita]X₁
ainsi Dieu-erg grâce-sg-gén donner-NOM-abs
eta [X₂ gure [X₄ [grazia haren errezibitzeko]X₄ eta
et nous-gén grâce ce-gén recevoir-NOM-pour et
[X₃ harekin batean bekatuaren kentzeko]X₅]X₃
cela-comitun loc péché-sg-abs quitter-NOM-pour
prestatzea ere]X₂]X₀ egin ditezke
(se)préparer-NOM-abs aussi faire-RAD ils(-se) peuvent
laburzki
brièvement
'de cette manière, [X₀ [X₁ que Dieu (nous) donne sa grâce] et [X₂ que nous

nous préparions de même [X_3 [X_4 à recevoir cette grâce] et [X_5 avec cela, à nous arracher au péché]]], (tout cela) peut se faire très rapidement³²

13.2. On aura noté dans X_1 l'Anaphore Non-argumentale *bere*, correctement liée par le SUJET (et Sujet) *Iainkoak* 'Dieu-erg'. Il reste donc à illustrer le fait que des SUJETS autres que le Sujet ou Premier Argument peuvent lier des Anaph. Non-arg.

(75), tiré du projet de grammaire de l'Académie (Euskaltzaindia 1984, p. 73, ex. 114b), montre que *bere* peut être lié par un Objet direct (ici l'absolutif plutôt qu'au génitif, les deux options étant, comme on l'a dit, ouvertes):

- (75) norbera arduratuko da [X gauzak bere lekuan
chacun-abs s'efforcer-fut il-est chose-pl-abs lieu-sg-loc
jartzeaz]
mettre-NOM-instr
'chacun s'efforcera de (re)mettre les choses à leur place'

Voici maintenant un ex. dans lequel le SUJET est un SN au datif:

- (76) Peiori debekatu diot [X haurrei beren
P.-dat interdit je-le-lui-ai enfant-pl-dat leur[+Anaph]
jostagailuak emaita / itzultzea]
jouet-pl-abs donner-NOM-abs / rendre-NOM-abs
'j'ai interdit à Peio de donner/rendre leurs₁ jouets aux enfants₁'

13.3. Dans l'exemple suivant, le complément circonstanciel qui contient l'Anaphore Non-arg. *bere* est extraposé, puisque la marque de "nominalisation" et de cas (-*tze-a*) précède ce complément sans que *bere* soit c-commandé:

- (77) gure xedea zen orduan [X [X Eskual herriaren
notre intention-abs elle/il-était alors basque pays-gén
... laguntzea] [S_{Adv} BERE zuzen ala behar-ordu guzietan]]
aider-NOM-abs b. droit ou détresse tous-loc
'notre projet était alors d'aider/d'accompagner le Pays basque dans tous ses droits et tous ses malheurs' (J. Hiriart-Urruty, p. 79)

Il faut donc à nouveau, comme on l'a vu à propos des phrases conjuguées et des SN, postuler une transformation de mouvement, et conclure que le liage de *bere* par le complément (SUJET) *Eskual herria(ren)* 'du Pays basque' s'effectue *avant* cette extraposition, et donc en Structure Profonde.

13.4. Illustrons maintenant (72c), en comparant les deux ex. suivants (Ax. 65/146 et 140/285), le premier comportant un Spécifieur Pronominal, *zure*, dans un

³² L'espagnol, langue "pro-drop" qui permet une inversion du Sujet et du verbe, et permet donc au Sujet de n'être pas effacé dans les infinitives lorsqu'il suit ce verbe, peut représenter la structure basque de plus près; la traduction en castillan de ce passage par L. Villasante commence en effet par: "de la misma manera, [X_1 *el dar Dios su gracia*] y [X_2 *el disponernos*] [X_3 *para*] [X_4 *recibir dicha gracia*] y [X_5 *a la vez quitar el pecado*]]...

SN de la phrase non conjuguée, et le second un Spécifieur Anaphorique, *zeure*, tous deux de 2e personne (donc typiques de la langue classique —cf. la note 14— mais l'opposition entre *haren* et *bere* jouerait de la même manière aujourd'hui encore s'il s'agissait de troisièmes personnes dans des contextes analogues); je reviendrai au § 14. sur le liage de l'Anaphorique *zeure*, car son lieu (un SUJET) n'existe pas "phonétiquement" dans la phrase conjuguée elle-même.

(78) Iainkoak begira zaitzala [_X [_{SN} usantza gaixtoak]
 Dieu-erg garder-RAD qu'il-vous-ait habitude mauvais-sg-erg
 [_{SAdv} ZURE baitan] [_{SN} ostatu]³³ hartzetik]
 votre intérieur-loc auberge-abs prendre-NOM-abl
 'Dieu vous garde de ce [que les mauvaises habitudes (ne) prennent demeure en vous]'

(79) Iainkoak begira zaitzala [_X [_{SAdv} [_P bekhatutan zaudela]]
 id. id. id. péché-loc quand-vous-êtes
 [_{SN} ZEURE Azken eritasunak] edireitetik]
 votre dernier maladie-erg trouver-NOM-abl
 'Dieu vous garde de ce [que votre dernière maladie (ne) vous trouve en état de péché]'

Le Spécifieur Non-A. de (78) a deux SUJETs accessibles: le SN Sujet à l'ergatif (*usantza gaixtoak*) et le complément à l'absolutif (*ostatu*): [_X] doit donc constituer sa catégorie de liage; or aucun antécédent ou lieu n'est disponible: c'est donc le Pronominal *zure* qui est utilisé, comme le prédisait (72c): l'ensemble des prédictions de (72) est donc vérifié pour les phrases non conjuguées à Sujet et/ou SUJET *phonétiquement réalisés*.

14. Passons maintenant aux phrases non conjuguées ou nominalisées sans Sujet ou SUJET apparents. Nous avons le choix entre deux approches: ou bien les traiter comme des SN d'un type particulier (sans Spécifieur, mais avec éventuellement plusieurs SUJETs), ou bien les considérer comme des phrases.

Dans la première hypothèse, l'absence phonétique d'un Sujet (pour les Anaph. Arg.) ou d'un SUJET (pour les Anaph. Non-A) serait bien une simple *absence*, qui aurait pour effet de faire rechercher le domaine de liage des pronoms [_±Anaph] dans la catégorie minimale (P, SN) qui contient la nominalisée X, et ainsi de suite (de multiples enchâssements de phrases non conjuguées sont évidemment possibles). Dans la seconde hypothèse par contre, il faudrait postuler l'existence de catégories vides du type PRO, mais qui auraient, on va le voir si on ne s'en doute pas déjà, des propriétés sensiblement différentes. Considérons tour à tour ces deux perspectives.

14.1. Supposons donc que X dans (79) est un SN: l'Anaphorique *zeure*, qui doit être lié dans quelque domaine, n'y a pas de SUJACC; il faut donc chercher dans la

³³ Lorsque le complément est indéfini, comme c'est le cas ici (il n'est ni au "défini sg" en -a, ni au "défini pl" en -ak), la génitivation ne s'applique jamais; ce phénomène méritait d'être noté, car il n'est pas indiqué dans l'étude que J. Heath (1972) a consacrée à ce problème.

phrase supérieure un tel SUJACC, et elle en contient deux: le préfixe de 2e p abs *zait-* de l'aux. (subjunctif) *zaitzala*, et le suffixe de 3e p erg —Ø— de ce même auxiliaire (/zait-za-Ø-la/). L'attribution éventuelle de leur indice référentiel ne violerait pas (16), **i/i*, dans le SN *zeure (azken) eritasunak*. De plus, *zeure* peut être lié par le *pro* coïncidé avec le premier SUJACC mentionné, réalisable phonétiquement par le pronom *zu* 'vous' (de politesse, à référent singulier). (79) est donc grammatical, comme on pouvait s'y attendre.

Apparemment irréprochable lorsque ce sont des éléments non-Argumentaux qui sont examinés, cette approche fait difficulté avec les Anaph. Arg.: ainsi, dans les ex. suivants, *elkar* puis *b.b.* seraient liés le premier par un SN datif (*pro-ri*) correspondant au SUJACC —*e*— de *diet* 'je le leur ai', et les seconds par un SN absolutif objet correspondant aux SUJACCs *k/gait-* et *zait-* respectivement (*baikaitu = bait-gaitu*); on notera que le suffixe de nominalisation (NOM) est distinct de *-t(z)e* dans les deux derniers exemples: c'est le participe perfectif qui est utilisé, suivi d'un suffixe (*-agatik, -(r)ik*).

(80) *debekatu diet* [_X *elkar(ren)* *ikustea*]
interdit je-le-leur-ai l'un-L'autre (gén) voir-NOM-abs
'je leur ai interdit de se voir l'un l'autre/les uns les autres'

(81) (a) *zeren* [_X *geure buruak ahalik eta hobekiena...*
car nous-mêmes-abs le-mieux-possible
begiratuagatik ere], adinak berak
garder-NOM-en-dépit-de même âge-sg-erg lui-même-erg
eramaiten baikaitu
emportant qu'il-nous-a
'car, [même si nous nous protégeons le mieux possible], (notre) âge lui-même³⁴ nous emporte' (Ax. 40/105-6).

(b) *munduko egitekoek trabu handia ibeniko*
monde-génLoc affaires-erg embarras grand-abs mettre-fut
derauzute, ... zeri lot eztakizula
ils-vous-l'ont quoi-dat s'attaquer-RAD que-vous-ne-savez-pas
[_X *zeure buruaz eta egin-bideaz ahantzirik*
vous-même-instr et devoir-sg-instr oublié(-NOM-) partitif

³⁴ *Adinak berak* 'âge-sg-erg *bera*-sg-erg': 'l'âge lui-même', Sujet transitif. *Bera* est, en termes traditionnels, un "pronom emphatique", qui fonctionne soit de manière autonome comme tout Pronominal, soit, comme ici, comme un "quantificateur flottant"; contrairement aux adjectifs qui, usuellement, suivent le nom principal et forment avec lui un SN pourvu d'une seule marque de détermination et de cas, et contrairement aux démonstratifs qui fonctionnent de la même manière, le SN qualifié par *bera* porte sa propre marque de détermination ou nombre et de cas, et *bera* la répète. Du point de vue sémantique (et historique), il est évident qu'il faudrait étudier l'ensemble des marqueurs d'ipséité ou d'identification: la racine *ber-* commune à *bere* (*ber* + gén) et *bera* (*ber* + sg-abs) se retrouve dans *ber* 'du moment que' (suffixé à une forme verbale conjuguée subordonnée), *berbera* 'seul, unique(ment)' (cf. angl. *on one's own/by oneself*), *berdin* 'pareil' (cf. (73)), et même dans la variante biscayenne *bere* du bsq. commun *ere* 'même, aussi'. De toute manière, sur le plan syntaxique, on ne confondra pas *bere*, génitif Anaphorique Non-argumental, et *bera*, Pronominal Argumental qui a son propre génitif, *beraren*, lorsqu'il fonctionne comme Spécifieur de SN.

ibeniko zaituzte
mettre-fut ils/elles-vous-ont
'les affaires séculières vous donneront grand embarras, elles vous mettront
(dans une situation telle que) [vous étant oublié vous-même et ayant oublié
votre devoir ³⁵], vous ne saurez que faire' (Ax. 135/275-6).

14.2 Si l'on veut maintenir dans leur généralité les résultats obtenus auparavant, il faut donc recourir à une catégorie vide, *Pro* (c'est à dessein que je choisis un symbole distinct et de *PRO* et de *pro*, on va voir pourquoi) de façon à ce que les Anaphores Argumentales de (80) et (81) soient bien liées par le Sujet de la phrase non conjuguée, comme cela était avancé en (72a) sur la base des résultats obtenus dans les 2e et 3e parties. On aurait ainsi respectivement:

(82) (a) [_X *Pro(-k)* elkar(ren) ikustea].

(b) [_X *Pro(-k)* geure buruak ... begiratuagatik ere].

[_X *Pro* zeure buruaz eta egin-bideaz ahantzirik].

Cet élément *Pro* partagerait avec le *PRO* de *G & B* la propriété d'être, du point de vue de sa référence, soit "contrôlé" par le verbe de la matrice, comme c'est le cas ci-dessus, soit "arb" (arbitraire ou indéterminé), comme dans:

(83) bada fintasunaz [_X *Pro(-∅)* bere hitzaren leial izalteaz]
donc fidélité-instr b. mot-sg-gén loyal être-NOM-instr
ezta zer erranik
il-n'est-pas *quoi-abs* dit-partitif

'or donc, en ce qui concerne la loyauté, [le fait d'être fidèle à *sa* parole], il n'y a rien à dire' (Ax. 85/187).

Ici, *Pro(-abs)/Pro(-∅)* serait le SUJACC et le lieu de *bere*, et de référence "arb" (je vais revenir sur le problème du ou des cas de *Pro*). Ce qui fait difficulté pour la théorie *G & B*, y compris remaniée comme dans Chomsky (1982, pp. 78 et sv.), c'est que cet élément *Pro* est gouverné ou régi; en effet, il faut le considérer comme pourvu d'un θ -rôle, puisqu'il peut lier des Anaphores Non-A. et donc fonctionner comme un SUJET, exactement comme des SN pleins et dotés de cas le faisaient dans les ex. (73) à (77) ³⁶. Pour revenir à (79) par ex., si l'on rejette l'interprétation proposée en 14.1.

³⁵ Le fait que *zeure* 'votre [+Anaph]' soit en facteur commun devant *buruaz* et *egin-bideaz* est une indication de plus du fait que les Anaphores réfléchies du type *b.b* sont bien autonomes en structure syntaxique.

³⁶ La conclusion de Pica (1984-b), selon qui (p. 193):

"Une anaphore B doit être liée dans sa catégorie de liage A, où A est une catégorie de liage pour B si:

(a) A est la catégorie minimale qui contient B et un sujet accessible à B, et B *ou bien* n'a pas de θ -rôle, *ou bien* est dans une position non-argumentale;

(b) A est la catégorie minimale contenant B et l'élément [+TEMPS] accessible à B, et B a un θ -rôle *et* est dans une position argumentale".

[c'est P. Pica qui souligne] ne paraît donc pas devoir ni même pouvoir être étendue au basque. J'y reviendrai indirectement dans la conclusion en proposant d'éliminer toute référence à FLEX dans la définition des catégories de liage et des termes qu'elles doivent contenir.

de X comme étant un SN, on aurait alors un SUJET vide correspondant à l'objet du verbe transitif *ediren* 'trouver':

- (84) Iainkoak begira zaitzala [_X *Pro(-abs)*] [_{SN} zeure
 Dieu-erg garder-RAD qu'il-vous-ait votre
 azken eritasunak] edireitetik]
 dernier maladie-erg trouver-NOM-abl.

Ce *Pro* serait "contrôlé" par la matrice, et tirerait ses traits de personne et de nombre de celle-ci, ce qui lui permettrait de lier correctement l'Anaphorique *zeure*. De plus, comme il fonctionne non seulement au niveau de la Structure Lexicale (Anaph. Arg.), mais aussi au(x) niveau(x) syntaxique(s) (liage des Anaphores Non-A. comme en (79) ou (84)), il semble impossible d'évacuer le problème en recourant à des propriétés particulières des règles de liaison (*linking rules*) que Hale propose pour relier la Structure Lexicale à la Structure Syntagmatique, règles qui, par hypothèse, effaceraient en structure syntaxique des éléments *PRO* présents en S. Lexicale (où la théorie du gouvernement ou de la rection ne s'appliquerait peut-être pas).

14.3. Si l'hypothèse de l'existence d'un tel élément *Pro* est exacte, on doit trouver des phrases dans lesquelles plusieurs SUJETS ou Arguments sont vides. Et c'est effectivement le cas:

- (85) Faraonek [_{X₀} *Pro(-erg)*] ikhusirik [_{X₁} ezen urak [_{X₂} *Pro(-erg)*]
 Pharaon-erg voyant que eau-sg-erg
Pro(-abs) hartzera] pro-∅ zeramala]] erran zuen...
 prendre-NOM-all qu'elle-l'emportait dit il-l'avait...
 'Pharaon, [voyant [que l'eau₁ l₂'emportait [pour *PRO* l₂'absorber]] (= que l'eau allait le noyer) dit...' (Ax. 142/288).

- (86) [_{SAdv} [_X amak hurrari dithiaren emaitea] bezala]
 mère-erg enfant-dat sein-gén donner-NOM-abs COMME
 da [_X *Pro(erg)* probeari *Pro(abs/gen)* emaitea ERE]
 il-est pauvre-dat donner-NOM-abs aussi
 'PRO donner () au pauvre, c'est comme, pour une mère, donner le sein à l'enfant' (Ax. 156/313).

Le parallélisme entre les éléments pleins et vides de (86) saute aux yeux, de même que la double structure de contrôle dans le X₁ de (85): sans référence à quelque variante que ce soit de la Théorie du Contrôle, on ne voit guère comment l'on pourrait rendre compte du sens de cette dernière phrase.

Conclusions

15.1. Au terme de cet examen des éléments Anaphoriques et Pronominaux du basque, on voit se dégager quelques régularités:

- (87) Les Anaphores Argumentales doivent être liées en Structure Lexicale dans le domaine de, et usuellement par:

- (a) un Sujet (SN à référent virtuel, Pronominal plein ou *pro*) dans les phrases conjuguées;
 - (b) un Sujet (SN à référent virtuel, Pronominal plein ou *Pro*) dans les phrases non conjuguées;
 - (c) un sujet ou Spécifieur (SN à référent virtuel ou Pronominal plein) dans les SN.
- (88) Les Anaphores Non-argumentales doivent être liées en Structure Profonde dans le domaine:
- (a) d'un SUJET dominé par FLEX et gouvernant un Argument lieu (SN à référent virtuel, Pronominal plein ou *pro*) dans les phrases conjuguées;
 - (b) d'un SUJET ou Argument (SN à référent virtuel, Pronominal plein ou *Pro*) qui doit les lier dans les phrases non conjuguées;
 - (c) d'un sujet ou Spécifieur (SN à référent virtuel ou Pronominal) qui doit les lier dans les SN.

On peut se demander si la référence aux sujets tels qu'ils sont définis dans les phrases conjuguées —(88a)— a encore quelque raison que ce soit d'être maintenue; en effet, l'identité de la définition en extension du Sujet en (87a-b) pousse à l'hypothèse suivante: les SUJETS de (88a-b) pourraient aussi bien être définis de la même manière, *sans référence aux éléments ACC de FLEX*; en conséquence, ils se réduiraient tout simplement, dans les deux types de phrases (conjuguées ou non), aux Arguments ou ARG, les phrases se distinguant des SN par le fait qu'elles admettent des ARG phonétiquement nuls, ceux des phrases non conjuguées étant de plus éventuellement soumis au Contrôle. (88) pourrait donc être reformulé comme suit:

- (89) Les Anaphores Non-argumentales doivent être liées en Structure Profonde dans le domaine de, et par:
- (a) un Argument (ARG) (SN à référent virtuel, Pronominal plein ou *pro*) dans les phrases conjuguées³⁷;

³⁷ On comprend dès lors pourquoi les marques de tutoiement, dites allocutives, n'entraînaient pas chez les Anciens l'emploi des possessifs Anaphoriques, ce qui permettait de distinguer par ex. entre:

(A) hire	begitartea	hitsa	duk	[passé: zukan]
tonl + Pron]	visage-abs	triste	il-est-Alloc	il-était-alloc
	'ton visage est triste'			

et:

(B) heure	begitartea	hitsa	duk	[passé: huen]
tonl + Anaph.]			tu-l'as	tu-l'avais'
	id., litt. 'tu as ton visage triste'			

Il n'y a évidemment pas de différence sémantique ou énonciative à strictement parler entre (A) et (B), et le principe (44) est respecté dans les deux cas, l'interlocuteur étant marqué en tant que tel par la forme allocutive irrégulière *duk* de *da* 'il est' en (A), et en tant que possesseur du visage par la forme transitive ou biactancielle *duk* 'tu l'as', de passé différent du passé de *duk* allocutif, en (B).

Cependant, syntaxiquement, l'interlocuteur dans (A) n'est pas actant ou argument, et ne peut être représenté par un SN autonome, fût-il pronominal; le possessif correspondant doit

- (b) d'un ARG (SN à référent virtuel, Pronominal plein ou *Pro*) dans les phrases non conjuguées;
- (c) d'un Spécifieur (SN à référent virtuel ou Pronominal plein) dans les SN.

15.2. On peut maintenant aller plus loin encore dans la généralisation:

(90) Les Anaphores doivent être liées:

- (a) par le Spécifieur du SN qui les contient si elles n'instancient pas cette fonction et quelles ne sont pas la tête (nom principal) du SN;
- (b) sinon, par un Argument quelconque de la phrase minimale qui les contient si elles sont Non-argumentales.
- (c) ou par son Premier Argument si elles sont Argumentales.

Par ailleurs:

- (91) (a) Les spécifieurs des SN doivent être phonétiquement non nuls;
- (b) les ARG peuvent être soit non nuls (SN à référent virtuel ou Pronominaux pleins), soit vides;
- (c) les ARG vides sont:
 - (i) *pro* dans les phrases conjuguées;
 - (ii) *Pro* dans les phrases non conjuguées.

15.3. Nous pouvons maintenant revenir à l'opposition entre *pro* et *Pro*. (91c) pourrait donner à penser qu'ils sont en distribution complémentaire, le premier n'apparaissant que dans les phrases conjuguées et le second dans les nominalisées. Mais cela n'est pas tout à fait exact. Que l'on compare en effet:

donc être un Pronominal; par contre dans (B) le possesseur peut figurer sous sa forme de pronome personnel, *hik* 'toi-erg', d'où l'Anaphorique *heure*.

Cette analyse n'est évidemment pas incompatible avec celle que j'ai proposée dans Rebuschi (1984-a), et selon laquelle les indices allocutifs auraient leur origine dans COMP, catégorie syntaxique interprétable énonciativement comme la marque du repérage d'une lexis (au sens culiolien du terme) avec soit une lexis supérieure, soit la Situation d'Énonciation (je rappelle à cet égard que les formes allocutives sont agrammaticales dans les propositions subordonnées, au moins dans la variété soignée de basque décrite ici (cf. Rebuschi 1982/4, ch. VIII & IX), ce qui apparaît comme tout à fait naturel dans l'interprétation proposée de COMP.).

Voici pour terminer un passage d'Axular (50/123) dans lequel le Pronominal *hire* (Spécifieur d'une tête de SN nulle) contraste directement avec l'Anaphorique *heure*, ce qui prouve que le -*k* final de *dik* dans la première proposition est allocutif et non argumental (d'où la valeur 'il-l'a-Tut.' et non 'il-te[dat]-l'a', au contraire du -*k* de *zaizkik* 'il-te[dat]-l'est' qui n'a pas d'autre interprétation possible (cp. *zaio* 'il-lui-est-Tut'):

(C)	egin dik	hireak,	gaur	eskatuko
	fait il-l'a-Tut	ton[+Pron]-∅-sg-erg	aujourd'hui	demander-fut
	zaizkik	heure	arima(...)	
	il-te-l'est	ton[+Anaph]	âme-sg	
	'ç'en est fait de toi [litt. "le tien l'a fait"]', c'est aujourd'hui qu'on te demandera ton			
	âme'.			

- (92) (a) bere etsaietarik bere burua begiratu behar du *pro-k*
 b. ennemi-pl-abl b.b.-abs (se) garder devoir il-l'a
 'il, doit se_i garder de ses₁ ennemis'
 (b) bere etsaietarik bere burua begiratu behar da
 il-est
 'il faut se_i garder de ses₁ ennemis'

Ces phrases instancient des exemples des deux types d'Anaphores, Argumentales ou non. Ce qui est intéressant, c'est que, si *pro-k* (*pro-erg*) est nécessairement spécifique ou défini dans (a), et y lie les deux Anaphores, il n'y a par contre pas de *pro* dans (b), qui est pourtant grammaticale. Or toutes les phrases radicales (en fait, d'après nos conclusions, toutes les phrases, en basque du moins) sont des catégories de liage. Il faut donc que (b) contienne un élément vide, *Pro*, qui lie les Anaphores *bere* et *b.b.* (la définition de la *c*-commande rappelée en (1) excluant que l'un des deux SN puisse lier l'autre *et vive versa*). La différence entre *pro* et *Pro* semble donc être plus précisément la suivante: le premier doit être "conjugué (représenté dans la FVF) et donc, en toute probabilité, gouverné par FLEX, alors que le second ne le peut pas. Ce n'est donc pas la nature de la phrase (le fait qu'elle soit conjugués ou non) qui est décisive, mais la relation entre FLEX et l'élément vide. (Rappelons, cf. la note 17, que *pro*, s'il n'est jamais soumis au Contrôle, peut être arbitraire ou indéfini, au moins lorsqu'il est à l'absolutif³⁸: il n'est donc pas toujours remplaçable par un Pronominal plein - alors que *Pro* ne l'est jamais.).

Il suit de là que l'extension des hypothèses de *G & B* dans Chomsky (1982) est une révision insuffisante de la théorie pisane: *Pro* est comme *pro* à la fois [+Pronominal] et [-Anaphorique], il est doté comme lui d'un θ -rôle, mais il ne possède pas de cas, parce qu'il n'est gouverné que par le verbe, mais pas, en même temps, par FLEX.

En d'autres termes, il faut se proposer comme programme de recherche une étude plus approfondie des relations entre V, FLEX et les SN sous P dans les langues non-configurationnelles: les éléments phonétiquement pleins et *pro* seraient l'objet d'un double gouvernement (par V et FLEX), alors que *Pro* ne serait gouverné que par V.

16. Du point de vue typologique, l'examen qui précède de quelques données du basque navarro-labourdin m'a amené à construire un système de représentation des phrases plus complexe que ne le postulait Hale (1983): en dépit du caractère non-configurationnel de la structure de P (i.e. du fait que le SN Sujet n'est pas extérieur à un autre constituant global), il faut semble-t-il distinguer entre la représentation dite Profonde, où **i/i* tient, et où le sort (l'interprétation) des Anaphores et Pronominaux Non-argumentaux se joue, et un niveau "S" qui, au mieux, sert d'*input* aux composantes interprétatives FL et phonologique. Reste posée cependant la question de savoir si les traces laissées par les SN déplacés lors des transformations de mouvement jouent quelque rôle que ce soit dans l'une ou l'autre des composantes de la grammaire: un travail sur le "*cross-over*" (faible et fort) s'impose donc.

³⁸ On retrouve ainsi les conclusions de K. E. Kiss (1982): *Pro*, appelé "PRO" par cet auteur, peut être gouverné par le verbe, mais ne peut recevoir de cas ou "Cas"; de plus, il est toujours [+Pronominal] et [-Anaphorique], au contraire du *PRO* des langues configurationnelles.

Plus généralement, le lecteur peu averti des questions de grammaire basque pourra avoir été surpris par la quantité de points, liés les uns aux autres il est vrai, sur lesquels le basque se distingue des langues indo-européennes occidentales que l'on a parfois peut-être un peu trop tendance à considérer comme illustrant les options "non-marquées" offertes par les paramètres de la "Grammaire Universelle".

Ainsi, l'option non-configurationnelle serait marquée (34a-b). De plus, l'option "conjugaison pluripersonnelle" serait peut-être également marquée, même à l'intérieur des langues non-configurationnelles. Qui plus est, la morphologie ergative serait à nouveau un choix marqué (et ce, d'autant plus que la plupart des langues à construction transitive ergative ne manifestent cette ergativité que dans soit la morphologie nominale, soit la morphologie verbale, mais très rarement dans les deux, comme le fait le basque). Ajoutons que selon Hale (*op. cit.*) ou Chomsky, les langues non-configurationnelles ne devraient pas posséder de transformations (de mouvement), et donc ne devraient pas distinguer entre Structure Profonde et Structure-S: le recours à un seul niveau syntaxique, dit syntagmatique, serait ainsi l'option non-marquée pour (la grammaire de) ces langues (cf. aussi Kenesei & Marác 1984 pour le hongrois - mais, selon K. É. Kiss, il y aurait bien également des transformations dans cette langue comme en basque).

Pour sortir des questions abordées dans cet article, j'ai aussi montré par ailleurs (1982/84, chap. 7) que le basque possède et un passif et un anti-passif, chacune de ces voix étant usuellement considérée comme un phénomène marqué dans les langues à ergatif...

On pourrait sans doute allonger cette liste, si sa longueur même ne devait pas plutôt nous forcer à poser la question suivante: n'y a-t-il pas quelque chose de fondamentalement erroné dans cette approche? Plus spécifiquement, peut-on sérieusement soutenir que la grammaire du basque est à ce point extravagante qu'elle choisit systématiquement les constructions les plus marquées, pour ne pas dire les plus bizarres, et ce, en dépit de deux à trois millénaires de coexistence avec des langues indo-européennes, dont les deux derniers avec des langues romanes? Si l'on convient de répondre par la négative à cette question, on est inévitablement amené à conclure qu'en dépit de nombreuses déclarations triomphalistes de la part de certains linguistes, on est encore *très loin* d'avoir une idée, ne serait-ce qu'approximative, de ce que peuvent être les invariants du langage, ou plus modestement, les paramètres fondamentaux des grammaires des langues naturelles.

Nancy, le 8-1-1985

BIBLIOGRAPHIE

Note: les références précédées d'un astérisque indiquent des ouvrages ayant servi de corpus pour nos exemples.

AOUN, J. (1981): *The Formal Nature of Anaphoric Relations*, thèse, M.I.T. [cité par J.C. MILNER (1984)].

*ARRADOY, P. (1966): *San Frantses Jatsukoa*, Saint Sébastien, Guip., Izarra.

*AXULAR, P. de, (1643): *Gero*, réédition avec trad. espagnole par L. VILLASANTE, Barcelone, 1964, Juan Flors (Espirituales Españoles, Serie A, 16).

BOK-BENNEA, R. & GROOS, A. (1984): 'Ergativiteit', *GLOT* VII-7, 1-49.

CHOMSKY, N. (1981): *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht, Foris (Studies in Generative Grammar, 9).

— (1982): *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press (Linguistic Inquiry Monographs, 6).

CULIOLI, A. (1976): *Théorie des opérations énonciatives*, Paris, Université Paris 7 (Département de Recherches Linguistiques).

— (1982) 'Rôle des représentations métalinguistiques en syntaxe', communication présentée à la Session plénière du XIIIe Congrès International des Linguistes, Tokyo, 29 août-4 septembre 1982, reproduit in *Collection ERA 642* (CNRS & Département de Recherches Linguistiques, Université Paris 7), complément au vol II.

EUSKALZAINDIA (1984): *Gramatika Batzordearen Txostena* (rapport de la Commission de Grammaire de l'Académie de la Langue Basque), présenté au Xe Congrès de l'Académie, Pampelune, Navarre, 25-29 septembre 1984, polycopié, 484 pp.

HALE, K. (1983): 'Warlpiri and the Grammar of Non-Configurational Languages', in *Natural Language and Linguistic Theory* I, 5-47.

HARYMBAT, J. B. & PONS, B. (1963): *Méthode basque*, Urt, Pyrénées Atlantiques, Editions Ezkila.

HEATH, J. (1972): 'Genitivization in Northern Basque Complement Clauses', in *A.S.J.U.* VI, 46-66 (vol. paru en fait en 1974).

*HIRIART-URRUTI, J. (1972): *Zezenak errepublikan*, Oñate, Guipúzcoa, E.F.A. (Jakin, Historia, 4) [textes édités par P. LAFITTE et parus dans la presse basque entre 1892 et 1912].

KENESEI, I. & MARÁ CZ, L. (1984): 'To Move or Not to Move: Is That a Question?', polycopié, U. de Szeged & U. de Groningue, 14 pp.

KISS, K. É. (1981): 'Structural Relations in Hungarian, a "Free" Word Order Language', in *Linguistic Inquiry* XII-2, 185-213.

— 'Subject-Object Symmetries in Hungarian', ms., Budapest, Université Eötvös Loránd, 75 pp.

- LAFITTE, P. (1962): *Grammaire basque (navarro-labourdin littéraire)*, Bayonne, Editions des Amis du Musée Basque et Ikas.
- *LANDART, D. (1981): *Erranak erran*, Saint-Sébastien, Guip., Elkar.
- LAUNAY, M. (1979): *Introduction à la langue et à la littérature aztèques*, vol. I: *Grammaire*, Paris, L'Harmattan.
- LHANDE, P. (1926): *Dictionnaire basque-français et français-basque*, tome I: *Dictionnaire basque-français*, Paris, Gabriel Beauchesne.
- LI, C. N. & THOMPSON, S. A.: 'Subject and Topic: a New Typology of Language', in C. LI (ed.) (1976), *Subject and Topic*, New York, Academic Press, 457-498.
- MARÁ CZ, L. (1984): *The Grammar of the PP in Hungarian*, Master Thesis, Université de Groningue, Institut de Linguistique Générale.
- MILNER, J. C. (1982): *Ordres et raisons de langue*, Paris, Seuil (coll. Linguistique).
- (1984): 'Syntaxe et sémantique du constituant réciproque "L'un... l'autre"' in "Recherches sur l'anaphore", *Collection ERA 642*, 1984, (CNRS, U. A. 1022 & U. Paris 7, D. R. L.), 33-68.
- PICA, P. (1984-a): 'Liage et contiguïté', in "Recherches sur l'anaphore", *Collection ERA 642*, 1984, 119-164.
- (1984-b): 'On the distinction between argumental and non-argumental anaphors' in W. GEESE & Y. PUTSEYS (eds.), *Sentential Complementation*, Dordrecht, Foris, 185-194.
- REBUSCHL, G. (1981): 'Autour des formes allocutives du basque' in EUSKALTZAINDIA (ed.), *Euskalariaren Nazioarteko Jardunaldiak*, Bilbao & Pampelune, Euskaltzaindia (coll. Iker, I), 307-321.
- (1982-84): *Structure de l'énoncé en basque*, *Collection ERA 642*, N° Spécial 1982, rééd. 1984: Paris, S.E.L.A.F. (L'Europe de Tradition Orale, 3).
- (1983): 'A Note on Focalization in Basque', in *Journal of Basque Studies IV-2*, 29-42 (Indiana U. of Pennsylvania & Society of Basque Studies in America).
- (1984-a): 'On the Non-Configurationality of Basque and Related Phenomena', ms. polycopié, U. de Nancy II et CNRS, ERA 1052-U.A. 1055), 49 pp.
- (1984-b): 'Positions, configurations et classes syntaxiques. Aspects de la construction de la phrase basque', communication présentée au Xe Congrès de l'Académie de la langue basque (*Euskaltzaindia*), Pampelune, Navarre, 25/29-9-1984, ms., 13 pp.
- RIJK, R. de (1978): 'Topic fronting, focus positioning and the nature of the verb phrase in Basque', in F. JENSEN (ed.), *Studies in Fronting*, Leiden, Peter de Ridder Press, 81-112.
- *SAN MARTÍN, J. (1961): 'Antero Apaolaza Aranguren' [(note biographique)] in APAOLAZA A., *Patxiko Txerren*, Tolosa, Guipúzcoa, Auspoa (8), pp. 9-14.
- *TREKU, M. (1982): *Mattin, nere gizona*, Tolosa, Guip. Auspoa (Auspoa Liburutegia, 158).
- VITALE, A. J. (1981): *Swahili Syntax*, Dordrecht, Foris (Publication in Language Sciences, 5).

WILLIAMS, E. (1980): 'Predication', in *Linguistic Inquiry* XI, 203-238.

*XARRITTON, P. (1981): 'Aintzin solas' [avant-propos] in D. LANDART (1981), pp. 5-7.

EL FENOMENO DE PARALELOS SINONIMICOS Y LOS GEMINADOS SEMANTICOS (EN EL GEORGIANO, VASCO, ETC.)

Sh. Dzidziguri

I

1. En el georgiano literario de los siglos V-XI (período antiguo) y en el de los XI-XIII (período medio) nos encontramos con un fenómeno no tan raro y que parece a primera vista algo extraño, inexplicable: el empleo, en mutua ligazón, de sinónimos “absolutos” como *Kereoni* “candela” y *santeli* id., siendo así que sólo uno sería completamente suficiente, y ligados, además, con conjunción de significado “y”, cual si no fueran de tanta proximidad, cual si fueran palabras diferentes.

Yo he denominado este fenómeno valiéndome del término “paralelos semánticos” y le dediqué un trabajo publicado ya en el año 1941 bajo el título de “La noción de los paralelos sinonimicos” (Bulletin of the Academy of sciences of the Georgian SSR, 1941, v. X, N 10), que llamó la atención del orientalista inglés Beiley quien ha hallado para el fenómeno analogías inglesas.

En este mismo trabajo intenté ya darle al fenómeno una explicación partiendo del hecho de que está ligado con el dominio del préstamo lexical.

Se conoce bien que los idiomas se prestan uno a otro frecuentemente las palabras para las que tienen ya su propia equivalencia, resultando de ello los pares de los sinónimos de diferente procedencia: uno genuino, otro prestado (en cada par).

¿Cuáles son en este caso las vías de la propagación del miembro prestado en su nuevo mundo idiomático?

Nuestro material georgiano nos ha conducido a la conclusión siguiente: cuando entra en el idioma un préstamo que se encuentra con un equivalente genuino, pueden después coexistir durante un tiempo y funcionar sobre un principio de igualdad. El préstamo en este periodo debe no solo propagarse, sino al mismo tiempo apropiarse, hacerse familiar, comprensible, y para ello el miembro genuino se encarga del papel del vehículo, intérprete, guía para su pareja prestada. Después, cuando el préstamo resulta ya con derechos de ciu-

dadanía en el idioma apropiador y no necesita ya del acompañamiento, su guía deja de acompañarlo: el “forastero” está enraizado, prendido.

El par sinonímico parecido debe interpretarse así como un medio de elaboración espontánea, muy natural, para la implantación en el idioma de un cierto tipo y cantidad de las palabras prestadas. Y lo que llamamos los “paralelos sinonímicos”, ilustrados arriba, no resultan, pues, otra cosa que un tal medio o uno de tales medios.

2. En el discurso, si sobre todo es muy enfático, en el texto artístico literario se conocen ampliamente los sinónimos de función acentuadora: “lo aceptaron con placer, con gran alegría, con regocijo”, etc., cfr. de la misma procedencia tales bloques fijos, como el esp. “al fin y al cabo”, etc. ¿Todo esto representa una inconsciente figura retórica, inconsciente tautología? Creemos que no, en modo alguno y pese a toda semejanza, porque, sin hablar de la diferente esencia, los pares sinonímicos “retóricos” comprenden sinónimos relativos, mientras que nuestros paralelos sinonímicos incluyen sinónimos absolutos y que, además, son siempre substantivos. Las mismas necesidades que hacen nacer estos dos grupos de pares sinonímicos son diferentes (como, desde luego, su propia *raison d'être*, su destino y funcionamiento), pues por una parte se trata de necesidad y dominio estilístico y por la otra —del enriquecimiento del vocabulario y contacto de las lenguas. En vista de ello Yu. VI. Zytsar, a quien se debe la traducción española de este trabajo, me aconseja, incluso, proponer para los paralelos sinonímicos un otro término, el de “tautologemas de implantación”, lo que en todo caso refleja bien, como creo, la esencia de las cosas.

Un rasgo distintivo más de las “tautologemas” en cuestión, es que por su propia natura incluyen siempre una palabra extranjera al lado de la propia, y en el material, que he recogido, junto a los miembros lexicales georgianos tenemos varios extranjeros, las más de las veces árabes, persas, griegos.

Como se ve ya de ello, el paralelismo sinonímico debe ser especialmente extenso en las lenguas más mezcladas, hibridizadas, lo que se ilustra bien con el inglés, ya que, según me ha comunicado Bailey, en los textos ingleses del período medio el miembro de procedencia germánica tiene detrás de sí muy a menudo una equivalencia procedente de Normandia.

Sin embargo —y es una cosa a subrayar— los paralelos sinonímicos georgianos no han surgido en condiciones de bilingüismo, sino en la comunicación entre los georgianos, aunque sean los georgianos bilingües por una parte, y no bilingües por otra. Y partiendo de la esencia de las cosas, y por paradójico que parezca, lo mismo debe ser propio para los paralelos sinonímicos del inglés y otras lenguas.

II

En un magnífico trabajo (“Geminados semánticos en vascuence” Icanni Dominico Serra ex munere laeto inferiae. *Recolta di studi linguistici in onore*

di G. D. Serra, Napoli, 1959, pp. 367-371). A. Tovar apoyándose en las investigaciones de U. Weinreich, Deroy, etc., establece, en el terreno vasco, un tipo de los compuestos nominales que propone llamar “geminados semánticos”, ejemplificándolo, en particular, con el vasco *abatorraze/-i* “panal de miel”, donde el primer miembro *aba* es del lat. *fauus* “panal de miel” y el segundo *orraze* (“panal de miel” también) genuino; cfr. además *ussocolumba* (en Leizarrague) “paloma” del vasco uso “paloma” y lat. *columba* id., cfr. más el vasc. *arrilapitz* “pizarra” de *arri* “piedra” (genuino) y *lapitz* id. lat. *lapis* id., *ogibihia* “trigo” en Leizarrague de *ogi* “pan, trigo”, genuino y *bihi* “grano” (aquí “trigo”), genuino también.

Como muestra este último ejemplo, no se trata con ello sólo de los compuestos reuniendo un miembro prestado y otro propio, sino también de los genuinos en ambos miembros. Pero, como se ve ya de los tres primeros ejemplos, la mayor (o, por lo menos, considerable) parte de estos geminados semánticos reúnen precisamente un miembro prestado con el propio, y ello se ve también del material de Weinreich, etc. de otras lenguas, como el alemán-brasileño, *cavallo-Pferd* o italo-norteamericano *canabuldogga* “bulldogg” (en este último caso la igualdad semántica, por lo demás, no es completa, pues el primer miembro significa “perro” en general).

Ahora bien, si nos vamos a orientar a esta parte mezclada (compuestos con un miembro genuino y otro de procedencia ajena) de los geminados semánticos, se ve que constituyen algo muy próximo a nuestros paralelos sinonimicos, y entonces surge la cuestión de si existe (y cuál es) la diferencia.

Pues bien, la diferencia consiste ante todo en que los geminados semánticos son siempre compuestos, mientras que los paralelos sinonimicos forman bloques lexicales fijos más a menudo, con conjunciones por dentro.

Es evidente, además, y se ha notado en la literatura indicada, que la fuente inmediata de los geminados semánticos es un personaje bilingüe, mientras que esto no es así, como hemos ya dicho arriba, para los paralelos sinonimicos. Es demostrativo en este sentido que el propio material, ejemplificando los geminados semánticos, viene de las zonas bilingües y es al bilingüismo vasco-románico a quien se debe la presencia en el seno de este material de la parte vasca. Es demostrativo también ya el título de un trabajo aparecido junto con el de A. Tovar sobre el mismo tema: W. Brandenstein “Übersetzungskomposita und übersetzende Namen”-Sybaris, Festschrift Hans Krahe, Wiesbaden, 1958, pp. 1-6.

Digamos, por fin, que los geminados semánticos siendo resultado del bilingüismo no pueden considerarse *medio* ni de apropiación lexical, ni de ningún otro, y, como consecuencia, no pueden descomponerse, como sí lo pueden los paralelos sinonimicos, al hacer su trabajo, resultando de ello el empleo independiente de la palabra de procedencia ajena.

No cambia nada en este sentido el que en otra dirección los paralelos sinonimicos puedan engendrar precisamente germinados semánticos, como el

geor. bed-igbali “suerte”. Por lo demás, existen, como creo, paralelos sinonímicos sin conjunciones también (saxli “casa”, muni “casa”) que pueden transformarse, a su vez, en geminados semánticos o en formaciones próximas a este tipo de compuestos.

SOBRE LOS GEMINADOS SEMANTICOS DE A. TOVAR

Yu. VI. Zytsar

Al gran A. Tovar.

Ya en el año 1959 salió el trabajo de A. Tovar "Geminados semánticos en vascuence" (Ioanni Dominico Serra ex munere laeto inferiae. Raccolta di studi linguistici in onore di G. D. Serra, Napoli, 1959) donde, apoyado en el conocido libro de U. Weinreich "Languages in contact" (N. York, 1953) y otros destaca en el campo vasco un tipo de los compuestos nominales que llama "geminados semánticos", cfr. *asto-sapin* "agramadera" de *asto* (algo como "agramadera") + *sapin* "agramadera".

Ahora en uno de sus últimos trabajos ("La palabra americana maíz" - Philologica Hispaniensa in honorem Manuel Alvar. I Dialectología", Madrid, 1983, pp. 601-607) el gran lingüista español escribe (p. 606): "Hace muchos años propuse sin éxito llamar geminados semánticos a estos compuestos bilingües que se hallan en la convivencia de idiomas. En las obras de Weinreich y Deroy que habían aparecido por entonces hallé ejemplos en zonas bilingües, como... *Lugenwiese* en alemán oriental con mezcla de la palabra eslava *lug* (así en ruso) y la germánica, a los que añadí... vasco *abatorraze* "panal de miel" con primer elemento románico y *ussocolumba* "paloma" en la Biblia de Leizarrague, etc."

La mayoría de los compuestos de este tipo aducidos por A. Tovar son, en efecto, híbridos (cfr. además vasc. *abar-rama* "chamarasca") y ello tiene su causa en su misma fuente y naturaleza bilingüe justificando su denominación alemana por W. Brandenstein ("Übersetzungskomposita und übersetzende Namen"-Sybaris. Festschrift Hans Krahe, Wiesbaden, 1958, pp. 1-6), como la orientación del propio A. Tovar a su carácter híbrido hasta en el trabajo recién citado de 1983. Ello no tiene contradicción en los compuestos del mismo género con ambos componentes genuinos procediendo de zonas interdialectales, pues la razón de aparecer tales compuestos queda la misma: salen de la mescolanza, hibridización interdialectal, si no interidiomática. Es verdad que hay (o puede haber) geminados semánticos que es difícil ligar con bilingüismo o "bidialectismo", pero por varias que sean las razones de su aparición, basta decir ya que su número resulta insignificante.

Partiendo de ello hay que considerar la cuestión del propio término "geminado semántico". El trabajo de A. Tovar donde aparece por vez primera este término es irreprochable e importante y es difícil creer que con el éxito de este trabajo no lo tenga el término, que, a nuestro ver, infunde sospechas solamente en su segunda parte, la cual hace pensar en la geminación de solamente el significado de la palabra básica, mientras se trata de geminar todo el vocablo, aunque en varias lenguas o varios dialectos. Estas sospechas, sin embargo, no son fundadas, si se piensa en la posible aspiración al *stress* semántico que puedan engendrar los compuestos en cuestión. Reflejando la fuente sociolingüística de éstos, se podría llamarlos simplemente geminados bilingües, cfr. el artículo de Sh. Dzidziguri sobre el tema análogo, que presenta a la vez que este artículo.

Junto a los geminados bilingües tenemos un grupo de compuestos con funciones de intensificación comprendiendo cada uno dos componentes sinonimicos genuinos, como vasco *bel-erroi* "cuervo" de *bele* "cuervo" y *erroi* id., el georgiano *dzal-γone* "fuerza" de *dzala* "fuerza" y *γone* "fuerza", cfr. vasc. *in-dar* "fuerza" que, según creo, consiste en **in* "fuerza" > "poder" (cfr. vasc. *ezin* "no poder" con negación *ez* "no") y **dar* "fuerza" (cfr. el primer componente del citado georg. *dzal-γone*), nótese para ambos casos precisamente el significado lexical "fuerza" y la función de intensidad, de *reforzamiento* que adscribimos al vasco y que es evidente para el georgiano de estos dos compuestos.

Estos compuestos de intensidad se llaman, de ordinario, reduplicaciones sinonimicas (asi es por lo menos en ruso: *sinonimicheskiye reduplikácii*) lo que es fácilmente confundible con geminados semánticos (terminológicamente), cfr. además el tipo composital georg. *tav-tavi* "espiga" de *tav(i)* "cabeza" que se llama reduplicación temática o simplemente reduplicación. (Ya no hablo de términos parónimos o sinónimos lejanos, como "repetición" = ruso *povtor* o "doble" = *dublet*, cfr. U. U. Bravo "Repetición en el español moderno", tesis de candidato, en ruso, M., 1983; I. A. Korolenko "Diccionario de dobles etimológicos del español", Leningrado, 1969). Contando con lo confundible de todos estos términos propondríamos orientarnos a la función, llamando tipos *dzalγone* y *tavtavi* reduplicaciones de intensidad (sinonimicas y temáticas respectivamente) y tipo *astosapin* - geminados bilingües.

II

Ya que en los geminados bilingües tenemos algo que se engendra por las zonas de bilingüismo y éstas son de importancia sobre todo grande, decisiva para la formación de la toponimia de cualquier lengua, resulta que en el dominio reconstructivo los geminados bilingües deben tomarse en cuenta en primer lugar por los toponimistas. Por lo mismo los geminados en cuestión en la toponimia merecen una consideración especial, y aunque, tratando en forma general de los geminados bilingües en el trabajo citado, A. Tovar no lo

subraye, llama la atención sobre el compuesto *Lugenwiese* que es *precisamente un topónimo*.

Por otra parte, no olvidemos que, ya como apelativos, los geminados en cuestión son una cosa bastante rara en las lenguas y, por consiguiente, no hay razón para exagerar su papel y su cantidad incluso en la toponimia. En particular, ello significa que etimologizando topónimos, hay que tener mucha cautela antes de admitir en algún topónimo el geminado bilingüe. En este sentido me dirigire ahora a un material concreto.

En un precioso trabajo reconstructivo ("El nombre de Pamplona" - FLV, N 25, 1977, pp. 5-9) A. Tovar escribe (p. 6): "El compuesto *Olcairun* puede interpretarse como copulativo, suma de una *Olca* celta con una *Iruña* vasca. O bien como un compuesto determinativo, en el que, como es frecuente en indoeuropeo o en vasco, el primer elemento determina al segundo: la Iruña de la Olca".

Como vemos, se admiten con ello dos posibilidades:

1. El nombre celta de *Olca*, cualquiera que sea su significado como el del apelativo, se junta con el nombre vasco *Irun* (sin importar de nuevo la significación como la del apelativo) y ello da al nivel, puramente no apelativo *Olcairun*, que entonces, como creemos, debe ser un geminado bilingüe en variedad puramente toponímica.

2. En el mismo nivel se juntan los mismos componentes para diferenciar el *Irun* en cuestión de algún otro u otros Irunes: el tipo del compuesto, que se prevé con ello por A. Tovar, es un *tatpurusa*, pero puede ser, como creo, el I de Benveniste, lo que importa poco por lo demás.

Subrayemos una vez más que en ambos casos no se trata del nivel apelativo.

Como se trata en realidad del nombre de una ciudad, se presenta, con todo, en el nivel ya apelativo una tercera posibilidad, no menos seductora: la de considerar *Olcairun* como un geminado semántico apelativo ("normal") significando "ciudad ciudad", pues en el conocido ejemplo de *Octaviolca* y otros la palabra *Olca* interviene como el nombre apelativo "ciudad", según se cree de ordinario, y la misma significación para vasc. *irun*, *iruña* no necesita ser probada, tanto más que el propio A. Tovar en el segundo de los citados trabajos la ha probado para incluso el elemento correspondiente en el cuerpo del nombre "Pamplona". Esta tercera posibilidad es tanto más seductora, que se trata del caso del bilingüismo aparente, hasta clamante y para el colmo —un caso que está sobre el fondo de varios otros topónimos andaluces bilingües también, en cuyo contexto se toma nuestro *Olcairun*: *Ipagrum*, *Iponuba*, *Iporca*, *Ipsca*, *Iptucci* (J. Untermann "Monumenta linguarum Hispanicarum" I Wiesbaden, 1975, A 60, p. 277 s.; A. Tovar "El nombre de Pamplona", p. 6), *Obulco/Porcuna* o *Ipolca* (en la inscripción monetar "ibolca") (A. Tovar, *ibid.*), etc.

Pero la cosa es que precisamente en estos topónimos de “entorno” se echa de ver la repetición, reaparición de dos elementos apelativos: “ciudad” y “campo arado”. Por ejemplo, *Ipagrum* es seguramente la combinación del griego *ipo* “ciudad” y *agrum* “campo” todavía con la terminación del acusativo latino, *Iporca* e *Ipolca* son combinaciones del mismo *ipo* “ciudad” con el celt. *olca* “campo arado” (F. Oroz Arizcuren) reapareciendo *ipo* además en *Iponuba*, *Ipsca*, *Iptucci*, etc. Según me comunica por cartas F. Oroz Arizcuren (y como él lo expone en un trabajo que va a salir), la misma combinación semántica se halla en la lectura monetaria ibérica *urka-iltu*, donde el primer componente es el variante de *olca* con /r/ (cfr. este mismo sonido en *Iporca*) y con /u/, como en *Obulco*, mientras que *iltu* en *urka-iltu* (con variante *ilti* en otros casos) es aquí el ibérico “ciudad”. A su vez este *iltu/ilti* ibérico es comparable con el ibérico y vasco antiguo *ili* “ciudad”: en lo tocante a la diferencia *lt/l* intervocálicos, se notará que es la misma que en “Turma *Salluitana*” (del bronce de Ascoli) Saldua (nombre de la ciudad donde se reclutaba esta turma, hoy Zaragoza) cuyo adjetivo correspondiente debía ser algo así como “*salduitana*”; cfr. sobre ello A. Tovar en “El nombre de Pamplona”. Y todo esto es tanto más verosímil que el ibérico *iltu/ilti/ili* “ciudad” sigue, como se sabe, en *iri*, la principal denominación vasca para la ciudad desde lo más antiguo, mientras que el componente *Irun* de *Olca-Irun* componente *Irun* de *Olca-irun* persiste en el vasco *Irun*, *Iruña* ligado con tales centros, como Pamplona, Vitoria e Irún de la frontera.

Si hay una serie de topónimos de uno solo y mismo “entorno” que siempre varían en si dos componentes semánticos (o, mejor, dos semicomponentes que se les adscriben fácilmente) “ciudad” y “campo” (tratándose precisamente de ciudades rodeadas por campos), es evidente, a mi ver, que no podemos ni siquiera en uno de estos topónimos suponer combinación al nivel puramente toponímico, con privación del sentido “apelativo”. Y es evidente también, que a cualquiera de estos topónimos es muy difícil el adscribirle la significación etimológica de “ciudad-ciudad” con función del geminado bilíngüe (apelativo).

Para la interpretación de estos topónimos valen también algunas observaciones más: 1/No pueden, como regla, significar literalmente “campo de la ciudad” porque designan ciudades, no campos, y es rara la posibilidad para que el topónimo “campo de la ciudad” pase a designar a la propia ciudad, sobre todo cuando se trata de pasar a significarlo en el cuerpo de grupo (o a diferencia de otros del grupo). 2/Nunca tenemos en los topónimos en cuestión la combinación de *agrum* “campo” con *olca* o de *ipo* “ciudad” con *irun* “ciudad”, y ello nos asegura una vez más de que *olca* no se emplea aquí en la significación literal de la “ciudad”, sino solamente de “campo”. 3/No puede tratarse de la “ciudad de llanura, de valle, de tierras bajas” a diferencia de “la de monte”, porque *olca* no tiene la significación de “llanura”, sino sólo de “campo arado”. 4/En *Olca-irun*, *urka-iltu* con “ciudad” ibero-vasca este componente está en el segundo puesto, mientras en *Ipagrum*, etc., con “ciudad” griega este componente latino está en el primer sitio.

¿Qué sugiere esta última observación? Vamos a considerarla aparte. Contando con lo de arriba y con la sintaxis de los compuestos vascos las primeras combinaciones (*Olca-irun* “campo-ciudad”) son los tatpurasas y sugieren la interpretación “ciudad de campos arados” mientras que las segundas (*Ipargrum* “ciudad-campo”) son apositivos y deben comprenderse como “ciudad y campo, ciudad con campo, ciudad con (su) campo”. En los tatpurasas vascos es muy corriente, por lo demás, que el primer componente tenga el valor calificativo: “de campos de ciudad” como si dijéramos “ciudad provista de campos”, lo que puede en fin concluir en lo mismo: “ciudad con (su) campo”, “ciudad y (su) campo”. Se trata, por consiguiente, de los apelativos designando ciudad con sus dependencias, con su entorno económico —todo el complejo, sistema, nudo urbano-agrario que formaba con sus dependencias, que era la ciudad antigua de cierto nivel: Es sobre todo demostrativo en este sentido de nuevo *Ipargrum*, pues hasta la hora el vocablo español agro, continuador directo de nuestro *agrum* se da en las acepciones de: 1/ “territorio jurisdiccional de ciertas ciudades”. 2/ “extensión grande de campo” (J. Casares “Diccionario ideológico de la lengua española”, Barcelona, 1951, agro) y cfr. para la primera de éstas una serie de las primeras también que se dan para el latín *ager* en casi todos los diccionarios latinos: *ager Romanus, publicus, ager municipalis (propiedad terrestre municipal)* y aún más antes: *ager Helvetium* “la tierra, el territorio de los helvecios” (dentro de lo cual ya como *ager* de la tribu, es decir propiedad tribal), etc.

Los historiadores conocen la relación orgánica que existía entre la ciudad antigua y su agro, particularmente —en el sur de la España romana, en la parte más civilizada de ésta. Y aunque con *Octaviolca* se trata de una ciudad cantábrica, no turdetana la significación compleja de *olca* “campo” y “ciudad” es posible que delate precisamente la misma relación entre la ciudad y su campo.

Las ciudades con agros debían ser, sin embargo, más que corrientes en el territorio y tiempo que nos interesan y por eso podemos preguntarnos ¿cómo podían sus denominaciones apelativas, como *ipargrum*, hacerse sus nombres propios? La cosa parece ser la misma que si nosotros hoy hubiéramos dado a menudo el nombre propio de la “ciudad” a varias ciudades nuestras, pero se ve muy claro que esto es imposible. ¿O se trata, posiblemente, de haber llamado *ipargrum*, etc. solo a algún tipo (complejo) de las ciudades de la antigua España - a diferencia de otros (como *oppida*, etc.)?

Parece que no (o que no sólo) y que la resolución de este problema en fin de cuentas, se oculta una vez más en el hecho ya subrayado, pero no interpretado por completo —el del bilingüismo de los términos en cuestión. Si, en efecto, yo tengo para mi complejo urbano-campestre o para mi ciudad la palabra apelativa *olcairun*, mientras mi vecino tiene para ello, es decir para su ciudad la palabra apelativa *ipargrum*, es muy posible que yo empiece a emplear para su ciudad como nombre propio *Ipargrum*, mientras él empiece a darle a la mía el nombre (propio también) de *Olcairun*.

Observaciones complementarias: 1/*Iponuba* parece ser “ciudad nueva”, *Ipsca* —“ciudad” con el diminutivo vasco *-sca*. 2/*vasc. elge* “campo arado” es poco probable que tenga que ver algo con *olca* celta. 3/Es oportuno recordar el trabajo conocido de R. Lafon sobre los topónimos antiguos de Andalucía de tipo vasco, y en relación con la etimología de Pamplona de A. Tovar mi trabajo “Etimologías pirenaicas” en una edición de Kuibyšev de 1974 (“Strukturno-semanticheskiye issledovaniya na materiale zapadnyj yazykov”).

LA FLEXION NOMINAL VASCA

Károly Morvay
ELTE BTK Spanyol
Budapest H-1364 PF 107
Hungria

(Departamento de Estudios Hispánicos de la Universidad de Budapest)

Este artículo nació del intento de realizar un programa sobre la flexión nominal vasca con una computadora ZX SPECTRUM+ y de la revisión de las afirmaciones hechas en mi trabajo anterior (1). Preparando dicho programa traté de reunir las informaciones necesarias para las decisiones de la computadora y luego pasar a eliminar las que eran superfluas desde este punto de vista.

Las informaciones indispensables son las siguientes:

1. La flexión nominal vasca conoce dos tipos fundamentales: declinación indefinida (sin distinción de número) y declinación definida (con distinción de singular y plural).
2. Los nombres propios (apellidos y nombres de pila de un lado y nombres de lugar de otro) sólo tienen declinación indefinida.
3. El sistema casual vasco consta de 16 casos (2), que se organizan en dos grupos básicos: casos no locativos y casos locativos (Cf. Cuadro 1).

CUADRO 1 EL SISTEMA CASUAL VASCO

<i>Casos no locativos</i>	<i>Casos locativos</i>
1. Nominativo	11. Inesivo
2. Ergativo	12. Ablativo
3. Dativo	13. Adlativo
4. Genitivo posesivo	14. Adlativo terminal
5. /A/ Sociativo	15. Adlativo tendencial
6. Destinativo	16. Genitivo locativo
7. Instrumental	
8. Partitivo	
9. Prolativo	
10. Motivativo	

(1) K. Morvay: Observaciones sobre la flexión nominal vasca. *Euskera*, n.º 28, 1983, Bilbao, 65-79. Una parte del programa en cuestión ya está hecha. La versión completa la publicaré más tarde. Aquí adjunto una lista de erratas descubiertas al revisar el texto de mi primer artículo.

4. El partitivo y el prolativo sólo existen en la declinación indefinida, pero no en todos sus paradigmas (Cf. punto 5).

5. Los nombres propios animados (apellidos y nombres de pila) no tienen partitivo ni prolativo.

6. Gran parte de los morfemas casuales /MC/ de los casos correspondientes difieren según que el morfema lexemático /ML/ dado acabe en vocal /-V/ o en consonante /-C/.

7. Para diptongos finales *-ai*, *-ei*, *-oi* son válidas las mismas reglas que para las vocales; para *-au* final las mismas que para las consonantes.

8. Representan un grupo especial los nombres terminados en *-a* orgánica en la declinación definida singular (cf. puntos 15., 32.) y en el plural (cf. puntos 18., 26., 34.).

9. Los nombres en *-r* tienen *-rr-* en todas sus formas con la excepción del nominativo y prolativo de la declinación indefinida.

10. En la declinación de los nombres propios inanimados tras *-n* y *-l* pueden aparecer variantes fonéticas del MC del Ablativo /-dik/ y del Genitivo local /-go/. (Cf. punto 21. y la nota correspondiente.)

1. En los casos locativos hay terminaciones diferentes para nombres inanimados y animados.

* * *

Tomando en consideración todos los factores mencionados tenemos un total de 16 paradigmas, ocho por cada declinación. (Cf. Cuadro 2), lo que no

Cuadro 2

LA FRAGMENTACION DE LA FLEXION NOMINAL VASCA. DECLINACION INDEFINIDA

Nombres comunes				Nombres propios			
Inanimados	Animados	Inanimados	Animados	Inanimados	Animados	Inanimados	Animados
-V	-C	-V	-C	-V	-C	-V	-C
mendi	haran	seme	mutil	Bilbo	Irun	Eneko	Mikel

DECLINACION DEFINIDA

Singular				Plural			
Inanimados	Animados	Inanimados	Animados	Inanimados	Animados	Inanimados	Animados
-V	-C	-V	-C	-V	-C	-V	-C
mendi	haran	seme	mutil	mendi	haran	seme	mutil

quiere decir que haya 16 terminaciones, diferentes para cada uno de los casos de los paradigmas. El máximo de formas (10) aparece en el inesivo y el mínimo (3) en el ergativo. A pesar de las coincidencias hay una gran riqueza de terminaciones (cf. Cuadro 3), especialmente en los casos locativos (2). El sin-

Cuadro 3

**LAS TERMINACIONES EN LOS DIFERENTES PARADIGMAS.
DECLINACION INDEFINIDA**

Nombres comunes

Inanimados en		Animados en	
-V	-C	-V	-C
/mendi/	/haran/	/seme/	/mutil/
1. -∅	-∅	-∅	-∅
2. -k	-ek	-k	-ek
3. -ri	-i	-ri	-i
4. -ren	-en	-ren	-en
5. -rekin	-ekin	-rekin	-ekin
6. -rentzat	-entzat	-rentzat	-entzat
7. -z	-ez	-z	-ez
8. -rik	-ik	-rik	-ik
9. -tzat	-tzat	-tzat	-tzat
10. -/ren/gatik	-/en/gatik	-/ren/gatik	-/en/gatik
11. -/tan/	-etan	-/ren/gan	-/en/gan
12. -tatik	-etatik	-/ren/gandik	-/en/gandik
13. -tara	-etara	-/ren/gana	-/en/gana
14. -taraino	-etaraino	-/ren/ganaino	-/en/ganaino
15. -tarantz	-etarantz	-/ren/ganantz	-/en/ganantz
16. -tako	-etako	-/ren/ganako	-/en/ganako

DECLINACION INDEFINIDA

Nombres propios

Inanimados en		Animados en	
-V	-C	-V	-C
/Bilbo/	/Irun/	/Eneko/	/Mikel/
1. ∅	-∅	-∅	-∅
2. -k	-ek	-k	-ek
3. -ri	-i	-ri	-i
4. -ren	-en	-ren	-en
5. -rekin	-ekin	-rekin	-ekin

(2) Sobre los casos superdeclinados véase K. Morvay; op. cit. 70. Observación n.º 10.3.

6. -rentzat	-entzat	-rentzat	-entzat
7. -z	-ez	-z	-ez
8. -rik	-ik	---	---
9. -tzat	-tzat	---	---
10. -/ren/gatik	-/en/gatik	-/ren/gatik	-/en/gatik
11. -n	-en	-/ren/gan	-/en/gan
12. -tik	-etik	-/ren/gandik	-/en/gandik
13. -ra	-era-	-/ren/gana-	-/en/gana
14. -raino	-eraino	-/ren/ganaino	-/en/ganaino
15. -rantz	-erantz	-/ren/ganantz	-/en/ganantz
16. -ko	-eko	-/ren/ganako	-/en/ganako

DECLINACION DEFINIDA

Singular

Inanimados en

-V
/mendi/-C
/haran/

Animados en

-V
/seme/-C
/mutil/

1. -a	-a	-a	-a
2. -ak	-ak	-ak	-ak
3. -ari	-ari	-ari	-ari
4. -aren	-aren	-aren	-aren
5. -arekin	-arekin	-arekin	-arekin
6. -arentzat	-arentzat	-arentzat	-arentzat
7. -az	-az	-az	-az
8. —	—	—	—
9. —	—	—	—
10. -a/ren/gatik	-a/ren/gatik	-a/ren/gatik	-a/ren/gatik
11. -an	-ean	-a/ren/gan	-/ren/gan
12. -tik	-etik	-a/ren/gandik	-a/ren/gandik
13. -ra	-era	-a/ren/gana	-a/ren/gana
14. -raino	-eraino	-a/ren/ganaino	-a/ren/ganaino
15. -rantz	-erantz	-a/ren/ganantz	-a/ren/ganantz
16. -ko	-eko	-a/ren/ganako	-a/ren/ganako

DECLINACION DEFINIDA

Plural

Inanimados en

-V
/mendi/-C
/haran/

Animados en

-V
/seme/-C
/mutil/

1. -ak	-ak	-ak	-ak
2. -ek	-ek	-ek	-ek

3. -ei	-ei	-ei	-ei
4. -en	-en	-en	-en
5. -ekin	-ekin	-ekin	-ekin
6. -entzat	-entzat	-entzat	-entzat
7. -ez	-ez	-ez	-ez
8. —	—	—	—
9. —	—	—	—
10. -engatik	-engatik	-engatik	-engatik
11. -etan	-etan	-engan	-engan
12. -etatik	-etatik	-engandik	-engandik
13. -etara	-etara	-engana	-engana
14. -etaraino	-etaraino	-enganaino	-enganaino
15. -etarantz	-etarantz	-enganantz	-enganantz
16. -etako	-etako	-enganako	-enganako

cretismo de los MC abunda en los casos no locativos, antes que nada en la declinación definida. En el programa para computadora es posible reducir esta abundancia de formas a tres series (I-III) comunes en los casos no locativos y otras tres (IV-VI) en los casos locativos (Cf. Cuadro 4).

Cuadro 4

SERIES COMUNES DE LOS MORFEMAS CASUALES

Casos no locativos

I	II	III
1. -∅	-∅	-ak
2. -k	-ek	-ek
3. -ri	-i	-ei
4. -ren	-en	-en
5. -rekin	-ekin	-ekin
6. -rentzat	-entzat	-entzat
7. -z	-ez	-ez
8. -rik	-ik	—
9. -tzat	-tzat	—
10. -/ren/gatik	-/en/gatik	-engatik

Casos locativos

IV	V	VI
11. -n	-an	-gan
12. -tik	-tik	-gandik
13. -ra	-ra	-gana
14. -raino	-raino	-ganaino
15. -rantz	-rantz	-ganantz
16. -ko	-ko	-ganako

A continuación vemos las informaciones sobre las terminaciones, necesarias para la realización de dicho programa.

Casos no locativos (Series I-III).

12. La serie I. I sirve para todos los nombres en -V (incluso *-a* orgánica) en la *declinación indefinida*, con la excepción especificada en el punto 13.

13. Conforme al contenido del punto 5, los nombres propios animados no tienen partitivo ni prolativo.

14. La serie I —sin partitivo y prolativo (cf. punto 4)— se usa también para la *declinación definida singular*, donde —con la excepción formulada en el punto 15.— al ML se le añade un morfema declinacional /MD/ de *-a-* y luego los MC: *mendi-a-k*, *mutil-a-k*.

15. Los acabados en *-a* orgánica no llevan MD: *eliza-k*, *aita-k*.

16. La serie II sirve para todos los nombres en -C en la *declinación indefinida*. (Cf. punto 13.)

17. La serie III, que parcialmente coincide con la II (casos 2, 4, 5, 6, 7) se usa en la *declinación definida plural* de los acabados en -V (menos *-a* orgánica) y en -C: *mendi-ek*, *mutil-ek*.

18. Los que acaban en *-a* orgánica la pierden en todos los casos: *eliz-ek*, *ait-ek*.

Casos locativos (Series IV-VI).

Nombres inanimados (Puntos 19-26).

Se usan los MC de la serie IV precedidos o no por MA en la *declinación indefinida* (3).

19. Los propios en -V añaden inmediatamente los MC al ML: *Bilbo-n* (Cf. también punto 24).

20. Los propios en -C añaden un MA de *-e-* al ML (con la excepción mencionada en el punto 21): *Irun-e-n*, *Zarautz-e-n*, *Eibarr-e-n* (4).

21. En el genitivo locativo puede haber dobles de tipo *Eibarreko-Eibarko*, *Iruneko-Irungo* o formas únicas en *-ko*: *Izarraizko*, *Zarauz-ko*.

22. Los comunes en -V añaden un MA de *-ta-* al ML: *mendi-ta-n*.

(3) La existencia de diferentes MA hace que el sincretismo de los MC no significa siempre sincretismo de formas o sea coincidencia total de dos formas declinadas.

(4) Según Txillardegí la forma *Zarautzeko* es incorrecta, lo mismo que *Zizurkileko* en vez de *Zizurkilgo* e *Iruneko* en vez de *Irungo*. Txillardegí no menciona las formas *Irunetik*, *Zizurkiletik* en el ablativo, dando sólo las variantes sin *-e-*: *Irundik*, *Zizurkildik*. Cf. Txillardegí *Gramatika*. San Sebastián, 1978, 97, 99, 115-116.

23. Los comunes en -C añaden un MA de *-eta-* al MD: *haran-eta-n*. (Cf. también punto 25.)

Los MC de la serie IV sirven excepcionalmente para la declinación definida singular y regularmente para la plural.

24. Los acabados en *-a* orgánica añaden inmediatamente los MC al ML en la *declinación definida singular*: *eliza-n*.

25. Los acabados en -V (menos *-a* orgánica) y en -C añaden un MA de *-eta-* al ML en la *declinación definida plural*: *mendi-eta-n*, *haran-eta-n*. (Como se ve en los acabados en -C se produce sincretismo de formas con los casos correspondientes de la declinación indefinida. (Cf. punto 23.)

26. Los que terminan en *-a* orgánica la pierden en todos los casos: *eliz-eta-n*.

La serie V, que en la mayoría de los casos coincide con la serie IV, sirve para la *declinación definida singular* (con la excepción mencionada en el punto 24).

27. Los terminados en -V añaden los MC \sqcup inmediatamente al ML: \sqcup *mendi-an*.

28. Los terminados en -V añaden un MA de *-e-* al ML: *haran-e-an*.
Nombres animados (Puntos 29-34).

La serie VI se usa en la declinación indefinida y definida precedida siempre por algún MA. Los MA que aparecen en la declinación indefinida: *-ren-* o *-en-*, y *-ren-* que aparece en la declinación definida, son de empleo facultativo y por eso en el texto y en los cuadros se hallan entre paréntesis.

Declinación indefinida (Puntos 29-30).

29. Los comunes y propios en -V (incluso en *-a* orgánica) añaden un MA de *-/ren/-* al ML: *seme-/ren/-gan*, *aita-/ren/-gan*, *Eneko-/ren/-gan*.

30. Los comunes y propios en -C añaden un MA de *-/en/-*: *mutil-/en/-gan*, *Mikel-/en/-gan*. (Cf. punto 33.)

Declinación definida singular (Puntos 31-32).

31. Los nombres en -V (menos *-a* orgánica) y en -C anteponen un MD de *-a-* al MA de *-/ren/-*: *seme-a-/ren/-gan*, *mutil-a-/ren/-gan*.

32. Los que acaban en *-a* orgánica no tienen MD: *aita-/ren/-gan*. De esta manera hay sincretismo de formas con los casos correspondientes de la declinación \sqcup indefinida. (Cf. punto 29.)

Declinación definida plural (Puntos 33-34).

33. Los nombres acabados en -V (menos *-a* orgánica) y en -C añaden un MA de *-en-* al \sqcup ML: *seme-en-gan*, *mutil-en-gan*. Se produce sincretis-

mo de formas con los casos correspondientes de la declinación indefinida de los nombres comunes, cuando ellos aparecen con el MA facultativo: *mutilengan*. (Cf. punto 30.)

34. Los acabados en *-a* orgánica la pierden en todos los casos: *aitengan*.

Resumiendo

Sólo en los casos no locativos de la declinación definida hay un paradigma común para todas las clases de nombres. En los casos no locativos la división esencial se da entre declinación indefinida (I, II) y definida plural (III) y existe cierta divergencia dentro de la declinación indefinida entre los nombres en *-V* (I) y en *-C* (II). En los casos locativos, donde hay una diversidad bastante notable, la frontera principal corre entre la declinación de los nombres inanimados (IV, V) y animados (VI), pero hay diferencias también entre la declinación de los nombres en *-V* y en *-C*. La particularidad de los nombres propios consiste en no tener declinación definida y que los propios animados no tienen partitivo y prolativo en su declinación, casos que faltan también en toda la declinación definida.

APENDICE

Fe de erratas del artículo "Observaciones sobre la flexión nominal vasca". *Euskera* n.º 28, 1983, 65-79.

Página	Línea	Dice	Debe decir
65	14	juntamente	justamente
66-67		era declinación	en la declinación
67	13-16	Tampoco hay que olvidar... etc.	Los propios inanimados /nombres de lugar/ con <i>-a</i> orgánica / <i>Gernika</i> / y los que llevan "artículo definido" /MD de <i>-a</i> : <i>Gipuzkoa</i> , <i>Donostia</i> / se declinan como los demás nombres en vocal.
70	1	El morfema <i>-ren-</i>	El morfema <i>-/r/en-</i>
	2	<i>idiarengan/</i> etc. /11/.	<i>idiarengan; Mikelgan = Mikelengan/</i> , etc. /11/.
	17	/Cf. 11.2./	/Cf. 12.2./
	28	<i>gizonengandik./</i>	<i>gizonengandik/</i> /Cf. también 6.2./
75	caso 16	En vez de..., introducir a las casillas correspondientes	<i>-/r/enganako</i> <i>-a/ren/ganako</i> <i>-enganako</i>
76	caso 16	En vez de..., introducir	<i>Eneko/ren/ganako</i> <i>Mikel/en/ganako</i>

Las formas con *-/en/-*, *-/ren/-* de uso facultativo no están convenientemente señalados en los cuadros. Cf. el cuadro 3 del presente artículo.

		Corregir los encabezamientos de los cuadros que deben decir	Declinación indefinida	Declinación definida	
				Singular	Plural
75-79					
78	caso 16	mendirako	mendiko		
79	encabezamiento	Singular	Singular		
	caso 12	etxetarik	etxetatik		
	caso 10	haranagatik	harana/ren/gatik		
	caso 16	haranerako	haraneke		

**EUSKALTZAINDIAREN
AGIRIAK**

MAILEGU BERRIEN IDAZKERA

1984-X-25

Koldo Mitxelena

Hona zenbait ohar, zuzen nahiz oker, eskatu zitzaidanari narraiola.

Sarrera-hitz batzu, aurrenik. Ez dut uste gai hauetan hizkuntza batek lege bakar-zorrotzak izan behar dituenik. Hitz kontuan beti gertatzen denez, bana-banako arazoak maizegi sortu ohi dira (ez gramatikarenak ez Akademienak berez ez direnak). Kasuistika maizegi agertzen da horrelakoetan: harako ingelesez *casuistry* deitzen dena, erdi gaitzizenez. Eta horrelakoetan sartuz gero, Pascalek argiro erakutsi zuenez, erraz da ondorioz dorpentetara heltzea. Ezin hil dezakegu gizonik, behar bezain funtsezko arrazoirik gabe, noski. Eta arrazoi sendoen bila abiatzen garenean, aurki aurkituko dugu ezkutu bat, lodia bada bederen, aski eta gehiegizko arrazoia izan daitekeena.

Bestea, mailegu gaitan, erabaki beharra zer den horrela dei daitekeen hitza. Mailegua hartzekotan ari bagara, izan ere, ez da mailegu, sartua eta hartua izan behar bailuke horretarako. Nonnahi topa badezakegu, aspaldixko onartua dugula, mailegu izana da, baina ez mailegu, etxeko baizik, sartua eta hartua, geuretua, dugulako.

Nolanahi ere den, bistan da hemen, grafiaren aldetik, ez dela inongo hizkuntzan mailegu hitzekiko *egoerarik*, erabat etxekotu ez ditugun bitartean, hitz horiekiko *bilakaera* nahiz *bilakabidea* baizik: sarritan, hemendik hasi (etorkizko hizkuntzaren itxuratik esan nahi dut) eta honeraino, horreraino edo haraino aldatzen dira aurpegiz hartzaileen mintzaeraren arabera. *Cognac* bezala sartu zena *coñá* bide da *El País*-koen gaztelanian (ausartzen badira, behinik-behin) eta *whisky*, beste batzuek dotoreago *whiskey* idazten zutena, *güisqui* omen da zenbaitentzat gaztelaniaz. Halaz guztiz, guztiek, nahiz lehengoek baino guttiago izan, *kirsch* edo *kummel* idazten dute. Horren arabera, *Fiestas euscaras* eta *corricolari* behar gemituzke aldameneko erdaraz.

Zilegi behar luke izan, beraz, euskaraz zein erdaraz, jatorrizko grafia gordetzea kanpotikakoa (eta berria) delarik iturburuari diogun zorra aitortzeko, besterik ez bada ere. Egia da ez dabiltzala bat puntu horretan hizkuntza guztiak, batzuek zabalago baitute eskua eta besteek murriztago. Ingelesez lasai baino lasaiago idatziko da, esate baterako, *weltanschauung* edo *eigen* (*value*), gaztelania eta frantsesez baino.

Har ditzagun *v* eta are gehiago *w* letrak. Bistan da, hitz batek euskaraz ezaugarri horiek daramatzala, oraindik, 'erdal kutsua'-ren agergarri, nahi eta ez. Noraino alda ditzakegu? Joera, dudarik gabe, *b*-ra daramate eta *b* bihurtuko dira segur aski azkenik, gehienbat behintzat, hizkuntza honetan irauten badute, eta oraingoz aztiatzen ez den iraultzaren bat sortzen eta burutzen ez badute euskaldunek. Nik, adibidez, *bokal* idazten dut, hiztegiari amore emanaz (baita ere neure barrengo ixuriari) eta ez 'hiztegiileen' *bokale*-ri. Baina oraindik, eta barka edari izenak maizegi agertzen badira, *vodka* jarriko dut beti paperean eta, nonbaiteko ibilaldiez ari bagara, *versta*.

Hemen eta beti, izen propioak salbu, hobe baita hauek (geuretuak ez dituguino) dauden daudenean uztea. Bada, halaz guztiz, istilurik. Letraldatu behar denean, nola egin? Har ditzagun, esaterako, URSS-ekoak. Eta okerra-
go genbiltzake Txinakoekin, han ez baita inolazko 'letrarik'.

Berex ukituko dut *y*-ren kontua. Bi arrazoigatik: 1. geurok ere erabili (eta, esanak esan, erabiltzen?) dugulako, eta 2. erdaretatik gauzak ez datozkigulako beti batera ez bateratsu. Gaztelaniaz, *conjunción* esaten da, baina *disyunción* (*disjunto*, ordea): latinetikako izen propioetan *Yugurta* esan ohi da, Marinerek ez ezik (*Jugurta* dio honek), badira *Seyano* eta *Sejano*-ak eta abar. Nik, neure makurrez, *i* erabiliko nuke maizago hitz hasieran, dudakoe-
tan, *iatagan*, etc., eta ez zenbait izenetan bakarrik (*Iapeto*, etc.).

Nik *h*, bakarka, bere hartan jasoko nuke, arrazoi berezirik ez baldin bada. Gure arteko etimologiberatasun horren aldamenean, edo hobeki aurrean, bereizkuntzaren alde jokatzek balioko luke, agian: *istoria* eta *historia*, *armonia* eta *harmonia*, eta abar.

Geure legeak hartu genituen, edo jendeak hartuak izan dira, eta hobe genuke, premiarik gabe, ez aldatu. Hitza gureganatzean, zenbait gauza kentzen saiatzen gara (edota saiatu izan gara), beste zenbait gehitzen, beste batzu, azkenik, aldatzen. Horrelakoak gertatzea hitza sartua eta hartua dagoelako seinalea da. Hobe, beraz, ohiturazko jokabide horiek gorde, salbuespenak salbu. Salbuespenak, jakinaren gainean egin direnean, badute edo izan dezakete esan-nahia.

Nik, beraz, bestek besterik nahi duelarik behar bada, *tz*, *ts*, *tx* sartuko nituzke, ohiturari jarraio, testu-inguru ezagun horietan, *n* idatziko nuke bestetan *m*-ren ordez, *p*, etc., + *h*, eta kontsonante bikoitzak bakunduko (*p* nahiz *f*, etc., *k*, etc., idatziaz) HITZAK EUSKALDUNDU AHALA. Kanpotikatotzat agertzea nahiago badugu, berriz, dauden daudenean geldi bitez.

Kontsonante multzoak berez soilduko lirateke, euskaltasunak (gorde ez duen) lehengo indarra gorde balu. Neure aldetik, badira batzuek besteak baino errazagoak eta atseginagoak: cf. *primu* (eta hitz hasieran agertzen dena hitz barruan agertzen da: ez alderantziz nahi eta ez), *atriaka*, *dulabre*, *duple* (—*tl*— bakan azalduko da, ez baitzuen latinak berezkorik, are guttiago

—*dl*—). Zenbait hitz ikasik (*atleta*, etc.) ez dio inori belarriko nahiz begiko minik emango.

Besteetan (hots, —*pt*— eta *pt*—, ... —*ps*— eta *ps*—, ... —*sz*—, —*kn*—, —*mn*—) neure adineko jendea soiltzera makurtuko litzateke eta antzinako kemen horrek iraungo balu, soilduko lirateke. Errazetik, *sz* bihur daiteke z. Kontsonanteak bi baino gehiago direnean, murrizteko hobe. Erabaki genuenez, —*xt*—, adibidez, —*st*— bihurtu behar genuke: bestela eran hiru kontsonanteren ordeztu (*—kst—*) bi uzten ditugu, bigarrena txistukaria denean. Horren arabera, bada, badirudi *ast*—, *sust*— eta horien irudikoetara jo behar dugula.

Txistukariak aipatu ditudanez gero, goiko kasuetan edonongo (antzina edonongo) legeari makur gakizkion: *sozialista*, eta abar. Nik ez nuke horrela koetan, zinetan eta benetan ari naizelarik, bustidurarik ametituko. Ez dut, berriz, uste, *ixuri*, *ixildu*, *itxusi* eta abar idazteak, noizean behin bederen, kalterik ekar dezakeenik.

Aditzera eman ditudanak isuria edo gogoia baizik ez dute azaltzen: ez nituzke, neure esku banitu ere, baldintza guztiak erabat eta segituan beteko. Gutti batzuei, ordea, premiazko edo behintzat probetxuzko deriztet. Eta bukatzeko *-mentu* / *-mendu* eta antzekoak, erregela horiek orain mehartuak ditugunez, hiztegi kontu dira, ez fonologia kontu. Banaka aztertzeak, bada.

MAILEGUZKO HITZEN ARAZOARI SEGIDA EMATEAZ

Donostia, 1984, Abenduak 21

Fr. L. Villasante

Jaunak:

Beste hizkuntzetarik etxekotu behar diren hitzen idazkera eta itxurari buruz, dakizuenez, Euskaltzaindiak bi Jardunaldi eginak ditu, biak Landa-goienen. Lehen Jardunaldietako gaiak pasatuak dira jadanik batzarrera eta honek lau erabaki edo agiri hartuak ditu, hots: 1.—Hitz-hasierak. 2.—Hitz-bukaerak. 3.—G, J, I, Y. 4.—X.

Bigarren Jardunaldietako gaiak sailkatzeko eta oihan beltz horretan argi egiten laguntzeko, Mitxelenarengana jo nuen lehenbizi. Honen txostena Urriko batzarrean aurkeztu eta zabaldu zen. Hura oinarri harturik, Azaroko batzarrean neure txosten bat irakurri nuen auzi honen gakoa, eta, beste aldetik, premia zertan datzan azalduz, eta sailkatze on bat egiten asmatzeko Pello Salabururen laguntza eskatu nuen. Halaxe egin du berak eta bihotzez eskerak ematen dizkiot.

Gasteizen bildu ginen Abenduaren 13an. Hemen puntu zaila eta premiazkoena kontsonante-multzoena iruditu zaigu. Beraz, hau da batzarreetan aztertzeo aukeratu dugun gaia. Pello Salaburuk irakurri duen txostenean ikusi duzue nola egin dugun gai guzti honen sailkapena. Lau burutan banatu dugu dena. Badugu, bada, gaia, eta axola handiko gaia, heldu den urteko gure batzarreetan aztertzeo, eta, Euskaltzaindiak hala behar dela uste baldin badu, erabakitzeko.

Oraingo lau puntuok lehengo beste lauen segida direnez gero, V., VI., VII. eta VIII.a deituko ditugu.

Orain puntu bakoitza aztertzeo eta erabaki-proposamena batzarrera ekartzeko, batzordeñoak izendatu behar ditugu. Nik izenak proposatuko ditut. Zuek ezango didazue ea dauden-daudenean onartzen diren, ala aldatu behar diren. Lehen tokian aipatzen dudan izena batzordeñoaren arduradun edo gidaria izango da.

Goazen, bada, batzordeñoak bana-banaka izendatzera:

V. puntua edo gaia

Puntu honek bi parte ditu:

A) N, R, Lren ostean S, Z, X datorrenean, ea T tartekatu behar den. Adibidez: Unibertsitate, Entziklopedia.

B) Bi sudurkari elkarren ondoan daudenean, zer egin? Adibidez: gimnasia, amnistia, inmigrazio.

Hartako batzordeñoa: Nik proposatzen ditut Pello Salaburu bera arduradun bezala, eta Patxi Goenaga eta Mikel Zalbide berarekin batean batzordeñoa osatzeko.

VI. puntua edo gaia

Bi leherkari elkarren ondoan daudenean, zer egin? Adibidez: adberbio, administrazio, elektrizitate.

Batzordeñoa: Alfontso Irigoien, Karmele Rotaetxe eta L. M. Mujika (berau izan zen kontsonante-multzoen gaia Landagoienen azaldu zuena).

VII. puntua edo gaia

Puntu honek ere bi parte ditu:

A) Zer egin silaba amaieran bi kontsonante ditugunean, horietarik lehenbizikoa sudurkaria delarik? Adibidez: Instituto.

B) Gainerako kasuetan zer egin? Adibidez: Substantibo.

Batzordeñoa: Patxi Altuna, Francisco Ondarra eta Xabier Kintana.

VIII. puntua edo gaia

Bi igurzkari edo frikari ditugunean, zer egin? Adibidez: aszeta, disziplina, eszeptiko.

Batzordeñoa: Jean Haritschelhar, Emile Larre eta Beñat Oiharzabal.

Oharra: II. Jardunaldien Azalpena ere, Mikel Zalbidek prestatua, hor dago, eta batzordekideei zabal dakieke, nahi baldin badute behintzat. Zenbait argibide izateko balio lezake.

Prozedura.—Aurreko zatiari hasiera ematerakoan esan nuena bir-esango dut: “Gauzak ondo egiteko, hobe izango da batzarre bakoitzera puntu bakar bat baizik ez ekartzea. Eta batzarrearen aurretik erabaki-proposamena, batzordeñoaren arduradunak izenpetua, euskaltzain oso guz-

tiei bidaliko zaie, aitzinetik azter dezaten. Horretarako batzordeñoak garaiz egin beharko du bere lana, eta bere proposamena Arbietora Rikardo Badiolari bidaliko dio, honek euskaltzainei zabal diezaien”.

Gehiegi eskatzea ote da Urtarrileko batzarrerako V. puntua aurkeztea? edo puntu horren lehen partea bederen?

Jaunak: Euskaltzaindiari zuzenki dagokion eta euskararentzat ondorio-tsu den arazoa dugu hau. Ea guztion artean buru ematen diogun, eta ez nolana-nahi, ongi eta behar den bezala baizik.

MAILEGUZKO HITZEZ

V. PUNTUA

5.1. Ozen + txistukari kontsonante multzoetan (“n”, “l”, “r” + “z”, “s”, “x”)

1. Euskaltzaindiaren ustez, hitz mailegatueta “z”, “s” eta “x” kontsonanteak “l”, “n” edo “r” kontsonanteen ondoren suertatzen direnean, “ts” eta “tx” idatzi beharko lirateke. Hala nola: “artxibatu”, “koltza”, “kontsonante”, e.a.

2. Alabaina, “z”, “s” eta “x” kontsonanteak “t” gabe idatziko dira honako kasu hauetan:

2.1. Hitz elkartuetan edo bi morfemaren junturetan, “supersoniko” hitzean ikusten den bezala.

2.2. Erdal izen berezietan eta berauen eratorrietan: “Engels”, “Samuelson”, “marxismo”, e.a.

2.3. Erdal erakunde, enpresa edo produktu-izen komertzializatueta: “Cinzano”.

2.4. Sigla lexikalizatueta: “Ensidesa”.

5.2. Bi sudurkari gertatzen direnean

Bi kontsonante horiek diferenteak direlarik, biak atxikiko dira: “amnistia” eta “himno”, besteak beste.

Donostia, 1985-II-22

Euskaltzaindiaren batzarrean onartua

VI. PUNTUA

Mailegu berrietan bi kontsonante oklusibo dituztela agertzen diren multzoak, edo ta ondoren sudurkaria edo (j) —latinez bederen—, daramatela

6.1. Euskaltzaindiaren ustez, kultur-hitz mailegatuetan *—k—* edo *—p—* baten ondoan *—t—* datorrenean *—kt—* edo *—pt—* idatzi behar da, hala nola *arkitekto, dialektika, kontzeptu*, eta antzekoak. Ahozko tradizio zaharrekoak direnean, ordea, aurreko kontsonante gabe eman daitezke, hala nola *frutu / fruitu, erretore*.

—d— baten ondoan *—b—* datorrenean *—db—* utziko da, latinez *—dv—* zena, hala nola *adberbio*.

2. *—k—* baten ondoan *—n—* datorrenean *—kn—*, hala nola *teknika, teknologia*.

—g— edo *—d—* baten ondoan *—m—* datorrenean *—gm—* edo *—dm—*, hala nola *sintagma, administrazio*.

3. *—d—* edo *—b—* baten ondoan (j) datorrenean —latinez bederen—, *—dj—* edo *—bj—* emango da, hala nola *adjudikatu*.

Lehenengo puntuan adierazi den moduan ahozko tradiziokoak direnean bide zaharrari eutsiko zaio.

Donostia, 1985-IV-26.

Euskaltzaindiaren batzarrean onartua.

VII. PUNTUA

Hiru kontsonantezko multzodun hitzak

“Hitz mailegatuek jatorriz hiru kontsonantezko multzoa dutenean bere baitan, euskarak ere hiru kontsonanteak gordeko ditu: hala nola, *institutua*, *konstituzioa*. Ez, ordea, euskara idatzian aspaldidanik erabili diren hitzek hizkera arrunteko esanahia dutenean: esate baterako, *istant(e)*, *sustantzia*.”

Iruñea, 1985-VI-27

Euskaltzaindiaren batzarrean onartua

CESION EN PRECARIO
BIZKAIKO FORU ALDUNDIAK EUSKALTZAINDIARI UTZIA

Bilbo, 1985.eko Uztailaren 10ean

BI MILA BOSTEHUN ETA HIRUROGEITA HAMASEI ZENBAKIA

Nire bizilekua **BILBON** delarik, mila bederatzehun eta laurogei eta bosteko Uztailaren hamarrean.

JOSE MARIA ARRIOLA ARANA, Bilboko Goren Kolegioko Notariaren aurrean hurrengoko hauek,

AURKEZTEN DIRA:

JOSE MARIA MAKUA ZARANDONA Jaun Txit gorenaz adinez nagusia, ezkondua, Bizkaiko Diputatu Nagusia, Bilboko auzokidea.

ALFONSO BASAGOITI ZABALA Jaun Txit Agurgarria, adinez nagusia, ezkondua, Foru Diputatua, Leioako auzokidea.

FRAY LUIS VILLASANTE KORTABITARTE, adinez nagusia, ezkongea, Erligioso, Oñatiko auzokidea, Arantzazuko Saindutegia, 31.

ESKU HARTZEN DUTE:

a) Jose Maria Makua Jaun Txit Gorenak *BIZKAIKO FORU ALDUNDIKO* Diputatu Nagusi gisa, eta kargu horretan diharduela, nabari dela baieztatzea dagokit.

b) Alfonso Basagoiti Jaun Txit Agurgarria, Ogasun eta Finantzak Saileko Foru Diputatu gisa, kargu horretan diharduela nabari dela baieztatzea dagokit beronek Diputatu Nagusiarekin batera, *Bizkaiko Foru Aldundiaren* izen eta ordezkapenez esku hartzen dutelarik.

Ekintza hau burutzeko ahalmena izendatuki daukate eskaintzen didan egiaztapenean azaltzen den aipaturiko Aldundiaren erabakiaren arabera, ziurtagiria Jaime Bilbao Amezaga Idazkari Jaunak egina delarik, Jose Maria Makua Zarandona, Diputatu Nagusiaren onspenañ Nik Notario gisa karguan dihardutela eta egiaztapena baieztatzen duten sinadurak zilegizkoak direla, aditzera ematen dut egiaztapen hau matrize honi eransten zaiolarik.

c) Fray Luis Villasantek *Euskaltzaindiaren* izen eta ordezkapenez esku hartzen du, erakunde hau 1918. urtean Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako lau Diputazioen babespean sortu zelarik eta, 1976eko Otsailaren 26an 573 zenbakiko Dekretuak Erakunde honen Estatutuak onartu zituelarik.

Azaltzen denak Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindiaren Arautegi eta Barne-Erregelaren ale bat erakusten dit, berauek 1981eko Urtsailaren 24ko batzarrean onartu zirelarik eta beharrezko frogantzak adieraziz zera diote, hots:

ARAUTEGIA:

“Lehen artikulua.—Euskaltzaindia Instituzio bat da, 1918. urtean, Araba, Gipuzkoa, Nafarroa eta Bizkaiko lau Diputazioen babespean sortua. Honako xede hauek ditu helburutzat:

- a) Euskararen gramatika legeak ikertu eta mamitzea.
- b) Hizkuntza honen idazlangintzarako argibideak eta arauak ematea.
- c) Hiztegia biltzea.
- d) Bai hiztegian eta bai gramatika eta grafian ere, literatur hizkera batu-
ra heltzeko lan egitea.
- e) Euskararen enplegua aitzinatzea.
- f) Hizkuntzaren eskubideak zaintzea.
- g) Hizkuntza, gizarte maila guztietan gai bihurtzeko, lan egitea.
- h) Literatur eta ikas lehiaketak eragitea.
- i) Filologia eta linguistikako estudioak sustatzea, euskara eta euskal lite-
raturaren irakas aulkiak sortuaz.
- j) Hartako titulu eta ageriak ematea.

Bostgarren artikulua.—Euskaltzaindiak Zuzendaritza bat izango du, honako hauetaz osatua: Euskaltzainburu, Buruorde, Idazkari eta Diruzainak. Horiek euskaltzain osoetarik hautatuko dira.

Bederatzigarren artikulua.—Euskaltzainburuaren ahal eta eginbideak hauek dira:

- c) Instituzioaren ordezkaritza, lagun eta elkargo mota guztien aurrean eramatea.

Hamaikagarren artikulua.—Idazkariaren zereginak hauek dira:

- a) Batzar-ageria egitea. Eta Euskaltzainburuaren oniritziiaz izenpetzea, onartu ondoan.

BARNE-ERREGELAK:

35. Kontseilu baten eskuan —hots, Euskaltzainburuaren eskuan— egonen da etxearneko gobernu edo manaiua. Euskaltzaindiaren Zuzendari-

tzaz da osatua Kontseilu hau; eta obratze hutsezko gauzetan, Idazkari-Ordeaz ere bai. Gainera, arruntki parte izango dute Kontseiluan Iker eta Jagon Saitetako Buruek eta bai Ordezkaritzetako Ordezkariek ere. Ekonomilaguntzaileak, Kontulariak eta etxebarneko manaiuari dagozkien beste kargudunek ere, arazoak hala eskaturik beharko denean, parte har dezakete kontseiluaren gogoeta eta erabakietan.

36. Hona hemen Kontseilu honi dagozkion egitekoak:

a) Euskaltzaindiaren erabakiak betetzea, baita literario eremukoak ez direnak ere.

g) Euskaltzaindiari ematen zaizkion emaitzak eta edozein aldetatik heldu zaizkion opariak jasotzea, Elkargoari guztien kontu emanez.”

Fede ematen dut eta adierazi transkribapen honetan azaltzen ez denean ez dela ezer gertatzen aipaturikoa mugatu, aldatu edo baldintzatzen duenik.

Egite honetarako ahalmenak, aurkezten den jaunak niri ematen dizkidan Euskaltzainburuaren erabakien agirietan oinarritzen dira, Jose Maria Satrustegi Zubeldia Idazkari Jaunak sinatua, Euskaltzainburuaren oniritziaren emana, nik Notari gisa, karguan dihardutela eta egiaztapena baieztatzen duten sinadurak zilegizkoak direla aditzera ematen dut, egiaztapen hau matrize honi eransten zaiolarik.

N.I.F.: G-48-091961.

Nire ustez, beharrezko gaitasun legala dute lagapen aldakorraren agiria sinatzeko, ondorioz,

ZERA ADIERAZIZ:

I. Bizkaiko Foru Aldundia hurrengo finkaren jabea dela, hots:

HIRI ETXE BAT, Bizkaiko Aldundi Probintzial Gorenaren aintzinako Jauregia, Bilboko Foru Kale eta Plaza Barri bitartean kokatua, gaur egun Foru Kaleko hamabigarren zenbakiaz bereiztua. Mugapena: Ipar edo atzekaldera, Foru Kalea; Hego edo aurrekaldera, Plaza Barria; Ekialde edo sartzean eskumaldera, aipatu kalearen hamalagarren zenbakia, Solaunen alar-gun anderearen eta Ramon Larronde Jaunarena, egun Luis Jauna, eta Mendebalde edo ezkerreara, berresandako kalearen hamargarren zenbakia, Jose Maria Ampuero Jaunarena.

Gainaldeak laurehun eta bost metro eta bost mila eta hirurogei eta bi zentimetro karratu dauzka, guztionen baliokidea zera izanik, hots, bost mila berrehun eta hogeitau bi oin karratu eta oin karratuaren hogeitau bi ehungarren zatia, aipatu gainaldean Plaza Barriko arkuak hartzen dutena barne delarik; finka hau eraikita dagoenpeko lur saila errektangularra da aurrekaldeak luzeran hamazortzi metro eta hogeitau bi zentimetro lineal, eta barnerantzakoak hogeitau bi metro eta hogeitau bost zentimetro izanik.

Hona hemen etxearen banaketa: behetxea, behegainekoa, hiru solairu eta goiburua.

TITULUA.—BANCO DE BILBAO ELKARTE ANONIMOA denari erosia, mila bederatzehun eta laurogeita lauko Urriaren hogeita bederatzian Roberto Beitia Mendiguren Bilboko Notari Jaunak zilegituriko eskrituraren arauera.

INSKRIPZIOA.—809. Tomoa, Bilboko 236. Liburua, 3714. Zenbakiko hirugarren finka, 22. Inskripzioa.

BETEBEHARRAK.—Aipaturiko finkak, Plaza Barriko arkuetatik, jendearekiko pasalekuari esku eman behar dio, arkuok, sei metro eta hogeita eta hamabost zentimetrotako zabalera daukatelarik eraikuntzaren aurrekaldetik; eta sartzean eskuma-ekerraz mugaturik dagoen etxeen ormak erdibitza.

II. Bizkaiko Foru Aldundiak Euskarari ardura eta babes gorena eman nahirik, kasu honetan, Erakunde Gidariari egoitza duin eta egokia emanaz, Bilbo hiriko Plaza Barrian aintzina Aldundiaren Jauregia izandako Etxea Euskaltzaindiaren beharizanetarako honen eskuetan uztea erabaki du.

Helburu honekin oraingo eskritura hau itxuratzen dute hurrengo hau delarik bete beharreko,

HITZARMENA

LEHENA.—Bizkaiko Foru Aldundiak egintza honetan Ordezkaririk diren bidez, azalpen honetako I. atalean zehaztu den Etxearen erabilera Euskaltzaindiari prekarioan lagatzen dio agiri honetan onartzen diren baldintzen loturez.

BIGARRENA.—Prekarioz lagatzearen arabera Euskaltzaindiak ez du inolako kanon, errenta edo mesederik ordainduko.

HIRUGARRENA.—Prekarioz lagatzea HOGEI ETA HAMAR urte-eperako ematen da, mila bederatzehun eta laurogei eta bosteko martxoaren bostetik hasita, data honetan Bizkaiko Foru Aldundiak erabaki hau onartu bait zuen.

LAUGARRENA.—Prekarioz lagatze hau hurrengo helburu honetarako burutzen da, hots, Euskaltzaindiak bere Arautegiko helburuak betetzeko Egoitza izan dezan.

Etxearen erabilera bakarra aipaturiko helburuetarako uzten denez, funtsezko oinarria eta baldintzapena da.

Egintza honetan adierazten den xedearen betetzeari BI URTE barruan hasiera emango dio Euskaltzaindiak, hots, 1985.eko martxoaren 5etik aurrera hasirik.

BOSTGARRENA.—Fray Luis Villasantek, Euskaltzainburu gisa, egite honetan itxuratu den prekariozko uzketari ONARTZEN DU, eta Instituzioa-

ren izenean bene benetan eskertzen dio Bizkaiko Foru Aldundiari beronek eskainitako laguntza estimagaitza.

Erreserba eta oharpen legalak egin nituen.

Agiri hau, nik Notariak, irakurtzen diet sinatzaileen aginduz, beraiek hori egiteko azaldu dieten eskubideari uko egin ondoren eta beraien baietza ematen dute nerekin batera sinatuz.

Ezagutzen ditudala eta agiri publiko fedea ematen dut, bost folioetan, 0592035, 0592036, 0592040, 0592038 eta 0592039 zenbakidunetan.

EGINBIDEA.—Zera adierazteko: aurrean doan eskritura sinatzerakoan ALFONSO BASAGOITI ZABALA Jauna ez dela aurkeztu eta dagokion berrespena emateko hurrengo Eginbidearen bitartez beteko duela. FEDEA EMATEN DUT.

EGINBIDEA. Bilbon, mila bederatziehun eta laurogeita bosteko Uztai-laren hamabian.

Ezagutzen dudan ALFONSO BASAGOITI ZABALA Jaunak, egite honetan esku hartzen du eta onesten du:

Aurrean idatzirik dagoen eskritura oso osoan onartzen duela.

Eginbide honen testua irakurtzen du eta, ados dagoelarik, nerekin batera izenpetzen du, nik Notariak idatzitako guztiaren fedea ematen dudalarik.

JAIME BILBAO AMEZAGA, BIZKAIKO FORU ALDUNDIAREN IDAZKARIAK zera

EGIAZTATZEN DUT:

Bilboko Foru Aldundiak, 1985.eko martxoaren 5ean egindako batzarreran, beste batzuen artean, hurrengo erabaki hau onartu zuela, alegia:

“14. BILBOKO PLAZA BARRIKO 15. ZENBAKIAZ BEREIZTEN DEN ETXEAREN ERABILERA EUSKALTZAINDIARI UZTEA.

Foru Aldundiak zera erabakitzen du, hots:

Lehena.—Bilboko Plaza Barriko egun 15. zenbakidun Etxea Euskaltzaindiak /Real Academia de la Lengua Vasca/ erabil dezan hogeitamar urteko epean prekarioz uztea, Arautegiaren helburuak bete eta Egoitzarako erabiliko duen bitartean.

Adierazitako xedea bi urte barru, gehien jota, bete beharko du.

Bigarrena.—Aipatu baldintzak eta mugak finkatzen dituen lagatze agiria Aldundiak eta Euskaltzaindiak sinatu beharko dute, zeinetan bereziki adiera-

zi beharko den etxe erabilera hori Euskaltzaindiaren Arautegiak finkatzen dituen helburuak betetzeko soilki izango dela. Erabaki honi dagokion eskritura Aldundiaren izenean, Ogasun eta Finantza Saileko Diputatu Foralak itxuratu eta sinatuko du.

Eta argi gera dadin, egiaztapen hau ematen dut Diputatu Nagusi Txit Gorenaren aginduz eta onespenez Bilbon, mila bederatziehun eta laurogeita bosteko Ekainaren hamaikan.

Ekainaren hamaikan.

Onespena Diputatu Nagusiak,
JOSE MARIA MAKUA ZARANDONA

HERRI-IZENEI BURUZKO ADIERAZPENA

D. José Luis Lizundia Askondo, Vicesecretario de esta Real Academia de la Lengua Vasca/EUSKALTZAINDIA y Secretario de su Comisión de Toponimia, emite el siguiente

DICTAMEN:

Que según el nomenclátor de los Municipios del País Vasco, preparado y aprobado por esta Corporación académica, el clasificado con el número 410 y denominado hasta ahora en la versión oficial de la Administración: Llodio, es en su versión académica vasca: *LAUDIO*.

Que es habitual en toponomástica que existan nombres de doble tradición, según lo utilicen hablantes euskaldunes/vascongados o erdaldunes/romanizados o castellanos. El problema estriba en este caso, que mientras el exónimo romance o castellano LLODIO ha tenido oficialidad, no lo ha podido tener el nombre euskaldun *LAUDIO*.

Que *LAUDIO* es la forma que aparece atestiguada el año 1095, además de *FLAUDIO*, misma fecha. Vide Lz. de Guereñu, "Pueblos alaveses", *Boletín de la Institución Sancho El Sabio*, XIII (1969). (Doc. n.º 1).

Que *LAUDIO* es la forma usual en lengua vasca, sin diptongación y sin palatalización de la consonante inicial. Esta misma forma es la que aparece en todas las ediciones del conocido catecismo vasco de Llodio (vide anexo).

Que la forma usual vasca *LAUDIO* viene acompañada del patronímico *laudioarra*, "llodiano", atestiguado, por ejemplo, en los escritos de J. Pablo Ulibarri (1775-1847), nacido a pocos kilómetros de Llodio. Vide *Gutun liburua*, Vitoria 1975, pág. 147.

Que tiene interés señalar la etimología del nombre, a partir de *Claudius*, según Meyer-Lübke, *Revista Internacional de Estudios Vascos* 14 (1923), 474. Probablemente se trataba de un posesor, o bien de una advocación hagiográfica, paralela a la que menciona Rafael Lapesa: "El *San Clodio* o *San Claudio*, mártir leonés bajo Diocleciano, es el mismo del Puerto de *San*

Glorio, ese puerto endiablado que media entre Potes y Riaño: *Glorio* no es sino una deformación de *Clodio*, relacionado con *gloria* por quienes habían olvidado su identidad con *Claudio*". Cfr. *Coloquio sobre toponimia*, Madrid 1973, 20.

Que la forma LAUDIO está documentada fundamentalmente en los libros religiosos, ya que únicamente la Iglesia daba cierta oficialidad a la lengua vasca. Se pueden encontrar numerosos testimonios de esta índole en los que aparecen siempre como versión euskérica LAUDIO o *Laudiyo*. (Se acompañan fotocopias de tres Doctrinas en la variedad dialectal del valle). (Docs. 2, 3 y 4).

Que Alfonso Irigoyen Etxebarria, académico de número y profesor de la Universidad de Deusto, en su ponencia sobre Antroponimia, presentada en el *Congreso de Estudios Históricos: Vizcaya en la Edad Media*, Bilbao, 1984, organizado por Eusko Ikaskuntza-Sociedad de Estudios Vascos y de próxima publicación, en sus epígrafes 11 y 16 habla del nombre de LAUDIO, aportando datos de interés para el informe que nos ocupa, por lo que se adjunta la transcripción que dirige a esta Comisión, de la que es miembro. (Doc. 5).

Que todo parece indicar que la evolución histórico-cronológica sería a partir de *Claudius*: 1. *Flaudio*; 2. *Laudio*; 3. *Llodio*, siendo por lo tanto históricamente anterior la versión euskérica que la castellana. Esta sería consecuencia de la palatalización de la "L" a la "LL" y del cierre del diptongo "au" en "o".

Que es habitual en nombres de ciudades importantes sobre todo relacionados con diversas culturas, tener varios nombres, como por ejemplo: *Bordeus* (nombre gascón occitano), *Bordeaux* (nombre francés), *Bordele* (nombre euskérico), *Burdeos* (nombre castellano), *Burdigala* (forma utilizada en la época romana); *Santander* y *Gijón*, que tienen además exónimos euskéricos conocidos sobre todo en los puertos vizcainos y guipuzcoanos, *Sanandere* y *Kixon* respectivamente: *Londres*, *London*; *Köln*, *Colonia*, *Cologne*; *Madrile* - *Parise*, exónimos vascos de las dos capitales estatales; etc. Resulta lógico por lo tanto, que las poblaciones más importantes del País Vasco tengan además de la denominación autóctona, que ahora se trata de oficializar, formas exónimas o de doble tradición como por ejemplo: *Bilbo*/*Bilbao*: *Donostia*/*San Sebastián*/*Saint-Sebastien*: *Baiona*/*Bayonne*/*Bayona*: *Iruñea*/*Pamplona*/*Pampelune*: *Donibane-Garazi*/*Saint Jean-Pied-de-Port*/*San Juan de Pie de Puerto*: *Maule*/*Mauleón*.

Que por todo ello esta Comisión entiende que ambas expresiones *Laudio* y *Llodio* son compatibles y de uso alternativo, que no ambivalentes, de lo que se deduce que así como *Llodio* era solamente oficial en su forma usual castellana, también ha de pasar *Laudio* a tener idéntico rango oficial en su uso euskérico, al pasar también la lengua vasca a ser lengua oficial, de acuerdo con el artículo 6 del Estatuto de Autonomía del País Vasco, y concretamente, del artículo 10 de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euska-

ra, que trata de nomenclatura oficial de las entidades de población. En definitiva, procede oficializar también el nombre euskérico y respetando, además del rango, el orden cronológico, designar al municipio como LAUDIO/LLODIO.

Y para que conste y su remisión al Ayuntamiento de dicho municipio, expido la presente en Bilbao, a diez de Abril de mil novecientos ochenta y cinco.

V.º B.º

*E. Knörr-Delegado y Presidente
de la Comisión de Onomástica*

EUSKALTZAINDIAREN BATZAR-AGIRIAK

1984-X-26

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren Jauregian, 1984.eko Urriaren 26an egin du Euskaltzaindiak arratsaldeko 4etan bere hileroko batzarrea. Bildu dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buru-orde, P. Altuna, J. L. Davant, X. Diharce, J. Hiriart Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, F. Ondarra, P. Salaburu eta J. San Martin euskaltzainak; J. A. Arana, M. Atxaga, M. Azkarate, R. Badiola, P. Charritton, J. Etxaide, M.ª P. Lasarte, J. L. Lizundia, J. A. Loidi, A. Zatarain eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazleak; J. L. Lizundia Idazkari-ordeak, Idazkari egiten duelarik.

J. M.ª Satrustegi, P. Lafitte eta O. Larzabal jaunek ezin etorria adierazi dute.

Ohizko otoitzarekin hasi da batzarrea.

Irailako batzar agiria onartu da.

Pierre Narbaitz euskaltzain urgazlearen hil berriari buruz, nekrologika eman du Euskaltzainburu-ordeak, eta zenduaren idazlan eta ekintzak azaldu ditu. Lan hau P. Lafittek prestatua zen, baina ospitalean aurkitzen denez, J. Haritschelharrek irakurri du. Lafitteri eritasunetik sendatzea opa dio Batzarreak.

a) Goizeko bilkuren eta b) dagozkien Batzordeen azalpena

1. *Argitalpen Batzordea*. 1984 urtean egindako Argitalpenen kontu eman da lehendabizi. Aurten Euskaltzaindiak 14 liburu argitaratu edo argitaratuko dituela adierazten du J. J. Zearreta, Ekonomi Eragileak. Argitalpen hauen ordainketa 19.143.060 pta. izango da.

Liburuen "stock" eta Gordailu arazoan berri ematen du R. M.ª Arza, Gordailu eta Salmenten arduradunak, Ekonomi Batzordeburu eta Eragile diren E. Knörr eta J. J. Zearretarekin batera. Aurten, 28.927 liburu atera direla Gordailutik adierazten da. Une honetan Gordailuan 126.000 liburu inguruko "stock" a du Euskaltzaindiak eta bertatik kanpo, toki faltaz, zenbait inprimategitan, beste 33.000 inguru. Guzti honek egoeraren larritasuna adierazten duela azpimarratzen dute eta Ekonomi Batzordeak zenbait jestio egin ondoren, Etxebarri herrian dagoen 875 m² planta bat erostea proposatu eta onartu da.

Ondoren, 1984-85 urteetako Argitalpen guztien programaketa zehaztu eta finkatu da, bai *Euskera*, X. Biltzarreko txostenak barne direlarik, Euskararen Leku-

koak, IKER edo JAGON Sailekoak, Oinarrizko Euskara Batzordearenak eta Euskaltzaindiko Argitalpen solteak.

Bilera honetan, azkenik, Argitalpen Hitzarmena egile paratzaile guztiekin sinatzea proposatu eta onartu da.

2. *Gramatika Batzordea*. Azaroaren 9an bilduko dela adierazi du J. Haritschelhar Batzordeburu-ordeak, bertan aztertuko duelarik, besteak beste, X. Biltzarrean eztabaidatutako txostena argitaratzeko tratamendua.

3. *Etsamina Batzordearen* Idazkari den J. J. Zearretak joan den 20an, Iruñean egindako azterketaren kontu eman du. Oso harrera ona izan du Nafarroan, 306 lagun aurkeztu bai ziren, UNED eta Perito Eskolako geletan egin zen, beren Zuzendaritzen laguntza osoz. Beraiei eta etsaminetan lagundu zuten guztiei, gure eskerra agertzea eskatu du. Ontzat hartu da.

4. Euskaltzain osoen bilkuran, *euskaltzain ohorezkoak* izendatzea, Azaroko batzarrean erabakitzeke utzi zen.

5. *Mailegu berrien idazkeraz*, hain zuzen II. Jardunaldietan tratatutakoari buruz, Euskaltzainburuaren eta L. Mitxelena jaunaren zerrenda eta gutuna irakurtzen dira. Euskaltzain oso guztien artean banatzea erabaki da, hurrengokoan eginkizun dagoen lana sailkatzeko.

6. *Euskal Hiztegi Orokorraz* mintzatu da, hain zuzen berari buruzko Hitzarmenean eskatzen den Jarraipenerako Batzordeaz. Zuzendaritzaren izenean proposamen bat egiten du Euskaltzainburuak eta luzaz eztabaidatu ondoren, jaun hauek izendatzen dira: Patxi Altuna, Alfonso Irigoyen, Federico Krutwig eta Jose M.ª Satrustegi Idazkaria. Hau atzerritik denez, honen hutsunez, behar balitz, Juan San Martin Jagon Sailburua. Ondoko bezala, arazo ekonomikoen harremanetarako soilki, Juan Jose Zearreta, Ekonomi Eragilea.

7. Bizkaiko Aurrezki Kutxaren laguntzaz Euskaltzaindiak egiten dituen sariketarako epaimahaia izendatzen dira. TORIBIO ALTZAGArako: Iñaki Beobide, Xabier Gereño eta Andu Lertxundi; ARRESE BEITIArako: Federico Krutwig, Juan M.ª Lekuona eta Juan San Martin.

8. Datorren urteko *Aurrekontuak* aurkeztu ditu E. Knörr Diruzainak eta gai horretaz, 4 Diputazioetan, Eusko Jaurlaritzan eta Estatuko Hezkuntz eta Kultura Ministeritzetan egin diren jesticioen berri eman da. Orobat, Argitalpenen bileran tratatutako Gordailu berriaren erosketaz.

d) *Euskal pontizen zahar batzuk azterrikatuz* izeneko txostena irakurtzen du Jon Etxaide euskaltzain urgazle jaunak. Lau sailetan banatzen ditu aztertutako izen mordoak: 1. Kontsonantean amaitutako erdal-izenaren bukaeran erdaratik hartutako pontizenak. 2. Frantses pontizenaren azken “-e”, “-a” bihurtzen dutenak. 3. Erdal-izena kontsonantean hasten delarik, berau galtzen dutenak. 4. Erdal izenaren kontsonante bat “tx” bihurtzen dutenak.

Txosten interesgarri honen irakurketa amaitu ondoren, eztabaida labor bat egiten da.

e) Joakin Lizarraga Elkanokoaren *Ongui iltzen laguntzeco itzgiaic* edizio kritikoaren aurkezpena egiten da azkenik. Lehendabizi, L. Villasante Euskaltzainburuak hitz laburrez egiten du sarrera bat eta ondoren, Euskararen Lekukoak bildumako 10.

ale honen paratzaile izan den A. Frantzisko Ondarra euskaltzain jaunak ematen ditu liburuaren azalpenak.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkari-Ordea
Jose Luis Lizundia

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren Jauregian, 1984.eko Azaroaren 30ean arratsaldeko 4-etan egin du Euskaltzaindiak hileroko bere batzarrea. Bildu dira: L. Villasante, buru, J. Haritschelhar, buruordea, P. Altuna, A. Irigoyen, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin eta J. M. Satrustegi, euskaltzain osoak. J. A. Arana, J. M.ª Aranalde, X. Aranburu, M. Atxaga, R. Badiola, P. Charritton, A. M.ª Etxaide, J. Etxaide, J. L. Goikoetxea, X. Kintana, M.ª Pilar Lasarte, J. L. Lizundia, J. A. Mujika. P. Uribarren, A. Zatarain eta J. J. Zearreta, J. M. Satrustegi idazkari dela. Goizeko batzarrean E. Knörr ere egon da.

Ezin etorria adierazi dutenak hauek dira: J. L. Davant, X. Diharce, J. Gorostiaga, J. Hiriart-Urruty, P. Lafitte, P. Larzabal, L. Mitxelena eta A. Zavala.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarrea.

Aurreko batzar agiria onartu da.

Patxi Goenagak doktoradutzako bere tesia aurkeztu berri duela esan du Euskaltzainburuak, zorionak emanez.

Goizeko batzarrearen berri

P. Altuna, F. Krutwig eta A. Irigoyen euskaltzainek izenpetutako izkribua irakurri da, Euskal Hiztegi Orokorren arazoa dela-eta Euskaltzaindikoko karguen berriztapena hurrengo batzar baterako uztea eskatuz. Eskaria ez da ontzat hartu.

Kargu berritzea. Bi urtetik egin ohi denez Euskaltzaindikoko karguen berritzea, Araudiak agintzen duen epe barnean zabaldua zen horretarako deia eta honako hamaika euskaltzain hauek etorri dira: P. Altuna, A. Irigoyen, E. Knörr, J. Haritschelhar, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin, J. M. Satrustegui eta L. Villasante.

Bozkatzeko ahala idatziz eman dute J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, Iratzeder, P. Lafitte eta P. Larzabal jaunek, Haritschelharri. J. Gorostiaga eta A. Zavalak, Villasanteri, L. Mitxelenak, Satrustegiri. Zortzi gomendio beraz.

Hemeretzi txarteletatik, 16 bai atera ditu L. Villasante, Euskaltzainburuak. Zuri 2, eta J. Gorostiagak boto bat. J. Haritschelhar, Buruordeak, 15 bai atera ditu, hiru zuri, eta J. Gorostiagak bat. Era berean, J. M. Satrustegi, Idazkariak, 15 bai izan

ditu, hiru zuri, eta J. Gorostiagak boto bat. E. Knörr, Diruzainak, 16 bai, bi zuri, eta J. Gorostiagak boto bakarra.

Gehiago osoarekin, lehen bozketan izendaturik gelditu da Zuzendaritza.

Euskaltzain Ohorezkoak. Zazpi euskaltzain ohorezko izendatu dira gero: Jacques Allieres, Balentin Enbeita, Iñaki Eizmendi "Basarri", Nils M. Holmer, Jesus M.ª Leizaola, André Martinet eta Terence H. Wilbur jaunak.

Zenbait batzorderen berri

Bertsolari batzordearen berri eman du J. San Martin jaunak. Erabaki nagusia, azken bileran, 1985-ean Bertsolari Txapelketa antolatzea izan dela, esan du. Horretarako, antolakizun batzordea alde batetik eta epai-mahaikoak bestetik, nor-beraren eginkizunetan bakarrik sartuko dira. Azken-aurreko gelditu zirenak aurrera pasatzen dira.

Bizkaiko Aurrezki Kutxaren babesean Euskaltzaindiak eraturako sariketen erabakia aurkeztu dute epai-mahaikoek. Felipe Arrese-Beitia olerki sariaren irabazle, "Beldur naiz" izenburu edo adierazgarriz etorria. Toribio Alzaga Teatro saria "Andre Zuria" izeneko lanak jaso du.

Atlas Linguistikoari buruz hiru lankide ari direla galderak prestatzen, esan du Haritschelhar jaunak. Uztaritzeko jardunaldien ildotik, datorren otsailerako zerrenda egina izango omen dute. Lana ongi doa.

Maileguzko hitzei buruz hasia den lana aipatu du txosten labur batean euskaltzainburuak, jarraipena eskatzen duela agertuz. Zientzia eta teknika hitzek ez baino, eguneroko hizkuntzan plazaratzen direnek dute erantzunaren behar gorria. Horiek dute presa haundiena. Datorren hileko batzarrerara erabaki gabe dauden pundu nagusien hautapena eta sailkapena ekartzeko gogoia eta asmoa agertu ditu.

Euskera agerkariaren 1984-1.alea zabaldu da. Bonaparte printzearen izkribu zerrenda eta N. Tauerren bildumarena ekartzen ditu, besteak beste.

I. M. Etxaide zenaren mendeurrena

Arratsaldeko bostetan Gipuzkoako Foru Diputazioaren areto nagusian egin da I. M. Etxaide zenaren mendeurrena gogoan dela eraturako batzarre irekia.

X. Aizarna, Gipuzkoako Batzarre Nagusietako Burua, L. Villasante Euskaltzainburua, J. Haritschelhar eta J. M. Satrustegi jarri dira mahaiburuan.

Euskaltzainburua mintzatu da lehenik, Euskaltzaindiak I. M. Etxaiderekin duen zorra aitortuz. Gerra osteko une hartan bera buru zelarik hasi zen Euskaltzaindia lanean, antolatu ziren berriz Biltzarre nagusiak eta hasi zen euskara berpizten. Kristautasuna, telefonoa eta Euskaltzaindia zirela bere lan nagusiak, azpimarratu du hizlariak.

Jon Etxaide euskaltzain urgazle eta omenduaren semeak agertu du bere aitaren nortasuna, eta aztertu ditu haren sineste integrista, gipuzkoan telefonoa galtzeak sortu zizkion nahigabe eta kezak, hala nola euskal liburu eta izkribuak. Lan luze eta zehaztasunez borobildua ekarri du.

Ana Mari Echaide, alaba txikienak, bere euskalzaletasunaren oroigarrietatik hasi eta aitarekin izandako harremanak aipatu ditu. Mendi tontor askotako ibilaldiak, musika saioak eta etxeko giroa agertu dira bere hitzaldi labur eta goxoan.

X. Aizarna Gipuzkoako Batzarre Nagusietako Buruak esan ditu azken hitzak. Poztu da Gipuzkoako Diputazioarekin hainbeste harreman izen zuen gizon ospetsuari egiten zaion omenaldiaz. Telefonoaren aurrerapena handia izan da benetan eta horretan lan egin zuen omenduak. Diputazioaren izenean zorionak eman dizkie seme alabei.

Besterik gabe amaitu da batzarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren Jauregian, 1984.eko Abenduaren 21ean arratsaldeko 4etan egin du Euskaltzaindiak hileroko bere batzarrea. Bildu dira: L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin eta J. M. Satrustegi, euskaltzainak. J. Caro Baroja, B. Enbeita, I. Eizmendi "Basarri" eta J. M. Leizaola euskaltzain oho-rezkoak. X. Aranburu, G. Barandiaran, J. Estornes Lasa, M. P. Lasarte, J. L. Lizundia, L. M. Mugika eta J. A. Retolaza, euskaltzain urgazleak, J. M. Satrustegi idazkari dela.

J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, P. Lafitte, E. Larre eta P. Larzabal jaunek ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarrea.

Azaroko agiria onartu da.

Eguneko gaiak

Orotariko Euskal Hiztegia dela-eta Zuzendaritzak izan dituen harremanen berri eman da. Euskaltzaindiaren hitzarmenean diren hutsuneak bideratzeko eraskin baten zirriborroa prestatu da. Arazo hau ez da, nola nahi ere, Jarraipen batzordearen egitekoa, Euskaltzainburuarena baizik, eta J. San Martin izendatu da L. Mitxelenaekin harremanen jarraitzeko. Campion-Broussain S. A. elkargoaren eginkizuna da, azken finean, egileekin hitzarmena izenpetzea.

Mailegu berriak

Euskaltzainburuak Euskaltzaindiaren kezka larria agertu du mailegu hitz berrien arauak emateko hasia duen lanarekin. Premia haundikoa bezain presaduna ikusten du Landagoien hasitako lanari jarraipena ematea. Horretarako P. Salaburu euskaltzainari laguntza eskatu dio eta datozen hilabeteetako lanen sailkapena aurkeztu da.

Pello Salaburuk, beste hizkuntzetatik etxekotu nahi diren hitzen idazkera eta itxura aztertzeko, gaien sailkapena egin du bere txostenean. Sei multzo ikusten ditu, baina lautan bildu daitezke. Iaz lau erabaki hartu zirenez, aurtengo programaketan

lehen aldiko proposamenari bosgarrena deituko diogu, eta horren arabera beste guztiéi Kontsonante multzoen arazoa da, noski, zailena.

Erabakigaiak aurkezteko batzordeak izendatu dira. V) Bi atal ditu eta P. Salaburu, M. Zalbide eta P. Goenaga arduratuko dira atal bien azterketaz. VI) Batzorde hau, A. Irigoyen, K. Rotaetxe eta L. M. Mugikak osatzen dute. VII) Zazpigarreneko, P. Altuna, F. Ondarra eta X. Kintana izendatu dira. VIII) Azkenekoz, zortzigarren multzoan diren bi atalez, J. Haritschelhar, E. Larre eta B. Oyhartzabal ariko dira.

Lanen epea: Bosgarren erabakigaiá Otsaileko batzarrean aurkeztuko da. Seigarrena, Apirilean. Zazpigarrena Maiatzean, eta zortzigarrena Ekainean.

Beste gai batzu

Euskaltzainburua Madriden izan delarik, Lain Entralgo akademilariarekin mintzatu dela, aditzera eman du. Akademien arteko bilera prestatzen joateko aurretopaketa bat Urtarrilean Madriden egitea, eskatu zion Villasante jaunari. Eskaria idatziz bidaltzea hobe zela eta Euskaltzaindian jaso da Madridera joateko gomita. Akademien arteko lehen batzarrea Madriden egitea komeni da, Akademia zaharrena Espainiakoa baita. Euskaltzaindiari, era horretan, azkeneko txanda helduko litzaioke.

Caja de Ahorros Vizcainak gutun bat bidali digu Euskaltzaindiaren ordezkarikak bere denbora bete duela eta izendapen berria eskatuz. X. Gereñok orain arte bezala jarraitzea erabaki da.

“Expolangues” izeneko hizkuntzen agerpena aipatu da gero. Entzundako asmo berri batzuren ardatza eta funtsa ez dirudi sendoegia denik. Euskaltzaindiak bere aldetik bideratuak ditu bere harremanak eta aurrera doa.

Vicente Aleixandre, olerkari eta erdal akademilaria hil berri denez, Espainiako Akademiari dolumina agertzea onartu da.

Txostenak

J. Caro Baroja, euskaltzain ohorezkoak, Larramendiren hiztegiari buruz egin du bere txostena. Entzuleen aulkietan zegoen X. Aizarna, Batzarre Nagusietako Buruari utzi dio une horretan bere aulkia idazkariak. Larramendiren hiztegia usadiozkoa den ala uste bezain asmatua, ez dago hain garbi. Caro Barojak garbi aitortu du *Azkué-Larramendi* delako auzian, bigarrenaren alde makurtzen dela bera. Gehienek uste duten baino lan hobea dela, esan du.

Larramendi langile haundi eta herrian xertatutako gizona, ikusten du txostengi-leak. Gaur eguneko Etnologi azterlarien aurrelari jatorra. Zenbat herrik nahi luke beretzat “Corografía” lanaren antzeko zerbait.

Txostenaren mamia, hiztegioko edukina asmakuntza hutsa den ala ez baldintzaztean datza. Garai bakoitzean badira herriak ibili ohi dituen esaldi eta hitz bereziak. Horietako batzu galdu izan dira eta lekuko daukagu biltzailearen lana. Adibide ederrik eman du bestalde. Azterketa zehatz baten beharra ikusten du arazo honetan Caro Barojak.

Elkarrizketa oparoa sortu du txostenak.

Datorren urteko egutegia aurkeztu du gero Idazkariordeak. X. M. Munibe, Peñafloredaren mendeurrena daukagu alde batetik. Langintzari buruz, Dialektologi jardunak Urtarrilean, eta geure Barne-jardunak Martxoan, P. Salabururen sarrerahitzaldiarekin batera Baztanen.

L. Villasante jaunak zorionak eman dizkie ohorezko berriei. Izendapen-agiria ematerakoan bertso batzurekin erantzun dute B. Enbeita eta Basarrik. J. M. Leizaola izan da gero bere esker ona agertu duena.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Gasteizen, San Antonio kaleko egoitza berrian, 1985.eko Urtarrilaren 25ean arratsaldeko 4etan egin du Euskaltzaindiak hileroko bere batzarrea. Bildu dira: L. Villasante, P. Altuna, E. Knörr, E. Larre, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin eta J. M. Satrustegi, euskaltzainak. J. Apecechea, R. Badiola, I. Baztarrika, P. Goenaga, J. L. Goikoetxea, J. L. Lizundia, B. Oihartzabal, J. A. Retolaza, K. Rotaetxe, M. M. Ruiz Urrestarazu, P. Uribarren, J. M. Velez Mendizabal eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, J. M. Satrustegi idazkari dela.

Dialektologi Jardunaldietarako agertu dira: A. Irigoyen, J. M. Etxebarria, Ch. Videgain eta G. Aurrekoetxea.

Ezin etorria adierazi dute: J. L. Davant, X. Diharce, J. Haritschelhar eta L. Mixelena jaunek.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarrea.

Abenduko batzar agiria onartu da.

Bordeleko Unibertsitateak Ohorezko Doktore izendatzen du gaur J. Caro Baroja euskaltzain ohorezkoa eta zorionak ematea erabaki da.

Goizeko bilkuraren berri

Goizeko gai nagusiak honela laburtu ditu idazkariak:

Orotariko euskal hiztegia aipatu da lehenik eta emandako urratsak baikortzat hartu dira.

Madriden, Urtarrilaren 17an, Akademien artean izandako elkarrizketen berri eman du J. San Martin jaunak. Topaketa ofiziala prestatzen joateko deia zenez, eskuarteko arazoak eztabaidatu zirela, esan du.

Nafarroako Gobernuak Euskaltzaindiari eskatu zion, bere egunean, Hobekuntza delako Legearen itzulpen ofiziala. "Itzultzaile Eskolak" egin du lana eta P. Salaburu arduratuko da J. L. Lizundiarekin, gain begiratua emanez.

Euskaltzaindiak Nafarroako Museoa duen egoitzaz mintzatu da J. M. Satrustegi, hango Ordezkaria. Itxura denez, datorren otsailean hasiko dira Museoko obrak eta beste norabait atera beharko du Euskaltzaindiak. Hitzemandako egoitzan ez da

inolako lanik egin. Datorren asterako deia izana duela Diputaziotik, esan du. Orduan ikusiko da zer irtenbide dagoen.

Parisen datorren astean egitekoa den "Expolangues" Hizkuntzen agerpenerako prest dagoela dena gure aldetik, esan da. Eusko Jaurlaritzarekin batera egingo da aurtengo erakusketa.

Batzordeen berri

1985eko Bertsolari txapelketa eratzeko, Zarautzen bildu da batzordea, J. San Martinek esan duenez. Antolatzaile batzordea izendatu dute: J. San Martin buru, A. Aranburu idazkari, J. M. Iriondo, J. M. Aranalde eta J. A. Arana Martija aholkulari. J. J. Zearreta diruzain. Plangintza orokorraren ildo nagusiak agertu dira. Deiak egin eta zerrendak ezarri ondoren esango da frogak non, noiz eta nola egingo diren. Beste aldi batean epai-mahaia izendatuko dute.

Gramatika batzordeak prest duela Iruñeko Biltzarrean aurkeztutako lana, aditza eman du. Finantziabidearen zain daude. Nafarroako Gobernuan jectioak bideraturik omen dauzkate.

Gasteizko egoitzaren aurkezpena

Eguerdiko ordu batean, Alberto Ansola Arabako diputadua mahai buruan zegoela, Armando Llanos Eusko Ikaskuntzaren izenean, L. Villasante euskaltzainburua eta Antonio Ochoa Euskal Unibertsitateko Erretor-ordekidea mintzatu dira Arabako Foru Diputazioari esker ona agertzeko. Hitzaldi laburrak izan dira denak. Aipatutako hiru erakunde hauez bestalde, L. Mitxelenak zuzentzen duen *Orotariko euskal hiztegia* taldeak ere bertan izango ditu langelak. Etxe oso ederra da Ordezkaritza berriarena.

Txostena

Odon Apraiz euskaltzain ohorezkoa zenari omenaldia eskaini dio gaur Euskaltzaindiak. Bertan zeuden Apraiztarrei eskerrak emanez hasi du E. Knörr, Arabako ordezkariak bere hitzaldia, mahai buruan zegoen margoa eskaini bait diote Euskaltzaindiari, Pantxo Cosio-k Odon Apraiz gazteari egindako irudi estimagarriarekin. E. Knörr jaunak gero, "In Memoriam" gozaro eta maitasunez mamitutako txostenean irakasle zenduaren bizia, ikasketak, maisu lana eta euskal sena agertu ditu. Eusko Ikaskuntzaren sorrerako bileretan parte hartu zuen Odonek Arantzazun. Euskaltzaindiaren diru laguntzarekin Ikasketak egin zituen atzerrian. Unamunorekin zuen adiskidetasuna ere aipatu du txostengileak, haren bibliografia aberatsa eta biziki umorea ahantzi gabe.

Azken ordukoak

Zuzendaritza P. Lafitte euskaltzainkidea ikusten izan zela Urtarrilaren hiruan, jakinerazi du idazkariak. Baionako eritegian dago zangoetatik ezindurik. Egoera aski

larrian izan behar ditu eta medikuak ez dira ausartzen ebakuntzarik egiten. Buruz, bestela, beti bezain argi eta izpirituz lasai ikusi genuen.

Itzultzean, P. Larzabalen etxean sartu ginen. Esangura, eta ezpainek ez jarraitzen berak nahi bezala. Ikusten zen asko estimatu zuela bisita. Bere antzerkien berri ere eman zigun. Argitaratzen joatea komeni da.

Bezperan Aita Intza ikusten egon zela esan du J. M. Satrustegik. Euskaltzaindiak egiten dituen lanen berri galdetu zuen eta beregana iristen diren zurrumurruen argibidea nahi zuen.

Arratsalde honetan Dialektologia Jardunak hasten direnez, amaitutzat eman da batzarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Donostian, Gipuzkoako Diputazio Jauregian egin du Euskaltzaindiak Otsaileko bere batzarrea. Bildu dira: L. Villasante buru, J. Haritschellar buruordea, P. Altuna, J. L. Davant, X. Diharce, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, P. Salaburu, J. San Martin, eta J. M. Satrustegi, euskaltzainak. J. A. Arana, J. A. Arkotxa, P. Charritton, J. Etxaide, J. G. Etxebarria, J. Fdez. Setien, M.ª P. Lasarte, J. L. Lizundia, A. Zatarain eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, hala nola J. M. Jimeno Jurio txostengilea.

J. Hiriart-Urruty, P. Lafitte, P. Larzabal eta L. Mitxelena jaunek ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin arratsaldeko 4etan hasi da batzarrea.

Urtarrileko batzar agiria onartu da.

Goizeko bilkuraren berri

*Maileguzko hitzei buruzko V. erabakigai*a aurkeztu du P. Salaburuk. P. Goena eta M. Zalbide batzordekideekin batera prestatutako txostena orraztu dute euskaltzainek. Bi puntu nagusi datoz oraikoan: a) *Ozen + txistukari kontsonante multzoetan*, alde batetik, eta b) *Bi sudurkari*-koak, bestetik. Ohar guziak kontuan hartuz egin den izkribua aho batez onartu da. Batzar agiriari datxikola ematen da. Txomin Peillen jaunak igorritako gutuna irakurri du Idazkariak eta bere egunean aztertzeke utzi da.

Bertsolari batzordea. J. San Martin antolatzaile azpibatzerde buruak aurtengo Bertsolari Txapelketa-rako Epaimahai batzordea aurkeztu du. Bertan daude: J. M. Aranalde, A. Aranburu, J. M. Etxezarreta, A. Irigoyen, M. Itzaina, E. Larre, A. Muniategi, J. M.ª Iriondo, J. M.ª Lekuona, eta A. Zavala. Lehen ariketan beste hauek ere parte hartuko dute: Arantza Arruti, P. Aldama eta, hutsune gehigarri, P. Esnal. Txapelketako arautegia ere onartu da.

Gramatika batzordeak hurrengo hiru urteetarako lan egitasmoa aurkeztu du, honako atal berezi hauetan banatua: a) Eskuartekoen jarraipenez, perpaus bakunaren gramatika burutzea. b) Lanen epea mugatzeko egutegia. c) Parte har lezaketenen gehitzea eta, d) Kostuen aurrekontua.

Riezuko aita Jorjeri, igandean emango zaion “Manuel Lekuona” sarirako, F. Ondarra eta J. A. Arana izendatu dira Euskaltzaindiaren ordezkari.

Euskaltzainburugoak bezperan egindako bileran, bulego langileen alogerak iaz bezala Jaurlaritzakoekin parekatzen jarraitzeari oniritzia eman zion. Kargudunen laguntzak ere gaurkotuko dira.

Iruñean dugun ordezkari-tza laster utzi beharko dugula, jakinerazi diote agintariek J. M. Satrustegiri. Horretarako, Oliveto Kontearen kaleko egoitza berria epe laburrean egokituko dutela hitzeman diote.

Datorren hileko barne-jardunak eta P. Salabururen sarrera-hitzaldia dela eta Baztanen izandako harremanak aipatu ditu J. L. Lizundiak. Martxoaren 29 eta 30-ean Lekarozko ikastetxean egingo dira jardunaldiok, eta biharamunean, Arizkun, egingo du euskaltzain berriak bere sarrera-hitzaldia.

Txostenak

Expolangues. Otsailaren 1-etik 5-era Parisen egindako Hizkuntzen Agerpenaz mintzatu da J. Haritschelhar. Iaz baino egokiago egin direla gauzak, eta datorren urtean euskarak hobeki behar duela agertu, esan du. Euskaltzaindiarekin batera han zegoela Eusko Jaurlaritza ere, aipatu du gero J. L. Lizundiak.

Berrogei bat mila jende ibili omen da erakustokian zehar eta zenbait jaun ospetsu aipatu dira haien artean. Hizkuntzei dagokien munduko erakusketarik garrantzitsuena izatera heldu omen da Pariskoa. J. A. Aranak euskal liburu eta argitalpenak atzerrira bultzatzeak duen garrantzia azpimarratu du. Bazen bertan euskal argitalteen ordezkari bat, eta gure liburuak Paris, London edo Berlinen antzeko hiriburuetan sartzea da azken helburua.

J. M. Jimeno Jurio jaunak Iruñerriko toki-izenez egin du, gero, bere txostena. Bilduma zehatz eta txalogarria egiten ari da aspaldian eta, aurkitutako altxorraren lekuko, euskarazko esames jatorren zerrenda aurkeztu du. Arretaz entzun zaio eta garrantzitsutzat hartu da bere lana.

Besterik gabe amaitu da batzarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Arizkunen, Baztango ibarrean, 1985. eko Martxoaren 31an ospatu du Euskaltzaindiak P. Salaburu euskaltzainaren sarrerako batzarre irekia eguerdiko 12etan. Bildu dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, F. Krutwig, L. Mitxelena, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta A. Zavala, euskaltzainak, J. Riezu euskaltzain oho-rezkoa. J. Apezetxea, J. A. Arana, J. M. Aranalde, X. Aranburu, P. Arregi, J. Atxa, M. Azkarate, R. Badiola, P. Charritton, J. Estornes, A. M. Etxaide, J. M. Etxebarria, P. Goenaga, J. M. Iriondo, M. Izeta, X. Kintana, M.ª P. Lasarte, X. Lete, J. L. Lizundia, J. A. Mujika, M. J. Urmeneta eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, J. M. Satrustegi idazkari dela.

Pilota plazan, Roman Felones Nafarroako Foru Gobernuko Hezkuntz eta Kultur kontseilaria, Felix Santiago Ustarroz Baztango alkateordea eta Juan Irigoyen Arizkongo alkate-zineztua eseri dira Euskaltzainburuarekin mahai nagusian. Alboan, P. Salaburu, L. Mitxelena eta J. M. Satrustegiren erdian.

Ustarroz, Baztango alkateordeak hitz labur batzurekin ongi-etorria eman die batzartuei.

Festaren zergatia eta esan-nahia euskaraz eta erdaraz aditzera eman ditu gero Euskaltzainburuak. Euskaltzaindiaren sorrera, historia, helburuak eta lanak ere aipatu ditu bere hitzaldian L. Villasante jaunak. Itxaropen hutsa ezik, emaitza ere bage-nuela Salaburu, aitortu du Euskaltzainburuak.

Idazkariak ospakizunari dagozkion araudiko puntuak irakurri ondoren, euskaltzain berriaren sartze sinbolikoa egin da J. Haritschelhar eta J. San Martin euskaltzainkideen eskutik. Arizkongo txistulariek "Aitorren hizkuntz zaharra" jo dute une horretan eta batzartuak zutituz eman zaio P. Salabururi ongi-etorria.

Sarrera-hitzaldia

"Mario Bungeren hizkuntzalaritza" izenburuarekin aurkeztu du euskaltzain berriak bere sarrera-hitzaldia. Noam Chomsky hizkuntzalariaren teorien interpretazio pertsonala eztabaidagarria dela esan du Bungeren lanean. Chomskyren teoria aurkeztu eta kritikatu beharrean, Bungek berak hizkuntzalaritzari buruz dituen irizkiak agertzeko baliatzen omen du *Lingüística y Filosofía* izeneko liburua. Nola nahi

ere, Bungenen teoriak aztertzea ez baino, Chomsky-ri buruz harek esandakoen hutsak eta gaizki ulertzerik haundienak salatzea da bere helburua.

Txostenaren edukinean sartu aurretik, A. Irigaray euskaltzain zenaren aipamena egin du Salaburuk. Ez duela ezagutu uste bazuen ere, herriz-herri haur euskaldunen sariketa egin zelarik Irigaray ez ote zegoen berari agiria eman zioten gizonen artean, gogoratu du.

Koldo Mitxelena Iker sailburuak erantzun dio txostengileari. Honen merezimen-du eta ikas maila aipatu ondoren, gaurko hizkuntzalaritzako eskolen ildotik sortutako bere aburu eta ohar mamitsuak jalkiz burutu du hitzaldia, zorionak emanez denbora berean.

L. Villasantek euskaltzain agiria eskuratuz zoriondu du lagun berria. Idazkariak erakundearen domina ezarri dio gero.

Juan Migel Munarriz, Elizondoko Juradoaren eskutik opari bat jaso du azkenik.

Roman Felones, Nafarroako Hezkuntz eta Kultur Kontseilariak esan ditu azken hitzak. Ohoretzat hartu duela Nafarroak Salabururen izendapena, esan du. Nafarroako Gobernuak euskararen alde egin nahi duen lana aipatuz, gure kultura zaintzeko xedea aitortu du. Bere zorionaren ondoren euskal hitz labur batzu esan ditu.

Mikel Laboa kantariak bere euskal abestiekin parte hartu du jaialdian.

Beste bilkuren berri

Bi urtetik behin egin ohi diren Barne Jardunaldiak egin ditu Lekarotzen Euskaltzaindiak. Batzordeetako arduradunekin batera, datozen urteetarako ekintzen egitaraua aztertzeko eta finkatzeko izan da aurreko bi egun horietan egindako lana.

Villasante, Salaburu eta Satrustegi Baztango alkate jauna ikusten egon ziren bere etxean, Euskaltzaindiak ohi duen eran. Bide batez, Baztango ikurra Arizkungo festan egongo zela hitz eman zien J. Iturralde jaunak, aurreko egunetako tirabirak horrela konponduz. Ikastolaren arazoak ere aipatu zituen bailarako alkateak eta konponbidera iritsi ziren bileran. Giro lasaian joan zen elkarrizketa.

Batzarre ondoren Arizkungo dantzariak saio bat eskaini dute herriko plazan.

Denbora berean Arizkungo artelari eta artesauen erakusketa irekirik egon da Parrokiako barne batean.

Eta besterik gabe, bazkari batekin amaitu da euskaltzain berriaren sarrerari buruz antolatutako festa.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Donostian, Gipuzkoako Diputazio Jauregian, 1985.eko Apirilaren 26an egin du Euskaltzaindiak hileroko bere batzarrea arratsaldeko 4etan. Etorri dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, J. M. Satrustegi idazkaria, P. Altuna, X. Diharce, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, P. Salaburu, eta J. San Martin, euskaltzainak. J. A. Arana, X. Aranburu, M. Atxaga, P. Charritton, J. Etxaide, M. P. Lasarte, J. L. Lizundia, A. Zatarain, J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak.

J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty eta P. Larzabal euskaltzainek ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin eman zaio hasiera batzarreari.

Otsail eta Martxoko batzar agiri biak onartu dira.

E. Larre euskaltzainak P. Lafitte zenaren goratarrea egin du. Iruñeko Batzारेan ikusi genuen azken aldiz hileroko batzarreetara hainbeste urtez ia hutsik egin gabe etorri zen euskaltzainkidea. Bere-berea zen gramatika gaiarekin amaitu zuen euskal munduan hain zabal eta luze egindako lana. Bertan agertu zuen bizi gosea eta izpiritu xorrotxa saio guzietan parte hartuz. Handik aurrera ez zuela ordu onik izan, esan du txostengileak. Lafitteren lanak ugariak dira eta oso zabala berak erabilitako gaien arloa: gramatika, politika, etnografia eta kazetaritza; baina, oroz gainetik apezka, esan du E. Larrek.

L. Villasantek gero, P. Lafitte jaunak utzitako hutsunea gertatu dela Euskaltzaindian, aditzera eman du. Araudiaren arabera, bi hilabeteko epea irekirik gelditzen da euskaltzaingaien proposamena egiteko. Idatzirik eta hiru euskaltzainek izenpeturik egingo da aurkezpena. Uztaileko batzarrean egingo da hautapena.

Goizeko bileraren berri

Goizeko gai nagusia mailegu berrietako VI. atala ikertzea zen. A. Irigoyen jaunak irakurri du, A. Rotaetxe eta L. M. Mugikarekin batera taxututako erabakigaiak: bi kontsonante oklusibo dituztela agertzen diren multzoena, alegia. Horretarako, orri bat banatu du zenbait oharrekin lanaren aurkezleak. Eztabaida luzerik sortu du arazoak. Labur esateko, idazkera edo erredakzioari buruz, aurreko erabakien ildotik joan behar genukeela aipatu da. Klasikoen ereduari jarrai zaiola esan du A. Irigoyenek, beste galdera bati erantzunez. Lehen puntuak aurkitu du P. Altunak kontraesan

antzeko istilu bat. *Adjektibo* baino gogokoago ikusten du berak *adjetibo* idazkera, hala nola subjektibo etab. Arazoa beste batzuren iritzian zera da, *adjetibo* hitz hori hartzekotan, ez ote litzatekeen mailegu zaharra bezala hartu behar. Nola nahi ere ez da kasu honetan adibidetzat ezarriko.

Gramatikalarien iritzia eta ortografiaz ari direnena bide desberdinetatik joateko arriskua agertu du F. Krutwig jaunak. Arriskurik balego, gramatikalariek beharko lukete amor eman, noski. *Orotariko euskal hiztegia* egiten ari direnek beren bidea daramate eta hori ez da Euskaltzaindiaren lana, L. Villasantek azaldu duen eran. Eztabaida luzearen ondoren eta zuzenketak ikusirik, proposamena ontzat eman da.

IV. Barne Jardunaldien kronika

Eguneko bigarren gaia Lekarozko Jardunaldien kronika irakurtzea izan da. Idazkariak egin du baina denbora gehiagorekin prestatu nahi zuela aditzera emanez. Hitzez hitz irakurri ondoren, P. Salaburu eta A. Irigoyen jaunek pasarte oso mugatu batzuren zehaztasun eta gehigarriak eskatu dituzte. Une batean elkarrizketa bizia eta tirabira bipilak sortu dira eskarien gaia dagokien pertsonen artean.

Jardunaldien kronika ez dela batzar agiri bat, aditzera eman du Euskaltzainburuak. Nolabait, bertan erabilitako puntu nagusien oroipena besterik ez da eta gaur irakurritakoa baino laburragorik egin izan da orain baino lehen. Idazkariordeak aditzera eman du azkenean, zehaztasunik nahi duenak aski duela Euskaltzaindiko artxi-boetara jotzea; han dira banatutako paper guzien kopiak, hala nola solasaldien mag-nefofi grabapenak.

Euskaltzaindiaren bestelako eginbehar askoren artean itanozko aditzaren formak finkatzea ere aipatu duelarik bere kronikan idazkariak, batzorde horretan barne egon nahia agertu du X. Kintanak.

Eskuarteko gaiak

Euskaltzainen goizeko bilkuran beste gai hauek ere erabili dira:

Akademiaren arteko topaketak Madrilen egitekoak dira datorren Maiatzaren 20an. J. San Martinek esan duenez, Espainiako Akademia izango da lehen batzarre honen antolatzaile, "Elebitasuna, diglosia eta hezkuntza" gaitzat harturik. Lau bat pertsona joango omen da elkargo bakoitzetik. Hori kontuan izanik, geure aldetik Euskaltzainburua, Idazkaria, Iker sailburua eta Jagon sailburua joatea erabaki da. Haue-takoren batek huts egin baleza E. Knörr izendatu da ordezkeri.

J. Caro Baroja, euskaltzain ohorezkoa, Espainiako Akademiak kideztat hartu du eta gertakizun hori dela bide, Euskaltzaindiaren poza eta zorianak berari adieraz-tea erabaki da.

Lekarotzen Euskaltzaindiak egin berri dituen "IV. Barne Jardunaldiak" direla eta, lagundu gaituzten erakunde, elkargo eta pertsonen gure esker ona agertzea onar-tu da.

Datorren hileko batzarrea Bilbon, maiatzaren 31an egingo da. Ahal balitz egoi-tza berriaren hitzarmena bertan izenpetzeko asmorik ere badago.

Iruñeko ordezkarietzako lanak ere aurreraturik daude eta, behar bada, datorren Ekaineko batzarreko amaiturik egongo dira.

Batzordeen berri

Bertsolariak. Txapelketari buruz Lekarotzen hartutako erabakien berri eman du J. San Martinek. Bertsolarien elkarteari mahaiko edo juradokoen hirutatik bat berek aukeratzea eskaini zaiola esan du. Txapelketa honetan parte hartu nahi dutenek Maiatzaren 15erako eman behar dute izena.

Argitalpenak. Barne Jardunaldietan E. Knörr euskaltzainak aurkeztutako eskariari erantzunez, Toki-izenen bilduma berezi bat egiteko asmoa agertu zen batzordekideen artean. Jimeno Juriok Iruñerrian egin duen lanarekin hasiera eman geniezaioke, horretarako dirulaguntza lortu ondoren.

Eskualdeka nolabaiteko banaketa eginez, zenbait euskaltzainen jarlekua aske uzteari buruz, hala nola batzarreetara ez datozen euskaltzainen bozkatzeko eskubidea mugatzea nahiko luketenen eskariak, astirik ezean, beste aldi baterako utzi dira.

Txostena

Amrosi Zatarain, euskaltzain urgazleak, *txori* eta *xori* bezalako bikote eta hirukoteez egin du bere txostena. Z, TX eta X hasieran dutenen jatorria TZ dela uste du. Adibidez, *Tzorik* emanak izango lirateke, *zori*, *xori* eta *txori*. Hipokoristiko eta beste-lakoen eragina aipatu du A. Irigoyenek, eta *txortren* iturburua *zori* —zorion hitzarena— dela ere esan da.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Bilbon, 1985.eko Maiatzaren 31an arratsaldeko 4etan, Plaza Barriko bere egoitzan bildu da Euskaltzaindia. Etorri dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, X. Diharce, A. Irigoyen, F. Krutwig, E. Larre, P. Salaburu, J. San Martin eta J. M. Satrustegi, euskaltzainak. J. A. Arana, P. Arregi, R. Badiola, J. G. Etxebarría, K. Etxenagusia, X. Gereño, J. L. Goikoetxea, X. Kintana, I. Laspiur, J. L. Lizundia, P. Uribarren eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, J. M. Satrustegi idazkari dela.

J. L. Davant, E. Knörr, J. Hiriart-Urruty, P. Larzabal eta F. Ondarrak ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarrea.

Apirileko batzar agiria onartu da.

Maiatzaren 20an Madrilen hizkuntz Akademien arteko bilkura egin zela, esan du idazkariak. Giro lasaian aurkeztu zen bertan Estatuko hizkuntza gutxienduen egoera. Valencia eta Mallorkako arazoa ere aipatu zen. Espainiako Erret-Akademiak ez zuen ezer berezirik aurkeztu. Azpimarratzekoa da Euskaltzainburuak irakurritako txosten funts haundikoa. La Coruñan egingo da datorren udazkenean bigarren batzarrea, gai zehatz batzu oinarritzat harturik. Barzelonan egin gogo da hirugarrena eta Euskal Herrian izango litzateke lehen txandaren amaiera. Beharrezkoak ikusten dira harreman hauek.

Lekarozko Barne Jardunaldietan aurkeztutako batzorde zerrendak birrestu dira.

Iruñeko bulego berria prest dagoela, esan du Satrustegik. Ekaineko batzarrea bertan egingo du Euskaltzaindiak, hilak 28, azken ostiralean. Mailegu hitzen lana burutzeko, bezpera arratsaldean euskaltzainak biltzea komeni da.

Donostiako ordezkaritza non ezar daitekeen ikusten izan dira J. Kortajarena Diputaduaekin, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta J. L. Lizundia. Orain arte Kirol arazoan bulegoa zegoen Prim kaleko bi solairu ikusten dira gaurkoz helduenak. Oso aldaketa gutxirekin egoki daitezke.

Campion-Broussain gure azpi-elkargoko idazkaritza bertan uzteko gogoia ageritu du, idatziz, J. M. Satrustegik. Datorren batzarrean astiro ikusteko utzi da eskaria.

Euskera 1984 (2) zenbakia aurkeztu eta banatu da batzartuen artean. Euskaltzainburoak 1983-1984 urteetako *Oroit-idazkia (Memoria)* azaldu du bestalde, gure aspaldiko hutsunea betetzen duen lana.

Batzordeen berriak

Hiztegitintza. Lekarozko Barne Jardunaldietan esan bezala, hiztegitintza batzordeko idazkari den M. Zalbidek plangintza orokor baten egitura aurkeztu zion Euskaltzaindiari. Bost bat urteko epe laburrean burutzekoak ikusten dituen lanak hauek dira: Eskuarteko Hiztegi Nagusia amaitzea, lexikologiako irizpideen finkapena, hala nola, maileguzko hitzen idazkera, hitz elkartuen azterketa, erakartuen arazoa eta sintagma lexikala. Bilketa lanean, gaur erabiltzen diren hitzen bilduma egin behar litzateke, prosa arruntean nahiz irakaskintzan.

Geroko beste epe batean egiten joateko aurre-asmoetan sartzen ditu: hiztegi arau emalea, jakintzagai eta bizibide berezietako terminologia teknikoa, eta euskara ez dakitenei erakustean maiztasun-prestutasunezko hiztegia. Noizbait egin beharko da, gainera, euskalkien hiztegia ere.

Lan premiatsuenetatik edo helduen dauden gaietatik hasi daiteke ekintza hauen burutzen. Giza-baliabideak eta dirulaguntza kontuan eduki behar dira. Langaien aurreasmoa urteroko aurrekontuen epe egokian aurkeztu beharko zaie agintariei. Hune honetan Euskaltzaindiari dagokionez, lexikologi irizpideak finkatzen jarraitzea ikusten da beharrezkoena. Maileguzkoen ondoren hitz elkartuen zehaztapan lana hasi dezake.

Bertsolari batzordea. Aurtengo bertsolarien txapelketari buruz sortutako istiluen ondoren, bezperan batzordeak eztabaidatutako punduen berri eman du J. San Martin, antolakizun azpisailleko idazkariak. Arduradunen proposamena entzun eta zenbait gauza zehaztu ondoren, hurrengo adierazpen hau banatzea onartu da:

“Aurtengo Bertsolari Txapelketa dela eta, zenbait iritzi desberdin hedatu da. Euskaltzaindiak prentsa-bidez ikasi duelarik bertsolari talde batek “txapelketa hobea” antolatu nahi duela, gaurko bileran hauxe erabaki du:

Nahiz Euskaltzaindia aspaldi honetan aritu den bertsolari txapelketak apailatzen, gerra aurrean Euskaltzaleen Elkarteak ekin zion bide beretik eta bertsolaritza indartu nahirik, bertsolari talde batek antolatzeko gogoia erakutsi duenez gero, Euskaltzaindiak ez du oraingoz txapelketarik eratuko.”

Dialektologia. Atlas-en batzordea atzo goizean bildu zela aditzera eman du J. Haritschelhar jaunak. Grabapenetako zati bereziak entzun eta aztertzen saiatu ziren, traskripzio lanerako iritziak bateratzeko asmoz. Lan interesgarri eta baliotsua gertatu omen zaie.

Argitalpenak. Batzordekide gehienak bertan zirenez, toki-izenen argitalpenei buruz mintzatu da idazkaria, eta proposamen bi aurkeztu ditu: 1) J. M. Jimeno Jurio-ren Iruñerriko bilketa lanen lehen alea, *Cendea de Zizur*, argitaratzeko diru laguntza lor daitekeela. 2) Era berean, E. Goyhenetche jaunak aspaldi burutua zuen *Onomastique du Nord du Pays Basque XI-XIV* mendeetako pertsona izenen lana kaleratzeko laguntza ere eskura genezakeela.

Finantziabidea lortu bezain laster lan hauek plazaratzen saiatzeko oniritzia eskatu zaio batzordeari. Begi onez ikusi da esandakoa.

Euskaltzainen izendapenaz

Lekarotzen mahai gainean gelditutako eztabaida korapilatsu bat agertu da azkeanean. Euskaltzain ezinduen aulkiak izendapen berriekin bete beharko lirатеkeela, zioen eskariak. Villasanteren ustez, kontraesan bat dago ahalmen hori aitortzen duen Barne Erregeletako 39. artikulua eta hogeitalau euskaltzainen kopurua mugatzen duen Arautegiko artikulua artean. Hogeitabost izango lirатеke une horretan izendatuak. Beste batzuk ez dute inolako kontraesanik sumatzen eta, iritziak iritzi, lege arazoa dago funtsean. Bigarren ikuspegi garrantzitsua, egoera honetan Euskaltzaindiari komeni ote litzaiokeen ala ez zorrotasunarekin horrelako jokabidea hartzea, izan da.

Aburuak elkarretaratu ez badira ere, garbi ikusitako ondoren bakarra, zera da: Euskaltzain batek bere kabuz kargua uzten duela benetan adieraziko balu, hutsunea legezkotzat eman lezake Euskaltzaindiak eta haren ordez euskaltzain berria aukeratu. Berdinak ezin du berdina baztertu, dio Euskaltzainburuak.

Bigarren istilua, batzarreetara ez datozen euskaltzainen botzari zegokion, eta ahalmena edo boterea mugatzea proposatzen zen. Ezin zaiela euskaltzainei berek nahi duten eran botoa emateko eskubiderik uka, esan da. Hauteskunde batean gai soil batentzat espreski emandako botza ezin da, noski, beste arloetan baliatu. Botza emailak orokorki edozein gauzatarako ematen duela aitortuko balu paperean, zalantzarik gabe horrela erabil dezake botere hori haren ahalmena dakarrenak.

Nola nahi ere, kasu bakoitzean ikusi beharko da idatziak daraman mezuaren zabalatasuna ala hertsidura.

Txostenak

Gabriel Aresti zenaren hamargarren heriotz urtemuga gogoratu du gaur Bilboko egoitza berrian Euskaltzaindiak. J. San Martinek Arestiren poema itzulpenak aipatu ditu bere txostenean. 1954-ean hasi zen Aresti *Euzko Gogoan* idazten. Bi urteren buruan, *Egan*-en 1956.eko azken alean atera zuen bere lehen itzulpena. Santillanako Markesaren "La Serranilla" aipatu du, besteak beste, bere itzulpenen artean. Atzerriko olerkarien lanez interesaturik agertu zen eta txekoan itzulpenak Tauer jaunari eskatu zizkion. Quixote euskarara itzuli nahian ibili zen denbora batean, eta adiskideak ahalegindu ziren hori burutik kentzen. Originala gazteleraz dagoenez, nork irakurriko zuen gure artean euskaraz?

"Gabriel Aresti euskararen batasunaren eragile" izenburuarekin gertatu du X. Kintanak bere txostena. Euskaldunberriaren ikuspegitik hartu du lehenik olerkariaren nortasuna. Berea ez zuen hizkuntza, euskara alegia, berreskuratzea izan zela G. Arestiren helburua, esan du. Txostengilearen ustez, sormen hizkuntza ez da nahi eta ezpada amaren bularrekoa.

Bilboko giro arrotzean euskara ikasi eta egunero baliatzeko erabilpena bultzatzea, ero txalogarrien erueda deitu du. Baina batasunaren aldeko jokabidea izan zuen Arestik eraginkorra. Lehen urratsetan agertzen zaigu bere izena; *Batasuna-*

ren kutxa da arlo honetan bere ekintza zaratatsuen. Une batez c/z nahastuz eta abar idazkera anarkikoari ekin bazion, erreakzio baikor baten bultzatzeko izan omen zen. Baina, batasunaren izenean Bilbon bizkaierari bizkarra ematea izan zen, behar bada, bere buruarentzat erabakirik gogorrenetakoa.

J. A. Arana Martijak, azkenik, Arestiren olerki bat 350 hizkuntzataraz itzulia izan dela, esan du. F. Oroz Arizkuren irakasle nafarrak bultzatu du Tubingan itzulpen hau eta zenbait hizkuntzatan sortutako bitxikeriak aipatu ditu. Bibliaz landa egin den itzulpen lanik zabalena omen da hau. Dirudienez, azken berria beste hizkuntza batera itzuli delakoa dugu. 351 mintzaitan errepikatu da euskaldun batek plazartutako "Aitareten etxea".

Eta berri honekin amaitu da batzarrea eta Aresti zenaren goratarrea.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

Iruñean, Conde Oliveto 2-2.eko ordezkari-tza berrian bere lehen batzarrea, 1985. eko Ekainaren 27an arratsaldeko seietan, egin du Euskaltzaindiak. Bildu dira: L. Villasante Euskaltzainburua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin eta J. M. Satrustegi euskaltzainak. P. Andiazabal, J. Apezetxea, J. A. Arana, J. Atxa, J. M. Azpiroz, R. Badiola, M. Izeta, M. P. Lasarte, J. L. Lizundia, M. J. Urmeneta eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, J. M. Satrustegi idazkari dela.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarrea.

Aurreko batzar agiria onartu da.

Ordezkaritza berria

Eguerdiko hamabietan egin da Nafarroako Ordezkaritza berriaren aurkezpena. R. Felones Kultura eta Hezkuntzako Sailburua, L. Villasante Euskaltzainburua, J. Iturbide "Principe de Viana" Elkargoko zuzendaria, J. M. Satrustegi idazkaria eta P. Altuna Gramatika batzordeburua eseri dira mahai aurrean. Nafarroako ordezkariak hitz bitan ongietorria eman ondoren batzartuei, L. Villasantek irakurri du agur eta esker oneko bere hitzaldia. Bi gertakari garrantzitsu bazirela eguneko gaietan, adierazi du; ordezkari-tza berrian sartzea eta Iruñeko Biltzarrean gramatikari buruz zabal-dutako txosten nagusiaren argitalpena, alegia. Bere egunean lau Diputazioek sortuta-ko elkargoa dela Euskaltzaindia, azpimarratu du, herrialdeak banaturik badaude ere Euskal Herriak hautsi gabe diruela agertuz. Egoitza berriagatik Nafarroako Go-bernuari eskerrak emanez amaitu du Euskaltzainburuak bere txostena.

P. Altuna mintzatu da gero Gramatika batzordearen izenean liburuaren aurkez-pena egiteko. Euskaltzaindiaren X. Biltzarrean onartutako lana, edozein hurrek mundura etortzeko behar duen bederlatzi hilabeterekin datorkigula esan ondoren, P. Lafitte lehen batzordeburuarentzat izan ditu oroitzapenik hoberenak. Perpaus baka-naren lanaren ondok beste urratsa aurreprogramatzen ari direla esatean, bost bat urtera daukagun Larramendiren hirugarren jaiot-mendeurrena helburu adierazgarri-tzat eman du, lana amaitzen saiatzeko.

R. Felones baikor agertu da bere asmoetan. Euskaltzaindiaren lana ezagutzen duela eta elkarrekiko lanean Gobernuak daraman bidean aurrerapen baliotsua dela egoitza berriaren lorpena, esan du. Iruñeko Biltzarrean sortutako ezaupenak beste

lotura batzu sortu dituen bezala, harreman hauek indartuz joango direla uste du. Kultura eta Hezkuntza Sailak arreta eta begiramendurik onenez ikusten omen du Euskaltzaindiaren lan isila.

Euskaltzainen bilkura

Arratsaldeko lauretan bildu dira euskaltzainak hileroko gaiei jarraipena eman nahirik. P. Lafitte zenaren hutsunea betetzeko irekia zen bi hilabeteko epea gaur amaitzen dela, aditzera eman du Euskaltzainburuak. Une horretaraino aurkeztutako izen bakarra, P. Charriton Baionako lankidearena izan da. Berau J. Haritschelhar, J. L. Davant eta J. San Martin euskaltzainek izenpetu dute.

Maileguzko hitzak. Eguneko gaietan lehena, mailegu berrietako VII.puntua da: hiru kontsonantezko multzoak bere baitan dituzten hitz maileguak euskaraz nola idatzi behar diren, alegia. P. Altuna, F. Ondarra eta X. Kintanak elkarrekin taxututako erabakigai eztabaidatu ondoren, Euskaltzaindiak honako adierazpen hau onartu du:

Maileguzko hitzak: VII.puntua. “Hitz mailegatuek jatorriz hiru kontsonantezko multzoa dutenean bere baitan, euskarak ere hiru kontsonanteak gordeko ditu: hala nola, *institutua, konstituzioa.*”

Ez, ordea, euskara idatzian aspaldidanik erabili diren hitzek hizkera arrunteko esanahia dutenean: esate baterako, *istant(e), sustantzia.*”

Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Sailburuaren gutun bat jaso da, bizkaieraren idatzizko eredia bultzatzeko asmoz burutu duten, “Euskararen Erabilera Bizkaiko Irakaskuntzan” izeneko lanarekin batera. Edukina aztertzea eta oharrak egitea eskatzen zaio Euskaltzaindiari. Euskararen joskera arazoa ez dagokio soilki bizkaierari eta ez da batera erraza erabakiak hartzea. Gramatika batzordeari bidaliko zaio azter dezan. Horrela jakineraziko zaio Hezkuntza Sailburuari.

Eusko Jaurlaritzaren Kultura eta Turismo Saileko Euskara-Arazoetarako Zuzendaritzak, bere aldetik, literaturgintzan diharduten idazleei laguntzak banatzeko epaimahai-ordezkari bat eskatu dio Euskaltzaindiari. A. Irigoyen jauna izendatu da.

Getxo-ko Udalak J. A. Agirre Lekube zenari buruz historia arloko ikerlan batentzat deia zabaldua duelarik, epaimahairako ordezkari bat eskatu du. Pello Salaburu izendatu da.

Bilboko Ateneoak J. M. Barandiaren euskaltzainari eskaintzen dion omenaldirako gomita jaso da. Omenaldi hori gaur eta hemen bilduak garen une berean izateko adenez, ezinezkoa gertatu da inor joatea. Gutuna, bestalde, azken orduan jaso da. Erantzunean argi geldi bedi.

Beste batzuren artean, Itzultzaile Eskolako eskari bat ere iritsi da, bere ekintzek merezi diguten eritzia lortu nahian. Gutuna bidaltzea erabaki da.

Batzordeen berri

Gramatika. Eguerdian plazaratu den Gramatikaren txostenak “Hizkuntza batzordea” dela dio egilea. Nehork ez daki aldaketa horren berririk. Inprimategiko

errua dateke. **Euskera** agerkarian agertzeoak diren X. Biltzarreko beste txostenentzat milioi erdi inguruko diru laguntza eskaini du Nafarroako Gobernuak. Batzorde lanen ordainketa aipatu da. Geroari begira, perpaus konposatuaren lanari hasiera eman omen zaio.

Ekonomia. Diru-kontuen balantzea aurkeztu du J. J. Zearretak. Dirudienez, azken aldi honetako egoera gaitzitu da eta atzerapenak berehala ordainduko dira. Batzorde honetan euskaltzain bakarra dagoenez besteren bat gehitzea eskatu dute bertan direnek. J. San Martin eta P. Salaburu izendatu dira.

Campion-Broussain azpi-elkargoko idazkari kargua uztea eskatu zuen J. M. Satrustegik Maiatzeko batzarrean. Eragozpenik ez dagoenez, C-B elkargotik kanpo gelditu da oraikoan. *Orotariko euskal hiztegia* aipatu da gero eta K. Mitxelenarekin hasitako harremanak aurrera omen doaz.

Etsaminak. Iruñean egin diren etsaminen berri eman du J. J. Zearretak. 261 etorri ziren azterketa idatzira eta hauetatik 91 heldu ziren ahozkorra. Beste probintziatarako hainbat aurkeztu ziren, Gipuzkoatik etorriak, batez ere. Hizkuntz Eskola Ofizialaren esku uzteko hartu zen erabakia aurtengoz ezinezkoa gertatu eta bion etsaminak batera egin behar izan ziren. Galdera soila orain, hau da: jarraitu behar al-du Euskaltzaindiak Nafarroan etsaminak egiten? Eta jarraitzekotan, nor arduratuko da horretaz? Lekarotzen desagertu zen batzordea, eta lagundu gaituzten pertsonak adiskide bezala etorri omen dira. Esker ona agertu behar zaie, noski.

Udazkeneko deiari buruz oraintxe hartu behar da erabakia. Eztabaida luze baten ondoren eta hartarako bideak badirela jakinik, ez gehiago euskararen azterketarik egingea erabaki da. Honako adierazpen hau zabaldu da batzarrea amaitu ondoren:

“Euskaltzaindiak, beste eginkizun askoren artean, euskararen azterketak ere antolatu izan ditu azken urte hauetan.

Gaur egun badira Euskal Herrian honelako gaitasun agiriak banatzen dituzten elkargo eta ikastetxeak eta, Euskaltzaindiaren ustez, behin-behineko ahalegin hark bete du bere egitekoa.

Euskaltzaindiak hartako diren erakundeen esku uzten du euskararen gaitasun agiriak ematea eta ez du aurrerantzean Nafarroan ere azterketarik gehiago egingo.”

Azkue biblioteca. J. A. Aranak azken aldi honetan sartutako liburuen zerrenda banatu du. Zer-nolako gaiak sartzen diren gure Bibliotekan, galdetu zaio. Euskara eta euskal kulturari dagozkionak, Linguistikakoak euskara zuzenean ez ukitu arren, eta Euskal Herriarekin zerikusirik dutenak, izan ohi direla gehienez erantzun du A. Irigoyenek. Liburuak eta aldizkariak nahas-mahas ikusten dituela zerrendan, esan du J. Haritschelhar-ek, eta ez ote lirakekeen berezi behar. Sarrera liburuaren zerrenda orokorra dela, erantzun dio liburuzainak, eta beste sailkapen batean egin behar litzatekeela banaketa. Munduan zehar banaturik dauden euskal idazkien baliapenerako zer egin behar den ikustea komeni denez, mikrofilma, mikrofitxa ala beste bidez lana egiten hasi behar den jakin behar da lehenik. Horren kostuen berri ere eskatu omen dute. Egoitza berrira liburuak aldatzeko lana zertan den, galdetu du norbaitek. Zama handia denez liburuena, etxearen egoera ikusi behar dela lehenik eta horren zain daudela, izan da arduradunen erantzuna.

Onomastika. Batzorde honek Bilbon egin berri duen bileraz mintzatu da J. L. Lizundia. “Orotako Izendegia” edo euskaldunen artean egunero erabili ohi diren izenen zerrenda egin beharra ikusten da: Emilia, Nicasio, nahiz, Dinamarca, Egipto bezalakoena, alegia. Euskal Herrian bertan ere, auzo, baserri, etxe-izen, ibai, mendi eta abarren bildumak ez dira eginak. Toki-izen eta paper zaharretako husketak jasoko dituen sorta berria aipatu da *Onomasticon Vasconiae* edo beste izen bat emango zaiolarik. Bilketa egiteko metodologia garrantzitsua da eta Jaurdunaldiren batzu ez lirateke gaizki etorriko, horretan saiatu diren kanpoko ikerleen esperientziaz, batez ere, jabetzeko. Erakundeetatik datozen galderak, deituren euskaratzeak sortzen dituen arazoak eta herri izenen aldatzeko dauden legeak, aipatu dira azkenean.

Txostenak

“Baztango hiztegi ttipia” izenburuarekin, herriak erabili ohi dituen eguneroko hitz arruntak ekarri ditu Mariano Izeta, euskaltzain urgazleak. Horietako batzu Azkuek bildu ez zituenak, eta beste asko jasorik dauden arren, esaera berezi eta ahoskatze ez-ezagunak dituztenak.

J. M. Jimeno Jurio jauna santuen izenekin desagertu diren toki-izenek mintzatu da. *Ardoi/Santa Cruz*, *Zizurren*; *Murko/San Juan*, *Atondon*; *Abaxita/S. Gregorio*, *Asiainen*; *Zaia/Santa Engrazia*, *Egillorren*. *San Kris* eta *Santa Kris* ez da herri batean bakarrik agertzen. *San Costobaro* (Subiza), *Sandichusti* (Guendulain). Perdon mendateak, *Errentega* eta *Perdonantza bidea* hitzak ere gorde ditu agiri zaharretan.

Elkarrizketan, *Costobaro* eta *San Cristobal* iturri bereko hitzak izan daitezkeela, esan da.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Euskaltzainburu
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

BATZAR TXOSTENAK

EUSKAL PONTIZEN ZAHAR BATZUK AZTARRIKATUZ

Donostia, 1984-X-26

Yon Etxaide-Itharte

Gure baratza eder bezain gutxi ezagutuan gorderik dauden zenbait euskal pontizen zahar aztertzea da iskribu honen asmoa. Saio honetan bildu eta komentatuko ditugun izenak honakook dira: 1. Kontsonantean amaitutako erdal-izenaren bukaeran -erdaratatik hartutako pontizenez bakarrik ari baikara hemen—“-a” edo “-e” bokala hartzen dutenak. 2. Frantsez pontizenaren azken “-e”, “-a” bihurtzen dutenak. 3. Erdal-izena kontsonantean hasten delarik, berau galtzen dutenak. 4. Erdal izenaren kontsonante bat “tx” bihurtzen dutenak, txipigarritasuna, adiskidegoa edo amultsutasuna aditzera eman nahian (1). Häs gaitezen, bada:

ABRAHAME (Abraham/Abrahan): Zuberoako pastoral baten izena (Kaniko eta Belxitina, 14 p.).

ADAME (Adam/Adan): Bernat Larregi, Testamentu zaharreko eta berriko historia, 18, 19, 20 eta abar paiak.

ALFONSA (frantses *Alphonse*-etik): Nafarroa Beherean eta agian Zuberoan eta Lapurdin erabiltzen da edo erabili izan da bederen. Gogorazagun Seigarren Merindadeko Lopez-en itzulpen-obra ernegarriak daraman izenburua: “*Alphonsa* Rodriguez Jesusen Konpañhako Aitaren Girishtinho perfektionearen praktikaren parte bat Heuzkarala itzulia”, Aviñon-en inprimatua 1782-gn. urtean (2).

(1) Badira pontizen batzuk “-txa” atzizkia hartzen dutenak, baina badirudi “-txo/-txu” atzizki txipigilearen aldakuntza bat besterik ez dela. Esaterako: Lopetxa Obako eta Perutxa Gaberia (1358), Iruñean. Agian, Martixa (gaur deitura bihurturik: Martija) beste aldakuntza bat da. Beraz, izenok, Lopetxo, Perutxo eta Martintxo bezala izanen lirateke (Alfonso Irigoyen: “*Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca*”, “*Euskera*” XXII, 1977, 592 p., uztail-abendua). Seinalagarri da pertsona berberik Lope eta Peru izena hartzen dutela dokumentu batean eta Lopetxa eta Perutxa beste batean.

(2) Mitxelenak (“*Sobre -a en nombres vascos de persona*”, “*Euskera*” IV, 1959, 5 p.), -a euskal-atzizkia (frantsesetik hartutako pontizenetan), frantses -e mutuaren ordeko bezala jotzen du, baina, dioenez, -e hori ez da beti mutua izan. Bestalde, dio -a euskal-atzizkia ez omen da batere zaharra (nada antiguo). Beraz, jakin beharra litzateke, euskaldunak noiz hasi ziren -a erabiltzen, alegia, frantses -e mututu baino lehenago ala geroago, hots, letra aldatzea ala osat-

ANDERE (Ander/Andrés?): Izen honi buruz honela diot neronek R. S. B. A. P. deritzanaren Boletinean (Cuadernos 3.º y 4.º, 1975, “Khantoren khantatzeko” irazlanean, 421 paian): “Referente a ‘Andere’, sabemos que todavía los pescadores bermeanos llaman a Santander ‘San Andere’, como lo atestigua el P. Imanol Berriatua: “Aolan deituten deutsoe Bermeotarrak Montañako uri nagusiari” (3).

Por otra parte tenemos el testimonio, muy valioso en este caso, de Ceferino Jemein, haciendo referencia a un islote frente a Sukarrieta (Pedernales). Dice Jemein en su “Biografía de Arana-Goiri’tar Sabin e Historia Gráfica del Nacionalismo Vasco”, Bilbao, 1935, p. 265: “Seguía Sabin pasando temporadas en Sukarrieta, y con el fin de fijar allí su residencia, compró, junto a la ermita de San Antonio, los terrenos pertenecientes al caserío “Albina”, propiedad de José María de Atxikallende, además de otros, como la isla de Deun Ander, conocida vulgarmente por Doniandere”. O sea, que el Sr. Jemein, que se toma la libertad de bautizar al mencionado islote con el nombre sabiniano de Deun Ander, reconoce que el auténtico nombre euskérico es DONIANDERE, es decir, Done Andere (San Andrés)”.

Bestalde, Balentin Aurre Apraiz (Aurraitz) olerkariak esaten zidan ingurueroek *Santi Andere* esaten diotela orain.

Hemen esanak irakurri ondoren, badirudi “Andere”k eta ondorenez “Ander”ek, “Andrés” behar duela izan, zalantzarik gabe. Baina, Santanderko historiari besterik esaten digu. Dionisio Ridruejo-k “Castilla Vieja-1” liburuan, 69-gn. paian honela dio: “..., una comunidad religiosa huida de la invasión sarracena obtuvo el privilegio de uno de los primeros Alfonsos asturianos, aún en el siglo VIII, para edificar aquí, donde ahora se alza la Catedral, un monasterio que andando el tiempo se transformó en abadía. En su iglesia recibieron culto las reliquias de dos mártires sacados de Calahorra: San Emeterio y San Celedonio. Del nombre del primero se dedujo el de Santander”. Latinez Emeterio *Hemetherius* da eta Andrés *Andréas*. Badirudi “Ander” errezago deriba daitekeela *Andréas*-tik *Hemetherius*-tik baino. *Emeter* behar luke izan *Ander*-en sorterroa, baina eratorpen zaila eta gogorra dirudi benetan. Deribazio hau samurtzeko Santander-ek lehenago eduki bide zuen forma osoago bat ezagutu beharko genuke.

J. M. Lakarrak (Vasconia Medieval, 46 p.) “Garcia don *Andere*” ematen digu Artaitzonan (Artaxona), XI-XII mendetako.

zea egin zuten, zeren, *Alphonse* hartu beharrean oinarritzat *Alphons* hartu baldin bazuten, letra osatzen baita —Jesusa (Jesus-a) izenean bezala—, eta ez aldatzen; eta jakina, orduan, frantsesetik hartutako izenok erregela honetan sartzen dira, hots, goian eman dugun lehenbizikoan. Honetaz, lau kasoak hirutara bihurtuko lirateke.

(3) Véase: “Euskal idazleen Lorategia” de Etxenagusia, 1965, pp. 85/86, o también, “Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco”, Literatura IV, pp. 249/250).

Aita Onaindiak —Aita B. Ataun-i jasorik— (Euskal Literatura-V, 397 p.) *Santindere* aldakera ematen du Sukarrietako *Santi Andere*-ren ordez. Esan daiteke, beraz, Santindere eta Santandere edo San Andere gauza berbera direla.

ANTSA: Sancha. *Ansa* deitura hedatua da gure artean. “Ansa”, Gaztelu-ko baserria (G). Luis Eleizalde: Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas, RIEV-XIII, 1922, 422 p.

ANTSO: Sancho. “*Anso Saonch*, que en castellano quiere decir Sancho Saez” (Mitxelena: “Apellidos vascos”, 3-gn, ediz, 49 p.). “Anso, Joane, Onsalu” (Mitxelena *Textos Arcaicos Vascos*, Minotauro, 160 p.). “*Anso* Gaskuelo, *Anso* Olakarizketako” (Mitxelena: T. A. V., 35 p. “Anso Garziak gastelu ori emun ez” (Mitx. T. A. V. 97 p.). “Iaun *Anso* Mikeleiz” (Uterga 1221; J. M. Lakarra: *Vasconia Medieval*, 49 p. “*Anso* Iturriko” (Iriberry 1246: Lakarra, *Vasc. Med.*, 38 p.). “Iaun *Anso* Ortiz” (Larraga, XIII mendea; Lak. *Vasc. Med.*, 49 p.). Eleizalde, Listas Alfabéticas, RIEV-XIII, 1922, 422 p.: Ansaga (antso-aga), Elgetako soroa; Ansaran (antso-aran), Irungo baserria; Ansoetxe, Oñatiko baserria; Ansola, Elgoibarko baserria; Ansolope, Arabako Gazteluko tokia; Ansomendi, Mutrikuko baserria; Ansondo, Debako baserria; Ansorena, Astrain-go (N) etxea; Ansotegi, Donostiako baserria; Ansouri, Luyoko deitura (B); Ansuene, Donostiako baserria. Deiturak: Ansorena, Antsola, Antsotegi, Antsoain, Antsoalde, Antsorregi (Antso-torre-egi?) eta abar.

ANTSOA (el Sancho): Antsoategi, Elgetako bi baserriren izena (Eleizalde, Listas Alfabéticas, RIEV, 1922, 422 p.). Deitura: Ansuategi.

ANTSOKO (Sanchito): Ansokorena, Oroz-Beteluko etxea (N). (Benito Urtasun: *Toponimia de Oroz-Betelu*, *Fontes Linguae Vasconum*, 1971, 9 lum., 336 p.).

ANTXA (Sancha): *Maria Antxa*, 1366, Burgi, Erronkari ibarra; Alfonso Irigoyen: *Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca*, *Euskera XXII*, 1977, 582 p.

ANTXI: Markina-Etxebarriko toponimoa (A. Irigoyen, “Zeruko Argia”: “Yon Etxaideri erantzuna”, *Maiatza* 6, 1979, 828 lum.). Francisco ote? (Ikus Antxiko).

ANTXIA: deitura ezaguna. El Francisco ote? (Ikus Antxiko).

ANTXIKO (Francisco): Azkueren hiztegian agertzen da “liro” (triste) hitzean. Erronkariko Bidangozen jaso zuen: “Begiak liro zazkan atzo Peio-k, argi Antxiko-k” (Pedro tenia ayer tristes los ojos, Francisco alegres). Itzulpena ere Azkuerena da. Zorigaitzez ez du esaten nori jaso zion. “Particularidades del dialecto Roncalés” liburuan ere jartzen du adigarri hau Azkuek, “Vocabulario” deritzanean, 200-gn. paian, “triste” hitzean. “Antxiko”: Untzillara-Aramaioko baserria (Eleizalde: Listas Alfabéticas de voces toponomásticas vascas, RIEV-XIII, 1922, 422 p.). “Antxikorena” (Antxiko-rena) etxondo

Nafarroako Oroz-Betelun zegoen (gaur deuseztua). Ikus: Toponimia de Oroz-Betelu, "Fontes Linguae Vasconum", 1971, 9 lum., 335 p. Egilea: Benito Urtasun. Etxondo onetatik sortutako deiturarik ez ote? Badaiteke, baina Nafarroako telefonuko zerrenda-liburuan ez dut aurkitu ahal izan Antxikorena bat bakarrik. Honek ez du esan gura, ordea, patronimiko zoragarri honek deiturarik formatu ez duenik. Horrelakorik segurtatu baino lehen, Nafarroako egunkarien eskeletan, aluntziotan eta albisteetan azterketa sakon bat egin behar da, hala nola jaiotza eta heriotza agiritan edo beste dokumentutan. Gogoan har, Antso-k lehenbiziko kontsonantea ("S") galtzen duen bezala, Antxikok bi kontsonante ("FR") galtzen dituela.

ANTXO (Sancho): *Antxo Luzea*, Nafarroan, 1358 (Alfonso Irigoyen: Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca, 573 paia, Euskera, 1977). Pasai-Antxo ere hemendik etor daiteke. Aditzea dudanez, Pasaiaiko auzo honen izena "Antxo" izeneko baserri batetik omen dator.

ANTXOA (el Sancho): *Antxoarena* deitura ezaguna da.

ANTXOKA: Alfonso Irigoyenek dakar aipatu lanean. Gaur deitura da. Antxo-tik ote dator?

ARISTO (Calixto?): *Aristorena*, nafar deitura.

ARITZE/HARITZE (Félix): "Donna Haritçe, dona felitze. S. Felix", Sylvain Pouvreau: Les petites oeuvres basques, 9 p., J. Vinson (Hordago).

BALERIANA (Valerien/Valeriano): "Makrienek amoratu zuen Baleriala. Enperadore hunek kondenatu zituen heriotzerat aphezpiku, aphez eta diakre guziak". (Bernat Larregi, Testamen zaharreko eta berriko historia, II Tomoa, 342 p.

BASILA (Basile/Basilio). Etxahunen bertso batean (Khantoren khantatzeko, VII-gn. ahapaldia) ageri zaigu: "Basila Olibero, entzün dit batzarre/zük badüzüla bospasei amore".

BATITA/BATTITTA/BATISTA (Baptiste/Bautista): Zuberoan erabiltzen diren aldakerak, Peillenek aditzera ematen didanez.

BAZKOARE (Pascual): Bazkoareiz = Pascualiz (Mitxelena: Textos Arcaicos Vascos, Minotauro, 36 p.).

BEELZEBUBA (Belzébuth/Belcebú): "Erradak Beelzebuba/zer dabilan heben gaintik" (Junes Casenave Harigile, Ibañeta pastoral, 25 p., Jakin, 1978).

BENEDITUA (Benitua): ¿el Benedicto? Gaur deitura bezala ageri zaigu (Mitxelena: Apellidos Vascos, 153 p. 3-gn. ediz.).

BERONIKEA (la Verónica). "Izerdi, auts, odol beterik/Begi, ta aurpegi eukazan, / Beronikeak garbi ezkerro / Izaratxoan geldi zan (Añibarro, Esku Liburua, 191 p.).

DOMINIKA (Dominique/Domingo): Zuberoako izena. Jatorragoak dira noski eskualde hartan Domenixe eta gurean Domiku. “San Dominika”: “Espainian sorthu zen San Dominika” (Bernat Larregi, Testamen zaharreko eta berriko historiaoa, II Tom., 387 p.).

EDRIGU (Rodrigo): *Edrigu* de Villandran, egun eben eta biar an (Gari-bay, Cc 79 LIV. RIEV, XXVII tomoa, 615 p.).

ELISEA (Elysée/Eliseo): *Elisea* profetak (Joannes Etxeberri Ziburukoa, Manual Devotionezcoa, bigarren liburua, 59 p.). *Eliseak* ikusi zuen. *Eliseak* iragan zuen. (Bernat Larregi, Testamentu zaharreko eta berriko historiaoa, I, 366 p. eta beste).

ELIZ (Félix) “Hau da orroitzapena Hitur Elizena”: He aquí el recuerdo de Hitur Félix (Emeterio Sorazu, Antropología y religión, 242 p.).

ELIZABETE (Elisabeth/Isabel): “Andre-dona Elizabete Portugaleko”, Zuberoako pastoral baten izena (“Kaniko eta Belxitina”, 15 p.).

ERIZ (Felix?): Eriz Akutiz, Eriz Azeariz (1068), Sancio Eriziz (1027) (Mitzelena: Apellidos Vascos, 85 p.).

ERMIN (Fermin? Herminio?): *Erminea*, Izabako etxea. Ermin-enea?

ERNANDO (Fernando) Deiturak: Ernandorena, Ernandosoro, Ernan-dotegi.

ERRANDO (Fernando): Errando-haundi eta -txiki, Donostiako base-riak; Errandoena-etxebarri, Elgezabala-Mungiako baserria; Errandosoro-etxe eta -bentatxo, Tolosako baserriak; (Luis Eleizalde: Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas, RIEV-XIX, 1928, 77 p.). Errandonea (Errando-enea), nafar deitura.

ERRANDOA (el Fernando): Errandoa, Argiñarizko tokizena (N) (L. Eleizalde, Listas alfabéticas, RIEV-XIX, 1928, 77 p.).

ESTEBE (Esteban): Trazak badirudi latinezko Stéphan hitz-errotik har-tua dagoela, hots, *Estebane*, *Estebae*, *Estebe*. Zuberoako izen herrikoia, Pei-llenek dioenez. Donestehiri (done-estebe-hiri), Nafarroa behereko herri-izena. “Jundane Estebe Martira, Oihergiko patrua” (“Khantuz, khanta, khantore”, 147 p.). Estebenea, Irungo baserria; Estebanea, Sarako deitura; Estebetxe, Sarako deitura (L. Eleizalde: Listas alfabéticas, RIEV-XIX, 1928, 86 p.). “Saul lehenbizikotarik zen Yaun-doni Esteberen heriotzea galdegin zuena” (Bernat Larregi, Testamentu zaharraren eta berriaren historiaoa, II tomoa, 319 p., Hordago).

ESTEBEKO (Estebanito): Estebekorena, Urdazubiko deitura (Excomu-nión por el Abad de Urdax, Fontes, 1972, 12 lum., 372 p.).

EZTEBE (Esteban): Doneztebe (Santesteban), Nafarroako herria. Doneztebe, Zuberoa-Arbaillako hirixka. “Jaun-done Eztebe”, Zuberoako

pastoral baten izena (Kaniko eta Belxitina, 15 p.). “Yaun-doni Eztebe, lehenbikoko Martira” (Bernat Larregi, II-gn, tomoa, 336 p.).

FABIENE (Fabien/Fabián): “San Fabiene eta San Sebastiene” (Bernat Larregi, Testamentu zahar eta berriko historia, II-gn. tomoa, 353 p.).

FRANTZISKUA/PRANTZISKUA (el Francisco): “Ni N. eure borondate gustirean boto egiten dot / eta prometietan dot/ Jaingoikoari / ta Andra/done M(aria) birjineari eta Sant Fra(nzi)skuari eta / zeruku sanktu eta sankta kustiai ta zuri aita goardetako erregela / terzera Sant *Franziskuaren* ordeakoa penitentziakoa aita sanktu Nikolao / laugarrenaren emona eta otorgadua eta aita santu Sist lau / garrenaren aprobada ta konfirmadua, bizi izaiteko obedenzian / eta pobrezan eta kastidadean” (L. Mitxelena, T. A. V., 143 p.).

L. Mitxelenak berriz honela dio (“Euskera” IV, 1959, *Sobre -a en nombres vascos de persona*, 5-10 paiak):

“Fray Ignacio Omaechevarría señaló por primera vez, que yo sepa, la expresión *aita sant Franciscuaren ordeacoa* en una fórmula de profesión de las Beatas de la Orden Tercera que data de la primera mitad del siglo XVI (B. R. S. B. A. P., 4, 1948, 310 p.). Y añadía un dato importante de la conservación de este arcaísmo: “Personas de Munitibar, de hace 50 años, decían de San Francisco y de él solamente: *Aita San Franziskua*: El Patriarca San Francisco”.

“Don Manuel de Lecuona —jarraitzen du Mitxelenak— gran conocedor de nuestra poesía popular, aportó valiosas precisiones. En un cantar sobre la vida de Santa Clara, sin duda antiguo, que se sigue cantando en Ondarroa, aparecen *Aita San Prantziskua* y *Jesusa bizija*. Además, para la extensión del fenómeno a Guipúzcoa, es importante lo que escribe al final de su nota: “Con respecto a la forma del nombre *Frantziskua*, aún conocemos nosotros en Lasarte persona, anciana de cerca de 80 años, que, corrientemente, a los “14 Padrenuestros de San Francisco” llama “*Aita San Prantziskuaren Aita-guriak*”.

Eta aurreraxeago honela dio Mitxelenak: “En las notas de Fr. J. Ruiz de Larrinaga a las cartas del P. Uriarte al príncipe Bonaparte, figura el título de una poesía de D. Eusebio M.ª de Azkue, donde dice: *Bermeoco Aita San Franciscuaren Colegiyoco Misionista*”.

Manuel Lekuona apez jaun agurgarriak beste erakusgarri hau ematen digu “Santa Klararen kantak” deritzatenetan: *Aita San Prantziskua / Padri-no harturik, / Esposa izan zīñan / Ait’amen ixilik*. (M. Lekuona, Literatura Oral Vasca, Idaz-lan guztiak, 471 p.).

HARITZE: Ikus ARITZE/HARITZE.

IAKOBE/JAKOBE (Jacob(o)/Santiago): Sancho Iakobe (Lakarra: FLV, 167 p., 17 lum., 1974, “Documentos de Irache (1283) referente a Cirauqui”); Iakobe, idem. idem., 176 p.; Garcia Iakobe, idem. idem., 178 p.

“Ezagutu zuenean laster hiltzekoa zela, galdegin zuioten bere anaiei, *Jakobe*, bere aitak hari berari galdeturikako grazia bera: erran nahi da, othoitztu zituela hel-arazteaz haren hezurak Chanaango lurretarat” (Bernat Larregi, T. Z. eta B. H., Igo. Tomoa, 110 p.). Badirudi izenok latinezko “Iacob” (Jacob) izenetik hartuak daudela eta ez “Iacobus”etik (Jacobo/Santiago).

JAKUA (Jacob(o)/Santiago): “Jaudone *Jakua* apostoluak dioen beza-la” (Martin Duhalde, *Meditacioneac*, 56 p.). “Jaundone Petrik eta Jaundone Jakuak” (Idem. 368 p.). “Jaundone Jakuak dioena” (Idem. 395 p.). “Hordago” edizioaz ari naiz.

JAKUE (Jacob(o)/Santiago): “sanctum Jacobum (vocant) *Jaona domne Jakue*” (Aimery Picaud), Mitxelenak aipatua (Apellidos Vascos, 110 p.); *Maria Jakue* Zuazola, 1560 urtea (Luis Murugarren, *Nomenclator onomástico vasco*, B. R. S. B. A. P. 1977, 1-2, 249 p.); *Jaun-done Jakue Nagusia*, Zuberoako pastoral baten izena (Kaniko eta Beltxitina, 15 p.). Peillenek dioenez, orain Jakue izena galdurik da Zuberoan eta halaber ez dira ezagunak lehenagoko *Jakobe* eta *Jakube* aldakerak.

JAZINTOTXUA: “Baña *Jazintotxua* / zeuan enpeñaturik, / Durangon bear zala / asi lenegotik...”

“Entxunik Markiñarrak / *Jazintotxuari*, / utzi zioten laister / diferentziari...” (J. M. Leizaola, *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco, Literatura*, V Tomoa, 144 p.). *Gaztelaniaz*: el Jacintillo.

JESUSA (el Jesús): “*Jesusa*, Iaundone Periagaz” (L. Mitxelena: *Textos Arcaicos Vascos*, 144 p.).

J. M. Satrustegik “Romance vasco de la doncella guerrera” irazlanean (Fontes, 10 lum., Enero-Abril 1972, 79-81 paiak) honako bertso hau ezartzen du: Moja sartzera noa / Komentu batera, / *Jesusaren* esposa / Betiko izatera.

Manuel Lekuona jaunak beste ahapaldi hau ematen digu: Eskuan daruazun / Gauzaren andija / Kustorijo batian / JESUSA bizija (Santa Klararen kantik, *Literatura Oral vasca*, 471 p., Idaz-lan guztiak). Pedro Ignacio Barrutiak “Gabonetako ikuskizuna”n: “Laster jaioko da *Jesusa* niganik” (Teatro zaarra, Auspoa, 23 p.). Eta beste ahapaldi hau: Amorioak dakar zerutik / *Jesusa* zuen artera, / Bekatuaren poderiotik / Guztiok ataratzera (Teatro zaarra, Auspoa, 26 p.).

Jesusa izena dela-eta, honela dio Mitxelenak (sobre -a en nombres vascos de persona, *Euskera* IV, 1959, 6 p.): “Ultimamente ha vuelto sobre la cuestión D. Isaac López Mendizábal. Señala con razón que *Jesusaren bera- ren biotz maitetsuari* se encuentra en la misma portada de la conocida obra en verso *Jesu-Christo gure Jaunaren Passioa*, atribuida al jesuita vizcaíno P. Agustín Basterrechea (Bilbao, 1777). “En Tolosa —añade— era muy corriente cantar por Navidad aún hace pocos años, llevando por las calles los *nacimientos*, en esta forma: *Jesusaren jaiotza / eskutan artuta / ez gerade etorri / bidea galduta*”.

JOANE/JUANE (Juan): “Aren urrengo anaje (anaje) lastanak, Antso, *Joane*, Onsalu” (Escrituras de Andramendi, L. Mitxelena: T. A. V. 160 p.). Bizkaian oso herrikoi izan dela dirudi aresti arte, “Kirikiño”k bere “Abarrak” ipuin liburuan baitarabil. “Zerutar bat”: nire biotzeko *Juane*.

“Platica lelengoa, oerean (ohetik) xayquiteco goxean, ta ari dagocasan (dagozkion) gausena, esatari, Peru Xauna derechan (deritzan) vategas, vere osseyñ Alonsoen artean ta bere adisquide derechala (deritzala) *Joane* xauna; eta asso bategas (atso batekin).”

(Diálogos de Micoleta. “Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos”. Ibon Saratsola, Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”, XVII, 1983, 187 paia).

F. Idoate: “Toponómastica del valle de Roncal”: Johane Beltza, Erronkari hirian; Johane Boronte, Garden (Erronkari). (A. Irigaraiak komentatua, B. R. S. B. A. P.-en, 1977, 3-4, 589 p.).

“Jaun-done Joane Bataiatzailea”, Zuberoako pastoral baten izena (Kaniko eta Belxitina, 15 p.). “Johane Periz de Laskoz”, 1366, Etxarri-Aranatz (A. Irigoyen, Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca, Euskera, 1977, 600 p.).

JOHAÑE/JUHAÑE (Juan): Zuberoako forma herrikoia, Txomin Peillenek dio: “*Juanes* eta *Johañe*: biak erabiltzen dira; lehena Basabürrian doto-reago da. Haurrekin: *Nuñes* erabiltzen da.”

JOSEPE/JOXEPE (Joseph/José): hain herrikoia den izen honek ez luke adigarri beharrik. Hala ere, horra batzuk: “Pello-Joxepe tabernan dela” herri kantu zoragarria. Eta “Josepe ekartzazu / sortatxo bat egur / haurra hotzez dago-ta / berotu dezagun”, Gabon-kanta. “Jesus, Maria ta Josepe, lagundu egidazue egun onetan” (Fr. P. A. Añibarro, Esku-liburua, 5 p. “Bi eta iru bider / Joxeppek jotzen du / Gizonak bentanara / Nekez irteten du” (M. Lekuona, Idazlan guztiak, Gabon misterioak Euskalerrian, 162 p., II tomoa). “Josepe”, Zuberoako pastoral baten izena (Kaniko eta Belxitina, 16 p.). “Birjina Ama Joseperekin” (Euskera, 1977, 1-2, 247 p.). “Josepe de Sara”, 1606 (Murugarren, Nomenclator onomástico vasco, B. R. S. B. A. P., 1977, 1-2, 247 p.). “Jaun done Josepe zure senarraren izenean” (Liburu-ederra, 177 p., Kardaberaz/Duvoisin, Baiona, 1856). “Jakoben semeak (semeek) ezin eraman zuen (zuten) eren anai Joseperen ongia” (Juan Antonio Ubillos, Christau Dotriñ Berri-Ecarlea, 21 p., Tolosa, 1875. “Eba ederra Joseperekin / Belenen degu topatu” (M. Lekuona, Idazlan guztiak I. Gabon kantak, 439 p.). “Joxepe gizon ona / Arotza zera zu” (Idem., Olentzero eguneko kantak, 442 p.). “Josepek dirautzo / Maria Birjiñari” (Idem., Marijesiak, 452 p.).

LAZAROA (el Lázaro): “Abrats gaixtoa eta Lazaroa” (Leizarraga, Testamentu Berria, S. Luc. XVI Kap., 138 p.).

LEONE (Léon/León): “Othoitz egin zuten Leone hamairugarrenarentzat” (Arbelbide, “Erlisioena”, 180 p.). Autore honek non-nahi darabil Leone Aita Saindu izena.

LOPEIZA/LOPIZA (el López): Dirudienez pontizen bezala ageri zaigu Murugarrenen izen lerrokadan eta ez deitura bezala. Lopiza de Lasalde (1567): Lopeiza (1573) (Luis Murugarren, Nomenclátor Onomástico vasco, B. R. S. B. A. P., 1-2, 1977, 248 p.).

MARTIA (el Martín) “Yaun-doni Martia” (Bernat Larregi: Testametu Zaharraren eta Berriaren Historia, II tom., 365 p. Bestalde, denok ezaguna dugu Martiarena (Martia-rena) deitura.

MARTIE (Martin): “Jandone Martie Erroya” = *Sanctus Martinus corvus*. Martin de Arles Andosillakoa, Lyon, 1510. J. M. Satrustegi: Anuario Julio Urquijo, XII-XIII, 1978/1979. Contribución al fondo de textos antiguos vascos, p. 229. “Martie Marra” (Mitxelena: T. A. V., 34 p.). “Martie de Serna (varón), 1565 (L. Murugarren: Nomenclátor onomástico vasco, B. R. S. B. A. P., 1-2. 248 p.). “Martiarena” deitura hemendik ere badatorke, azken “-e” “-a” bihurtuz.

MARTINE (Martin): “Iondoni Martine” (Ithurry, Grammaire Basque, 410 p.). Martine-tik sortua da Martie, bokal arteko -n- galduz.

MATXIA (el Martín, amultsuki): Matxiarena deitura, hots, Matxiarena. Matxiandiarena deitura ere Matxia-tik etor daiteke. Baina biok, delako “Matxie” batetik ere etor daitezke.

MATXIN (Martín: amultsuki edo adiskideki): Matxin de Lausagarreta, 1499 (L. Murugarren, Nomenclátor..., B. R. S. B. A. P., 1977, 1-2, 249 p.). Matxin Jauregizar: “Protonotario de los Reyes Juan e Cathelina” (F. Idoate/A. Irigarai: Toponomástica del valle de Roncal, B. R. S. B. A. P., 1977, 3-4, 589 p.). Matxin de Arzu, Hondarribiako kalea. Deiturak edo tokizenak: Matxinbarrena, Matxinbenta, Matxinandiarena, Matxinea. Bada ere kantu bat hasten dena: “Ai zer gizon zurra dan Matxintxo gurea...”, eta esaera bat honela dioena: “Egoki Matxin-i mantua, ta ez afari gertua” (Refranes y Sentencias de 1596, n.º 160).

MATXINIKO (Matxin diminutiboan): Matxiniko de Galdona (varón), 1555 (L. Murugarren, Nomenclátor..., B. R. S. B. A. P., 1977, 1-2, 249 p.).

MIGELEIZA: pontizen bezala ageri da 1509-gn. urtean. (L. Murugarren: Nomenclátor onomástico vasco, B. R. S. B. A. P., 1-2, 1977, 249 p.).

MIKELE (Miguel): Mikele Basoko (Mitxelena: Ap. Vasc.); Mikele Ostatuko (Mitxel., Ap. Vasc.); Iauin Mikele Gomeza, Uterga, 1226 (Lakarra: Vasconia Medieval, 49 p.); Mikele Zuria, Arakil, 1257 (Lakarra, Vasc. Med., 50 p.); Mikele Gurtea, Olaindain-Girgillano, 1246 (Lak., V. M. 38 p.); Mikele Belza (Beltza), Mañeru, 1213 (Lak., V. M., 49 p.); Mikele Urdina (Libro Rubro, Iranzu –Lak., V. M., 43 p.); “Eneco Arceiz, filius Garcie Ortiz done Miqueleco”, Mañeru, 1229 (Mitxelena., Text. Arc. vasc., 36 p., Apellidos Vascos, 79 p.). Deiturak: Mikelerena Mikeleperitzena, Mikelarena (Mikelarena?), Mikelajauregi (Mikelejauregi?), Mikeleiz. Mitxelenak Garzia Mikeleiz dakar (T. A. V., 35 p.).

MIKELETO (Miguelin): Mikeletorena, deitura (Mítx., T. A. V., 35 p.).

MITXEL (Miguel): *Mítxel*, 1366, “en la cuenca de Pamplona” (A. Irigoyen: “Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca”, (Euskera, 1977, 599 p.). “Mikel”en ordezkoa amultsuki.

MITXELE (Miguel): Michele Aioroyz (Mítxelena, T. A. V., 34 p.): Michele de Loydi, 1551 (Murugarren, B. R. S. B. A. P., 1977, Nomenclátor onomástico vasco, 249 p.). “*Michele* eta haren aingeruak bataillatzen ziraden dragoinaren kontra” (Leizarraga, Apocalypsea, 445 p.). Seguru aski hemen “Míxele” irakurri behar da, Bidasoz bestekoa baita. “Mítxele”, “Mikele”ren ordezkoa da, amultsuki erabilirik.

MITXELKO (Miguelin): Bortzerrieta-Beran, 1366. (A. Irigoyen: “Algunas consideraciones sobre...”, *Euskera*, 1977, 599 p.). Diminutiboa.

MITXELTO (Miguelin): “Mítxeltorena”, Nafarroako deitura.

ONSALO/ONZALO (Gonzalo): Gaur deiturak (L. Mítxelena: Apellidos Vascos, 140 p.).

ONSALU/ONZALU (Gonzalo): Onsalu Onsaluch (= Gonzalo González): burua izanik Onzalu Onzalutx (burua ysanic Onsalu Onsaluch). Badirudi “s”ok “z” irakurri behar direla. “Anso, Joane, Onsalu” (Sancho, Juan, Gonzalo), hots “Sancho y Joan y Gonça(lo)”, itzulpenak dioenez. (L. Mítxelena: T. A. V., Escrituras de Andramendi, 159/160 pk. Badirudi *Antso*, *Joane*, *Onzalu* dela irakurkizunik bidezkoena.

ORTI (Fortunio, Fortuño, Ortuño): Orti Arotza, Artajona (Lakarra, Vasconia Medieval, 46 p.; Orti Erroko, Orti Mendigorriko, Orti Belza (Beltza), Orti Eiulduna: Artajona (Lakarra, Vasc. Med., 47 p.); Iaun Orti Ataondoko, Iaun Orti Belza (Beltza), Iaun Orti de Loza, Iaun Orti Ortiz: Larraga (Lakarra, V. M., 49 p.); Iratxe: Orti Arregurengo, Orti Erro, Orti Lorka, Orti Ordinsso, Sandor Ortirena, 1283 (Lakarra, V. M., 39 p.); Orti Zuria de Lizassoain (Becerro antiguo de Leire, R. Ciérvide, Fontes n.º 26, 1977, 283 p.); Iaun Orti Sudurra, Uterga, 1221 (Lakarra, V. M., 49 p.) Sandor Ortirena, Iratxe 1283 (Lakarra, Fontes, 167 p., 1974); Orti Iriarteko, Iratxe (Idem., idem., 175 p.; Orti Gutia (= Txipia), Tajonar, 1107 (Becerro Leire, Lakarra: V. M., 32 p.); Orti Mutila, Orreaga 1284 (Lakarra, V. M., 45 p.); Orti Elizarioko, Guece 1229, eta Orti Maineruko, Mañeru 1230 (Lakarra, V. M., 50 p.). Textos Arcaicos Vascos (L. Mítxelena): Orti Sanoiz Ostatuko, 33 p.; Orti Zalduna, 33 p.; Orti Zuarondoko, 34 p.; Orti Enekoiz, 34 p.; Orti Bela, 34 p.; Orti Usoa, 34 p.; Orti Arabarra, 34 p.; Orti Mutila, 37 p. Apellidos Vascos (Mítxelena): “Lope Iaun Ortire(n) semea” (147 p.); Orti Usadorreko, Iratxe 1226 (161 p.).

PANTXOA (el Francisco?): “Peio eta Pantxoa”, gaurko lapurtar euskal kantariak. Ez dakit izen hau Bidasoz bestaldean zabaldua dagoen ala ez. Gure artean, amultsuki, *Pantxo* erabili ohi da.

PAULE (Paul/Paulo/Pablo): Zuberotarrez *Paul = Phaule* (Louis Gèze: (Éléments de Grammaire Basque, 41 p.). Idem., 21 p.: Phauletan konfidantxa badüt. Idem. 21 p.: Phaulen gañen da haurra. “Kaniko eta Belxitinan” ere ageri da, hots Jakes Oihenarten pasturaleko ahapaldi batean: Amoina egitiak eztü / Seküla ihur praubetu; / Jondane Phaulek erraiten dü; / Ezta behar dü-datü.

PEDROA (el Pedro): bada “Pedroarena” deitura franko zabaldua Nafarroan (ikus, esaterako, “Umeen deia” aldizkariaren bilduma liburua, 499 p.).

PERIA (el Pedro): “Jesusa, Iaundone Peria gaz (con San Pedro)”. (Mixelena: T. A. V., 144 p.).

PERUA (el Pedro): *Peruarena*, deitura zabaldua. Hala ere “Perurena” zabalduago.

PETRIA (El Pedro): Bada “Petriarena” deitura, Ernanin bederen. Hala ere “Petrirena” askoz zabalduago dago.

PIERRA (Pierre/Pedro): Zuberoan oso zabaldua, “baina Pierra bezin hedatuak dira Pheti(r)i eta Phetti(r)i txipigarria eta Pette ere bai”, dio Txomin Peillenek. Gainera, Mitxelenak dioenez, frantsez *-e-ren ordez -a* darabilten euskal-pontizenok ez dira ez zaharrak eta ez jatorrak (no representa nada antiguo ni castizo en vasco).

PILATE (Pilate/Pilatos): Ilki zedin bada Pilate hetara kanpora (Leizarraga, Testamentu Berria, 200 p., 29 berseta, Hordago). Sar zedin bada berriz Pretoriora Pilate (Idem., 200 p., 33 berseta). Handik harat bazabilan Pilate, hura largatu nahiz (Idem. 201 p., 12 berseta).

SALBATORE (Salvador): Salvatore auzoa Beasainen. Salvatore ermita Nafarroa beheko Garazin. Kantuak honela dio: Salvatore gora da Garazi aldian; Ni ere han nündüzün igaran astian, / Deboziona gabe bai senthorlian, / Ene gazte lagünak han beitziradian. Euskaraz Igokunde jaiari esaten zaio horrela. Osorik *Jaun done Salvatore*. Barkoxeko elizari ere Salvatore deritza.

SATANASA (Satanás): “Naasteko dantzari esaten deutsee Eleizako Santubak..., diabruaren txirrintolia, Satanasaren saria, demoninuen jokua (Fray Bartolomé de Santa Teresa, Euskal Errijetako olgeeta ta dantzeen neurrizko gatz ozpinduba, 86 p.). Aitortu beharrean gara hau ez dela pontizena inondik ere, baina bai izen propioa.

SEBASTIENE (Sébastien/Sebastián): San Fabiene eta San Sebastiene (Bernat Larregi, Testamentu zahar eta berriaren historia, 353 p.).

TARTARUA (el Tártaro): “Hi hor eta ni hemen” beti oyuka eta Tartaruak beti segitzen dio.

Han itotzen da Tartarua (Fontes Linguae Vasconum, 1975, 20 lum., 276 p.). A. Irigaray/Charles Videgain: Leyendas vascas de W. Webster.

TXANDRES: Andrés (amultsuki). Azkuerentzat: José Andrés, Bizkaian (“Tx” bokal aurretik).

TXANTON: Anton (amultsuki). Azkuerentzat: José Antonio, Bizkaian. Txanton Piperrri opera ezaguna (“Tx” bokal aurretik).

TXANTXO (Juantxo?): Chanco de Ybarra (1717). Luis Murugarren: Nomenclátor onomástico vasco, B. R. S. B. A. P., 1-2, 1977, 246 p.

TXARIAKO (Ciriaco?): Chariaco de Galardi (1549). L. Murugarren, idem., idem., 246 p.

TXARTIN (Martín?): Chartin de Marquina (varón), 1503. L. Murugarren, aipatu lana, 246 p.

TXARTINA (Martina?): Chartina de Çaldua (Zaldua), 1562. Luis Murugarren, aipatu lana, 246 p.

TXATXI (Graxi = Engracia?): Chachi de Mendiaras (1548). Badakigu Zuberoan Graxi-ri (Engracia), Xaxi esaten zaiola amultsuki. Hauxe da nire itzulpenaren arrazoi bakarra (L. Murugarren, aip. lana, 246 p.).

TXERGORI (Gregorio?): bar baten izena Plaentxian (Soraluze).

TXERU (Peru, amultsuki): “Txeru kartzelan dago” kanta zaharra.

TXERRAN (Errando/Ernando/Fernando): amultsuki, adiskideki edo diminutibo bezala erabilia. Mitxelenak, Apellidos Vascos-en (99 p.) honela dio: “El dim. *Cherran* (*Cherran de Gamboa* fue muerto en una pelea de banderizos cerca de Bilbao, en 1440), sirve hoy para designar al “diablo” en una zona del dialecto vizcaíno y en guip. de Iciar: *txarran*, *txarren*. Hay otras denominaciones del diablo humorísticas, al menos en su origen, como *Matxin*, *Patxi*, etc.”. Gogora dezagun Apaolatzaren “Patxiko Txerren”, Truebaren “El Judas de la Casa” itzultzeko.

TXOME (amultsuki): Tomé? Chome de Vidaurre (1499). L. Murugarren: Nomenclátor..., B. R. S. B. A. P., 1-2, 1977.

TXOMENTXO: Chomencho de Miramontes (doncella, 1566). L. Murugarren: “Txome”ren ondoan. “Dominica”ren diminutiboa ote?

TXOMIN (Domiku edo Domingo, amultsuki): Chomin González (1503); Chomincho de Zavala (1576). L. Murugarren, aipatu lanean eta paian.

TXOPE (Lope, amultsuki): *Txoperena* deitura ezaguna da. “Txopekua” (Txope-koa), Oñatiko jatetxe ezaguna. ”Txopenea”, Azpirozko (N) baserria. Daitekeena: Txopeitia (Txope-beitia?). Txopitea, Txopeitiaren metatesis izan daiteke.

TXOPEIZA (Lopeiza, amultsuki, Txope-iz-a): nahiz eta gaztelaniako López edo “el López”en kide izan, pontizen bezala ageri zaigu, antza danez: Chopeyza de Iriarte (1562). Luis Murugarren, aipatu lanean. 246 paia.

TXOPINO (Domiku/Domingo, amultsuki). Erdi Garaian oso zabaldua. Txopino de Anuzibai, Bizkaia.

TXORDON (Ordoño): Autso Txordon artz orri ta nik iñes daida (ten Ordoño a esse Osso y yo haré huyda (Refranes y Sentencias de 1596, n.º 422) (“Tx” bokal aurretik).

TXURDINA (Saturnina?): Churdina de La Parada (1572). (Murugarren, aipatu lanean eta aldizkarian, 246 p.).

Badira Murugarrenen lerrokadan beste izen batzuk “tx”kin hasten direnak, baina, ezin antzeman zaienak zein izen izan daitezkeen, hala nola Charia, Chara (Clara?), Charimartiz eta Chata (hau gaztelaniazko chato/chata ez bada). Charia, Alfonso Irigoienen ustez: Maria.

UNTXALO: gaur deitura, baina noizpait “Gonzalo” izan bide zen.

URTI (Fortunio, Fortunio, Ortuño): Mitxelenak honela dio “Apellidos Vascos”en, 142 p.: “La equivalencia *Orti* = *Fortunius* ha sido siempre, a lo que se ve, un secreto a voces entre historiadores. Garibay, RIEV 4 (1910), 405 s., escribe: “Es esto tan cierto, que oy dia para nombrar a uno Ortuño o Fortunio de Mendoza, han de dezir en la deuida congruidad de la Lengua Bascongada *Hurti Mendozako*, y para llamar a otro Ortuño de Guebara diran *Hurti Guebaraco*, porque Hurti es Ortuño...”. Honeraino Mitxelenak Gari baien ahoz. Bada karrika bat Usurbilen (G) Urtinea, Urti-enea izan daitekeena. Eta Urtiain/Urtain ez ote datoz “Urti” tik? Baietz esango nuke.

URTUNIO (Fortunio): Urtunio de Morasteriovide (1503). L. Murugarren, aipatu lanean eta aldizkarian, 250 p.

YAUNI (Juan/Joane): “Arte hartan Magdalenak bathu (aurkitu) zituen Yaun-doni Petri eta Yaun-doni Yauni” (Bernat Larregi, Testamentu zahararren eta berriaren historia, II tom., 286 p. (e ordez, i osatzen).

ZATHORDINA (Saturnino/Saturnin): “Çathornina. S. Sernin” (Sylvain Pouvreau/Julien Vinson: Les petits oeuvres basques de S. P., 9 p., Hordago, Donostia).

OHARRA: Lan honen lehendabiziko probak zuzenduta gero ALFONSA izenaren adigarriok bildu ditut Jusef Egiategiren “Lehen liburua edo filosofo huskaldunaren ekheia” liburutik: “*Alfonsa* gaztiak, *Alfonsa* Handiren primia” (primua, oinordekoa), 179 p.; “Jakin nahiz ere zerbait *Alfonsa* Handiaz”, 180 p.; “Othoitü nian non zen Errege *Alfonsa* erran leizadan”, 180 p. (Euskaltzaindia, Bilbao, 1983).

Esan dugu, Bizkaian bederen, izen herrikoia izan dela JOANE/JUANE aresti arte, Kirikiñok bere “Abarrak” liburuan darabilelako. Horra, bada, joan den mendeko Dámaso M.ª Bernaolakoak, behin behintzat badarabil bere “Pasiño Santuaren contaera” delakoan, hots, 7-gn. orrialdean: “Zucendu zen bere icasla Pedro eta *Joane* gana eta esan eutsen”: Baina liburu hau ez zen argitaratu 1905 arte, Durangon, Roberto Soloaga-ren Moldeztegian. ERECHIA izeneko sarrera atalean, liburua argitaratzeko baimena emanaz, “Bitoriano Apezburutzaco Ordezcarri” delakoak honela izenpetzen du: “Bitorian Aberillaren, 6 garrenean eta 1905 garren urtean. - *Joane* R. Cenarruzabeiticoa”. Beraz, 1905 garren urtean bizi-bizirik zegoen *Joane* izena Bizkaian. Eta orain galdetzen dut: ez ote dago oraindik bizirik zenbait baserritan?

TOPONIMIA EN IRUÑERRIA: SISTEMAS DE DENOMINACION Y LOCALIZACION

Donostia/San Sebastián 1985-II-22

J. M. Jimeno Jurio

De acuerdo con los límites señalados por el Fuero General de Navarra (Lib. III, Tít. V, Cap. X), la Cuenca o Tierra de Pamplona (Iruñerria) está constituida por las cendeas y valles que rodean la ciudad. Desde la prehistoria, la población, diseminada por multitud de pueblecitos, fue vascohablante hasta la segunda mitad del siglo XIX, con algunos vecinos que ni hablaban ni entendían otra lengua, de que hay testimonios abundantes.

El suelo estuvo distribuido en tres sectores productivos: bosque (*oian*), pastos (*larre, euntze, soto*) y cultivos. A las actividades agropecuarias comunes añadieron los habitantes de la Cuenca occidental la explotación de canteras de yesos y areniscas (*arrobia, arrobieta*), la obtención de sal por desecación en eras (*gesal, getze*) y la fabricación de teja y ladrillo en tejerías (*teileri*).

Como en otras partes del País, el minifundio caracterizó la propiedad rural desde muy antiguo y la hacienda de cada casa estaba diseminada por diferentes parajes, circunstancias que forzaron unos mecanismos para denominar los parajes en cada pueblo y localizar en ellos las fincas de cada dueño.

1. Topónimos básicos

Forman un bloque primario de topónimos los nombres comunes de los elementos geomorfológicos (orónimos, hidrónimos, fitónimos y otros) que configuran el territorio local, como los montes (*mendi*), cerros (= *munio*), peñas (= *aitz*), monte arbolado (= *oian*); las fuentes (= *iturri*), regatas (= *erreka*), balsas (= *idoi*), lagunas (= *more*), pozos (= *butzu, putzu*); los encinares (= *artadi*), bojerales (= *ezpeldi*), espinares (*elordi, elorri*), (alamedas y otras especies como el roble (= *aritz*), olmos (= *zugar*), fresno (= *lizar*) y algunos frutales (*urriz, urrizdi, urrizti; itxaur, gerezi, bikudi*).

Otros denuncian la calidad del suelo (*bustin, kaskailu, legar*) o su destino (*alor, ardantze, euntze, fazeria, larre, sario, soto*), la existencia de viales (*bide, kamio, senda*) o de construcciones de distinta índole (*eliza, ermita, gaztelu, dorre, errota, teilari, korte, borda, gurutze, zubi*).

Estos y otros nombres fundamentales, que normalmente van acompañados de sufijos (-a; -ak; -ain; -eta; -keta), dieron lugar a otros compuestos, que constituyen la inmensa mayoría en Iruñerria.

2. Topónimos compuestos

Los datos que voy a ofrecer, en los que respeto la ortografía con que aparecen en los textos originales, datan esencialmente de los siglos XVI al XVIII y están extractados de sendos trabajos dedicados a las cendeas de Olza, Zizur y Galar, donde constan detalladamente fechas y fuentes de procedencia. La esperanza de su publicación nos ahorra acompañar aquí cada una de las citas con un prolijo aparato crítico.

Son abundantes los topónimos formados por dos o más conceptos.

2.1. Dos conceptos

Constituyen los topónimos más frecuentes del grupo los formados por un sustantivo básico y otro elemento, que puede ser otro sustantivo, un adjetivo o una posposición de carácter adverbial. Veamos unos ejemplos:

2.1.1. Dos sustantivos

a) El básico, precedido por otro elemento singularizador que a veces es el nombre de la casa propietaria o, en el caso de viales, el término “ad quem” u otro:

Tipula barazea (Astráin), *Capana gunea* (Eriete), *Aingueru iturria* (Izu), *Quisu labeta* (Astráin, Esparza), *Eli corte* (Zariquiegui), *Arrano mendia* (Zizur Menor), *Asari zuloa* (Ororbia, Paternain), *Adarren zelaia* (Lizasoain), *Guruze alorra* (Gazolaz), *Talle eunzea* (frecuente) o “prado tallazón” (Salinas); *Apez ardanzea* (Sagüés). *Guemberen arrobieta*, *Lucasen barazea*, *Domingoren ichaurra*, *Loperenaren larraina* (Astráin).

En el caso de viales suele preceder el nombre del término “ad quem” (*nora*) o el del usuario principal: *Estellerri bidea* (Orcoyen), *Gares bidea* (Astráin), *Urriz o Urristi bidea* (Astráin, Undiano), *Irun o Iruin bidea* (casi todos los pueblos), *Tutera camio* (Esquiroz), *Undio senda* (Astráin), *Mercatu bidea* (Asiáin); *Mandazai bidea* (Eriete y otros), *Morisco bidea* (Gazolaz y otros), *Chacur bidea* (Sagüés).

Las regatas, sobre todo de largo recorrido, suelen recibir varios nombres, adoptados del paraje o pueblo por los que atraviesan.

b) El sustantivo básico, seguido de otro que denuncia ciertos aspectos morfológicos u otra realidad, como cuestras o repechos (*aldapa*, *bular*), espinazos (*bizkar*), rincones (*zulo*), orillos (*bazter*), el comienzo o entrada del paraje (*sartze*), el final o salida (*buru*), la parte baja o inferior (*barren*, *azpi*, *beiti*), la alta (*goiti*), el límite o linde (*guren*, *muga*). En Gazolaz encontramos

los topónimos contrapuestos “*Inze unzar entrada*” e “*Inze unzar cabecero*”, equivalente éste a “terminación, salida, al cabo de”, sentido que en Iruñerria tiene frecuentemente “*burua*” (como en “*Erri burua, Iriburu, Soto buru*). Ejemplos de esto son: *Costobaro* aldapa (Ororbía), *Larre bularra* (Muru), *Faceria bizcarra*, *Elordi zuloa*, *Arandoain bazterra* (Astráin), *Oreia sarzea* (Ibero, Ororbía), *Aiz burua* (Barañáin), *Arazuri muga* (Gazólaz), *Eunze guren* (Ibero).

2.1.2. *El sustantivo básico* más un adjetivo, generalmente calificativo o descriptivo (a veces numeral u ordinal), que pueden aludir:

– A la importancia, tamaño o forma del lugar o paraje: *Zizur nagusia*, *Zizur chiquia* (Zizur Mayor y Menor), *Alor aundia* (Guenduláin), *More chiqui* (Sagüés), *Euze leuna* (Orcoyen); *Moco mearra* (Arazuri), *Arri zabala* (Astráin), *Ichaur motza* (Gazólaz y otros), *Ur beroa* (Ibero), *Mendi biribil* (Arazuri).

– Al color: *Ar churia* (Undiano), *Busta zuri* (Astráin), *Ezpeldi gorria* (Gazólaz), *Lur gorria* (Barañáin); *Lur belz*, *Lur belzeta* (Zizur Mayor y otros).

– A otras cualidades o circunstancias: *Eliza berria* (Izcue), *Gaztelu zarra* (Arazuri), *Ardanze auchia* (Eriete y otros), *Ardanze bacarra* (Gazólaz), *Zubi macurra* o “la puente tuerta” (Asiáin), *Pausu gaistoa* o “mal paso” (Zizur Mayor).

Es menos frecuente el uso de numerales y ordinales, como en *Bigarren sotoa* (Muru), *Iru mugartea* (Paternáin), *Zazpi ichaurreta* (Astráin).

2.1.3. *El sustantivo básico* acompañado de posposiciones que expresan la situación geográfica de un paraje o predio en relación con aquél: “Al lado de” (*alde*), “junto a” (*ondo*), “encima de” (*gain*), “debajo de” (*pe*, *azpi*, *barren*), “delante de” (*aurrean*, *aurrun*) “detrás de”, “a espaldas de” (*gibel*), “a un lado” (*saeska*, *saeskan*), “al par de” (*pare*, *parean*), “pegante a” (*kontra*), “entre” (*arte*), “en medio de” (*erdi*, *erdian*):

Erreca aldea, *Dorre ondo*, *Idoi ondoa*, *Aiz gaña*, *Elizpea*, *Legua azpian*, *Mendi barren*, *Lagarreta barrena*, *Garate aurrea*, *Eliz guibela*, *Unzearen parean*, *Larrain contra*, *Bide artea*, *Ardanze artea*, *Unze berri erdian*.

Las voces “*aurka*” (frente a, enfrente de), “*begia*” (a la vista de, dando vista a) y “*aldera*” (hacia, a la parte de), suelen ser utilizadas para localizar fincas en un paraje relacionándolo con otro diferente, como podemos ver en estos casos de fincas de Astráin, situadas en “*Legarreta, Zariquiegui aurquam*”, “*Legarreta, Zariquiegui beguia*”, “*Faceria bizcarra, Perdona alde-ra*”.

2.2. Frases descriptivas

Muchos de los topónimos compuestos ya mencionados, y otros más llegaron a constituir un todo indivisible (pensemos, por ejemplo, en “*rekalde*”,

“iturrondo”, “ardanzarte”, “tallunze”), que a su vez admitían nuevas relaciones complementarias. Para precisar con exactitud el emplazamiento de una finca fue preciso a veces emplear frases descriptivas, más o menos complejas, tal como lo han venido haciendo los labradores hasta nuestros días. El recurso fue imprescindible en parajes extensos, como es el caso de “*Gares bidea*” en Astráin, que cruzaba la parte suroriental del término, por campos cultivados, zonas yermas, regatas y monte arbolado, hasta doblar el espinazo de la sierra de Erreniega camino de Valdizarbe. Se refieren a zonas diferentes y aún distante entre sí: “*Gares bidea aurco larrea*”, “*Gares bidea azpico aldea larreas onat*”, “*Gares bidea idoi aldecoa*”, “*Gares bidea goiti*” o “*Gares bidea arriba*” y *Gares bidea bizcarrean*”.

Las ermitas rurales, y las zonas donde estaban emplazadas, fueron mencionadas por la advocación, precedida de los títulos “Señor” o “Señora” y “Sanctus”, “Sancta”, o sus equivalentes “*Joan, Juan*” (por Jaun), y *Ander* (por Andre), y “*Done, Dene, Dona*”: *Juan done Miquel, Juan dene Salbatore, Ander dona Maria*. A veces, y esto desde antiguo, se prescindió del primer título en “*Done Anso*”, “*Dona Gracia*”, “*Dona Pia*”, iglesia de Aceila citada a mediados del siglo XIII como “Sancta Pia” y que modernamente ha dado “Donapea”.

2.2.1. Frases descriptivas por coordinación de elementos

Las citas que siguen proceden fundamentalmente del “*Apeo de pechas que el monasterio real de Iranzu tiene en los lugares de Astráin y Muru*” (1683), conservado en el Archivo Diocesano de Pamplona, y del que ofreció un avance Ricardo Ros¹. Los parajes mencionados están en jurisdicción de Astráin, excepto contados casos en que la procedencia documental y la ubicación son distintas, como indicaremos.

Mediante coordinación de sustantivos, adjetivos y posposiciones fueron singularizados algunos parajes, caminos y fincas, o precisado el emplazamiento exacto de una propiedad:

Mendi luceco larrea, Busta zurico erre cara bidea, San Bartolome zubiaren punta (éste en Olza, 1608).

Las eras de pan trillar, las huertas o determinados árboles sirven frecuentemente de punto de referencia para situar una finca:

Domingoren larrainpea, Domingoren larraina azpico aldea, Domingoren larrainpetaco ichaurra ondoan, Martin Oteizaren larrain aldeco alorra (éste en Ochobi, 1599).

Lucasen barazepan, Marcoreneco baraz gaña, Migueltorenaren baraze aurrea, Pascalenen barazeco gaineco aldean, Perucheneco baraz guibela.

(1) ROS GALBETE, Ricardo: *Aportación de datos para un estudio de la toponimia de la Cuenca de Pamplona*, en “Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra”, 1978, pp. 63-74.

Domingoren ichaur zabala (“la pieza de Domingorena en la que está el nogal referido”), *Domingoren ichaurra denecoan*, *Domingoren ichaurraren ondoan*, *Domingoren ichaur zabalcoa denecoa*, *Domingoren ichaur zabalcoaren gañeco aldean*.

2.2.2. Empleo de verbos

Las frases con que trataban de localizar las heredades incluyen a veces verbos, concretamente “*egon*”, “*atera*”, “*pasatu*”, “*edan*”, “*atxiki*”, “*batu*”, “*etzan*, *etzin*”, “*izan*”.

EGON (= estar): *Unze burua ichaurra dagonean*; *Unze erriaren ondoan dagona*, soto o prado citado como “cerca del lugar” o “contiguo al lugar”.

ATERA (= salir): *Gares bidea larrea atrazen dela*; *Idoi chiquiqua Urristi bidea atracen dela*; *Ezpelequeta atrazen dela eunze buruan*; *Zari-queigui bide zarra atracen dena*; *Elordira atracen guirela*.

PASATU (= pasar): *Busta zurico erreca pasatu eta berala*; *Urristi bidea erreca pasatu eta berala*; *Guarda labegui larrea pasatu eta berala*.

EDAN (= beber): *Idoia idi edaticoa* describe el destino específico de una de las balsas del monte de Astráin, situada junto al prado boyeral.

ATXIKI (= tocar): *Usta zurico erreca dachiola*.

BATU (= unirse, juntar): *Erreca bi (biac, bioc) pazen direnecoan*; *Erreca bi pazen diren lecuana gañeco aldean*; *Bi erreca pazen diren lecuam*. Todas estas frases se refieren a un mismo paraje, descrito en castellano como “donde se unen las dos cequias”, “donde se unen los dos rigachos”.

ETZAN, ETZIN (= tumbarse, encamarse, descansar, según el Diccionario de Mujika): Había un paraje en Astráin denominado “donde duerme el ganado de cerda” o, en el vascuence local, “*Urdeac eciten direnecoan alias Legarreta*”, “*Urdeac ezaten dericoa Erraialde*”.

En el otro extremo de la sierra de Erreniega, al pie de Franco andia y en jurisdicción de Subiza (Galar), denominan popularmente “las pocilgas” a un abrigo rocoso que puede coincidir con el punto “a donde se recoge el ganado de cerda”(1679) o “término que llaman *urdeac eçeten dire ondoan*”, donde había un prado concejil conocido como “*Urdeac eciten dire unçea*” (1680).

IZAN (= estar, haber). También en Subiza hubo un paraje con viñedo, y sin duda con mimbres (= *zume*), llamado “*Sumeac tirena*” o “*Sumeac tiren, lecuana*” (1666, 1679).

2.2.3. Topónimos compuestos por yuxtaposición, utilizados normalmente en términos rurales dilatados:

Arri zabal ondoa, *Facero ondoa*; *Arri zabal iturricoren aldean*; *Busta zurico erreca*, *Gares bidea*; *Faceria bizcarra*, *Guruce zuri ondoan*; *Faceria*

goiti, Camiopean; Errota aldea, Zubiaren ondoan; Elordi bidepea, Busta zurico errekaldea; Elordi guibela, Igurái mendipea; Ezpelequeta bidea goiti, Perdona aldean; Domingoren ichaurra saeska, Elordi ondoan; Fazeria, Domingoren ichaur zabalcoaren gañeco aldean; Lucasen barazepan, Oiarza bidea; Oiarza muga, Unze berri alde artaco aldetic.

En este apretado resumen de textos hemos querido recoger parte del fruto de una investigación de archivo y oral, recién iniciada, que sería deseable hacer extensiva a otras comarcas, sobre todo de Alava y la Navarra media hacia el valle del Ebro, y esto con carácter de urgencia. Topónimos documentados durante los siglos XI y XII, como "Arteiza" y "Loidia", en Subiza (1080) (2), o "Eizsamur" en Ororbia (1186) (3), han perdurado hasta nuestros días. Los labradores de más edad los recuerdan, pero resultan desconocidos para las generaciones jóvenes. Son años críticos. La recogida sistemática de materiales toponomásticos, tanto en los archivos, pero sobre todo mediante consulta oral, tarea a la que desearía dedicarme por entero, ha de contribuir sin duda a enriquecer el repertorio lexicológico y muchos aspectos lingüísticos e históricos de nuestro Pueblo.

(2) MARTÍN DUQUE, Angel J.: *Documentación medieval de Leire (siglos IX a XII)*, Pamplona, 1983, n. 108.

(3) GARCÍA LARRAGUETA, Santos A.: *El Gran Priorado de Navarra de la Orden de San Juan de Jerusalén*, Pamplona, 1957, II, n. 55.

ARESTIREN OROITZAPENETAN

Bilbon, Maiatzak 31, 1985

Fr. L. Villasante

1968ko Urtarrilaren 26an Euskaltzaindiak batzarrea egin zuen hemen, Bilbon, Erribera kaleko etxe zaharrean, noski, eta bertan Aresti jaunak adierazi zuen, bere urrezko ezteiak ospatzeko, Euskaltzaindiak euskeraren batasuna aztertu eta erabaki behar zuela. Ikus **Euskera** (1971), 166. Arestiren eskeari men eginez, hala egin zen Arantzazuko Biltzarrean, eta guztiok daki-gu handik ilkitako oldarrak nolako ondorioak ekarri dituen euskararentzat.

Euskaltzaindiak, mendeurrenez edo urrezko ezteiez kanpora, ez ohi du ospatu beste urte-mugarik. Hala ere, kasu honetan, aurten Aresti hil zela hamar urte betetzen direlarik, eta bera bilbotarra izanik eta batzarrea Bilbon eta, gainera, egoitza berrian egiten delarik, halako oroitzapen bat egin behar zitzaiola uste izan dugu.

GABRIEL ARESTIK BESTE HIZKUNTZETATIK EGIN ZITUEN POESI ITZULPENAK

Bilbo, 1985-V-31

J. San Martin

Edozein egileren lana ezagutzeko, hain beharrezko ez bada ere, lagungarri da non eta zelako ikastaroak egin zituen eta aurrez nondik elikatua zen. Iturburu horien artean garrantzizkoenetakoak dira itzulpenak.

G. Aresti zena poesiagintzan nabarmendu zen euskal literaturan eta beste hizkuntzetatik euskarara itzuli zituen lanen berri emango dut txosten hone-tan, urratu zituen bideak, bere ibilia erakutsiko digunez.

1974. urtean J. M. Torrealdayk G. Arestiri egin zion inkesta batean, idazten noiz hasi zen eta idazle eredugarriak nortzuk ziren galdetzean: 1954. urtean, Joyce, Valery, Eliot, etc., erantzun zion (A. Zelaia, *Gabriel Aresti*, II, 255-256 orr.). Orduan, bertan, bere ustezko hamar idazle handienak nortzuk ziren galdetzean, ez zuen nahi erantzuna ematerik. Ez omen zuen preferentziarik. Hala ere, ukatu ezinezko bihurtzen zaizkio garapenarako erabili zituen irakurketak eta itzuli zituen autoreak bere gogoaren araberako zirenez adierazgarri iduritzen zaizkigu.

Aipatu zuen urte horretan hasiko zen idazten, *Euzko-gogoa* aldizkarian (1954), itzulpenekin eta beragandik sortarazitako lantxoekin. Baina, itzulpenok ez ziren aipatutako idazle horienak, ez da ere guziak garai eta giro berekoak. Charles Baudelaire, William Shakespeare eta Paul Verlaine izan bai ziren lehenik. Ondotik, aldizkari berean: Juan Ramón Jiménez eta Johann W. v. Goetheren poema laburrak.

Handik bi urtera *Egan* aldizkarian kolaboratzen hasiko zen, 1956ko azken zenbakian Gabriela Mistral-en poema bat agertuz. Berriz ere Baudelaire-ri helduko dio eta *Les Fleurs du Mal*-etik bi poemaren itzulpenak emango zituen. Urte berean Norbert Tauer-i idatzi zion hungarozko metodo eskariz, Lajos Zilahy zuzenean irakurri ahal izateko.

Bi urte geroago, 1958.eko *Egan*-en Marqués de Santillana-ren "Serranilla X" itzultzean bazirudien aintzinakoetara jotzen hasia zela, baina ez zen holakorik gertatuko. 1959an Aita Santi Onaindiak *Olerti* aldizkaria sortu zuen eta bere lehen alean Antonio Machado-ren "Barteko ametsa" agertu zen. Hortik aurrera bere ametsak ere beste bide bat hartu zuten. Zerbait han-

diago egiteko asmoa eta gure egunetako kezkarri atxekitzea. Une horretarako hasia zuen *Maldan behera*, *Egan*-en 1961ean “Zuzenbide debekatua” zeritzan poemarekin hasia, eta zenbaki berean Angela Figuera, Bladi Otero, Gabriel Zelaia eta Jose Mari Basaldua-ren poema batzuk itzuliz.

Urte horretan Norbert Tauer-i idatzi zion gutun batean zion: “Blas Oteroren olerki guztiak euskeratzen ari naiz”. Baina, gaur egun ez dugu horien berririk. Baizik, soil soilki *Egan*-en 1962an (4-6 zenb., 190-199 orr.) argitaratu zituenak, Bladi Otero berak eginikako hautaeraren zatia.

Arestiren hurrengo pausoa *Harri eta Herri* burutzea izango zen, 1963.ean saritua eta urtebete geroago argitaratua. Anartean, antzerkigintzari ere emana zen eta itzulpen lanetan geldialdi bat nabari da. Hala ere, 1967. urtean Alfred de Musset-en hiru poema, aspaldi euskaratuak nonbait, *Egan*-en (1-6 zenb., 53-55 orr.) argitara eman zituen.

Garai hartan, Arestik, inoiz aitortu zidan Cervantes-en *Kixote Mantxakoa* itzultzen hasteko gogoia, bere ustez munduko literatur obra nagusiak euskaratzea hizkuntzaren ospe eta aberasgarri zelako. Nik ordea, burutik kendu nahi nion, hemen guziok gaztelera hain ongi dakigunez pekatu larria iduritzen zaidala esaten nion. Baina langintza hortara sartu ez bazen obraren luzeagatik izan zen.

Hirurogeigarren urtea edo izango zen Xesus Alonso Montero Euskaltzaindiaren egoitzara agertu zenean euskaldunekin harremanetan jarri nahirik. Egun hartan antzerkia bultzatzeko asmotan euskaltzale talde bat bildurik geunden eta Gabriel eta biokin mintzatu zen. Nik, egungo eguneraino adiskidetasuna gorde badut ere, Arestirekin harreman estuagoak izan zituen. Haren bidez ezagutu zuen Celso Emilio Ferreiro-ren obra, Blas de Otero-renakin batean hainbeste eragipen izango zuena *Harri eta Herri* burutzeko. Barakaldoko Gailego etxearekin harremanak ere orduz geroztikoak zituen eta gailegoeraren letra egunak ospatzean kasik urtero ematen zuen hitzaldiren bat. X. Alonso Montero-rekiko harremana ezinbestekoa bihurtuko zen geroko urteetan lau edo bost hizkuntzatan agertuko ziren liburuetan euskararekin partaidetza izateko. Gainera, horietarik lehena Aresti berak agertua izango zen, nere liburutegian aurkitu zuen Tomas Meaberenetik hasia. 1968an berak sortu zuen Kriselu argitaldariaren bidez gaztelera, euskaraz, gailegoz eta katalanera agertuko zuen *14 alegia*, liburuaren azalean honako hau idatziz:

*Cierra los ojos muy suave,
meabe,
pestaña contra pestaña:
sólo es español quien sabe,
meabe,
las cuatro lenguas de España.*

Aburu hori baliagarria bihurtuko zitzaien bai Arestiri eta bai Alonso Monterori. Oroi honek bete ziola gailegozko itzulpena eta euskal antzerkia bultzarazi nahirik ibili zen R. Salvat-ek katalanera.

Baina, liburu itzulien artean badira olerkitik bestelakoak ere: F. Marcos de Portela-ren *Nekazariaren dotrina* (O Catecismo do labrego), Gabrielek 1969an bere kontura argitaratua “J. M. Iparragirre” sariagatik Ministeriotik jaso zuen diruz ordaindua; eta Alfonso Rodriguez Castelao-ren *Nós*, X. Alonso Montero-ren hitzaurrez eta zuzendaritzapean Ediciones Júcar-ek 1974an argitaratua, Castelao berak eginiko laurogetahamalau dibujoren oin idatziak dira, jatorriko galegoaz gainera gazteleraz, katalaneraz eta euskaraz ipiniak. Gainerakoan, Aresti, poesiakoei itsatsiago aurkituko dugu.

Donostiako Lur Editorialak Arantxa Urretavizcayaren hitzaurrez argitaratuko zion, 1971. urtean, Nazim Hikmet-en *Lau gartzelak eta beste zenbait poema* deritzana.

Handik hiru urtetara, lau hizkuntzatan argitaratu zuen Akal Editor etxeak F. Garcia Lorca-ren *Seis poemas galegos* eta euskarazko itzulpena Gabrielena da. Azkenik, ohitura horri jarraituz ez ezik Iberiako Penintsula guziaz sartu nahirik Coruña-ko Ediciós do Castro delakoak 1975ean Valentin Paz-Andrade-ren *Pranto matricial* (Arestik *Uma-oncitic negarra* titulatu zuena) argitaratuko zuen Castelao zenaren oroitzapenez, baina gure Gabriel apenaz heldu zen argitalpen hori ezagutzera, urte hortako Maiatzean hil bai zen.

1968an Bilbon sortu zen Kriselu izeneko antzerki talde batek Bertolt Brecht-en *Xixtima zoriontsu* bat aurkeztu zuen, Gabriel Arestik euskaratua. Baina, nik dakidanik apenaz argitaratu da. Ez dut haren berririk.

Asterix liburuak itzultzen ere hasi zen, baina hasi bakarrik, horiek burutzea eta argitaratzea Jesus Mari Arrietak bete zuen 1976. urtean.

Boccaccio-ren *Dekameron* zuen beste gogozko bat. Honen antologia labur bat eratu zuen eta L. Haranburu Altunari eman argitara zezan, baina heriotza geroztik publikatu zen. Hil ondorean, Jon Juaristik ikusi zituen bere paperak eta han aurkituak ziren Valle Inclán-en *Hitz Jainkotarrak* (*Divinas Palabras*), 1969an itzulia eta Curros Enríquez-en *Jostirudi Jainkotarra* (*O divino sainete*), datarik gabe. Horiez gainera T. S. Eliot-en *Lau Quartetto* (*Four Quartets*), 1973an itzulia, euskara idatziaren batasuna bizkortzen ez zelako *Nekazariaren dotrina*-kin (F. Marcos da Portela-rena) 1969an protesta gisa asmatu zuen ortografia berri batean idatzia.

Euskal literaturatik mundu zabalera gehien hedatu dena, zalantzarik gabe, G. Arestiren “Nire aitaren etxea” izan da Tübingen-en irakasle den Patxi Oroz Arizkurenek lortu dituen itzulpenen bidez. Horregatik uste nuen merezi zuela Arestik berak besteetarik gurea itzulia zehaztasunez biltzea, zer nondik eta norengandik noiz eta non eman zuen.

Obrek ohoratzen dute gizona. Zeren, obrak dirade amore, ez hitz onen kolore.

ITZULPENEN ZERRENDA

Aldizkariak

- Euzko-gogoa*: 1954-V-133. orr., Charles Baudelaire, "Dance dans la prière" (Erreguzko dantza).
- Euzko-gogoa*: 1954-V-164. orr., William Shakespeare, "CIXgarren sonetua".
- Euzko-gogoa*: 1954-V-166. orr., Ch. Baudelaire, "Gauontzak" (Les hiboux). Jon Bilboaren *Eusko Bibliographia* delakoan *bijoux*, "bitxiak" dakar *hiboux*, "hontzak" jarri beharrean.
- Euzko-gogoa*: 1954-V-166. orr., Paul Verlaine, "Udazken-kantua" (Chanson d'Automne).
- Euzko-gogoa*: 1955-VI-2. orr., Juan Ramón Jiménez, "Ezer ez" (Soneto spiritualetarik).
- Euzko-gogoa*: 1955-VI-85. orr., Iohann W. V. Goethe, "Ilhargiari" (Lied bat).
- Egan*: 1956, 5-6 zenb., 72. orr., Gabriela Mistral, "Korta".
- Egan*: 1957, 3-4 zenb., 148-152 orr., Charles Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*-etik bi poema, "Bedeinkazioa" eta "Tristurazko madrigala".
- Egan*: 1958, 3-6 zenb., 148. orr., Marqués de Santillana, "Serranilla X".
- Egan*: 1961, 1-3 zenb., 21-45 orr., Angela Figuera, Bladi Otero, Gabriel Zelaia eta Jose Mari Basaldua, "Erderazko lau poeta, bi gipuzkoar eta beste bi bizkaitar".
- Egan*: 1967, 1-6 zenb., 53-55 orr., Alfred de Musset, "Musset'en hiru bertso": 1. Andaluz (L. Andalousse). 2. Barberinaren kantua (Chanson de Barberine). 3. Gogoratu! (Rappelle-toi!).

Oleri: 1959-I, 63. orr., Antonio Machado, "Barteko ametsa".

Liburuak

- Tomas Meabe, *14 alegia (14 fábulas)*, Kriselu. Bilbao, 1968.
20 × 20 zm., 171 orr.
Lau hizkuntzatan: Gazteleraz Meaberen orijinala, G. Arestiren euskal itzulpena, galegozkoa X. Alonso Montero eta katalanezkoa Ricard Salvat-ek. Dionisio Blanco-ren irudiekin.
- F. Marcos da Portela, *Nekazariaren dotrina (O catecismo do labrego)*. F. Markos da Portela basoko teologian doktoreak galegoz konpondua, eta Gabriel Arestik euskaratua. Kriselu. Bilbao, 1969.
19 × 12,5 zm., 72 orr.
Garai berean edizio berdina egin zuen gazteleraz.
- Nazim Hikmet, *Lau gartzelak eta beste zenbait poema*. Lur Editoriala. Donostia, 1971.
18 × 12 zm., 121 orr.
Arantxa Urretavizcayaren sarrera.
- Castelao (Alonso Rodríguez Castelao), *Nós*. Ediciones Júcar. Madrid, 1974.
21 × 15,5 zm., 209 orr.
Xesus Alonso Montero-ren estudiozko hitzaurre luze bat, galegoz eta gazteleraz Castelao-ren bizitza eta lanei buruz, lehen 94. orrialdera arte. Handik aurrera, 97.etik 202.era Castelaoren irudiak galegoz ber-berak jarritako oinekin eta horien itzulpenak gazteleraz, katalanez eta euskaraz, Antonio Buero Vallejo, Ricard Salvat eta Gabriel Arestik eginak.
- Federico García Lorca, *Seis poemas galegos*. Akal Editor. Madrid, 1974.
17 × 10,5 zm., 47 orr.
X. Alonso Monteroren zuzendaritzapean eta bere hitzaurrez, Anxel Fole-ren gaztelerazko itzulpena, R. Salvat-ena katalanez eta G. Arestirena euskaraz.
- Valentín Paz-Andrade, *Pranto matricial*. Ediciós do Castro. Coruña, 1975.
19 × 12,5 zm., 94 orr.
Bost hizkuntzatan sei poema baizik ez dira. Rafael Dieste-ren hitzaurrea, V. Paz-Andrade-ren poesi orijinala, Guilherme de Almeida-ren portugez itzulpena, G. Arestire-

na euskaraz, Francesc Vallverdú-rena katalanez eta Maria de Villarino-rena gazteleraz. 93-94. orrialdeetan itzultzaileen ohar bio-bibliografikoak datoz. Hasieran Maside-k portretaz Castelao-ren burua eta Souto-ren lau irudi.

Boccaccio, *Dekameronen Ttipia*, Haranburu Altuna Editor. Donostia, 1976. 20,5 × 13,5 zm., 124 orr.

T. S. Eliot, *Eliot euskaraz*. G. Aresti, J. Sarrionaindia eta J. Juaristiren itzulpenak. Hordago Publikapenak. Donostia, 1983. 20,5 × 12 zm., 188 orr.

Jon Juaristik apailatu edizioa. Honen aintzin solasez. Lehenik Thomas Stearns Eliot-en "Lau Quartetto"ak datoz G. Arestiren eskuizkribuaren faksimilez eta ondotik inprimategiko konposaketaz. Aresti zenaren zati honek 27. orrialdetik 115.era osatzen du.

ERABILITAKO BIBLIOGRAFIA

Aresti, G.: "Poesia eta euskal poesia", *Egan*, 1960.

Aresti, G.; Sarrionaindia, J. eta Juaristi, J.: *Eliot euskaraz* (Aintzin solasa Aresti, itzultzaile J. Juaristi), Hordago Publikapenak. Donostia, 1983.

Elkar lanean: *Agiriak. Euskal poetak eta artistak G. Arestiren omenez* (Hitzaurrea). Donostia, 1978.

San Martin, J.: *Gogoz*. Donostia, 1978. 356-359 orr.

"Gabriel Aresti. Bere poesien Antologia laburra". *Egan*. 1982. 1-6 zenb., 13-57 orr.

Satrustegi, J. M.: "Batasunaren aldeko Arestiren gutunak". *Euskera*, XXVIII, 1983. 431-444 orr.

"Aresti eta Tauer-en harremanak". *Egan*, 1983. 1-6 zenb., 23-48 orr.

Zelaieta, A.: *Gabriel Aresti* (bi tomo). Donostia, 1976.

OHARRA: lantxo hau burutu ondorean, Jokin Zaitegi zenaren agiritegian, Dante-ren *Inferna* komediaren lehenbiziko kantua aurkitu dugu, Piarres Lafitte zenaren eskuz *Euzko-gogoa* aldizkarian argitaratzeko asmoz igorria, baina argitara gabe gelditu zena. Eskuizkribua Euskaltzaindiaren, Azkue Bibliotekan, gordeko da, baina Danteren itzulpen hori *Egan*-en argitaratu ondorean.

GABRIEL ARESTI:
BILBOKO EUSKALDUNA ETA BATASUNAREN ERAGILEA

Bilbo, 1985-V-31

Xabier Kintana

Beraren heriotzaz geroko hamargarren urtean, Gabriel Aresti Segurolaz ofizialki gogoratzea, izan, euskaldun guztiok harekin dugun zorra kitatzeko nahitaezkoa den arren, ba dirudi Euskaltzaindikoaren artean derrigorrago nabarituriko beharra dela, ez baita gutxi izan, Gabrielelek guztiok partaide garen Akademia honetan euskaragatik egindakoa.

Alde batera utziko dut, ez baita hori ene gaia, Arestik idazle gisa egindako lan ugarien eta beraren nortasun bereziaren ezaugarrien aipamena.

Latinezko esakuneak *nemo est propheta in sua terra* dioen arren, Gabrielelek izan duen onspen ia orokorra ikusita, atsotitzari *in suo tempore* erantsi beharko geniokeela ematen du, euskarazko *hil hadi, alaba haite* esara zaharraren bidetik abiatuz.

Gabrielen kasua —F. Krutwig, J. Mirande eta Txillardegirenaz batera— aski berezia izan da euskal literaturaren historian. Alde batetik, lehena ez zen arren, berea jotzen zuen herri-hizkuntzaren berreskuratze-ahaleginaren historia ezohizkoa izan da, geroago anitzen eredu eta ispilu bilakatua. Gaur normala eta arrunta irudi dezake euskaraz ikasteak, baina garai hartan ez, eta segur asko ez legoke gaur egun dagoen giroa orduan giroz kontrako ahalegin bakarti eta ezulertu hura egin ez balitz.

Horrek, bestalde, garbi azaltzen du literatur hizkuntzak ez duela beti zertan ama-hizkuntza izan behar, eta euskaldun berrien lepotik maizegi egotzen den eskasia horrek, hots, hizkuntza ongi ikasiko bada amaren bularretik edoski beharra dagoelakoak, ba du bere barruko gezurraren froga gaur arte inor gutxik seinalatu duen beste gertakari nabari bezain tamaleon ere, hau da, txikitandiko euskaldun erdaldunberriengan. Eta erdaldunberri hitzaz hauexek adierazi nahi ditut, txikitari euskaraz ongi —edo ongi xamar behinik behin— jakin arren, geroagoko erdal erabilera ia erabatekoagatik, gaurko egunean euskaraz urritu, murriztu, motz eta erdi mutu geldituak zaizkigun euskaldun erdaldundu horiek, komunzki —*sí, ya se vasco pero prefiero expresarme*— edo atxakiarik gabe —*me expreso mejor en castellano*— esaten dutenak.

Izan ere, hizkuntzaren tresnatasuna erabileraren poderioan datza. Erabiliago eta ederkiago maneiatzan da, edozein erreminta bezalatsu. Eta mintzairazko moteltasunak, kultura normaleko pertsonengan hasita, usuario eta lanterik eza salatzen du garbiro, hots, erabiltzailearen hizkuntz axolagabetasuna eta kultur ardura txikia.

Bihoa hau hasteko, Gabriel Arestik argi zuen pentsamenduaren inguruko aitzinsolastzat, aurkako froga ugariak gora behera, ez baitira oraindik erabat ixildu gure artean, ez euskal aldean ez eta erdal eremuan ere, idazlearen mintzaira nagusia eta sormen-lanetarako bakarra, txikitandikoa dela behin eta berriz errepikatzen digutenak.

Aresti bilbotarra

Hiriburu batetan jaiotzeak, ene ustez, baldintzatu egin zuen Gabrielen bizitza. Hizkuntzari doakionez, Arestiren haurtzaroko Bilbo hura, gerra bukatu berrikoa, biologi hitzez esateko, fenotipoz erabat erdalduna zen, genotipo ezkutua euskaldun elementu ugariduna izan arren. Halere, Bilbo hartan, euskararekin zerikusia zuen guztia, hain zuzen, bilbotartasunik txikiena zeriona izaten zen: Parte Zaharrean ibiltzen ziren baserritar eta arrain-saltzaileak batik bat, inguruetatik etorriak gehienak. Bilboko kaletarrak, beren burgesiariaren exenpluari segituz, gaztelaniaz mintzatzan ziren eskuharki eta eksklusiboki. Gaztelania ahalik eta dotoreenaz gainera, etorkinen hizkerari “*pueblerino*” eta dialektal eritiz.

Bertoko kontzientzia politikorik zutenentzat, hori bai, euskara jainkosa garbi eta harrigarria zen, jakite eta zientzi maila abstraktuan garrantzia aitortu beharrekoa, baina halere ukiezina, ezin ikasizkoa, hiztunen erabileratik erabat landa zegokeena eta sinbologi mailan gogoratzekoa, dantza, kirol, gastronomi, mendizale edo kultur talde edo elkarteei izenak emateko egokia —georago haurrekin egingo zenez— baina besterik ez.

Eta sinbolotzat egiten zitzaion ohorea, eguneroko bizitzan ukatzen zioten hiritarrek, euskaraz mintzatzan zenari baserritar edo ezjakin zeritzotelarik.

Gogoan daukagu oraino —batzuk bederen, harrigarria baita gure jendearen ahanzmena— zeintzu eta nolakoak izaten ziren garai hartako “euskaldun” ereduak: Chomin del Regato, arlotadak, Pello Kirten eta antzeko jatorriak. Kalera heldu berria zen burgeseriak, burua jakitun, landu eta ilustraturik agertu nahian edo, deiturretan eta, nolabait harrobide zuen baserritar jatorriaz burla egiten zuen zentzugabeki, batetik, teorian maite omen zuena, praktikan, bestetik, mespreziatuz. Madrildar zentralismoa deitoratzen omen zuen jendeak berak adoratzan zituen mesetakoentzako mintzamoldeak. Gizarte-psikiatriaz lan ederra egiteko gai polita benetan.

Orduan gauza bat zen euskara, beraren aintzinakotasun miresgarri eta zientzi interesagatik, estudiatzea —hori egiten zuena, kasurik txarrenean espe-rantista edo landarejale xelebreen artean katalogatzen baitzen— eta beste bat, guztiz bestelakoa, euskaraz eguneroko bizitzan mintzatzeko eta normalki era-biltzeko asmoz, ikasten aritzea. Berau, orduko Bilbo hartan xorakeria barka-kizun ez baina erokeria osoa zen.

Baina Gabriel, Erasmo Rotterdamekoaren gogoko gaixoari on eritziz, gaur zorionez hainbesteko segizio handia duen bide zailari jarraitu zitzaion, Krutwig, Txillardegi, Lafitte, Peillen eta orduko beste ero txalogarri batzuren antzera.

Gabriel Arestiren ikasbidea

Euskaraz ikasteko erabili zituen lehen metodoak guztiz garbizaleak ziren, garai hartan garbizale hitzaz adierazi nahi zen mintzaira esoteriko eta absurdua, alegia, *Euzkeltzale-Bazkuna* moduko ero-taldeek erein eta landua.

Guztiok entzun izan diogu inoiz Gabrieli pasadizo xeble hau konda-zen. Dirudenez, behin batean, Deban, jatetxe batetako neska zerbitzariari “*arrautza eli bat gaimelduta*” (*arraultze frijitu pareta*, alegia) eskatu ondoren, hark honela erantzun omen zion: “*Perdón señor, pero aquí no hablamos ale-mán*”.

Zorionez, euskal giro negargarri hartan, Arestik, nora ezean, Euskal-tzaindira jo zuen. Bertan, berak holaxe aitorturik, Alfontso Irigoienekin egin zuen topo, eta adiskidetasun horretatik, herri-euskara eta bertsolaritzaren mundu jatorrean sartuz joan zen. Juan San Martinek ere bide horretan laguntza ederra eskaini ziola gauza jakina da, bai eta Labaien jaunak ere begi onez ikusi zuela bilbotar gazte haren baitan zegokeen balioa, etorkizunak ongi frogatua.

Herria, bertsolaritza eta liburu zaharrak, beraz: horiek izan ziren, fun-tsean, Arestiren ikasbideak.

Bere ohizko herritarrek zokoratzen zuten hizkuntza ikasita, berehalaxe konturatu zen Gabriel zein egoeratan aurkitzen zen euskara: formaz dialektota-zatikatua; hiztunez, intelektual urri batzu salbu, gizarte-mailarik apalene-ra beharatu; literatur gaietan, erlijiotik landa, balio gutxiko eta kutsu mora-listako obratxutara mugatua, salbuespen urriak erregela orokorraren berresle nabariak izanik. Eta atsegín ez zuen egoera horretatik bere hizkuntza atera-zen saiatu zen Aresti.

Bizkaieraz hasita, gipuzkera, lapurtera, zuberuera eta gainerako nafar euskalkiak ere laster ikasi zituen. Idazteko eta obratzeko zerabilen logikak berak, besteren arrazoiak aski izan ez balira ere —Federiko Krutwigek jada-nik euskara batuaren premia ongi azpimarratua baitzuen— literatur hizkuntza

bat, guztiontzat berbera, bilatzera bultzatuko zukeen berdinzki. Eta besterik, Mitxelenak oharterazi digunez, bere poesi lanetan eredu batu hori, ia-ia gaurkoxea, erabili eta eskaini zигun Arestik.

Berak lorturiko batasun hori, nolabait inkontzientea izan zela irudi dakiguke, alde bateko eta besteko idazlanetatik, osmosiz edo, isuri eta gatzatua. Ez dago ukatzerik, ene ustez, idazlearen estetika bereziak eta arte-sen pertsonalak eragin handia izan zutela aukera horretan. Egia da, halaber, literatura klasikoa irakurtzeak jakinbide bikainak eman zizkiola euskalkien arteko diferentzietan, antzez eta baterakidetasunez jabetzeko, eta intuizioz, ia konturatzeke, horrela joka zezakeela.

Baina ez da gezurra, era berean, beraren aurretik beste anitz, Kanpion, Azkue, Orixe, Olabide..., antzeko jakituriaz jantziak izan arren, ez zirela beren idatz emaitzetan, ez eta teori mailan ere, Gabrielen ondorioetara heldu. Hori dela eta, Arestiren estetika eta intuiziozko oinarri zabal aberatsean ezarria bazen ere, egilearen pentsalan kontziente eta hausnartuaz ere eraikia zela esan genezake, kasualitateari ia deus utzi gabe.

Kasualitatea ere ez den bezala, bide horretan, 1964.ean Baionan, Txillardegian, Jakin taldearekin eta beste idazle batzurekin biltzea, euskara batzeko lehenbiziko oinarri teoriko-praktikoak ezartzeko.

Baionakoaz gero, Aresti ordurarte batasunagatik praktikan saiatua izanda, buru-belarri aritu zen literatur hizkuntza batuaren oinarri teorikoak ere finkatzen. Bakarrik eta taldelanean.

Horrela, Euskaltzaindiaren urrezko ezteiak zirela, eta 1968an, beste hoshakizunen artean, Arantzazun Euskararen Batasunerako Batzarre bat antolatzeko proposamena egin zuen, zorionez onartua.

Guztiok dakigunez, batasunaren arazoa, izan, ez zen Arestik asmatua, Euskaltzaindiaren fundazioko Estatutuetan garbi azaltzen baitzen. Baina garbizaleen eraginaz batetik, eta Euskal Herri Osorako ikuskerarik ezaz bestetik, alferrik gertatuak ziren ordurarte Kanpion, Broussain, Azkue, Altube eta Krutwigen proposamenak.

Arestiren meritua, ene aburuz, predikatzen zuena bere idazlanetan bete eta erakustez batera, batasunaren predikua unerik egokienean egitea izan zen. Ordurako, ikastolek, alfabetatze-kanpainak eta idazle berriek gero eta premiazkoago zeukaten ordurarte gutxi batzuk besterik nabari ez zutena: euskara biziko bazen, batu beharra zegoela.

Horretan ere, diziplinazalea zen Aresti. Neurriak eta erabaki egokiak ez dira deus, ondoren bete ezik. Horrexegatik kunplitzeko pausoak ere nahi zituen. Maiz, helburu hori lortu nahirik, gure gizonak izaera holakoxea zuen eta, jarrera pitxiak izaten zituen, egoeraren absurdutasuna horretara hobeki erakutsiko zuelakoan. Hori dela eta, Euskaltzaindiak ortografi kontuan arau zehatzak emateko agertzen zuen zabarkeria iharrotsi nahirik, berak bere libu-

ru batetan (*Euskal Harrian*) tz-ren ordez c grafia erabili zuen, lagunoi esaten zigunez, ea Akademiak, bere idazkera hura, txarto zegoela eta, gaitzestean, batera, ondo idazteko arauak ere eman eta behingoz ortografia finkatzen ote zuen, berak haiek guztiak pozik kunplütuko zituela eta.

Arantzazun erabakirikoen ondoren, hizkuntzaren egoera ikusita, guztiok batera jokatzeari hain premiazkoa zenean, zenbait euskaltzainek eta idazleek idaztarau haiek betetzeko erakusten zuten arduragabetasunak eta gogorik ezak bere senetik ateratzen zuten Gabriel, eta hor ere diziplina-nahia erakutsi zuen argiro: alde horretatik etorri ziren 1970ean Baionan eta Eibarren Bata-sunaren Kutxaren inguruan, hainbeste idazlerekin harrerazi zituen konpromezu eta zinak, euskara batua aurrera eramanez.

Harez gero, Euskaltzaindiak, zenbait aldaketa beharrezko zela medio, batasunaren arazoa bere gain berriz ere hartu zuenean, Aresti aditza batzeko batzordean lehiatsu ibili zen, Axular eta Leizarragaren adiztegiak aztertu eta argitaratuz. Ordu askotako lanak eskaini zituen berak, batzordekideoi argibide estimagarriak emanez, gure zeregina erraztuz.

Hortik landa ere, Gabrielelek zenbait hitzaldi eta literatur lan utzi zituen, batzu polemiko xamarrek, batasunaren defentsan, horietako asko *Anaitasuna* aldizkarian agertuak.

Zoritxarrez, haren eragile-lana, Euskaltzaindian batasun-kontuan behintzat bizi nabaria, haren heriotzaz gero motelduz joan zen pixkanaka, zenbait kasutan, ene irudiko, atzerapauso garbiak ekarriz, Bergaran harturiko akordio ulertezin batzu, esaterako. Euskaltzaindiaren arautze-zereginak ia gelditurik izan ditugu urte askotan, euskarak, ofizialtasuna lortuta, finkatze-arau horiek premiazkoenik izan dituenean, hain zuzen.

Izan daiteke, agintari berriekin ongi egon nahia edo —hori ere norbaitek eskribuz agertu eta proposatu egin baitu noizbait— moteltasun hilgarri horren arrazoietakoa bat izatea, bai eta, ordea, G. Arestik gure artean jadanik bizirik ez irautea ere, hark laster salatuko baitzukeen arazoa, baina, edonola ere, ba dirudi azken aldion, zorionez, berriro ere hasia zaigula Euskaltzaindia arautze-bidean, gramatika-kontuen eta maileguen ortografiaren arduraz.

Dena den, gogoratu besterik ez dut egin nahi, aditza, hikako formatan, oraindik batzeko dugula, eta eginkizun hori ez genukeela gehiago atzeratu behar.

Gaurko bilera Euskaltzaindiaren egoitza berrian egiten dugu, Gabrien jaioterrian. Bilbo izan da, urte askotan, euskararen hilobia, hiri honen demografi eta ekonomi eraginaz bertoko kaletar ohiturak inguruko geografia eta gizarte osoan bizieredu bilakatu ohi direlako.

Arazoi berberetatik Bilbo izango da euskararen zuzpertzeta eta salbaidetza, Bilbon berreuskalduntze-joera aurrera doan neurrian, batera, inguru osoan ere gauza bera, irradiazioz, hedatuko delako.

Duela urte asko, Zuberoara egindako bidaia baten ondoan, Gabriel Arestik Andolin Eguzkitza bizkaitar euskaldun berriagatik *Munstro bat, munstro bi* izeneko artikulu famatua idatzi zuen, etorkizuneko berreuskalduntzearen sinbolotzat jo genezakeena. Gaur, milaka eta milaka dira, eskola, ikastola, institutu, ikastetxe, euskaltegi eta unibertsitatean euskara eta euskaraz ikasten ari diren munstroak, eta bide horretan laster, agian, ugarienek beren eredu-erregelak ezarri ohi dituztelako, munstroak, bitxiak, esperantista landarejale arraroen kideak, erdara besterik ez dakitenak izango dira, orain arte euskaraz ez jakiteaz, beren ezjakintzaz azken buruan, burgoi eta harro ibili zaizkigun lotsakizunak.

Arestiren Bilbo honetan, gainera, batasunerako pauso zail asko egin izan dira luzaro. Ez dezagun ahanztu *Anaitasuna*-k, Imanol Berriatua eta Gabriel Arestiren ahalegin ordaingabeei esker, batasunaren aldeko burrukan izandako aitzindari-zeregina, geroago, pixkanaka, beste aldizkari batzutarara ere zabaldua. Eta zaila izan da, hain zuzen, hemen, Bilbon, Bizkaian, euskararen beharrezko batasunak, neurri batez bizkaitarroi geurea bazterrean uztea eskatzen zigulako. Kontziente izan gara guztiok. Baina Arestik, beste bizkaitar askoren antzera, garbi eduki zuen beti euskara osoaren salbaziorako, bizkaieraren nolabaiteko sakrifizio hori egin beharra zegoela, euskalduna sentitzen baitzen lehenago, Euskal Herri osokoa, Bizkaiko bizkaitar *über alles* hutsa baino.

Aukera hori, bestalde, egin zezakeen, egin zitekeen eta egin daitekeen bakarra da, zentzuz jokatzu gero behintzat. Bestela, geure txokokerien alde egiten dugulakoan, bizkaitarrok, guztion batasunari uko eginez eta Euskal Herri osoaren ondare komunari kalte eginez batera, azken buruan, Bizkaikoari ere, geure-geureari ere, konturatzeke, hondamendia ekarriko genioke, *divide et vincas* zaharra gogoan.

Horrexegatik, egindako buru-ukamenak ematen digun indar moralaz, salatu eta deitoratu egin behar dugu oraino bizkaitar batasun-zaleok, zenbait anaiarriba euskaldunen arduragabetasuna, guk geurean amore eman eta ematen dugun artean, erdi- eta ekialdeko askotxoren euskarak, batua barik, beren txokoko euskalkia baitirudi, zenbait hatzez horniturik. Eta bidea ez da hori.

Amaitzeko, esan dezadan, Aresti moduko askori esker, gaur ba dugula, gazteagook —eginkizun dauden puntuak gora behera— Euskal Herri osorako hizkuntza nazionalaren projektua moldaturik, guztion artean biribildu, osatu eta hobatu beharko duguna.

Gure hizkuntzak ofizialtasuna ere ba du, paperean behintzat, baina hain agintarien egitekoa da, irakaskuntzan eta komunikabideetan bezala, administrazioan, behar den duintasunaz, barka ezineko sintaxi eta ortografi okerrik gabe, karguak eta lanpostuak pertsonal egokiez hornituz, ofizialtasun hori zabalduz eta beteraziz joatea, Autonomi Estatutua eta euskaldunon

eskubideak, erdaldunenak bezain errespetagarri omen direnak, normalki kumpi daitezen.

Hauxe da, nik uste, Gabriel Aresti bilbotar poetari, G. Aresti bizkaitar idazleari, G. Aresti euskaldun literaturgizonari, G. Aresti mundutar orokorri, eta beraren aitaren etxeari ere, egin diezaiekegun omenaldirik handiena. Esan dut.

A. M. A. G.

GABRIEL ARESTIREN
“NERE AITAREN ETXEA DEFENDITUKO DUT”
350 HIZKUNTZETARA ITZULIA

Bilbo, 1985-V-31
Jose Antonio Arana Martija

Hainbat hizkuntzetara itzulitako liburuak eta zati bereziak badira munduan zeharko literaturan, baina Bibliatik aparte, ez dut uste izango denik beste poema bat 350 hizkuntzetara itzulia gure Gabriel Arestirena haina.

Urte bi duela hasi zen Patxi Oroz Arizkuren naparra, Tubingeneko Unibertsitatean hizkuntza erromanikoen irakaslea eta bertako Unibertsital Korallaren zuzendaria asmo bi bete nahian: alde batetik Arestiren poema hizkuntza nagusi batzuetara itzultze asmoetan eta bestetik, herriak erraz kantatzeko zortziko neurrian poemari doinua jartzen. Egia esan, lehendik zegoen musikatuta poema hau, Cordero Castaños jaunak musikatuta zeukan eta, Bizkaiko Aurrezki Kutxaren konposaketarako sari bat irabazi zuen partitura, hain zuzen, 1978.eko sariketan. Baina Oroz adiskideak ikusi zuena zera zen, nahiz eta musikalari hau ona izan konposaketa aldetik, ez zuela herrikoi izan zitekeen doinurik eman musikagileak. Orduan herri usaineko doinu bat asmatu zuen eta lau ahots nahastuetarako harmonizatu. Partitura honekin eta poemaren hamazazpi itzulpenekin liburuxka bat argitaratu zuen Tubingenen 1983.ean. Salgai jarri zen liburu hau eta berehala agortu, baina badago hemen zeresanik: liburua kaleratu ondoren, 1983.eko Abuztuan, uholde negargarriak gertatu ziren Euskal Herrian, eta argitalpen horren salmentarekin lortu zuen diru kopuru guztia kaltetuen laguntzarako igorri zigun Patxi Orozek 1984.ean.

Lehen argitalpen honek izan zuen arrakasta eta jendearen harrera ona ikusirik, hango Unibertsitateko zuzendaria den Adolf Theis jaunarengana jo zuen Patxi Orozek 60 hizkuntzetako itzulpenekin liburu bat argitaratzea proposatuz eta proiektu hura onartua izan zenez, lanean jarraitu zuen, azkenean 60 hizkuntzetara barik 150etara itzulita liburu berri bat kaleratuz. Liburu hau izan zen Iruñean, Euskaltzaindiaren X. Batzarrean, Oroz Arizkurenek aurkeztu zuena, hori ere orain agortua duguna.

Eta aurrean itzulpenen kopurua 350 hizkuntzetara hedatua delarik, plan to egin duela Orozek esan beharko dugu, eta hirugarren argitalpen bat burutzen ari dela esan. Eusko Jaurlaritzaren babes eta laguntza eske dabil egunotan Patxi Oroz, koedizioz edo Tubingeneko Unibertsitatearekin batera kale-

ratu nahian. Euskaltzaindiak ere parte hartu beharko lukeen proiektu horretan ez dakit, baina Urriaren edo liburuaren aurkezpena Bilbon, Arestiren jaioterrian, eta heriotzaren hamargarren urteurrenean egingo balitz, toki honetan liburu aurkezpen hori antolatzea ez litzateke, ene ustez, desbideratua izango.

Oroz adiskidearengandik eskuratu nuen herenegun gai honi buruzko gutun bat eta utziko didazue, erdaraz, dagoen eran zati aipagarrienak irakurtzen:

“Aun superada la no pequeña dificultad de encontrar informantes competentes para las diferentes lenguas, se han presentado otros escollos que en algún caso han resultado subjetiva u objetivamente insuperables, lo que explica la ausencia en el libro de lenguas cuya inclusión estaba prevista.

Algunas dificultades estaban programadas de antemano: términos inseparables de nuestra civilización y ajenos a lenguas usadas por hablantes de otros mundos que por fortuna todavía no han desaparecido del todo, como korrituak, errentak, interesak; términos vinculados con la flora y fauna de la región o tradición donde ha nacido la poesía, como pinudiak, otsoak; la neta y corriente distinción entre eskuak y besoak que había de poner en aprieto a los traductores a lenguas eslavas —y de regiones muy lejanas, cual Cochabamba— donde se usa un término complexivo para ambos. Algún término abstracto, como ganado, sequía, usura obligaría al intérprete a recurrir más de una vez a uno concreto.

El término más crítico, más peligroso —en el sentido retórico— había de resultar justizia de justiziarren kontra ‘contra la justicia’. En muchas lenguas, y diría que en la mayoría, ha sido imposible mantener la doble acepción de ‘virtud que inclina a dar a cada uno lo que le pertenece’ y ‘tribunal que ejerce justicia’. En la primera versión al chino figuraba ‘contra el Ministerio de Justicia’, la traducción al bribri reza ‘policíapa yōki’, que no precisa explicación. Algunos traductores han seguido la cómoda y segura senda de la “intentiono facilior”, modificando acaso sin necesidad justiziarren en injustiziarren. En una hoja de información que acompañaba al programa de la Orquesta Sinfónica de Euskadi en su gira por Alemania en octubre pasado encontramos esa facilona versión, con la consiguiente traducción: ‘Gegen die Ungerechtigkeit’.

El contenido del poema ha supuesto en algún caso un escollo insuperable. Mientras que la mayoría de los traductores expresan su conformidad con el mensaje del poeta, mientras que algún grupo de exsules patriae ha hecho de la traducción a su lengua una especie de himno patriótico con música propia, otros han mostrado su desacuerdo más o menos radical con el texto. Habría que distinguir varias posturas, separando a quienes ven en el texto una invitación a la lucha y subversión, de quienes por motivos políticos no quieren traducir un texto escrito en una lengua de un grupo minoritario, o de quienes únicamente admiten la traducción del libro de los libros. Interesante es la postura de los informantes disponibles para la traducción a una lengua —que no hace falta que mencione— de Africa del Sur. Unos se han negado a tradu-

cir el texto por su contenido subversivo, otros aduciendo la inconveniencia de cantar un himno a la libertad en la lengua de los opresores. Parece un eco del Quomodo cantabimus del salmista.

Un verdadero problema es la traducción de Nire aitaren etxea a lenguas de grupos que no tienen casa, sino todo lo más una improvisada choza, o de tribus en las que el padre no pinta nada. El traductor del texto al Hopi, un óptimo conocedor de esa lengua y cultura, ha tenido que traducir "Tngöma i'kingwu" 'Defiendo mi casa'.

Pero bueno, como quiera que sea, ya no falta mucho para conseguir que una poesía en euskera "Salga por todo el mundo", pues la edición está prevista para los próximos meses.

Entre tanto se está fraguando en mi mente la idea de continuar el débil principio, con un proyecto mucho más ambicioso: Preparar, tomando como punto de partida el texto de las traducciones de Nire aitaren etxea, una especie de "Manual de las lenguas del mundo", con la colaboración de numerosos especialistas. Desde luego que ese proyecto requeriría varios años de trabajo, y sólo me lanzaré a él una vez encontrado el apoyo necesario."

Oraingoan bai eman da Etxepareren desira betetzeko urrats luzea: "Heuscara ialgui adi mundura". Eta gure euskararen zabalkunderako Alemaniatic egindako bultzadak merezi du gure aldetik, gutienez, eskerrona.

BAZANGO HIZTEGI TTPIA

Iruña, 1985-VI-27
Mariano Izeta

Aintzin solasa

Nere “Bazango Hiztegi TTipi” huntan, baztandar euskaran bizirik dauden hitzak eta solasak agertzen ditut: Ez da hitz bat ere erraten ez denik. Baztandar guziek beren solasetan egunero erabiltzen dituzten hitzak. Baztanek hamabortz herri ditu eta dermio zabalak, baserri eta auzo aunitzekin. Herri batean eta famili batean zenbait hitz erabiltzen ez badira, bertze herri eta familietan erraten dituzte. Baztan haundia da eta eskualde batetik bertzera badira aldakuntzak.

Baztan-en erabiltzen diren solasak erran dut, baina horrek ez du erran nahi bertze herrialdetan erabiltzen ez direnik. Hitz gehienak edo aunitz behintzat Baztan inguruko lurraldetan erabiltzen dira.

Hiztegiaren hitz eta solasetan ortografiari ez diot garrantzi haundirik eman. “Y” eta “N” erabiltzen dut, letra hoiekin agertzen diren hitzak hala eskatzen dutelakotz. “H” ere erabiltzen dut baina ez behar diren guzietan. Horrek ez du axolarik.

Nere “Hiztegi TTipi” hau ez dut egina ortografia erakusteko, nere lan xume hau Baztan-go solasak erakusteko egina dut.

Baztandar adiskide aunitz izan ditut laguntzale, hoiek eman daztaten hitz, izen eta solasekin aberastu dut nere bilduma; nere adiskideen laguntza, garrantzi haundikoa izan da eta bihotz bihotzez eskertzen ditut.

Agertu ditudan hitz aunitz aurkitu daitezke Azkue-ren hiztegian baina nik argitaratu ditudanak baztandarren ahotik hartuak ditut. Hitz eta izen aunitz izanen dira hain segur agertu ez ditudanak, ezpaita errex den denak hartzea, baina hoiek bildu daitezke gero ere, lan hau behar bada egundaino akitzen ez dena izanen baita.

Hutsak ere izanen ditut hain segur, baina hola balin bada barkatu, hutsik gabe sortu ez denik ezpaita munduan.

ABARTE. ABARTIA: (abarte, abartia, tramo de casa entre dos vigas). Etxeari *abarte* bat erori zaio.

ABARRIKETU: (ondatu, apurtu, destrozar). Aize hunek bazter guziek *abarriketuitu*. *Abarriketuek*. Haize honek bazter guziak *abarrikatu* ditu.

ABATU: (zutikatu: apuntalar). Borda *abatzen* ez bada laster lurrean dugu. *Abatu* ongi.

- ABE, HABE, HABEA: (Makil luzea: palo largo en el que se enredan las alubias). Paratu behar dabegu abeak *banabarrei*. Ezpelak *abe* onak. Jarri behar diegu *habeak* babarrune.
- ABRE: (Aberre: mando. zaldi: ganado caballar). Etxeberriko bordan abre onak. *Abre* gañean etorri naiz.
- ABRETEGI: (Abreen tokia: lugar donde se alberga al ganado caballar). Etxeberriko bordan *abretegi* berrie egin dute.
- ADARUA: (zurezko lanabesa: instrumento de labranza). Lan hau *adaruakin* egin dugu. Lan hortako *adaru* ona da.
- ADIN, ADINE: (Adiña: edad). Aitetxik *adin* haundie du. Koxpa nere *adinekoa* da.
- ADINE: (adina: tanto como). Ni zu *adine* naiz. Semea aita *adine* lanean.
- ADRENDUE: (trebetasuna, abildadia: habilidad, maña). Gure neskatikoak badu yosteko *adrendue*.
- ADAKIE: (egur mehea eta lertu gabea: clase de leña delgada). *Adakie* pileka gure ariztian. *Adakie* neguko dugu.
- ADISKIDANTZA: (adiskidetasun: amistad). Nik horrekin badut *adiskidantza*.
- AFERA: (arazoa: asunto). Hau ez da zure *afera*. Gure *aferek* gaizki dazi (doazi).
- AFRALLA: (abail: honda). *Afrallakin* bota dut arrie. *Afralla* etxean dut.
- AFRULLE: (abail: honda). *Afrullekin* aizenak gara arri tireka. *Afrullekin* ari izanak gara harri tiraka.
- AFRUXTUE: (txistu egin: silbido fuerte). Gazte hoiek beti *afrustuke*. *Afruxtu* haundiek gañera.
- AGA, HAGA: (makil luzea eta lodia: palo largo). *Aga* luze azkarra behar izaten dugu gaztañerien.
- AGITZ, HAGITZ: (arras: muy). Etxeko txistorra *agit* ona da. Zingerra ere *agit* ona.
- AGOAUNDI: (panparroi: bocazas). Hau *agoaundie!*. *Agoaundie*, dena espantu. Agoaundi!
- AGOAZPIZ: (ixilpean: en secreto). Hau beti *agoazpiz* sekuleko sekretuetan. Agoazpiz.
- AGOSABAI: (Aho-gain, agosapai: paladar). *Agosabaia* minberatue dauket.
- AGOZABAL, AGOZABALKA: (arrausi egin: bostezo, bostezando). Haur hau beti *agozabalka*, ez dago ongi. *Agozabal*.
- AGOZIKIN: (hitz zatarrak, solas gaixtoak: mal hablado). Hau *agozikine*, zazi begien bixtetik! *Agozikine!* Hau *agozikine* zoaz begien bixtatik!
- AIHER, AIHERRA: (ezin ikusia bezala: tirria de venganza). Neonek *aiher* bat dauket gizon horri. *Aiherra* bai.
- AIDURRA: (langile bizkorra: muy trabajador e incansable). Gizon *aidurra* batre nekatzen eztena. Gizon *aidurra* batere nekatzen ez dena.
- AINGIRU: (aingeru: angel). Gure haurre *aingiru* bat da. Zeruko *aingirue*.
- AITZIN, AINTZIN: (aurrea: delante). Goatzera gan *aitzin* ibilaldi bat. *Aintzin* hortan dago.
- AITZINEAN, AINTZINEAN: (aurrea: delante). *Aitzinean* yarri gara. Zure *aintzinean* gaude.
- AITZINDU, AINTZINDU: (aurreratu: adelantar). *Aitzindu* dio. Guk ere *aintzindu* diogu. *Aitzindu* erleju.
- AITZINETU, AINTZINETU: (aurreratu: adelantarse). Erleju hunek *aitzinetzen* du. Aunitz *aintzinetzen* du.
- AITZINET, AINTZINET: (aurrera: adelante). Goazen *aitzinet*. Gu beti *aintzinet*. Segi *aitzinet*.

- AITZINA, AINTZINA: (aurrera: adelante). Goazen *aitzina*. Zuek ere *aintzina*. Denak *aitzina*.
- AITZINDARI, AINTZINDARI: (Lehendakari, agintari, buruzagi: presidente, director). Zu zara gure *Aitzindari*. Non dago gure *Aintzindaria*?
- AITZIN-SOLASA, AINTZIN-SOLASA: (aurreko hitzaldia: prólogo, palabras de presentación). Liburu baten *aintzin-solasa*. Apezaren *aintzin-solasa*.
- AITZINEKOZ GIBELERA: (aurrekoz atzera: al revés). Zu *aitzinekoz gibelera* mintzatzen zara.
- AITZINALDE, AINTZINALDE: (aurreko aldea: parte delantera). Etxe horrek *aitzinalde* ederra du. *Aitzinaldean* loreak.
- AITZINALDI, AINTZINALDI: (aurrea hartu: tomar la delantera). *Aitzinaldia* harturik lasterketa irabazi. *Aitzinaldia*.
- AITZINKE, AINTZINKE: (aurrera, beti aurrera: para adelante). Zu beti *aitzinke*, gibelka ez. *Aitzinke* beti. Zu beti aurre aldera, atzeaka ez.
- AINBERTZE, HAINBERTZE: (ainbeste: tanto). *Ainbertze urtez eri*. *Ainbertze* yende etxean.
- AINGIRE: (aingira: anguila). Gaur herriko ostatuan aingire yatea. *Aingire* ona.
- AINTZIRE: (linga, loi-puztu: lugar pantanoso). *Aintzire* hortan mutiko bat ito zen. *Aintzire* haundie.
- AIETZA: (sasiak garbitzeko matxetea: herramienta machete). *Aietzakin* garbitu dugu sasi. *Aietza* ona dugu.
- AIRETUE: (nerbiostua, airian dagola: nervioso). Bestak direla eta denak *airetuak*. Gure mutikoa airetue.
- AIENA, AHIENA: (muskil: sarmiento). *Aienak* goitixko gan dire eta abe muturreraraño.
- AISETASUN, AISETASUNE: (errestasun: facilidad). Nere lantegian badire *aisetasun* haundiek. *Aisetasune*.
- AITALDI, AIALDI: (jardunaldi: tarea). *Aitaldie* inta gosaldu ginuen. *Aialdi* bortitze. *Aitaldia* eginta gosaldu genuen. *Aialdi* gogorra.
- AITETXI: (aitona, abuelo). Nere *aitetxik* adin haundie du. *Aitetxi erixko dago*.
- AIXTION: (lehentxago: hace un momento). *Aixtion* gurekin zagoa. *Aixtion* etorri da.
- AIXTIKO: (lehentxagoko: el de hace un momento). *Aixtiko* gizon hoi berriz torri zaiku. *Aixtikoa* bera. *Aixtiko* gizon hori berriz etorri zaigu.
- AIXTURREK: (guraizeak: tijeras). *Aixturrekin* moztu zion ilea. *Aixtur* zorrotzak.
- AIUTE. AYUTE: (zanpaldi: zurra, paliza). *Ayute* ederra hartu ziken. *Aiute* izigerrie.
- AIUTE, AYUTE: (almandoz aldean = presaka, priseka: de prisá). Zer *ayute* daraman gizon horrek.
- AJATAKA: (algara, irri-karkail: carcajadas). Neska hoiek hor ari dire irriz *ajataka*.
- AIZEGOA, HAIZEGOA: (ego haizea: viento sur). Gaur *aizegoa*, izilariek kontent. *Aizego* sendoa.
- AIZETU: (aizatu, puztu: aventar, dar aire). *Aizetu* behar dut autoain zirrike. Ongi *aizetu* behar da. Puztu behar dut autoaren kurpilla.
- AIZKETU: (uxatu: ahuyentar). *Aizketu* zakur hoiek hemendik.
- AITJARREBA, AITAJARREBA: (aitagiarreba: suegro). Nere *aitjarreba* ni baño gazteago da. *Aitjarreba gaztea*.
- AKABALLA: (bukaera: terminación, fin). Bestari eman diogu *akaballa*. Gaur dugu *akaballa*.
- AKALA: (argala: flaco). Hau gizon *akala*! *Gaztain akalak* eztu yatekoik.
- AKITE: (artzainaren aste guziko yanaria: comida del pastor para toda la semana).

- Gure artzañain *akite* presta zazu, badaie Belatera. Gure ertzaiaren *akite* presta zazu, badao Belatera.
- AKITU: (bukatu: terminar). Bestak *akitu* dire. Sosak ere *akituek*. *Akitue* nago.
- AKITU-URREN: (bukatzeko zorian: a punto de terminar). Sosak *akitu-urren* eta gure adin hoberena ere *akitu-urren*.
- AKOLATU: (ernatu: espabilarse). Erdi-hilik zagona *akolatu* zaiku. Gure haurre *akolatu* da.
- ALABEARRA: (ezin beste: destino, fatalidad). Zer eginen dugu *alabearra*!
- ALASA, ALASIA: (arasa, armairu: armario). *Alasian* altxatzen tugu gauze onak. *Alasa* ederra dugu.
- ALATU: (larratu, bazkatu: pastar). Orientar el ganado hacia el monte. Gure ardiak Saioan *alatzten* dire. Beiak larrera alatu ditugu.
- ALDAIRE, ALDAIREK: (etxez aldatzea: cambiar de casa). Sanmartinetan egiten dire *aldairek*.
- ALFER-SOLASA: (alper hitzak: palabras sin fundamento). Hoiek *alfer-solasak* dire. *Alfer-solas* ergelak.
- ALDIZKETU: (txandatu: relevo). Lan hau *aldizketuz* inen dugu. *Aldizketuz* aisago iten da.
- ALBAITEROA: (abel-sendalari: veterinario). Gure herriko *albaiteroa* langilea da.
- ALDIERO: (aldi guziz: todas las veces). Ikusten dugun *aldiero* irriz hasten da.
- ALFERKERI, ALFERRERI: (alperkeri, holgazaneria, vagancia). Gizon horri *alferkerie* sartu zaio. *Alferrerie* txarra da.
- ALKA-BELARRA: (belar clasea: clase de hierba). Gure belaian *alka-belarra* nausi. Gure belardian *alka-belarra* nagusi.
- ALKE, AHALKE: (lotsa: vergüenza). *Alketzen* naiz. *Alketu* ginen. *Alkea* ere bada.
- ALKETIE: (lotsatia: tímido). Gure mutikoa *arrant alketie* da.
- ALKEGABIA, ALKEGABEA: (lotsik ez duena: que no tiene vergüenza). Alkegabia zara. Oraiko neskak *alkegabeak* dire.
- ALKEMANGARRI: (lotsa ematen duena: que da vergüenza). Herrian gertatu dena *alkemangarrie* da.
- ALKEGARRI: (lotsagarri: desvergüenza). *Alkegarrie* da hemen gertatu dena.
- ALFER-LANA: (alper-lana: trabajo baldío). Zer *alfer-lana* in dugun. *Alfer-lan* hoiek ez dute deus balio. Zer *alfer-lana* egin degun. *Alfer-lana* hoiek ez dute ezer balio.
- ALTZAIRU: (galtzairu: acero). Erdoiltzen ez den *altzairue* ona da. *Altzairue* gogorra da.
- ALTZOA: (magal: regazo). Amaren *altzoan* dago haurra. *Altzoan* eta lo.
- ALTXATU: (gordetu: guardar). *Altxa* zazu ongi gero... *Altxatu* lurpean.
- ALTXAPEAN: (gordeta: guardado). Nere sos pizer hoiek *altxapean* tut eta ongi *altxatuek*. Nere sospixar hoiek gordeak ditut eta ondo gordeak.
- ALTXARRAZTELU: (nekazarien lanabesa: herramienta del labrador). *Altxarrazte-luakin* edatu dugu ongarrria. *Altxarrazteluakin* edatu dugu zimaurrea.
- ALTXIRRE: (ardi kaka eta lurra nasita: caca de oveja y tierra). *Altxirre* ona da eta baratzetako hoberena.
- ALTXAPEKA: (gordeka haurren josteta: a escondites, juego de niños). Gure mutiko hoiek *altxapeka* ari dire.
- ALTXAKETAN: (gordeka: a escondites). *Altxaketan* ari dire. *Altxaketan* eta *altxapeka*.
- ALKITTO: (alki txikia: banco pequeño). Yarri zaite *alkitto* hortan. Exeri zaite *alkitto* hortan.

- AMAGAXTO: (ainbat gaixto, ainbat txarrago: tanto peor). Gaizki in duzu? *Amagaxto* zuretako. Gaizki egin duzu? *Ainbat gaixto* zuretako.
- AMATXI: (amona: abuela). *Amatxik* adin haundie du. *Amatxi* aunitz maite dugu. *Amatxi* asko maite dugu.
- AMELDU: (irauli: dar vuelta a la tierra). *Ameldu* dugu landa. Orain bertzea *ameldu* beharra. Orain bestea *ameldu* beharra.
- AMIARREBA: (amagiarreba, amaiarreba: suegra). *Amiarrebakin* bizi gara. Nere *amiarreba* andre ona da.
- AMULTSUE: (maitagarri, maitekorra: dócil, cariñoso). *Amultsue* eta xaloe gure amatxi xaharra.
- ANBATEKOA: (gauza haundia: cosa grande). *Anbateko* ostikoa eman zion. *Anbateko* itzilipurdie.
- ANBATIAN, ANBATEAN: (obekixago bezala, obeto bezela: algo mejor). Gure erie gaur *anbatian dago*. Gure gaxoa gaur *anbatian dago*.
- ANBELKA: (aldapan erori eta bueltaka: caerse en la cuesta rodando). Mendian erori eta *anbelka* gan nintzen errekarano.
- ANDANA: (mordoa, multxo: grupo, número de cosas, personas, etc.). Etorri zen gazte *andana* bat. Saldu dut zerri *andana* bat.
- ANBULLUA: (zerri jana porruaren antzekoa: puerro silvestre). Aurten *anbullu* aunitz gure mendietan. *Anbullua* ona da.
- ANIMALEKO: (Gauza haundi bat: una cosa grande). *Animaleko* besta in ginuen. *Animaleko* mozkorra ere bai.
- ANTXUE: (urte bateko ardia: oveja de un año). Gure *antxuek* Belaten dire. *Antxu* ttalla beti bildots. *Antxu* txikia beti bildots.
- ANTZI, AHANTZI: (aztu, ahaztu: olvidar). *Antzi* zait. *Ahantzi* gabe egin zazu.
- AÑARRA: (txillar: brezo). Gure mendietan bada *añarra*.
- AÑAMARROKA: (haur josteta: un juego de niños). *Añamarroka* ariko gara. *Añamarroka* aritu ziren.
- ARATSE: (txekorra: ternero). Etxean badira bi aratse, xexenkoa eta urruxe.
- ARABERA: (arauera: según conforme). Lan ederra egin dugu gure indarren *arabera*.
- ARABETA: (lur iraultzeko tresna: especie de arado). *Arabetakin* irauliko dugu. *Arabeta* zaharra da.
- ARGIASTE: (egunsentia: amanecer). *Argiastean* yaikitzen gara. *Argiastean* hasiko gara lanean.
- ARAKINE: (arakiña: carnicero). Nere osaba *arakine* da.
- ARAKINDEIA: (arategia: carniceria). Osaba *arakindeian* dago. *Arakindeian* yende aunitz. Osaba arategian dago. Arategian jende asko.
- ARAT, HARAT: (aruntz: hacia allí). Gan zaite *arat*. *Arat* gan ginen. Zazi *harat*. Joan zaite aruntz. Aruntz joan giñan. Zoaz aruntz.
- ARATASKO: (aruntz urruti: allá lejos). *Aratasko* gelditu ziren. *Aratasko* ganak dire. *Aratasko* joanak dira.
- AREGATU: (arekatu, areztatu: arenar). *Aregatu* ongi sukaldeko sorallue.
- ARAKATU: (aztertu: registrar). *Arakatu* tugu etxeko zoko guziek. *Arakatu* ditugu etxeko zoko guziak.
- ARGIEZKILE, ARGIEZKILLE: (egun sentiko kanpaia: campana del alba). *Argiezkile* yotzen dutelaik yaikitzen gara. *Argiezkila* jotzen dutelarik jeikitzen gara.
- ARGIZERIE: (ezko, argizai: cera). Elizako *argizeriak* piztu tuzte. *Argizeri* hoi arras ona da. Elizako *argizeriak* piztu dituzte. *Argizeri* hori arras ona da.

- ARGIESKIA: (argiarentzat elizan eskatzen dena: Colecta de iglesia para luz). Eskolauak *argieskia* egin du elizan.
- ARDANGELA: (ardandegi: bodega bajo la escalera). *Ardangelan* dauzkagu ardo hoberenak.
- ARKELA: (zerri emea: cerda). Bi zerrikume erosi ditugu eta biek *arkelak*.
- ARKARA: (arkera: celo de la oveja). Ardi hori *arkara* dago.
- ARANPELOXA: (aran clasea: clase de ciruela). Zein goxoak diren etxeko *aranpeloxak*.
- ARKINE: (ardi kaka: caca de oveja). *Arkine* ongarrri ona da. Ardi borda hortan bada *arkine*.
- ARLANTXA: (bi urteko ardia: oveja de dos años). *Arlantxa* bat ernari dugu. *Arlantxak* Belaten ditugu.
- ARNEGATU: (koleratua edo onetik ateraia: encolerizado). *Arnegatue* nago gizon horrekin. Arras *arnegatue*.
- ARNEGAGARRI, ARNEGARRI: (arnegu eragile: persona que hace enfadar). *Arnegagarrie* zara. Zein *arnegarrie* den gizon hori.
- ARTIO, ARTAÑO: (arte, artean: hasta). Gero *artio*. Egon hemen bi torri *artaño*. Bier *artio*.
- ARTOMINTEN: (duela denbora guti: hace muy poco tiempo). *Artominten* izenak gara osabain etxean. *Artominten* izanak gara osabaren etxean.
- ARTOXURITZE: (artoburuak garbitzea: limpia de mazorcas de maiz). Gaur *artoxuritze* dugu andrearen sort-etxean.
- ARTEKA: (bi etxeen arteko hutsunea edo bidexka: pasillo entre casas). *Arteka* hortatik gan ziren. *Arteka* meharra. *Arteka* hortatik joan giñan. *Arteka* extua.
- AROTZA: (herrementari: herrero). Herriko *arotza* nere osaba da. *Arotza* ona da.
- ARPE, HARPE: (koba: cueva). *Arpeko* Saindue Bidarrain dago. *Arpe* horrek izen haundia du.
- ARPEZULO, HARPEZULO: (koba-zulo: agujero de la cueva). *Arpezulo* hortan sartu ginuen.
- ARPANA: (egur mozteko tresna: sierra para cortar troncos): Kana-erdiko enborra *arpanakin* ebaki ginuen.
- ARPATU: (arrapatu, aurkitu: encontrar, apresar). *Arpatu* dut galdu nuena. *Arpatu* dute lapurre.
- ARTOPIZERRA: (artaburuaren bizarra: pelo de la mazorca de maiz). Artoburu hoiek anbateko *artopizerra* daukate.
- ARRANKURE: (ez kontentu, badu zerbait erran beharra: queja, no contento). *Arrankure* franko bazterretan. Denek *arrankure*.
- ARRANBELA: (mendian gain-bera datorren harri haundia: piedra que rueda monte abajo). Mendien kasu *arranbelakin*, begiak erne.
- ARTOKOSKO: (artoaren kañabera: caña del maiz). *Artokoskoak* bildu behar dire. Aurten *artokosko* ederrak.
- ARTZANA: (artzaia: pastor de ovejas). Gure *artzaña* Belaten dago. *Artzaña* etorri da.
- ARRAÑA: (amorraia: trucha). Aritzakungo errekan badira *arrañak*. Nik maite dut horko *arraña*.
- ARRANTEIA: (arrandegia: piscifactoria). Gure mutikoa *arranteian* ari da lanean.
- ARRANTZARI: (arrantzale: pescador). Gure eskualdean *arrantzari* aunitz. Gure alderdian *arrantzale* asko.
- ARRAILDUE: (zartadura: rajado). Kristela *arraildue* dago. Mozkor *arraildue* dago.

- ARRALLA: (egur lodia bi edo lau pusketan lertua: leña rajada). Egur *arralla* ongi egine.
- ARTXOÑA: (zaldi gañean jartzen dena: cabalgadura). Gure zaldia *artxoña* berriakin. *Artxoña* aunitz kostai.
- ARRAPAXKA: (arrapataka: atropelladamente). *Arrapaxka* bildu zuten.
- ARRASTELU: (arrastalo: rastrillo). Nere osabak *arrastelu* onak egiten ditu.
- ARRASTELAN: (arrastelan: rastrillando). Belaian *arrastelan* aizenak gara. *Arrastelan* ongi aigara. Belardian *arrastelan* ari izanak gara. *Arrastelan* ondo ari gara.
- ARRIERAUNTSIE: (arrieraso: pedregada). Anbateko *arrierauntsie* in daku. Anbateko *arrierasoa* agin digu.
- ARRIKONKO: (gizon bat soñean eramatea. Llevar una persona a cuestras). *Arrikonko* ekarri nuen. Gure gizona *arrikonko* ekarri ginuen.
- ARROLTZE: (arrautza: huevo). *Arroltze* prexitue izigerri ona da. *Arrautza* prejitua izugarri ona da.
- ARROLTZETOLOTA: (arrautz usteldua: huevo batueco). *Arroltzetolotak* usein txarra du. *Urrin* nargagarrie. *Arrautz* ustelduak usai txarra du. Usai nazkagarria.
- ARRONT: (arras: muy). Gure mutikoa *arront* ona da. Zu *arront* gaixtua.
- ARRONTA: (arrotea edo ordinarioa: persona ordinaria sin vicios). Hau gizon *arronta* da. Hemengo yendea *arronta* da.
- ARRONTEAN: (arras, zearo, denetako: para todo uso). Boneta hau *arrontean* ibiltzeko.
- ARROTZA: (canpotarra: forastero). Hemen bada yende *arrotza*. Gure herria *arrotzez* bete da.
- ARROZTUE: (ohitura galdua: que ha perdido la costumbre). Aspaldion mutildantzan aitzekoa *arroztu* in naiz. *Arrozdue*.
- ARRIKORRA: (izutu egiten dena edo: impresionable). Gure behorra *arrikorra* da.
- ARTAIXTUR: (ardi ilea mozteko guraitzeak: tijeras para esquilaer ovejas). *Artaixtur* zorrotzak eta onak Kaliforniatik ekarriak.
- ATALBURU: (ate-buru, ate-goi: dintel). *Atalburu* hau ongi egine dago.
- ASANBLIA: (gizon artoa, panparroa: hombre fanfarrón). Hau duk hau gizon *asanblia*. Gizon *asanblia* gure barridea.
- ASMENTA, HASMENTA: (hasiera: el comienzo). Gure lanari *asmenta* ona eman diogu.
- ASOIN, ASONÑA: (asun, osin: ortiga). Gure baratzea *asoñez* beterik dago. *Asoña ta sasie*.
- ASOTSA: (otsa: ruido). Zer zen *asots* hori? Hemen *asotsa* eta espantu aunitz.
- ASTELEUN: (asteguna: día de labor). *Asteleun* ta besta-egun beti lanean. Gaur *asteleune* da.
- ATALZAPATA: (atalzapata: umbral de una puerta). Ateko *atalzapata* hortan nuturketu eta erori.
- ATERKUNTZE: (ixtanpat ateri: un momento escampado). Urie leher eta tarteka *aterkuntze* bat. *Aterkuntze* luzea.
- ATSA: (arnasa: aliento). Gelditu nintzen *atsik* ezin hartuz. *Atsa* hartu nuen.
- ATSANKA, ATSANKATUE: (arnasa ezin hartuz: jadeante). Lasterka etorri naiz eta arras *atsankatue*.
- ATSARTU: (arnasa hartu: tomar aliento). Lasterka *atsartu* gabe. Lanean *atsartu* gabe.

- ATSALDE APALEAN: (arratsalde erditsuan: atardecer). *Atsalde apalean* etorriko gara.
- ATSALDE, ATSALDEA: (arratsalde, arratsaldea: la tarde). *Atsaldeko* lauetan hasiko gara. *Atsaldean* besta.
- ATERIXKI: (ixtanpat ateri: a punto de escampar). Orai *aterixki* dago. Urie ari zuen eta orai *ateriki*.
- ATSIKI: (ausiki, ozka: morder). Zakurrak *atsiki* in zion, purdien *atsiki*.
- ATXIKI. TXIKI: (hartu, euki, eratsiki: retener, agarrar. encolar). *Atxiki* zazu hau. *Atxiki* ongi. Autsie zagona *txiki* dut.
- ATXIKIE: (aitzakia: excusa). Zu beti *atxikiekin*. Zure *atxiekiek* eztute balio.
- ATXURIKOAN: (haur josteta: juegos de niños). Gure haurrek *atxurikoan* ai dire. *Atsaldero atxurikoan*.
- ATRA: (atera, irten: salir). *Atra* zaite hortik. Etxetik *atra* ginen. *Atra* naiz.
- ATRA: (atera: sacar). *Atra* itze hori. *Atra* dut agine. *Atra* ginuen putzutik.
- ATORRA: (alkandora: camisa). *Atorra* autsi zait. *Ator* xurie. *Atorra* zikine dago.
- ATEKA: (ate txiki bat, baraztetan izaten dena: puerta rústica). Gure landako *ateka* erekie dago. *Ateka* ondatue dago.
- ATSO TTANTTA: (ardo goxoa: vino dulce). Nere amatxik *atso-ttanta* maite du. *Ttanta* goxua.
- ATTUNE: (gizon zaharra: hombre viejecito). Zein ongi dagon gure *attine*. Nor da *attun* xahar hoi?
- ATZENDU, AHANTZI: (aztu ahaztu: olvidar). *Atzendu* zait. Zure errana *ahantzi*. *Atzendu* gabe egin.
- ATRIXE, ATIJE: (doministiku: estornudo). Gau guzien *atrixeka*. *Atije* haundiek itentu (egiten ditu).
- AUTEMAN, HAUTEMAN: (ohartu edo kontuan hartu, kontu eman: averiguar). *Auteman* dut ardi beltza falta dela.
- AUTETSI, HAUTETSI: (ohartu eta kontu eman —auteman bezala—: darse cuenta). *Autetsi* zinuena ni falta nintzela. *Autetsi* duzu.
- AUTA, HAUTA, HAUTE: (aukera, gauza ona ere bai: elección, cosa buena). Hemen baduzu non *hauta*. Ardo ona, *aute*!
- AUTATU, AUTETU, HAUTATU: (aukeratu: elegir). Zuk hoberena *autetu*. Txarre-na *hautatu* duzu. *Autatu* hau.
- AUNPETU: (puztu: hinchar). Mazela *aunpetu* zait. Nola *aunpetu* zaion zorroa.
- AUNTU: (puztu dela: hincharse). Besoa *auntue* dut. Kaska bat hartu nuen eta besoa *auntu*.
- AUTAN: (aukeratuta: eligiendo). Ardiak *autan* saldu ditut. *Zerrikumeak autan* saldu.
- AUSTEGUNE: (austerre eguna: miércoles de ceniza). Gaur *austegune*, denak autse hartzera.
- AUTSEGUNE: (auster eguna, austegune bezala: miércoles de ceniza). *Autsegunean* autse hartzera.
- AUTSE, HAUTSA: (errauts, auster: ceniza). *Autse* belaire botatzen dugu.
- AUSTEGI, HAUSTEGI: (errauts-toki: lugar para la ceniza). *Austegie* autsez betea daukegu.
- AUSKO: (auspo: fuelle). *Auskoakin*, aize eman. *Auskio* ona dugu.
- AURKERIE, HAURKERIE: (umekeria: niñería). Etzazule holako *aurkeriek* egin. *Zer aurkerie* egin dugun.
- AURRIDE, (senide: hermanos). *AURRIDE* guziak bildu ginen. Elkar maite *aurride* onak bezala.

- AUR-XATARRA, HAUR-XATARRA: (aur-zapi, aur-oial: pañales). *Aur-Xatar* hoiek garbitu behar dire.
- AUSERKI: (naikoa: abundante). *Auserki* yan ginuen. Hortaik badugu *auserki*.
- AURKITU: (aurkitu: hallar). Galdu nuena *aurkitu* dut. Aurkitu dugu eta kontent gara.
- AUNDIKUTUNE: (aundi nahia: que se hace el grande). Hau neska *aundikutune...* Hoiek *aundikutunek* dire.
- AULDU, AHULDU: (indarrrik gabe: sin fuerzas, extenuado). Arras *auldue* nago. *Ahul* eta indarrrik gabe.
- AULERIE, AHULERIE: (indargabeturik: debilidad). Horri *aulerie* sartu zaio. *Ahuleriek* eztu gauza onik.
- AUNITZ: (asko: mucho). Yende *aunitz* bildu zen. Horrek badu diru *aunitz*.
- AUNITZ ALDIZ: (askotan: muchas veces). *Aunitz-aldiz* izanak gara. *Aunitz-aldiz* ikusten dugu.
- AURIEKA: (karraxika: chillando de dolor). Zanpatu zuten eta *aurieka* gan zen.
- AURKIE: (gauza baten gañekoa: la parte de arriba de una cosa). Hau da ohial hunen *aurkie*. Bonetaren *aurkie*.
- AUZOLAN: (auzoko lanak denen artean: prestación personal). Herriko pilota plaza *auzolanean* egin dugu.
- AUNITZ URTEZ: (urte askotako: por muchos años). *Aunitz urtez* ibiliek gara. *Aunitz Urtez* jaun-andreak!
- AUNDITSUE: (zaldar, bixia: divieso). Badut lepoan *aunditsue*. *Aunditsu* zikine.
- AUNTZKURRUMIA: (belar klasea: clase de hierba). Hortzak *auntzkurrumiakin* galdu nituen.
- AUSARTA: (ausarti: audaz, atrevido). Zein ausarta den mutiko hori. *Ausarta* eta arroa.
- AXATU: (axikatu: azuzar a los perros). Zakurre *axatu* eta mutikoak izitu ziren.
- AXITE: (gauza txikia: cosa pequeña o menuda). Aurten arto *axite* dugu. *Axite* eta ona.
- AXUNE: (zerri arkela ernari: cerda preñada). Zerriteian dugu *axune*. Bi zerri eta bat *axune*.
- AXOLA, AZOLA: (ajola: consideración). Gazte hoiek *axola* guti. *Axolik* ez.
- AXOLAGABE, AZOLAGABE: (ajolagabe: que no le importa nada). Zein *axolagabea* zaren. Yende *azolagabea*. Yende *azolagabe* franko hemen.
- AZAZKAL, AZAZKALA: (azkazala: uña). *Azazkal* hoiek aixturrekin moztu.
- AZKALAKA: (azkaka: rascándose). Zortzi egun *azkalaka* pasa nituen.
- AZKILE, AZKILIA: (azkura: rasquera). Buruan *azkilia*, *azkile* izigarrie.
- AZKALIA, AZKALE: (azkura: rasquera). Baztango Basaburuan *azkalia* arraten da.
- AZKARRA: (bizkorra gizon larria: hombre fuerte). Nere osaba gizon *azkarra* da. Mutil *azkarrak* gure herrian.
- AZKARTU: (bizkortu: fortalecido). Erixko egona da, baño orai *azkartu* da. Gaxo egona da bainan orain asko *bizkortu* da.
- AZTALA: (zango-aztal: pantorrilla). *Aztal* meheak gizon horrek. *Aztal* xuri xuriak.
- AZPILE, ASPILLE: (azpil: gamella). Zerrien *azpile* garbitu behar da. *Aspille* Almandoz-en.
- AZIENDA: (aberea: ganado). Baztanen *azienda* ederra dugu.
- AZILER: (aza eta babarruna nastua: berza y alubia revuelta). Gaur bazkaltzeko *aziler*. *Aziler* maite dut.

- AZTAL-UBELA: (aztalugal: gruperá del asno). Abre horren *aztalubela* ondatue dago. Mando horren aztalugala ondatua dago.
- AZTAKA: (aztaka: a tientas). *Aztaka* ibili nintzen itxue bezala.
- AZKURENA: (asko azi dela: que se ha desarrollado mucho). Mutiko *azkurena*, zein azkarra den.
- AZKENARRO: (azkona: tejón). *Azkenarro* bat hil dugu. *Azkenarroak* badabiltze.
- AZKARKI: (franko poliki: bastante). Eroriko txar bat egin eta *azkarki* golpatue.
- AS-ASA: (arropa gutikin neguan: muy ligero de ropa en invierno). Hotz hunekin hola torri zara, *as-asa?* Bai *asasik* torrinaiz.
- ARTOLA: (artola: tabla donde se depositan los panes de maíz). Artolan ditugu artopilak.
- ATZAPARRA: (aztaparra: garra). Anbateko *atzaparrak* ditu. Horren *atzaparretan* erori zen.
- ARRATAKIE: (suatz, kurruka: tenazas que se usan en el hogar). *Atarrakiekin* hartzen ditugu harri gorituak. *Atarrakie* ona da.
- ARKAIA: (beiak ferratzeko tokie: el sitio donde se colocan las vacas para herrar). *Arkaian* dugu beia. Beia ferratzeko *arkaia*.
- ATZAPARKA: (aztaparka: arañado). *Atzaparka* aitu ziren eta zarramaztako ederrak in ere.
- ARRALDA: (lana irauli ondoan lurra ongi apaintzeko: se usa para alisar la tierra después de dar vuelta). *Arraldakin* ederki apaintzen dugu lurre.
- ANSOA: (este-itxu: intestino ciego). *Ansoan* egiten diren odolkiek “sanpirolla” deitzen dugu. *Ansoa* ertze-itxue da.
- AUNDIMENDI: (aundikia, andimandikeria: gran señor). *Aundimendi* hoién etxetan ongi bizi dire.
- AGOTIK BOTAIA: (Norbaiten antza haundia duenean. Muy parecido a su padre). Martintxok badu bere aitaren itia. = Bai, *agotik botaia*.
- APARAXUE: (aparailu: aparato). Oraí *aparaxu* ederrak badire. Oraiko *aparaxuekin* aise ari dire.
- ANYURE: (landare clasea: clase de planta). *Anyure* loreak usein goxoa du. Baztango mendietan *anyure* aunitz.
- ARRIXTUE, ARRIXTUE: (txistu egitea: dar silbidos fuertes). Anbateko *arrixtue* egin zuen. *Arrixtuke* aritu ziren.
- ANTEA, ANTE: (itxura, tankera: aspecto). *Ante* txarra eman data gizon horrek. *Ante* txarra hartu diot. *Ante* txarra eman dit gizon horrek.
- ANTIA, ANTE: (trebetasuna: maña, habilidad). Zer *antia* daukezun lan hori egiteko. *Ante* izigerrie.
- AHUR, AGUR: (esku-xoko, esku-arra: palma de la mano). *Ahur* bat aski dut. *Agur* bet arto pikor.
- ATALOGI: (larrañan egiten din logia: estercolero junto a la casa). Gure larrañan egiten dugun *atalogie* arras ona da. *Atalogi* ona.
- ARKERA: (arkera: hueco entre dos tablas donde se refugia la vaca que no se quiere dejar cubrir). *Arkeran* sartu da beia.
- ALABABITXI: (alababixi: ahijada). Nere *alababixiendako* gauzik hoberena.
- AZKENARRI: (azkenarri: última piedra encimera). *Azkenarri* ederra paratu dugu.
- AIERKUNDE, AHIERKUNDE: (aierkunde: rencor, venganza, odio). *Aierkandez* bidea etxi zion. *Aierkudean* zagon.
- ABATZA: (esnea gatzatzeko erabiltzen dena: se emplea para hacer quesos). *Abatza* ona dugu. *Abatza* non dago? *Abatza* hemen dago.

- ARTANGORA, ARTZANGORA: (artzangora: desperezo). Zer ai zate *artzangoran*, yaiki zaitzete.
- ARTANGORAKA, ARTZANGORAKA: (artzangoraka: estar desperezándose). Gure mutikoa hor dago goatzean *artangoraka*. *Artzangoraka*.
- AMULTXUE: (maitagarri, xaloa: Más delicado y fino que amultsue). Amatxi gorki *amultxue* da. *Amultxue*, amultsue baño gehiago da.
- ARTOPILLE. ARTOPILE: (taloa edo arto opilla: torta de maíz o bollo de maíz). *Artopille* zein goxoa den. *Artopil* onak gure etxean.
- ARTAPATXUE: (molde-gabia, gaizki beztitue: mal vestido, andrajoso). Hau hizon *artapatxue!* *Artapatxue* eta molde-gabea.
- ARBA: (arba: montón de ramas para cargar helecho y bajar por las pendientes). Iretzea *arba* gañean paratu eta yautsi gain-bera.
- ARROBATU, ARRUATU: (ebatsi, ostu, ohostu: robar). Lapurrek elize *arrobatu* dute. *Arrobatu* ez da erabiltzen bainan hortako dine erraten da.

—B—

- BARBERA: (Sendagile: médico rural que existía antiguamente). *Barbera* ona dugu hemen. *Barbera* horrek ongi sendatzen du.
- BABALEKA: (babaleka: vaina de haba). Gaur *babalekak* bazkaltzeko. Baratzean baitugu hainbertze *babaleka*.
- BABOXA: (xaboxa: clase de hierba, trébol). Beitiko landan *baboxa* ederra dugu.
- BAGATXA: (pago ezkurra: bellota de haya). Aurten Baztango oihanetan *bagatxa* aunitz. *Bagatxa* ona da.
- BAGO, BAGO: (pago: haya). Bertizko oihanean *bago* ederrak. *Bagoa* eta aritza.
- BALEKA, BALE: (badaezpadare: por si acaso). *Balekabale* gan beharko dugu. *Balekabale* in behar dugu. *Balekabale* joan beharko dugu. *Balekabale* egin behar dugu.
- BALENGOA, BALANGO: (langa: portillo rústico). Gure belaiko *balengoa* erekie dago. *Belengo* ederra.
- BAITEZPADA: (badaezpadare: por si acaso). *Baitezpada* egin dezagun.
- BARU: (barau: ayuno). Gaur *baru* egune. Batre yan gabe egun guzian *baru*. Gaur baru eguna. Batere jan gabe egun guzian *baru*.
- BANAZ-BERTZE: (batez beste, bataz beste: por término medio). *Banaz-bertze* lau kilo.
- BARNA, BARNEAN: (barrua, barruan: dentro). Etxe *barnean* dago. Arras *barna*, zoko ilun batean.
- BARNA: (zear: a través, recorrido por algún sitio). Elizondoko karriketan *barna* ibiliak gara. Hor *barna* ibili naiz.
- BARGOA: (lau -sei ilabeteko zerrikumea: gorrino de cuatro a seis meses). Erosi dugu *bargo* andana bat. Baztango *bargoak* onak dire.
- BARGOSTA, BARGOXTA: (bargo ordotsa —arra—: gorrino macho, entre gorrin y cerdo adulto).
- BARGASTA, BARGAXTA: (bargo arkela —emea—: gorrin hembra). Erosi ditugu lau *bargaxta* eta borts *bargoxta*.
- BANABARRA: (Babarruna: alubia). Aurten *banabar* ederrak. *Banabarra* ta aza. *Banabar* gorrie.
- BAKAN: (bakan, tarte asko: rara vez, muy espaciado). *Bakan* tortzen zate gure etxera. Bestak *bakan* eta hek ederrak. *Bakan* etortzen zarete gure etxera. Bestak *bakan* eta haiek ederrak.

- BARTATSEAN:** (bart, bartarratsean, barda: anoche). *Bartatsean* lapurrek sartu zaizkigu. *Bartatsean* urie in du. *Bartatsean* euria egin du.
- BARREIATU:** (sakabanabu: esparcir). Gaitza *barreiatu* da herri guzian. Ardiak *barreiatuak* mendian.
- BARRIDE:** (auzokoa: vecino del barrio). Gure *barrideak* onak dire. *Barrideakin* beti ongi.
- BARRANDAN:** (zelatan: espiando). *Barrandan* zioken gure solasak aitzen (aditzen). *Barrandan* bai.
- BARRANDARI:** (zelatari: espia). *Barrandari* maltzur hori porrokatu behar dugu.
- BARRENDEIA:** (eskindegi, estegi: cercado de arriendo). *Barrendeia* saltzen diet Iñarbegiko artzain bati.
- BAKEA:** (pakea: paz). Hemen *bakea* behar dugu. Bai, *bakea* ta bi sos.
- BAPATEAN:** (bapatean: al mismo tiempo, de repente). *Bapatean* gertatu zitzaikun. *Bapatean* gertatu.
- BAXTARTA:** (baxtarta: bastardo). Mutiko hori *baxtarta* duk.
- BAZKALAITZINE:** (bazkal aurrean, bakalaurre: antes de comer). *Bazkalaitzineko* otoitza ohitura ona.
- BEDEREN, BEDERE:** (bederik: a lo sumo). Emaiozu hau *bederen*. Pitte bat *bedere*.
- BEHARKUNDE:** (beharra delarik: necesidad). Sosa altxatu beti *beharkunde* bateko. *Beharkunde* haundiek.
- BEREUNTEN, BERIUNTEN:** (hemen bertan, hemen berean: aquí mismo). Hau *bereunten* ine. (egiña). *Bereunten* sortue. *Bereunten* bizi.
- BEREORTAN, BERIORTAN:** (hor bertan, hor berean: ahí mismo). Gure borda *bereortan* dago. *Bereortan* lau bago.
- BEREARTAN, BERIARTAN:** (han bertan, han berean: allí mismo). *Bereartan* hil zen. *Bereartan* sortu, bizi eta hil.
- BEGIETAN HARTU:** (gaizki-nai: ojeriza). Gure mutikoa *begietan-hartu* dute.
- REGARRI:** (belarri: oreja). *Begarriko* minekin nago, *begarriko* minekin. *Begarri* zikin.
- BEITEIA:** (beitegia: vaqueria). Amezti gañean *beitei* ederra dugu. *Beiteian* berreun bei.
- BEGILUN:** (triste dagola edo gaxo: que está triste y no bien). *Begilun* dugu haurre, eztago ongi. Hemen denak *begilun*.
- BEITIKOA:** (kakeria: diarrea). Gure haurre *betikoakin* daukegu. *Beitikoa* txarra da.
- BASAPIRO:** (ahate basa, bas-ahate: pato salvaje). Beitiko belaian *basapiro* aunitz. *Basapiroak* negu aldian.
- BELAIA:** (belardia: prado). *Belai* onak Baztan alde huntan. *Beitiko belaia* dugu hoberena. Belardi onak Baztan alde hontan. Gure *beitiko belaia* onena.
- BEKAINLUN:** (gizon itsusia edo serioa: persona poco grata). Gizon *bekainilune* eta susie. *Bekainilun* zorritzue.
- BEKAIZKERIE:** (bekaizkeria: envidia). *Bekaizkerie*, hau da gure artean daukagun gaitza.
- BEKETSA:** (bekaizti: envidioso). Zein *beketsa* zaren. Hau yende *beketsa*!
- BEKOITZE:** (berekoi: egoista). *Bekoitze*, gure hauzoko gizon hori. *Bekoitze* eta gaixtua.
- BEREUSTEZKOA:** (gizon artoa: hombre creído, persona que se cree superior). Neska gazte hori arront *bereustezkoa* da.
- BERAPEN:** (ilbera: menguante). *Berapenean* erizioak. Gaur *berapen*.

- BEREXKUNTZE: (berezkeria: acepción de personas). Zertako holako *berexkuntze*. *Berexkuntzik ez*.
- BERATZA: (beratza: blando). Zein *beratza* zaren. Yende *beratza* hiri haundietan.
- BERANTETSIE: (berandutua: tardado). Non egon zara?, *berantetsiek* ginauden.
- BERANTA: (berandukor, nagi: tardio). Aza *berantak* landatu ditugu. *Beranta* beti berant.
- BERANT: (berandu: tarde). Zu beti *berant*. *Berant* torri zate. *Berant* etorri zarete.
- BERTZE: (beste: otro). *Bertze* bat eta aski. *Bertze* hainbertze.
- BERTZA: (pertzta: caldero). *Bertza* haundi batean egosiko dugu.
- BERTZENAZ: (bestela: de otro modo). Ongi ibili gero... *bertzenaz kuskoi zu*. (ikusiko duzu).
- BEHARRIK: (eskerrik: menos mal). *Beharrik* etorri zaren, bertzenaz itoko nintzen.
- BERTZEEN: (besteen: de otros). Etzazule utzi *bertzeen* eskuetan.
- BERTZE ERGUSU: (bigarren lengusu: segundo primo). (Baita ere erabiltzen da norbaitekin adiskidantza galtzen bada). *Bertze-ergusu* hoiek maite ditut. *Bertze-ergusu* onak. “Lehen anai eta orain *bertze-ergusu*”.
- BERRATU: (geitu, emendatu, ugaritu: aumentar). Iturriek *berratu* dire. Uri aunitz in du, errekek *berratu* dire. Euri asko egin du, errekek *berratu* dira.
- BESTA: (pesta, festa: fiesta). *Besta* ederra egin dugu. Zuk *besta* maite. Hemen beti *besta*.
- BESTONDO: (festa egin eta biharamuneko ez-ongia: después de la juerga, mal cuerpo). Atzo mozkortu ginen era gaur *bestondo*. *Bestondo* izigarria.
- BESARUA: (forua, eskubidea —Sunbillan hartua—: fuero, derechos). Aritz lerro hau beren *besaruakin* neriak dire. Arbolak beren *besaruakin* daude.
- BESTILE: (festa eta parranda maite: que le gusta la juerga). Gure mutikoa *bestile* porrokatue da. *Bestile* eta alferra.
- BESAPE: (beso azpi: bajo el brazo). *Besapean* ekarri zuten.
- BESAZPIZ: (beso azpiz: por debajo del brazo). Pilotan *besazpiz* aritzen da. *Besazpiz* bota zuen.
- BESAINKE: (besagainka, bolea: a pedradas). *Besainke* bota zuen arrie. *Besainke* hoherena da.
- BEZANBAT, BEZENBAT: (bezainbeste, aina: tanto como). Semea aita *bezanbat* ofizioan. Horrek *bezenbat* badut nik.
- BIBIRO, BIBIROAK: (bizkiak: gemelos). Gure arrebak baditu *bibiroak*. *Bibiroak* eta ederrak.
- BIDENABAR, BIDENABARKOAN: (bidebatez: de paso). Hori egin *bidenabar* erraiozu osabari etortzeko. *Bidenabarkoan* ekartzazu botil bat ardo.
- BIDE, BIDA: (bi: dos). Ez bat eta ez *bide*. *Bide* dire bai.
- BIDENA: (bina: a dos). *Bidena* bertso kantatuko dute.
- BIDE-XENDA, BIDEXKA: (bide xigor: senda, sendero). *Bide-xenda* hortatik gain gara. *Bidexka* ona da. *Bide-xenda* hortatik yoanen gara.
- BILIGARRO: (bitigarro: malviz). Gaur ikusi ditugu hainbertze *biligarro*. Biligarroarena dantza bat da.
- BILKORRA: (gantza, koipe: sebo), Emaiozu *bilkorra* pilotari. *Bilkorra* ona da.
- BILKORREZTATU: (bilkorrakin gantzutu: untar con sebo). *Bilkorreztatu* ongi zapata haundi hoiek.
- BILGURE, BILGURA: (billera: reunión). Gaur badugu *bilgure*. *Bilgure* hortara gan behar dugu.
- BILUXIK, BILUX-GORRIEN: (larru gorrian: desnudo). *Biluxik* zagon. *Bilux-gorrien* utzi zuten.

- BIURRI, BIURRIE:** (gaitzo: malo, torcido). Hau mutiko *biurrie*... Mutiko *biurri* hori etorri da.
- BIZKER-BESTA:** (tellatua bururutzen denean egiten den festa). (la fiesta que se hace cuando se termina el tejado en una casa nueva). Bihar dugu *bizker-besta*. *Bizker-besta* maite dut.
- BIZITOREA:** (bizikor: vividor). Gure herrian badugu yende *bizitorea*. *Bizitorea* da.
- BIZKITARTEAN:** (bitartean: mientras tanto). *Bizkitartean* etzazule deus in. *Bizkitartean* ez zazula ezer egin.
- BIZKER-ORDIE:** (bizkar-ordi: cestas de mimbre que se ponen en las caballerías). *Bizker-ordiekin* ongarri garraian. *Bizker-ordiekin* lanean.
- BIZPAIRU:** (bizpairu: dos o tres). Gure gazte denboran *bizpairu* peztetan otordu ederra.
- BONETA:** (txapela; boina). *Boneta* berrie erosi dut. *Boneta* gorrie.
- BORDARI:** (mendiko baserrietan bizi dena: que vive en caserío del monte). *Bordari*rrak ongi bizi dire. Gaur *bordari* aunitz herrian.
- BOLAI** (bolara: época o temporada). *Bolai* huntan erixko nabile. *Bolaike* ez nago ongi.
- BOROBILE:** (biribilla: redondo). Pilota *borobile* da. Zirrike ere *borobile*. *Borobil borobile*.
- BORTITZE:** (gogor, gaitz, zail: duro, penoso). Aurten negu *bortitze* dugu. *Bortizkeriek* gaixtoak dire.
- BORTXATU:** (bortxatu: forzar). *Bortxatu* zuten gaixtakeri bat egitera. *Bortxaz* egi-ne.
- BORTZ:** (bost: cinco). *Bortz* durotan saldu dut. Aurten *bortz* egun besta. *Bortz* sos.
- BULKE, BULKETU:** (bultza, bultzatu: empujar). *Bulketu* eta lurrera bota. *Bulke* hortik eta *bulke* hemendik.
- BURUTIK-GANA:** (burutik ez ondo: que está mal de la cabeza). Hau *burutik-gana* dago. Gure osaba zaharra *burutik-gana*.
- BURDINE:** (burnia: hierro). Hau *burdine* da. *Burdinezko* zirrikek erdoiltzen dire.
- BURUTU:** (artoak edo bertze zituak burutu direla. Baita ere bertze zerbait adierazteko: fruto que ha hecho cabeza. Tiene más significados). Artoak *burutu* dire. Mutiko horrekin ezin *burutuz* gabiltze. Lanak ezin *burutu*. Bestak bururetu ditugu. Hau *burutu* dugu.
- BURRUNBE:** (zarata, ixkanbilla: bulla, ruido). *Burrunbe* ederra sartu zinuten. Anbateko *burrunbe*.
- BURUZ:** (buruz beiti erori, horri buruz zerbait erran: mirando a..., sobre algún tema. De cabeza). Gazteriari *buruz* mintzatu dire. *Buruz* beiti erori zen.
- BURUZARE:** (saski haundia bizkarrean ibiltzeko: cesto grande). Ekarki dut *buruzare* bat arbi. *Buruzare*a bizkarrean.
- BUXONA:** (botillaren kortxo: corcho de la botella). Botil hunen *buxona* non dago? *Buxona* galdu dugu.
- BURUTIK-BEITIKOA:** (katarroa eta muki dariola: constipado fuerte, resfriado). *Burutikbeitikoakin* nabile. *Burutik-beitiko*a arras txarra da.
- BURDE-BELARRA:** (belar clasea: clase de hierba). Auzako mendian bada *burde belarra*.
- BRANGA:** (arbol adar haundia: rama de árbol grande). *Branga* hori moztu behar dugu. *Branga* ederrak aritz horrenak.
- BALLATRIA, BALLARTIA:** (anda, ongarri garraian erabiltzen dena: especie de parihuela). *Ballatriakin* ongarri garraian. *Ballartia* ondatu zaiku. (Ballatria Basaburuan hartu nuen eta Ballartia Lekarotzen eta Gartzainen).

- BAIEZTAN: (baieztan, dudat: indecisi3n). Belar hau *baieztan* baki dugu eta ongi atra zaiku.
- BEGILORE: (ez-ongi, begiak triste: ojos tristes, que no est1 bien). Gure hurre *begilore* dugu. *Begilore*, eztago ongi.
- BURUITTIA: (Denbora batez andreak buruan jartzen zutena, ferretak eta beste gauza gehiago ere buruan eramateko: un trapo redondo que llevaban las mujeres en la cabeza para llevar cestas o cualquier objeto). Gure amatxi zena *buruittia-kin* ibiltzen zen.
- BANDIYUA: (oltzar: tabl3n). Aritz *bandiyuakin* egin dugu otaxka. (Sunbillan hartua).
- BEOKA: (beoka, potranca: yegua joven). *Beoka* saldu behar dugu. *Beoka* ederra da.
- BIZKER-EZURRE: (bizkar ezurra: espina dorsal). Zaldi gañetik erori eta *bizker-ezurre* autsi.
- BROZELA: (orgaren lau saietsetan paratzen diren olak, kaiola bat bezala ongarriekin ibiltzeko: Brozel es a modo de jaula de seto que se usa para transportar esti3rcol). *Brozelak* paratu orgari, ongarriketari ari behar dugu.
- BITEN: (aisago, errexago: m1s f1cil). Lan hau segakin *biten* eginen dugu.
- BURDIÑE: (burnia: hierro). Baztango Basaburun *burdiñe* erraten da. N-kin.
- BEFA: (befa: despreciar con altaner1a). Beti *befaka* dabilte gizon hau.
- BERDINGE: (makil mehea aproposa zigortzeko: palo muy delgado para azotar). *Berdingekin* ubeldu artio yo du. *Berdingek* min ematen du.

-D-

- DAIKE, DAITEKE: (diteke: que puede ser). Gerta *daike*. Etorri *daiteke*. *Badaike*. *Badaiteke*.
- DAIZKE, DAITEZKE: (ditezke: que pueden ser). Gerta *daizke*. Etorri *daitezke*. Yarri *daizke* hemen.
- DAITZIN, DAITEZEN: (ditezen: que sean). Ongi egon *daitzin*. Ongi gerta *daitezen*.
- DALDARAKA: (otzak dardaraz: temblando de frio). Hotzak *daldaraka* dago. Ni ere *daldaraka* nago.
- DAITZILE, DAITZILA: (ditezela: que sea). Gan *daitzile*. Sar *daitzile* barnera. Torri *daitezela*. Joan ditezela. Sar *daitezela* barrura.
- DANDA, DANDAKA: (kanpai otsa: campanada). Ezkil-dorrekot erlejuak *danda* bat yo du. *Dandaka* ari da.
- DARDARA: (dardara: temblor). Argie piztean anbateko *dardara* hartu nuen.
- DANTALA: (mantala: delantal). Gure neskatikoa *dantal* berriakin. *Dantal* zuria.
- DEITZI: (jetzi: ordeñar). *Deitzi* behar ditugu beiak. Ardiak *deitzen* ari dire.
- DEFOTA: (hiru urteko ardia: oveja de tres ańos). *Defota* hiru urteko ardiari deitzen zaio.
- DEBEKATU: (galerazi: prohibir). Iñauteak *debekatu* dituzte. Bestak ere *debekatuak*.
- DEBEKU: (galerazia: prohibido). Hau *debeku* da, hemen ezin *daiteke* egurrik egin.
- DENA: (dana: todo). *Dena* yan nuen. *Dena* zuretako. *Den dena* galdu dugu.
- DEUS, DEUSEZ, DEUSERE: (ezer, ezer ez: nada). Hori *deus* ezta. *Deusez*. Ez nuen *deuserere* egin.
- DEUSEZA: (ezerreza: que no vale para nada). Hau *deuseza*, *deustako* ezta balio.
- DESIN, DESINE: (desegin, desegina: deshacer, deshecho). *Desin* dugu etxea. Etxea arras *desine* dago.

- DELIBERATU: (erabaki: decidir). *Deliberatu* nuen gau batez yoaitera. *Deliberatu* dugu hau egitea.
- DESTENOREA: (ordu txarra, berandu: deshora). Zu beti *destenorean* etxera. *Destenorea* da etzaitela gan.
- DERMIO, DERMIOA: (eremu, lurralde: terreno). Baztango *dermioak* haundiak dire. Gure *dermiotan* bazka leku onak.
- DIRDIRE: (diztira: que reluce). Nere zapatak *dirdire* ederra daukate. Gaur zure ileak baduela *dirdire*.
- DIRDIRANTA: (dizdira haundikoa: que brilla y reluce mucho). Gaur *iruzki dirdiranta* dugu. Iduzki *dirdiranta*. Iguzki *dirdiranta*. Gaur eguzki *dirdiranta* dugu.
- DILINDEN: (zilintzan: colgando). (Zintzilik). *Dilinden* gelditu zen. *Dilinden* dago.
- DINE: (diña: tanto como). Hortako *dine* badugu. Neretako *dine* irabazten dut.
- DOMINE SAINDU: (Santu guzien eguna: día de todos los Santos). *Domine Saindu* egunean hil-herrian biltzen gara.
- DOI-DOIAN: (justu justuan: justamente). *Doi-Doian* salbatu ginen. *Doi-Doian* bizi gara.
- DONBEROA: (gurdi bat: un carro especial). *Donberoakin* eginen dugu lan hau. *Donberoa* ondatu zaiku.
- DONADO: (mutilzarra: solterón). *Donado* hoiek ederki bizi dire. *Donado* zahar hori sos dune da.
- DUIKE, DUIKEBE, DOIKE: (dudik gabe: sin duda). Torriko zate? Bai *duike*. *Duikebe* torko zate. *Doikebe*.
- DANBOLIN-NAUSI: (festetako dantzan aurrena: mayordomo de las fiestas). Gure mutikoa aurten *danbolin-nausi* izendatu dute.
- DANBOLIN-ETXEKOANDRE: (Danboliin-nagusien laguna: pareja del mayordomo en las fiestas). Aurten Maritxu dugu *danbolin-etxeakoandre*, dantzari ona hau ere.
- DEIZTEIA, DEIZTEGI: (deiztegi: sitio de ordeñar las ovejas). Ardiak *deizteian* bildu ditut. *Deiztei* garbie dugu.
- DINDE: (dinde ezkil ttipia eta danda ezkil haundia: campana pequeña). Aixtion dandak eta orai *dindek*. *Dinde* soñu polite.
- DONBEROA: (gurdi klasea: un carro especial). Baztango Basaburuan *donberoa* da lera ttalla lurre ibiltzeko. (*Ttalla*, txikiari deitzen zaio).

—E—

- EBASKO, EBASKOA: (lapurreta: robo). Gaur *ebaskoa* egin dute. *Ebasko* haundia izan da.
- EBASTALE: (lapurra: ladrón). *Ebastale* hoiek gazteak omen dire. *Ebastaleak* erriko dire.
- EBATSI: (ostu: robar). *Ebatsi* dakute, lapurrek leihotik sartu dire. Ostu digute, lapurrak leihotik sartu dira.
- EDEKI, EREKI: (iriki: abrir). *Edeki* atea. *Ereki* dut atea.
- EDERGAILU: (erregalu, gauza eder bat: regalo, objeto decorativo). *Edergailu* onak hartu ditut. Etxean baditugu *edergailuak*.
- EGAL, EGALA: (egoa, egats: ala para volar). Lertxuina *egalak* luze. Uso horrek *egal* bat autsie du.
- EGALDA, EGALDAKA: (egaka: volando). *Egaldan* doazi usoak. *Egaldaka* mendixka horren gañetik.

- EGALDATU: (egatu, egaz egin: echar a volar). *Egaldatu* dire usoak. *Egaldatu dire, egaldaka* doazi.
- EGALPE: (ego azpian: bajo las alas). Egaztin horrek *egalpean* dauka burua.
- EGAZTIN, EGAZTINE: (egaztia: ave). Urriko ilabetean *egaztin* aunitz mendietan.
- EGUNDEÑO: (egundaño, egundaino: nunca). *Egundeño* eztugu holakoik ikusi. Ez naiz *egundeño* izan. Egundaino ez dugu holakorik ikusi.
- EKAIZTIE, EKAITZTIE: (ekaitza: tempestad). Nik *ekaiztiari* beldur. Heldu da *ekaiztia*. Nik ekaitzari beldur. Badator ekaitza.
- EK, HEK, EKEN, HEKEN: (haiek, haien: aquellos, de aquellos). Ele guti eta *hek* onak. *Hekena* da etxea. *Heken* etxea bai.
- EKE, EKEA: (kea: humo). Hemen bada *ekea*. *Eke* aunitz etxe hortan. Itoko gara *eke* hunekin.
- ELAPUTZU: (elur putzu: foso de nieve como frigorífico antiguo). Jauregizarreak badu *elaputzu* haundi bat.
- ELAKA: (bide urratua eta desberdin: baches del camino, camino estropeado). Bide hortan anbateko *elakak* badire. *Elaka* hoiek berdindu behar dire.
- ELEZU, ELETSU: (berritsu: parlanchín, hablador). Zein *elezu* zaren. Hau mutiko *elezue*. *Eletsu* zara.
- ELIZKOIA: (eliza maite duena: muy devoto y que frecuenta la iglesia). Gure amaxi *elizkoia* da. Yende *elizkoia* gure herrian.
- ELTXITXUE: (itsu-lapiko: hucha). Gure haurrek sos guziek *eltxitxure*. *Eltxitxuen* bada sosa.
- ELTZE: (lapiko: puchero). *Eltze* haundie behar baztan-zopak egosteko. *Eltzeak* badu ziloa.
- ELTZERMA: (krisellu: quinqué). Gure etxean *eltzerma* ona dugu. *Eltzermak* argi ona du.
- ELDERIE, ELDERIO: (gaitza, ezbeharra: epidemia, serie de males). Zer *elderie* torri zaikun. *Elderio* bortitze. Zer *elderie* etorri zaigun. *Elderio* gogorra.
- ELUR-BUSTIE: (elur bustia: agua nieve). *Elur-bustie* hemen eta elurre Belaten.
- EMAKUNDE: (iñaute aurreko ostegun bat, andreen eguna: un jueves anterior a carnavales, fiesta de mujeres). *Emakunde* egunean andreak egiten zuten besta. *Emakunde*.
- EMEN BEREAN, EMEN BERIAN: (Hemen bertan: aquí mismo). *Hemen berean* hil zen. *Hemen berian* hile.
- ENDELU: (funtsik gabeko yendea: persona sin fundamento). Etzaitela urbildu gizon *endelu* horrengana.
- ENDESA: (gaizki apaindua: harapiento, mal vestido). Zein *endesa* zaren. Hau yende *endesa*.
- ENANZU: (ahalmen haundikoa: capacidad de trabajo). *Enanzu* haundiko gizona da. Horren enanzue...!
- ENGELA: (argala, mehea, aula: delgado, débil). Hau mutiko *engela* duk. Yende *engela* inder gutikoa. Jende *engela* indar gutikoa.
- ENTREGU: (lanean badakiela, baduela abildadea: diestro en todo). Lan hortan ez nago *entregu*. Zu lan hoietan *entregu*.
- ERBAL, ERBALA: (elbarri: impedido, lisiado). *Erbaldu* zaiku gure gizona. *Erbal* eta eri. Gizon *erbaia*. *Erbaldu* zaigu gure gizona. *Erbal* eta gaxo.
- ERASAN: (erasoaldi: acción de llover). Goibel dago *erasan* behar du. *Erasanen* du. *Erasain* du.
- ERABE: (bildurrez dagola: tímido). *Erabe* naiz hoi iteko. *Erabe* naiz hori egiteko.

- EREAROA: (garagarrilla, ekaina: junio). *Erearoan* egunik luzeenak. *Erearoan* gure herriko bestak.
- ERAUNTSI: (euri-jasa: borrasca). *Erauntsi bortitze egin du. Anbateko erauntsie.*
- ERAUSIEN, ERASIEN, ERASIAGA: (marmarioan erdi aserre: murmullo, charlataneria). Zer ai zate hor beti *erausien*. Hor beti *erasien*, erasiaga.
- ERENA: (eliz dorreko danda berezia: una clase de campanada). *Erena* yo dute, mugi zaita. *Oraintxe erena*.
- ERETA: (soñue edo otsa: ruido de algo, lloriqueo de niños). Horren *eretak* aspertzen nau. Beti *ereta* horrekin.
- ERI, ERIKOA: (gaxo, gaxoxko: enfermo). Gure mutikoa *eri* dago. *Aspaldion erixko* dabile.
- ERIN, ERIZIOA: (erein, ereizioa: sembrar, siembra). Gaur *erin* behar ditugu baraxuriek. *Erizioak* ongi.
- ERITASUNE: (gaitzaldi: enfermedad). Horrek *eritasun txarra du. Horren eritasune* txarra da.
- ERLEXA: (erlax, erlaiz: cornisa). *Erlexa* hortan utzi nuen. *Erlexan* dago.
- ERDIETSI: (lortu, ardietsi: conseguir). Eztugu deus *erdietsi*. Hola eztugu deus *erdiesten* ahal.
- ERAZTUNE: (eraztuna: anillo). Urrezko *eraztune* erosi dut. *Eraztun* polite.
- ERAKUSTUNE: (erakusle: maestro, que enseña algo). *Erakustun* ona dugu. Hori da gure *erakustune*.
- ERNAL-ZIRIE: (zurezko ziria: cuña de madera). *Ernal-ziri* hunekin lan ederra eginen dugu.
- ERDOLLA: (erdoi: óxido). Burdinezko katea *erdollak* yana. *Erdolla* zilkine da.
- ERDOILDUE: (erdoitua: oxidado). Kate hau *erdoildue* dago. Nola *erdoildu* ote da?
- ERGELPUTZ, ERGELPITS: (astaputz: persona informal que dice bobadas). Ago xilik *ergelputz!* Arraio *ergelpits!*
- ERNATU: (esnatu, atzarri, ernaratu: despertar, espabilar). *Ernatu* zaita mutikoa! Noizpaitere *ernatu* dire.
- ESKALAPUIN: (eskalapoin, choclo: un calzado especial de madera). Denbora batez denak *eskalapuñekin* ibiltzen ziren.
- ESKARATZ, ESKARATZE: (atari, atalondo: zaguán). *Eskaratzean* bilduko gara.
- ESKINDEI: (barrendegi: cercado). *Eskindei* hortan sartu ditugu ardiak.
- ERTZE: (este: intestino). *Ertzeak* zulatuak dauzke. *Ertzetan* gaitza.
- ERRAUSTU: (auts bihurtu: hacer polvo, destruir). *Erraustu* zuten herria. Bazter guziek *erraustu*.
- ERRAKUNTZE: (esaera zaharra: refrán, dichos). *Errakuntze* yakingarriak gure amatxirenak.
- ERREKISTE: (arrakasta: éxito, aceptación). Gure neskatikoek badute *errekiste*.
- ERREGU: (gonga: robo, medida antigua). Saldu dugu *erregu* bat banabar. *Erregue* mile pezta.
- ERREMEX: (behartsu: pobre). Herri hortan zein *erremex* bizi diren. Yende *erremexa*.
- ERRANAIRU: (esaera zaharra: refrán, dichos). *Erranairu* hoiek badutela ikasbide.
- ERRESTAN: (arrastaka: arrastras). *Errestan* ibilia dute. *Errestan* bide guzian.
- EROSTA, EROSKILE, EROLES: (ero xamarra, txoroa: un poco loco, extravagante). Etzaitela ibili *eroskile* horrekin. Neska *erosta, eroles*.
- EROSTUNE: (erostale: comprador). Saltzale aunitz eta *erostun* guti. *Erostume* bada.
- ERREKIE: (aragi errea, erretzeko egurra ere bai: asado, leña también). Eztaietan

errekie atratzean txistuleriek eztai-soñua. *Errekie* bildu dugu sue iteko. Sua egiteko.

ERREXIRINE: (errexilloi: salvadillo). *Errexirinekin* bazkatzen ditugu xerrikumeak.

ERROKATU: (ugaritu: que se multiplica). Belar txar hoiak nola *errokutzen* diren.

ERROKITUE: (argala, itxura txarrekoa: desnutrido, flaco). Hau yende *errokitude!* Haur *errokitudek* bazter hoietan.

ERROITZE: (amildegi: barranco, precipicio). Mendi hoietan *erroitze* ikaragarriak. *Erroitze* susiek. *Erroitze* itsusiak.

ERROIZTU: (amildu: despeñarse). Bei bat *erroiztu* zaiku. Iparla mendian *erroiztu* zitzaikun (zitzaigun).

ERREFERA: (errestoa: el resto o la respuesta). Sakeak lau *erreferak* bortz. Sake horrek badu *errefera*.

ERREBELATU: (galdu mendian: desviado). Hor dabile ardi *errebelatue* bezala.

ERRAUTSE: (autsa: polvo). Hemen *errautse* pileka. Ken zazu *arrauts* hau.

ESAULE: (zutoi: estaca para hacer cerrados). Etxi behar dugu belaia *esaulekin*. *Esaule* ederrak ditugu.

ESI, HESI: (Esi, olesi: seto). *Esi* haundi bat egin dugu. *Eziek* inek izi denborako. *Eziek* eginak eize denborako.

ESNEORRIEN: (esnaurrean: rumiando). Gure bei gorrie *esneorrien*. Idi beltza ere *esneorrien*.

ESPARTINEK, ESPARTIÑEK: (abarketa, espartzin: alpargata). Lenago mundu guzietan *espartinekin* ibiltzen zen.

ESKERMILE, ESKERMILLE: (eskerrikasko, milesker: mil gracias). *Eskermile* yauna. *Eskermille* denei.

ESKUMAKIL: (beti besteen mende: morroi: siervo). Zu horren *eskumakil* zara. *Eskumakilteko* ibiltzen zaitu.

ESKUAR, ESKUHAR: (eskura daukana: a mano). *Eskuhar* duzu, har zazu. Bai, *eskuar* dut.

ESKOLAUA: (meza-lagun, meza-mutil: acólito, monaguillo). Gure mutikoa *eskola* da *Eskola* ona.

ESPANTU: (panparrokerian: fanfarroneria). Hemen *espantu* franko. Zu beti *espantue*.

ESPANTUNTZI: (panparroi: fanfarrón). Zein *espantuntzie* zaren. *Espantuntzi* ederra duk hoi.

ESPILLE: (gaztañak biltzeko toki bat: un lugar para guardar castañas). Gaztañaz bete dugu *espille*. *Espille* haundie.

ESKUTRIA: (maratilla: manivela). Ate horrek *eskutria* behar du. Segakiderraren *eskutria*.

ESTEKATU: (lotu: atar). Ongi *estekatu* gero... Zoko guziak ongi *estekatuak*.

ESTRAKA: (bide meharra, extua, estrata: vericuetto). *Estraka* hortatik barna gan zen. *Estraka* hoi zikine dago. *Estraka* hortatik barrena joan zen. *Estraka* hori zikiña dago.

ESKARTZELA: (morralla: especie de morral). Yatekoak *eskartzelan* gain tugu. *Eskartzela* berrie dut. Jatekoak *eskartzelan* eramango ditugu.

ESKUIN, ESKUÑE: (eskubi: derecha). *Eskuin* aldera gan zen. *Eskuñeko* begie ona dut.

EXKAXIE: (auldua, gosez atakatua, flakia: hambre). Ai zer *exkaxie* daukaten. *Exkaxiekin* auldue nago.

EZAUPIDE: (ezaupide: medio de conocer). Herriko bestak *ezaupideak* egiteko proposa.

- EZARIEN: (pixkaka pixkaka bidean kurrizkeko: poco a poco por camino cómodo). Bide hortatik *ezarien ezarien* yoanen gara.
- EZKIBELA: (motz, musin: arisco). Gure mutikoa arras *ezkibela* dugu. Arront *ezkibela*.
- EZKILDORRE, EZKILDORREA: (kanpantorre: torre del campanario). *Ezkildorrean* izan ginen. *Ezkildorretik* ikuspegi ona.
- EZKILE, EZKILLE: (zeñu, kanpae, kanpaia: campana). Dorreko *ezkil* horrek soñu oxena. *Ezkilek* yo dituzte.
- EZONGI: (ondo eza: indispuesto). Gure aitetxi *ezongi* eta goatzean sartu zen. Gure aitona *ezongi* eta ohean sartu zen.
- EZTAZEREN, EZTA ZEREN: (ez horregatik: no hay de qué, de nada). Milesker! *Ezta zeren*. Eskermile *eztazeren*.
- EZPONDA: (pendoitiz: talud). *Ezponda* hortatik goiti gan ginen. *Ezponda* hortatik gora joan ginen.
- EZTILE: (putzu txikia: un charco). Urie in du, badire *eztilek*. *Eztile* haundiak ere. Euria egin du badira *Eztilek*.
- EZTIKI: (legun: suavemente). *Eztiki* mintzatu zitzaion. Zein *eztiki* mintzaten den.
- EDIA: (edia: para atar las vacas o bueyes al yugo). *Ediakin* ongi lotu. *Edia* arront ondatue dago.
- EZTENA: (zizta ziztailu: aguijón). Liztorrak *eztena* sartu zion. *Ezten* bat dauket bihotzean.
- EZTERA-ARRIE, EZTERA-HARRIE: (zorrozteko harria: piedra para afilar). *Eztera-harriekin* ederki zorrozten dugu aizkora.
- EZINDUE: (elbarri bezala: imposibilitado). Nere osaba *ezindue* dago. Arras *ezindue*.
- ERENEGU: (erenegun: anteayer). *Erenegu* hil zen. *Ereneguko* gertakizune tristia izan da.
- ETZIDAMU: (etziaramu: traspasado mañana). *Etzidamu* ezkontzen da Periko. *Etzidamu* besta ederra.
- ETZIAGO: (etziadamu, etziaramu: traspasado mañana). *Etziago* gure herriko bestak. *Etziago* egun ederra.
- EZI: (ezi: domar). Ongi azie eta gaizki *ezie*. *Ezi* dugu gure zaldi gaztea. Gure osaba Ameriketara ibilie zaldi *ezten*.
- ERBIUNIDIA, ERBI-UNIDEA: (erbiñude: comadreja). *Erbiunidiak* atsiki egin zion. *Erbi-unidea* gaixtoa da.
- EGATZA: (erlatz, tellatu-erlax: alero). Gure tellatuak *egatza* ederra dauke. *Egatza* ederra.
- ERKIN: (beia erkin: síntomas de parto). Beia *erkin* dago. Baitugu bizpauru *erkin*.
- ESKALABURU: (eskalaburu: rellano de la escalera). Aitetxi *eskalaburu*en beti pause. *Eskalaburu* zabalak.
- ESKU-ZARTA: (esku-zarta, txalo: palmas, aplauso). *Esku-zarta* aunitz pilotarien ohoretan. Denak *eskuzartaka*.
- ERTEIZU, ERTEUTE, ERTEUT: (esaten duzu, esaten dute, esaten dut: dices, dicen, digo). Gaizki *erteizu*. Hoiek ongi *erteute*. Nik ere ongi *erteut*.
- ERRABERO: (errabero: leche recién ordeñada). *Errabero* goxoa gure bei gorriena. *Erraberoa* maite dut.
- EZPELDIE: (ezpeldoi: bojedal). Oiz-ko *ezpeldie* ederra da. *Ezpeldie* haundie.
- ESKUARGI: (eskuargi: linterna). Gau ilunetan, bide hoietan ibiltzeko, *eskuargi* on bat behar.

-F-

- FARA: (kalostra: tranca de puerta). Ateko *fara* autsi zaiku). Ateko *fara* hautsi zaigu.
- FARANDA: (eskudel: baranda, barandilla). *Faranda* edertra dugu. *Farandik* gabe gaizki ginauden.
- FARFALLA, FARFAILA: (nordazko: despreciativo). Neska *farfaila* duk hori. Yende hoiekin ez nahasi.
- FARDELA: (gaizki apaindua eta ez garbia: persona desaseada). Hau neskatiko *far-dela!* Zein *fardelela* zaren!
- FEREKA: (laztana: caricia). Maite dut zure *fereka*. Maiteki *ferekatu* zuen.
- FERRETA: (pegarra: herrada, cántaro). *Ferreta* urez betea dago. Etxean badugu *ferreta* bat.
- FERRA: (perra: herradura). Zaldi horrek *ferra* bat galdu du.
- FERRATEIA: (perrategia: donde se hacen herraduras). Aita *ferrateian* dago. Goazen *ferrateire*.
- FERRATZALE: (*perratzale: herrador*). *Ferratzale* ona dugu. Gaurko egunean *ferratzale* guti.
- FERRATU: (perratu: herrar). *Ferratu* behar dugu behorra. Beiak ez ditugu *ferratzen*.
- FIERRA: (*gizon zalla: hombre curtido y fuerte. Persona fiel*). Hori gizon *fierra* da. Yende *fierra* nekatzen ez dena.
- FILDE: (trapuzar, baita ere konfiantza gutikoa: colgajo, trapos). Zu beti *filde* dario-la. Mutiko *filde* horrek ez du gauz onik.
- FINEZIE, FINEZIE: (fin jokatu: ser recto y sin trampas). Yokatuko zara *finezien* bertzenaz kuskoiizu. *Fiñezien* beti. Yokatuko zara *finezien* bestela ikusiko duzu.
- FIRUKE: (gauza mehea: una cosa simple, endeble). Hau haize *firuke!*. Hau gauza *firuke* duk.
- FITE, FITEXKO: (laster: agudo, pronto). Zato *fite*. Torri *fite*. *Fitexko* torri zara. *Fite* hautsi zaiku.
- FIZUA: (ona, yende fina: persona buena, muy formal). Mutiko *fizua* eta ona. Mutil *fizua* eta maitagarria.
- FRANKO: (frango: bastante). Besta *franko* gure herrian. *Franko* poliki kolpatue. Sosa *franko*.
- FRINKETU: (oina lurrean non jarri: pisar en el suelo). Kasu non *frinketze*-izun zangoa. Leku txarrean *frinketu* nuen zengoa. Kontuz non *frinketzen* duzun oina.
- FELDERA: (*molde-gabe, baldar: desmanado*). Zein *feldera* zaren. Hau mutiko *feldera*.
- FURRINDA: (aserre-hizi: furia, furor). Anbateko *furrinda* dugu bazter hoietan. *Furrinda* ederra.
- FUNTSE, FUNTSA: (funtsa, fundamentu: fundamento). *Funtse* guti hemen. *Funtsik* gabeko gizona.
- FUNTSEZKO: (yende formal, zuzena: persona formal). *Funtsezko* gizona dugu Pello Mari. *Funtsezko* arrazoñak.
- FUNTSEAN: (erabat: en resumen). *Funtsean* zer egin dugu aurtan? *Funtsean* deus ez.
- FUTRE: (putre: buitre). *Futre* aunitz erroitz hoietan. *Futreak* behar dire.
- FITSIK: (ezer ez: nada). Eztugu *fitsik* in. Hemen ezta *fitsik*. Ez dugu *fitsik* egin.
- FRANS-AIZIA: (Frantzi aldetik datorren haizea. Viento que viene de Francia). *Frans* aizia zein hotza den. *Frans* aiziak abarriketzen gaitu.

FALFARA: (traketsa, panparroi: informal). Kasu gizon *falfara* horrekin. Zu ere aski *falfara* zara.

—G—

GALBINE: (ezkillaren mihia: badajo). Ezkil horrek *galbine* hautsie du. Gareak *galbine* falta du.

GALAZI: (galdu arazi: hacer perder). Etorri gara zuri lana *galaztera*. Denbora *galazi*.

GAITZIRU: (lau kantoneko negurria: cuartal). Erosi dut *gaitziru* bat banabar. *Gaitziru* batekin aski dut.

GAITZES, GAITSETSA, GAITZETSA: (gaitzets: aborrecer). Bei horrek *gaitzets* du bere umea. Gaitsetsa.

GALDIN: (galde egin, galdetu: preguntar). *Galdin* zion. Zer *galdin* datzu? *Galdiozu* zerbait. Galdetu zion. Zer galdetu dizu? Galdetu iozu zerbait.

GALDEMODU: (galdemodu: una pregunta). Galdera. *Galdemodu* bat in behar datzut. Zer *galdemodu*? Galdera bat egin behar dizut.

GALDURRU: (Gallur: tallo de la flor del maíz). Arto hoiek *galdurru* ederrakin daude. *Galdurru* guzie yana.

GALALDI BET: (galtzeko arrixkua edo: la ocasión en que se pierde una cosa). Erosiko dut, *galaldi batendako* izain dut. GALALDI BET. Erosiko dut, *galaldi* batendako izango dut.

GALGA: (gurdiaren galga: gramil). Orgaren *galga* ondatue dago.

GAN, GUAN, GOAN: (joan: ir). *Gan* zaite hemendik. Etxera *gan* zen. *Guan* zen. *Goan* zen.

GANGARABILE: (Gongoila: ganglio). Gure mutikoa *gangarabilekin* daukegu. *Gangarabilek* gaixtuak.

GANTZUTU: (ihurtzi: untar). Urinekin ongi *gantzutu*.

GANTZA: (koipe, urin, gantz: manteca, grasa). Zerri gizenak *gantza* franko. *Gantza* aunitz.

GANTXIGOR: (gantzar, txantxigor: cimarrón). *Gantxigor* opillek zein goxuak diren. *Gantxigorrak*.

GALTZERDIMOTZ: (Galtzerdi haundiak ardi ileakin eginak: polainas de lana). Gure artzañak *galtzerdimotz* ederrak itentu. Gure artzainak *galtzerdimotz* ederrak egiten ditu.

GANBELA: (aska: pesebre). *Ganbela* berrie in dugu. *Ganbela* berrie eta ongi ine. *Ganbela* berria egin dugu. *Ganbela* berria eta ongi egin.

GALEA, GATALEA: (eramalea: llevador, el que lleva). Nere osaba kontrabandoan ibili zelaik mando *galea* zen.

GAN DUT: (eramán dut: he llevado). *Gan dut* astoa ferratzera. *Gan dut* nere sosa Bankora.

GANGO DUT: (joan gogo dut: tengo intención de ir). *Gango dut* Iruñera. *Gango* nuen ta enitzen gan. Joan gogo dut Iruñera. Joan gogo nuen eta ez nintzan joan.

GARAGARTZAROA: (garagarrilla, ekaina: junio). *Garagartzaroa* maite dut, eguna luze eta gaua labur.

GARE. GOARE. GOALE: (zintzarri: cencerro) Yoare. *Gareakin* ibiltzen dire gure behorrak. *Gare* haundiak.

GAREGILE: (Yoare egile: cencerrero). Nik badut osaba bat *garegile*. Gartzaingo *garegilea*.

- GARGERERO, GARGOITIK: (onezkero: desde ahora). *Gargero* torri izein de. *Gargoitik* hemen dago. *Gargero* etorri izanen da.
- GARIZIME, GARIZUMA: (Garizima: cuaresma). *Garizime* aizia hotza da. *Garizime* luzea da.
- GARRATOA, GARROTOA: (auzolana bezala: ayuda al vecino). Herriak *garrotoan* ekarri du eskolako egurre. *Garratoa*.
- GARDINGE, GARTINGE: (kardanga: rancio). Txinger *gardinge* txarra da. *Gardingetu* zaiku zingerra. Urdai *gardinga* txarra da. *Gardingatu* zaigu urdaia.
- GARRAIO, GARRAIATU: (Garraio: acarreo). Egur *garraian* ibiliak gara. *Garraiatu* dugu.
- GASNA: (gazta: queso). *Gasna* onak Etxeberriko bordan. *Gasna* zarrak inder haundie. *Gasna* zaharrak indar haundia.
- GASNOLA: (gasnak ezartzeko ola: tabla donde se colocan los quesos). *Gasnolan* patuitut gasnak. *Gasnolan* paratu ditut gasnak.
- GATZURE, GAZURE: (gatzure, gazur: suero). Atzo *gazurez* ase ginen. *Gazure* gustetzen zait.
- GATALEA, GALEA: (eramalea: el que lleva). Badugu *gatalea*. Gure *gatalea* Martintxo da.
- GATEAR: (Joatekotan eta abiatu bainan ez joan: a punto de ir). *Gatear* in ginen eta azkenean ez ginen batre gan. *Gatear* egin ginuen eta azkenean ez ginen joan.
- GATEKOTAN, GOATEKOTAN: (Joatekotan: que pensaba ir). Egon nintzen *gatekotan*. Beti *gatekotan* ta beñere ez gaten. Egon nintzan *joatekotan*. Beti *joatekotan* ta beñere ez joaten.
- GATZAGIE: (Gatzagia: cuajo). Non utzi dugu *gatzagie*? *Gatzagie* hemen dago.
- GATZUNTZI: (gatzaren ontzia: salero). *Gatzuntzie* betea dago. *Gatzuntzi* polite dugu.
- GAZTANERI (gaztainadi: castañal). *Gaztañeri* hortan bildu ditugu gaztañak.
- GAZTANBERA: (mamia: cuajada). Gaur dugu *gazanbera* yatea. *Gazanbera* gogotik yaten dut.
- GAZTELAIZE: (ego-oxezki edo ego-sartalde haizea: viento suroeste). *Gaztelazeak* maten dio. *Gaztelaze* hunekin urie. *Gaztelazeak* ematen dio. *Gaztelaze* honekin euria.
- GAZTIETU, GAZTIGETU: (jakin-erazi: avisar). Gure berri ona *gaztietu* osabari. *Gaztietu* diogu.
- GERNU, GERNUE: (pixa: orina). *Gernu* zikine eritasunaren seinale. *Gernue* neketan.
- GERNU-DEBEKUE: (pixik ezin egin: próstata). *Gernu-debekuek* atakatzen du gizona. *Gernu-debekue*.
- GERREN: (kerren, burdintzi: asador, varilla para asar). Zingerra *gerrenian* zein onaden. *Gerren* ederra dugu.
- GERRONTZE, GERRAUNTZE: (gerria: riñones, cintura). *Gerrontzea* loditu zaitu. A zer *gerrauntze* lodie.
- GESALA: (gesala: liquido de la carne). Aragi puske horren *gesala* haundie da.
- GIBELALDE: (atzeko alde: la parte de atrás). Zer duzu *gibelaldean*? Etxearen *gibelalde* hortan dago.
- GIBELATU, GIBELDU: (atzeratu: atrasar). Erleju hunek *gibelatzen* du. *Gibeldu* iten da. *Gibelatu*. Ordulari honek atzeratzen du. Atzeratu egiten da.
- GIBELAT, GIBELERA: (atzera: atrás, tras). Etzazule *gibelat* in. Gan zaitte *gibelera*.
- GIBELEAN: (atzean, baita ere giblean: detrás, también en el hígado). *Giblean* dago. *Giblean* gelditu zen. *Giblean* min du.

- GIBELKA: (atzeraka: para atrás, reculando). *Gibelka* ez, zu segi aitzinet. Zu *gibelka* ai zara. Atzeraka ez, zu segi aurrera. Zu atzeraka ari zara.
- GILTXAURRE, GILTXAUR: (intxaurra: nuez). Gure etxeko *giltxaurrek* zein onak diren. *Giltxaur* onak.
- GILTXAURDI: (intxausti, intxaurdi: nogeral). Elizondon bada leku bat *Giltxaurdi* deitzen diotena.
- GILTXURRINE: (gilzurrin: riñón). *Giltxurrinek* arras ondatuek dauzke.
- GIRBIÑE: (alde-azpi: reverso). Ohial hunen *girbiñe* hau da. Hau *girbiñe* eta hau aurkie.
- GIBELURDIN: (oindo, onyo, ziza mota bat: clase de hongo). Bildu ditut bi onyo beltz eta lau *gibelurdin*.
- GIRGILLIERIE: (bitxikeriak: adornos extravagantes del vestido). Hainbertze *girgilleri* zertako? Hau *girgillerie*.
- GIZASEME: (gizonezkoa: hombre). *Gizaseme* ederra nere alabaren senarra.
- GIZONKETARI: (neska, gizonak maite dituena: mujer que le gustan los hombres). Gure hauzoko neska hau *gizonketarie* da. *Gizonketarie* bai.
- GIZELUR: (Lur negurria, Baztanen erabiltzen dena: peonada). Nere landak baditu zortzi *gizelur*. *Gizelurrak* 374 m².
- GOATZE, GOATZEA: (ohea: cama). Neguan *goatzea* zein goxoa den. Afaldu eta *goatzera*.
- GOATZESTALKI: (ohe ganeko estalkia: sobrecama). *Goatzestalki* ederra dugu. *Goatzestalkie*.
- GOAKI NAIZ: (banoa, banijua: me voy). Oraintxen *goaki naiz*. *Goaki naiz* etxera.
- GOIBEL, GOIBELDU: (odei: nube). *Goibel* dago. *Goibeldu du*. Badire *goibelak*.
- GORGAIN: (zaburu, kulunka: columpio). *Gorgain* bat erosi dugu. Haurrendako *gorgoña*.
- GORGONETAN: (kulunkaka: columpiándose). Gure haur hoiek *gorgoñetan* dabilte. *Gorgoñetan*.
- GOITI: (gora: arriba). *Zazi goitire*. *Goitien* dago. Zu beti *goiti*. *Goiti* orma. Zoaz gora. Goian dago. Zu beti gora. Goien jela.
- GOITIGALE: (goragale: ganas de vomitar). *Goitigaleakin* nago. *Goitigale* izigerrie.
- GOITIKE: (goraka, goitika: vomitando). Gure haurre *goitike* aizena da. Egun guzien *goitike*. Gure haurra *goitika* ari izana da.
- GORAPEN: (ilgora: creciente). Etzi *gorapen*. Mutil luzea, *gorapenean* sortu izein de. Mutil luzea, ilgoran sortua izango da.
- GORAINZI: (eskumuñak: recuerdos). *Goraintziek* osabari. Baztan aldetik milaka *goraintzi*.
- GOSALITZINE: (gosaldu aurrean: antes de almorzar). *Gosalaitzinean* aurpeia garbitu. *Gosalaitzin* beti gose.
- GORKI: (oso, arras: txit. muy). *Gorki* polite da. *Gorki* ongi dago.
- GURI, GURIE: (bigun, baita ere gurin: blando: también mantequilla). Zein *guri* dagon goatze hau. Etxean iten dugu *gurie*. Zein bigun dagon ohe hau. Etxean egiten dugu gurina.
- GUTIZIA, GUTIZIE: (gogoa: codicia). Badauket bada gauza horren *gutizia*. Anbateko *gutizie*.
- GOITIAR, GAINDAR: (mendian bizi dena: el que vive en caserío en el monte). Gaur *goitiar* aunitz herrian. *Gaindarrak* etorri dire.
- GOARRAPIA: (tellatu azpian: entre la pared y el tejado). *Goarrapian* altxatu nuen.
- GAINDEIA: (sabaian beste sorallu bat tellatu ondoan: un piso del desván). *Gaindeian* baitugu hainbertze gauza.

- GANGABILE: (baiarte, anda: camilla, parihuela). *Gangabilen* ekarri ginuen ongarrrie. *Gangabile* beti eskuhar.
- GOIBERRA: (zerua goibel itsusiekin: cielo nublado y muy feo). *Goiberra* eta isusi, erauntsi gaixto bat inen du. *Goiberra* ilune.
- GAZAITE, GATZAITE: (Aitabitxi, aitaponteko: padrino). Patxiko nere *gazaite* da. Maite dut nere *gazaite*.
- GALDUR-AGA: (gaztain kaskoa usteko aga llaburre: palo para vaciar castaño). *Galdur-aga* behar izaten dugu gaztain kaskoa ongi usteko.
- GARRAIARIEK: (Hila eramaten dutenak: los que llevan el difunto). *Garraiariek* etorri dire. *Garraiariek* auzoko lagunak dire.
- GIBELONDOA: (Lan haundia egin duena: cuando uno hace un arranque fuerte). Gaurko eskure gizon hunek *gibelondo* ederra yo du.
- GOITIXAGOTTO: (pixka pixka bat gorago: un poquitin más arriba). Goazen goitixagotto. Borda zarra *goitixagotto* dago.

-I-

- IBILKARI: (ibiltzale: andarín). Gazte hau *ibilkari* ona da. Ni ere *ibilkarie* naiz.
- IDEZARRI, IRIZARRI, IRAZARRI: (esnatu: despertar). *Idezarri* da gure haurre. Denak *idezarri* dire.
- IDIKO: (idiako, zezengai: novillo). *Idiko* ederra dugu etxean: *Idiko* horrek sosak balio du.
- IDOR: (legor: seco). Lurre *idor* dago. *Idortu* dire bazterrak.
- IDORTEA: (legortea: sequía). *Idorteak* ondatu ditu bazterrak. *Idorte* haundie.
- IDORRA: (hitz gutikoa eta betillun: persona antipática o algo así). Zein *idorra* den gizon hori. Yende *idorra* gure barride hoiek.
- IDURI: (irudi: parecer). *Iduri* du mozkorra dagola. *Iduritzen* zait. *Iduritu* zait.
- IDURIE: (ikatz xehea: carbón menudo). *Idurie* ezta iketz ona. Ikatzaren ordez *idurie*.
- IGEZKIE: (irazki, iragazki: colador). *Igezkie* behar dugu. Hemen dago *igezkie*.
- IGEN, IGAN: (igo: subir). *Igen* da tellaturaño. *Igen* zaite goitire. *Igen* da.
- IGEL, IEL: (igel: celo de la yegua). Gure behorra *igel* dago. Behorra *iel*.
- IGITU: (mugitu: mover). Belarrak *igitu*. *Igitu* ongi gero! *Igitu* ditugu.
- IGORRI: (biali, bidali: mandar). *Igorri* dugu zure etxera. Zure gauzak oñik *igortzeakoak*. *Igorri!* Zure gauzak oraindik *igortzeakoak*.
- IKERERIE: (lur ikara: temblor de tierra). Bartatsean *ikererie* izan dugu. *Ikereriekin* izitu gara.
- ILERGIBETE: (illargi betea: luna llena). Gaur *ilergibete*. *Ilergibeteain* ondotik berapen. Illargi betearen ondotik ilbera.
- ILERGIBERRI: (illargi berria: luna nueva). Etzi *ilergiberri*. Ondotik gorapen.
- ILER BIRIBILE: (illar, illar-berde: guisante). *Iler-biribile* erin dugu. *Iler-biribile* etzaigu sortu.
- ILINTXE: (ikatzza ongi egosi gabea: carbón mal cocido). *Ilintxe* iketz txarra da. *Ilintxe* eztu iñork nai.
- ILOA: (illoba: sobrino). Nere *iloa*. arras abile da. *Iloak* baitut pileka.
- ILOBITSIE, ILOBITSI: (billoba: nieto). *Ilobitsi* aunitz gure aitetxik. *Ilobitsiek* maite ditu.
- ILLORTU, ILORTU: (umea galdu: abortar). Beia *ilortu* da. Behorra ere *illortu*. Biek *ilortu*.

- ILORRA: (umea galdu duena: que ha abortado). Bei *ilorra* kendu behar dugu. Bei *ilorra* da.
- IL-URREN, HIL-URREN: (hil zorian: a punto de morir). *Il-urren* dago. Osaba *hil-urren* dago.
- ILUN-EZKILE: (ilunabarreko ezkila: toque de campana al oscurecer). *Ilun-ezkilek* yo du. *Ilun-ezkileko* denak etxera.
- ILUPE: (fundamentu gabea: persona sin fundamento). Hau yende *ilupe!* Mugi zaitte, zein *ilupe* zaren.
- INGURUKERIE: (zirimola, sorgin-aize: remolino de viento). *Ingurukeriek* iretze meta guziek gan zazkun. *Ingurukeriak* iretze meta guziak eraman zizkigun.
- INGUME: (amets txarra, amesgaizto: pesadilla). Gure aita zenak *ingume* gaixtuak izaten zituen.
- INGUME: (ameskeria, txakur-amets: fantasma en forma de gato y muerde al que está dormido). *Ingume* atsikiekin irizarri naiz. *Ingumeri* beldur. *Ingume* ozkadurakin esnatu naiz.
- INGURUKO-MINE: (ertitz, beazko: panadizo). *Inguruko mine* gaixtua da. *Inguruko mine* sendatu zait.
- INTZILERIE: (eiztaria, ihizilaria: cazador). Urriko ilebetean *intzileriek* espantu franko.
- INGRISTIEK: (keñuak: mimica). Gure mutikoak zein ongi itentuen osabain *ingristiek*. Gure mutikoak zein ongi egiten dituen osabaren *ingristiek*.
- IZILERIE, IZILARIE: (eiztaria: cazador). Gaur Belaten baziren ehun *izilari*. *Izilari* aunitz.
- IÑARROSI: (astindu: sacudir). *Iñarrosi ongi zaku zikin hori*. *Bazterrak* *iñarrosi* ditugu.
- IÑAUTE: (iñauteriak: carnaval). *Iñautetan* sekuleko bestak iten tugu. Aurten *iñaute* ederrak. *Iñauterietan* sekulako festak egiten ditugu.
- IÑAURKIE: (iñaurkin: cama del ganado). Iretzea *iñaurki* ona da. Badugu *iñaurkie* pileka.
- IÑAUS: (irausi: celo de la marrana). Urdama *iñaus*, eta horren *iñausaldien* kasu.
- IÑE: (iñe: junco). Mendi zoko hoietan *iñe* auserki. *Iñe* dagon tokien bada ura.
- IÑERA: (ainara, enara: golondrina). Torri dire *iñerak*. *Iñerak* egaztin onak dire. Etorri dira ainarak. Ainarak egazti onak dira.
- IÑERRA. INARRA: (igarra: seco, sin grasa). Hunek eztu urinik dena *iñerra* da. *Iñarra* gantzik gabea.
- IÑERTU, INARTU: (igartu: secarse). Lore hoiek *iñertu* dire. Sagarrondo hau ere *iñertue*.
- IÑERIKEN, INERIKE: (igerikan: nadando). *Iñeriken* atra zen putzutik. Ongi daki *iñeriken*.
- IÑEZTURE: (tximista: rayo que no cae a tierra). *Iñeztureka* ai du. *Iñeztureka* eta ortoska.. Tximistaka ari du. Tximistaka eta trumoika.
- IPERRA, IPARRA: (iparra: norte). *Iper* aizia hotza da. *Iperretik* maten dio.
- IPER-LANO, IPER-LAÑO: (ipar aldeko lañoa: niebla de viento norte). *Iper-lanoak* sartu dire. *Iper-lañoa* txarra da mendian.
- IRETZE: (garoa: helecho). *Iretze* ederrak gure mendietan. *Iretzeak* lana mateute. Garo ederrak gure mendietan. *Iretzeak* lanak ematen dute.
- IRELEKU: (iretze leku, garo leku: helechal). *Ireleku* ona dugu. Gure *irelekuen* badi-ra haritzak.
- IREZELAI: (garo zelai, iratze leku: helechal). Baztanen *irezelai* ederrak. Banaie *irezelaire*. Banao *irezelaire*.

- IRETZE-META: (garo meta: montón de helecho). *Iretze meta* ederra gure etxe ondoan. *Iretze meta* aunitz.
- IRETSI: (irentsi, irentzi: tragar). *Iretsi* nuen hezur bat. Ez dut *iresten* ahal.
- IRIKIN, IRIKITEN, IRIKINE: (irakin: hervir). *Irikin* du esneak. Esnea *irikiten*. Esnea *irikine*.
- IRINDEIA: (irindegia: lugar donde se amasa la harina). Ama *irindeian* dago. *Irindei* ederra dugu.
- IRIZARRI, IRAZARRI, IDEZARRI: (esnatu: despertar). Aitetxi aixtion *irizarri* da. Haurrek ere *irizarri* dire.
- IROSKITUE: (gehiegi irakinez zopak: de tanto hervir hecho una pasta). Hainbertze irikinez zopak *iroskituek*. *Iroskitu* zaizkigu.
- IROSKA, ITOSKA: (iresle: tragón, glotón que come a punto de ahogarse). *Iroska* yana du dena. *Iroska* yana ito-urren.
- IRUZKI, IDUZKI: (eguzki: sol). *Iruzki* goxoa dugu. *Iduzki* denean itzala goxo.
- IRUZKIAIZE: (Eguzki haize: Viento del este). *Iruzkiaize* hunek urie karko du. Eguzki haize honek euria ekarriko du.
- IRUZKIPEDIA: (eguzkiaren menpean dagona, eguzkialde: soleado). Gure etxea *iruzkipeian* dago. Gure lurrak *iruzkipeian*.
- IRRI: (parra: risa). *Irri* ederrak in gintuen. Zu beti *irriz*. Ez *irrik* in. *Irri* ederrak egin genituen. Ez *irrik* egin.
- IRRI-MURRITZE: (irri-par: sonrisa). *Irrimurriz* bat eginik gan zitzaikun.
- IRRINGERRIE, IRINGARRIE: (parragarria: que hace reir). *Irringarrie* zaude zapel haundik horrek. *Irringerrie*.
- IRRI-SOLAS, IRRISOLAS: (hitz-gozo, hitz-bitxi: chistes). *Irrisolasetan* pasa ginuen atsalde guzie. *Irrisolas*. *Irrisolasetan* pasa ginuen arratsalde guzia.
- IRRIZU, IRRIZUE: (parra aisa egiten duena: dado a la risa). Hau neska *irrizue*, beti *irriz*. Denak *irrizuek* zate. Denak *irrizuek* zarete.
- IRRISTETU: (txirrist egin, lerratu: resbalar). *Irristetu* eta erori nintzen. Etzaitela *irristetu*.
- IRRISTERIE: (txirrist aisa egiten den tokia: sitio resbaladizo). Hau *irristerie*, zutik ezin egon. *Irristeri* haundie.
- IRRISTEKORRA: (txirrist eginkorra: sitio resbaladizo). Kasuman leku hau arras *irristekorra* da.
- ISETSA: (isatsa: escoba). Zoko hoiek *isetsakin* garbitu. *Isets* berrie erosi dut.
- ITALEA: (egilea: el que hace). Nere osaba arrastelu *italea* da. da. *Italea* non dago?
- ITIA, EITIA: (antza: parecido). Horrek badu bere aitain *itia*. Osabain *itia* ere. Horrek badu bere aitaren antza. Osabaren antza ere.
- ITEXURE, ITEZURE: (ituxura: gotera). Etxe zarrak *itexure* franko. *Itezure* aunitz.
- ITOSKA (IROSKA): (iresle, dena batean jan: tragón, comer sin respirar). *Itoska* yan zuen, ito-urren. *Itoska* atsik hartu gabe. *Itoska* jan zuen ito-zorian. *Itoska* arnasik hartu gabe.
- ITO-URREN: (ito-zorian: a punto de ahogarse). *Ito-urren* aurkitu ginuen. Hezur bat iretsi eta *ito-urren*.
- ITZEA: (iltzea: clavo). *Itze* bat sartu dut. *Itzetu* ongi atea. *Itzea* sartu dut.
- ITZ-DEBEKUE, HITZ DEBEKUE (hitz DEBEKUE (hitz tartamudo). Neska polita bainan *hitz-debeku* horrek ondatzen du.
- ITZILIPURDI: (eroriko haundi bat: volatin). Ipurdiz-gora ere bai. Anbateko *itzilipurdie* in zuen. Dena *itzilipurdiketu* dugu.
- ITZUNTZI HITZUNTZI: (berritsu: parlanchin). Zein *itzuntzie* zaren. Hau neskatiko *hitzuntzi*.

- IXKILINE:** (iskilinba: alfiler). *Ixkilinekin* ziztetu nion. *Izkilin* zorrotza. *Ixkiline*.
IXTU, HISTU, ISTU: (kolorez aldatu edo ilundu: borrarre). Ez da sekulan ene gogotik *histuko* zure itxura. *Histu* da.
IXTEKOLOKA: (istarkloka: a horcajadas). *Ixtekoloka* gelditu zen. Hau *ixtekoloka* dago.
IZERDI-URETAN: (izerdi-patsetan: sudando mucho). *Izerdi-uretan* ginauden. Egun guzian *izerdi-uretan*.
IZIKORRA: (izukor, aisa izutzen dana: asustadizo). Hau gizon *izikorra!* Mutiko gazte hau arras *izikorra* da.
IZITU: (izutu: amedrentar). *Etzaitela izitu*. Gure haurra *izitzen* da. *Izitu* zara.
IZIALDURE: (izualdia: susto). Anbateko *izialdure* hartu nuen. *Izialdure* sartu zitzaizten.
IZIALDI: (izualdi: susto). Hartu nuen *izialdiakin* eritu nintzen. Anbateko *izialdie*.
IZPIKUE: (ernea, abilla: muy listo). Hau neskatiko *izpikue!* Yende *izpikue* dugu hemen.
IZOKINE, IZOKINA: (izokia: salmón). Bidasoko ugaldean badira *izokinek*. *Izokin* aunitz Bidasoan.
IZUA, IZOA: (izeba: tía). Nere *izua* erixko dago. *Izoa* Fantxike bizkor dabile. *Izoa* ona da. Nere izeba gaiso dago. Izeba Pantxike bizkor dabil.
IZILARIE, IZILERIE: (eiztaria: cazador). Gaur Belaten baziren ehun *izilari*. Nere aita *izilarie* da.
ILOA, ILOA (billoba: nieto, también sobrino y sobrina). *Iloak* maite du amatxi. *Illoa* Almandozera goana.
ILOBA TTIPI, ILOBA TTIPI: (Illoba-txiki: sobrino-nieto). Nere *ilobatipia* zein ona den. *Iloba ttipi* aunitz ditut.
IRALKIA: (iretze ebakitzeko tresna, iratzea garoa da: herramienta para cortar helecho). Gure aitetxik *iralkiakin* ebakitzen zuen iretzea. *Iralkia* Sunbillan hartua.
IZEKUNDE (GIZEKUNDE): (Iñaute aitzineko ortzegun bat: jueves de septuagésima). *Izekunde* egunean gizonak besta egiten omen zuten. *Gizekunde* ere erraten da. *Gizekunde* eta *Izekunde*.
IRRINAZI, IRRINAZTEN: (parra eginarazi, irri eginarazi, eginarazten: hacer reír). Nola *irrinazten* duen yendea. Yendea *irrinazi* pailasoen lana.
IZTI ZORRIE: (izti zorria: golondrino que sale en la ingle). *izti zorrie* atra zait. Zein gaixtua den *izti zorrie*.
IRRILDE: (Irrilde: Camino muy en cuesta para tirar la leña hasta la carretera). *Irrilde* hortatik botatzen dugu egurre bide zabaleraño.
ILUN EZKILLE: (iluntzean jotzen den danda: toque de campana al oscurecer). *Ilun ezkille* yotzen dutelaik denak etxera.
IZKIRRITTUA: (zartadura: esguince). Zangoa *izkirritua* daukat. *Izkirritua*. Sunbillan hartua).

-JY-

- JA!** (ezer ez dela: que no es nada, que no hay nada). Zu *Ja* ez zara. Han etzen *Ja* ere. Eztugu *Ja* in.
YABILDU: (jabetu: adueñarse). Gure gauzetaz *yabildu* da. Gure etxeaz ere *yabildu*.
YANIZA, YANIZE: (jateko gogo handia: apetito voraz). Mutiko hoién *yaniza!* Ezin ase, hau *yaniza!*
YAKITATE: (jakinduria: sabiduría, que sabe mucho). Gure apezak badu *yakitate*. *Yakitate* aundiko yauna.
YANLEKU: (jantokia: comedor). Ostatu hortan *yanleku* ederra. *Yanleku* berrie da.

- YARRAIKI: (jarraitu: seguir). *Yarraiki* geren bidetik. *Yarraiki* horri. Ezin *yarrai-kiz*.
- YARRAIKIE: (beti jarraitzen duena atsitu gabe: que sigue siempre sin descanso). Gizon *yarraikie*. Lanean aspertu gabe mutil *yarraikie* Josetxo.
- YARRALKIE: (esertoki: sitio para sentarse, banco). *Yarraiki* zabalak gure Herriko Etxean. *Yarralki* onak dire.
- YAUNA, YAUNE: (jauna: señor). Beti badire *Jaunaren Yaunak*. Bai *yauna* bai. Gure *Jaune*.
- YAUNTZI: (jantzi: vestido). *Yauntzi* berriekin, zein ongi. *Yauntzi* zarrak bota.
- YAUTSI: (jetsi: bajar). *Yautsi* zaite hortik. *Yautsiko* gara. *Yautsi* ziren.
- YAUZI (jauzte: salto). *Yauzi* ederra egin zuen. Zu beti *yauzike*. *Zazpi yauzi* (dantza bat).
- YAUREGI: (jauregi: palacio). *Yauregi* ederrak gure eskualdean. *Yauregia* etxearen izena.
- YAZ: (igaz, ihaz, iaz: el año pasado). *Yaz* gan ginen. *Yazko* bestak onak ziren. *Yaz* gaizki aurten ongi.
- YASAN: (jasan: soportar). Ainbertze neke *ysanak*. Nekeak *ysan*. *Yasan* ditugu.
- YASANGARRI, YASANKORRA: (jasangarri: soportable). Aurtengo negue *ysan-garrie* izan da. *Yasankorra* eta ona.
- YAKITUZ: (gehiegi gastatu gabe, kontuz: gastando poco a poco). *Yakituz* sobera gastatu *gabe*. *Yakituz* *yakituz* behar dugu.
- YAUS, YAUSERE (DEUS): (ezer, ezerrez: nada). Hau *yaus* ezta. Ezta *yausere* ikusten. Ez zatan *yaus* erran.
- YENDAKI: (ahaide: pariente). Zu nere *yendakie* zara. Hemen baitugu ainbertze *yendaki*.
- YENDEA: (jendea: gente). *Yende* aunitz herriko bestetan. *Yendea* pileka ferietan.
- YENDEREN YENDE: (ahaide bezala: contrapariante). Hoiiek nere *yenderen yende*.
- YELOSKOR: (jeloskor: celoso). Nere senarra arront *yeloskorra* da. *Yeloskor*.
- YIPONA: (txamarra: chaqueta). *Yipon* berrie erosi dut. Hemen nere *yipona*.
- YORIE: (iraunkorra: duradero). Egur *yorie* dugu. Zein *yorie* den. Belar pille yori dago.
- YORITU: (iraunazi: hacerle durar). Esnea ur pixka bat emanta *yoritzen* da. *Yoritu* egiten da.
- YORRA, YORRATU: (jorra, jorratu: escardar). *Yorra* bat arbi bat, *bi yorra* bi arbi. Ongi *yorratu*.
- YORRAIA: (aitzur txikia: azada pequeñita para escardar). Porruek *yorraia*kin eta tipulek ere *yorraia*kin yorratu.
- YOSTAGURE: (jostatzeko gogo: ganas de jugar). Gure mutiko hoién *yostagure!* Gaur denak *yostagure*.
- YOSTUNE: (jostuna: costurera). Gure izua *yostune* da. *Yostunek* langileak dire.
- YOSTAKIN, YOSTAKINE (jostatzale: que le gusta jugar, divertirse). Zu beti *yostakin*. Neskatico hau *yostakine* da.
- YOSTETA: (josteta: juego diversión). *Yosteta maite* dut. Hemen bada non *yosta* beti yostetan.
- YOSTORRATZA: (josteko orratza: aguja de coser). *Yostorratza* ona duzu. *Yostorratz* horrekin lan ona.
- YAKA, YAKADUNE: (soñekoa: vestido, chaqueta). Yaun haundia: Señor. Pazazu *yaka*. *Yakadunek* yaun aundiak dire. Jar zazu *yaka*.
- YANOSOA, YANIZE: (yateko gogo: ematen duena: cosa apetitosa). Haragi hau *yanize* dago. *Yanosoa* dago.

-K-

- KABILLE, KABILE: (kabilla: clavija del eje de la rueda). *Kabile* autsi zaiku. *Kabile* ondatue dago.
- KAFA, KAFATU, KAFKA: (atzaparkatu: escarbar, escarbo). Behorra *kafka* eta nola *kafatu* duen. Hemen behorrain *kafa*.
- KAIERO: (beti galtzen, beti zanpatua: siempre perdedor). Gu beti *kaiero*. Orai ere gu *kaiero*.
- KAKA-GIZON: (gizon exkaxa, ergela: hombre despreciable). Zu *kaka-gizon* bat zara. Ago xilik arraio *kaka-gizon!*
- KAKILE: (kakalia: ganas de evacuar). *Kakileak* nago. Arront *kakiletue*. Zu beti *kakile*.
- KAKUNTZI: (kakatzu: cagon). Zein *kakuntzie* den haur hori. Arraio *kakuntzi!*
- KALITSE: (garitxa, kalitxa: verruga). Anbateko *kalitse* atra zait. *Kalitse* susie. Anbateko *kalitse* atera zait. *Kalitse* itsusia.
- KALIMURRITZE: (ille motx motxa: pelo muy cortado, rapado). *Kalimurritz* eta bonetik gabe hoztuko zara. *Kalimurritz* zein susi.
- KALAKA: (tresna bat, Landan jartzen dena txoriak iziazteko: aparato). Gure landako *kalakak* ederki iziazten tu xoriek. Anbateko *kalaka*.
- KAIKU, KAIKUTTO: (kaiku, kaiku txikia: cuezo o tazón de madera, cuezo pequeño). *Kaiku* egile ona Erratzun. *Kaiku* bat gaztanbera. *Kaikutto* bat.
- KALAPITE: (zarata: bulla, "follón"). Atzoko *kalapite* izigerrie izan zen. Anbateko *kalapite*.
- KAKOLA: (belarra lotzeko tresna: un aparato para atar fajos de hierba). Belarra *kakoletan* eta soinke sabaire. *Kakola* ederrak ditugu.
- KALOSTRA: (kalostira: balaustrada). *Kalostira* horrekin segur gara. *Kalostira* berrie dugu.
- KAFIE: (kabia, kabiya: nido). Kardelinak hortxe du *kafie*. Arrano *kafiek* erroitz hoietan.
- KAMANTZA: (artzai ohea: cama de pastor). Gure artzañak *kamantza* ederra du. *Kamantza* hortan lo.
- KAMUSTU: (puska kendu: quitar pedazo, desafilat). Aizkora *kamustu* zaiku. Aitzur *kamutse*. *Kamustu* dugu zorra.
- KAMUTSE: (kamutsa: desafilado). Zein *kamutse* den nabal hori. Arras *kamutse*, zorroztu behar da.
- KAKAMARRO: (kakalardo: escarabajo). *Kakamarro* bat ikusi dut. Hor badire hainbertze *kakamarro*.
- KAKA-URRIN, KAKURRIN: (kaka usaia: olor a mierda). Puf! Hau *kaka urrine!* Hemen bada *kakurrin* haundie.
- KARRAKAILDUE: (ondatua, zahartua: persona estropeada, envejecida). Gure gizona arront *karrakaildue* dago. *Karrakail* dabile.
- KAMAMILE: (kamamilla: manzanilla). *Kamamile* arras ona da. Saioako *kamamile* hoberena.
- KANABITE: (aiztoa: cuchillo). *Kanabite* hau zein zorrotza den. *Kanabite* ona da.
- KANTTOINKE: (kantonka: de canto). *Kanttoinke* gelditu zen. Denak *kanttoinke* daude.
- KARAKA, KARAKAKA: (karaka: cacareo). Hau ollo *karaka!* Denak *karakaka*, hau *kalapite!*
- KARAKARI: (ollo karakaria: cacareador). Ollo *karakari* hori hil behar dugu. *Karakariek* direla gure olloak.

- KARRAKA: (tresna bat: es un aparato que hace ruido). Aste Sainduaren Donabere-tan yotzen den tresna, *karraka* deitzen da.
- KARTOLA: (asta-saski: asientos que se colocan sobre las caballerías). Gure abreak *kartola* berrie du.
- KARRAKATU: (karraskatu: raspar). *Karrakatu* ongi sorallu hori.
- KARRIKE, KARRIKA: (kalea: calle). Gure herriko *karrikek* garbiek dire. *Karrike* luzea.
- KASKABILE: (koskabilo: cascabel). *Kaskabilez* betea dago. *Kaskabil* ederrak.
- KASKALLU: (arkosko: cascajo). Bide hortan *kaskallu* aunitz bota dute.
- KASKOA: (gallurra: cima). Saioako *kaskoan* bada elurre. Auzako *kaskoa* ederki ageri da.
- KASU: (kontu: cuidado). *Kasu* horrekin! *Kasu* minik hartu gabe.
- KARIO: (garesti: caro). *Urrea kario* dago. Bazkari *karioa* eta guti yan.
- KARIOTU: (garestitu: encarecer). *Urrea kariotu* da. Gauza guziak *kariotzen* eta beti goiti.
- KAPRESTU: (mandoari jartzen zaiona: lo que llevan las caballerías). Abre horrek *kaprestu* ederra dauke. *Kaprestu* berrie.
- KAPARRA: (uli gaixtua: una especie de insecto). Garrapata. Lotu zitzaion *kaparra* bezala. *Kaparra* gaixtua da.
- KALERIE: (balkoi luzea: balcón largo, galería). Gure amatxi *kalerien* egoten da. *Kalerien* iruzki hartzen.
- KAUSITU: (aurkitu: hallar, encontrar). *Kausitu* dugu. Ursuan difuntua Santanan *kausitua*.
- KATTALINGORRI: (kattalingorri: insecto especial). *Kattalingorri* aunitz gure baratzean.
- KATAZKA: (indarka: esfuerzo). *Katazka* ederrak in gintuen. Hemen beti *katazkan*. *Katazka* ederrak egin genituen.
- KATXETA: (tatxet: tachuela). *Katxetakin* itzetu ginuen. *Katxeta* zorrotzak ditugu.
- KARDELINE, KARDELINA: (kardantxilo: jilguero). *Kardelinek* zein ongi kanta-tzen duten. *Kardeline* xori ona.
- KASKI, KASKIEK: (lasto eta belar izpi lodiak idortuak: rastrojos). Baba *kaski* hoiek erre behar dire. Patata *kaskiek* ere bai.
- KATADERA: (jar-leku: silla, asiento). Yarri zaite *kataderan*. *Katadera-dantza* badugu Baztanen.
- KATTALIN-EZURRE: (txorkatill-ezurra: hueso del tobillo). *Kattalin-ezurre* autsi zuen. *Kattalin-ezurre* ongi dut.
- KAPABLE: (gauza, gai: capaz). Etzara hortako *kapable*. Gizon *kapablea* eta aski azkarra.
- KAZKARABARRA, KASKABARRA: (kaskabarra: granizo). A zer *kazkarabar* erauntsie in duen. *Kazkararra* eta aunitz.
- KAKELU-ZOROA: (erdi ergela edo zoroa: medio tonto). Ago xilik arraio *kakelu-zoroa!* *Kakelu-zoro* zikine!
- KAZPELA: (kaxola, lurrontzi: cazuela). *Kazpela* bete dugu. *Kazpel* hortaik yan.
- KERETA, GERETA: (langa bezalakoa: especie de portillo). *Kereta* berrie dugu bei-tiko belaian. *Kereta* haundie da.
- KERIZU: (geriza: resguardo, amparo). Hemen ongi, *kerizuen* goxo goxo. *Kerizu* ona dugu.
- KERTXOLA: (eskorta, sarobe: corral). Sartzizu ardiak *kertxolan*. Ardiak *kertxolan* bildu.

- KERREN: (burdin ziri: asador). Zingerra *kerrean* errea zein ona den. *Kerren* ona dugu.
- KEXU, KEXATU: (kejo: inquieto). Yendea *kexu* dago. Arras *kexatuek* denak.
- KIDERRA: (kirtena: mango). Aitzur *kiderra* autsi zait. Zartaña *kiderretik* beti.
- KILIKETU: (kilikatu: hacer cosquillas). *Kiliketu* ginion ederki. Zu beti *kiliketzen*.
- KILIKE: (kilika: movedizo, cosquilloso). Zein *kilike* zaren. Ortz hau franko *kilike* dauket.
- KILIKORRA: (kilika, kilikor, kili-kilitsu: cosquilloso). Hau neska *kilikorra*. Gure etxean denak *kilikorrak*.
- KILKERRA: (kirkirra: grillo). Belai hortan *kilker* aunitz. *Kilkerrak* kantari.
- KIRETSA: (mingaitz, samin: amargo). Zein *kiretsa* dagon kafea. *Kirets* eta hotza.
- KIME: (kuma, kima: orin). Gure zaldiaren *kime* zein polite den. *Kime* xurie.
- KIMETU: (adarburutu, soildu: podar). Sagarrondoa *kimetu* behar dugu. Eztuzu ongi *kimetu*.
- KIRIKEKA: (kuku, kirikaka: acechando). *Kirikeka* zagon. Nik ere *kiriketu* nuen.
- KIRIKETAN: (josteta bat: juego “a escondites”). Haur hoiek *kiriketan* ai dire: Haur denboran *kiriketan*.
- KISU, KISUA: (kare: cal). *Kisue* ona da. Gure landa *kisutu* dugu. *Kisu* aunitz.
- KISUARRIE: (kararri: piedra caliza). Mendi zoko hortan bada *kisuarrie*. *Kisuarri* ona.
- KISULABE: (karobia: calera, calero). Baztango *kisulabeak* ondatu dire. Gure etxeko *kisulabea*.
- KIRELLA: (ank-ezur: cadera). *Kirella* autsie du. *Kirella* autsie dauket. *Kirella* ondatue.
- KITOA: (ijittoa: gitano). *Kito* aunitz gure herrian. Hau *kitoteia!* *Kitoak* pileka.
- KIXKELURRINE: (kixkal usaia: olor a quemado). Hemen bada *kixkelurrine*. Zer erre da hemen! Hau *Kixkelurrine!*
- KIXKELIE: (kixkalia: quemado). *Kixkeli* zaiku ogie. Arront *kixkelie* dago.
- KIXKUR, KIZKUR, KIXKURRE: (ille kizkur: rizado). Ile *kizkurre* eta beltz beltza. *Kixkur* eta polite.
- KOKINE: (jenio txarrekoa: de mal genio). Zein *kokine* den andre hori. *Kokine* eta gaixtua.
- KOLOKA: (ollo-loka, kolka: clueca). Baitugu etxean lau *ollo-koloka*.
- KOLOKA: (mugitzen dena: movedizo). Zein *koloka* dagon katadera hau. *Koloka* eta autsie.
- KOMEKATU: (Jaunartu: comulgar). Gaur denak *komekatzera*. *Komekatu* zara? *Komekatu* behar dugu.
- KOLATU: (kolatu: ponerse tísicas las ovejas). Gure ardiek *kolatu* dire. Gehienak *kolatuek*.
- KOKATU: (jarri: posarse). Yendea ezin *kokatuz*. *Kokatu* dire, bazen lekue.
- KOKALUX: (kokalux: toserina). Gure haurre *kokaluxekin* daukegu. *Kokalux* horrek lanak matentu. *Kokalux* horrek lanak ematen ditu.
- KOJOINA, KOJOÑA, KOFOIN: (kofoin, erlauntza: colmena). *Kofoin* berrie dugu. *Kofoinak* kalerien dauzkegu.
- KOLLA, KOLLATU: (kolla: agua que empieza a helarse). Ur hunek badu *kolla*. Putzu hau *kollatue*.
- KONTIN: (eutsi: contener). *Kontin* hemendik. *Kontin* zazu ongi.
- KOROPILO: (korapillo: nudo). *Koropilo* hau ez dut laxatzen ahal. *Koropiloa* laxatu dut.

- KORTXELA (KERTXOLA): (bildotstegi: corral para las ovejas). *Kortxelan* bildu ditugu ardiak. Kortxela eta kertxola.
- KORROKA: (aizea agotik: erupto ruidoso). Etzazule holako korrokik in. Zu beti *korrok* eta puzker.
- KOSKO: (arto-kosko: caña del maíz). Arto *koskoak* bildu eta erre. Arto *kosko* hok zein lodiek diren.
- KUNKURRE: (txuntxur: giboso). Gizon hau arras *kunkurre* da. Zu ere *kunkurtzen* ai zara.
- KURRUNKE: (zurrunka: roncar). Gure gizonak *zurrunke* haundiek itentu. Beti *kurrunkeka*. Gure gizonak zurrunka haundiak egiten ditu.
- KURRINKE: (kurrinka: gruñido del cerdo). Zerri hoiak beti *kurrinkeka*. Zer *kurrinkek* iten tuzten. Zer kurrinkak egiten dituzten.
- KUTERMA (GUTERMA): (aserre: riñendo y discutiendo). Zu beti *kuterman*. Andre kokine beti *kuterma* eta aserre.
- KUXETA, KUTXETA: (kutxare: cuchara). Zilerrezko *kutxetakin* yan ginuen. *Kuxeta* onak.
- KUKUSU: (arkakuso: pulga). Gure etxean badire hainbertze *kukusu*. *Kukusu* gaixtuak.
- KULLUA, KULLO: (lilai, kullo: rueca). Dantzarien botilleroak bonetan daramana. *Kullua* aspaldiko gauza. Gure dantzariak honetan *kullua*.
- KUTSETU, KUTSEKORRA: (kutsua hartu, kutsatu: contagiar, contagioso). *Kutsetu* zara. Gaitz hau *kutsekorra* da.
- KULUNKA: (mugitzen dena: que se columpia o que se mueve). *Arrikulunka*, mugitzen den arri haundia Baztanen dago.
- KUKULINE: (oilar kukula: cresta del gallo). Gure ollarrak *kukuline* polite du. *Kukulin* gorrie.
- KUXINE: (sahardea bezalakoa: especie de horcón). *Kuxine* kisu labean ibili ginuen. *Kuxinekin* lan ederra eginik.
- KUKULUE (GALDURRUE): (gallur: cresta del maíz). *Kukulue* bildu behar dugu. Goitixko dago *kukulue*.
- KUXTETU: (ilea apaindu: arreglar el pelo). Ilea *kuxtetu*. Zato illa *kuxtetzera*. (Almandoz).
- KATAOTA: (il-oe: camilla o especie de ataúd). *Kataotan* ekarri ginuen. Bordetako defuntuak *kataotan* ekartzen dituzte.
- KARANTZA: (aurpegiaren itxura: fisonomía, aspecto). *Karantzatik* zautu dut, aitain *karantza* bera. *Karantzatik* ezagutu dut, aitaren *karantza* bera.
- KETAN: (gauzak garraian: acarreo de cosas). Gu beti *ketan*. *Ketan* ari dire. *Ketan* lan ederra egin ginuen.
- KULUXKE, KULUXKA: (kuluxka, lo-kuluxka: cabezada (de sueño)). *Kuluxke* bat in ta segi aitzinet. Bazkalondoan *lo-kuluxka*.
- KAPUSIA: (soñekoa, ardi ileakin eгина: prenda hecha con lana de oveja). Gure amatxik *kapusiak* egiten zituen. *Kapusia* Sunbillan hartua.
- KORDOTXA: (buruko, ardi ileakin eгина: prenda de lana para la cabeza). Amatxik *kordotxak* ere egiten zituen. *Kordotxa* Sunbillan hartua.
- KAKOTXA, MAKOTXA: (kakoa: terrazas de palo para desgranar castañas). *Kakotxakin* ederki egiten dugu morkotsen biltzea.
- KETATUE: (negarti: llorón). Zein *ketatue* den haur hau. Niger-untzi ta *ketatue*.
- KASKOSOIL: (burusoil: calvo). Gazte nintzelarik ile ederra, zahartu ta ondoan *kaskosoil*.

- KADARTZUE: (kadartsu, kazarzo: hiladillo, galón de tela). *Kadartzue* hemen duzu. Tori *kadartzue*.
- KASKEZUR: (kaska-ezurra, buru-ezurra: hueso de la cabeza). Erori eta *kaskezurre* autsi. *Kaskezurre*ño bete naiz.
- KEDARRA, KEDAR: (kelarra, kelar: hollín). *Kedarrakin* zikindu nintzen. *Kedarra* zikine da.
- KRISKETA, KLISKETA: (krisketa: pestillo). Ate horrek *krisketa* berrie du. *Kriske*ta hau eztago ongi.
- KARTOL, KARTOLA: (gasnak egiteko erabiltzen den zurezko tresna). (Tabla que se usa para prensar los quesos). Gasnak ongi egiteko *kartol* ona behar da. *Kartola* bagozkoa.
- KAKOL, KAKOLA: (kakolak abre gañeko bastan paratzen diren egur makurrak izaten dira egurrak eramateko). (Ganchos de madera que llevan las acémilas para llevar carga). Kakolak paratu ditugu eta egurrez bete.
- KAKOLDUE: (kakola hitza erabiltzen da aunitz gisetara). (La palabra kakola también se emplea para cosas torcidas). Nola kakoldu den gure gizona, arront kakoldue dago. Hoiek zango kakolak!
- KASKA, KASKETAKO: (kaska, kasketako: golpe, golpetazo). Man diot *kaska* bat erleju. Anbateko *kasketakoa* hartu du.
- KALAKA: (elezu, ixiltzen ez dena: parlanchín, hablador). Hau gizon *kalaka!* aspergarrie da, zein kalaka den gizona.
- KABILLE: (kabile: clavija del timón del carro). Kabile atzaten bada lardaia austen da.
- KOLLA: (ongi ormatua: gran helada). Kolla haundie, putzu hau ormatu da. (Almandoz-en hartua).
- KORDOTXA: (Aizkora kiderraren punta makurre: la punta del mango del hacha). *Kordotxa* ongi ine. Aizkoraren kiderrak *kordotxa* behar du.

—L—

- LABATZA, LAGATZA: (sukaldeko burdina: Llar, fogón). Pazine *labatzatik* dilinden.
- LAKET, LAKETU: (laketu: hallarse, estar a gusto). *Laketu* duzu hemen? *Laket* dut hemen egotea.
- LAKA: (errotariaren saria: pago de la molienda). Errotazañak *laka* kentzen du. *Laka* du bere saria.
- LANBRO: (euri-lauso: borroso). Zein *lanbro* dagon. Kristelak *lanbrotu* dire.
- LANABES, LANABESA: (laneko tresna: herramienta de trabajo). *Lanabesak* hartu eta banoaie lanera. *Lanabes* onak ditut.
- LANKARRA: (euri xehea: llovizna). Xirimiri. *Uri-lankarra* ari du. Goiti *lankarra* eta hemen ateri.
- LANTZURDE: (ezetasuna, mukutse: humedad). Mendi zoko hoietan bazen *lantzurde* haundie. Mendi kaskoetan gehiago.
- LAPASTU: (esnea galtzen delarik: cortarse la leche). Esne hau nola *lapastu* zaikun.
- LAKAÑE: (ausarta jenio bizia beti aserre: mal genio, hurano). Hau andre *lakañe*, beti aserre. Zein *lakañe* den!
- LAPATINE, LAPATIN: (belar gaixto bat: una mala hierba). Gure landa, dena *lapatinez* beten dago.
- LARDERIE: (lardería: intimidación). Haur hoiek *larderie* pixka bat behar lukete. *Larderie* sartu.

LARDAIA: (gurdiak daukana: una pieza del carro) (timón del carro). Orgari *lar daia* autsi zaio.

LARRAÑA: (larraña: era). *Larraña* garbitu behar dugu. *Larrain-karrike* Arizkunen.

LARRAPUTIKE, LARRAPUTITE: (larrapote: saltamontes, langosta). Gure belaia *larraputikez* betea. *Larraputite* aunitz.

LARRASKA: (arbolak eta sasía: cerrado de árboles y zarzas). Gure *larraskan* sube haundi bat ikusi dut. *Larraska* zikine.

LARRAZKENA: (Urri-Azaroa: otoño). *Larrazkena* dugu sasoñik hoberena. *Larrazken* ederra dugu.

LARRUTU: (larrutu: despellejar). Erori ta belaune *larrutu*. Besoa ere *larrutue* dauket.

LASTAIRE: (lasto kamantza: lecho de paja). *Lastaire* hortan etzan zaite. *Lastaire* hau idor dago. *Lastaire* arto xuritondoakin egiten zen koltxoia ere erraten zaio.

LASTERBIDE: (bide-txigor, labur-bide: atajo). *Lasterbide* hortak ixtanpatez han gara. *Lasterbide* ona.

LAUSOA: (izitzen dena edo zain dardara: nervioso). Gure behorra *lausoa* da. Arront *lausoa*.

LAUSOA, LAUSOAK: (mendi zokoetan elurra pillatua: ventisqueros). Mendi zoko hoietan *elur-lausoak* badire. *Lauso* haundiak.

LAUETANOGEI: (larogei: ochenta). *Lauetanogei* urtetan hil zen. *Lauetanogei* egun goatzean.

LAXO, LAZO: (lasai: flojo, suelto). Hau *laxo* dago. Aski *lazo*. *Laxo* utzi dute.

LAXATU: (lasaitu: aflojar, soltar). *Laxatu* koropiloa. Soka *laxatu* zitzaion. *Laxa* zazu ongi.

LAZOTASUNE: (nagitasuna: negligencia). *Lazotasunek* galtzen zaitu. *Lazotasune* txarra da.

LEGORRA: (aterbe: albergue). Pilota plazai man diogu *legorra*. Orai badugu *legorra*.

LENGUSINE: (lengusua (andrea): prima). *Lengusine* torri zaiku. *Lengusinekin* ezkondu zen.

LEKUTU: (alde-egin: ausentarse). *Lekutu* dire denak. Yendea *lekutu* da. *Lekutu* zaitte hemendik.

LETAINE, LITEÑA: (letagiña: colmillo). *Letaine* autsi zait. *Liteña* luzea eta zorrotza.

LEKUKO: (tokiko: testigo). Zu zara *lekuko*. Behar dugu *lekuko* bat. *Lekuko* bat behar.

LEPAZAKI: (lepo lodia: cuello gordo). Anbateko *lepazakie* du. Horren *lepazakie!*

LEA: (lera: rastra, trineo). Iretzea *leran* kartzen dugu. *Lera* berrie dugu.

LEAFERRA: (leraperra: especie de eski para la rastra). *Leraferrak* Arlako errekan iten tugu. *Leraferra* onak. *Leraferrak* Arlako errekan egiten ditugu.

LERTZUE: (zolda, zikinkería: mugre, porquería pegada). Untzi hok badute *lertzue*. *Lertzue* in zaio.

LERRO: (errenkada: hilera). Yarri zaitetze *lerroan*. *Lerro* luzea dugu hau.

LELOKERI, LELOKERIE: (ergelkeri: bobada). Zu beti *lelokeri* hoiekin. Hoi *lelokerie* duk. Hori *lelokerie* duk.

LERRINE, LEHER INE: (leher egin, arras nekatua: agotado). *Lerrine* nago. *Leher* inen. *Lerrinek* gaude.

LEGARRA: (legarra, are: arena). Ugelde bazter hoietan bada *legarra*. *Legar* ona.

- LEUNE, LEGUNE: (leguna: suave). Aurpei *leune* duzu. Zein *leun* mintzatzen zaren.
- LEZTA, LEZTENA: (orratz haundia: aguja muy grande). *Leztakin* yosi zuen. *Leztenakin* lan haundia egiten da.
- LEKU-MOSPELA, NOSPELA: (Toki hotza, zokoa eta eguzkirik sartzen ez dena: sitio sombrío). *Leku mospela* dugu hau. *Leku mospel* hoietan beti hotzak.
- LIKITSE: (lizun, zikin: puerco, inmundo). Gizon *likitse* beti maltzurkerien. *Likitse* eta gaixtua.
- LINGE: (loi-putzu, zingira: terreno pantanoso). Kasu *linge* hortan sartu gabe. *Linge* hortan sartu nintzen.
- LITENĀA (LETAINE): (letagiña: colmillo). Otsoain *liteñak* zorrotzak dire. Basurdeain *liteñak* ere.
- LIXU, LIXUE: (lixuba, zurigarbi: colada de ropa). *Lixue* in behar dugu. *Lixue* astero iten dugu.
- LIZTOR, LIZTORRA: (erlakiztain: avispa). Kasu *liztor* horrekin. *Liztorren* atsikie txarra da.
- LOGI, LOGIE: (loi, loa: barro, fango, lodo). *Logi* haundiek bide bazterretan. Zapatak *logiz* beteak.
- LOKARTU: (loak hartu: dormirse). Gure haurre *lokartu* de. *Lokartu* nintzen.
- LOGALE: (logura: ganas de dormir). *Logaleak* niok. Gau-pasan ibilia eta gaur *logale*. *Logaletue*.
- LOMOKER: (gaizki esnatua: mal despierto). Gure haurre *lomoker* dago. *Lomoker* zagona iritzarri zaiku.
- LOARIN: (aisa esnatzen dena: que se despierta fácilmente). Gure haurrek *Loarin* du. *Loarin* aise iritzartzen dena.
- LOPISU: (nekez esnatzen dena: sueño pesado). *Lopisu* batek hartu eta gau guzian iritzarri gabe.
- LO-KULUXKA: (lo-kuluxka: dar cabezadas) de sueño. *Lo-kuluxka* bat eginik arras arindu nintzen.
- LOTPIDE: (lotzeko bidea: agarradero, recurso). Badugu *lotpide* ederra. *Lotpide* ona denendako.
- LORE-UNTZI: (lore-ontzi: florero). *Lore-untzi* hortan lore politenak.
- LUME: (luma: pluma). Olo hoiek *lume* gorriak dituzte. *Lume* gorri.
- LUZERNA: (luzerna: alfalfa). Gure landan *luzerna* ederra dugu. *Luzerna* ona.
- LUR-IKERA: (lur-ikara: temblor de tierra). Bartatsean anbateko *lur-ikera* izan dugu.
- LUGERRIE: (luberria, lur-berri: roturación). Hogei gizalurreko *lugerrie*. Lugerri ederra ehun gizelur.
- LINBRESA: (minbresa: milindre). Zu arras *linbresa* zara. *Linbresa* eta *Minbresa*.
- LIMITI: (gozo-zale: laminero). Gure artean *limiti* aunitz badire.
- LIMITIKERI, LIMINKERIE: (gozokeria: lamineria). *Liminkeri* hoiek ez dire arras onak.
- LUKANA: (lukana: ventanilla del tejado). *Lukanatik* atratzen gara tellature. *Lukana* ttalla da.
- LAUXINGE: (Agur beroak eta maitagarriak. Saludos muy efusivos). Zu beti *lauxingeka*. *Lauxinge* beroak.
- LORTXINGE: (Lortxinge: claros del sol entre nubes). Ziar aizetik atsaldetan *lortxingetzen* du.
- LLAGURRE: (laburra: corto). Beso *llagurrek* ditu.

M

- MAIBURU: (maiburu: cabecera de la mesa). Yarri zaita *maiburuen*. *Maiburue* maite dut.
- MAINGU: (erren: cojo). Gizon hori *maingue* da. *Maingu* nago.
- MAINGUKE: (erren egin: cojeando). *Mainguke* etorri nintzen. *Mainguke* gan zen.
- MAINGUTU: (erren gelditu: quedarse cojo). *Maingutu* zaiku eta ezin ibili. Zahartu eta *maingutu*.
- MAINGUERIE: (ankamin: glosopeda). Gure beiak *maingueriekin*. *Mainguerie* kutsekorra da.
- MAINKERRA, MAINGERRA: (besamotz: manco). *Mainkerra* da. *Mainker* hori pilotari ona duk.
- MAI, MAIKETU, MAILKETU: (belar lerroa: hilera de hierba). Belar *mai* hau makur dago. *Maiketu* ongi.
- MAINDIRE: (oe izara: sábana de la cama). *Maindire* onak ditugu. *Maindire* berriak.
- MAINUNTZIE: (negarti: llorón). Zein *mainuntzie* den zuen haurre.
- MAIPE, MAIPETIK XIXTU: (maipe, maipetik txistu jan gabe: silbando debajo de la mesa sin comer). Sar zaita *maipean*. *Maipetik xixtu* yan gabe.
- MAI-OHIAL: (mai-ohial: mantel). Igandetan *mai-ohial* berriakin bazkaltzen dugu.
- MAIOLATU: (haurra zapiekin inguratu: envolver en pañales). *Maiolatu* ongi haurre. Xatar garbiekin *maiolatu*.
- MAIZ, MAIZKI: (sarritan: frecuentemente). Amatxin etxera *maiz* gaten gara. Bolai huntan *maizki*.
- MAKOTE, MAKOTEA: (nakazarien lanabesa: herramienta de trabajo para labranza). *Makoteakin* aitzen gara. *Makote* berrie erosi dugu.
- MAKUR, MAKURTU: (oker, okertu: torcido, torcerse) kontratiempo, ezbeharra. Marra hori *makur* dago. *Makurtu* dugu. Etxean badugu *makurre*.
- MAKURKE: (okerka ibili: andar oblicuamente, torcidamente). Etzaitela ibili *makurke*. Zu beti *Makurke*.
- MAKURBIDE: (okerbide: ocasión de hacer mal). *Makurbide* hortan sartu gabe bakean egon gaitezen.
- MAKURKERI: (okerkeri: engaño, perversidad). *Makurkeri* hoiek eztut batre maite. *Makurkeri* hoiek ez ditut batere maite.
- MALATZA, MALATSA: (gasna egiteko tresna: batidor). *Malatza* ardi-bordan utzie dut.
- MALTZU, MALTZO, MALTZATU: (garo mukuru: montón de helecho). Iretze *maltzuek* hemen. *Maltzatu* ongi.
- MALASKIE: (gasna egiteko tresna bat: objeto para hacer quesos). Kartazazu *malaskie*. *Malaskie* behar dut.
- MALTERTZIO: (kaltea, galtze haundia: destrozos, pérdidas). Uberroak *maltertzio* haundiek in tu. *Maltertzio* izigerriek.
- MAMUSTI: (betillun: antipático, serio). Zein *mamusti* den gizon hori. *Mamusti* ergela.
- MAMURRU: (zomorro: insecto, bicho). Hemen badire hainbertze *mamurru*. *Mamurru*ek pileka.
- MALKAR: (aldapatsu: terreno escabroso). Leku *malkarra* gure borda aldea. *Malkar* eta aski zakar.
- MALLUKE: (mallua, mailu: martillo). *Mallukekin* itzetu. *Malluke* berrie erosi dugu.
- MANDULI: (mando uli: mosca de mulo). *Manduliek* pileka hemen. Abre hoiek *manduliz* beteak.

- MANERREX: (aisa ematen duena: generoso). Amatxi bezala ama ere *manerrex*. *Manerrex* eta bihotz ona.
- MANTSO: (berandu: despacio, tarde). Zu beti *mantso*. Zein *mantso* torri zaten (etorri zareten).
- MANU-GAIXTO: (gaizki ezia, biurria: desobediente, mal acostumbrado). *Manu gaixtokoa* zara. *Manu gaixto* eta alferra.
- MANATU: (agindu: ordenar, mandar). Nork *manatu* dio? *Manatu* diote eta egin beharko.
- MAKETSA: (gauza makurra, persona ere zahartu eta makurtua: torcido). Ortz *maketsak* dituzu. Hau gizon *maketsa!* *Makestu* zaiku.
- MAMITU: (mamitu: engordar el fruto). Artoak ari dire *mamitzen*. Ederki *mamitu* dire.
- MARMURIEN: (marmario: refunfuñando). Zer ai zara hor beti *marmurien*. *Marmurien* eta zernai erranka.
- MARAURIE, MAURIE: (marrubia: fresa). Gure baratzeko *marauriek* onak dire. Arizkunen *mauriek*.
- MARI-MUTIKO: (mutilen antzeko neska: chica hombruna). Gure neskatiko hau arras *mari-mutikoa* da. Arront *marimutiko*.
- MARRAKUKU: (talo ta gasna guria: queso con torta de maiz (talo)). Amatik *marrakuku* onak iten tu (egiten ditu) *Marrakuku* onak.
- MARRANTA, MARRANTATUE: (karranka: ronquera, ronco). *Marrantatue* nago. Arront *marranta*. *Marrantatue*.
- MARTOTXA: (masusta: zarzamora). *Martotxak* gustetzen zaizkit. Sasi hortan badire *martotxak*.
- MARRAKA: (marraka: balido). Ardi *marraka* franko gure ardi-bordan.
- MARRUSKETU: (marruskatu: cepillar la madera). *Marrusketu* ongi sorallue. Ongi *marrusketue* dago.
- MARRUSKETA: (marrusketa: cepillo). Zurgin horrek *marrusketa* ona dauke. *Marrusketa* berrie.
- MARRUME: (marruma: bramido). Haur hau beti *marrumeka*. *Marrumaundi*.
- MARRO: (ahari: carnero). *Marro* ederra dugu. *Marro* hau ez dugu aise salduko.
- MATAXA: (mataza: madeja). Har zazu *mataxa*. *Mataxa* nahasi da.
- MATELEKO: (belarrondoko: sopapo). Main detzut *mateleko* bat. Anbateko *mateleko* haundie. Emango dizut *mateleko* bat.
- MATELEZURRE: (masail-ezur: mandibula). *Matelezurre* hautsi zioten. *Matelezu-rre* seko koloreak berde.
- MATSOKO: (masmordo: racimo de uva). *Matsoko* ederra yan nuen. Tori *matsoko* hau.
- MATSONDO: (matsondo: cepa). *Matsondo* ederrak Irulegin. *Matsondo* hoiek ongi zaindu.
- MATSBILTZE: (matsbiltze: vendimia). Aste hunten Erribera aldean *matsbiltze*. *Matsbiltzea* ederra da.
- MATXAKARANA: (basaran: endrino, sirve para hacer pacharán). Sasi hori *matxakaranaz* betea dago.
- MAUKAS, MAUKUTSIK: (makutsik: en mangas de camisa). *Maukas* gan ginen. Hotz hunekin *maukas* as-asa.
- MAXUKREA: (masusta: mora, zarzamora). Zein goxoak diren *maxukreak*. Alman-dozen *martotxak*.
- MAZADURE: (mailatu, zapaldua: abolladura). Auto berriari anbateko *mazadure* egin diote. *Mazadure* haundie.

- MAZATU: (mailatu: abollar). Hau *mazatue* dago. Pitzerra *mazatu* dute.
- MAZELA: (masail, matela: carrillo). *Mazela* aunpetu zaio. A zer *purdi-mazelak!*
- MAZTEKI, EMAZTEKI: (andrea: mujer). *Mazteki* ederra gure hauzoko Luixe. A zer *maztekie!*
- MEARRA, MEHARRA: (estua, estrecho). Zein *mearra* den gizon hori. Bide *mearra*.
- MEARTU, MEHARTU: (meartu: estrechar). *Meartu* dute bidea. *Meartu* eta ondatu ere.
- MELEKA-MELEKA: (gogorik gabe jan: comer sin ganas). Zu beti *meleka meleka* ezin yanez.
- MERLA HARRIE, MERLA ARRIE: (arri klasea: piedra especial de tierra calcárea). Mendi zoko hortan badugu *merla arrie*.
- MENBRENA: (aula, indar gabea: delgado, débil). Mutil *menbrena*. *Menbrena* eta deusetako balio eztuena.
- MENDA BELARRA: (belar klasea: una clase de hierba). Gure belai bazterretan *menda belar* franko.
- MENDEKU: (apentza: venganza). *Mendekuz* hil zuen gizon bat. *Mendekue* gauza txarra.
- MENDRE, MENDRATU: (mendre, mendratu: débil, debilitar). *Mendratu* zaizkigu indarrak.
- MEREZIMENDU: (merezitu: mérito). Lan ederra egin duzu, baduzu *merezimendu*.
- METAZIRI: (metaziri: palo que sujeta la meta). *Metaziri* ederrak egin ditugu. *Metaziri* horiek irauten dute.
- MEZU, MEZUE, MEZUA: (mezu: aviso, mensaje). *Mezue* hartu dugu. *Mezu* ona delaik nonbaitor.
- MEZULARI: (mezulari: mensajero). *Mezularie* torri zaiku. Berri onak karri tu. *Mezulari* ona. *Mezularia* etorri zaigu. Berri onak ekarri ditu.
- MILIKATU, MILIKETU: (milizkatu: lamer). Beiak *milikatzen* du bere umea. Yin-koak in ta *miliketzekoa*.
- MIGE: (bei gaztea: vaca joven). *Mige* gorrie saldu dugu. Lau bei ta bi *mige* etxean.
- MINBERATUE: (minberatua: dolorido). Besoa arront *minberatue* dauket. Lepoa ere *minberatue*.
- MINBRESA (LINBRESA): (minbresa: milindre). Zein *minbresak* zaten. Arront *minbresa* zara. Zein *minbresak* zaretan.
- MINDEITZE: (mindegi, mintegi: vivero). *Mindeitze* hortan haritz ederrak. *Mindeitze* ona dugu.
- MIREKULLU: (miraria: milagro). Zer *mirekullu* da hau. Hau *mirekullu* haundie dugu.
- MINTZO-DEBEKUE: (hitz-totel: tartamudez). *Mintzo-debeku* haundie du. *Mintzo-debekue* txarra da.
- MINTZAIRA: (hizkuntza: lenguaje, modo de hablar). Gure *mintzaira* eskuara da. Euskara gure *mintzaira*.
- MINSUR: (min sor, min gor: dolor sordo). Badut holako *minsur* bat hemen. *Minsur* hau etzait gaten. *Minsur* hau etzait joaten.
- MIXTO, MIXTOA: (poxpoloa: cerilla). *Mixto* bat piztu nuen. *Mixtoak* non tuzu?
- MIN-BIZIE: (min-bizia: cáncer). *Minbiziek*in dago. *Minbiziek* ez du sendabiderik.
- MIAURIE: (miaurri, miauldi: grano de castaña). *Miauri* hoiek biltzue. *Miauriek* hunet. *Miauriek* honara.
- MAUKERDI: (maukerdi: mangoito). *Maukerdi* politek tuzu. *Maukerdi* berriek.

- MOKOKA, MOKOKARI: (aserre: riñendo, camorrista). Zu beti *mokoka*. Zein *mokokarie* den gure hauzoko Koxpa.
- MOKORRA: (jenio txerrekoa: mal genio). Hori andre *mokorra!* *Mokorra* ta *mokorra*.
- MOKOMEAR, MOKOMEHAR: (aurpegi mehea edo flakoa: cara flaca). Hau neska *mokomearra!* *Mokomear* eta susie. *Mokomear* eta itsusia.
- MORDOXKA: (mordoxka: grupo, ramillete, conjunto pequeño). Hemen baduzu *mordoxka* bat. *Mordoxka* bat ekarri dut.
- MORKOTSA: (lokots, morkots: erizo de la castaña). *Morkotsak* ziztetzen du. *Morkots* aunitz eta hutsek.
- MOSPELA: (itzala, eguzkirik gabeko lekua: sitio sombrío). Hau leku *mospela* da. Zoko *mospel* hortan hotz.
- MOSPEL: (ospel, azgordin: sabañón). Neguen *mospelak* atakutzen naute. *Mospel* susiek izeten tut *Mospel* itsusiak izaten ditut.
- MOTZONDO: (mozkin, errondo: tocón). *Motzondo* hoiek kendu trabatik. *Motzondo* haundiek dire.
- MOZKOR-ARRAIL: (Hor ikusi dut gizon bat mozkor-arraildue. Mozkor-arrail). (zearo mozkortuta: completamente borracho).
- MUGARRIZTETU: (mugarriak ezarri: poner límites o mugas). *Mugarritzetu* tugu hauzoko landak. Ongi *mugarritzetuek*.
- MUKU, MUKUTU: (zerue goibeldu: nublado, nublarse). Gaur *muku* dugu. *Mukutu* du. Gaur iruzkik gabe *muku*.
- MUIE-BELARRA: (behar kalse bat: una clase de hierba). Gure baratzea *muitebelarrez* betea.
- MUKURU: (pilla, moltzo: montón). *Mukuru* ederra egin dugu. Anbateko *mukurue*.
- MUKURUTU: (pilla egin: hacer montón). Belarra *mukurutu* behar dugu. Ongi *mukurutu*.
- MUKUE: (txoriak iziazteko mamua: espanta-pájaros). Landan patuko dugu *Mukue* xoriek iziazteko. Landan jarriko dugu *mukue* txoriak iziazteko.
- MUKUTSE: (lantzurde, izotza: escarcha). Gaur mendi zoko hoietan bazen *mukutse*. Mendi kaskoetan ere bai.
- MULTZU: (mordo, pillá: grupo). *Multzu* ederra bildu dugu. Denak *multzuen* torri gara.
- MULTSUE: (ohial edo trapu bat, zerbait garbitzeko: trapo para limpiar). *Multsuekin* garbi zazu. Hau garbitzeko *multsue* behar dugu.
- MURRITZ, MURRIZTU: (murriz, murriztu: corto, también pelo rapado). Gona *murrizak*. *Kali-murriz*. *Ilea murriztu*.
- MUTILE: (morroi: mozo, criado). Etxean behar dugu *mutile*. Herriko *mutile*.
- MUTURKETU: (oztopatu, beaztopatu: tropezar). *Muturketu* nintzen ta lurrera erori. Kasu *muturketu* gabe.
- MUTURREKO: (muturreko: bozal de bestia). Zakur horrek behar luke *muturrekoa*. *Muturreko* ona.
- MUSU: (apa, pa, laztan: beso) (aurpegia ere bai: también cara). *Musu* bat eman nion. Zein *musugorri* zaren.
- MUXKIN, MUXKINE: (negarti: llorón). *Muxkin* dago gure hurre. Haur *muxkine*.
- MUXTURRE: (ogiaeren muturra: la punta del pan). *Muxturre* neretako. Zein goxoa den *muxturre*.
- MIZPIRE: (mizpíra: nispero) nispola, mizpola. Aurten baitugu hainbertze *mizpire*. *Mizpire* goxoa da.

- MARAGURIE: (marrubia: fresa). Baztanen hiru gisetara erabiltzen da: Maragurie. Maraurie. Maurie.
- MUSITU: (urdindu: enmohecer). Zinger-azpiek *musitu* zaizkigu. Urdindu zaizkigu. *Musitu*.
- MAUKE: (mauka: manga). Ator hunek *mauke* llagurrek ditu. Bertze hunek *mauke* luzeak.
- MEZPERA: (bezpera: vispera). Santio *mezporean* denak kontent. Lenago *mezperezara* gaten ginen.
- MINKERRA: (mikatz: amargo, avinagrado). Ardo *minkerra* zein txarra den.
- MOLDEGABEA: (moldegabea: torpe). Zein *moldegabea* zaren. Gizon *moldegabe* hunek eztu deus inen.
- MOLDEGABEKERIE: (moldegabekeria: torpeza). Zer ari zara holako *moldegabekerien*.
- MILIN, MILINE: (minbresa: milindre). Hau yende *milinel* Zein *milinek* zaten (zarenten).
- MANTELINE: (manteliña: mantilla). Lenago, andreak elizen *mantelinekin*. Amatzik *mantelin* polite du.
- MAXADORIA: (imutu: embudo). Lan hau *maxadoriakin* inen dugu. *Maxadoria* hemen duzu.
- MORROTU: (morrotu: enfermarse el nabo y las berzas por el calor). Azak *norrotu* zaizkigu. Arbiek ere *norrotu*.
- MAIRE: (Maire: mesa o artesa para amasar el pan). Zurginek *maire* berrie in daku. Zurginak *maire* berria egin digu.
- MAUKAS, MAUNKUTSIK: (maukutsik: en mangas de camisa). Denbora ederrakin denak *maunkas*. Zu *maunkutsik* ibiltzen zara.
- MURTZURINKE: (Negarti, muxkin, beti erdi nigarrez: lloriquear). Haur hau beti *murtzurinke* dago.
- MATOÑA: (gasna, moldian prensatu gabe: queso sin terminar de hacer). Moldian prensatu gabe dagon gasna, *Matoña* deitzen da.

-N-

- NABALA: (labana: navaja). *Nabal* zorrotza. *Nabala* galdu dut. *Nabala* beti zorrotz.
- NABAIKARIE: (aserratzen denean nabalakin jokatzten dena: navajero). Gizon gaixtua eta *nabalkarie*. Kasu *nabalkariekin*.
- NABARMEN, NABARMENDU: (nabarmen, nabarmendu: sobresaliente, raro. Escandalizar). Zein *nabarmen* egon zaren. Etzaitela hola *nabarmendu*.
- NABAR: (nabar: pardo). Bei *nabarra* saldu behar dugu. Bei *nabar* hori ederra da.
- NABAITU, NABARITU, NABARI: (ohartu, somatu: advertir). *Nabaitu* dut asots bat. Ezta deus *nabari*.
- NARDATZU: (nazka ematen duena: que da asco). Zein *nardatzue* zaren. *Nardatzu* zikine!
- NARDAGARRI: (nazkagarri: asqueroso). Gizon hori *nardagarrie* da. Yende *nardagarrie*.
- NARDA, NARDATU: (nazka: asco). *Nardatu* nintzen. *Narda* maten datazu.
- NASTALE: (naspillari, herri-nasle: revoltoso). Gazte hoiek zein *nastaleak* diren. Mutil *nastale* eta artoa.
- NAHASMENDU: (naspilla: embrollo, enredo). Gure herrian badugu *nahasmendu* franko.

- NASTURIE: (naspilla: embrollo, enredo). Gure herrian maiz *nasturie*. *Nasturie* eta aserreak.
- NASI, NASIE: (nastu: revuelto) revolver. *Nasi* ongi salda. Gure gizona *nasie* dago. eri eta *nasie*.
- NEKAZALGOA: (nekazaritza: labranza). Nere osaba *nekazalgoan* ari da. *Nekazalgoa* lan gogorra.
- NESKATIKO: (nexka-koxkor, neskatilla: niña). Baitugu etxean bi mutiko eta lau *neskatiko*. *Neskatiko* onak.
- NOIZPEINKE, NOIZPEINKA: (noizian bein: de vez en cuando). *Noizpeinke* gaten gara. *Noizpeinka* gan izan gara.
- NOIZBAITERE: (noizbait: por fin, alguna vez). *Noizbaitere* torri de. *Noizbaitere* akitu dugu.
- NOR-GEHIAGOKA: (zein-gehiagoka: quien puede más, competición). Aiko gara *nor-gehiagoka*. *Nor-gehiagoka* aizenak gara. Ariko gara *nor-gehiagoka*. *Nor-gehiagoka* ari izanak gara.
- NAIKERIE, NAHAIKERIE: (nahi izatea, naia, asmoa: deseo). Badut zerbait egiteko *naikerie*. *Naikerie* badugu.
- NEGAL: (igel: rana). Erreka hortan *negal* aunitz. *Negalak* pileka.
- NEGALA: (negal, erregosi: erupción de la cara, herpe). *Negala* gaitze txarra. *Negala* sendatzeko Harpeko Saindue.
- NEKETAN: (neketan, gaizki dabilela: a duras penas, dificultosamente). Gu beti *neketan*. *Neketan* gabiltze. Denak *neketan*.
- NEKEZ: (nekez: fatigosamente). *Nekez* torko gara. Bestetan torko zate? Aurten *nekez*. *Nekez* etorriko gara. Festetan etorriko zarete? Aurten *nekez*.
- NESKATO: (neskame: sirvienta, criada). Nere ama Arotzanean egon zen *neskato*. *Neskatoa* behar dugu.
- NEKOS, NEKOSOA: (nekos, nekoso: difícil, fatigoso). Lan *nekoso* da hau. *Nekoso* eta gaixtoa.
- NERABE, NERABIA: (mirabe, serbitzari: sirvienta, criado). Etxebereko *nerabia* hemen dago. Zu beti hoién *nerabe*.
- NIGER, NIGERRA: (negar, negarra: llanto, lloro). Beti *nigerra* begietan. *Nigerrez* torri zen. Zenbat *niger*.
- NIGER-UNTZI: (negarti: llorón). Gure hurre *zein niger-untzie* den. *Niger-untzi* haundie.
- NOLABAITERE, NOLAPAITERE: (nolabait: de algún modo). *Nolapaitere* in inuen. *Nolapaitere* moldatu dugu.

—N—

ÑIÑIRIKOA: (begiaren ninia: niña del ojo). *Ñiñirikoan* arantza bat sartu zitzaienten. *Ñiñirikoa* ondatu.

—O—

- OALIA: (oalia, zerri jana: comida para el cerdo). Prestatu duzu *oalia* zerriendako? *Oalia* ongi egine.
- OHARKETA: (oharketa: observación). *Oharketa* bat eginez xuxenduko dugu gure afera.
- OHARKABE, OHARKABEAN: (oharkabe, oharkabe: descuido). Etsaia oharkabean etorriko da. *Oharkabe* gertatue.

- OBERENA, HOBERENA:** (onena: el mejor). Hau denetan *hoberena*. Kirol Taldea *Oberena*.
OBEKI, HOBEKI: (obeto: mejor). Zu bizi zara ni baño *hobeki*. Amatxi *obeki* dago.
OIHANA: (basoa: bosque). Iratiko *oihana* haundie da. *Oihan-gizonak* lanean ari dira.
ODOLGURI: (ubeldura: cardenal). Besoa *odolguriz* betea dauket. *Odolguri* haundiek.
OKAKA: (goragale, okaka: náusea, a punto de vomitar). *Okaka* hasi zen. Gizon nardatzu hori ikusita *okaka* hasi naiz.
OKO: (masmordo: racimo de uva). *Mats-oko* bat yan dut. *Mats-oko* ederrak erosi ditugu.
OLIODURE: (azken-igurtzi: extremaunción). *Oliodurek* man tioletze. Hil-urren dago *oliodurek* hartuta. *Oliodurak* eman ditioletze. Hil-zorian dago *oliodurak* hartu ditu.
OK, HOK, HOKEN, OKEN: (hauek, hauen: estos). *Ok* dire nere adiskideak. *Oken* laguna naiz. *Hoken* etxea urrun.
OKERRA: (begi-bakarra: tuerto). *Okerra* naiz. *Oker* hobe itsu baño.
OLLANDA: (ollo gaztea: polla). Bi *ollanda* erosi behar ditugu. Bi *ollanda* eta ollasko bat.
OLLAKIE: (ollo aragia: carne de gallina). Gaur *ollakie* bazkaltzeko. Gure etxean *ollakie* yaten da.
OLLOKERIE: (ollokeria: cobardía). Hau *ollokerie* in dugune. Hau baño *ollokeri* haundiagokoik. Hau *ollokeria* egin duguna. Hau baño *ollokeri* haundiagokorik.
OLLO-KARAKA: (karaka, karkara: cacareo de gallinas). *Olo-karaka* hunekin aspertu naiz. Hau *ollo-karaka*.
ONDORIO: (ondorio: consecuencia). Mozkorkeriek *ondorio* txarra. Atzoko ibilaldiak *ondorio* haundie.
ONGARRIE, ONGARRITU: (zimaurrea, gorotz: estiércol, fiemo). Abre *ongarriek* badu indarra. *Ongarritu* behar dugu belaia.
ONBORRA: (enborra: tronco de árbol viejo). *Onbor-sue* aragie erretzeko arront ona da. *Onborra* badugu.
ONBORTUE: (gogortua ezin mugituz dabillena: persona de poca agilidad). Arras *onbortue* nago. Arront *onbortue*. Zahartu ta *onbortu*.
ONDARRA: (azkena, sobratutakoa: residuo, también el último). Zu beti *ondarra*. Gaur dugu *ondar* egune. *Ondarrak* bildu.
ONDARREAN: (azkenean: por último). *Ondarrean* gaizki egin dugu. *Ondarrean* zer gertatuko da.
ONDARREKO: (azkeneko: final, último). *Ondarreko* partida irabazi. *Ondarreko* lan hori gaizki.
OMARTU: (ohartu: notar). *Omartu* naiz bai. *Omartu* ginen ongi. *Omartu* eta ohartu.
OÑAZTURE (IÑEZTURE): (tximista: relámpago o rayo que no cae a la tierra). *Oñaztureka* ai de. *Oñazture* haundiek. *Oñazturekin* izitu.
OÑAZKA: (oin-errestu: pisada). Hemen gizon baten *oñazkak*. *Oñazka* hoiei yarraiki.
OÑIK, OÑO, OINO, OÑIKEN: (oraindik, oraindikan: todavía). *Oñik* ezta torri. *Oñiken* ez. *Oño* goiz da. *Oño* goiz de.
OÑOKOAN: (oraindiano, orainarte: todavía). *Oñokoan* etzaiku deus gertatu. Bada zer bait? *Oñokoan* ez.

- ORAKUNDE: (ostegun gizen: jueves gordo). *Orakunde* egunean Baztango haurren besta. *Orakunde* eguna.
- ORAKATU: (loitu, liztatu: enlodar). *Kakakin orakatu* ginen. *Kakaz orakatu*. *Orakatu* zioten.
- ORAI, ORAIBEREAN: (orain: ahora). *Orai* ongi nago. *Orai berean* etorri da. *Orai* hemen dago.
- ORAIKO: (oraingo: de ahora). *Oraiko* gazteak besta maite. Hau *oraikoa* da.
- ORANTZA: (orantza: levadura). *Orantza* behar dugu ogia egiteko. *Orantza* hau ezta ona.
- ORDAINZKA: (ordainzka, ordañez eman: prestar dinero sin interés). *Ordainzka* eman nion. Adiskideei beti *ordainzka*.
- ORDOTSA: (ordotz: cerdo macho). Zerri *ordotsa* gizendu eta saldu: Baitugu bi *ordots*.
- ORGA: (gurdia: carro). *Orga* bidea ondatuo dago. Badugu *orga* berrie.
- ORGATTOA: (orgatxo, gurdiska: carretilla). *Orgattoakin* zenbat lan egiten duguñ. *Orgatto* polite dugu.
- ORE-MAIA: (ora-mai: amasadera). Gure *ore-maia bezalakoik* guti. Irindeian dugu *ore-maia*.
- ORMA, ORMATUE: (jela, jelatua: hielo, helado, congelado). Gaur *orma* in du. Dena *ormatue* dago. Neguen *orma* franko.
- ORMA-BELTZA: (Goibel dagolarik ormatzen badu: Helada con nublado). Gaur *orma-beltza* eta anbatekoa. *Orma-beltza* gaixtua da.
- ORTOTSA: (trumoia: trueno). Bartatsean anbateko *ortotsak*. *Ortots* haundiek.
- ORTOSKA, ORTOSTU: (trumoika: tronando, tronar). *Ortoske* ai du. *Ortostu* behar du. Gau guzien *ortoska*.
- ORIXKO. ORIXTE: (orixko, orixta: amarillo (diminutivo)). Koloreak *orixko*, etzaude ongi. Ator *orixte* erosi dut.
- OROITU: (oroitu: acordarse). *Oroitu* zait. *Oroitu nintzen*. Enitzen batre *oroitu*.
- OROITZAPENA: (oroigarri: recuerdo). Egun hartako *oroitzapena* bihotzean dauket.
- ORTZADARRA: (Erromako zubia: arco iris). *Ortzadarra* zein polite den. *Ortzadarrak* dirdiretzen du.
- ORTZEGUNE: (osteguna: jueves). *Ortzegunean* besta dugu. Gaur *ortzegune*. *Ortzegun* Saindu.
- ORTZILERIA, ORTZIRALA: (ostirala: viernes). *Ortzilerian* torko gara. *Ortzileria* eta *ortzegune*.
- ORTOTSIK, ORTOTZIK, ORTOXIK: (oinutsik: descalzo). *Ortotzik* torri ginen. Legatera *ortotsik* gan nintzen.
- ORDOKI: (leku zelaia: llanura, sitio llano). *Ordoki* ederra etxea egiteko. *Ordoki* hortan eginen dugu.
- ORRAXA: (orraz, peine). Tori *orraxa* eta orrextatu zait. Urrezko *orraxa*.
- ORREXTATU: (orraztu: peinar). *Orrextatu* zait ongi. Neska hau zein ongi *orrextatzen* den.
- ORREXTAIRE: (orrazkera: peinado). *Orrextaire* polite duzu. Zure *orrextaire* fransa da.
- ORRAT, HORRAT: (horrera: ahi). Zazi *horrat*. *Horrat* gan zen. *Horrat* torri de. Zoaz horrera. Horrera joan zen. Horrera etorri da.
- ORRENBERTZE: (orrenbeste: una cantidad como esa, tanto). Anaiak sos aunitz du eta nik bertze *orrenbertze*.

- ORROKA: (orroka: mugido de bestias, mugiendo). Bi mendien artean bei bat *orroka*. *Orroka* haundiek.
- OSASUNEZ GABETUE: (osasunez gabetua: que no tiene salud). Gure aitetxi xaharra *osasunez gabetue* eta ezindue.
- OSIÑE, OSINE, OSIN: (putzu: pozo, remolino en el río). *Osiñen* sartu eta ito. Kasu *osiñekin* etzaitela hor sartu.
- OTAMENA: (goiz goizik belaian egiten den otordu ttipia: desayuno). Belaian egin ginuen *otamena*. *Otamen* goxoa.
- OTAN. HOTAN. HOKETAN: (hauetan: en éstos). Egun *hotan* gaizki nabile. Leku *hoketan* ezta gauza onik.
- OTATXA: (ote erre ondoko abarrak: tallo de argoma quemado). *Otatxa* zama ederra ekarri dugu. Badugu *otatxa* pileka.
- OTE. OTEA: (otea: argoma). Gure mendi hoiak *otez* beteak. *Otea* auserki, mendia zikin.
- OTSESKIE, OTSESKIRE, IKUSI: (otseskia: línea de los montes, perfil, silueta). Kontrabandistek karabinerua *otseskire* ikusi zuen.
- OZARRA: (tzarra: malo). Gizon hori ona delaik asertzen denean *ozarra* da. *Ozarra* bai.
- OZARTU: (asarretu, sutu: embravecerse). Gure erretora gaur predikuen *ozartu* da.
- OZKA, OXKA: (koska, pikotx: miesca). *Oxka* bat egin dut. *Ozkatu* behar dut. *Oxkaz* bete dago.
- OZPINE: (ozpin, arlatx: vinagre). *Ozpine* ez dut batre maite. Litxue olio ta ozpiñekin.
- OZPINDU, OZPINDUE: (ozpindua: avinagrado). Ardo hau *ozpindu* zaiku. Ardoa *ozpintzen* delaik tzarra da.
- OZENA, OXENA: (ozena: sonoro). Ezkil *ozena* gure erleju zaharrak. Zein *oxena* den.
- OZIE: (ozie: germen). Landako artoak *ozie* atra dute.
- OPORRA: (oporra: cuenco). Esnea-*oporran* hartu dut. Sotoko *oporra*.
- OLLOTUE: (uzkur, ollo-busti: acobardado o algo así). Gure gizona *ollotue* dago. Hemen denak *ollotuek*.
- OZKITU: (ozkitu: producirse dentera). Etzazule hola in, *ozkitzen* nau. *Ozkitu* eta izitu.
- OTASKA, OTAXKA: (otaska: mesa o tablón en que se maja argoma). *Otaska* ederra dugu ezta aise autsiko.
- ORRAXAXEA, ORRAXA-XEA: (orraxa-xea: peine menudo). *Orraxa xea*kin orrextatu nintzen. *Orraxa-xea* ez dut maite.
- OLLO ERROILEA: (ollo erroilea: gallina que pone huevos). *Ollo* horrek arroltzea mokoan dauke. *Ollo erroilea* ollo ona.
- OSTOBERATXA: (arto osto idorra: hoja de maíz seca). Gure astoak *ostoberatxa* maite du. *Ostoberatxa* ona da.
- OIHAN-GIZON: (Baso-gizon: trabajador del bosque). *Oihan-gizonak* neguan etxera etortzen dira.
- ODOLEZTATU: (odoleztatu: ensangrentar). Atorra *odoleztatue* dauke. Bazter guziak *odoleztatuek*.
- OLIOZTATUE, OLIOZTATU: (olioztatu: aceitar). Erlojue *olioztatu* dut. Maxinari hoiak *olioztatu*.
- OLLAR-DANTZA: (ollar-dantza (beste bat): danza del gallo (una fiesta). Orakunde egunean Erratzun *ollar-dantza*.

- OGI-YORRA: (gari-jorra: escarda del trigo). Gaur goizean *ogi-yorran* ari izanak gara.
- OLA-ATORRA: (ola-atorra: camión de oficiales de ferrería). Aspaldiko denboretan oletan *ola-atorra* erabiltzen zen.
- OL-AIZTUR: (ol-aiztur: cruce de tablones que se ponen a secar). Ol hoiekin *ol-aiztur* ederra egin dugu.
- OLKIA: (oltza: tarima). Etxean paratu dugu *olkia*. Haritz *olkia*. (Sunbillan hartua.)

-P-

- PADERA: (danbolin: tamboril para asar castañas). Gaztañak *paderan* erreak goxoak dire. *Padera* ona dugu.
- PALASTA, PALASTATU: (palasta, palastatu: chapotear, caída del agua de una vasija). Haur hoiek urean *palastan*. Esne *palasta*. Ur *palasta*.
- PANPALINE: (txilintxa: campanilla). Xakur hoi *panpalinekin* dabile. *Panpaline* polite du.
- PAPOGORRI: (txori klasea: clase de pájaro). Harizti hortan *papogorri* aunitz. Xori polite *papogorrie*.
- PARATU, PATU: (ipiñi, ezarri, jarri: poner). *Paratu* ongi. *Patu* ongi. *Pazazu* ongi. Ongi *patu* dut.
- PANPARROTUE: (panparrotua: optimista). Bazkalondoan denak *panparrotuek*. Atzo *panparrotu* ginuen.
- PAPARTZA: (futs-gabeko, papartz: informal). Hau ezta gezurre ta *papartza* baizik. Hau gizon *papartza*.
- PARRASTA: (parrasta: cantidad). Uri *parrasta* ederra in zakun. Sos *parrasta* bat bota ginuen.
- PARTZUAR: (elkarte: socio, consorcio). Bi lagun hoiek *partzuar* ari dire. *Partzuar* biek.
- PARTZUARGO, PARTZUERGO: (elkartea: sociedad, participación). *Partzuergo* hortan sartua nago. *Partzuergoan* sartu nintzen.
- PATASKA, PATASKATU: (naspil, matasa: mezclanza). Anbateko *pataska* egin ginuen. Arront *pataskatue* utzi dugu.
- PATTARRA: (anisa: anis fuerte “mata ratas”). Atso horrek *pattarra* maite du. Goi-zetan *pattarra*.
- PAUSE, PAUSA: (geldi-aldia: descanso). Hau da gure *pausa-lekua*. Hemen *pause*, gero berriz kurri.
- PAUSATU, PAUSETU: (gelditu, geratu: descansar). Oihan hortan badire uso *pau-satuak*. *Pausetu* dire hor.
- PAUSO, PAUSU: (pasa-bide bat: escalones de piedra para paso). *Pausu* hortaik ibiltzen gara. *Pausu* hori gure etxekoa da.
- PAXA: (gerriko: faja). Pilotariiek *paxa* gorriekin. Ni *paxa* urdinekin.
- PAZIN, PAZINE: (pertz: caldero). *Pazin* haundi batean egosi ginuen. Anbateko *pazine*.
- PELENDIA: (purtzil, zital: despreciable). Etzaitela neska *pelenda* horrekin ibili. Neska *pelenda* duk.
- PEREKA, PEREKATU: (laztan, laztandu: caricia, acariciar). Maite dut zure *pereka*. Maiteki *perekatu* zuen.
- PERTOLA: (arrantzan erabiltzen dena: butrino). Gu beti *pertolua*kin arrantzan. *Per-tola* ona dugu.
- PERREXILE: (perrezil: perejil). *Perrexil* ederra gure baratzean. *Perrexile* ona da.

- PETATZU: (petatzu: remiendo). Galtzak ongi *patatzatuek*. Zenbat *petatzu!*
- PEZOIN: (pezoin: como vallado que sostiene un terreno). *Pezoin* hortan muturketu eta erori. *Pezoin*ez inguratue.
- PINTER, PINTERRAK: (txinpartak: chispas). *Su-pinterrak* sartu ziren etxean. *Pinter* hoiekin izitu.
- PINPIRRINDUE: (edana baina alai: un poco bebido y alegre). Atzo ederki *pinpirrindu* ginen. Gure gizona *pinpirrindue*.
- PIPER-OPIL: (piper-opil: un bizcocho especial). Gure amatxi *piper-opil* goxoak itenttu. *Piper-opilek*. Gure amonak *piper-opil* goxoak egiten ditu.
- PIPER-EGIN: (piper-egin: hacer calva, faltar a la escuela). Gaur gure mutikoak *piper in du*. Eskolatik *piper*. Gaur gure mutikoak *piper* egin du.
- PIPIE: (pipia: polilla). Hau *pipiek* yana. Arront *pipietue* dago.
- PILE: (pilla: montón). Zu beti sos *piletzen*. Anbateko *pile*. Sosa *pileka*.
- PILOTA, PILLOTA: (pelota). *Pilotan* aiko gara. *Pillota* gogorra. *Pilotari* ona.
- PIKEROA: (zital: picaro). Zein *pikeroa* zaren. Yende *pikeroa* hemen.
- PIKETU: (ebaki, moztu: cortar). Gaur belar *piketzer*a. Belarra *piketu*. *Piketu* dugu.
- PIKORRA: (ale bihi: grano de legumbre). Olloei arto *pikorra* maten dabegu. Hemen banabar *pikor* bat. Olloei arto *pikorra* ematen diegu.
- PINPINE: (garbi eta apain: limpio y bien presentado). Zein *pinpine* dagon gure neskatikoa. *Pinpine* dago.
- PITERRA, PITARRA: (sagardo clasea: clase de sidra). Agerrean badute *piterra*. Gaztañak yan eta *piterra* edan. Gaztaña yan eta *pitarra* edan.
- PITTIKE: (auntzika pitika: cabrito). Badugu *pittike* bat etxean. Gaur ostatuan *pittike* yatea.
- PIRO: (ahate: pato). Gure hauzoan badire hainbertze *piro*. *Piro* aunitz.
- PITSE: (mitsa, pits: hilacha). Zu beti *pitsez* betea. Hemen *pitse* bat.
- PITSEK ATRA: (arikatu, litsatu: deshilarchar). *Pitsek atratzen* ari naiz. *Pitsek atratzen* ari dire.
- PITXERRA: (pegarra: cántaro). Karrak *pitxer* bat ur. *Pitxerra* urez betea.
- PIXETOKI: (pixatoki: vejiga). Zerri horrek *pixatoki* haundie zuen. *Pixetokien* harriek.
- PIXILIA, PIXILETU: (pixalia: ganas de orinar). *Pixiliak* niok. Arront *pixiletue*. Hurre *pixiliak* dago.
- PIZUNTZI: (pixontzi: orinal). Non dago *pizuntzie?* *Pizuntzie* pixez betea dago.
- PIZURRIN: (pix usaia: olor a orina). Hau *pizurrine!* Etxe huntan bada *pizurrin* bat...
- PONPOXA: (ongi apaindua: bien aseada). Hau neska *ponpoxa!* Neska *ponpoxak* badirela hemen!
- PORROKATU: (desegin: deshacer). *Porrokatu* dugu etxea. Autoa ere *porrokatu* ginuen.
- POTTOKOA, POTTOKA: (zalditxo, potro: caballito). Baditugu bi *pottoko* etxean eta sei *pottoka* mendian.
- POTTIKOKA, POTIKOKA: (potikoka: a gatas). Mendi kasko hortara *potikoka* igen ginen. *Potikoka* beti goiti.
- POZOÑA: (pozoña: veneno). *Pozoña* eman zion. Urek *pozoindu* dituzte. Hau *pozoña* da.
- PULUNPE: (pulunpa: cencerro grande). *Pulunpe* haundi hoiek anbateko asotsa atratzen dute.
- PURTZIL, PURTZILE: (purtzil: despreciable). Etzaitela neska *purtzil* horrekin ibili. Hau neska *purtzile!*

- PUTZURRIN: (putz usai: olor a pedo). Puf! Hau *puzurrine*, nork in du? Zikine!
Bada *putzurin* bat.
- PUTRUNE: (uzkur: cobarde). Nere lagune ezta gizon *putrone*. Hau yende *putrone!*
- PUTUTSE: (pututse: torpe). Hau esku *pututsek!* Esku *pututs* hoiekin eztuzu deus inen. Esku *putus* hoiekin ez duzu ezer egingo.
- PURDIE: (ipurdia: culo, trasero). Main dezut *purdien* ostiko bat. Zer ai zara hor *purdie* agerien. Emango dizut ipurdian ostiko bat.
- PURDI-MAZELA: (ipur-mamia, ipur mazel: nalga). Lodi dago gure neskatikoa, anbateko purdi-mazelak ditu.
- PURDI-KONKOR: (ipurdi-konkor: hueso inferior de la columna vertebral). *Purdi konkorrean* min hartu zuen. *Purdi konkorrean* kaska bat hartu.
- PURDI-LAZO: (puzkerti: pedorro). Zein *purdi-lazo* zaren! Gaie hemendik *purdi-lazo* zikine!
- PURRUSTEKA: (purrustaka: en abundancia). Sosa *purrusteka* bota zuten. Urie *purrusteka* ari du.
- PUXENTA: (ongi apaindua: bien aseada). A zer neskatiko *puxenta!* Badirela hemen neska *puxentak!*
- PREXITU, PREXITUE: (prejitu, prejitua: freír, frito). Arroltze *prexitue* zein ona den. Patata *prexituek* ere onak dire.
- PROPIE: (polita edo ederra: hermoso). Zer neska *propie* den Maritxu! Haur hau zein *propie* den!
- PALLASTRA: (anda, baiarte: parihuela o parecido). *Pallastrakin* ongarriketan. *Pallastra* aspaldikoa da. Baztanen, “pallastra”, “ballatria”, “ballartia” eta “gangabile” berdintsuak dira. Bi gizonen artean edozein gauza eramateko, ongarrie, arbie eta gehiago ere. “Kataotak” badauka bertze eginkizun bat. Hau yendea eramateko erabiltzen da. Mendian norbaitek min hartu duela edo hilak edo defuntoak ekartzeko erabiltzen dena.
- PUTZIKE, PUTZIKETU: (putzikatu, putzikaka: quitar a pedacitos). *Putzike* ta *putzike* zu beti *putzikeka*. Nork *putziketu* du hau?
- PIXTIKULARRA: (auzi-gizon: especie de abogado). Yoanen gara *pixtikularretara*. *Pixtikularra* hemen dago. (Sunbillan hartua.)
- PITTET, PITTE BAT: (pixkat, pixka bat: poquito, un poquito). Kartzu *pittet*. Maindezut *pitte bat*. Nai duzu *pitte bat?* Emango dizut pixka bat.
- PUZTERKA, PUZTER: (asto, zaldi eta mando ostikoak: coces, dando coces). Gure astoa beti *puzterka*. Anbateko *puzterrak*. *Puzterkari*.
- PUTUTXE, PUTUTX: (untxarta: hurón). Oihan hortan badire ainbertze *pututs*. *Pututxek* izitzen naute.
- PINTTERDIE: (Auzolanetan ematen den tragoa: Trago y bocadillo que da el pueblo al que trabaja en auzolan). . *Pintterdie* deitzen zaio, auzolanetan herriak ematen duen otorduei. Auzolanean ematen duten *pintterdie* zein ona den.

—S—

- SABAI, SABAIA: (sapai, ganbara desván). *Sabaia* belarrez betea daukegu. *Sabai* haundie dugu.
- SAHARDE, SARDE: (sarde: palo largo con dos púas, horquilla de dos puntas). *Sahardeakin* egin ginuen lana. Har zazu *sahardea*.
- SAIESKA, SAIETS: (saieska, saiets: de soslayo, costado). *Saieska* ibili ginen. *Saie-tsean* yo zion. *Saiets* hortan.

- SAIESKI: (saietseko aragie: carne de costado). Xerri pusketaik, *saieskie* hoberena. *Saieski* ona yan dugu.
- SAHATSA: (saratsa: sauce). Erreka ondoko *sahatsa* moztu dugu.
- SAIETS HEZURRE: (saiets hezurra: hueso del costado). *Saiets hezurre* hautsi zitzaion.
- SAGARROIA: (trikua: erizo). Baratzean ikusi dut *sagarroia*. *Sagarroi* haundi bat.
- SAKAIL, SAKI: (zauri: herida). *Sakail* haundie egin zioten. *Saki* hori sendatzea kostako zaio.
- SAILKE, SAILKETU: (sailka, sailkatu: por grupos, agrupar). Yarri zaitetze *sailke*. *Sailketu* yendea.
- SALIA, SAHALIA: (segalera: donde se hecha la hierba en la cuadra). *Salia* hautsi zaiku. *Sahalia* konpondu behar dugu.
- SALBATORE: (Igokunde: Ascensión). *Salbatozetan* Iruriteko bestak. Bier *Salbato-re*. *Bihar* *Salbatore*.
- SALMENTA: (salmenta: venta). *Salmenta* guti aurtengo ferietan. Gaur *salmenta* ederra.
- SAMATSA: (iretze mukuru: montón de helecho). *Samatsa* pile bat in dugu. *Samatsa* hoiek bildu.
- SAMURTU: (aserratu, sumindua: enfadado). Aita *samurtu* zaiku. *Samur* nerekin.
- SAINDU: (santu: santo). Aste *Sainduan* besta. Bakotxak bere *sainduari* otoitz.
- SAINGE, SAINGEKA: (zaunka: ladrar, ladrando). Zakurre *sainge* ai da. Zakur hoi beti *saingeka*.
- SAINGETU: (saingatu: ladrar, que ha ladrado). Zakur horrek *saingetu* du. *Saingetzen* du atsetan.
- SANPIROLL, SANPIROLLA: (odolki lodi lodia: morcilla muy gorda). Gaur *sanpi-roll* yatea. *Sanpirollak* badu yateko aunitz.
- SAPELARRA: (belar clase bat: una clase de hierba). Gure baratzean *sapelarra* pileka.
- SAPA: (sargoi, sargori: nublado y calor, pesado). Gaur *sapa* dago. Denbora zakarra hau *sapa!*
- SARDA: (trapu zakar bat: trapo de tejido muy burdo). *Sardakin* garbitu ginuen. Sorallue garbitzeko *sarda* ona.
- SARGOI, SARGORI (SAPA): (sargoi, sargoñi: pesado, calor). *Sargoi* dago, izerdie heldu da. Egun hotan beti *sargoi*.
- SAROI, SAROIA: (saroi: majada, borda con prado). Gure *sarioan* bildu ginen. *Saroi* hortan ederki egoten gara.
- SARRI ARTIO: (gero arte: hasta luego). *Sarri artio* berehala etorriko naiz. *Sarri artio* ama.
- SARRI: (gero: luego). *Sarri* torriko naiz. Torri zaitte *sarrixago*.
- SASITU: (sasitu: cubrirse de zarzas). Bazterrak *sasitu* zaizkigu, dena *sasiek* hartuek.
- SASOIN: (sasoi: sazón, época, tiempo). *Sasoin* hunten uri aunitz. *Sasoin* du lanak?
- SASOÑEAN: (sasoi: que está fuerte, pletórico). Gure gizona *sasoñean* dago. Gazte hoién sasoña!
- SASITIK LEKURE: (esaera bat: es un dicho). *Sasitik lekure* gan nintzen.
- SATARRA: (beien eritasune: una enfermedad de las vacas). Bei gorrie *satarrakin* daukegu. *Satarra* sartu zaiku.
- SATOR MUKURU: (sator mukuru: topera, montón de tierra que hacen los topos). Gure belaian badire hainbertze *sator mukuru*. *Sator mukuru* aunitz.
- SATURDINE: (xagua, soro-xagu: ratón campesino). Gure landan hil tugu lau *saturdin*. *Saturdinek* pileka.

- SEGA KUTXUE, SEGA KOTXUE: (sega poto: un pote lleno de agua donde se lleva la piedra de afilar). *Sega-kotxue* beti gerrontzian. *Sega-kotxue* hemen dut.
- SEGA POTO, SEGA-OPORRA: (sega-kotxu: pote lleno de agua donde meten los segadores la piedra de afilar. *Sega-oporra* beti gerrontzian. *Sega-potoa* hemen dut.
- SEGA POTO, SEGA-OPORRA: (sega-kotxu: pote lleno de agua donde meten los segadores la piedra de afilar. *Sega-oporra* belaian utzie dut. *Sega-potoa* ondatu zait.
- SEGA-KIDER: (sega kirtena: mango de la guadaña). *Sega-kiderra* hautsi zitzaiten. *Sega-kider* berrie behar dut.
- SEGA-XANGO: (sega-xango: pieza de la guadaña por la que se une al mango). *Sega-xango* hau eztago ongi. *Sega-xangoa* konpondu behar da.
- SEGALERA: (segalera: donde se hecha la hierba en la cuadra). Beiteiko *segalera* arras ongi egine dago. *Segalera berrie*.
- SEGA-MALLU: (sega-mallu: martillo para adelgazar el corte de la guadaña). *Sega-mallu* ona dut. *Sega-mallu* hunekin lan ederra iten dut.
- SEGARRI: (segarri: piedra para afilar la guadaña). *Segarri* hau bezalakoik iñon ez. *Segarri* ona.
- SEGURANTZA: (segurantzaz: seguridad). Zurekin ez dut batre *segurantzik*. *Segurantzaz* guti.
- SEGURTE FIO NAIZ: (seguru aski bezala: aseguraria). *Segur ta fio naiz* bera han dagola.
- SEURIK: (segurik: sin duda). Kostako zaiku mile pezta *seurik*. Bai *seurik*.
- SEME BITXI: (semebitxi: ahijado). Maite dut nere *semebitxi* ederra.
- SEMEDER: (San Primo egunari deitzen zaio: día de San Primo). *Semeder* eguneko urie, berrogei eguneko urie.
- SIXTE, XIXTE: (ziztatu: pinchazo). Orratzakin *sixte* in nion. *Xixtetu* nion. *Sixte* haundie.
- SIÑESTE, SINESTE: (siñiste: creencia). Hortan *siñeste* haundie dugu. *Siñesten* dugu. *Sinetsi* dut.
- SOHORRERIE, SOGORRERIE: (gorreri: sordera). *Sorreriek* ez du gauz onik. *Sohorreri* horrekin beti gaizki.
- SORRA, SOHORRA, SOGORRA: (gorra: sordo). Zein *sorra* zaren. *Sohortu* zara. Hemen denak *sogorrak*.
- SORALLUE: (sorailu: piso de una habitación, tarima). Gur etxeak *sorallu* ona du. *Aspaldiko sorallue*.
- SOINBURU: (bizkar gaina: hombro). Gipona *soinburuen* zaraman. *Soinburuen* dakarra.
- SOBERA, SOBERATU: (gehiegi: demasiado, sobrado). Hau *sobera* duzu. *Soberatuko* zaiku. *Soberaxko* guretako.
- SOBERAKINE: (gehiegikeria: sobras). *Soberakinek* aspertzen dute. *Soberakinek* bota.
- SORGIN-AFARI: (sorgin afari, gau erdiko afaria: cena de media noche). Goizeko hiruetan egin ginuen *sorgin afari* ederra.
- SORGIN SALDA: (sorgin salda: caldo de brujas). Zugarramurdin *sorgin-salda* hartu ginuen.
- SORKIZUN: (iturburu, sortzen den lekua: nacedero, manantial). Herriko iturriak hortxe dauke *sorkizune*.
- SOLAS: (hitzegin: hablar, conversación). *Solas* goxoak maite ditut. *Solasean* ari gara. *Solas* onak.

- SOLASTURI: (berritsu, eletzu: hablador). Bazkalondoan denak *solasturi*. Zein *solasturie* zaren.
- SOLASALDI: (hizketaldi, hitzaldi: charla). *Solasaldi* ederra egin dugu. Yende solasturiek *solasaldi* luzeak.
- SOSA: (dirua: dinero). *Sosa* denek maite. *Sosik* gabe deusez. Bakea ta bi *sos*.
- SOSDUNE: (diru duna: que tiene dinero). Nere osaba *sosdune* da. Hemen *sosdun* aunitz.
- SOINKE: (bizkarka: a hombros). *Soinke* egin ginuen lana. *Soinke* aitu ginen.
- SONBOR-AITZURRE: (haitzur haundia luberriak egiteko: azadón para roturaciones). *Sonbor aitzurrekin* atra ginuen lugerrie. *Sonbor aitzurre* pisue da.
- SORLEKU: (jaino den lekua: sitio de nacimiento). Maite dut nere *sorlekua*. Nere *sorlekuan* bizi naiz.
- SORTETXE: (jaino den etxea: casa donde ha nacido). Nere *sortetxea* berritu dute. Nere andrearen *sortetxea*.
- SORTERRI: (jaino den herria: pueblo donde ha nacido). Nere *sorterrian* hil nai nuke. *Sorterri* urrun bizi da.
- SORO: (belarra: césped, segundo corte de hierba). Belarrak onak eta *soroak* hobekak. *Pilota-soro* aunitz hemen.
- SOLASBIDE, SOLASPIDE: (solasbide: motivo de habladurias). Gure hauzoan gertatu denakin *solasbide* franko bazterretan.
- SOBRANIA: (nabarmena bezala: exagerado o algo así). Neska hori *sobrania* da. Bertze hoiek ere *sobraniak*.
- SORAIO SORAIOA: (soraio: cerdo atacado de cisticerco). Zerri *soraioa* atra zaiku. *Soraioa* gaixtoa da.
- SUKERRA: (sukarra: fiebre, calentura). Gure hurre *sukerrakin* daukegu. *Suker* haundie.
- SUTOPILE: (gari iriñakin egiten den taloa: talo hecho con harina de trigo). *Sutopil* goxoak yan tugu. *Sutopilek* gaur yateko.
- SUGERRIE: (sua egiteko: combustible para hacer fuego). Hemen badugu *sugerr* franko. *Sugerr*ie behar da.
- SUFLIA: (bizkorra, ederra: robusto). Mutil *sufli*a gure Martintxo. *Sufli*a eta aski ona.
- SUKIL, SUKIL-ONBORRA: (sukil-enbor: tronco que arde en el hogar). Onbor hunek *sukilteko* balio du. *Sukil-onbor* yorie.
- SUKIL-LEKUE: (sukil-tokia: sitio donde se coloca el tronco en el hogar). *Sukilteku*en ederki kokatu da onborra.
- SUMANDILE: (sugandilla: lagartija). Pareta zar hoietan *sumandilek* pileka.
- SUMUSKERRA: (musker, suge-musker: lagarto). *Sumuskerra* sartu zitzaikun etxe barnera.
- SUMETU: (somatu: barruntar). *Sumetu* ginuen han zerbait bazela. Ez dut deus *sumetu*.
- SUNSUNE-SUNSUNA: (ergel, jende iluna: bobalicón). Zein *sunsune* den andre hori. Yende *sunsun* hoiekin kasu.
- SUSPERRA: (sutsu, susper: fogoso, ardiente). Bero izigerrie *susperra* zagon.
- SUSERA: (susara: celo de la vaca). Gure bei gorrie *susera* dago.
- SUNTSITU: (desegin: deshacer). Etxea *suntsitu* zuten. Bazter guziek *suntsituek*.
- SENDABIDE: (sendabide: remedio). Eritasan horrek eztu *sendabide*ik. *Sendabide* ona da.
- SAKELA: (sakela: bolsillo). *Sakelean* badut ziloa. *Sakel* haundie eta sos guti.

- SAKELUTZ: (sakelutz: bolsillo vacio, sin dinero). Gure herrian gizon bati deitzen zioten *sakelutz*.
 SUGURRE (SUDURRE): (sudurra: nariz). *Sugurraundi* aunitz hemen. *Sugurre* aunpetu zaizu.
 SASTORRA: (ausarta, denetan sartzen dena: atrevido). Hau mutiko *sastorra!* Zein *sastorra* zaren!

-T-

- TALOBURDINE, TALOBURDINE: (taloburdina: pieza de hierro para asar tortas de maiz). *Taloburdinekin* aitzen gara. Taloburdin ona dugu.
 TALOMANTENUE: (talomantenu: pieza curva de madera para asar talos). *Talomantenu* ona dugu taloak erretzeko. Talomantenu.
 TANATUE: (tanatua: caerse el vello a los animales, las plumas a las aves). Badugu ollo lepo *tanatue*. Ardi *tanatuek* ere badire.
 TANTAIA: (tantaia: árbol bravio, tronco de árbol sin ramas). Bertizko oihanean *tantai* ederrak. Haritz *tantaia*k.
 TANTIKETU: (ez dela mugitzen: que no se mueve). Mugitzeko erran eta ez *tantiketutu* ere. Ez *tantiketzen!*
 TARATILU, TARATELU: (zuloak egiteko tresna: herramienta para agujerear). *Taratilu* horrekin ziletu dugu maia. *Taratelu* ederra.
 TARTALLA: (arrote: desarrapado). Zein *tartalla* zaren. Hau yende *tartalla!*
 TARRAPATAKA: (arrapaladan: a tropezones). *Tarrapataka* gan ginen. *Tarrapataka* etorri ere.
 TARRATA, TARRATATU: (zarrast, zarrasta, urratu: rasgar, rasgón). Anbateko *tarrata* in datate atorran. Dena *tarratatu*.
 TARRATARI: (puzkerti: pedorro). *Tarratari* zikine gaie hemendik! Hau mutiko *tarratarie!*
 TTALLA, TTARRA: (txikia: pequeño). Gizon *ttallak* espantu haundiek. *Ttarra* eta *tzarra*.
 TTARTU, (TTIPITU): (txikitu: empequeñecerse). Gure gizona *ttartzen* ai de. *Ttartzten* eta zahartzen. Gure gizona *ttartzen* ari da.
 TTANTTA: (ardo: vino). Andre horri *ttantta* gustatzen zaio. *Ttantta* du maite.
 TTANTTA-GOXUA: (ardo goxoa: vino dulce). Amatxin etxean *ttantta goxua* hartu ginuen.
 TELLERINE, TELLARINE: (teilagille: tejero). Nere lengusue *tellerine* da. “*Tellarin*” Baztango dantza Bat.
 TEKU: (teku: deju). Ardo hunek badu *tekue*. *Teku* hau arras txarra da.
 TELEKA: (aspergari: latoso, pelma). Hau gizon *teleka!* Beti *teleka* horrekin.
 TEMATZU, TEMAZU: (setatsu: temoso). Hau neskatiko *tematzue!* *Tematzu* eta berekoia. Zein *temazue* zaren. *Temazu* eta gaixtoa.
 TENORE: (ordua, garaia: tiempo, hora). *Tenore* txarrean etorri zara. Bazkaltzeko *tenorea* da.
 TENTUMOTX: (muxkin, nigarti: llorón). Gure hurre *tentumotx* dugu. Arront *tentumotx*.
 TETELA: (tetela: ceceoso). Hau gizon *tetela!* *Teteletu* zaiku gizona. *Teteldu*.
 TILISTETU: (Untzi batera ura bota eta astindu. Agitar el agua en una vasija). *Tilistetu ongi untzi hori*. *Tilistetu* eta ur zikine bota.
 TITIDORRA: (titilegorra, ao-gozagari: chupete). Haur hunek *titidorra* maite du. *Titidorra* hautsi du.
 TIRRIE, TIRRIETU: (tirria: anhelo). Neska hortaz arras *tirrietue* nago. Hau *tirrie!*

- TIPUL-AZKAIA, TIPULAZKAI: (tipulazkai: cebolla que se planta para simiente). Baitugu *tipulazkaia*k Maiatzian yateko. *Tipulazkai* onak.
- TTIPIE: (txikia: pequeño). Neska *ttipie* bai, baño ernea. *Ttipittoa* da.
- TTIPITU: (txikitu, laburtu: achicar, empequeñecer). Gizon hori *ttipitu* da. Zorrak *ttipitzen* ari dire.
- TTILITTE, TILITE: (gustorik gabeko yanaria edo edaria: comida sin sustancia). Salda hau arront *ttilitte* da. Salda *ttilitte*.
- TOLOTA: (arrautz ustela: huevo podrido). Arroltze tolotak usein txarra du. Arroltze *tolota*.
- TOTORIKO, TTOTTORIKO: (kokoriko: en cucullas). Yarri zaite *ttottoriko*. *Totoriko* yarri ginen.
- TTOTTOLATUE: (ergeldua, zozotua: atontado, sin fundamento). Gure osaba arront *ttottolatue* dago.
- TTAUTTE: (tragosko bat egin: hechar un trago, beber algo). Amatzin etxean *ttautte* in ginuen. *Ttautte* goxua.
- TUTULU: (tutulu: moño). Neskak horrek zer *tutulu* polite duen. *Tutulu*.
- TUPINE: (estu, tinko, lur gogorra: tupido). Gure landako lurre *tupin tupine* dago. Arras *tupine*.
- TUTUE: (tutu, turuta: corneta). Yotzak *tutue*. *Tutue* yo dute. Hemen *tutularie*.
- TTUE: (listu: txistu, saliva). *Ttue* bota zion aurpeire. Ez *ttuik* bota.
- TUPINE: (ontzi clase bat: marmita olla de metal con tapa). *Tupine* ederra izebain etxean.
- TTUTTURRU: (mendi gallur zorrotza: cúspide de montaña, pináculo). *Ttutturru* hartan izan ginen. Gorasko dago *ttutturru* hure.
- TRAKETSA: (zarpail: grosero). Yende *traketsa* bazter hoketan. Zein *traketsa* zaren.
- TRAPA: (ardien gaitza: jadeo de ovejas). Gure artaldean *trapa* sartu zaiku. *Trapa* txarra da.
- TRIGUNE: (eskalaburu: tribuna). Gure etxeak *trigune* ederra du. Etxe gibelean *trigune*.
- TROSTAN: (trosta, trostan, draka-draka: al trote). *Trostan* etorri ginen. Zaldiz eta *trostan*.
- TZARRA: (gaixtoa, gaizkin: malo). Gizon hori arras *tzarra* da. *Tzarra* eta maltzur-re.
- TAPIE, TAPITU: (tapitu: tupido, espeso). Uri erauntsi hoiek lurrek *tapitu* dazku. Lur *tapie*.
- TIRRINTE: (tirrin, txirrin: timbre). Despertadore hunek *tirrintik* eztu yotzen. *Tirrintek* yo du.
- TRIPUS TRAPUS: (lana presaka eta nolanai egina: hacer algo sin orden). Lan hau *tripus-trapus* ine. Zu beti *tripus-trapus*.
- TRAGAZA: (otea xatzeko tresna: herramienta para triturar argoma). *Tragaza* hunekin otea ederki xatzen dugu, xe xea inik. *Tragaza* Sunbillan hartua.
- TRALLUKE: (garia erauzteko tresna: palo con el que se desgrana el trigo). *Tralluke* tresna zaharrenetako bat da. Gure gazte denboran ogie erauzteko beti *trallukekin*.

—TX—

TXANTXIGORRA: (Txantxigor: cimarrón). *Txantxigorrak* zein goxoak diren. *Txantxigor* onak.

TXALMA: (txalma: albarda ligera). Zaldi horrek *txalma* berrie behar du.

- TXINGA: (arrantzako sare bat: red para pescar). *Txingakin* arpatu gintuen arrañak. *Txinga* ona da.
- TXINGER-AZPI: (urdai-azpi: jamón). *Txinger-azpi* ederrak gure etxean.
- TXINGERRA (ZINGERRA): (urdaia: tocino). Zerri gazteain *txingerra* ona da. *Txinger* onak.
- TXINGER-URIN: (urdai koipe: grasa de tocino). *Txinger-urinekin* prexistu dugu.
- TXINGURIE, TXUNGURIE: (txingure: yunque). Herriko arotzak lau ehun kiloko *txingurie* saldu du.
- TXINGIL: (txingil: a la pata coja). *Txingilke* gan ginen. *Txingilke* aunitz nekatzen da.
- TXITA, TXITE, TXITO: (txita: polluelo). Baitugu hainbertze *txito*. Hil zaizkigu lau *txita*.
- TXIPA, TXIPE: (arrai klase bat: una clase de pez de río). Baztango ugeldean badire *txipek* pileka.
- TXISTORRA: (txistorra, lukainka: longaniza). Hemengo *txistorrak* badu erreliste. Hemen *txistor* onak.
- TXIÑURRIE: (txiñurria: hormiga). Yendea bildu zen *txiñurrie* bezala. *Txiñurri* aunitz.
- TXOKOTA: (txokota: eje del fruto). Sagarra yan eta *txokota* bota. *Txokota* ez yan.
- TXOKOTO: (Elizondoko karrika bat: Un lugar de Elizondo). Orai *txokoton* bizi naiz. *Txokoto* Elizondon dago.
- TXULUBITE: (txistu edo txulubita: silbo, txistu o flauta). Hauzoko mutiko horrek *txulubite* yotzen du.
- TXUNGUR: (urdai-azpiko ezurra: hueso del jamón). Banabarra *txungurrekin* ego-sie zein ona den. *Txungur* ona.
- TXARRANTXA: (txarrantxa: objeto para limpiar el ganado). Beiak *txarrantxakin* garbitzen ditugu. *Txarrantxa* ona.

-U-

- UBELA: (ubala: correa). Erleju hunek *ubel* berrie behar du. *Ubela* ondatu zait.
- UBELDURE: (ubeldura: cardenal). Anbateko *ubeldure* duzu. Gorputze *ubeldurez* betea.
- UBER: (zikin: sucio). Zureak eder eta bertzenak *uber*.
- UBERROA: (ur zikinak: riada sucia). *Uberroak* kalte haundiak egin ditu. *Uberro* haundia.
- UGELDE, UGALDE: (ibaia: río). *Ugeldea* berratu da. "Baztan" *ugaldean* arrain onak.
- UFESTUE: (zikin, likits: hediondo). Yende *ufestue* bazter hoketan. Denak *ufestuek*.
- UFRELLA: (abail: honda). *Ufrellakin* arrie tiretu ta il zuen Dabidek Goliat.
- ULIBELTZA: (eulibeltza: mosca negra). Kasu zinger-azpi horrekin *ulibeltzak* ukitu ez dezan.
- ULI, ULIE: (euli, elbi: mosca). Etxe huntan *uli* aunitz. Zein *ulie* zaren. *Uliek* uden.
- ULITXE: (eltxo: mosquito). *Ulitxek* pileka bide hortan. Zoko hoietan *ulitxe* aunitz.
- UKITU: (ikutu: tocar). *Ukitu* baizik ez nion in. Hau *ukitu* gabe dago. *Ukitze*.
- UKONDOA: (ukalondoa: codo). *Ukondoa* urbil eta musuik ezin man. *Ukondoa* makur.
- UKUMILE: (ukabilla: puño). *Ukumile* haundie eta eskumutur mehea. *Ukumilekin* yo.

- UMERRIE: (bildots hilla: cordero muerto). Aurten *umerrie* merke. *Umerrie* erosi dugu. *Umerrie* ona da.
- UMETU: (umatze: echar crías). Ardi guziak *umetu* zaizkigu. Urdama ere *umetu*.
- UMEKOR: (umekor: que produce muchas crías). Etxe hortan denak *umekor*.
- UNIDEA: (iñudea: nodriza). Gure lengusua *unideakin* azi zuten. *Unide* azkarra.
- UNTZI: (ontzi: vasija). *Untziek* ongi garbitu. *Untzi* hortan sartu dut.
- UNTZITU, UNTZIE: (joaldia: zurrar). *Untzituko* zaitut. Anbateko *untzie* hartu ziken.
- UNERAÑO: (honeraño: hasta aquí). *Uneraño* etorri zen. *Uneraño* egin dugu.
- UNET, UNAT, HUNAT: (honera, honara: hacia aquí). Zato *hunet*. Ator *hunat*. Torri *hunet*. *Hunetakoan* karri.
- UNEXAGOTTO: (onexago: un poco más aquí). Torri zaitte *hunexagotto*. Hor ez, *hunexagotto*.
- URBIL: (urre, gertu: cerca). *Urbil* dago gure heriotza. Bestak *urbil* eta soñularik ez.
- URBILDU: (urreratu: acercar). *Urbildu* zaitte gehiago. *Urbildu* zaitezte.
- URBILEGI: (urbilegi: demasiado cerca). Pixke bat urrunxago, hau *urbilegi* dago. Hoi ere *urbilegi*.
- URI-LANKARRA: (xirimiri: llovizna). *Uri-lankarra* ari du. Otsondon *uri-lankarra*.
- URIE, URIA: (euria: lluvia). *Urie* ai du. Atzo ere *urie* in zuen. Beti *urie*.
- URIN, URINE: (koipe: manteca, grasa). *Urin* sobera du. Zerri *urinekin* prexistu dugu.
- URDEKERIE: (urdekeria: cochínada). Zer *urdekerie* in dakuten. Etzazule holako *urdekerik* in.
- URTXILE: (urkulla: horquilla). *Urtxil* horrekin inen dugu. Hemen dago *urtxile*.
- URIXKI: (euri pixka bat: llovizna). Gaur *urixki* dugu. Denbora zirtzile, *urixki*.
- UR-YAUZI: (turrusta: cascada). Mendi tarte hortan *ur-yauzi* ederra dugu.
- URTXINTXE: (kattagorri: ardilla). Bertizko oihanean *urtxintxe* aunitz. *Urtxintxe* polite da.
- URTETS, URTETSA: (urtats, urtasgarri: aguinaldo). Urte berri egunean *urtetsak* eskatzen dugu. *Urtets, Urtets!*
- URRIKITU: (damutu: arrepentirse). *Urrikitu* zitzaiten bai. Denak *urrikituek*.
- URRIKIMENTU: (damu: arrepentimiento). Gaizki in dut eta badut *urrikimentu*.
- URRINDETU: (usaintzatu: perfumar). Belar onakin zoko guziak *urrindetu*. *Urrindetu* ongi.
- URRIN, URRINE: (usai, usaia: olor). *Urrin* txarra hemen. Hau urrine! Zer da *urrin* hau!
- URRETU: (urratu: deshacer). Gure ardi-borda *urretu* dugu. *Espartinek* *urretu* zaizkit.
- URDINDUE, URDINDU: (lizundu: enmohecerse, musido). Ubel hau *urdindu* da. Baratxuriek ere *urdinduek*.
- URRATS: (pausoa: paso). *Urrats* bat aitzinet, *urrats* bat gibelat. Gure *urratsak*.
- URREN: (zorian: a punto de...). Gur osaba *hil-urren* dago. Gure sosak ere *akitu-urren*.
- URRUPE: (zurrupa: trago). Ardo gorritik *urrupe* ederrak in gintuen. Nik *urrupe* bat aski.
- URREZTATU: (urrez bete: forrar de oro, dorar). Ortza *urreztatue*. Elizeko aldarea ongi *urreztatue* dago.
- URZORRI: (urzorri: piojo de agua). Putzu hortan *urzorri* aunitz. Turri hortak ez edan, *urzorriek* baitu.
- URRUN, URRUNXKO: (urruti, urrutixko: lejos). Mendi hoi *urrun* dago. Guretako *urrunxko*.

- URRUNDU: (urrutiratu: alejar, alejarse). *Urrundu* zaiku gure lagune. Gañerakoak ere arras *urrunduek*.
- USEÑA, USEIN: (usaia, usai: olor). *Usein* ona duzu. Hor *usein* txarra eta nolako *useña*.
- USEINKE: (usaika: oliendo). Zer ai zara hor *useinke*. Zakurrek bezala *useinke*.
- USMETU: (usai-egite: olfatear): *Usmetu* nuen hor zerbait bazela. Beiak ura *usmetu* du.
- USMOA: (usma: olfato). Gure beorrak *usmo* ona du. Horren usmoa!
- USMOKA: (usaika: oliendo, olfateando). Bei hoiek beti *usmoka*. Beorra ere *usmoka* dabile.
- USU: (usu: espeso). Arbiak *usu* landa hortan. *Usu*, bakandu behar dire.
- UPEN: (igo, jaso: levantar, subir). Zenbat aldiz *upen* zara *Legatera*? Arri haundia *upen* dut.
- UZTEDIA: (uztedia: aro de cuero donde se sujeta el timón del carro). Sartu behar dugu lardaia *uztedian*. *Uztedia* ondatu zaiku.
- UZKUR, UZKURTUE: (uzkur: silencioso, melancólico, retraído). Gure mutikoa beti *uzkur*. Osaba ere arras *uzkurtue*. Heriotzaren oroitzapenak *uzkurtzen* du bekataria.
- URDETU: (zikindu: ensuciar, hacerse inmundo, puerco). Nere etxe polita *urdetu* datate. Ari dire paretak *urdetzen*.
- UZKELDU: (uzkeldu: atar al ganado las cuatro patas). Bildotsak *uzkeldu* ditut. Ongi *uzkelduek* laxatu ez daitzin.
- UBERTU: (zikindu: ensuciar). Esne hau *ubertu* duzu. *Ubertu* dire errekak. Uberroa, Uber.

-X-

- XAHARRA: (zarra: viejo, viejito). Nola *xahartu* den gure gizona. Hau gizon *xaharra!*
- XALMA: (txalma: albarda ligera). Zaldi horrek *xalma* ederra du. *Xalma* berrie da.
- XALOA: (maitagarri: cariñoso). Neska *xaloa* eta yostakina. Mutiko *xaloak* dire.
- XALUPE: (txalburu, igeltxo: renacuajo). Erreka bazter hortan *xalupe* aunitz.
- XANGRINDUE: (naigabetua: disgustado). Arront *xangrindue* dago. Denak *xangrinduek*.
- XARBO: (zarbo: barbo). Gure herriko ugeldean badire *xarbo* aunitz. *Xarbo* ttipiak.
- XAKARRA: (xakarra: costra). Baduzu *xakar* bat kopetan. Dena *xakarez* betea dago.
- XARRANTXA: (Mandoek erabiltzen duten kokotz-ualaren burdiña: barboquejo). *Xarrantxa* ederra dauke gure abreak. *Xarrantxa* Frantzietik karrie.
- XARTEXA, XARTAXA: (erdoil: roña de las plantas). Banabarrak *xartexakin* ondatu dire. Patatak ere *xartexa*.
- XATARRA: (aur-oial: pañales). Haur horri aldatu *xatarrak*. *Xatar* garbiek behar ditu.
- XAPELA: (txapela: sombrero). *Xapel* ederra duzu. *Xapela* behar dut.
- XAPINE: (galtzerdi clasea: calcetin especial). Neguen *xapinekin* ibiltzen naiz. *Xapinek* maite ditut.
- XAUNGARRIE: (labea garbitzeko isetsa: Se usa para limpiar el horno). *Xaungarriekin* garbitzen dugu labea. *Xaungarrie* hor dago.
- XATU, (XEATU): (marruskatu: masticar, hacer papilla). Aragia *xatu* ongi. *Xe-xea* egin. *Xeatu* ongi.

- XAXKITO: (laka: almute, almud). Nai nuke *xaxkito* bat arto pikorra. *Xaxkito* bat aski dut.
- XEA: (gauza ttipia: cosa menuda). Gauza *xea* duk hau. Yende *xeakin* dabile.
- XEHETASUN: (xehetasun: menudencia). *Xehetasun* guziak agertu. *Xehetasunak* ongi eman ditut.
- XERRENDA: (xerrenda: tira de tela). Ohial *xerrenda* leihotik dilinden.
- XERRI-GEREZI: (txerri-gerezi: cereza silvestre). Mendi zoko hortan badire *xerri-gereziek*. *Xerrigerezi* onak.
- XERREKATU, XERRADATU, XERREGATU: (aitzurtu, belarrak kendu: quitar hierba con azada). Lehenik ongi *xerrekatu*. *Xerradatu* ongi. *Xerregatu* dugu.
- XERPELA: (edari edo salda epela edo ez hain ona. Bebida caliente). Hau ardo *xerrepela*. Salda *xerrepela*.
- XERTO, XERTATU: (xerto: vacuna, injerto). Ardiak *xertatu* ditugu. Sagarrondo ere *xertatue*.
- XETUME: (setati: temoso). Hau gizon *xetume!* Zein *xetume* zaren! *Xetume* ta gaixtoa.
- XERRI-BAZKA: (txerri jana: comida de cerdos). *Xerri-bazka* ona biltzen dugu. Badugu *xerri-bazka* pileka.
- XEXENKO: (zezengai: novillo). *Xexenko* ederra dugu. *Xexenkoa* saldu behar dugu.
- XILKO, XILKO-ERTZE: (zilbor: ombligo). Zilbor-este: cordón del ombligo). *Xilkoa* agerian duzu. *Xilko-ertzetik* gaizki ibili zen.
- XINGERRA (ZINGERRA): (urdaia: tocino). Guk *xinger* aunitz yaten dugu. *Xingerra* eta arroltzea.
- XINGER-URIN: (urdai-koipe: grasa de tocino). Patata prexietuek *xinger-urinekin*. *Xinger-urinekin* busti bat.
- XINGER-AZPI: (urdai azpi: jamón). *Xinger-azpi* onak nere sortetxean. *Xinger-azpi* bat yan dugu.
- XINGER-GIZENA: (urdai-gizena: tocino gordo o lo gordo del tocino). *Xinger-gizena* ongi prexitu. *Xinger-gizena* ez dut maite.
- XINGER-IÑERRA: (urdanzaki: parte magra del tocino). *Xinger-iñerra* maite dut. *Xinger-iñerra* yan ginuen.
- XIGORRA, XIGORTU: (xigorra, xigortu: tostar, tostado). Ogi *xigorra*. Kasu sobe-ra *xigortu* gabe.
- XILKE: (ixilka: a calladas). Hau *xilke* egin behar da. *Xilke* iñork yakin gabe.
- XINGER-ZAFLA: (urdai-zafla: filete de tocino). *Xinger-zafla* bat gogotik yain nuke. *Xinger-zafla* ederra.
- XIKANA: (iruzur: trampa, engaño). Etzazule *xikanik* egin. *Xikana* in daku. *Xikana* haundie.
- XILIK: (ixillik, ixilik: silencio). Egon zaitezte *xilik*. *Xilik* egon. *Xilik* egon gara.
- XIMIKO: (atximur, tximiko: pellizco). Anbateko *ximikoa* in zatan. *Ximiko* mingarrie.
- XIMIKO-BERRI: (tximiko-berri: pellizco de estreno). *Ximiko-berri!* zapata berriekin. *Ximiko-berri!*
- XIMURRE: (zimur: arrugado, arruga). Zein *ximur* dagon gure amatxi. Kopetako *ximurrek*.
- XIMURTU: (zimurtu: arrugarse). Gure amatxi arras *ximurtu* zaiku. Arront *ximurtue*.
- XIMURKERI: (zimurkeri: mezquindad, tacañería). Etzaitela holako *ximurkerietan* ibili. Hau *ximurkerie!*

- XIMURTASUN: (zimurtasun, zimur: arruga, pliegue). Baduzu kopetan halako *ximurtasun* bat. *Ximurtasunek* ageri.
- XIXTE, XIXTETU: (zizte, ziztetu: pincho, pinchar). *Xixte* bat egin zion. *Xixtetu* zion. *Xixte* in ta odola atra.
- XIXTORRA: (txistorra: longaniza). *Xixtorra* ta arroltzea zein onak diren. *Xixtor* goxua.
- XIRIXTILO: (lokarri: lazo). *Xirixtiloa* in zazu eta koropiloik ez. *Xirixtiloa* aski.
- XIXERI: (zizari: lombriz). Gure aurrek *xixeriek* baitu. *Xixeriek* gaixtoak dire.
- XIXTU, XUXTU: (txistu: silbar, silbido). Maipetik *xixtu*. *Xixtu* ta *xuxtu* nai duzun guzie.
- XOPINE: (zotina: hipo). Gure neskatikoai etzaio *xopine* gaten. *Xopine* txarra da.
- XORAGARRIE, XORAGARRI: (zoragarri: delectable). Maritxu zein *xoragarrie* den. Neska *xoragarrie*.
- XORATU: (zoratu: marearse, encantar también). Purua erre eta *xoratu* nintzen. Neska horrek *xoratu* nau.
- XORTA: (xorta: liquido en poca cantidad). Ardo *xorta* bat edan nuen. *Xorta* batekin aski. Esne *xorta*.
- XORANDA: (ero xamarra: locuela, locuelo). Hau neska *xoranda!* Etzaitela neska *xoranda* horrekin ibili.
- XORROTO: (sabel, zorro, zorroto: tripa, tripita). *Xorrotoa* agerien duzu. Gure aurrek zer *xorroto* polite duen.
- XOKO: (txoko: rincón). Maite dut nere *xoko* hau. Etxe *xokoa*. Sukelde *xokoa*.
- XOTONA: (sakon: hondo). Plater *xotona* da zopa yateko. Kartzazu plater *xotona*. *Xotona* behar dut.
- XOXO, XOXOA: (zozo, zozoa: tordo). *Xoxoak* kantari, zein xoragarri. *Xoxo-dantza* Baztanen.
- XUKU: (idor, legor: seco). Bidea *xuku* dago. *Xuku xuku*, ezta logik.
- XUKETU, XUKATU: (sekatu, idortu, legortu: secar). Untziek *xuketu*. *Xuketu* ongi. *Xukezazu* ongi.
- XULUFRIN, XULUFRINE: (lore clasea: clase de flor, frase de cariño también). Etxean baitugu *xulufrinek*. Zu zara gure *xulufrine*.
- XUME: (gauza txikia: menudo, cosa pequeña, sin importancia). Gauza *xumea* duk hori. Ni gizon *xume* bat naiz. Yende *xumea*.
- XUR-XUR: (xur-xur: avaricia, tacañería, ahorrando). Gu *xur-xur* bizi gara. *Xur-xur* ibili zaitezte.
- XURKINE: (zerri jana: comida para los cerdos, sobras de la comida). *Xurkin* ona zerriendako. Etxe guzietako *xurkinek* bildu.
- XURINGOIA: (zuringo: clara de huevo). Arroltzearen *xuringoakin* goxoki ona egi-ten da.
- XURIMENTA: (zurimenta: ropa blanca, sábanas, etc.). Etxean *xurimenta* ona dugu. *Xurimenta* horrek balio du.
- XURITONDO: (Xuritondo: hoja de la mazorca de maíz). Gure beiek *xuritondoa* yaten dute. *Xuritondoa* ona da.
- XUXENPIDEAN: (zuzenbidean: hacer bien las cosas). *Xuxenpidean* in tugu gure aferak. Beti *xuxenpidean*.
- XURRUT: (zurrut: beber un trago). Hemen *xurrut* eta han *xurrut*, gero mozkortu.
- XULUBITE: (txistu, txulubita: silbo, flauta). *Xulubite* berrie erosi dut. Horrek *xulubite* ongi yotzen du.
- XULUBITERIE, XULUBITARI: (txistulari: el que toca el txistu). Gure herrien *xulubitari* ona dugu. *Xulubitari* gaztea.

- XAMUR, XAMURRE: (samur, samurra: tiernecito). Aragi hau zein *xamurre* den.
Xamur xamurre.
- XARAKA: (xaraka: arbolado con árbol pequeño). *Xaraka* hortan sartu da basur-dea. *Xaraka* sasiz betea.
- XIMURRE: (zurte: tacaño). Horrek esku *ximurre* du.

-Z-

- ZABAR: (zabar: remolón, flojo). Zein *zabarra* zaren. Hau yende *zabarra!*
- ZABARKERI, ZABARKERIE: (zabarkeri: indolencia, desidia). *Zabarkeriek* gal-tzen du gizona. *Zabarkerie* nausi.
- ZABARTU, ZABARTZEN: (zabartu: hacerse el remolón, descuidarse). Nola *zabartu* zaren. Yendea *zabartzen* ari da.
- ZAKUTO: (zaku txikia: saco pequeño). *Zakuto* batean sartuko dugu. *Zakuto* hori autsie dago.
- ZAKUR-EZTULE: (zakur-eztula: tos de perro). *Zakur-eztul* hoi etzaitzu gaten. *Zakur-eztule* txarra da.
- ZAFRA: (zartako: bofetada). Man nion *zafra* bat. Anbateko *zafra*. Maiok *zafra* bat.
- ZAFRALDI: (zurraldi, zurra: paliza). *Zafraldi* ederra hartu ziken. Eta nolako *zafraldie!*
- ZAFRATU: (joaldi, zurraldi: paliza). *Zafratu* zuten eta hil urren utzi. Iretzeak *zafra-tuek* ditugu. (Iretzeak akitu urren direlaik “zafratu” erabiltzen da).
- ZAFRAKA: (joka: a golpes). *Zafraka* ibili zuten gure adiskidea. *Zafraka* besoa autsi.
- ZAFLA: (zartakoa, baita ere puska bat: bofetada, también trozo de carne). *Zafla* bat man nion. Aragi *zafla* ederra yan ginuen.
- ZAFLADA: (zartakoa: tortazo, bofetada). *Zaflada* ederrak man ziozten. Haur horrek *zaflada* ederrak hartzen ditu.
- ZAFLALDI: (zartakoak hartu, joaldi: zurra, paliza). *Zaflaldi* izigerrie hartue du. Nolako *zaflaldie!*
- ZAFLATU: (zafratu bezala, joaldi: dar paliza). *Zaflatu* zuten eta bortizki *zaflatue*.
- ZAMA: (zama: carga). Belar *zama* ederrak in gintuen. Urte *zama* haundie gizon xaharrak.
- ZANGO-MAKURRE: (oin-oker, oin-makur: pie torcido). Neska susie ta *zango-makurre*.
- ZANGO-ZOLA: (oin-zola: planta del pie). *Zango-zola* minberatue dauket. *Zango-zolan* min.
- ZALDARE: (pentsue: pienso). Gure behorrek *zaldare* ona behar du. *Zaldare* sendoa.
- ZANPA, ZANPATU: (zanpa, zanpatu: golpe, golpear, pegar, dar paliza). *Zanpa* ederra hartu du. *Zanpatu* dute nere anaia.
- ZANPATEKO: (zanpateko: golpe recibido, golpe grande). Anbateko *zanpatekoa* hartu du. Nere erlejuek *zanpateko* ederra hartu du.
- ZANPATZALE: (zanpatzale: pegador, que da palizas). Gizon gaixtoa eta *zanpatzalea*. *Zanpatzale* maltzurte.
- ZANGOPEAN, ZANGOPIAN: (ankapean, oinpean: bajo el pie). *Zangopian* ibili zuten. *Zangopean* hartu dut.
- ZANGOME: (ankame: pierna delgada). Zorro haundie eta *zangome*. Gizon luzea ta *zangome*.

- ZANGOLEPO: (ankagain: empeine). *Zangolepoan* min hartu dut. *Zangolepoa* biurtu eta maingu.
- ZANPET: (asko jan eta bete: hartarse de comer). Yan ginuen *zanpet* in artio. Ederki yan eta *zanpet!*
- ZAPA, ZAPATU: (zapa, zapatu: oprimir, apretar). *Zapa* hemen eta *zapa* hor. Ongi *zapatu*. *Zapatu* ongi.
- ZAPADURE: (zapadura: efecto de la presión). Señale du *zapadure*. *Zapadure* nabarmen ageri da.
- ZAPINO: (galtzerdi-motzak: media corta que llega hasta el tobillo). Gure artzañak *zapino* ederrak itentu (egiten ditu).
- ZAPATILE: (zapata egille: zapatero). Joxe Martin *zapatile* ona da. *Zapatile* gaztea.
- ZAPEL: (txapel: sombrero). Iruzkiendako *zapel* ederra. *Zapel* gorriekin etorri dire.
- ZARAKA: (xara: jaral). Azkenarroa *zaraka* hortan sartu da. *Zaraka* zikine da.
- ZARTA, ZARTAKO: (zarta, zartako: bofetada). *Zarta* bat eman nion. *Zartako* ederra. A zer *zerta!*
- ZARTATU: (pareta zartatu: revocar la pared). Etxea *zartatu* eta xuritu. Ongi *zartatu* behar dugu.
- ZARTATU: (zañak zartatu: relajación de las venas). Zañak *zartatu* zitzazkion. *Zartatu* zaizkio.
- ZARTADURE: (zain-biurtu: esguince, relajación de las venas). *Zartadure* hunek min maten dat. *Zartadurek* ondorio txarra.
- ZARTAÑA: (zartagia: sartén). *Zartain* zopa yan ginuen. *Zartañan* arroltze prexietue.
- ZATARRA: (trapu zarra: trapo, estropajo). *Zatar* hunekin sorallue garbitu. *Zatarra* zikine dago.
- ZATO: (etorri, atoz: ven). *Zato* hunet. *Zato* nerekin. *Zatozte* denak. *Zato*, *zato!*
- ZAR-PARTEA: (zar-partea, zar-sari: jubilación). Nik *zar-partea* hartzen dut. *Zar-parteak* laguntzen du.
- ZAULI, ZAULITU: (arin, arindu: ágil, hacerse ágil). *Zauli* dago attune. Gure attune *zaulitu* da, *zauli* dago.
- ZAULITASUNE: (arintasuna: agilidad). Gazte hoién *zaulitasune*. Gazteriaren *zaulitasune*.
- ZAUPEIA, ZAUPEGIA: (bea-aldi, zaupegi: golpe de vista). Aitak badu *zaupeia* ardiendako. *Zaupeia* aitak eta amak ere.
- ZELA: (zela: silla de montar). *Zela* berrie gure zaldiendako. *Zela* zak zaldi hori.
- ZELAIA: (zelaia, ordoki: llano). Gure herria leku *zelaian* egin zuten. *Zelai*, *zelaia*.
- ZENBAIT: (zenbait: algunos). *Zenbait* aldiz ostikoka ere hasten da.
- ZENBATSU: (zenbatsu: como cuanto). *Zenbatsu* kostako da? *Zenbatsu* torko dire?
- ZENDERENA, ZENDEREKEN: (zenbera: requesón). Gure artzañak *zenderena* egiten du. *Zenderen* ona.
- ZENBANA: (zenbana: a cuanto). *Zenbana* dire? *Zenbana* saltzen tuzu? *Zenbana*?
- ZENDU: (hilla dagola: que ha muerto, morir). Nere gurasoak aspaldion *zenduek*. Denak *zendu* dira.
- ZEREN: (zergatik: porque). *Zeren* eta hoiék baitire gure yendakiek.
- ZERE, ZEREN: (zure, zuen: tuyo, vuestros). Zu sar zaite *zere* gauzetan. Sar zaitezte *zeren* gauzetan.
- ZERRIKUME: (txerrikume: gorrín). *Zerrikumeak* saldu ditugu. *Zerrikume* ederrak ziren.
- ZERRI-ARKELA: (txerri-arkela: cerda). *Zerri-arkela* aitzinerako. *Zerrikume ar-kela*.

- ZERRI-ORDOTSA: (zerri-ordotz: cerdo). *Zerri ordotsa* gizendu eta hiltzeko. *Zerri-kume ordotsak*.
- ZENTAZ: (zergatik, zeren: porque). Zuregana heldu naiz *zentaz* maite baitzaitut.
- ZERRAZAGIE: (zerrautsa: serrin). *Zerrazagie* erre ginuen. *Zerrazagiekin* plaza idortu.
- ZERRI-ZAÑA: (zeri-zaia: cuidador de cerdos). *Zerri-zaña* zerriek zaintzen. *Zerri-zaña* hor dago.
- ZERLATZU: (ile-arro: desgreñado de pelo). Hau neskatiko zerlatzu! Yende *zerlatzue* bazterretan.
- ZETABE: (bae: cedazo). Etxean baitugu lau *zetabe*. *Zetabe* ttipi ta aundi.
- ZEZELA, ZEZELDU: (motel: balbuciente). Mutiko hori arront *zezela* da. *Zezeldu* zara. *Zezeldue*.
- ZEZENKO: (idisko: novillo). *Zezenkoa* saldu behar dugu. *Zezenko* ederra da.
- ZERREPEL, ZERREPELDUE: (ondatua: estropeado). Ardo hau arront *zerrepeldue* dago. *Zerrepeldue* zaiku.
- ZATOLA: (arte: cepo). *Zatolakin* bi arratoin arpatu tugu. *Zatola* ona da.
- ZARPALLA: (zarpalla: ordinario). Zein *zarpalla* zaren. Hau neske *zarpalla*.
- ZARPAILDU: (zarpaildu: ponerse ordinario). Gure osaba nola *zarpaildu* zaikun. *Zarpaildu* da osaba.
- ZIMITZE: (zimitza: molde para hacer quesos). *Zimitz* hunekin gasna politek iten dire. *Zimitze* ona da.
- ZIKOITZA, ZIKOITZ: (zikoitza: ruin, avaro). Gizon *zikoitz* nardagarrie. Yende *zikoitza* leku guzietan.
- ZIL: (zilegi: licito). Oi ezta *zil*. *Zil* de bai. Hor egur itia ezta *zil*. Hori ez da *zil*. *Zil* da bai. Hor egur egitea ez da *zil*.
- ZILO: (zulo: agujero). *Zilo* batean sartu eta ezin atra. Anbateko *ziloa* in dugu.
- ZILETU: (zulatu: agujerear). *Ziletu* dugu maia. Ongi *ziletue* dago. Atea *ziletu*.
- ZINGIE: (zuzi, esku-zuzi: antorcha). *Zingiekin* argitu ginuen bidea. *Zingiek* ongi argitzen dute.
- ZINGIRIO: (ertitz, beazko: panadizo). Beatzean *zingirioa* atra zait. *Zingirioa* sendatzeko Arpeko Sainduaren ura ona da.
- ZINGURIE: (txingure: yunque). Arotzak *zingurie* beti eskuar. Pisu aundiko *zingurie*.
- ZINURRI: (txinurri: hormiga). Leku hau *zinurritz* betea dago. *Zinurri* gorriek.
- ZINTZURRE: (eztarri: garganta). *Zintzurreko* minez nago. *Zintzurreko* nine. *Zintzur* ona.
- ZINGIL, ZINGILLE: (gizon aula eta mehea: hombre delgado y enfermizo). Gizon *zingille* eta itxure txarrekoa da.
- ZINGILE, zingille: (zingila, petral: cincha para el baste). *Zingile* txarra du basta horrek. *Zingiletu* ongi.
- ZINTZ: (zintz egin: sonarse las narices). Beti mukiëkin, *zintz in* eta sugurrek garbitu.
- ZINURRI MUKURU: (txiñurri mukuru: hormiguero). *Zinurri mukuru* bat arpatu ginuen. *Zinurri mukurue*.
- ZIAR-AIZE: (zear-aize: viento noroeste). *Ziar aizeak* maten dio. *Ziar aize* hau ez tut batre maite.
- ZIRO, ZIROKA: (balantzaka: haciendo eses, tambaleándose). Edana dago *ziroka* daie. *Ziro* aundiek itentu. Edana dago *ziroka* doa. *Ziro* haundiak egiten ditu.
- ZIRIZTILO: (ziriztilo: lazo). *Ziriztilo* batekin aski, koropiloik ez. *Ziriztilo* bat.
- ZIRIPUZTENKA: (tarrapatan: atropelladamente). Hau beti *ziripuztenka*. *Ziripuztenka* atra ziren.

- ZIRTZIL, ZIRTZILE: (zirtzil: desaliñado, indecoroso, zarpail). Gizon *zirtzile* eta nardagarrie. Gaur denbora *zirtzile* dugu.
- ZIRZILDU: (zirzildu: hacerse desaliñado, volverse indecoroso). Nola *zirzildu* zai-kun gure barridea. Arras *zirzildue*.
- ZIRRIKE: (gurpilla: rueda). Orgaren *zirrike* autsie dago. *Zirrike* berrie behar dugu.
- ZIRRIKETAN: (gurpilka: rodando) (gur pilletan: en las ruedas). Gainbera *zirriketan* gan zen. Orga horrek *zirriketan* du makurre.
- ZIRRILDE, ZIRRILDERIE: (zirrilde: cosa de poco valor). Hau yende *zirrilde!* Zu beti holako *zirrilderiekin*.
- ZIRRILDEKA: (pixkanaka: poco a poco). Gu beti *zirrildeka* ibiltzen gara. Zirrildeka beti.
- ZIRRINGILE: (txiribil: viruta). *Zirringilekin* pizten dugu sue. Hemen bada *zirringile*.
- ZITU, ZITUE: (frutua, emaitz: fruto, cosecha, uzta). Aurten *zitu* ona dugu. Lan horrek *zitue* emain du.
- ZIPETU: (arras busti: mojarse mucho). Urie zurruteka eta ezurretaraño *zipetu* ginen. Arras *zipetu*.
- ZIRIPOTE: (zearka-mearka: balanceándose, atropelladamente). Anbateko *ziripotean* gan zuken. *Ziripoteka*.
- ZIRRITO: (zirritu, arteka: rendija). *Zirrito* batetik ikusi ginuen. Ate hau *zirritoz* betea dago.
- ZIRRIZTE: (zirrizta: chorro pequeño). Ur *zirrizte* bat bota zioten. Anbateko *zirrizte*.
- ZIKIRO: (ahari zikiratua: carnero castrado). Gaur *zikiro* yatea Zugarramurdin. *Zikiro* ederrak.
- ZIZERKORA: (kazkabarra: granizo). Urie ta *zizerkora* atertu gabe. *Zizerkora* kaltegarria.
- ZIZELLU: (zizellu: escaño de cocina con respaldo). *Zizellu* hau maite dugu. *Zizellue* neguko ona da.
- ZIZTE, ZIZTETU: (zizta, ziztatu: pinchar). *Zizte* bat egin nion. *Ziztetu* eta odola purrusteka.
- ZIZTEKARI: (ziztakri: que pincha). Sagarroia *ziztekarie* da. Kasu arantza *ziztekariekin*.
- ZIZTAKO: (ziztako: pinchazo). *Ziztako* ederra in zatan. Anbateko *ziztakoa*.
- ZOLA: (zola: cimient). Etxe hunek *zola* ona du. Plazako *zola* berritu dute.
- ZOLATU: (zolak jarri: poner suelas). Zapatak ongi *zolatuek* dauzket. Zapatileak *zolatuek*.
- ZOLDA, ZOLDATZU: (zolda, zoldatzu: mugre, mugriento). *Zoldaz* betea dago. Gaie hemendik *soldatzu* zikine!
- ZOLOKA: (zuloa edo elaka: agujeros, baches, hondonada). Gure landan *zoloka* aunitz badire, *zoloka* hortan putzue.
- ZORNIE: (zornia: pus). Min horrek badu *zornie*. *Zorniek* nardatzen nau.
- ZORROTO: (zorroa, sabela: tripa, vientre). *Zorroto* polite gure mutiko ttallak. *Zorroto* borobile.
- ZORRIPIZTUE: (aberats berri: nuevo rico). *Zorripiztu* hoiek arro dabiltze. *Zorripiztuek* arro.
- ZORROMAKIL: (errotariak erabiltzen duen makilla: palo del molinero). Errotazañan lan ederra egiten du *zorromakilekin*.
- ZOTALA: (lur puska, zotala: pedazo de tierra). Badute *zotal* puske. *Zotala* auserki.

- ZOTALARROTU: (arroto lurra: ligeramente arar tierras). Landan *zotalarroto* eta ongi apaindu.
- ZOGI: (zogi: pedazo de tierra redondo cortado con azada). Iretze meta gañean *Zogie*. *Zogi* ederra borobil borobile.
- ZOZO, ZOZOKERI: (ergela: bobo, bobada; zozo también es tordo). Zein *zozoa* zaren. *Zozo* ergela. Hau *zozokeri* bat da.
- ZOZOTU: (ergeldu dela: atontarse). Mutiko hau arront *zozotue* dago. Hemen denak *zozotu* dire.
- ZOZOKI: (ergelki jokatzten dela: imbécilmente). Etzaitela hain *zozoki* yokatu. Solasean ere *zozoki*.
- ZULUBI: (zurubi, mailladi: escalera). Zurginak *zulubi* berrie egin du. *Zulubi* horrekin kontent.
- ZUMIA, ZUMERIKE: (zume, zumerika: mimbre). Badugu katadera bat *zumerikekin* ine. *Zumia* exkax dugu.
- ZUNBILE, ZUNBILLE: (zunbil, subil: molón, rodillo). Landa *zunbilekin* apaindu. *Zunbille* prest dago.
- ZUNTZIE: (funtsik gabea: sin fundamento). Zein *zuntziek* zaten. Yende *zuntzie*.
- ZUNTZIKERI: (ergelkeria, funts gabekeria: cosa de sin fundamento). Zu beti hola-ko *zuntzikeriek*in. Hoiek *zuntzikeriek* tuk.
- ZURE, ZURA: (zura: madera). *Zurezko* ezpata. Aritze, *zure* ona. Alkie *zurezkoa*.
- ZURGIN, ZURGINE: (arotza: carpintero). Nere osaba *zurgine* da. *Zurgin* ona. *Zurginek* zurakin.
- ZURGINGOA, ZURGINTZE: (arotz lana: oficio de carpintero). Ni ere *zurgingoan* ari naiz, *Zurgintze* maite dut.
- ZURGINTEIA: (zurgintegia, aroztegia: carpintería). Gure *zurgintean* mota guzieta-ko zurek. *Zurgintei* ederra.
- ZURAJEA: (zurajea: armazón). Zu azkarra zara, *zuraje* aundie duzu. Etxe hunen *zurajea*.
- ZURRE, ZURRERIE: (zurra, zurreria: tacaño, tacañería). Hau yende *zurre*. *Zurrierie* gauze txarra da.
- ZURRUME: (zurruma: tacón). *Zurrume-dantza* Baztango irri-dantza. *Zurrumea* ninberatu.
- ZURRUZTEKA: (zurrutzaka: a chorros). Urie *zurruteka* ari du. Ur *zurrutza*.
- ZUTOÑA: (zutoña: poste). Atekako *zutoin* hok usteldu dire. *Zutoñak* karri tugu.
- ZARTAIN-ZOPA: (zartain-zopa: especie de sopa-seca). Gure amatxik *zartain zopa* goxoak egiten ditu.
- ZARRAMAZTAKO: (arramazkada: arrañazo, rasguño). Dena *zarramaztakoz* betea dago. *Zarramaztako* haundiek intiozte. *Zarramaztako* haundiak egin dizkiote.
- ZILIGARDA: (zikinkeria, gauza desegina: desechos, porquerías). *Ziligarda* hoiek bota. Hemen *ziligarda* franko.
- ZILIGARDATU: (gauza bat desegin: hechar a perder un trabajo). *Ziligardatu* dugu lana eta arras *ziligardatue*.
- ZIZKUE, ZISKUA: (ukulluan izaten da, segalera eta ganbelaren lekuan: Existe en el pesebre). *Zizkue* berritu behar dugu. *Ziskua* autsi zaiku. (Zizkue Gartzainen hartua eta Ziskua Anizen).
- ZIMURKERIE: (zimurkeria: mezquindad). Gastazak behar delaik *zimurkerietan* ibili gabe.
- ZIMURDURE: (zimurtura: arruga). Aurpeia *zimurdurez* betea daukezu. *Zimurdure* susiek.

- ZAGIE: (zai, otaza: salvado). Ogi hunek *zagi* aunitz. *Zagie* zerri bazka ona.
- ZAMUKE, ZAMUKA: (Kakolak bezalakoak bainan kakoak zabalagokoak, abre gañean belar zamak eremateko. Jamugas). *Zamuke*-gai ederra egur hunek. *Zamuke* hau ongi egine dago.
- ZAMUKE: (abre geñean ezartzen duten esparto edo artilez betetako ohiala gurigarri bezala, gañean basta paratzeko: especie de almohadilla hecha de esparto o lana que se pone encima de las caballerías). *Zamuke* hau guri gurie da. *Zamuke* gañean basta.
- ZIGO, ZIGOTU: (urina gogortu: grasa, endurecerse la grasa derretida). Yan zazu agudo *zigotu* gabe. *Zinger urine zigotu* da. *Zigo* dago.
- ZIPOT, ZIPOTU: (asealdia: hartarse). Ardiek belaian *zipot* egin dute. Zer yanaldia *zipotu* artio.
- ZIGORTU (XIGORTU): (erre: tostar, abrasar). Ogi *zigorra* ona da. Ogi *xigorra*. *Zigortu* ongi.
- ZIAR-AGA: (bazterreko adarrak gaztain usteko aga luzea: palo largo para vaciar castaños). *ziar-aga* ederra dugu, ezta aise autsiko.
- ZIRRIPILLE: (txiribil: viruta). *zirripillekin* pizten dugu sue. *Zirripille* busti zaiku.
- ZOTAL EGUNEK: (Abuztuko illebeteko lenbiziko amabi egunek: los doce primeros días de agosto). *Zotal*-egunetan sineste haundiadugu.
- ZURRUTEIA: (zurrutegia: fregadera de la cocina). Sukeldeko *zurruteia* arraildue dago.
- ZAZTARRA: (ausarta, biurria: atrevido, que se mete en todo). Gure neskatiko hau arront *zaztarra* da.

OHARRAK

Bertze herrialdetan AITONA deitzen dena, Baztanen AITETXI erraten da eta baita ere AITATXI zenbait familian.

AMONA Euskal Herriko lurralde aunitzetan eta AMATXI Baztanen. Aita-besoetako, aitaponteko, aitabitxi (padrino) errateko, Baztanen beti AITETXI edo AITATXI.

Bertizarana eta Bidasoako errekan atautxi erraten dute bainan Baztanen AITETXI. Amabitxi, Amauxi, Ama-ponteko (madrina) errateko, Baztanen AMATXI.

BILLOBA (nieto, nieta) errateko, hemen ILOA. ILLOA zenbait lekutan, bainan ILOA da gehiena erabiltzen dena.

Erratzun ILOBITXIE erraten omen zuten bainan izen hau galdua da hemengo artean, ez arras zeren zenbait familian oraindik ere erabiltzen omen da ILOBITXIE edo ILOBITSIE.

Baztangoizako hauzo batean iloari SEMEBITXI eta ALABITXI deitzen diote bainan bertze hauzoetan SEMEBITXI eta ALABITXI besoetakoa da (ahijado, ahijada). Azkuen hiztegian Semebitxi eta Alabitxi edo Alababitxi agertzen da "ahijado" eta "ahijada" bezala.

Baztanen Euskal Herriko herrialde gehienetan bezala BESOETAKOA erraten dugu.

ILLOBA (sobrino, sobrina) hemen Baztanen ILOA, ILLOA. Iloba eta Iloba ere edatua dago bainan Baztanen gehien gehienek ILOA erraten dute.

Beraz, BILLOBA eta ILLOBARI izen bera, ILOA, ILLOA.

ILOBA-TTIPI (sobrino-nieto edo sobrina-nieta) izen hau Baztanen aunitz erabiltzen da.

KARTOLA bi gisetara erabiltzen da. Abre gañean ezartzen diren olak zenbait lekutan KARTOLAK deitzen diote, bainan Baztanen gehien gehienak KARTOLA deitzen diote gasnak egiteko erabiltzen den zurezko tresna bati.

KAKOLEK ere badute berexkuntze. KAKOLA belar zamak egiteko. Hau aunitz erabiltzen da.

KAKOLAK abre gañeko bastan ezartzeko. Egur makur batzuk izaten dira V gisen eta abre gañean egur zama eramateko.

Baita ere kakol makur horietatik dator hain segur, gizon zahartu eta makurtue dabilenari KAKOLDUE deitzea edo GIZON KAKOLA, ZANGO KAKOLAK eta abar.

ZAMUKE. Kakolak bezala abre gañeko bastan ezartzen dena, bainan ez berdinak, zamukeak belar zamak garraiatzeko izaten baitira.

ZAMUKE delako gauza ez da denentzat berdina, zenbait lekutan bertze gauza bati deitzen diote ZAMUKE.

Izen berakin adierazpen desberdinak badira eta baita ere izen desberdinak eta adierazpen bera daukatenak.

Baztanen erabiltzen diren zenbait solasaldik badaukate berezitasun bat, adibidez: “eraman dut” errateko, Baztango herri gehienetan “gan dut” erabiltzen da eta Baztango Basaburuan, “eman dut”. Baina “ereman dut” edo “eraman dut” ere erabiltzen da Baztan inguruan.

Bada bertze hitz bat ere merexi duela aipatzea. “AHUR” deitzen da. Hitz honek adierazten du: “exku-xoko”, “exkubet” edo “eskubat”. Erdaraz “palma de la mano”.

“Ahur” hitza ere Azkue-ren hiztegian dakarra eta baztandar hitza bezala. Baztanen “ahur” eta “agur” ere erabiltzen dira. Adibidez: “Ahur bat arto pikor” edo aunitzek erraten duten bezala: “agur bet arto pikor”, “bat” eta “bet” erabiltzen dira.

Almandoztar adiskide eta laguntzale batek emanik agertuko ditut gasnak egiteko erabiltzen diren gauzak.

ABATZA. Esnea gatzatzeko erabiltzen den zurezko untzi aundia.

KARTOLA. Abatzaren gañean gurutzetuz paratzen den ol zulodune.

ZIMITZE. Kartolaren gañean paratzen da. Gasna iteko moldia.

MALATSA (batidor). Gaztanbera austeko erabiltzen den zurezko tresna.

MATOÑA. Gasna, moldian prensatu gabe.

Basaburuan (Ziga, Aniz, Berroeta, Almandoz) erabiltzen diren zenbait gauzen izenak badaukate berezitasun bat.

Adibidez: ZAMUKE. Artxoñaren azpien tsalmari paratzen zaion gurigarrie. Bastak gurigarrie berakin darama: artxoñak ez.

Basaburuan L eta Ñ erabiltzen dira. Adibidez, “eskermille”, “artopille”, “ezkille”, “burdiñe”, “iriñe”, “buztiñe” eta abar.

Baztanen bada hortan berezitasun bat. Zenbait lekutan L eta Ñ eta bertzetan L eta N.

SASTORRA eta ZAZTARRA. Gauza bera adierazten dute. Ausarta, denetan sartzen dena, biurrie, eta geldirik egoten ez dena.

SASTORRA, Baztangoizan, eta Elizondo aldean erabiltzen da.

ZAZTARRA; Basaburuan eta bai Erberean ere erraten da.

SUSTITUCION DE TOPONIMOS POR HAGIONIMOS EN NAVARRA

Pamplona, 27 de Junio de 1985

J. M.ª Jimeno Jurio

El solar navarro aparece desde la Edad Media sembrado de templos: iglesias parroquiales, monasterios, monasteriolos, basílicas y ermitas. Algunos se alzaron en poblados de las Edades del Bronce y del Hierro, e incluso sucediendo "in situ" a centros culturales precristianos. Muchas ermitas habían sido parroquias de lugares posteriormente despoblados. No resulta extraño que sus advocaciones y santos titulares hayan perdurado en la toponimia.

Sin embargo, la supervivencia exclusiva del hagiónimo o del topónimo, de ambos a la vez, o el olvido de los dos, es una realidad cuya evolución cronológica merece la pena observar. La perduración del nombre de un santo aplicado a un paraje puede ayudar eficazmente a localizar un antiguo monasterio, un despoblado medieval o un yacimiento prehistórico.

En esta breve exposición pretendo analizar la evolución de los hagiónimos, partiendo del hecho general de su vinculación con el lugar o paraje donde radicó el santuario, hasta el fenómeno contemporáneo de sustitución de antiguos topónimos y hagiónimos por nuevos conceptos que están enterrando el legado tradicional.

1. Relación hagiónimo-topónimo

Desde muy antiguo ha sido práctica general y habitual relacionar al titular de un templo con el nombre del paraje donde se halla emplazado (sierra, monte, pueblo, despoblado, término), mediante el sufijo "-ko" (en euskera) o la preposición "de" (en castellano). Responde a la exigencia ineludible de singularizarlo entre los demás erigidos en honor de un mismo titular, máxime cuando fue costumbre legar mandas testamentarias a determinadas iglesias y peregrinar o visitar procesionalmente basílicas a veces muy lejanas.

El topónimo designó un paraje más o menos extenso, mientras el nombre del santo se vinculaba estrictamente al edificio religioso. Si la voz "Aralar" evoca un amplio territorio serrano extendido por Navarra y Guipúzcoa,

cuando nombramos a “*San Miguel de Aralar*” nuestra atención se centra en la efigie del arcángel y en su santuario. La costumbre se mantiene viva y es general. Podríamos confeccionar una larga lista demostrativa, citando iglesias desde Nuestra Señora de Muskilda, San Salvador de Ibañeta y Mendaurko Trinitatea, hasta San Esteban de Argadiel en Azagra, San Juan de Pedriz en Ablitas y Santa María de Mosqueruela en Fontellas, ésta situada junto a la fuente de Lizar, y desde San Bartolomé de Ull en Sangüesa hasta Erkudengo Ama Birjina en Alsasua y la Virgen de Cuevas en Viana.

Las excepciones en la regla general se han producido en dos sentidos: Perpetuación exclusiva del topónimo con olvido del hagiónimo, y sustitución de aquél por nombres de santos, aspecto en que pretendo poner la atención.

Como ejemplos de *perduración exclusiva del topónimo* mencionaré: En el valle de Garaño (mitad oriental de Ollo-arana), “*Andaño*” que en Eguillor recuerda el “locus” y “ecclesia” de “*Antinianus*”, documentado desde 1032 (1); *Izain* o *Izaina* en Beasoáin, y *Gúrtia* en Anoz, villas o lugares de cuyas parroquias de San Andrés y San Sebastián no hay memoria entre los vecinos. *Osquia* y *Murco* recuerdan sendas villas medievales localizadas en Atondo (Iza). *Lukua* y *Listegaña* (*Lizazeta gaina*) son términos de Ibero que han sobrevivido a los titulares de las ermitas de San Andrés, San Pedro y San Miguel. *Miluze*, vinculado actualmente a un puente pamplonés, fue un amplio territorio prolongado por Orcoyen, donde se alzó la iglesia de San Andrés (2). En Zizur Nagusia y Zariquiegui mantiene la tradición oral y la documentación escrita los nombres de “*Ardoi*” y “*Andoláin*” (3), pero no los de sus ermitas desaparecidas de Santa Cruz y San Pedro, respectivamente.

Analizando las causas del fenómeno, observamos que no siempre coinciden con la desaparición del templo. Radican más bien en la costumbre antigua de mencionar las iglesias y abadías rurales por el nombre del lugar o despoblado, como podemos constatar en los “*Liber rededicimae*” de la segunda mitad del siglo XIII, en las “*Constitutiones synodales ecclesiae Pamplonen-sis*” (Pamplona, 1599) y en otros documentos, y, sobre todo, en la importancia que los labradores de cada localidad dieron al topónimo sobre el agiónimo al localizar las fincas. “*Ardoi*”, y no “*Santa Cruz*”, aparece constantemente en los documentos antiguos de Zizur (“*Ardoi bidea*”, “*Ardoi unzea*”, “*Ardoi ondoa*”, “*Ardoi pea*”) (4).

(1) MARTÍN DUQUE, A.: *Documentos medievales de Leire*. Pamplona, 1983, n.º 23, 169, 278.

(2) Miluze designó un espacio en la margen derecha del río Arga, desde Orcoyen a Pamplona, donde tuvieron lugar ejecuciones por inmersión en agua (1311. IDOATE, F.: *Catálogo del Archivo General de Navarra*, T. LI, n.º 169) y por ahorcamiento (1354. IDOATE: *O.c.*, T. LI, n.º 667), lo que ha sido relacionado con el origen de la voz “mii” = lengua y “luze” = lariga. ARAZURI, José Joaquín: *Pamplona calles y barrios*, Pamplona, 1980, II, p. 256.

(3) JIMENO JURIO, José María: *Toponimia de la Cuenca* (próxima publicación), 1, 17B, 2, 59, 103, 140.

(4) JIMENO JURIO: *O.c.*, 1, 13B, 9-16.

A veces perduran el hagiónimo y el topónimo aplicados a parajes próximos aunque distintos: el primero a la ermita y sus inmediaciones, y el otro al resto del territorio jurisdiccional del despoblado. Así en Sandaña y San Salvador de Aldaba; San Juan y Murco de Atondo; San Gregorio y Abaxita de Asiain; San Jorge y Oyarza entre Astráin y Undiano; San Marcos y Espilz o Izpilze de Esquiroz, y Santa Engracia y Zaña de Eguillor, topónimo aplicado a un vallecito que durante los siglos XI y XII perteneció al monasterio local de "*Zeia zaarra*" (5).

2. El hagiónimo sustituye al topónimo

Aunque sigue siendo habitual relacionar el nombre del santo titular con el del lugar o paraje, se dan casos de suplantación total o parcial por parte de aquél.

A) *Testimonios antiguos*. El fenómeno sustitutorio cobró fuerza desde el siglo XVII, aunque parece muy antiguo. Varios poblados prehistóricos o de la época romana llevan nombres de santos o con apariencia de tales: Sancris, San Kiris o Santacris, en yacimientos de la Edad del Hierro de Echauri y Pueyo (Orba) y de la época romana en Eslava y Garisoain (Guesálaz); *San Costobaro* en Subiza (Galar) y *Sansol* en Muru-Astráin (6), ambos con población de la I y II Edad del Hierro (7). La toponimia local alude al monte donde están las ruinas de la ermita como "San Sol aldapa", "San Sol ondoa", "San Sol gaña", "San Solpea" (8). Modernamente ha sido interpretado como "San Zoilo" (9), forma que no ha calado entre la población.

Cerca de Ibero, en la sierra de Sarbil, un poblado del Hierro próximo al de Leguín lleva el nombre de Santo Tomás, ermita desaparecida (10). Las características morfológicas del cerro de "*Sandichusti*" o "*Santachusti*" en Guenduláin, con taludes y fosos en la loma, denuncian un poblado prehistórico que debe el nombre a la ermita de "San Justo y Pastor", centro de una cofradía a principios del siglo XVII y desaparecida (11).

(5) 1.032, MARTIN DUQUE: *O.c.*, n.º 23; 1.099, MARTIN DUQUE: *O.c.*, n.º 169; 1.121, MARTIN DUQUE: *O.c.*, n.º 278.

(6) JIMENO JURIO: *O.c.*; 1, 11B, 187.

(7) Sobre Sansol de Muru: CASTIELLA RODRIGUEZ, Amparo: *La Edad del Hierro en Navarra y Rioja*, Pamplona, 1977, pp. 23-39.

(8) JIMENO JURIO: *O.c.*, 1, 11B, 188-191.

(9) 1796, Archivo Diocesano de Pamplona: *Libro 155*, f. 301; MADDOZ, Pascual: *Diccionario*, XI, p. 711; PEREZ OLLO, Fernando: *Ermitas de Navarra*, Pamplona, 1983, p. 171.

(10) Sobre Leguín, Santo Tomás y San Quiriaco de Echauri: CASTIELLA: *O.c.*, pp. 17-22.

(11) JIMENO JURIO: *O.c.*, 1, 9B, 99bis, 102.

Siguiendo costumbre inmemorial, los diputados y regidores de la Cendea de Zizur celebraban sus “batzarres” en la desaparecida ermita de San Martín, en jurisdicción de Sagüés (siglo XVII), conocida en 1600 como “*Juan done Marti zar*”, que ha perdurado en el topónimo “San Martín zar” (12).

Cabe plantearse la cuestión de si *San Kiris* y *San Sol* son interpretaciones locales de San Quirico o Quiriaco (Santa Cruz en Eslava), San Zoilo, o si responden a étimos más arcaicos, posteriormente asimilados a uno de esos santos, como sucede en el caso evidente de la población de los “Karenses”, “*Kara*”, hoy convertida en Santacara.

B) *El fenómeno moderno*. La importancia que en las prácticas devocionales de individuos, pueblos y comarcas, tuvieron determinados santuarios y ermitas contribuyó a que el nombre del titular, hasta entonces aplicado exclusivamente al templo, fuera prevaleciendo sobre el topónimo hasta sustituirlo.

El ejemplo de *Erreniega* es ilustrativo. La sierra y yermo de este nombre, divisoria entre Iruñerria y Valdizarbe, perteneció desde el siglo XV a la Corona y patrimonio real. Tiene dos porciones (Franko andia y Franko txiki) separadas por el término de Astráin. Como en los “Summi portus” de Ibañeta y Somport, con capillas-hospitales de San Salvador y Santa Cristina, en el portillo donde el camino de Santiago dobla el espinazo de la sierra de Erreniega existió la iglesia-hospital de la Virgen, denominada durante los siglos XV y XVI “*Santa Maria d’Erreniega*” (13). El título del “Perdón”, evocador de gracias jubilares, parece antiguo. El camino que subía desde Astráin era denominado “*Perdonanza bidea*” (siglo XVI) y posteriormente “*Perdona bidea*”. Basilica y hospital desaparecieron durante el siglo XIX. Para entonces el nombre del Perdón se había extendido a una parte de la sierra, y actualmente prima la denominación de “*Sierra del Perdón*” sobre la de Franko-andia y Erreniega, salvo entre sectores minoritarios.

Ocurre algo parecido con los montes de *San Donato*, cuya ermita se alza en Beriáin dominando el valle de Arainatz, y *San Cristóbal*, próximo a Pamplona, que se ha impuesto sobre el de Ezkaba. *San Juan* y *San Jorge*, titulares de sendas ermitas en Iruña, designan actualmente dos populosos barrios ciudadanos.

Santa Catalina es un amplio término de Sarasa (Iza) que ha sustituido al topónimo Sarluz, despoblado de cuya parroquia fue titular. En jurisdicción del lugar de Olza hubo dos despoblados: Ate (iglesia de San Bartolomé) y Lekoate (iglesia de San Vicente). En el primer caso la documentación dio mayor importancia al topónimo hasta el siglo XVII: “*Basilica de San Bartolomé de Ate*”, “*Ate aldea*”, “*Ate ondoa*”, “*Ate burua*”, “*Atebidea*”, “*Ate zelaia*”, “*Ate ybela*”, “*Río que llaman Ate*”, “*Ate hugaldea*” (14). A partir de

(12) JIMENO JURIO: *O.c.*; 1, 11B, 108-109; 1, 15B, 61bis-63bis.

(13) JIMENO JURIO: *O.c.*, 1, 1B, 523.

(14) JIMENO JURIO: *O.c.*, 2, 14B, 19-26.

aquella centuria cobró fuerza el hagiónimo, citado sin alusión al topónimo: “*Basilica del Señor San Bartolomé*”, “*San Bartolome aldea*”, “*San Bartolome ondoa*”, “*San Bartolome zubiaren punta*” (15). El topónimo no vuelve a figurar desde el siglo XVIII. El territorio de Lekoate fue incorporado a Olza “como conquistamiento echo por el conzejo y vezinos”, según afirmaban éstos en “batzarre” (1590) (16). Por esas fechas todavía figuran “*Lecoate eliz aurea*” y “*Lecoate eliz guibela*”, éste igualmente en castellano: “*Tras la iglesia de Lecoate*” (1606). Poco después, en 1628, “*Lecoate eliz guibela*” se había convertido en “*Tras la hermita de San Vicente*” (17). Desmantelada hacia 1868 y convertida en cementerio, *San Vicente* perdura como topónimo.

En la cima de Cayu o Cayo, serreta entre Larraya y Muru-Astráin, el titular de la “*Ermita llamada Cayu*” (1678), *Santa Eulalia*, figura en catastros y otros documentos contemporáneos prestando su nombre al monte, como sucede en el contiguo Undiano con la de *Santa Agueda*.

El monasterio de Iranzu vendió en 1235 “domos nostras quas habemus prope villam de Artaxona, que sunt site in loco qui dicitur Eliçaldea” (18), nombre de un poblado, en cuyas inmediaciones aparecen vestigios de época romana, donde vivió a mediados del siglo XII doña Albira d’Elizaldea, madre de García y Orti Sanz (19). Un sacerdote llamado Orti, “*familiaris et socius canonicorum Sancti Saturnini de Artaxona*”, presumiblemente el hijo de doña Albira, dio al prior de la iglesia local “*unum locum ad constructionem atque hedificationem ecclesie in Elizaldea*” (1156) (20). Dedicada a Santa María (21), será conocida desde el siglo XVII por el título de “*la Oliva*” y, luego “*de Jerusalén*”, que sustituyó al de Elizaldea. Estamos aquí ante un nuevo fenómeno, iniciado en época barroca, el de aparición de nuevas advocaciones marianas aplicadas a imágenes de la Virgen.

C. *Costobaro* = *Cristóbal*. Merece atención especial un hecho constatado en amplias zonas de Navarra: la coincidencia geográfico-onomástica de dos conceptos, “*Costobaro*” y “*San Cristóbal*”.

Los testimonios más antiguos descubiertos hasta ahora datan de finales del siglo XV y están localizados en los valles de Yerri (merindad de Estella) y de Echauri (Merindad de Pamplona), concretamente en las localidades de Lezáun y Bidaurreta, donde perduran las ermitas de San Cristóbal (22). El

(15) JIMENO JURIO: *O.c.*, 2, 14B, 121-124.

(16) JIMENO JURIO: *O.c.*, 2, 11.

(17) JIMENO JURIO: *O.c.*, 2, 11B, 2-7, 10.

(18) JIMENO JURIO, José María: *Documentos medievales artajoneses*, Pamplona, 1968, n.º 153.

(19) JIMENO JURIO: *Documentos medievales artajoneses*, n.º 97, 103, 105.

(20) JIMENO JURIO: *Documentos medievales artajoneses*, n.º 97.

(21) JIMENO JURIO: *Documentos medievales artajoneses*, n.º 184.

(22) PEREZ OLLO; *O.c.*, pp. 146, 256.

año 1495 eran permutadas en Bidaurreta unas viñas sitas “en la part clamada *Jan done Costobaro* cellaya” (23). Cuatro años después, María Miguel de Atondo, viuda, vecina de la localidad, citaba en su testamento una viña “en la part clamada *Jan done Costobaro* cabala” y legaba mandas a la iglesia parroquial de San Julián y “a todas las basílicas de Vidaurreta, que son Sant Johan, Santa Catelina, Sant Miguel, *Sant Cristobal* e Sant Milian” (24). Por esos mismos años constan en Lezáun (Yerri) piezas “en la plana de *Costobaria*”, en “*Sant Cristobal*” y “*Cabo Sant Cristobal*” (25).

El topónimo “*Costobaro*”, con las referencias adverbiales “aldea”, “gaina”, “ondoa”, aparece en Orobia (Olza) durante los siglos XVI y XVII (26), aludiendo a él “el camino de *Costobaro bidea*” (sic) y “*Costobaro aldapa*”, conocido actualmente como “*Aldapa*” y aplicado a la loma del monte donde perduran los vestigios de la ermita del Patrono de los viandantes, arruinada durante el siglo pasado y cuyo titular sustituyó al de *Costobaro* desde el siglo XVIII, dando paso a “*San Cristobal zelaia*” y “*San Cristobal gaña*” (27).

La antigua ermita del santo en Astráin, en las afueras del pueblo fue habilitada para cementerio (1840-1855) y posteriormente abandonada. Durante el siglo XVII aparece como “*Ermita llamada Costobaro*”, “*Ermita llamada San Cristóbal o Costobaro*”, “*Ermita llamada Costobaro, de San Cristóbal*” (28), el paraje y sus inmediaciones eran “*Costobaro*”, “*Costobaro pea*”, “*Costobaro ondoa*” y “*San Cristobal ondoa*” (29).

En la falda oriental de Erreniega tuvo el santo basílicas en Esparza, Subiza y Biurrun. La primera estaba junto al monte y desapareció antes de 1799. El titular perdura como topónimo, suplantando a “*Costobaro*” (1677) y “*Costobaro bidea*” (1653-1677) (30). La de Subiza está en el borde de una meseta poblada durante la I y II Edad del Hierro. Durante el siglo XVII fue atendida por ermitaños, cuando estaban en pleno vigor los topónimos “*Costobaro bidea*” (1668), “*Costobaro gana*” (1689) y “*Costobaro guibela*” (1666-1691), conocido actualmente como “*Detrás de San Cristóbal*”. Desde allí se ve la ermita del santo en Biurrun, donde también descubrimos “el término llamado *Costobar bidea*” (1657) (31).

(23) Archivo General de Navarra: Sección Protocolos. *Salinas*, Car. 2, n.º 51.

(24) Archivo General de Navarra: Sección Protocolos, *Salinas*, Car. 2, n.º 161.

(25) Archivo General de Navarra: Sección Protocolos, *Salinas*, Car. 2, n.º 72 bis. Año 1496.

(26) JIMENO JURIO: *Toponimia de la Cuenca*, 2, 16B, 46-48.

(27) JIMENO JURIO: *O.c.*, 2, 16B, 121-122.

(28) JIMENO JURIO: *O.c.*, 1, 1B, 154.

(29) JIMENO JURIO: *O.c.*, 1, 1B, 152-156, 539.

(30) Archivo General de Navarra: *Protocolos de Pamplona*, Cars. 174-178.

(31) Archivo General de Navarra: *Protocolos de Pamplona*, Car. 174, n.º 86.

En ninguno de estos casos ha perdurado el nombre “Costobaro”. Analizando estos datos deducimos unas conclusiones:

a) Siete localidades navarras, por lo menos, tuvieron ermitas dedicadas a San Cristóbal y parajes llamados Costobaro.

b) En el caso de Astráin el templo fue llamado indistintamente “San Cristóbal o Costobaro”, confirmando la equivalencia de ambos nombres.

c) Los títulos “*Jan done*” que preceden a Costobaro, equivalentes a los romances “*Señor San*”, confirman sin lugar a dudas la identidad de “*J(o)an done Costobaro*” y del “*Señor San Cristóbal*”. El adjetivo “*andia*” dado en Lezáun a Costobaro (1496) pudo indicar una cualidad personal más que una circunstancia geográfica.

3. La crisis final

La profunda crisis institucional y cultural experimentada en el reino de Navarra durante el siglo XIX comportó, en el terreno que nos ocupa, el vertiginoso retroceso de la “*lingua navarrorum*” y el abandono y desaparición de muchas ermitas. Nuevas disposiciones sanitarias prohibieron desde 1833 los enterramientos en el interior de las iglesias parroquiales y en los cementerios contiguos. Un concepto sacral de las inhumaciones llevó a instalar “campos santos” junto a ermitas e incluso en el interior de templos abandonados. Así en San Julián de Izu, San Vicente de Lekoate en Olza, San Juan de Gazólaz, San Babil de Guenduláin, San Pedro de Ainduráin en Zariquiegui, Nuestra Señora de Comia en Undiano, Sansol en Muru, San Miguel en Galar. La voz “Cementerio” está imponiéndose en algunos pueblos como topónimo, sustituyendo a los titulares de las ermitas anteriores. Como excepciones anotamos la perduración de los topónimos Comia (Undiano), San Miguel (Galar), Sansol (Muru), y Berichitos en Pamplona, aunque en este caso sea de uso general citar el paraje por el del recinto funerario enclavado en él.

El fenómeno sustitutorio de voces vascas por otras castellanas está íntimamente vinculado al retroceso de la lengua. Por tener sus templos parroquiales alejados de las casas, Paternáin, Eriete, Izcue e Ibero los edificaron en el interior. En los dos primeros el traslado tuvo lugar cuando la población era vascohablante y el paraje abandonado pasó a llamarse “*Elize zar*”. Elizaberría, documentado desde 1116 y parroquia de Izcue hasta su traslado al interior del pueblo en 1727, se convirtió posteriormente en “*la iglesia vieja*”; sus inmediaciones figuran en los catastros como “Cementerio”, como sucede en Ibero con el recinto del antiguo templo parroquial, desmontado en 1808.

La toponimia viene adoptando marcado tinte castellano por traducción (“*Tras la iglesia*” por Eliz gibela; “*Debajo del pueblo*” por Erripea), por corrupción y asimilación a la lengua prevalente (“*La Ostería*” por Aurtegi en Artajona; “*La rubia*” por Arrobia en las cendeas de Galar y Zizu; “*...*”

charricos” por Gazarrikoa en Astráin) y por adopción de vocablos nuevos (*Ferrocarril, Vía, Playa, etc.*) algunos tan extraños como “*Monte Gurugu*” con el que los de Arazuri designan al antiguo “Gaztelu zar”.

En Ordériz, lugar de la cendea de Iza donde en 1729 “ningún vecino entendía la lengua castellana” (32), el catastro de 1945 recoge seis topónimos: “*Camino de la iglesia, Fuente, Monte, Muga de Ariz, San Bartolomé y Soto*”. Es un ejemplo preocupante de lo que ocurre en buena parte de Navarra. El olvido de la lengua supone la pérdida irreparable de un tesoro con el que nuestro pueblo debió contribuir a la cultura universal. El hecho debe ser un estímulo para que todos, autoridades, instituciones y pueblo, trabajemos por la conservación, recuperación y expansión de la lengua más vieja de Europa.

(32) Archivo Diocesano de Pamplona. Car. 1786, n.º 21, f. 19.

BERRIAK

“ERIZKIZUNDI IRUKOITZA”REN AURKEZTAPENEAN (Bilbon, Diputazioko jauregian, 1984, Irailak 4)

Euskaltzainburuaren hitzak

Fr. Luis Villasante

Patxi Zurikarai, Bizkaiko Diputazioko Kultur arduraduna.

Euskaltzainkideak.

Jaun-Andreak.

Zinez egun handia da hau eta handia gaur ospatzen dugun gertaera, hots, Erizkizundi Irukoitzaren argitarapena. Hainbeste urtez itzalpean egon ondoren, noizbait ateratzen da argi zabalera, Ana Mari Etxaide euskaltzain urgazlearen nekeei eta Bizkaiko Diputazioaren diru laguntzari esker. Gure “Iker” bilduman toki hautatu bat izango du beti azterketa lan honek. Argitarapen honekin zor bat kitatzen du gaurko Euskaltzaindiak, lehen urteetakoari ohore emanaz eta berarekin zubia eginez. Bai. Egun handia da hau, zinez poz hartzekoa.

Inoiz edo sarri botatzen digute arpegitara euskaldunoi ez dugula sekulan lan seriozik egin euskara den bezala ezagutzeko eta aztertzeko. Euskararen ikerketan piz-oihaletan daudela, alegia. Nik ez dut ukatuko ahapaldi horretan egon daitekeen egi puxka. Baina gauzak nola izan diren gure artean ere jakin beharra dago. Ez da egon ikastetxe nagusirik eta ez laguntza handirik lan hauek bultzatzeko. Hala ere, orain arte ezer egin ez dela dioenak ez du egia esaten; ez, behintzat, egia osoa. Eta hau da notatzekoa: askotan kanpotarrak izan direla bultzatzaileak. Izen batzuk gogoratu besterik ez dago: Landucci, Humboldt, Bonaparte, Vinson, Schuchardt, eta abar.

Baina gaur aurkeztatzen dugun lana etxekoek egin izan da. Bai. Gaur Euskaltzaindiak atsegin haundiz aurkeztatzen du euskara den bezala ezagutzeko orain dela 60 urte bururutako tresna garrantzitsu bat: *Erizkizundi Irukoitza* du izena, ezen Azkue berak hala bataiatu zuen.

Orain dela 60 urte egin, baina orain arte argia ikusi gabe egona. Berriz ere diot. Bihotz-bihotzetik eskerrak eman beharrean naiz Ana Mari Etxaideri lan hau prestatzen hartu duen nekeagatik eta Bizkaiko Diputazioari argitarapena egiteko eman duen laguntzagatik.

Azken egunok arte ez dut liburua ikusteko aukerarik izan. Gaingiroki bakarrik ikusi ahal izan dut. Ana Mari Etxaideri uzten diot, beraz, hedatuki eta xeheki liburua-
ren berri emateko kargua. Nik bakarrik esango dut zergatik eta zertarako prestatu zuten Azkuek lan hau eta guti gorabehera zer den ere bai, baina ur sakonetan sartu

gabe, zeren ez baitut astirik izan liburua behar bezala aztertzeko. Eta, azkenik liburuan ageri diren inkestatzaile eta inkestatu batzuen gainean zerbait esango dut, hortarako gaietan naizela uste dut eta.

Ana Mari Etxaidek sarreran ongi dioenez, Euskaltzaindi jaioberriak haste-hastetik izan zuen euskararen batasunaren kezka. Eta, hain zuzen, horregatik, hartu beharko ziren erabakietarako oinarri sendo eta fidagarri bat edukitzeko, agindu zuen Azkuek inkesta hau. Inkesta honek hiru atal ditu. Horregatik Hirukoitza deritzo. Lehen partea Fonetikari buruz, bigarrena Morfologiari buruz, hirugarrena Hiztegiari buruz. Beraz, Atlas bezalako bat da, orain 60 urte egina. Zoritxarrez, bitarte horretan inkestatzaile batzuen koadernoak galdu edo desagertu egin dira. Baina salbatu dena ere ez da guti izan.

* * *

Frantziskotarra naizen aldetik, inkestatzaile baten eta inkestatu batzuen gainean xehetasunak eman ditzaket.

Inkestatzaileen artean agertzen da bat A. M. letrekin izendatua.

Nik lehendik ere banekien —segur aski Aita Pedro Arangureni entzunik— Aita Aingeru Madariaga ibili zela Erizkizundirako gaiak biltzen. Eta horra non agertzen zaigun. Aingeru Madariaga bermeotarra zen, 1893an jaioa. 1963an Oñatiko Bidaurretan hil zen. Ameriketara ere egin zituen urte batzuk, bi txandatan edo alditan, gainera. Aita Imanol Berriatuari ere lagundu zion euskal lanetan Foruan eta Bermeon zegoenean. Euskal olerkaria zen. Erizkizundirako bilketak egin ziren urteetan Arantzazun zegoen irakasle.

Aita Aingeru Madariagak inkestatu zituenen izenak, adina eta sorlekua ere badatoz Erizkizundian. Gehienak fraideak dira.

Azkuek inkestatzaileei emandako oharretan esaten zen inkesta egiteko aukeratu behar zirela, ahal dela, beren herriko euskara huts-hutsik zekitenak. Gutxi edo bat ere eskolatu gabeak eta beren herritik sekula irten gabeak baziren, hobe. Horregatik, segur aski, galderak egiteko batez ere fraide legoak, karrerarik ez zutenak, hartu zituen Aingeru Madariagak; baina ez beti, ezen Mezakoak ere badira, eta garai hartan Arantzazun ikasketak egiten ari ziren ikasleak ere bai.

Inkestatu batzuen berriak edo albisteak ematera noa, bada:

— Juan Bautista Madariaga, fraide legoa, Kortezubiko alkate izana. Entzun dudanez, seme-alaba denak fraide eta moja joan zitzaizkion, eta alargundu zenean bera ere fraide sartu zen. Uste dut Arantzazun hil zela. Nik ez nuen ezagutu.

— Francisco Uribesalgo. Mondragoeko semea. Fraide legoa. Gaixozaina izan zen. Nik 15 urte nituenean gaixorik egon nintzen Foruko Kolejioan eta berak zaindu ninduen. 1946. urtean hil zen.

— Salvador Lopez, Arabako Billerlekoa. Legoa. Sastre ofizioa izan zuen Arantzazun. Nik ez dut ezagutu.

— Miguel Elkano Lazterra, nafarra, Juslapeña edo Txulapaingoa. Legoa. Arantzazun bizi zen. Nik ez dut ezagutu.

— Jose Francisco Arsuaga. Fraide Legoa. Lazkaoko semea. Urte askotan Arantzazuko mataderiaren ardura izan du. Oraindik bizi da eta Arantzazun dago.

– Marcelino Idoyaga. Foruko semea. Mezakoa. Oraindik bizi da. Arantzazun dago.

– Gabriel Satrustegui. Fraide legoa. Nafarra, Garzarongo semea. Urte askotan Oñatiko Bidaurretan egon zen. Ezagutu nuen. Entzuna dudanez, Oñatiko emakumeek esaten zuten: Nork ulertu horren euskara, “biñagriari” ere *ozpina* deitzen dio eta? 1949an hil zen.

– Rufino Mondragon. Aramaiokoa. Legoa. 1963an hil zen. Anitz urtez ezagutu nuen.

– Agustin Madariaga, Bermeokoa. Legoa. Ez dut ezagutu. Bermeoko komentuan bizi zen.

– Jose M.ª Ormazabal. Anoetako semea. Arantzazun ikasketak egiten egona. Urte askotan Lazkaoko udaletxean sekretario edo idazkari izan da. Arantzazuko Ama Birjinaren Nobenara urtero etortzen da.

– Francisco Gandarias. Aiangezko semea. Mezakoa. Berak eman zidan neri habitua. 1959an hil zen,

– Benito Mendia. Mezakoa. Zarauzko semea. Probintzial eta irakasle izana. 1983an hil zen.

– Pedro Rufino Aranguren. Mezakoa. Brinkoláko semea. Arantzazuko zuzendari izana. Zarauzko komentuan bizi da. Euskaltzaindiko **Euskera** aldizkarian baditu lanak.

– Celestino Zabala. Errezilgo semea. Mezakoa. Zarauzko komentuan bizi da.

Ikusten duzuenez, Aita Aingeru Madariagak Arantzazuko komentuan bertan aurkitu zituen hainbeste lekutako euskararen testiguak.

Aipatu ditudanen artean batzuk irakasle eta kargudunak izanak dira. Baina kontuan eduki behar da Erizkizundirako gaiak bildu zirenean gaztetxoak zirela, 19 urteko edo, Arantzazun ikasle zebiltzan eta nork bere jaioterriko kutsu eta hautsak galdu gabe gordeko zituzten.

* * *

Señoras, Señores:

Tengo la inmensa satisfacción y el honor de presentar al público, convenientemente editado, enriquecido con notas e ilustrado con Mapas, el *Erizkizundi Irukoitza* o *Triple Cuestionario* —fonético, morfológico y léxico— que, programado por Azkue, fue realizado por diversos encuestadores a lo largo y ancho del país de habla vasca. La encuesta se llevó a cabo entre 1922 y 1925.

Debo dar las gracias a la Srta. Ana Mari Echaide, miembro correspondiente de la Academia y profesora de la Universidad de Navarra, por esta su magnífica contribución a los estudios vascos. Con su labor tesonera y paciente y con los Mapas ilustrativos ha conseguido poner al alcance general una panorámica de primer orden para conocer la realidad del euskara y de sus variedades hace 60 años.

Con esta publicación, que viene a enriquecer la colección “Iker”, la Academia de hoy rinde un tributo de honor a los iniciadores de la institución, salda una deuda con ellos, tiende un puente de empalme y rescata del olvido esta amplia y generosa

iniciativa de investigación que, con todas sus limitaciones —que seguramente las tiene—, no dejará de ser un instrumento de trabajo precioso para gramáticos, lexicógrafos, lingüistas y tratadistas del euskara.

A veces se dice por ahí en tono de reproche que los vascos no hemos sido capaces de hacer ningún trabajo serio para el conocimiento e investigación científica de la realidad del euskara. No seré yo quien niegue lo que puede haber de verdad en semejante reproche. Pero para ser justos hay que hacerse cargo de cuál ha sido la situación del país en los siglos pasados: sin centros de estudios superiores ni ayudas sustanciales para estos empeños ni conciencia del valor de estas actividades. Curiosamente muchas veces han sido los extraños al país los impulsores o Mecenases. Piénsese en los nombres de Landucci, Humboldt, Bonaparte, Vinson, Schuchardt, etc.

Pero tampoco han faltado iniciativas y realizaciones notables, llevadas a cabo por los autóctonos. Y entre éstas una de las más memorables es precisamente el *Erizkizundi*, especie de Atlas del euskara, realizado hace 60 años y que ahora ve la luz pública por primera vez, al menos de forma completa y satisfactoria (pues solo unos resúmenes, a todas luces insuficientes, aparecieron en la revista **Euskera**).

No estará de más señalar la razón por la que Azkue dispuso que se realizaran estas encuestas. Quería disponer de un banco de datos fidedignos a la hora de tomar decisiones para la unificación del euskara literario. Puede parecer chocante que se hiciera un Atlas con este fin un tanto pragmático y de otro plano, pero así fue.

No voy a meterme en honduras, pues no he tenido materialmente tiempo para conocer un poco a fondo el libro. Cedo la palabra a Ana Mari Echaide que con mucho más conocimiento de causa nos informará ampliamente.

A mí sólo me resta agradecer viva y cordialmente a la Excm. Diputación Foral de Vizcaya por su ayuda, sin la cual no hubiéramos podido editar el libro.

JOAKIN LIZARRAGAREN “ONGUI ILTZEN LAGUNTZECO ITZGAIAC” LIBURUAREN AURKEZPENEAN

Donostian, 1984, Urriak 26

Fr. Luis Villasante

Jaun-Andreak:

Gaur kaleratzen den honekin “Euskararen Lekukoak” liburu-bildumak bere X. zenbakia jo du. Liburuak “Ongui iltzen laguntzeco itzgaiac” du titulua, eta Joakin Lizarraga, Elkanoko apaizarena da. Argitarapen hau ospatzeko bildu gara gaur hemen.

Badira sei urte Euskaltzaindiak liburu-sorta honi hasiera eman ziola. Eta hain zuzen, lehen zenbakia ere Lizarraga Elkanokoari eskainia izan zen. Baita IX.a eta oraingo hau ere hari berari eskainiak dira.

Zer dela eta erabaki ote zuen Euskaltzaindiak liburu-bilduma hau sortzea eta bultzatzea? Ez ote daude lehendik ere gure artean euskarazko liburuen sortak? Kulis-ka Sorta, Auspoa, Gero, Jakin, Lur, Herria, Hordago, Labayru, Aurrezki Kutxeta-koak eta abar... Bai, noski. Eta guztiei geure esker ona zor diegu. Baina halarik ere, idazle zahar askoren lanak eskuragaitz izan ohi dira gehienetan, edizio berrien, gaurkotuen eta ongi eginen faltaz, eta hori huts nabaria da, zeren euskara sustraitik eta euskalki guztietan ezagutzeko hor baitira iturriak.

Gure liburu-bilduma honen hasierak ez dira errazak izan. Begien bistan da edizio hauek ez dituztela beren kostuak ordaintzen, ez direla gehiegi saltzen. Besteak beste, diru arazoa ere hor da, beraz.

Orain arte 10 agertu direla esan dut. Hona hemen zein autoreri eskainia izan den bakoitza. Lehena Lizarraga Elkanokoari, bigarrena Dextepareri, hirugarrena Etxeberrri Ziburukoari, laugarrena (bi tomotan) Mendibururi, boskarrena Lapeyreri, seigarrena Egiategiri, zazpigarrena Belapeyreri, zortzigarrena Gasteluçar-i, bederatzigarrena Lizarraga Elkanokoari, eta hamargarrena ere hari berari. Beste batzuk bide-tan daude, noski. Esan behar dut, gainera, liburu bakoitzaren argitarapena ez dela egiten hartako batzordeak banan-banan aztertu eta baimena eman arte.

Nik espero dut bilduma hau tarrotuz eta handituz doan neurrian, tresna guztiz baliotsua bilakatuko dela. Ikasle, irakasle eta, hitz batean esateko, euskara sustraitik menderatu nahi dutenentzat, hor izango da harrobi bat paregabea eta ezin utzizkoa.

Baina gatozen harira; gaur ospatzen hari garen liburuari buruz zerbait esatera, alegia. Lizarraga Elkanokoaren lana, gaur lehenbiziko aldiz argia ikusten duena, dugu begien aurrean. Edizioaren prestatzailea Aita Francisco Ondarra, euskaltzaina.

Zinez esan behar dut edizio kritiko bat guztiz ereduzkoa paratu digula prestatzaileak. Hirurogei orrialdedun sarrera aberats-aberatsa ematen digu aurreko aldean. Bertan idazle honek darabilen euskararen gramatika goitik behera aztertzen eta azaltzen zaigu: idazkera, fonetika, morfologia, joskera. Gero atzekaldean baditu beste hirurogei eta hamar orrialde autore honen hiztegiari, aditz-jokoei eta abar eskainiak.

Egia esan, laguntza honekin guztiz erraz uler daiteke autore hau eta bai beronen euskalkian idatzitako beste testuak ere. Jakina denez, Lizarraga Elkanokoak darabilen euskalkia goi nafar hegoaldekoa dugu.

Hain zuzen, euskalki hau zer-nolakoa den —edo zen— jakiteko, Lizarraga Elkanokoak dugu iturririk edo lekukorik aberatsena. Gure bilduman jadanik agertu diren liburuak ikusi eta, esan dezakegu euskalki hura argi eta garbi sortaldekoa dela eta lapurdieratik oso hurbil dagoela, nahiz eta berezitasun batzuk izan, bestalde.

Liburuaren edukina. Liburu honetan dagoena ez dira predikuak edo sermoiak, zenbaitek lehen kolpean usteko lukeen bezala. Apaiz jainkotiar eta gartsu haiek berebiziko axolarekin hartzen zuten gaixoei atenditzeko eta laguntzeko kargua. Eta horretarako berariazko liburu bat egin zuen Lizarraga Elkanokoak, gaur arte argitara gabe egon bada ere. “Itzgaiac” dio tituluak, esan nahi baita, apunteak, materialak. Beraz, esku liburu edo gida bat da, apaizentzat egina, gaixoekin egin behar duten lanaren lagungarritzat. Gaixoei egin behar zaizkien ikustaldiak, esan behar zaizkien hitzak, exortuak, sakramentuak hartzeko nola prestatu behar diren, nola ongi hiltzen lagundu, eta abar: zeregin guzti horietarako gaiak eskaintzen ditu.

Egia esan, gure euskal literaturan bada lehendik ere horrelako lanik. Aita Kardaberazek badu gai hontaz liburu bat. Jose Kruz Etxeberría frantziskotar oiartzuarak ere bai beste bat. Beharbada, ongi legoke hiruon artean egon daitezkeen harremanak eta aldeak aztertzea, baina ni ez naiz lan horretan sartuko.

Neri ez zait gelditzen Aita Ondarrari gogotik eta bihotzetik zorionak ematea beste lanik. “Bai, zorionak, txaloak eta eskerrak zuri, gure bilduma edizio ongi egingidako honekin ohoratu baituzu!

Eta zerorri uzten dizut hitza, liburuari buruz berariaz mintza zakizkigun”.

JOAKIN LIZARRAGA ELKANOKOAREN “ONGUI ILTZEN LAGUNTZECO ITZGAIAC” LIBURUAREN AURKEZPENA

Donostia, 1984-X-26

Frantzisko Ondarra

Euskaltzaindiak sortutako EUSKARAREN LEKUKOAK izeneko bilduman hamargarren tokia hartzen du orain aurkezten ari garen liburuak. Honen aurrekoa ere Lizagarrena da; baita bildumari hasiera eman ziona ere. Ez dezala, ordea, inork pentsa argitalpen hauekin Elkanoko Bikarioaren uzta agortu denik; hau hastapena besterik ez da, hain ugariak direlarik beraren lanak.

Eskuidatzia

Eskuizkribua Damaso Aitak aurkitua da, beste birekin batera. Elkanon aurkitu zituen, 1920. urtean, Migelena deitu Lizarragarren sortetxean. Kodize eder bat da, larruz ederki josia, 150 × 110 mm. luzera-zabaleran. Guztira, 318 orrialde ditu, aitzineko aldetik bakarrik zenbatuak; 50. orriaren atzetik beste bat, guk 50 bis bataiatzen duguna, itsasi duela autoreak. Ez dago orrialderik bat ere idatzi gabe, eta den-denak daude bete-beterik, gure bikarioak egin ohi duen bezala. “Azquenic eguina” 1807. urtean da; beraz, beste erredaktziorik ere izan zuen.

Edukina

Izenburuak berak aditzera ematen duen bezala, eriei ongi hiltzen laguntzeko gaiak dira: ezindurik ohean datzan eriarri zer esan izateko behar orduan “Apez-Aitac”. Hasieran eta bukaeran zenbait orrialde latinezko pasartez betetzen dira, eskritura sagratuetatik eta sanduetatik bereziak. Berak dioen bezala, “Latinez parátuac dire berárias, ez alá errateco eriarri, ez, baicik oroigarritáco memoriarén amóres, obéqui alá oroitzecó errannaidénas”.

Liburuaren helburua hau da: Prestatu eria Elizako sakramentuak hartzera, horretarako begien aurrean ipintzen zaizkiola Jaungoikoak egin dizkion faboreak; lagundu eritasuna ongi eramaten eta mogitu bizitza sekulakoa desiratzera, hiltzea ontzat hartzen duela eta Jainkoaren beldur humil konfiatua daukala.

Bihotz zabal eta biguna erakusten digu Lizarragak. Ez du eria Jaungoikoaren haserre eta infernuko tormentuekin mehatxatzen, ez dizkio bere bekatuak gogora ekartzen; baizik eta gogorazten dizkio, batez ere, Harek, gizon eginik eta gurutzean hil arteraino, gizonarengatik jasan zituen neke-penak. Horrela eriarri konfiantza nahi dio eman, ez beldurra.

Gure argitalpena

Gure edizione honetan ahalegindu gara, eskuidatziaren idazkera ahalik eta zehatzena ematen: letrak, azentua, etab. Hala ere, hartan hain sarri agertzen diren hitz laburtuak deseginik idazten ditugu, aldi bakoitzean adierazten dugula hori egin dugula. Besteak beste, hau izan da gure arrazoibidea desegin ditugun laburpenen berririk zehatzena emateko: azentuaren arazoan ere baliagarri izan dadin orain arte gorderik zegoen testu hau.

Lizarragaren testuak 183 orrialde betetzen ditu edizione honetan. Beraren aurretik *Sarrera* labur bat eta *Gramatika* laburpen gisako bat ipini ditugu, idazkera, morfologia eta sintaxia ukitzen ditugula bertan. Hau egin dugu, sinestaturik liburu honetako gramatika fenomenoak Lizarragaren gramatika baten adibide jatorrak direla, eta kontuan harturik testuaren laburra. Ez dugu dudarik egiten, gauza asko eztabai-dagarri gertatuko direla, eta beharbada ausartegiak izan garela.

Testuaren ondotik *Hiztegia* dator, aurkitu ditugun hitz guztiak sartzen ditugula, askotan beren erabilera ere ematen dela.

Aditz-jokoak datoz hurrengo. Aurkitu ditugun guztiak, beren ondoan Euskaltzaindiak onaturik dituen adizkiak jartzen direla. Noizean behin beren testu-ingurua ere ematen da, esangura hobeto uler dadin.

Azkenik, *Bibliografia* azaltzen da: Lizarragaren eskuidatzen zerrenda, argitaratutako lanak, eta berari eta beraren euskalkiari buruzko lanak.

1985. URTERAKO EUSKALTZAINDIAREN BATZAR EGUTEGIA

Donostia, 1984-XII-21
Jose Luis Lizundia
Idazkari-ordea

Urtero bezala, arduratu naiz datorren urterako batzar egutegiaz txosten bat prestatzen. Bestetan legez, A. Luis Villasante eta A. Santi Onaindiaren euskal literaturaren liburuez baliatu naiz eta baita Jon Bilbaoren bibliografiaz ere. Bestalde, kontutan izan dut Zuzendaritzak, Ekainean, Hondarribian egindako bileran aztertu zuen programaketa ere.

Ez dago heldu den urtean mendeurren askorik, garrantzitsuak behinik behin, ospagarritzat bi jo zituen Zuzendaritzak, bata, Frantzisko Xabier Munibe Peñafloredako Kondearena eta bestea, Juan Abelino Barriolarena.

Bestalde, beste eginkizun batzuk ere kontutan izan behar genituen, hala nola: Gasteizko Ordezkaritza berriaren inauguraketa, gaur egin behar zena, baina atzeratu zaiguna; Pello Salaburu euskaltzain berriaren sarrera; urtero egiten ditugun Dialektologi Jardunaldiak; bi urtean behin, programatuta ditugun Barne Jardunaldiak; hiru urterik hiru urtera, antolatzen dugun Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa; Euskaltzaindiaren Egoitza berriaren atontzea; etab.

Goazen bada, banan banan zehazten:

— Xabier M.ª Munibe Peñafloredako Kondea, 1785.eko Urtarrilaren 13an hil zen. Gizon honen ospea, batez ere, “Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País”-en sortzaile izatek dator, nahiz eta herrigizon famatua izan, Azkoitiko alkate, Gipuzkoako Batzar Nagusietako Ahaldua, Diputazioko Batzar Nagusietako Ahaldua, Diputazioko Diputatu Nagusi, etab. Euskararekin ere badu zer ikusia, opera bat frantsesetik itzuli zuen eta beste baten *Gabon sariak* izenekoaren egiletzat jotzen da. Beraren lanik ospetsuentzat *El borracho burlado* dugu. Berak sortu zuen elkarrean arautegian, euskara hizkuntz nazional bezala azaltzen da, gaztelerarekin batera, lehendabizikoz gure artean. “Bascongada”koek hitz egin dute Euskaltzainburuarekin eta Intxausti jauregian, gure ospakizuneko batzar bat egitea proposatu digute, agian, udazkenerantz, zeren eta jauregi hori berriztatu behar bai dute eta Urtarrilean ez baita prest egongo. Egutegiaren txandaketa kontutan izanik, Urriaren azken ostiralean egitea proposatzen dugu.

— Juan Abelino Barriola, Donostian jaio zen 1885.eko Azaroaren 11an. Euskal idazle hau antzerkigile izan zen batez ere. Hara hemen lanik aipagarrienak:

- 1) *Meza Berriya* (Donostia, 1909).
- 2) *Aldiz, aldiz!* (Donostia, 1911).

- 3) *Zulo madarikatuak* (Donostia, 1911).
- 4) *Zori gaiztoko eguna* (Donostia, 1911).
- 5) *Lagun txar bat* (Donostia).
- 6) *Gai dagonaren indarra* (Antzerti, 1934).
- 7) *Maitasunak* (Argitaratu gabe).
- 8) *Brokoliyo ta Zozorro*.
- 9) *Go-argi* (Donostia, 1935).

Barriola idazle honek merezi du Euskaltzaindiaren oroimena eta bestetan ere inoiz egin dugunez, hileroko batzar bat aprobetxatuz egingo diogu gure omenaldia. Beraz, Azaroko azken ostiralean, goizeko laneko batzarraren ondoren, arratsaldekoan ospatzea proposatzen dugu.

— Dialektologi Jardunaldiak egitea, nolabait 1980an asmatu zen, Berako batzarretan. Handik harrezkero, urtero, egin dugu herrialdez herrialde. Lehendabizikoak, Deban; II.ak, Donaixti-Ibarren; III.ak, Markina-Xemeinen eta IV.ak, aurtan, Uztarritzen. Azkenengoak, Atlas Linguistikoaren inguruan egin dira eta honen lan taldea, lanean hasia baita, beraiekin kontsultatu ondoren, eta baita buru den Haritschelharrekin, heldu den urtekoak Araban egitea pentsatu dugu, hain zuzen, bertako Ordezkaritza inauguratuz. Beraz, Otsailean baino lehen Jardunaldi hauek egitea nahi dituztenez, prezeski Batzordeko kontseiluearekin, Urtarrileko azken ostiral eta larunbatean Gasteizen programatzen ditugu V. Dialektologi Jardunaldiak.

— Pello Salaburu euskaltzain berriaren sarrera egiteko dago eta hasiera batetan berarekin kontatuta, urte hasieran egitea pentsatu genuen. Harrezkero, Urtarrilean Gasteizen batzartzeko ginela eta, Martxora pasatzea proposatu genion. Beraz, Martxoko azken igande goizez, Baztango Arizkun bere jaioterrian, egitea proposatzen dugu.

Honekin batera, bi urtean behin egiten ditugun Barne Jardunaldiak antolatu beharra dugu. II.ak hain zuzen, Loiolan egin ziren, Azpeitian, Patxi Altunak sarrera egiten zuela aprobetxatuz. Eta dakizuen bezala, lehendabizikoak, 1979an Bizkaiko Foruan eta III.ak, 1983an Arabako Angoston egin ziren. Batzordeak berriztatzea, urte bitarako izendatzen bai dira eta Euskaltzaindiak dituen egitekoak, erdi epera edo epe laburrera bederen, aztertzea, zehaztea eta planifikatzea, Jardunaldi hauetan tratatu beharko ditugu. IV. Barne Jardunaldi hauek Nafarroan egingo genituzke beraz eta Baztanen hain zuzen, Martxoaren azken ostiral eta larunbatean.

— Barne Erregelaren 13. artikulua batzarre arruntak Donostian, gehienen erosotasunagatik egiten ez direnean, Euskaltzaindiaren Egoitza nagusian, bat edo batzuk egitea komeni dela dio eta baita beste herrialdeetan bana bederen. Beraz, Donostiarekin egutegia txandakatzea kontutan izanik, Maiatzekoa Bilbon egitea proposatzen dugu, Plaza Barriko Egoitzan jadanik sarturik izango garela uste izanik, alegia, batzar aretoa eta bulegoak hara pasaturik eta agian, Bibliotekaren zati on bat. Beste data egoki bat Uztaila izan daiteke edo hil honetakoa, Iparraldean egin eta hain zuzen, Baionan, aspaldian hiriburu honetan ez bai dugu egin, nahiz eta bai Milafrantz. Uztarriz, Donaixti-Ibarre, etab.

— Gasteiz aipatu dugu, nola datorren urtean tokatzen den Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa antolatzea, hiru urterik behin egiten baita. Hori dela eta, joan

den hileko batzarre bezperan, bilera bat izan genuen Bertsolaritza Batzordeko antolatzaile azpibatordearekin, Jagon Sailburu eta Euskaltzaindiko eragileok. Bertan aztertu ziren zenbait puntu, hala nola, bertsolariekin harremanetan hasi beharra, bertsolari berrientzako lehen selekzioa nola egin, Txapelketak zenbat fasetan bahatu, etab. Honen berri eman zen azken batzarrean eta agirian duzue laburturik. Euskaltzaindiaren batzar egutegiari zuzenean ez badagokio ere, ekitaldi hauek noiz eta non egiteaz, ze proposamen atera zen esatea bidezko derizkiot. Azkena, Abenduaren erdiruntz Donostiako Balda pilotalekuan egitea ikusten zen; semifinlak ordea, bata, Durangon, Liburu Azoka egunetan eta bestea, Gipuzkoako herri batetan. Aurreko faseetan, bat edo beste, Nafarroan eta Iparraldean egitea ere ikusten zen, baina bai kasu hauetan eta besteetan, tokiak aurkitzeko aurreko Txapelketako esperientziak kontutan izanik, bai tokiaren erraztasun eta erosotasuna, zaletasun edo giroa, etab.

Egutegi zehatza finkatu baino lehen, ez nituzke 1986 urtekoak aipatu gabe utzi nahi zeren eta arestian esandako Zuzendaritza bileran ikusi bai ziren. Aita Donostia, Jose Indalezio Zinkunegi, Aita Buenaventura Oiregi eta Pierre Topet "Etxaun" izango ditugu orduan gogoan. Bestalde, Hondarribian aurreratu bezala, 1886an Durangoko "Fiestas euskaras" edo "Jaialdi euskerazkoak" deitu zirenen mendeurrena da eta hiri horretan, besteak beste, Euskal Akademiaren proiektua saritu zen. Oraintsu, XIX. Liburu eta Disko Azoka dela eta, Durangoko alkate, Udal Kultur batzordeko zinegotzi eta Gerediaga Elkarteko buruzagiekin hitz egin nuen horretaz, eta esan zidaten, batzorde bat izendatzekotan direla eta pozik ikusiko luketela Euskaltzaindiak Kongreso edo Symposium bat antolatzea bertan. Ni oroitu nintzen, nola Zuzendaritzako bilera hartan aipatu genuen, euskal azentuari buruz, Biltzar edo Jardunaldi batzuk antolatzea 1986an eta hain zuzen, giza komunikabideek gai horretan duten garrantziagatik, Durango izan zitekeela toki aproposa.

Azkenik, azpimarratu behar da txosten hau ez dela Euskaltzaindiko lanen plangintza, ez eta bilera guztiak hartzen dituen ere, bilkuren egutegi (calendario de sesiones) soila baizik. Batzorde guztiek bere bilerak izango dituzte eta bakoitza bere lanetan aritu: Hiztegigintza, Gramatika, Dialektologia —honek Atlas Linguistikoa—, Onomastika, Argitalpenak, Oinarrizko Euskara, Etsaminak, etab. Bestalde, Martxo-ko Barne Jardunaldietan Euskaltzaindiak datorren urte eta hurrengoetarako plangintza zehaztuko du.

Beraz, guztiau kontutan izanik 1985. urterako, hurrengo egutegi hau proposatzen dut:

Urtarrilaren 25 eta 26an,	V. Dialektologi Jardunaldiak eta hileroko batzarra Gasteizen, Arabako Ordezkaritza inauguratuz batera.
Otsailaren 22an,	Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Donostian.
Martxoaren 29, 30 eta 31an,	Pello Salabururen sarrera batzarra eta IV. Barne Jardunaldiak, Baztanen.
Apirilaren 26an,	Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Donostian.
Maiatzaren 31an,	Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Bilbon, Euskaltzaindiaren Egoitza berrian.
Ekainaren 28an,	Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Donostian.

- Uztailaren 26an, Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Baionan.
- Irailaren 27an, Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Donostian.
- Urriaren 25ean, Hileroko batzarra eta ospakizunezkoa, Xabier M.ª Munibe Peñafloidako Kondearen omenez, Azkoitiko Insausti jauregian.
- Azaroaren 29an, Hileroko goizeko arrunta eta arratsaldeko irekia, Donostian. Egun honetan ospatuko da Juan Abelino Barriolaren mendeurrena.
- Abenduaren 20an, Hileroko goiz eta arratsaldeko batzar arruntak, Bilbon edo Donostian.

GASTEIZEN, SAN ANTONIO KALEKO ORDEZKARITZA ZABALTZEAN

Urtarrilak 25, 1985

Fr. L. Villasante

Jaun-Andreak:

Eusko Ikaskuntza eta Euskal Herriko Unibertsitatearen Erretorgoarekin batean ospatzen du gaur Euskaltzaindiak Arabako bere Ordezkaritza edo etxe berrian sar-tzea. Etxe berria edo, nahi baduzue, etxe aldaketa, lehen, orain dela hiru urte Vicente Goikoetxea kalean zabaldu zenaren ordezkari utzi digutena.

Zilegi izan bekit orduan, egoitza hura zabaldu zen egunean esan nituen hitz ba-zuk honera aldatzea: "Euskaltzaindia Euskal Herriko lau Diputazioek sortua da. Ezin hautsizko lokarriak ditu, beraz, Diputazio horiekin. Gu orai ere horretan gau-de. Diputazioen itzalpean egin nahi dugu geure lana. Arabako Diputazioak eman diz-kigun bulego berri eta eder hauekin lotura horiek sendotu besterik ez dira egingo. Emaizta honengatik Euskaltzaindiak bere esker ona agertu nahi dio Arabako Diputa-zioari" (1).

Eta zertarako dira Euskaltzaindiak Euskal Herriko hiriburuetan dituen Ordez-karitza edo bulego hauek? Esan beharrik ez dago: Euskaltzaindiari dagozkionetan eskualde bakoitzean lan egiteko; argitasun edo laguntza eske datozenei erantzuteko, heldu diren eskabide edo galderen kontu hartzeko.

Hortaz gainera, Gasteizko Ordezkaritza honetan jarria du Euskaltzaindiak bere Hiztegi Batzordearen kokalekua, eta joan deneko urteetan fitxagintzan eta abar hasia da jadanik.

Gehiago oraindik. Euskaltzaindiaren aginduz eta gure komunitate autonomoko Jaurlaritza eta hiru Diputazioen laguntzaz Koldo Mitxelena eta Ibon Sarasola jaunak egiten ari diren Euskal Hiztegi Orokor horrek ere hemen, etxe honetan, izango du bere lantegia. Hiztegi hau, uste dugunez, euskara sustraitik aztertu eta menderatu nahi dutenentzat iturri ezin utzizkoa gertatuko da. Langintza haundi horri emango dio, bada, ostatu etxe honek. Bihar, etzi eta etzidamu esan ahal izango da Gasteizko San Antonio kaleko 41. etxe hartarik irten zela obra haundi hau.

Gainerakoan, Arabako Diputazioari eskerrak ematea beste lanik ez zait geldi-zen, eta halaxe egiten dut, bihotz-bihotzez gainera.

(1) Cf. *Euskera* (1982), 712.

Señoras, señores:

En unión con la Sociedad de Estudios Vascos y el Rectorado de la Universidad del País Vasco, la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia celebra hoy la inauguración de los nuevos locales de su sede o Delegación de Vitoria-Gasteiz. En realidad se trata solamente de cambio de lugar. Efectivamente, la Delegación que se inauguró ahora hace casi tres años en la calle Vicente Goicoechea pasa a este hermoso edificio de la calle San Antonio, n.º 41.

Me permitiréis que vuelva a repetir algo de lo que dije entonces al inaugurar la sede en la citada calle Vicente Goicoechea:

“En calidad de Presidente de Euskaltzaindia, me limitaré a recordar brevemente los lazos con los que la Academia de la Lengua Vasca ha estado en todo momento, desde su fundación, vinculada a esta provincia de Alava y a su Diputación Foral. Euskaltzaindia fue fundada, como es sabido, en 1918-1919, por las cuatro Diputaciones de nuestro país, o sea, de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya. Las cuatro de mancomún se comprometieron a darle su respaldo, reconocimiento y ayuda. Y por lo que respecta a la de Alava podemos decir, y debemos decir, que aun en años difíciles para nuestra Institución, la Diputación de esta Provincia se ha señalado por su particular atención y ayuda a la Academia.

Euskaltzaindia, por su parte, siempre ha procurado mantenerse en esta línea fundacional u originaria; queremos decir, que su propósito, lo mismo antes que ahora, es mantener y aun robustecer, si cabe, sus lazos de dependencia con las mencionadas Diputaciones. Por ello mismo, las Delegaciones que en las capitales del país tenemos, queremos que, a poder ser, estén ubicadas en locales de la respectiva Diputación” (1).

Y bien, dirá tal vez alguien, ¿para qué son estas Delegaciones? ¿Qué se va a hacer en ellas?

Respondiendo a estas preguntas, dije también entonces:

“El primer trabajo de las Delegaciones de Euskaltzaindia es atender en ellas al despacho de las consultas y asuntos relacionados con la lengua vasca, provenientes de la respectiva provincia o región. Al frente, como director responsable de cada Delegación, Euskaltzaindia pone a un académico de número que a poder ser resida en el lugar donde está ubicada la Delegación. En nuestro caso el director responsable de la Delegación de Alava es el académico de número Sr. Enrique Knörr.”

Aparte de esto, la Academia ha establecido o fijado precisamente en esta Delegación de Alava la oficina, laboratorio o despacho central de su Comisión de Diccionario. Ya en la sede de la calle Vicente Goicoechea se inició la adquisición de material bibliográfico, la confección del fichero, etc.

Pero hay más. Ahora la nueva sede de San Antonio 41 va a albergar también en su seno la oficina que bajo la dirección de los Sres. Luis Michelena e Ibon Sarasola trabaja en el Diccionario General Vasco, por encargo de la Academia y con la ayuda del Gobierno Vasco y de las tres Diputaciones de nuestra Comunidad autónoma. Este Diccionario General Vasco constituirá —así lo creemos— una fuente y un instru-

(2) Cf. *Euskera* (1982), 712-713.

mento indispensable para el progreso de los estudios euskéricos. Esperamos, pues, que en el futuro se podrá decir con orgullo: “Esta gran obra salió de aquella casa de la calle San Antonio n.º 41 de Vitoria-Gasteiz”.

A mi, señoras, señores, no me queda otra cosa sino dar las gracias de todo corazón a la Excm. Diputación Foral de Alava.

V. DIALEKTOLOGI JARDUNALDIAK

Gasteiz, 1985, Urtarrilak 25-26

Fr. L. Villasante

Euskaltzainburuaren hasiera-hitzak

Adiskideak:

Nik bezin ongi dakizue Euskal Herriko Atlas honen asmoa, asmo guztiz zaharra dela, zaharraren zaharraz zahar okitua kasik, baina orain arte, laguntzarik eta aukerarik izan ez delako, burutu gabe dagoena.

Orain badirudi Eusko Jaurlaritzak eskeinitako laguntzarekin lehenbiziko aldiz izango dugula lan haundi honi buru emateko parada. Hortaz, Euskaltzaindia konprometua dago buru-belarri arazo honetan.

Egia da, lehenago ere, bakoitzak bere erara eta bere garaiko premia, baliabide eta ikuspuntuaren arabera, Bonaparte Printzeak lehenik, eta Azkuek gero, burutu zituztela euskararen Atlas edo zerbait holako dei daitezkeen lanak. Azkueren aginduz egin zenak *Erizkizundi Irukoitza* du izena eta Ana Mari Etxaideren ardurari eta Bizkaiko Diputazioaren laguntzari esker, argitaraberri du Euskaltzaindiak.

Lan horiek beren garairako onak ziren eta orain ere mesede egin diezagukete, noski; baina ez dira aski. Gaurko erizpideekin eta tresnekin egin daitezkeen bezalako Atlasa nahi eta behar eta merezi du gure herriak.

Lan honen garrantziaz jabetzeko, aski da gertakari honi ohartzea: Euskal Herria hizkuntza guztiz bereziaren jabe da, inguruko hizkuntzekin ahaidetasunik ez duen hizkuntzaren jabe, alegia. Eta bai etxe barnekoek eta bai arrotzek ere jakin nahi baldin badute hizkuntza hau zer-nolako den bere egituran, bere muinean, bere zabaleroan eta errealitateak dituen ñabarduretan, behar-beharrezkoa dugu honelako lan bat. Eta orain egiten ez badugu, agian bihar beranduegi izanen da.

Bai, beranduegi, zeren gaurko komunikabide eta hartu-eman ugariekin, tokian tokiko hizkerak nahasteko eta berezitasun asko eta asko galtzeko zorian baitaude. Esate baterako, ni bizi naizen Arantzazuko auzoan garbi ikusten da hau. Oñati aldeko euskara bizkaitartzat jotzen da, baina berezitasun asko ditu. Gaur, ordea, berezitasun horiek galduaz doaz, edo erdararen edo gipuzkeraren edo euskara batuaren faboretan. Inoiz esan du Mitxelenak Oñatiko euskarak behiala Araban egiten zenarekin duela, agian, antzik gehiena.

* * *

Ezagutze edo jakite huts-soilaz landara, ba ote du beste helbururik gure Atlas honek? Mitxelena Debako Jardunaldietan gogoratu zigunez (1), Azkuek eragindako Atlasak bazuen helburu nagusi eta jakin bat, argi eta garbi aitortua. Azkue berak hitz hauekin adierazi zuen: "Erizkizundi irukoitza. Euskaltzaindiak bere erabakiak errotsuago izan ditezen erriari aurkezturiko irutzuk erizkizun".

Beraz, garbi dago. Batasunerako hartu behar ziren erabakiak ongi oinarrituak egon zitezten, egiten zen Erizkizundi hura. Azkueren deskargutan esan behar da hark ez ziola behin ere Atlas izena eman bere Erizkizundiari. Berak inkesta bat egin nahi zuen, xede jakin batekin pentsatua. Datu fidagarriak bildu nahi zituen, alegia, gero batasunerako erabakiak hartzen zirenean, handik moldatuko zen euskara standard hori herriko hizkera bizitik ahalik eta hurbilen egon zedin.

Zernahi gizaz, esan behar dugu orain Euskaltzaindiak egin nahi duen Atlasak ez duela horrelako ez bestelako helbururik. Euskararen errealtatea ezagutu, den bezalakoxea atxeman eta jaso, ahalik eta zehazkienean: besterik ez, hori da gure xedea. Jakina, horrek ez du esan nahi gure bilakuntzen ondorioak, gero, bai batasunerako, eta bai gutien uste diren beste alor edo zereginetarako ere ez direla baliagarri izango. Bai, izango dira, noski. Baina guk, daueneko, ezagutze huts-soila dugu xede eta helburu.

Langintza hau, bestalde, zaila da, ez da nolanahe egitekoa; ongi egingo baldin bada —eta bestela, ez egitea hobe—, prestakuntza luze eta arduratsua eskatzen du. Eta zinez, nahiko luzea izan da orain arte Euskaltzaindiak eskeini dion prestaeragaraia. Boskarren Jardunaldiak deitzen ditugu oraingo hauek. Horrek esan nahi du beste lau egin izan direla aurretik. Lehenbizikoak Deban egin ziren 1981ean (2). Bigarrenak Donaisti-Ibarren 1982an (3). Hirugarrenak Markina-Xemeinen 1983an (4). Eta laugarrenak Uztaritzen 1984ean.

Lan korapilotsu eta aitzingibel askotakoa da Atlasarena. Ongi prestatuko bazen, korapilo asko askatu eta hari-mutur asko lotu beharra zegoen. Baina alderdi denak edo gehienak lau Jardunaldiotan aztertu eta eztabaidatu dira. Orain boskarren Jardunaldiei ematen diegu hasiera. Eta nik uste dut oraingo hauekin bukatuko dela prestakuntza-garaia deitu dugun hau.

Gure kasuan, euskararen kasuan esan nahi dut, Atlas ganorazko eta behar bezalako bat egin nahi bada, garrantzi handieneko puntua Galdekizunarena da —nik uste, eta besteak beste—. Aukerako Galdekizuna, ongi pentsatua eta alde aurretik egin edukitzea, alegia. Honen arrazoia garbi dago: euskara mintzaira bat gutziz berezia izanik, beste hizkuntzetarako egin diren Galdekizunak askotan ez digute balio. Erantzunetan euskararen funtsa edo egitura berezi hori agertuko baldin bada, galderak ere erantzun horiek sortarazteko egokiak behar dute izan; hots, euskararen egitura kontutan hartuz asmatutako galderak.

Aste honen hasieran egona da Gotzon Aurrekoetxea Arantzazun enekin eta Atlasa prestatzen ari den batzordeñoari buruz berriak ekarri zizkidan, beren artean egindako bileren agiriak, eta abar. Berak esan zidanez, Galdekizuna honela dago sail-

(1) "Sobre las necesidades de una exploración lingüística de Euskal Herria", *Euskera* (1981), 873.

(2) "Euskaltzaindiaren I Dialektologi Ikastaroa", *Euskera* (1981), 917.

(3) "Dialektologiako Jardunaldiak Donaisti-Ibarren", *Euskera* (1982), 677.

(4) "Dialektologia barne Jardunaldiak", *Euskera* (1984), 399.

katua: Fonetika-Fonologiari buruz 57 galdera. Izenen Morfologiari buruz 862 galdera. Aditzen Morfologiari buruz 294 galdera. Zenbait arazo morfosintaktikori buruz 41 galdera. Guztira 3.567 galdera amankomunak. Ba omen dira, horietaz landara, beste 230 espeziifikoak deitzen dituztenak.

Hau Galdekizunari buruz. Beste arazo bat, axola handikoa berau ere, da, nik uste, euskararen eremuan inkestak egiteko zein puntu edo toki behar diren hautatu. Hizkera bereziak dituzten bazterrak, ene ustez, aparteko modu batean kontutan hartzekoak dira. Ni ez naiz inor hori erabakitzeko, baina gorago esan dudan arrazoiagatik, agian Oñati aldea ez da baztertu behar. Eta hura bezala, egongo dira beste batzuk, noski.

Beste puntu bat da traskribaketa egiteko sistema batbera benok erabiltzea.

Eta, azkenik, inkestatzaileak behar diren bezalakoak edukitzea. Behar den trebetasun eta jakintzaz hornituak, alegia.

Baina guzti hori zorionean badugu jadanik.

Muga hontaraino heltzeko prestakuntza luze eta zaila behar izan da: egon dira tirabirak, atzera-aurrerak, eritzien elkar aurkezteak, beste hizkuntzen Atlasetarik ere neurri bateko ikasbide eta jarraibide hartzea, euskararen barneko funtsa eta berezitasunak non diren jakiteko azterketak, etab. Bidea luze izan da eta aldapatsu, baina noizbait gainditu dira oztopo denak edo gehienak.

Lehen esan dudanez, Boskarren Jardunaldiei ematen diegu gaur hasiera.

Jardunaldi hauetan, batzordeak prestatutako Galdekizuna aurkezten zaigu, guk azter dezagun. Arestian esan dut zein axola handikoa den Galdekizuna Atlas on bat, eta bereziki euskararen Atlas on bat, egiteko. Badakit pertsona trebe eta jakintsu direnak ibili direla tartean. Hala ere, Jardunaldi hauetan Galdekizun hori aztertu behar dugu. Nik uste dut aztertu ezezik, onartu ere egingo dela, beharbada ohar batzuekin. Eta azkenik, egon daitezkeen oharrak kontutan hartu ondoren, Otsaileko batzarrean birretsia emango litzaioke Galdekizunari. Ikusten duzue, bada, gaur eta bihar egingo ditugun bilerokin urrats handi bat emango dela.

* * *

Bukatzeko, Mitxelenak Deban esan zituen hitz batzuk honera aldatuko ditut:

“Janzkera eta orrazkeretan ez ezik, gure sail honetan ere bolarak izaten dira. Badirudi, gainera, eta hau da okerrena, ez direla hizkuntz-atlasak, ezta norberaren hizkuntzarenak direnean ere, inoiz izan ziren bezain tentagarri gazte jendearentzat. Lanbide horrek ez du, bada, langilea multzoka eta samaldaka erakarriko. Uste dut, halaz guztiz, eta espero dut ez diogula gurean deiari entzungor egingo. Euskarari, eta euskarari ez ezik baita euskaldunen eta Euskal herriaren izen onari ere, horrenbeste zor diogula esango nuke. Gu bakarrik baikara inguru hauetan biluzgorri eta lotsagarri gelditzen garenak sail horretan. Eta lotsaizunik ez balego ere, gogoan eduki behar genuke zenbat aurreraziko lukeen obra horrek hizkuntzaren ezaguera, burutan aterako bagenu inoiz edo behin. Eta orain da garaia, geroxeago igarora izango duguna, non zer eta nola esaten den ongi erabakirik uzteko. Halabiz” (5).

(5) Cf. **Euskera** (1981), 881.

Mitxelenak esan digunez, lan hau egungo gazteentzat hain tentagarri ez bada ere, duen axolagatik eta etorkizunerako ekarriko dituen ondorioengatik gogoz eta gartsuki hartzeko modukoa dela uste dut. Inkestatzaile multzoa egotea ere beharbada ez da on eta ez desiragarri. Lana aguroago egingo litzateke, bai, baina kalitate eta batasunaren kaltetan.

Dena den, lanean hasteko prest zaudeten inkestatzaileei eta agian oraindik etorriko diren berriei, eta orain arteko prestaera neketsua burutzen lagundu duten guztiei, *Eskerrik asko!* Euskaltzaindiaren izenean.

V. DIALEKTOLOGI JARDUNALDIAK

Gasteiz, 1985-I-25/26

G. Aurrekoetxea

Gasteizen Euskaltzaindiak duen Ordezkaritza berriaren iraugurapena dela eta “Atlas linguistikoaren galdekizunari buruzko proposamenaren azken azterketa eta onarpena”z iharduteko Euskaltzain, atlaserako Batzorde Aholkularikide eta Batzorde Teknikokideok bildu gara Gasteizen Urtarrilaren 25 eta 26 an.

Etorri direnak: L. Villasante, J. Haristchelhar, P. Altuna, A. Irigoien, E. Knörr, L. Mitxelena, P. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin, eta J. M. Satrustegi euskaltzainak; A. M. Echaide, B. Oiharzabal eta K. Rotaetxe, urgazle eta aholkulariak; G. Aurrekoetxea, J. M. Etxebarria eta X. Videgain lanaren aurkeztaile; eta B. Amundarain grabatzaile lanetan.

* * *

Urtarrilaren 25eko arratsaldeko 5etan Euskaltzainburuaren sarrera hitzekin ematen diegu hasiera bilerei.

Orain arte aurrera eraman ezin izan den asmo zaharra dela euskararen atlasa esanez hasten du bere hitzaldia. Arlo honetan gure Herrian aitzindari izan ditugun L. L. Bonaparte eta R. M. Azkueren lanak aipatzen ditu. Ondoren atlasaren helburua “euskararen errealitatea ezagutu, den bezalakoxea atxeman eta jaso, ahalik eta zehazkiena” dela azpimarratuz.

A. Villasanteren ustez V. Jardunaldi hauekin amaiera ematen zaie prestakuntza saioei. Galdekizunaren egokitasuna, inkesta puntuak eta abar aipatu ondoren L. Mitxelenak Debako jardunaldietan atlasaren premiaz esandako hitzak bere eginez bukatzen du.

* * *

IV eta V. jardunaldien artean egindako lanen kontu eman du G. Aurrekoetxeak ondoren. Zertan aritu izan diren denboraldi honetan, izan dituzten arazoak, bakoitza zein dedikazioz aritu den, lan-sistema eta aurkezten den galdekizunaren ezaugarri garrantzitsuenak aipatzen ditu.

Ondoren B. Oiharzabalek G. Rebuschik Uztaritzerako prestatu zuen lana zertan den galdetzen du. Erantzunez galdekizuneko “zenbait arazo morfosintaktiko” atalean kokatzen dela esaten zaio, eta bere garaian aztertuko delakoan bertan behera uzten da.

L. Villasantek galdekizunarekin hasteko berriz ematen dio hitza G. Aurrekoezeari fonetika-fonologia atalaren aurkezpena egin dezan.

Atal honek Uztaritzen aurkeztu zen txostena du oinarri. Han agertzen ziren fenomenoak, batzu lexikoaz baliatuz aztertuko dira, beste batzu morfologian; multzo handi bat kanpoan utzi da; eta gutxiengo bat fonetika-fonologia atalean galdetuko da. Atal honek beraz, bi fenomeno multzo aztertzen ditu: i eta u bokal edo bokalerdiek ondoko silabako a letran duten eragina, eta euskarari ematen diren sandhi batzu. Guztitara 51 galdera.

Bestalde, testuinguruez ahal denik eta hitz hedatuak bilatu dituztela, esaldi baten barruan kokatu (errezago egiteko lekukoari) eta fenomeno bakoitza lortzeko, inkestazailerari lagungarri gertatuko zaiolakoan, 3/4 galdera jarri dituztela esanez amaitzen du.

Aurkezpen-azalpenaren ondoren eztabaidara jotzen da. Bi ohar orokor egiten dira. Alde batetik galdekizunaren atal honetako zenbait galderatan fonetika eta morfologia nahastu egiten direla eta bereiztu beharra legokeela. Eta bestetik zenbait fenomenotan sistematizazio falta ematen dela.

Bi ohar orokor horien ondoren fenomenoz fenomeno aztertzen da txosten osoa, zenbait testuinguru aldatu eta berriak ezarriz.

* * *

“Izen Morfologia” atalaren aurkezpena J.M. Etxebarriak egiten du. Izen morfologia “Morfosintaxia” atalaren lehen zatia da, bigarrena “Aditz morfologia” eta hirugarrena “Zenbait arazo morfosintaktiko” direlarik. Izen morfologia atal hau bi zatitan bananduta dago: izenaren deklinabidea eta gainontzeko guztia. Lehen zatia 491 galdera ditu, bigarrenak 371. Osotara 862 izanik.

Izenaren deklinabidean bost bokal, diptongo (kasu bat) eta kontsonantez (kasu bat baino ez) amaitutako izenena burutu da, bakoitza mugagabe, singular eta pluraleraz, eta leku-denborazko kasuetan bizidun/bizidun bereiztuz.

Gainontzekoen morfologian konparaketa, partitiboa, zenbakiak, erakusleak (hiru graduen deklinabide osoa), indefinituak, izenordainak (ni, gu eta zuek-en deklinabide osoa), eta galdekari eta berauen eratorriak (nor, zer, zein, non, nola...; edozer, edonon, ...; norbait, zerbait, nonbait, ...; inor, ezer, inon, ...).

Kasuak eta bestelakoak errepresentatzeko erabili den nomenklatura, galdekizunaren egitura, deklinabide kasuen ordena, kasu bakoitzean testuinguru berdintsuak erabiltzea, deklinabidean hitzaren amaiera bakoitzarentzat hitz altxorra, e. a. aipatzen dira aurkezpenean. Elkarrizketa-eztabaidan galdekizunaren atal hau bere osotasunean hartuz murriztearen aldeko eta dagoen dagoenean uztearen aldekoen artean eztabaidatxo bat sortzen da, gehiengoa ez murriztearen aldeko agertuz.

Bestalde, askotan esaldi osoa itzularaztea ez dela nahitaezko, ez egoki, aipatzen da, ulergarritasuna kentzen ez den bitartean batik bat. Kasu hauetan aski dela euskaraz agertzea nahi duguna bakarrik galdetzea.

Ondoren testuinguruak aztertzeari ekiten zaio ordenarik gabe, handik eta hemendik; alde batetik gaztelarazko esaldiak zuzenduz eta bestetik testuinguruaren esa-

nahia, zenbait kasutan euskaltzain bati baino gehiagori barregarri iruditzen zaizkion esaldiak komentatuz.

Iluntzeko 9ak aldera ematen zaio amaiera ekitaldiari.

* * *

Urtarrilaren 26ko goizeko 9,30etan jarraiera ematen zaio izen morfologiari, elkarrizketa J. M. Etxebarriak gidatzen duelarik. Honako honetan 372. enetik aurre-rantz aritzen gara. Zati honetan distributibo bat (“hiruna mila pezeta”..), “haren/bere-”, “denak” izenaren ondoren, eta neurrietan “bost litro ardo baino gehiago edan du” ala “bost litro baino ardo gehiago edan du” edo horrelako esaldiren bat sartzea onartzen da.

* * *

10'15 ean aditzaren morfologia hartzen da aztergai. Aurkezpena X. Videgainek egiten du. Aldez aurretik atal honetan sortu den adostasun eza utzi nahi du agerian. Aukeratu den sistemaren ezaugarriak eta nomenklatura azaltzen ditu, orain arte ez baita gehiegi erabilia izan gure artean. Sistema berriaren azalpena bukatu bezain laster eztabaidatxo bat sortzen da sistematizazio zaharra utzi eta berria hartzeko izan diren arrazoiez, eta proposatzen den sistemaren zenbait ezaugarri. Eztabaidan jende askok hartzen du parte, azkenez L. Villasantek mozten duelarik.

Atal honek aditz neutro eta alokutiboa barne hartzen ditu; aditz laguntzaile (lehen eta bigarren laguntzailea) eta trinkoa: guztitara 294 aditz forma.

Aditz defektiboen hutsuneaz galdetzen delarik, egileek puntu honetan izan zuten eztabaida luzea komentatzen da.

11'50 ean aurkezpena amaitu orduan atsedenaldira bat hartzen da, 12'15 ean elkarrizketa-eztabaidari hasiera emateko. Elkarrizketa hau J. Haritschelharrek gidatzen du. Eta berean testuinguruak egokitzeari ekiten zaio alde batetik; eta bestetik, zenbait zuzenketa proposatzen dira, hala nola “-iro-” ren ordez “-iro”; berdin -eza, -di; alokutiboetan ia zukako formarik erabiltzen den galdetu beharko litzatekeela adierazten du L. Mitxelenak.

Ordu bietarako hamar minutu falta direla ematen diogu amaiera goizeko ekitaldiari.

Arratsaldeko 4etan “Zenbait arazo morfosintaktiko atala aurkezten du X. Videgainek. Perpaus bakuna baino ez duela aztertzen esanez hasi du bere azalpena, eztabaidagarria dela jakin arren; honen ondorioz ez dela ez nominalizatorik ezta perpausa txertatueterako erabiltzen den juntagailurik galdetzen. Perpaus bakunean mugatzearen arrazoietan azpimarragarriena: menpeko esaldietako juntagailuek galdera bidez jasotzeko duten zailtasuna aipatzen du.

Atal honetan galdetzen diren fenomenoaren artean hauek aipa daitezke: aditz bazturen erregimena; “ikusi diot” eta horrelakoak; behar nahi, ahal, ezin, gehi aditz irangaitza; ari, ibili, ihardun, egon...; galdegaia; alokutiborik erabiltzen den galdera eta txertatuetan... Guztitara 41 galdera.

Ondorengo elkarrizketan zenbait fenomeno sartu ala sartu ez eztabaidatzen da (ahantzi + aditza -t(z)en/-t(z)ea; asko + k; etorri zatoz; egin daroa; -t(z)eke...). Kon-

trolezko galderak egin beharra dagoela, bestalde, konprobatzeko; eta testuinguru zenbaitzuren egokitzapena aztertzen da.

* * *

Lexikoaren aurkezpena J. M. Etxebarriak egiten du. Aurkezten denaren oinarria Uztaritzen X. Videgainek aurkeztutako txostena dela esanez hasten da. Han bertan entzun ziren oharrei jarraituz moztu beharrez ia erdian gelditu delarik. Hala ere mozketan ez dela arrazoi linguistikorik aurkitu aipatzen du, extralinguistikoak baino. Eta mozketan honetan Uztaritzeko txostenak zeuzkan 30 gaiak mantendu egin direla. Guztitara 2.368 galdera, amankomunak, toki guztietan galdetuko direnak, eta 249 galdera espezifikoko, zenbait tokitan baino ez direnak galdetuko; guztitara 2.617 galdera.

Aurkezpena amaitu ondoren elkarrizketa zabaltzen da J. Haritschelharren gidaritzapean.

Elkarrizketa honetan zenbait puntu ezberdin ukitzen dira. Batzuren ustez lexiko atal hau oso zaila da eta ondo burutzeko oso inkesta-egile trebea izan behar da.

Halaber, atal honen luzeeraz kezkatuak murriztearen aldekoak ere azaltzen dira, eta zenbait hitz arrunt atal honetatik morfologiara pasatzearen aldeko. Puntu honetan egileek beraien artean ere eztabaidatua izan dela adierazten dute, baina galdetikuzun osoan mantentzen den erizpidea hobetsi dutela, hots, fenomeno bakoitzak bere galdera izan dezala, maiz galdera batek bi atentziogune dituenean biak kontutan hartu beharrik zaildu egiten duelako inkesta-egilearen lana.

Itzulpenaren arazoak (“moule” hitzean adibidez), lekukoari adierazteko hitz zailak eta beste zenbait puntu ere aipatzen da.

* * *

“Beste gai batzu” titulupean ondoko hauek plazaratzen ditu G. Aurrekoetxeak:

1. Atala atalka ala dena batera burutu? Hau da, ala lehenbizi dena jaso eta atalez atal argitaratu ala atal bat jaso eta argitaratu, beste bat jaso-argitaratu... amaitu arte?

Atalka egitearen alde eta kontra zenbait arrazoi azaldu ondoren era honetan egitearen alde agertzen da taldearen izenean.

Aho batez onartzen da atalka egitea, elkarrizketa labur baten ondoren.

Beraz, lexikoari dagokionez era honetan bananduko da:

I atala: 1-4 gaiak.

II atala: 5-7 gaiak.

III atala: 8-17 gaiak.

IV atala: 18-30 gaiak.

2. “Galdera fitxa” aurkezten du zenbaki bakoitzean zer joango litzatekeen azalduz.

3. Inkesta-puntuaren proposamena. Mapa eta herrien zerrenda batez azaltzen da.

Aholkulariak oharrak igortzeko gelditzen dira.

4. "Testu-libreak": Lekuko bakoitzarekin 15 minututako testu libre bat grabatzeak merezi duen ala ez.

L. Mitxelenak baietz erantzuten du eta galdekizunaren amaieran egitea proposatzen. Hala egitea erabakitzen da.

5. Azentuaren arazoa. Aurkezpenean G. Aurrekoetxeak beraien ustetan markatu behar dela adierazten du.

L. Mitxelenak baietz esaten du, gauza inpresionista (lehenbiziko maila) baino ez bada ere. Hala ere nola markatu behar den horretan ez da adostasun osoa lortu.

L. Mitxelenak azkenez proposamen bat egiten du: "Zinta batzu hartu eta egin saio bat; markatzen joan lanean ibiliko direnak eta beste batzu" erizpideak bateratzeko.

* * *

Bilerok amaitzeko J. Haristchelharrek egiten ditu azken hitzak eskerrak emanez guztiei eta batez ere aholkulariei eman duten laguntzagatik.

“EXPOLANGUES” HIZKUNTZEN ETA NAZIOARTEKO KOMUNIKABIDEEN III. ARETOA

1985.eko Otsailaren 22an

J. L. Lizundia

1984.urtean EXPOLANGUES delako Erakusketan parte hartu zuen Euskaltzaindiak, soilik bere izenean, nahiz eta Eusko Jaurlaritzaren diru babesak gehien bat laguntzen zuelarik.

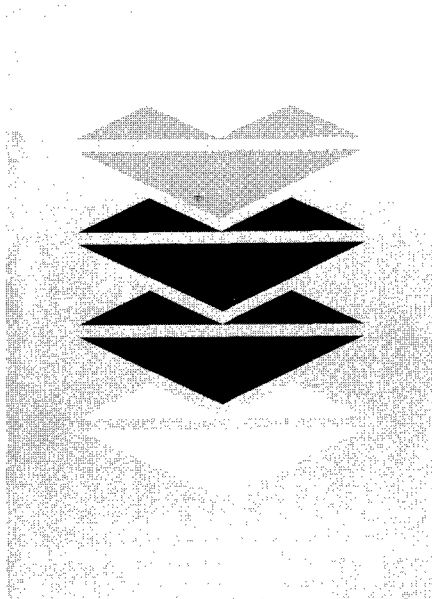
Aurtengorako ere deia egin ziguten Paristik, eskeintza hau Jean Haritschelharren izenean zetorrelarik. Urriaren hasieran Euskaltzainburo-ordeak, horretaz, gutun bat zuzenean idatzi zion Joseba Arregi, orduko Kultura Saileko Kontseilariari eta hil horren 10ean bilera bat egin genuen, Bilbon, Haritschelhar berak, Jose Antonio Aranak, Rosa Mari Arzak, Juan Jose Zearretak eta bostok, antolakizuneko lehen pausak emateko. Urriaren 19an, Euskaltzainburoak sinaturiko eskabide ofizial bat egin zitzaion Joseba Arregi jaunari, Jaurlaritzaren babesa eskatuz batetik, eta gurekin batera elkarrekin Parisera joatea eskatuaz. Horren ondoren, abenduaren 7an, bilera bat izan genuen Lakuan, Haritschelhar, Arana, Zearreta eta laurok, Euskaltzaindiaren antolatzaile bezala eta Jose M.ª Velez de Mendizabal, Martin Ugalde, Eneko Oregi eta Jose Ignacio Ruiz Olabuenaga, Jaurlaritzatik, bertan zirelarik. Hemen finkatu genituen bi Erakundeon arteko partaidetzak. Guzti honen kontu eman zen, Durangon egindako Zuzendaritzako batzarrean eta Abenduko hileroko batzarrean. Harez gero, zenbait antolakizun bilera egin ziren, bai Arbieton eta bai Lakuan, prestakuntza lanak burutzeko.

Euskaltzainditik Erakusketaren hasiera bezperarako, alegia, Urtarrilaren 30erako, Jose Antonio Arana eta biok joan ginen, standa aurretiaz prestatzeko. Biharamunean hasten zen Azoka eta han ziren, J. Haritschelhar, Euskaltzaindiaren arduraduna. Jaurlaritzatik, Jose M.ª Velez de Mendizabal, Kultura Saileko Kontseilari-ordea; Martin Ugalde, Sail bereko Euskararen Arazoetarako Zuzendaria eta sekretaria bi, Maite Sukia eta Maite Segurola etorri ziren. Igandean, Jose Antonio itzuli zen beroni txanda egitera, Rosa Mari Arza joan zelarik. Rosa Marik eta biok desmontatu genuen standa biharamunean eta berrigorri “Transports Gondrand” etxearen bidez Irunera merkantzia.

Ia 300 stand zeuden, 5 iladatan kokaturik, 450 Erakunde edo Elkarteren izenean. Euskaltzaindia A-68 zenbakidun standean zegoen, beraz, lehen kalean. Agian, iaz hobeto zegoen B iladan, B-C kalea erdirengoa bai zen. Urtarrilaren 31an, goizeko 10etan zabaldu zen EXPOLANGUES eta Otsailaren 5ean, arratsaldeko 7etan itxi. Egun guztietan, eguerdian hertsu gabe, ordutegi hori zuen, salbu astelehenean, egun honetan, gaueko 9ak arte egon bai zen irekirik.

Aurten bi aldiz alokatu genuen batzar edo mahainguru aretoa. Lehendabizi, Urtarrilaren 31an, arratsaldeko 5 t'erdietan, bertan parte harturik: Jean Haritschelhar eta Martin Ugaldek, azaldu zuten gaia: "La langue basque (situation et perspectives)" izanik. Otsailaren 4ean, goizeko 11 t'erdietan, izan zen bigarren mahaingurua: "La langue basque dans l'enseignement" gaiaz eta parte hartzen zutelarik, J. Haritschelharrengandik aparte, Itziar Idiazabal, Jaurilaritzako Oinarrizko Hezkuntza Orokorraren Zuzendaria eta Mikel Zalbide, Hezkuntza Saileko Euskara Zerbitzu Burua. Honetaz, zehatzago mintza daiteke Haritschelhar jauna bera ere.

200.000 lagun baino gehiago pasatu omen ziren 5 egunetan Azokatik, iaz baino doblea, diotenez. Bisitari asko izan genituen egun horietan, mota guztietakoak, hala nola: ostiralean, Aina Moll, Kataluñako Generalitateko "Directora de Política Lingüística"; larunbatean, Joan Raventos, Espainiako Enbajadorea Parisen; astelehenean, Jean-Pierre van Deth jauna EXPOLANGUESen Zuzendari Nagusia eta asteartean, ez zuzenean gure stand aurretik, baina bai ondotik, Jean-Pierre Chevenement jauna, Hezkuntzako Ministraria. Gure standera hurbiltzen zirenetatik, asko, hizkuntz irakaskuntzan interesatuak ziren; beti bezala, euskararen bere berezitasunagatik kezkatuak edo arduratuak; euskararen egoera sozio-linguistikoa eta juridikoaren berri jakin nahi zutenak, bai Hezkuntza aldetik, eta bai Administrazio aldetik; beste hizkuntza txiki edo berezietakoak, gurearen berri edo harremanekin interesatuak, hala nola, armeniarak, korearrak, bretoiak, hebraiarrak, ozitaniarrak, bereberak, turkiarrrak, Yugoslaviarrak, Westhock-eko flamendarrak eta abar, noski, beti bezala, katalanekin izan genituen harremanik gehien. Azpimarratzekoa da Pariseko Euskal Etxekoekin harreman ugari izan genituela eta baita ere laguntza, batez ere, Allande Boutin eta Olivier Girygandik. UNESCOkoekin ere harremana izan genuen, hain zuzen, han agertu bai zen, lehendabiziz, UNESCOren Albistaria euskaraz.

Komunikabideekin aski harreman izan genituen. Euskal Telebista bertan izan zen, Velez de Mendizabal, Haritschelhar eta niri elkarrizketak eginaz eta Martin Ugaldere mahaingurua hartuaz, baita ere, Erakusketaren bista ugari hartuaz eta Zuzendari Nagusiari ere, elkarrizketa bat eginaz. TV3koek ere han egon ziren eta baita “Radio Nacional de España”ko eta Baionako “Radio France”koak ere agertu ziren. Hemendik, batez ere, Euskadi Irratia arduratu zen informazioaz, Paris inguruan bizi diren Frantziako minorien “Radio Pays” delakokoak ere elkarrizketa bat egin zigan.

Gure standa iaz baino askoz hobeto egon zela esango nuke, liburu gutxiagorekin, grafiko ugariagorekin, eta abar. Hala eta guztiz ere, badago zer hobetu, batez ere, bai guk, bai Velez de Mendizabal eta bai Martin Ugalderek uste dugulako HABE eta EITB egon beharko liratekeela. Stand handiago batetan, batez ere, HABEK izango luke xede berezi eta garrantzitsu bat hizkuntzaren irakaskuntzaz, zer erakutsi eta zer ikasi duelarik, batek idatzi zigun bezala. Honetaz esan behar da, orri batzuk jarri genituela bakoitzak bere kritika edo atxikimenduak agertzeko, interesgarri izanik askok jarritakoak. Jaurlaritza eta Euskaltzaindiaren koedizioz, euskarari buruzko folleto asko banatu ziren. Euskarazkoa, Euskaltzainburuarena izanik; frantsesezkoa, Pierre Lafitterena; gaztelaniazkoa, Antonio Tovarrena eta ingelesezkoa, Luis Mitxelena. Gure standean telebista bideoarekin jartzea interesgarri izan zen: *Tasio*, *Arrantza*, *Bertsolaritzaren historia*, *To be or no to be*, *Dallas*, zenbait dokumental eta informatibo eman ziren, besteak beste. Kultura Sailekoen eta gure ustez, datorren urterako lehenagotik hasi behar da prestaketa, xedeak zehatzago finkatuaz eta agian, Euskaltzaindiak stand handiago batetan, laurdena aski izanik. Gure aparte ere baziren euskal liburuak, Espainiako standean, hain zuzen, INLEK guri erosiak.

“EXPOLANGUES” orokorki: esan behar da geroago eta gehiago, Erakusketa hau munduko hizkuntzen Feriari garrantzitsuena bihurtzera doala, jadanik ez bada; euskarak hor egon behar du, beste hizkuntza txikiekin batera, baina baita ere beste hizkuntza nagusien ondoan. Baina batez ere, hizkuntzen irakaskintzari murgildua da eta presezki, horretaz informatikak gero eta gehiago duen presentzia nabarmena da ageri.

Euskaltzaindiaren Bibliotekarentzat ere liburu eta dokumentazio interesgarriak ekarri ziren, baina agian, erosketa ugariago eta planifikatuagoa egin beharko litzateke EXPOLANGUESen bertan eta batez ere, Biblioteka Nazionalean kopiak eta abar gureganatu. Guzti honetaz, nik baino zehatzago hitz egin dezake Jose Antonio Aranak.

Eskumatatik ezkerretara: Jose Luis Lizundia, Euskaltzaindiko Idazkariordea; Joan Raven-tós, Espainiako Enbaxadorea, Parisen, eta beronen bi diplomazi laguntzaile.

LEKAROZKO IV. BARNE JARDUNALDIAK

*J. M. Satrustegi
Idazkaria*

Lekarotzen egin zituen Euskaltzaindiak 1985.eko Apirilaren 29 eta 30ean bere IV. *Barne Jardunaldiak*. Bileretara etorri ziren: L. Villasante euskaltzainburua, J. Haritschelhar buruordea, J. M. Satrustegi idazkaria, P. Altuna, X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, G. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, P. Salaburu eta J. San Martin euskaltzainak, J. A. Arana Biblioteka batzordeko idazkaria, R. Badiola Argitalpen batzordekoa, J. M. Etxebarria Dialektologiakoa, P. Goenaga Gramatikakoa, J. L. Lizundia idazkari-orde eta Onomastika batzordeko idazkaria, M. Zalbide Hiztegigintzakoa, J. J. Zearreta Ekonomia eta Etsaminetakoa, I. Unzurrunzaga Oinarrizko Euskara batzordeko idazkaria.

J. L. Davant eta L. Mitxelena euskaltzainek, hala nola A. Aranburu Bertsolari-tza batzordeko idazkariak, ezin etorria adierazi zuten.

Martxoaren 29

Euskaltzainburuaren agurra

Bi urtetik behin egin ohi ditugun bilkura hauei *Barne-Jardunaldiak* deitzen diegula esanez hasi zen. Euskaltzaindiak hartu duen zabalkundea ikusirik erantzunkizun handia du, eta aurreko hiru Jardunaldien gai nagusi edo helburuak aipatu ondoren, laugarren honen aztergaia akademi lanak antolatu eta bi urterako plangintza zehaztea dela, esan zuen. Eskuarteko ekintza nagusiok aipatu zituen. Hitz eratorriak eta konposatuak, euskal azentua, tokako aditz batua, Orotariko Euskal Hiztegia, Gramatika, Euskal Atlas, Herri eta eskualdeetako lan monografikoak etab. Hileroko batzarreetan ez ote genituzkeen Hiztegi hiritartuaz txostenak aurkeztu behar ere aipatu zuen. Azkenekoz, bost urteren buruan izango dugun Larramendiren mendeurrena dela eta, orduko Gramatika lanak amaitzeko biderik ba ote dagokeen itaunarekin amaitu zuen.

Batzordeen txostenak aztertzen hasi aurretik eskuartean edukitzeko material batzu banatu ziren. Hauen artean azpimarra daiteke Jaurlearitzako Hizkuntz Politikarako idazkariak bidalitako gutuna. Epe erdi eta luzerako ekintzen aurre-plangintza eskatzen zaio bertan Euskaltzaindiari.

I. JAGON Saileko batzorde lanak

J. San Martin Jagon Sailburua moderatzaile dela, egin zen batzordeen goizeko aurkezpena.

Literatura. F. Krutwig, batzorde buruak gutun bat zabaldu zuen lehenik, aldizkari baten beharra azalduz. Literatur ikertza egin nahi luketela agertzera eman eta burumuina bi alde dagoenez, alderdi bakoitzaren emaitza bereziarekin, literatur tes-tuak zein aldetara makurtzen diren ikusi nahi da. Urteka bana daiteke: lehen urtean Axularren estilistika, adibidez. Leizarragaren Biblia itzulpena denez, Grekoa kontuan hartu behar da.

Horretarako zenbait lankideren laguntza baiezturik omen dago. Finantziabidea beste batzordeen antzera antolatzea eskatu zuen. Pello Salaburuk Biologia oso espe-zializatuaren arazoak ikusten dizkiola ihardetsi zion, plangintza zehatzago bat ekarri behar litzatekeela esanez. J. M., Satrustegik proposamen bat egin zuen: asmoa mugatu eta zehatzago finkatzeko urte baterako laguntza batzordeari Euskaltzaindiak emate-a, alegia, denbora horretan lortutako esperientzia baikorra balitz, diru laguntza bereziaren eskaria agintariei zuzentzeko. Proposamen bien bozketa egin zen gero. P. Salabururen eskariak lau BAI eta zortzi EZ izan zituen. Bigarren bidea bederatzi BAI eta hiru ZURI-rekin onartu zen.

Bertsolaritza. A. Zavala batzordeburua eta A. Aranburu idazkaria etorri ez direnez, J. San Martin Bertsolari Txapelketako antolakizun azpi-batzordeko buruak eman zuen arazo batzuren berri.

Bertsolariek epai mahaiko erdiak berek izendatzea eskatu omen zuten, eta Euskaltzaindiak ordurako finkatua zuenez epaileen zerrenda, ez omen zitzaien eskaria onartu. J. San Martinek proposatzen duena zera da, hamar direnez izendatuak, bertsolariei beste bost berek izendatzeko eskubidea ematea.

Une horretan beste istilu bat sortu zen: Juradukua ez dena, nahiz botorik ez izan, ez dedila han egon eskatu zuen A. Irigoyenek. Azkeneko bertsolari txapelketan nor-baitzu egon omen ziren. Bertsolarien txapelketa antolakizuneko azpibatzaordebu-ruak erantzun zion bera han egotearen arrazoiak azalduz. Dena dela, Euskaltzain-diaren esku utzi zuen arazoa.

Koordinaketa kontuan izanik, J. San Martin epai mahaikoekin egotea komeni den ala ez, bozkatu zen azkenean. Bederatzi BAI, bi EZ eta ZURI bat, atera ziren. A. Irigoyenek epai mahaikoen zerrendatik bere izena kentzea eskatu zuen eta horrela egin zen.

Egoera berri honetan Euskaltzaindiak izendatuak bederatzi dira eta, horren ara-bera, bertsolariek beste hiru izendatzea aipatu zen. Ezin bestean, kopuruaren hiruta-tik bat izenda lezakete. Horrela onartu zuten batzartuek.

Lehen faserako epailegai, Arantza Arruti, Pello M.ª Aldama eta Juan Inazio Intxaurrega aurkeztu zituen J. San Martinek. Aho batez onartu ziren.

Etsaminak. J. J. Zearreta mintzatu zen lehenik egoera orokorraren berri emanez. J. M. Satrustegik Nafarroako arazoa aipatu zuen. Gipuzkoatik gero eta gehiago datoz Iruñean azterketa egitera. Horrek zama larria sortzen dio ordezkarietara eta Euskaltzaindiari. Nolabait eginkizuna Nafarroako Gobernuaren gain uztea izango litzateke irtenbide bat. Euskararen Negoziatua Nafarroako Gobernuarena da; Hiz-kuntza Eskola berriz Zaragozako Unibertsitatearen gain dago. Bion artean, Hiz-kuntza Eskolak bere gain hartzea hobe izango litzatekeela, zioen Satrustegik. Oraikoz, segurtamen gehiago dago hauen gaitasun agiriarekin. Etsaminen batzordea arazoa bideratzen ahaleginduko da eta, bide batez, J. M. Satrustegiri eskubidea eman zi-tzaion Nafarroako arduradunekin konponbide on bat lortzen saiatzeko.

Erakundeetako azterketek, bestalde, lan asko ematen dute. Hasieran azterketa osoan egon behar izaten zen; azken aldi honetan euskal gaiak bakarrik arduratu behar izaten da. Irtenbidea bilatu behar zaio honi ere. J. L. Lizundia eta J. J. Zearreta zenbait Erakunde ofizialekin izandako harremanez mintzatu ziren. Nola nahi ere itzultzaileen etsaminetara eta Udaletara joaten jarraitu beharko omen da orain, eta batzorde suntsikor bezala beste pare bat urtez uztea gomendatu zuten. Horretan gelditu zen.

Oinarrizko euskara. I. Unzurrunzaga batzorde idazkariak aurkeztu zuen lan eta egitasmoen egoera. Ipuinak prestatzen ari dira eta ingelesetik itzuli omen dituzte beste batzu. Laster kaleratuko omen dira. Amurizak bi liburu argitaratu ditu eta hirugarren bat prestatzen ari dela, esan zuen. "Hitz Egin" metodoaren irudiak eta itxura ere egokitzen ari omen dira.

Beste batzutan ere sortu izan den kezka mahairatu zen gero: ea Euskaltzaindiari dagokion, alegia, horrelako lanak aurrera eramatea. Eztabaidatxo baten ondoren, zuzenean Euskaltzaindiari ez badagokio ere, aspaldi jasotako ekintza dela, esan zen. Ez zaigu ezer gostatzen eta dirua dakarkio Euskaltzaindiari. Ez litzateke itxura oneko gauza bat-batean beste arrazoirik gabe bazterrean uztea. Azken finean, dirulaguntza ematen duen Iberduerori eta oinarrizko euskararen beharrei dagokie erabakia hartzea.

Eguerdian amaitu zen, pundu honetara iristean, goizeko saioa.

II. Egituren batzordea

Argitalpenak. Bazkal ondoko saioa hiru t'erdietan hasi zen Goizeko gai batzuren aipamena eginik, R. Badiolak argitalpenei buruz ekarri zuen txostena irakurri zen. Hiru ataletan banaturik zegoen lana: a) Politika editoriala, b) Argitalpenetarako azpiegitura, eta c) Batzordearen berritzea eta egokitzea.

Euskera agerkariak zioen, 1956-1968. garren urteetako aleek ez dutela gerra aurrekoen arrakastarik, berauen kopurua mila aletakoa izan zelarik.

Argitalpenari egokitasuna eta kalitatea edukinatik eta kanpoko itxuratik dator kiola, esan zuen Euskaltzainburuak; gure argitalpenak ez direla nahi bezain txukun agertzen azpimarratuz. Erredakzio-bururen bat behar ote genukeen ere aipatu zuen. Norbaitek zioen, ez ote genukeen zenbait gauza makinaz jota kaleratu behar. Zalditik astora jaitea dela, ihardetsi zion Villasantek. E. Knörr, bere aldetik, kezkatu agertu zen. Eskutan zuen gure liburuska baten antzeko gauzak banatu ezin ikusten ditu. Argitaletxeen zabarkeria aipatu zen. Lan ona egiten duten editorialak ere badirela Euskal Herrian, esan zen. P. Altunak eta E. Knörrek, azken zuzenketak egiteko prest zeudela aditzera eman zuten. J. San Martin maketazioaz arduratuko da.

Atsedendaldi bat hartu zuten batzartuek.

"Azkue Biblioteka". J. A. Arana bibliotekari ordeak, arratsaldeko zazpi t'erdietan, irakurri zuen bere txostena. Ez zela batzordearen bilkurarik egiten, esan zuen, Burua oso lanpeturik dabilelako. Bere proposamena zehatza da: bileretara joango den batzordeburu, euskaltzain oso bat izendatzea. Bibliotekari efektibo euskaltzain oso nahiz urgazle bat izan daiteke. Diru kopuru bat aurre-kontuetan sartuz, ordainketak hileru egitea eskatu zuen. Langilegoa: fitxak, klasifikapen eta bestelako lan ezin dela oraino langileekin bete. Horretarako hirugarren pertsona baten beharra ikusten zuen.

J. M. Satrustegik erantzun zion ezin garela langilegoa gehitzen hasi. Nolabait "Azkue Biblioteka" zerbitzu publiko bilakatu nahi bada, bertan lan egiten duten pertsonak erakunde publikoen eskuetara joan beharko dutela. F. Krutwig-ek zioen, gure Biblioteka partikularra zela, ez publikoa. A. Irigoyenen ustez, publikoa bai, baina mugatua: espezializatuentzat bakarrik.

Langile berririk ezin dugula hartu, aho batez onartu zen. Bertan lan egiten dutenak nolabait Erakunde publikoen ekintzetan sarrerazteko eskaintza zehatza egin diezaiekegu. Bibliotekaria nor izango den, batzordeak berriztatzean ikusiko zela esan zen.

Ekonomia. Azken orduan, E. Knörr diruzainak aurkeztu zuen bere txostena. Diru lorpenen zailtasuna eta emandako urratsen berri eman zuen lehenik. Oroitidazkiaren beharra aipatu zuen. Langileak ikerkuntza eta herri administralgokoekin parekatu dira. Denbora eta ardura Euskaltzaindiari eskaintzen diotenen gopuruak ere aipatu ziren.

Etorkizunari buruz, ez baikor, baina bai itxaropentsu agertu zen, Euskal Herrian nahiz Madrilan burutzen ari ziren elkarriketekin.

J. J. Zearreta mintzatu zen gero, eta Eusko Jaurilaritzako langileen eredia jarraitu dutela soldata kontuan, esan zuen. Kargudunen asignazio deritzan diru laguntza-aren aurkezpena egin zuen gero. P. Salaburuk beste batzordeetako lan orduak eta kargudunenak zergatik ez ziren berdin ordaintzen, galdetu zuen. Kargudunen kasuan ez dela ordu mugatuen ordaintza bakarrik egiten batzorde lan orduetan bezala, erantzun zion; lan programatuz bestalde, egunero eta edozein ordutan nornahiri erantzuteko eta noranahi joateko lotura badu karguak, eta hori kontuan izan dutela alegia. Karguari dagokion ardura bat da, lanorduez bestalde. Ez da, gainera, ekintza horietan duen beste soldata baten gehigarri, zenbait erakundetako karguekin gertatu ohi den bezala; asignazio soila du eta kargua uztearekin kentzen zaio. Nola nahi ere, kontuetan agertzea eskatu zuen P. Salaburuk.

Besterik gabe, amaitutzat eman zen eguneko egitaraua.

Martxoaren 30

III. IKER Saila

Goizeko bederatzitan t'erdietan bildu ziren batzarkideak Lekarozko Ikastetxean. L. Villasante, J. M. Satrustegi eta P. Salaburu, Baztango alkate den Julio Iturralde agurtzera joan ziren etxera, goiz hartan kanpora joateko asmoa zuela adierazi baitziren.

Hiztegigintza. Txosten mardula aurkeztu zuen batzorde horretako idazkari den M. Zalbidek. Datorren 1984-1986 epealdirako egitaraua aipatzean, ekintza nagusiok atera zituen: Egiten ari diren *Orotariko euskal hiztegia*; Eguneroko hiztegi arrunta jasotzea; Hiztegi teknikoa ere hor dago eta jakin beharra behintzat; Maileguzkoena ari da; Hiztegi hiritar arau emailea, oraikoz hasi gabe dagoena. Behar hauek hobeki aztertzeke eta finkatzeko egun osoko Jardunaldi berezi bat antolatzea erabaki zen.

Onomastika. Toki izenei buruz gogoeta bat aurkeztu zuen E. Knörr jaunak. Ez du uste egun Euskaltzaindiak Euskal Herriko toponimia atlasa egiteko biderik duenik, baina toponimiazko monografiak argitaratzeko bilduma berezi bat hastea, proposatu zuen. Egungo toki-izen eta toponimia zaharrez osotuko litzateke. Hasi aurretik Euskaltzaindiak erabateko irizpideak aztertu, finkatu eta ezagutaraziko litzuzke.

J. M. Satrustegik Pertsona Izendegiaz hitz batzu esan zituen. Egunero agertu ohi diren izen berrien bilduma egiten du. Ugari baina ez beti txalogarriak. Izen alditze eta Juzgaduetako galderek ere jarraitzen dute. Zabaldundea eman behar zaio liburuskari.

J. L. Lizundia, bestalde, Udalen eta herriska nahiz auzo gotorren aldetik izenak aldatzeko diren eskariez mintzatu zen. Diputazio eta beste elkargo batzuk ere argibiderik eskatzen dute. Erantzunak emateko prozedura agertu zuen gero. Erdi Aroko izen bilketan egin behar litzatekeen lana aipatu zuen A. Irigoyenek.

Gramatika. Eskuarteko lanen egitasmoaz batzordeak burututako txostena azaldu zuen P. Goenagak: Iruñeko batzarrean zalantzan gelditutako puntuak zehaztea; perpaus bakunaz bestalde perpaus elkartuarekin lanean hastea, etab. Egutegia finkatu zuen. Asmoak aurrera eramatekotan beste bi pertsona liberaturen beharra ikusten zuen. Alan King eta M. Pilar Lasarteren izenak aipatu ziren bertan, horretarako diru laguntzarik lortuko balitz. 1990erako amaitu omen daiteke gramatika lan hau.

Honekin amaitu zen eguerdi aurreko saioa.

Dialektologia. J. M. Etxebarriak arratsaldeko ordu bietan hasi zuen bere aurkezpena. *Atlasari* buruz, lexikoaz galdera posibleak prestatu behar dira. Galderak egiteko perifrasiak ere bai. *Fonetikan* hitz bakoitzaren traskribapena era berean denek lana egin dezaten. Alfabeto fonetikoa etab. Bigarren urratsa, Uztailetik aurrera, galderak hartu eta euskalkiz-euskalki bospat herritan saioa egitea izango da. Horrekin jakin dezakete zenbat denboran egingo den irailetik aurrera hasiko duten lehen tomoa. Hiru bat itaunlariren beharra ikusten zuten. Bulego eta artxiboa ere aipatu ziren.

IV. Bestelakoak

Atsedenaldiaren ondoren, batzordeen berriztapen aurre-zerrenda egin zen.

IKER Saila. Hiztegegintza: L. Mitxelena buru , I. Sarasola buruorde, M. Zalbide idazkari, R. Badiola idazkariorde, X. Kintana, L. M. Mujika, eta Tx. Peillen.

Gramatika. P. Altuna buru, J. Haritschelhar buruorde, P. Goenaga idazkari, L. Akesolo, Alan King, M. Azkarate, J. M. Larrarte, M.ª Pilar Lasarte, J. A. Mugika, B. Oyhartzabal, K. Rotaetxe eta P. Salaburu.

Dialektologia. F. Ondarra buru, J. Haritschelhar buruorde, J. M. Etxebarria idazkari, G. Aurrekoetxea, A. M. Etxaide, A. Irigoyen, B. Oyhartzabal, R. M. Pagola, K. Rotaetxe eta Ch. Videgain.

Onomastika: E. Knörr buru, L. Mitxelena buruorde, J. L. Lizundia idazkari, P. Charriton, J. L. Davant, A. Irigoyen, E. Larre, J. San Martin eta J. M. Satrustegi.

JAGON Saila. Literatura: F. Krutwig buru, A. Irigoyen buruorde, Manu Ertzi-lla idazkari, J. L. Goikoetxea, D. Landart, J. Lavin, M. Morris eta M. Sansinenea.

Bertsolaritza: A. Zavala buru, J. San Martin buruorde, A. Aranburu idazkari, J. M. Aranalde, E. Larre, J. M. Etxezarreta, J. M. Iriondo, M. Itzaina, J. M. Lekuona eta A. Muniategi. (Bilboko Maiatzeko batzarrean Batzorde honen izena aldatu zen, *Herri Literatura* eramango du aurrerantzean).

Oinarritzko euskara: J. San Martin buru, I. Unzurrunzaga idazkari, N. Agirre, G. Aurrekoetxea, R. Badiola, J. L. Goikoetxea eta P. Uribarren.

Azterketak: A. Irigoyen buru, J. M. Satrustegi buruorde, J. J. Zearreta eta A. Iñigo.

Egiturazko batzordeak

Argitalpenak: L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruorde, J. M. Satrustegi idazkari, E. Knörr diruzain, P. Altuna, A. Irigoyen, F. Krutwig, L. Mitxelena, J. San Martin eta Ricardo Badiola.

Biblioteka: A. Irigoyen buru, J. A. Arana idazkari, X. Kintana, J. San Martin eta J. J. Zearreta.

Ekonomia: E. Knörr buru J. J. Zearreta eragile, X. Gereño kontulari eta J. M. Velez de Mendizabal. (Iruñeko Ekaineko batzarrean beste Batzordekide bi izendatu ziren: Pello Salaburu eta Juan San Martin).

Azken orduko gaiak

Euskararen ahozkatzeaz Jardunaldiren batzu egitea komenigarri ikusten zen. Behar bada, Durangon Euskal Jaien mendeurrenkari, 1986an egin daitezke.

Euskaltzainburuak sarrerako agurrean aipatu zituen hitz eratorri eta konposatuez ez zen erabaki zehatzik hartu, baina zerbait programatu beharko dela esan zen. Hitanozko aditzaren formak ere zintzilika daudela gogorazi zuen Euskaltzainburuak.

Idazkari-ordeak Akademi batzarretako lanbidea eraberritzeaz txostena ekarri zuen. Hiztegegintzako egitasmoekin loturik dagoenez, gerorako uztea erabaki zen. Euskaltzain urgazleen izendatzea ere urtean zehar ikusteko geratu zen.

P. Salburu eta F. Krutwig jaunek, Arautegiko 4.artikuluak dioena behar bezala garatzeko, Barne-Erregeletako 40.artikuluari eraskin bat ezartzea eskatu zuten. Lurralde edo euskalkien gutiengo bat finkatzea eskatzen zuten, beste euskaltzainen hutsunea aske geldituz. Eztatbaida, orrazketa eta proposamen berriak ere sortu ziren, baina ez zen ezer erabaki.

P. Salaburu eta E. Knörr jaunek izenpeturik beste idazki bat ere aurkeztu zen azken uanean. Zintzo-zintzo batzarreetara datozen euskaltzainei eta oso bakan edo inoiz ez datozenei tratu bera emateari garrantzizko erabakiak hartzerakoan, ez zertzatela batere ongi agertu zuten. Hori bideratzeko asmoz Barne Erregeletan berek aurkeztutako artikulu bat sartzea proposatzen zuten. Hurrengo baterako utzi zen gaia.

Eguraldi oso ona izan genuen eta giro baketsuan eztabaidatu ziren gai guziak.

Baztan ibarreko Ikastola une larrian aurkitzen denez, Udalaren aurrean arartekotza eskatu zioten Ikastolako gurasoek Euskaltzaindiari. L. Villasante, P. Salburu eta J. M. Satrustegi joan zirelarik Julio Iturralde alkatea agurtzera, berehala atera zen gaia eta konponbide bat aurkitu zela iduri zuen. Iritzi aski berdinerara heldu ziren behintzat.

Ostatuz, Baztan izeneko hotelean egon zen Euskaltzaindia, eta erraztasun guziki aurkitu zituen Lekarozko aita Kaputxinoen aldetik beren ikastetxean Jardunak egiteko.

Forua, Loiola eta Angosto izenei loturik gelditzen da Euskaltzaindiaren azken urteetako historian Lekarotz.

ENCUENTRO ENTRE LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, LA REAL ACADEMIA GALLEGA, EL INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS Y EUSKALTZAINDIA / REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

Madrid, 20 de mayo de 1985

Fr. Luis Villasante

Existía un viejo proyecto o deseo de establecer reuniones periódicas entre las Academias de las diversas lenguas de España para estudiar los problemas de interés común y buscar una mutua colaboración y coordinación. Este deseo se ha materializado en una primera reunión tenida el 20 de mayo de 1985 en la sede de la Real Academia Española. Por Euskaltzaindia acudieron el Presidente, el Secretario, los académicos Sres. E. Knörr, J. San Martín. Del Institut acudieron los Sres. Badia Margarit, Carbonell, etc. De la Academia Gallega el Sr. Sabell, Piñeiro, etc. Por la Real Academia Española los Sres. Lain Entralgo, Zamora Vicente, A. Tovar, Lázaro Carreter, etc. Se hizo un repaso a los problemas que la convivencia de las diversas lenguas suscita y al modo de abordar y resolver dichos problemas. Todos estuvieron de acuerdo en la conveniencia de institucionalizar estas reuniones. Se decidió también que la próxima tenga lugar en Santiago de Compostela. La reunión terminó con un almuerzo ofrecido por la Real Academia Española.

El Presidente de Euskaltzaindia leyó en la sesión las siguientes palabras de saludo.

Palabras del Presidente de Euskaltzaindia

Queridos compañeros y colegas de afanes y fatigas en las diversas Academias de las lenguas de España:

No quisiera incurrir en una vulgaridad al decir que éste es un día histórico. Lo digo sintiéndolo y teniendo conciencia de la verdad de lo que digo. Los que hemos venido del País Vasco somos conscientes de lo transcendental de este paso. Creo que es la primera vez que se celebra un acto de este género y a este nivel. Y creo sinceramente que estas reuniones, si llegan a madurar y a consolidarse, están llamadas a producir grandes frutos para bien de todos. Frutos en el sentido de una mayor coordinación en el trabajo de las diversas Academias, frutos de una mayor comunicación de bienes, de comprensión, de respeto, de convivencia y afecto, de apoyo mutuo y de una eficaz defensa de los intereses que nos son comunes.

Debo ante todo dar las gracias a la Real Academia Española por habernos recibido en su casa y haber hecho posible este encuentro de las otras lenguas de España con aquélla que por antonomasia todos llamamos española. Pienso, como he dicho, que el hecho de hoy, si de algún modo se regulariza, constituye un verdadero aconte-

cimiento y presagio venturoso. Quiero recordar en estos momentos que ya en los primeros años de existencia de nuestra Academia dos preclaros miembros de ella, D. Resurrección M.ª de Azkue y D. Julio de Urquijo, fueron nombrados académicos de número de la Española.

Y paso sin más al tema de este primer Encuentro: “Bilingüismo, diglosia, educación”. Apenas podré hacer más que arañarlo. Los otros compañeros de nuestra Academia lo abordarán también desde ángulos diversos. Aun así solo podremos desbrozarlo. Pero tal vez para un primer encuentro sea suficiente.

* * *

Sin duda, entre todas las lenguas de España el euskara o vascuence es el que presenta unas características que hacen de él un caso un tanto o un mucho singular. Alguna vez he dicho yo que esta singularidad constituye, a la vez que su debilidad, también su fuerza. Como introducción al tema parece obligado decir algo sobre esto.

La singularidad de esta lengua es su debilidad, pues al ser por su estructura, origen, etc., muy distinta de todas las del entorno, esto le crea serias dificultades para subsistir. D. Antonio Tovar, aquí presente, escribió una obra *El euskera y sus parientes*, pero él mismo se cuida de advertir que no se trata de parentesco genealógico, sino de parentesco, por así decir, por afinidad, o sea, por contactos geográficos e históricos prolongados. La vasca es también, sin duda, la lengua que de las cuatro cuenta con menos hablantes (600.000 se suele decir) y cuyo territorio se ha ido reduciendo y estrechando cada vez más. Aun dentro del llamado País Vasco existen amplias zonas donde desde antiguo la población no conoce esta lengua y otras zonas en que la ha perdido en épocas documentalmente constatables y próximas a nosotros. Por usar unas designaciones que han sido divulgadas por el señor Julio Caro Baroja, mientras el llamado “ager vasconum” se romanizó en época temprana, el “saltus vasconum” por el contrario, mantuvo la lengua de la estirpe, y la dualidad ha seguido hasta hoy.

También parece innegable —y esto lo ha señalado repetidas veces D. Ramón Menéndez Pidal— que un cierto parentesco, diríamos genealógico, se da precisamente entre el castellano y el vascuence, debido sin duda a que los vascones tuvieron gran parte en la creación de Castilla y del romance castellano, y al romanizarse traspasaron a su nueva lengua no poco de su herencia atávica; pero, en fin, se trata más bien de coincidencias de sustrato.

De todos modos, como decíamos, el “saltus vasconum” mantuvo la lengua, pero la mantuvo en un estado, por así decir, natural y silvestre, ya que para los usos nobles, oficiales, etc., parecía obligado el latín, y, más tarde, los romances. Parece también claro que los Fueros ayudaron mucho a la conservación de la lengua, por cuanto dificultaban grandemente el asentamiento de inmigrantes en el país (aparte de que tampoco éste poseía riquezas que pudieran excitar la codicia de los extraños).

El Renacimiento, que en principio quería ser una vuelta a las lenguas sabias y cultas de la antigüedad, paradójicamente contribuyó a un despertar del sentimiento del valor de las lenguas populares hasta entonces poco o nada tomadas en consideración, y es ahora cuando, con el favor de los nuevos vientos que corren, aparecerá el primer libro vasco *Linguae Vasconum Primitiae*, de Dechepare (1545). El hecho de que los Protestantes adopten las lenguas populares para sus actos de culto, etc., influirá, sin duda, para que también la Iglesia Católica, desde Trento al menos, preste atención a ellas, de lo que también saldrá beneficiado el euskara. Pero pese a todo, no

cambiará la tónica general de la lengua, que sigue viviendo en un estado un tanto selvático, con poco cultivo, sin acceso a la escuela, etc.

Al producirse en la época actual la industrialización y la inmigración en dosis masivas, su misma supervivencia queda seriamente amenazada, pues se trata de contacto de dos lenguas que no están en el mismo plano, ni tienen igualdad de oportunidades: la una, lengua poderosa de cultura, muy extendida en el mundo, con grandes medios para su difusión, aprendizaje, etc., y la otra enteramente desvalida y que arrastra una cierta o considerable dosis de inadaptación para servir de vehículo a la compleja civilización moderna. Su naturaleza alógena, por así decir, le crea una dificultad o repugnancia para compartir, sin más, las riquezas del patrimonio común románico; esta repugnancia se ve agrandada por un cierto sentimiento purista exacerbado; sentimiento que a veces por reacción hace ir al otro extremo, pero entonces el remedio puede ser peor que la enfermedad, puesto que la lengua misma podría desintegrarse; por otra parte, al vasco le pasa que no tiene, como los romances, otra lengua de su familia de la que pudiera beneficiarse. Añádase que aun dentro de su pequeña extensión se halla dividida en variedades dialectales y que su mismo cultivo literario ha estado marcado con este signo dialectal. Todo esto es lo que llamaríamos su debilidad.

Pero hemos dicho que la naturaleza un tanto alógena del euskara constituye, a la par que su debilidad, también su fuerza. En efecto, el hecho de que el euskara sea tan distinto o diferente contribuye a meter al vasco por los ojos la singularidad u originalidad de su etnia; dicho con otras palabras, hace que vea en el idioma algo así como el espejo de su identidad como pueblo. De aquí que adquiera conciencia del valor que para él representa este idioma, que quiera conservarlo y aprenderlo, si lo ha perdido. A veces leemos en la prensa comentarios jocosos ante razonamientos que parecen irracionales; así, por ejemplo, la salida de aquél que protestaba porque ya desde antes de nacer se le había privado de su lengua materna. Seguramente este razonamiento es disparatado; pero hay en él un fondo de verdad, y de todos modos revela un sentimiento que merece ser respetado y tomado en cuenta. Muchas veces este sentimiento de la lengua está más vivo en los vascos que no hablan ni conocen su idioma, pero le prestan su adhesión y afecto. El fenómeno del *euskaldun berri*, del vasco-hablante que ha aprendido la lengua en edad adulta es nuevo y es reflejo de lo que venimos diciendo.

En este estado de cosas surge la preocupación de que hay que hacer algo por salvar de la catástrofe este patrimonio heredado desde la más remota antigüedad, pero seriamente amenazado. Se lanza la idea de que hay que crear una Academia que se ocupe de regular las cosas de esta lengua. El primero que la lanzó al público parece que fue Aizquibel, un azcoitiano, pero que vivía en Toledo, y lo hizo en un libro que apareció precisamente aquí en Madrid en 1856.

Pero pasarán muchos años hasta que la idea se plasme en la realidad. Fue justamente en 1918 cuando las cuatro Diputaciones del país —Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya— acuerdan de mancomún crear esta Academia, respaldarla, sostenerla, etc., y en 1976 S. M. Juan Carlos I, en Consejo de Ministros celebrado en Barcelona, firmará el Decreto por el que le otorga reconocimiento pleno como institución pública.

Hay que confesar humildemente que nuestra Academia tiene ante sí una tarea ingente y que el resultado o desenlace final es incierto. Alguna vez ha dicho Michele-

na que nuestros antepasados nos dejaron en herencia una carga excesiva para nuestros hombros. Muchas veces la Academia ha tenido que encargarse de tareas de suplencia, es decir, de cosas que en una situación normal no tendría por qué hacerlas ella, pero que eran urgentes o inaplazables, y al no haber otro que las pudiera hacer, tenía que apechugar con ellas. Tómese nota de que el País tampoco ha tenido Universidad hasta ahora.

* * *

Con la autonomía surge algo nuevo, totalmente inédito, que abre perspectivas insospechadas hasta el presente. Desgraciadamente se desata al mismo tiempo una ola de violencia que —aparte de la quiebra de valores morales que supone—, como ha dicho el Sr. Ardanza, a nadie hace más daño que a los propios vascos, enrarece el ambiente, endurece las posturas y hace difícil la discusión y solución serena de los problemas.

La Constitución en su artículo 3 n.º 2 dice: “Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos”.

Todo esto, como es obvio, abre unas perspectivas nuevas y venturosas también para el euskara. Pero hace falta que toda España tome conciencia de esta realidad, comprenda y acepte que también las otras lenguas son un bien de España. Con frecuencia se comprueba la desinformación que continúa existiendo. Precisamente, con el fin de contribuir a superar esta desinformación, D. Guillermo Díaz Plaja solicitó mi colaboración y no dudé en prestársela para un libro que publicó con noticias de autores y trozos de textos de la literatura vasca, destinado a los estudiantes de BUP. La información sobre las otras lenguas de España es imperiosamente necesaria y fuerza es confesar que los propios vascos hemos hecho poco para ofrecerla.

Creo haber leído u oído que existen personas bilingües, pero no países bilingües. A mí me parece evidente que en nuestro caso este bilingüismo del país, no ya solo de las personas, resulta innegable.

En estos últimos años se ha extendido y ha tenido una cierta fortuna entre nosotros la palabra “diglosia” para expresar lo que allí sucede. No creo que el significado propio de esta palabra sea precisamente el que con ella se suele querer expresar cuando allí se menciona este término. Me parece que cuando allí se dice “diglosia” se suele querer decir contacto o superposición de dos lenguas en un mismo territorio, pero de dos lenguas que no se hallan en el mismo plano ni en posesión de las mismas virtualidades, oportunidades, etc., y cuando esto ocurre, claro está, la que se halla en situación de inferioridad, sale perdedora de la confrontación.

Ante un tal estado de cosas, si se quiere el salvamento del euskara, es claro que debe dotársele a éste de medios, que, en una sociedad como la actual, resultan indispensables, y que además se fortalezca, equipe y capacite a la lengua misma para que sea instrumento hábil para el rodaje. Para todo esto se requiere evidentemente tiempo. Creo que mucho se está haciendo.

Y toda esta labor habrá que hacerla respetando las reglas del juego marcadas en la Constitución, aunque algunos artículos tal vez no nos gusten y otros sí, y respetando por encima de todo los derechos del hombre, no de un hombre abstracto o ideal, sino del hombre concreto de carne y hueso, que, como dijo el Concilio, es la única

criatura terrestre a la que Dios ha amado por sí misma (G S n.º 24). Lo que quiere decir que nada, ni la lengua, se debe poner por encima de él.

Creo que con esta exposición muy a grandes rasgos se da una primera idea del contexto vasco. Parecía necesario conocer dicho contexto antes de descender a los puntos particulares que tocarán mis compañeros de Academia aquí presentes.

BILBOKO EUSKALDUNEN AFARIAK

MEMORIA

1984 Urria 6/1985 Maiatza 4

Xabier Gereño

I. HELBURUAK

Irakaskintzaren munduan euskarak aurrerapen handiak egin ditu, bai erabiltzen diren sistimetan eta bai ikaslegoaren kopuruan.

Lehenago ikastolak eta gero alfabetatze kanpainak. Geroago euskaltegiak eta ondoren euskararen irakaskuntza maila guztietako eskola eta ikastetxeetan.

Alor horretan, irakaskuntzarenean, euskara aurrera doa.

Baina, nahikoa ote da hori Euskal Herria euskalduntzeko?

Ez. Hori lehen urratsa da. Beharrezkoa. Ezinbestekoa. Hortik euskaldun berriak sortzen dira, baina gero euskara hori erabili egin behar da.

Bilbo-n, adibidez, euskaldunen kopurua asko hazi da azken urteotan, baina kalean, dendetan, bulegoetan, ez da lehen baino euskara gehiagorik entzuten. Euskarak ez du presentziarik kalean.

Euskara kalera ateratzen laguntzeko sortu ziren **BILBOKO EUSKALDUNEN AFARI** hauek.

Hilero behin, afari hauetan, Bilboko euskaldunek biltzeko aukera bat daukate. Elkar ezagutzeko eta euskara praktikatzeko. Eta aukera hau, bereziki, mesedegarria zaie euskaldun berriei.

Baina **BILBOKO EUSKALDUNEN AFARIEN** lana ez da horretara mugatu behar, jantoki batean hilean behin euskaraz egitera. Zabalagora jo nahi genuke. Eta horregatik, afariatatik aparte, kanpora begira, beste ekintza mota biri ekin diegu. Alde batetik, milaka tira pegatu ditugu Bilboko kaleetan euskararen erabileraren alde, eta bestetik, gure hiriko denda, bulego eta erakunde publikoei bititak egiten ari gaitzakie beraien enplegatu euskaldunak identifikatzeko, bezero euskaldunek jakin dezaten nortzurekin mintzatu daitezkeen lasai euskaraz.

Ondorengo kapituluetan zehaztuko ditugu zabalago zeregin hauek.

II. AFARIAK

Orain arte zortzi egin dira, honela:

1. 1984 Urria 6, Iruña Kafetegian. Afalostean, mahaikideen arteko debatea eduki genuen, Bilbon euskara kalera nola atera eztabaidatzeko.

2. 1984 Azaroa 10, Anboto restaurantean. Afalosteko ekintza bezala, aurreko hileko eztabaidaren jarraipena erabili genuen, gai bera aztertuz.

3. 1984 Abendua 1, Albia restaurantean. Afalosteko ekintza, Algortako Bertsolari Eskola-ko partaideen jardunaldia.

4. 1985 Urtarrila 12, Albia-n. Elurte handia zegoenez, akordeolari bat eraman genuen jendea berotzeko, Manolo Legina.

5. 1985 Otsaila 2, Albia-n. Afalosteko ekintza; mahai ingurua. Gaia: "Israel": hizkuntzak, kulturak eta bizimodua. Hizlariak: Ricardo Badiola, Xabier Kintana eta Imanol Unzurrunzaga.

6. 1985 Martxo 2, Albia-n. Afalostean, Pello Telleria-ren hitzaldia "Quechua" hizkuntzari buruz. Gero, Mungiako Bertsolari Eskola-ko partaideen ekitaldia.

7. 1985 Apirila 13, Albia-n. Afalostean: Rafa Salzedo-ren hitzaldia Txekoeslovakia-ri buruz. Gero, bertsolariak: Basilio Pujana eta Faustino Etxebarria, beterruak.

8. 1985 Maiatza 4, Albia-n. Afalostean: Joxe Borja-ren hitzaldia Austria-Hungria Inperioari buruz. Gero, Durangaldeko Bertsolari Eskola-ko partaideen kanaldia.

Afari guzti hauen berezitasunak hauek izan dira:

a) Gaueko 9etan hasi eta ordu bata aldera amaitu. Afalosteko ekitaldia hamarrak eta erdietan hasten da.

b) Prezioa beti mantendu da 800 pezetatan. Hamarrak eta erdietan jantzikoko atek zabaltzen dira afaltzera etorri ez direnentzat, jendeari aukera zabalago bat emateagatik.

c) Edozein adinetako jendea, edozein ideologitakoa eta edozein kultur mailatako jendea etortzen da. Zorionez, orain arte behintzat, ez da mahaikideen artean inolako eztabaida latzik sortu. Giroa oso atsegina izan da.

d) Jendea bildu ahal izateko, publizitatea honela egiten da:

a) Hirurehun bat karta, postaz bidaliak.

b) Mila programa, Bizkaiko Aurrezki Kutxak dohan fotokopiatuak, etxeetako buzoietan eta kotxeen parabisetan jarriak.

c) Hirurehun mural, Bizkaiko Aurrezki Kutxak dohan eginak. Mural hauek ormetan jartzeagatik ordaindu egiten da.

d) Euskaltegiak, Hizkuntz Eskola, Unibertsitateak, etab. bisitatu, muralak eta programak eramanez.

e) Ajentziak, egunkariak, irrtiak, telebista, etab., mugitu erazi.

III. KALEAN

Afarietatik kanpo, hau egin dugu:

Bizkaiko Aurrezki Kutxak 6.000 tira egin dizkigu, guk emandako testu hauekin:

BILBOKO KALEETAN EUSKARAZ

DENDETAN EROSKETAK EUSKARAZ

TABERNETAN ESKARIAK EUSKARAZ

BULEGOETAN GESTIOAK EUSKARAZ ZERGEN DEKLARAZIOAK EUSKARAZ

Tira hauek Bilboko kaleetan pegatu ditugu, bereziki argi faroletan. Bilbo osorako nahikoa ez zenez, Deustu eta Abando auzategiak aukeratu genituen, haietan euskaldunen kopurua handia delako. Euriaren ondorioz busti eta pegamendua galtzen delako, edo apurtzen dituztelako, hutsuneak sortzen direnean berriro ere betetzen ditugu. Lan hau ordaindu egiten da.

Bisita batzu ere egin ditugu, enpresa eta bulego handitan, enplegatu euskaldunak behar bezala identifikaturik egon daitezen, bezeroak haietara joan eta lasaiki euskaraz norekin mintzatu daitezkeen jakin dezaten.

Hauek izan dira bisitatu ditugunak:

Camara de Comercio (Gorordo jaunarekin).

El Corte Inglés, S. A. (Mochales jaunarekin).

Casco Viejo (Jon Aldaiturriaga-rekin).

Banco de Bilbao (Zuzendari errejionalarekin).

Banco de Vizcaya

Caja de Ahorros Municipal de Bilbao.

Caja Laboral Popular.

etab.

Denen artean, euskararen aldeko lanean, Bizkaiko Aurrezki Kutxa izan da hoberena. Plan bat eratu du, oso ona, bere enplegatuak euskalduntzeko. Besteek ondo hartu gaituzte, baina astiroago doaz.

IV. DATU EKONOMIKOAK

Orain arte erabili dugun dirua Bizkaiko Foru Aldundiak emandakoa izan da: 300.000 pezeta.

Diru horren zati bat erabili dugu afalosteko ekintzetan eta afarietarako publizitatean: muralak pegatu, programak postaz bidali, hizlarien eta bertsolarien afariak ordaindu, hizlarietarako opariak egin eta bertsolariei dirua ordaindu, etab.

Beste zati bat, euskararen aldeko tirak kaleetan pegatzen erabili dugu: lana ordaindu, pegatzeko materialea erosi.

Kontu korrante bat zabaldua daukagu Bilboko Euskaldunen Afarien izenean. Han sartu genuen 300.000 pezetatako diru laguntza, eta taloiez egiten ditugu ordainketak. Ordainketen konprobanteak numeraturik gordetzen ditugu.

Gure egoera ekonomikoa gaur hau da:

Zortzi afarien gastuak	159.447	pezeta
Tirak kalean pegatzea	102.500	pezeta
GUZTIRA	261.947	pezeta
Diputazioaren laguntza	300.000	pezeta
Banku Gipuzkoano-n daukaguna	38.053	pezeta

Gure asmoa afari hauekin aurrera jarraitzea da, baita kalera begira egindako ekintzekin.

Dirua ondo begiratzen ahalegindu gara, asko ez zegoenez. Horregatik ez ditugu ekarri urruneko pertsonaia distiragarriak, garestiegia zelako hori gure ekonomia eskasarentzat. Ba dakigu pertsonaia horiek ekartzea mesedegarria izango litzatekeela afarientzat, jende gehiago hurbilduko litzatekeelako. Baina hori eta guzti ere, nahiko dexente joan da gauza. Mahaikideen kopurua, ehun/berrehun, zifra horien bitartean ibili da.

Tirak pegatzen ere auzategi bakar bi aukeratu behar izan ditugu, gehiagorako ez zegoelako dirurik. Pentsatu izan dugu hobe zela bi auzategi ondo landu, han hemenka anarkikoki ibili beharrean.

Orain, dirua amaitzear dagoenez eta, beraz, Bizkaiko Foru Aldundiarengana berriro joateko momentua heldu denez, Memoria hau prestatu dugu, orain arte egin dugunaren kontuak emateko.

NAFARROAKO D-MAILA AZTERKETAK

Iruñea, 1985-VI-14/21

Euskaltzaindiak Lekarotzen bildurik, orain arte Euskararen Gaitasun Agiria –D-MAILA– eskuratzeko Nafarroan egiten izan diren azterketak bertako Hizkuntz Eskola Ofizialaren esku uztea erabaki zuen.

Esku aldaketa hau egiteko batzordeño bat izendatu zen, azterketak egin eta zuzentzeko zegoena ezabatuz.

Hizkuntz Eskolakoekin harremanetan jarri ondoren konturatu ginen aurtengoz esku aldaketa hori ezinezkoa gertatuko zitzaigukeela, beraiek matrikulaldia itxia baitzuten.

Honen ondorioz berriro arduratu behar izan du Euskaltzaindiak matrikula, azterketa eta zuzenketaz.

Hona hemen laburki zenbait zehaztasun eta ondorio:

A) Azterketa Idatzia

Hizkuntz Eskolan egin zen Ekainaren 14ean. Aurkeztu ziren azterketariak: 261. Azterketa egitera eta zaintzera etorri zirenak: A. Irigoyen, P. Arregi, G. Aurrekoetxea, J. L. Goikoetxea, X. Kintana eta bulegotik L. Alberdi, G. Insausti, R. Orbe eta J. J. Zearreta.

Zuzenketak egin zituztenak:

P. Altuna - 20, P. Arregi - 20, G. Aurrekoetxea - 20, M. Azkarate - 20.

P. Goenaga - 20, J. L. Goikoetxea - 20, A. Irigoyen - 20, X. Kintana - 20, I. Unzurrunzaga - 20 eta J. J. Zearreta - 81.

B) Ahozko Azterketa

Hizkuntz Eskolan egin zen Ekainaren 21ean.

Azterketara deituak 92 lagun.

Azterketa egitera etorri zirenak:

A. Irigoyen, P. Arregi, J. Fdez. Setien, J. L. Goikoetxea, J. B. Jauregi, X. Kintana, P. Uribarren eta L. Alberdi, G. Insausti eta J. J. Zearreta.

ONDORIOAK

1. Azterketa egiteko izena eman zutenen kopurua aurreko urteetakoa bezalakoa izan da, nahiz eta matrikulatu ahal izateko, nafarra izatea, Nafarroan ikasten izatea edo eta bertan enpadronatua egotea eskatu.

Bestalde beste probintzietako hainbat aurkeztu ziren, batez ere Gipuzkoatik etorriak.

2. Udazkenean ere honelako zerbait gertatuko zaigu deialdia egiten bada.

3. Udazkenean matrikula arazoa ere izango dugu, Nafarroako Hizkuntz Eskolako matrikulaldia urte guztirako baita eta orain ezin du inork izenik eman, horretarako epea aspaldian amaitu baitzen.

4. Irailean edo Urrian azterketa egin behar bada, azterketa arazoaz nor arduratu den, nortzuk joango diren eta nortzuk zuzenduko dituzten erabaki behar da.

5. Azterketa egunean azterketa egitera eta zaintzera etorri behar zuten irakasleak aurkitzeko eta, batez ere, azterketak zuzentzeko, eragozpen haundiak izan ditugu.

Bi dira arrazoin nagusienak:

A) Honetarako zegoen Batzordea, Lekarotzen ezabaturik utzi zen eta orain inork ez du bere gain honelako ardurarik. Etorri direnak, adiskide bezala eskatu zaie-lako izan da, hala aitortu dutenez. Bestalde, kontutan hartu behar da azterketak arratsaldeetan egin direla eta amaitu ondoren etxeratu baino lehen gaueko 11/12 jotzen zizkiela.

B) Gehienak Institutoetako Katedradun edo Ondokoak dira eta garai honetan azterketez gainditurik dabilta.

Bi arrazoin hauek Iraila/Urrian ere izango dituztenez, azterketak egingo badira, orain hartu beharko dira erabakiak.

C) Ekainaren 14 eta 21ean lankide izan ditugun adiskideei gure izenean Euskaltzaindiak bere esker ona helerazi diezaiela erregutzen dizuegu horretan aritu gare-nok.

D MAILADUNEN ZERRENDA

Iruñea, 1985-VI-14

- 6.017. Alkiza Llorca, Lourdes.
- 6.018. Almandoz Berrondo, Xabier.
- 6.019. Alonso Gil, Jolanda.
- 6.020. Altxu Juanikorena, Jone.
- 6.021. Alvarez Plagaro, M.ª Teresa.
- 6.022. Aranburu Arregi, Leire.
- 6.023. Areskurrinaga goitia, Benedicta.
- 6.024. Arpon Fernández, Ana Rosa.
- 6.025. Arretxea Espelosin, M.ª Victoria.
- 6.026. Azpillaga Ariztimuño, Bernardo.
- 6.027. Azpiroz Lasarte, Uxue.
- 6.028. Azpiroz Rekondo, Amaia.
- 6.029. Balzategi Etxeguren, M.ª Carmen
- 6.030. Barron Pérez, M.ª Jesús.
- 6.031. Basurto Arana, Beatriz.
- 6.032. Benito Iza, Ignacio.
- 6.033. Beraza Muro, M.ª Begoña.
- 6.034. Cabodevilla Lusarreta, Juan Jesús.
- 6.035. Cabrera Ucerro, Alicia M.^a.
- 6.036. Corral Alesanco, Milagros.
- 6.037. Dapena Cagigas, Isabel.
- 6.038. Domeño Zaro, Mikel.
- 6.039. Eceolaza Villanueva, Pedro.
- 6.040. Eraso Thetschel, Mercedes.
- 6.041. Etxarri Osinaga, Eva.
- 6.042. Etxeberria Sueskun, M.ª Teresa.
- 6.043. Fernández Anero, Jolanda.
- 6.044. Fuentes Nieto, Gabi.
- 6.045. Gabiola Ondarra, Amaia.
- 6.046. Gago Prestamero, Cristina.
- 6.047. Galparsoro Jáuregi, Marcelino.
- 6.048. Garcia Bosque, M.ª Soledad.
- 6.049. Garcia Hernández, Adoración.
- 6.051. Garcia de Amézaga Olano, M.ª Nieves.
- 6.052. Gato Aranburu, José M.^a.
- 6.053. Goikoetxea Garralda, M.ª Angeles.

- 6.054. Goldaracena Vazquez, Ana.
- 6.055. González Blanco, Concepción.
- 6.056. Gorostieta Irigoien, Lourdes.
- 6.057. Guridi Zumalde, Amelia.
- 6.058. Heras García, M.ª Lourdes.
- 6.059. Izargarai Fernández, M.ª Amaia.
- 6.060. Jáuregi Flores, Juan M.^a.
- 6.061. Lasa Díez, Alicia.
- 6.062. Lasa Díez, Elena.
- 6.063. Lasarte Bildarraz, Elena.
- 6.064. Legarra Sarasin, Martin.
- 6.065. Lizarraga Lazkano, M.ª Angeles.
- 6.066. Lomas Zugasti, M.ª Victoria.
- 6.067. Longa García, Josefina.
- 6.068. Mahabe Capellán, M.ª Pilar.
- 6.069. Martínez de Arbuló Mendez, Lourdes.
- 6.070. Martínez de Lahidalga Monte, José Angel.
- 6.071. Mujika Anton, Miguel Javier.
- 6.072. Murugarren Rodrigo, Imanol.
- 6.073. Olaiz Goñi, Patxi.
- 6.074. Ondarra Erdocia, Jesús.
- 6.075. Orte Jiménez, Amparo.
- 6.076. Pérez Arancón, Amado.
- 6.077. Pérez García, M.ª Lourdes.
- 6.078. Preciado Eza, Luis Carlos.
- 6.079. Ruiz Sukilbide, Benjamin.
- 6.080. Saldías Altxu, Ana Teresa.
- 6.081. Sanz Etxeberria, Itziar.
- 6.082. Sanz Gonzalo, M.ª Paz.
- 6.083. Sarasua Gaztelumendi, Belén.
- 6.084. Soria Pitillas, Jolanda.
- 6.085. Tejedor García, Alfonso.
- 6.086. Txoperena Mendigutxia, Oskar.
- 6.087. Urriza Uharte, Martin.
- 6.088. Varela Vazquez, M.ª Pilar.
- 6.089. Vazquez Berastegi, Félix Jesús.
- 6.090. Vegas Barrón, Rosa Nieves.
- 6.091. Velasco Ortega, Mikel Todor.
- 6.092. Violet Arandia, M.ª Pilar.
- 6.093. Yarnoz Yaben, Aingeru.
- 6.094. Zalba de Esteban, Juana.
- 6.095. Zorrilla López, Juan José.
- 6.096. Zugasti Arbizu, Natividad.

IRUÑEKO ORDEZKARITZA ZABALTZEAN

Ekainak 27, 1985

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Roman Felones, Hezkuntza eta Kultura Kontseilari jauia. Javier Iturbide, Principe de Vianako Zuzendari jauna.

Jaun-Andreak:

Bi gertakari, zein baino zein pozgarriagoek, erakarri dute gaur Euskaltzaindia honera. Bata da Iruñeko Ordezkaritza berriaren zabaltzea, eta bestea Euskaltzaindiko Gramatikaren plazaratzea. Hitz bana esango dut 'aburzki bakoitzari buruz.

Euskaltzaindia, guztiok dakiten bezala, Euskal Herriko lau Diputazioek sortua da, hots, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako Diputaziek sortua. Eta esan beharrik ez dago: haiengandik hartua du euskal gauzak nolazpait arautu eta gidatzeko kargua.

Bere sortze egunetik Euskaltzaindiak Bilbon du etxea, eta batzarreak, gehiengutan behintzat, Donostian egiten ditu.

Ongi dakigu, ordea —eta hala esan nuen Bilboko etxe berrian sarrera egin genuenean— Euskal Herri hau, nahiz eta herri bat izan, nola dagoen gatzatua edo mamitua; nola, alegia, nortasun berezia duten lurralde historikoz osatua den. Hori dela eta, segur, Euskaltzaindiak ere, urteak joan eta urteak etorri, beste hiriburuetan Ordezkaritzak jartzeko beharra somatu du, baina Euskaltzaindiaren batasuna inondik eta inolara ere zatitu gabé

Nafarroako Ordezkaritzaz denaz bezanbatean, urrats batzuk eman ziren orain dela sei-zazpi urte, eta orduan probisionalki, hartako lekua bilatu arte, Nafarroako Museoa eman ziguten toki bat, eta, jakin dudanez, ez da bat ere txarra izan kokaleku hori, zeren eta hortik Nafarroako gure Ordezkaritza neurri handi batean ezagutua eta baliatua izan baita. Baina, jakina, noizbait egotezko eta berariazko tokia behar genuen, eta hauxe eskaini digu Nafarroako Gobernuak. Eskerrak, bada, berari.

Aurtemein esan dut: Euskaltzaindia Euskal Herriko lau Diputazioek sortua da. Ezin hautsizko lokarriak ditu horiekin. Gu orain ere horretan gaude. Diputazioen itzalpean egin nahi dugu geure lana. Nafarroako Diputazioak utzi dizkigun bulego berri eta eder hauekin lotura horiek sendotu besterik ez dira egingo. Emaizta honengatik Euskaltzaindiak bere ezagutza eta esker ona agertu nahi dizkio Nafarroako Diputazio edo Gobernuari.

Eta zertarako dira Euskaltzaindiak Euskal Herriko hiriburuetan jartzen dituen Ordezkaritza edo bulego hauek?, galde lezake norbaitek. Erantzuna ez da asmatzen zaila: Euskaltzaindiari dagokionetan eskualde bakoitzean lan egiteko; argitasun eta laguntza-eske datozenei erantzuteko, heldu diren eskabide edo galderen kontu hartze-ko.

Egun ospatzen den beste gertakaria beste maila batekoa da, baina ez monta tti-piagokoa: gaur kaleratzen da Euskaltzaindiaren Gramatika, Nafarroako Agintaritzaren diru-laguntzaz argitaratua berau ere. Joan den Iraileko Biltzarrean izan zen jadanik aurkeztua, eztabaidatua eta bai onartua ere, eta gaur jalgitzen da plazara. Egun handia benetan. Euskararen aldeko lanen kondairan mugarri antzo geldituko da gailen eta nabarmen gaurko egun hau.

Euskaltzaindiko Gramatika-batzordeari eskerrak errendatu nahi dizkiot biziki euskararen normalkuntzarako tresna baliotsu hau moldatzen hain oparo, hain sendo, hain ongi eta hain gogotik lan egin duelako.

* * *

Señoras, señores:

Dos acontecimientos, a cual más halagüeños y venturosos, motivan este acto o sesión pública, que hoy celebra aquí en Pamplona la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia. El uno es la inauguración solemne de la Delegación de ésta en Navarra. Dicha Delegación estará desde hoy ubicada en estos locales de la calle Conde Oliveto 2, 2.º, cedidos para este fin por la Excm. Diputación Foral de Navarra. El otro hecho es la presentación o lanzamiento al público de la Gramática del euskara común, elaborada por la Comisión de Gramática de la Academia y que fue ya presentada y refrendada por ésta en el Congreso que se celebró también aquí en Pamplona en setiembre del año pasado.

Me limitaré a decir unas breves palabras sobre cada uno de estos dos hechos, a cual más faustos y memorables.

Desde 1979 (véase *Euskera* de ese año, p. 498), aunque a título provisional y en precario, Euskaltzaindia ha tenido su Delegación en el Museo de Navarra. Las soluciones provisionales, como es sabido, muchas veces se prolongan más de lo previsto, y algo de esto ha sucedido en este caso. De todas formas, creo que ello no ha resultado desventajoso para la Academia, sino todo lo contrario, pues siendo el Museo de Navarra un lugar tan concurrido o visitado, el estar la Delegación allí durante tanto tiempo ha servido para que ésta fuera ampliamente conocida y solicitados sus servicios, que es lo que en definitiva queremos.

De todas formas, había que poner fin a aquella precariedad, había que llegar a disponer de unos locales propios, y esto se ha conseguido finalmente con estas dependencias que la Diputación o Gobierno de Navarra nos ha facilitado.

Como es sabido, la Real Academia de la Lengua Vasca es una institución de carácter público, que fue fundada por las cuatro Diputaciones de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya para velar por la lengua vasca y dar orientaciones en orden a su normalización y cultivo. Dichas Diputaciones son las que la sostienen, y la Academia en todo momento ha reconocido esta su vinculación originaria a las Diputaciones del país.

Repetiré aquí lo que dije cuando se inauguró la Delegación de la Academia en Alava: “Euskaltzaindia, por su parte, siempre ha procurado mantenerse en esta línea fundacional u originaria; queremos decir, que su propósito, lo mismo antes que ahora, es mantener y aun robustecer, si cabe, sus lazos con las mencionadas Diputaciones. Por ello mismo, las Delegaciones que en las capitales del país tenemos, queremos que, a poder ser, estén ubicadas en locales de la respectiva Diputación”.

“Y bien, dirá tal vez alguien, ¿para qué son estas Delegaciones? ¿Qué se va a hacer en ellas?”

El primer trabajo de las Delegaciones de Euskaltzaindia es atender en ellas al despacho de las consultas y asuntos relacionados con la lengua vasca, provenientes de la respectiva provincia o territorio. Al frente, como Director responsable de cada Delegación, Euskaltzaindia pone a un académico de número. En nuestro caso el Director responsable de la Delegación de Navarra es el académico de número y Secretario de Euskaltzaindia Sr. José M.ª Satrustegui.

A mí no me resta sino rendir gracias a la Excm. Diputación o/y Gobierno de Navarra por estos hermosos locales que ha puesto a disposición de Euskaltzaindia.

El otro hecho, no menos fausto y venturoso, que hoy celebramos, es la publicación de la Gramática del euskara común, obra de la Comisión de Gramática de la Academia, que se presentó ya en el Congreso del pasado setiembre y que lleva el refrendo de la Academia “ad experimentum”. No es todavía una Gramática completa, pero sí abarca una gran parte de ella. También esta obra sale a luz con el mecenazgo del Gobierno de Navarra.

Sinceramente creo que con esta obra se da un paso decisivo para la normalización de la lengua vasca. Y aunque, como hemos dicho, no es todavía una gramática completa, esperamos que en un plazo corto la Comisión de Gramática, cuyo trabajo queremos alabar y agradecer vivamente, llegará a coronar esta gran obra.

Debo decir que es para mí motivo de gran satisfacción participar en este acto de hoy. A sesenta y más años de distancia de la fundación de la Academia empieza ésta a ver convertido en realidad su sueño de ofrecer la Gramática de la lengua vasca común, supradialectal. La empresa no era fácil. Dice Azkue en el Prólogo de su Morfología: “Apenas creada la Academia de Lengua Vasca, los que de ella tenemos el honor de formar parte venimos oyendo repetidamente: ¿Cuándo nos darán Uds. un Compendio de Gramática Vasca?”

La cosa no era fácil, decimos, porque el estado de la lengua misma y de los estudios sobre ella no permitía augurar una solución pronta del problema, que reuniera las debidas garantías de madurez y de acierto. Han tenido que preceder muchos trabajos de los mismos señores académicos anteriores, a quienes somos deudores: Azkue, Campión, Urquijo, Altube, Broussain, Lafon, Lafitte... Afortunadamente, hoy contamos con un plantel de jóvenes investigadores y profesores que hacían posible la materialización del proyecto. El acto de hoy constituye un hito o piedra miliaria en la historia de los esfuerzos por la normalización de la lengua vasca. La edición ha sido patrocinada por el Gobierno de Navarra, al que damos gracias por ello.

Pero en torno al libro que hoy sale a la luz pública informará más al detalle un miembro de la propia Comisión de Gramática de la Academia, al que yo cedo la palabra.

PRESENTACION DE LA NUEVA DELEGACION DE EUSKALTZAINDIA EN NAVARRA

Pamplona, 27 de Junio de 1985

*Román Felones,
Consejero de Cultura del Gobierno de Navarra.*

Sr. Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca,

Sres. Académicos,

Sras. y Sres.,

Amigos todos:

Al inaugurar la sede de la R. A. L. V./Euskaltzaindia en Pamplona damos un paso más en la línea de colaboración que el Gobierno de Navarra tiene voluntad de mantener en relación a la Academia. Como testigo activo de esa continuada colaboración me complace participar con ustedes de este acto y del motivo que lo origina. Sé que la fijación de una sede estable en Pamplona era una vieja aspiración de la Academia, pero también una necesidad de índole práctica que hasta ahora no había tenido sino soluciones más o menos provisionales. A partir de ahora, la parte del trabajo de la Academia que corresponde desempeñar desde Pamplona se verá facilitada y ojalá también incrementada.

El Gobierno de Navarra ha tratado y sigue tratando de apoyar la tarea de Euskaltzaindia en éste y otros sentidos. La celebración del pasado Congreso en Pamplona fue ocasión de estrechar unos lazos que, si bien eran ya tradición, necesitaban de un nuevo impulso para afianzarse en beneficio de esa última finalidad cultural que dirige los pasos tanto de la Academia como de nuestro Departamento de Educación y Cultura. La experiencia de algunos proyectos conjuntos llevados a cabo desde entonces, nos permite hablar hoy de algo más que una relación entre instituciones. Creo que este acto puede ser una buena ocasión para corroborar la existencia de esa otra colaboración activa que estoy seguro de que continuará con nuevos proyectos.

El Departamento de Educación y Cultura sigue el trabajo de la Academia con interés y respeto. Todos los que de un modo u otro estamos obligados a defender la lengua vasca y promover su recuperación, hemos confiado a la Academia el cuidado de esos aspectos que los poderes públicos no pueden atender pero que constituyen el fundamento de una auténtica defensa de

la lengua: la investigación, el estudio, el callado trabajo propio de la institución académica. Muy difícilmente las medidas de carácter económico, administrativo y normativo que el poder público pueda adoptar darán resultado si el objeto de las mismas —en este caso, nuestra lengua vasca— no es cuidado y enaltecido en su dimensión de bien cultural, de idioma, de instrumento comunicativo. La labor, ya dilatada, de la Real Academia de la Lengua Vasca en este ámbito seguirá contando con todo nuestro apoyo porque en buena parte de ella depende el futuro del euskera.

JOSE ANTONIO ARDANZA LEHENDAKARIARI EUSKALTZAINDIK IKUSTALDIA

1985-III-13

Euskaltzaindiaren izenean, Fr. Luis Villasante, Euskaltzainburua; Endrike Knörr, Diruzaina; Juan San Martin, Jagon Sailburua; Jose Luis Lizundia, Idazkari-ordea eta Juan Jose Zearreta, Ekonomi Eragilea jaunak, Ajuria-Enean izan ziren Lehendakari berria agurtzen.

Ikustaldia amaitu ondoren, Aita Villasantek berak azaldu zuenez, Erakundeetan eta, batez ere Eusko Jaurlaritza eta Foru Diputazioetan, kargu aldaketak gertatzen direnean, Euskaltzaindik ohitura du, Agintari berriei bisita bat egitea.

Gure Erakundearen helburuak eta lantzen ari garen gai nagusienak aipatu ziren: OROTARIKO EUSKAL HIZTEGIA, GRAMATIKA, ATLAS LINGUISTIKOA, TOPONIMIA.

Bestalde eta, zor denez, Euskaltzaindiaren zerbitzuak ere eskaini zitzaizkion.

Eta azkenik, Eusko Jaurlaritza eta Foru Diputazioak direnez Euskaltzaindiaren diru-hornitzaile nagusienak, aurtengo Aurrekontuak ere atera ziren elkar-hizketan. Euskal Erakundeen Aurrekontuak prest omen daude onartzeko, baina, bien bitartean, Euskaltzaindik ohizko diru-behar batzu ditu, eskuarteko lanak aurrera eraman ahal izateko. Diru-premia hau larria da, eta hala jakin-erazi zitzaion Lehendakariari.

J. A. Ardanza Lehendakariak harrera ezin hobea egin zien Euskaltzaindik aurkeztu zizkion egitasmoei eta bere laguntza eskaini ere.

Euskaltzaindiak, 1985-III-13, Jose Antonio Ardanza Lehendakari berriari egindako ikustaldian: *Eskumatatik ezkerretara*: Jose Antonio Ardanza, *Lehendakaria*; Jose Luis Lizundia, *Idazkari-ordea*; Fr. Luis Villasante, *Euskaltzainburua*; Endrike Knörr, *Diruzaina* eta Juan San Martin, *Jagon Sailburua*.

HILBERRIAK

PIERRE NARBAITZ (1910-1984)

Pierre Narbaitz kalonjea galdu du Euskal-Herriak (*)

Abuztuaren 16-an, Kanbo-ko "Arditeia" deitu apez xaharren artategian Pierre-Pascal Narbaitz jaun kalonjea itzali zaiku eritasun luze baten ondotik.

Azkarate bere sort-herrian ukan ditu ehorzte ederrak: Jaun apezpikua eta Hiriart-Urruty bikario jenerala lagun, bildu dira 20 apez segurik eta Hiriart-Urruty jaunak egin du egunari zoakon prediku ederra.

Narbaitz jauna sortu zen 1910-eko Martxoaren 25-ean. Gazterik senditu zuen apezgorako deia.

Hortako eskolak egin zituen Belok-en (1923-1926). Uztaritzeko semenario ttian (1926-1928) eta Baionako semenario handian (1928-1934).

Bikario jenerala

Apeztua izan zen 1934-eko Uztailean eta urte bat iragan zuen Uztaritzeko semenarioan erakasle.

1935-ean eta urte bat iragan zuen Uztaritzeko semenarioan erakasle.

1935-ean Jaun apezpikuak igorri zuen Tolosarat grado-keta, eta bi urteren buruan itzuli zen bi lizentzia irabazirik: letretakoa eta filosofiakoa.

Baionarat izendatu zuten apezgai handien eskolatzerat. Haren ikasle ohiek diotenaz aire fresko bat ekarri zuen etxe hortarat, erakaspén berrienak eta sakonenak ere gogo guzieren menerat ekartzen zituela argiturik eta erresturik.

Hain hartze on eta jakitate handiko apezga Mgr. Vanstermerghe-k nahi ukan zuen apezpikutegirat hurbildu eta hasteko Diosesako astekaria haren eskuetan ezarri zuen, geroxago (1943) gainerat emaiten zuela Obren buru.

1945-ean Mgr Terrier-ek ohorezko kalonje izendatu zuen eta 1952-an bikario jeneral.

(*) *Herria* aldizkariaren 1766 zenbakitik jasoa, hots: 1984.eko Abuztuaren 30ekotik.

Mgr Gouyon-ek atxiki zuen gradu hortan. Mgr Vincent jin zenean Narbaitz jaun kalonjeak galdatu zuen bikario jeneral kargutik ateratzea eta ohorezko bikario jeneral tituluarekin ereman du 1964-etik hil-artinoko denbora, Luzaiden bizi zelarik bere arrebaren etxean, baina izkiriburuzko lanari sekulan ez bezala lotua.

Gizonaren jitea

Orok goresten zuten Narbaitz jaunaren izpiritu argi, bizi eta sakona, orotara idekia, gauza berrien ez lotsa. Aitortzen ere zuten jendekina zela, mintza-erretxa: begia nürñir, ezpaina irrisu, eskua zabalik prest zagon nor nahiren errezebitzera, ele goxo ederrez kausitzen ziolarik.

Borondate eskasik ez zuen. Izaitekotz bere hari atxikia eta, hartaratzeko jokolari ona. Baina erran zahar batek diona: zuhaitz handiak itzal gehiago egiten du ixkilinbak baino, nahiz hunek ere bere heinekoa egiten.

Zer nahi den, ez da alferrik egona bere mendea. Hiru apezpiku lagundu ditu diosesako ohiduren oraikotzen, bereziki parrokien eta eskola girixtinoen egituretan.

Kultura nasaiekoa baitzen, nahi ginituzke aipatu haren gogo-bihotzetarik jalgi lan andana bat. Hiru sailetan banatuko ditugu: 1. Erlisioea; 2. Musika; 3. Historia.

Erlisioe alorrean

Apeza izanez, ez gira harritu behar, ager-arazi baitzuten lau euskal Elizako liburu; hainitz predikatu du, bereziki okasione handietan: beila, biltzar, ehorzte-meza;

Saran Axular goretsi du, Baionan Aita Teillard de Chardin-en alde mintzatu da hiruzpalau aldiz, Irratian euskaraz frango luzaz larunbatetan eman ditu predikuak.

Izkiribuz bizi saildu batzu ezagut-arazi ditu, hala nola Jesusena, *Liburu ederrena* izeneko liburuan; San Frantses Jatsukoarena, euskaraz eta frantsesez; Loiolako Iñakirena “Gure herria” aldizkarian; Mixel Garicoits agerkari hortan berean.

Euskal liturgiari buruz, nola ez du sustatu euskararen usaia: hari zor diozkagu zenbait euskarazko. Prefazio eta *Gure Aita* batua. Harek asmatu du musikazko *Meza laburra*, eta hitz eta aire moldatu dotzen-erdi bat kantika. Ahantz gabe armonizazione andana bat.

Kattalinen gogoetak ezin ahantziak ditugu, liburu hortan mintzarazten baitzuen etxekandere euskaldun bat zentzu, fede eta bihotz handirekin. Hain ederra estimatu zuten mugaz haindikoez ere, nun Aita Villasantek Gipuzkoako mintzairean itzuli baitzuen eta arrakesta gaitza egin baitzioten.

Etxea izeneko emazteen aldizkari katolikoa ere gidatu izan du ezin hobeki, dena zentzu eta goxorekin. Beste aldian aipatuko dugu aldiz P. Narbaitzen musika lana.

Historia

Bere hogoi azken urtetan Narbaitz jaun kalonjeak arta eta sukar berezi batekin nahi ukan ditu ikertu eta argitarat eman gure euskaldun arbasoen berriak.

1962-an izkiriatu zuen *Euskaldunen ohorea*.

1970: *La bataille de Ronceveaux*.

1973: *Nola eta norekin hasi zen Nafarroako erreinua?*

1975: *Le matin basque*, liburu handi bat 518 orrialde (25 × 20 cm). Euskaldunen historia kondatzen du Jesusu sortu aintzineko hamekagarren mendetik, ondoko bederatzigarren menderaino. Frantziako Akademiak primatu du obra eder hori.

1978: *Nabarra*, 652 orrialde (22 × 15 cm). Liburu gotor hunek kondatzen du zer izana den Nafarroa bere erreegen mendetan 824-etik 1515-a arte. Hau ere lan aberatsa.

Azken hitza

Dugun erran bertze asko ixtudio barreatu dituela Narbaitz jaunak aldizkarietan. Zenbait bere izen deiturez sinatuak, baina andana bat izen ordez: P. Arradoy, P. Navarre, Ttuntun, Dorré. Euskara biziki, goxoki zerabilan eta Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen. Euskaltzain oso ere izan zen izendatua, baina errefusatu zuen ez zuela astirik biltzarretarat jarraikitzeko.

Hitz batez handizki ohoratu du Eliza eta Euskalherria. Otoitz bana zor diogu euskaldunok.

Pierre Lafitte

**IN MEMORIAM ODON APRAIZ BUESA
(1896-1984)**

Adinak abaildua, eritasunak iharrosia eta azkenean lurreratua, Irailak 12, 1984, hil zen Gasteizen Odon Apraiz Buesa euskaltzain ohorezkoa, laro-geitazortzi urterekin. Hiru hilabete lehenago eramana zuten bere ilobaren “La Esperanza” erietxera. Larritasunetik aterea, aski sendatua, “Alava” erietxera aldatu zuten. Bertan, guztiz ongi zegoela zirudienean, gaizkitu zen hogeitsu egunen buruan eta argi-haste batean itzali zitzaigun maisu zaharra eta adiskide ona.

Maisu zaharra, bai, eta zinez esan dezakegu Odon Apraizek ere ez zuela bere arrazaz ukatu. Haur eta mutikoaren kultur-minak azkurri ugari aurkitu zuen etxen, lehenik. Aita zuen Fermin Odon Apraiz Saenz del Burgo (1851-1919), Filosofian Dotorea, Gasteizko alkatea, *El Anunciador Vitoriano* egunkarian arduraduna eta idazlea ere. Osabak, berriz, Ramon (1845-1926), mediku burutsua, eta Julian (1848-1910), kateraduna eta Cervantesen ikerle eta miresle ezaguna.

Zortzi haurride izan zituen Odonek: zaharrena Angel (1885-1956), Unibertsitate-kateraduna eta Eusko Ikaskuntzaren idazkaria, eta gazteena Emilio (1906-1975), arkitektoa. Boskarrena izan zen Odon (1896an sortua) eta ondoren zuen Ricardo (1899-1968), “El Licenciado Rompelanzas” zezenketa-idazlea eta Numanciako Museo-burua, orobat Luis (1903-1935), medikua, Parisko Olinpia Jokoetarako hautagai.

Lehen ikasketak Gasteizko Maristetan egin zituen Odonek. Maizenik kontatu duena zuzendariagandiko errieta hura izan zen:

– Euskaraz egiteko debekua ez duzu errespetatzen, Apraiz jauna.

Odonek, ordea, euskaraz ez jakin. Egiten zuen gauza bakarra *Bizkaitarra*, *Gipuzkoarra* eta gainerako agerkari abertzaleak ikasleei helaraztea zen. Hasia zen, bai, euskaraz ikasten, hamalau urterekin, eta hain zuzen ere Azkueren ikasle batena omen zen *El euskara ó baskuenze en 120 lecciones* liburuaz. Salamancan jarraitu zuen hizkuntza ikasten, lagunekin, baina bultzada handiena 1913ko udan etorri zen: Unibertsitateko lehen urtea gainditzeagatik, aitzak zer sari nahi zuen galde egin eta semea, non gogoia, han zangoa, Aramaioa joan zen. “Goiko Errota” baserria eta Aramaio guztia ongi iltzatuak gelditu ziren betiko haren oroimenean.

Apraiz ez zen, zalantzarik gabe, ikasle eredugarri horietakoa. Berak aitortzen zuenez, Salamancan, hamabietako eskola baino lehen, postaz zetorkion *Euzkadi* hartu eta klasean irakurtzen zuen, irakasleak ezin ikus zezakeen tokian. Ikasle argia, nolana ere, baina bestelako interes asko izaki, logika liburua kafesnearen zipristinez zikindua zuen, ikasgaiak gosal garaian arrapaladan prestatzen zituelako.

Salamancako egonaldiaz gainera, Deustuan izan zen Apraiz ikasle. Orduko Arana Goiri-zaletu zenak *Euzkadi* egunkaria, Konpainiako ikasle-egoitzan debekatua, erosten zuen eta Garate atezainak sartzen uzten. Baina euskal ikerketan haren sabindar isuria moztua gertatu zen halako batean, Rufo Mendizabal jesulagun helenista ospetsuak hitz hauek esan zizkionean:

– Hara, Apraiz: euskal filologian gauza bakar batek balio du, Julio de Urquijok eta haren *Revista Internacionalek*.

Hitzok mingarri izan bazitzaizkion ere, Odon gazteak iritzi eta gomen-dioaren zuzentasuna onartu zuen.

Kondaira aldera makurtua, Madrilen dotoratu zen 1917an, “Euskal Herria Frantziako Iraultzaren garaian (1793-1795)” lanaz. Lan hau, sarritan esaten zuenez, beldurrak eraginik eduki zuen argitara gabe.

1917ko uda hartan, berriki gogoratu zuen bezala, Apraizek Eusko ikaskuntza sorrarazteko bilkuretan parte hartu zuen, Arantzazun, Eleizalde, “Kizkitza”, Ixaka Lz. Mendizabal, F. Belaustegigoitia eta beste zenbaitekin. Hurrengo urtean, jakina, ez zuen Oñatiko Batzarrea huts egin.

Haren izena, orduko, ezaguna zen: 1917an bertan argitaratua zuen Bilboko *Idearium* aldizkarian Vinson-en lanaren itzulpena, “Contribución a la obra de la bibliografía vasca. Revista general de los estudios vascos de 1906 a 1912”, nahiz moldiztegi huts askorekin. Ez zen hura, ordea, Odonen lehen fruitua: kazetaritzan haren hasikinak alde batera utzirik (eta oroz gain Salamancatik, hamasei urterekin, Arana Goiriren urtemugakari ospakizunez *Bizkaitarra* astekarira bidali zuen berria, 1916an, hogei urterekin, beraz), bibliografía ukitua zuen, “Una labor necesaria. La bibliografía vasca” Gasteizko *Ateneo* aldizkarian. Gutxi bezala jabetzen zen Apraiz bibliografiaren premiaz, eta gehiegikerian erortzeko beldurrik gabe esan daiteke urteetako bere grina izan zuela alor hori.

Revista Internacionalean 1920an argitaratu zuen “Un caso de fonética histórica estudiado en la toponimia alavesa. La alternancia *l > r*” lanari Vinson-ek “savant” iritzi zion eta berau akuilu izan zitzaion ikerle gazteari.

Irakurle porrokatua zen, liburu zein aldizkari, hau azpimarratzen, hura mozten eta gordetzen, eta behin bere anaia Angelek hau esan zion:

– Debieras poner en tu tarjeta: “Odón de Apraiz. Lector de periódicos”.

Irakurle porrokatua ez ezik, idazle joria zen, *Euzkadi* egunkarian batez ere: haren izengoitia astean bizpahiru aldiz agertzea ez zen bakan gertatzen.

Euskaltzaindia sortu berrian, Urriak 26, 1919, Odon Apraiz urgazle izendatu zuten, beste anitzekin batera (haien artean Altube, “Kirikiño”, Oleaga, Zamarripa, Lekuona, “Orixe”, Daranatz, Etxepare, Lacombe, Gavel, Menéndez Pidal, Saroihandi), eta gogotsu ekin zion lanari. Euskalkien ikerketarako haren jaidurari zegozkiokeen ikastaldiak hartu zituen bi urtez, 1920-22, Euskaltzaindiaren diru-laguntzaz, Parisen eta Zürichen, baita Italiako iparraldean praktikak egin, faxismoaren itsasgoraren garaian. Orduko maisutzak eta adiskidantzak ere ez zituen Odonek ahantziko: Lacombe-z hunkiturik mintzo zen Euskaltzaindian, Baionako batzarre batean, duela zenbait urte, eta Scheuermaier, Steiger, Saroihandi eta abarren oroitzapena ongi txertatua zeukan gogoan barrena.

Ikastaldion ondoren, Erizkizundi Hirukoitzean (utz dezagun orain ematen zitzaion irri-deitura) langile aspergaitza izan zen Apraiz. Horra Ekialdean beteriko liburuskak (gehienetan bizikletaz herriz herri ibilirik), baita Deba Arrokoak ere. Odonen zehaztasuna eta zorroztasuna noraino iristen ziren biziki garbi darakuste lanok. Bizpahiru liburuskak, haatik, ez zen ematera ausartu: ez zuen uste osotoro fidagarriak zirenik. Jakitearen legeak, izan ere, begiratzen zituen Odonek, eta munduan barrena korritzen zuten usadioak hedatzea nahi zuen. Horrexegatik harritzen zen “Orixe”-ren hartaz:

– Nire aitaren semea ez da mapak egiteko sortu.

Jakina, Arabako euskararen egoera ezagutzen zuen hobekienik, eta horixe hartu zuen gaitzat, Gasteizko Aurrezki Kutxak 1950an antolaturiko iker-

lehiaketan saria irabazteko: *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*. Saria gorabehera, lana argitara gabe gelditu zen 26 urtez, izotzaldia pasa arte.

Orobat ezaguna da 1955eko artikulua, “El vascuence en Alava a través de los siglos”, haren mapa eta guzti.

Lanbidezko irakaskuntzari 1926an ekin zion Odonek, aurrenik Barcelonako Unibertsitatean (1926-1933), Eibarko Institutuan (1933-1935) gero, hurrena La Lagunakoan (1935-1942), Reuskoan (1943-1950) eta Gasteizkoan azkenik, zahar-saritu arte, 1966an.

Herritik urrun izan arren, Apraiz ez zen euskaldungoaz ahanzten: horra artikulua, hitzaldiak eta ekintzak. Baina, horrekin batera, bizi-herrira moldakoi, tokian tokiko gaiak ukitu zituen maiz, ahoz zein izkribuz.

Euskararen ikerkuntza ez ezik, hizkuntzaren jagoteagatik axolatzen zen. Eusko Ikaskuntzaren babespean sorturiko *Baraibar Taldean* Odonen izena eta kemena ageri dira, esaterako. Errepublika sorberriaren garaian, telegrama bat bidali zion Apraizek euskarazko bere ikasleekin Kataluniatik Marcelino Domingo ministrariari, Euskal Herrirako elebitasuna eskatuz. Gasteizko beste kultur ekintzetan beti edo gehienetan aurkitzen dugu Apraiz, hala nola *Cinco* aldizkari surrealistan, zeinetan Albertiren “Un fantasma recorre Europa” olerkiaren euskal itzulpena argitaratu zuen. Ez zitzaion arrotz, ez, herriaren eta euskal kulturaren duintasuna. Gogora dezagun, labur beharrez, Ernesto Giménez Caballeroren aurka idatzia. Orduan gorri zena, gero zuri, edo nahi baduzue, urdin bihurtua, Barandiaranez eta *Anuario de Eusko Folklorez* trufatua zen. Apraizek *El Sol* egunkarian bertan eraso zion ezin ederkiago.

Horra non Apraizen izaeraren ezaugarri nabarmena: maisu eta adiskideenganako atxikimendua. Ez da erraza Baraibarren hilberri sentikor hura baino hoberik aurkitzen, adibidez, eta lehen aipatu dudanez, batzuk oraindik gogoan dukezue zein hunkiturik mintzo zen Lacombe-z Baionan.

Jakina, Odon harro zegoen zenbait adiskidetasunez, hala nola Unamunorenaz. Salamancako Erretoreak ez zion alferrik agur egiten Madrileko Ate-neoan, bere konpainiaren erditik:

—¡Hola, Apraiz!

Hain goi-mailako konpainia ez, agian, baina bertako *Café Zahara*-n biltzen ziren euskaldun ikasle-irakasleak. Talde arrai hartan Apraizek bazuen bere izengoiti hantua: “Otón I, Emperador de las Vasconias y de la Bureba”.

Umorea umore, Odon ez zen atzean gelditzen, ezta epai-mahaian ere. Ezaguna da haren ateraldia, ikasle batek Viriato espainiarra eta katolikoa zela esan zuenean:

— Sí, y también afiliado a la Falange y las J.O.N.S., ¿verdad?

Halaber idatziz, Odon ez zen umorearekin zekena. Ikus, adibidez, “La fundación de Vitoria. ¿Leovigildo o Sancho de Navarra?” artikulua (bidena-baz, zenbait kondairagilek eta kondairagile-gaik hobeko dute artikulua hori irakurri, *Victoriacum* eta ingurukoak harrotu baino lehen). Jakina, inoiz edo behin ziria ezin izan zitekeen nabarmenegia, esaterako, “Miles gloriosus” aipamena Primo de Rivera diktadoreari egoztean.

Eta epai-mahaiak solasera (bakar-solasera, badakit) etorri direnez gero, esan dezagun, *De mortuis* hari kalte egin gabe, hortxe zuela Apraizek, izatekotan, misoginia. Hots, uste zuen, zuzen nahiz oker beste kontu bat da, akademia arrazoinak ez zirenak tartekatzen zirela emakume-epailariengan. Hortik lekora, gure mutil-zaharrari ez zitzaizkion andereak gaitzi. Canariasen ezkontzeko zorian izan zen eta gero, denbora luzean, andere katalan batekin eduki zuen harremana.

Liberal familian sortua, baina liberal foruzalean (horrelako askazia bazen, noski, gure arteko batzuek eta besteek nahi ez badute ere), erakargarri ziztaion politika: hamalau urterekin *Centro Vascoko* kidea zen (Oriente, hau da, egun Posta kalean), eta PNV utzi zuen Aiara aldean karlistekiko hitzarmen baten berri jakin zuenean.

Acción Nacionalista Vascan sorreratik bertatik ikusten dugu Odon Apraiz, Ortueta, Garate eta anitz gogaide bezala. Testuak ontzen zituen (hala nola oinarrizko agiriak eta erlijioaren irakasteak) eta Eibarren bizi zenean Erdiko Deba Arroko ordezkari aritu zen.

Libertaltasuna zela medio, galduriko parabisu hartan, ongi konpontzen ziren Gasteizen ANVkoak-eta errepublikazaleekin. Behin, *Alava Republica*-naren ale oso bat Odonek bakarrik eginik kaleratu zen.

Nazioarteko eremua ere begiratzen zuen Apraizek, euskaldunen arazoa haizatzeko. Ekintza horren lekukoak dira, besteak beste, Joan Estelrich-ekiko (1896-1958) gutuneria, Genèveko Nazioen Elkartearen inguruan.

Alfer lana litzateke hemen Apraizen bibliografia, ezta hautapen bat ere, aipatzen hastea. Isidor Baztarrikak egina du sail hori, 1981an argitaratu zen omenaldi-liburuan (1). Euskaltzaindiak bere gorazarrea eskainia zion 1976an, eta zortzi urte lehenago euskaltzain ohorezko izendatu.

Euskal Herriko Adiskideek 1974ean izendatu zuten ohorezko bazkide, ets Eusko Ikaskuntzak, berriz, “Manuel Lekuona” Saria eman iaz, bizi guztiko haren lana haintzat harturik. Lan hau, noski, hobeki isladatuko da Odonen argitaragabeak plazaratuko direnean. Horra gure nahia: Apraizen heriotzaren urtemugan eskura izatea.

(1) *Homenaje a Odon de Apraiz. Odon Apraizi omenaldia*. Arabako Diputazioa, Gasteiz, 1981.

Buka dezagun, ordea. Bego gure artean, biziro maite zuen Euskaltzaindian, beti eta nonnahi defendatu zuen Euskal Herrian, haren oroitzapena. Izan bekigu eredu haren nortasuna: ikerle zehatza eta jagole nekaezina. Eta, agian oroz gain egunotan, atxik dezagun behin eta berriz aldarrikatzen zuena: *jarraipenaren sena*, ez bait gara euskaldunok umezurtz hizkuntzan ez kondairan. Gu baino lehen izan dira gertakariak, jakin beharrekoak, eta gu baino lehen egin dira lanak, ezagutu beharrekoak.

Betiko atsedena har dezala euskalari eta euskaltzale handiak.

Endrike Knörr
25-1-1985

PIARRES LAFITTE JOAN ZAIKU

(1901-1985)

Bere langile haundienetarik bat galdu du Euskaltzaindiak: 1985 urte hontako Otsailaren 23-an eman zuen azken hatsa Baionako Ospitalean, bere ondoan zuela Pierre Andiazabal euskaltzain urgazlea. Berak ezagutza argi zaukala, azkeneraino jarraiki gintzaizkon Euskaltzaindiko kideak, Hiriart-Urruty, Diharce, Haritschelhar eta Baionatik hurbilenik ginenak bai-eta, azken asteetan, bisita batez, Euskaltzaindiaren zuzendaritza.

Gogoan dute Euskaltzaindikoek non ikusi duten azkenik, bere betiko urratsetan, Piarres Lafitte: Iruñean, 1984-ko Irailaren 25-etik 29-ra, hango bereko Hizkuntz-Eskolan egin zen Euskaltzaindiaren hamargarren biltzarrean. Lafitten gauza zen hain zuzen aste hartan erabiltzeko gaia: gramatika batzordearen buru bera, han behar zituen batzorde horrek zenbait denboraz erabili lanak eskaini edo presentatu. Eta egun horien hautua, Arturo Campionek bere gramatika atera zuenaren mendeburua.

Lafittek han ere agertu zituen betiko bizi gosea eta izpiritu xorrotxa ez ditugu ahantziko: urratsa laburtua bazuen ere eta bilkura batzuetan haren burua noiztenka erortzen izana gatik, izpiritua zalu, eta galde bat ere ez da harekin egundaino hutsean erori. Gainerat, ikastez eta ikustez ezin ase: gostarik gosta, ikasgai eta lanez kanpoko ateraldi eta ikusgarrietan burutik buru parte hartu zuen, ala Iruñeko arratsetan ala Leire ta Aralarko ibilaldietan, aste hartan guzian.

Horien guzien ondorioa zuena ala bizi luze ongi bete baten gaididura, irailaren 29 hãrtako lehen gauetik landa ez zuen onik izan, etxerat-eta; ondoko ortziralearan ospitalean sartu zen infarctus batekin eta nola bururatu den hori badakizue. Hau ere on duzue jakitea: infarctusaren zeinu berezien artategitik atera-ta, biharamunean bere ospitaleko ganbarako bulegoan lanean hasia hatxeman zuela medikuak, deusik pasatu ez balitz bezala. Eta nik, Lafittek, HERRIA astekaria asko urtez egiten ikasi dudanak, hau erran dezaket: enekin dauzkatala Lafittek ospitaletik astekari horrendako, han idatzirik, igorri dizkidan hamasei orrialde artikulu, letra, ixtorio-mixerio, mediku-solas edo irri-solasak, laguntza gisa edo, berak zioen bezala, “xoko baten betetzeko”.

Hemen bizi luze hortako lan gaitzari behako orokor bat eman behar-eta, nola has eta zer bidetarik ibil? Batetik, hobe litake erraitea ezin ongi bururatzeko lanari lotzea dela holakoa. Bestetik, zerbait garbi erran beharrez, hobe nuke naski *Iker 2* libururat igortzea euskalzalea: han, Lafitten omenaldiz 1983-an egin obra hartan, aurki ditazke, hastapenean, gure kalonje zenaren biografi pondu batzu eta haren lan ezagutuenean zerrenda luzea, euskal gai gehienez, bai euskaraz eta bai frantsesez, dela liburu, artikulu, mintzaldi, bertsu, antzerki, ipui, argitaldi ala kazetalaritza. Hots, gauza guti Lafittek nolazbait hunkitu ez duenik.

Ez naiz eginak diren lanen kopiatzen arizan, eta, bestalde, goizegi delakotz orain Lafittek utzi dokumentu metaren ikertzeko, doala hemen gainez gain gure jakintsun xaharra azken urteetan Uztaritzetik eta Euskaltzaindira, edo Pastoralara edo Antzerki, bertsu-saio, mintzaldi, besta eta ikasaldietara besotik lagundu duenaren azken behako maitekorra.

Gutiz barka, hona aipatu nahi genuzkeen pondu larrienak:

- Hiru Probintzietako umea.
- Kazetalaria.
- Euskararen kutxa.
- Kantu biltzaile ta moldatzailea.
- Jakintza guziez gosea.
- Bizi guziko erakaslea.
- Politikan ere...
- Orozgainetik apezta.

HIRU PROBINTZIETAKO UMEA

Nongo seme zen xuxen P. Lafitte? Nahastekoa ere bada. Aita Baigorri-Buztinagan sortua zuen, ofizios mugetako guarda. Ama, Marie Viela Uztariztarra. Piarres sortzen da Luhuson 1901.ko Maiatzaren 21-an. Amaren osasun eskasez, amañotan ezarriko dute Senpereko andere baten esku, gero amaren burasoetan Uztaritze Buztingorrian. Laster Urruña-Buztingorrian izanen dira, aita Herburu eta Oletarako aldakuntza izanik. Baina zortzi urtetako aitarik eta amarik gabe da, hauk 1909-an biak zendurik. Eta amaren anaia baten etxean emana, Itorrotzen.

Burasoetan suerte guti, bere osasunean ez hanbat, beharko ote da bederen Lafit-familiaren hiru "buztin-etxeetan" zerbait seinale ikusi? Baigorri Buztingatik, Uztaritze Buztingorri eta Urruña Buztingorriat ibiliko den familia horri ez ote zaio nonbait deus iraukorrik lotuko? Burasoak iragankor, egia-erran, hain gazterik joanak, baina horra haien semea, buztina bezalakoa, itxura txarren gatik. Bestalde, burasoz hain goizik gabetuak ez ote du Euskal-Herri osoa ukanen buraso, bederen Iparraldekoa, hiru probintziak haur haurretik jastaturik... berak egun batez haundizki zerbitzatuko dituen artean?

Zerbitzu ametsak pizten zaizko bihotz horri hain zuzen: Belokeko apezskolarat sartzen da 1912-an. Zazpi urteren buruan, baxiller da eta semenario haundian on hartua da, Baionan. Hemen du hastetik ustegabeko zerbitzu mota aurkituko: euskararen bidea, Mgr Saint Pierre euskalzale apezpikugaia gidari. Ordu arte, batzuen eta besteren meneko ibilia, erran behar da biarnesa duela parte haundi batean bere etxe-koekin entzuna. Hobe funtsean, zeren mintzaira hori ere aberastasun bat gehiago izanen baitu hain ontsa egin buru on horrek. Hain zuzen urte bat osoa emaiten ahalko dio euskarari, bere ixtudioetako abantzuari esker.

23 urtetan apez, Frantziako Tolosarat doa lizentzia egiterat. Eta 1926-an sartuko da Uztaritzeko semenarioan erakasle, hantxet eremanen baititu bere azken eritasunerainoko urteak kasik oro. Asko gauza eginez, egia-erran: bosgarrena eta aleman erakaskuntza, hirugarrena eta erlisionea, grekoa eta literatura frantsesa, eta beti euskara konduaren gaineko, bestaldeko lan mota ainitz ahanzi gabe: kazetalaritza ainitz burutarik eta asko gisatara, gerla denboran soldadu altxatua eta bestalde aipatu behar dugun egitekorik zernahi. Apezpikuak kalonje egin zuen 1961-an. Frantziako "Centre National de la Recherche Générale" sailean, zahar arrandaraino. Euskaltzaindiak urgazle hartu zuen 1928-an eta Euskaltzain Oso 1949-an. Azkenik, "Doctor honoris causa" egin zuen Euskal-Herriko Unibertsitateak Leioan 1982-an.

Hemen ikusten da hiru Probintzietarik 7-etara ere zabaldua zela aspaldian P. Lafitte.

KAZETALARIA

Gizonak baditu bere egitekoak, beharrak edo zorteak manatuzkoak. Baditu ere bere jitezko deiak. Lehenak eta bigarrenak alde bererat balinbadoatzi hobe! Holakoa da zenbait biziren suerea. Baina ainitzek bigarren hori egin behar, lehen hartarik bazterkatuz eta ebaska eta konduaren gaineko bezala. P. Lafittek, ez da dudarik, egin zuen bat eta bestearen batasuna bere bizian aspaldi hontan. Baina hastean ez ote ditu bi sailak elgarren berririk gabe erabili, bat behar zelakotz eta bestea laket zitzaio-lakotz? Nolazbait ere, bat egunazkoa eta bestea gauazkoa bezala?

Bazuen-eta Lafittek betidanik kazetalaritzarako dei bat bere baitan! Zerbait holako senditzen ote zuen Itorrotzen 10 urtetan Eskualduna astekaria eliza-atean saltzen zuenekotz, edo, geroxago Arnegin, hango apezaren etxerat bakantzetan joiten zelarik? Hain segur ere geroxago zitzaiokeen dei hori bere baitan sortu, Beloken zirelarik, eskolan, hasi baitziren, bereziki Donapaukeko Vogel batekin, ikasleen kazeta bat sortzen. Denbora jin, denbora joan, apeztu ondoan, hasiko dira dei berezi horren lehen fruituak agertzen: batean Baionako kazeta baten artikulua batek zuen ihardespun edo polemika ttintta batez ere tentatuko, bestean gazte batzu zituen bere bidean aurkituko kazeta bat, ordukotz doi bat ausarta, sortu nahi eta idazleak bilatzen.

Hor zituen ere, eta haiek hurbilenak, euskaldun agerkariak, hobeki erraiteko, *Eskualduna* zen orduan bakarra; euskaraz zelakotz hau, ez zitaken Lafitte alde besterik izan eta ikasi zuen goizik, *Saint Pierre* bere erakaslearekin, hartan idazten. Baina gose bat ere uzten zion apez gazteari *Eskualdunak* idaietan: errepublika, sindikalismoa, langile elkargoak, herria eta herrizaletasuna goretsiko, eskola ofizial edo berdin pribatuko euskararen itotzaileak kritikatu, gazteak akulatuko zituen kazeta baten asmoa ere bazakarkien Lafittek bere baitan eta hola zen *Aintzina* sortu, denbora berean abertzaile kotsu batekin.

Egia-erran, 1940.eko gerlak aintzinauren ditu gauzak. Lehenik *Eskualduna*, fruitu onduegi bat bezala, eroriko delakotz. Eta 1944-an, Euskal-Herria bere agerkariak gabeturik egonen delakotz. Orduan, berak joko du P. Lafitten orenak. Baziren bai, denak funtsean, astekari haren ordain bat nahi zutenak. Baina Milafrangako apeztexean bildu ziren apez eta laiko haien artean ez baitzen bat izan holako lan baten-tzat bere burua gai edo aski kuraios zaukanik, Lafitten ganat etorri ziren Uztaritzerat *Saint Pierre*, *Oxobi*, *Leon Leon*, *Zerbitzari*, *Dassance* eta besteak. Nork erran orduan 40 urteren lana hartzen zuela Lafittek bere gain? Iragan udazkenean, azaroaren 17-an, Gerezietan ospatu genituen, Euskalzaileen Biltzarraren Egunean Herria astekariaren 40 urteak. Damurik, P. Lafitte gaitzak hartua baigenuen ordukotz, eta bere Kanboko eritegitik zuen bakarrik bihotzez parte hartu.

Nork konda eta nork neur lezake zer izan den P. Lafitten 40 urte horietako lana? Zer ez dio zor Euskarak? Aste guziz, gai guziez, munduko berri mota guziez nor mintzatuko zen euskaraz, Herria izan ez balitz? Eta zer ez dio zor gure herriaren berritzeak? Utzirik lehenengo zaharkeriak eta geldikeria bat, beti arizan baita Herria oraingo moldeen berritzeari, gure denboraren on hartzeari eta geroko leihoen zabalteari, euskara halaber berrituz, ortografia freskatuz, gauza guzietan, ahalaz, biharko bideak gogoan, baina sekulan atzokoa ukatu gabe. Azkenik, diogun ez duela Herriaren buruzagiak bere sendimenduen erroa eta zurkaitza egundaino gorde, ebanjelioa, baina denbora berean bakoitzaren errespetu osoan eta orenen libertatea zainduz.

EUSKARAREN KUTXA

Kutxa edo eltxetsi batean zer egiten da? Aurkituak oro barnerat botatzen. Ez da kutxa gauzen erakusteko aintzindegi bat: biltzeko eta gordetzeko tegi bat baizik.

P. Lafitte ikusten zuenak holako zerbait zela erran zezakeen. Beste guziak beren jakitatea eta aiseria erakutsi beharrez ari ziren tokian ere, hura ixil zegoen hamarretarik bederatzietan. Aldiz bere etxerat argibide baten galdez etortzen zitzaionarekin, ezin atertua: orduan kutxaren barnean baitzinezten biak sartuak, hantxet ar zintazketen hura eta zu, iker eta iker, jasta eta goza, ontasunaren mamian sartuak zineztenaz geroz.

Gainerateko denboran, bakartasunean zen gure ikerlea loriatzen: bil eta bil, eta bota beti kutxaren barnerat. Hortako zuen irakurtzeko errabia hura. Eritasunaren garratzenean eta pairamenean minenean entzun dugu erraiten: "Ez dut begirik hertsi gauaz baina irakurtzen ari bainintzan, ez dut sofritu". Irakurtzea, kutxarat biltzea, hori P. Lafitten droga, moxkortzeraino, loak eta pairamenak ahanzteraino. Horra nola dituen denak irakurri, oro ezagutu, guziak ikasi.

Fruituak hor dauzkagu, guzien eskuko: *Hiztegiak*, Lhande ala Tournier-enak, Aranart eta beste laguntzaileak aipatuz, ez baitzuen Lafittek bere izenaren agertzeko axolarik.

Eta hor *Gramatika*, bere ezagutza guzien ondorioa hura ere, hiruetan agertua, eta oraino berriki. Ezagutza horiek, erran behar da, ez zituen liburuetan gakoak giltzatuak. Zenbat aldiz ez gaitu loriatu, eta ondarreraino, galdea egin bezain sarri, erantzuna han baitzuen prest presta, eta xehetasun guziekin gainera. Loriatu, eta guri baliatu ere, gure alferkeria eta bilatzeko nagia hainbestetan fagoratu baititu, hain errexa zelakotz iturrirat joaitea, berari galdegitea.

Holakoa zen bera. Aitortu izan digu, bekatu bat bezala naski, edo ez dakit harentzat bizio bilakatua ote zen jakiteko gose hori, hots, aitortu izan digu denbora batez osoan bazakiela hiztegia. Badakigu behintzat herri bateko eseratik beste batekorat aise pasatzen zela eta bereziki xuberotarra eta beste batzu errexki idazten zituela.

Literaturan aldiz ez du gezurra Haritschelharrek, diolarik: "*Liburutegi bat osoa zaukan kaskoan*".

KANTU XAHAR ETA BERRI

Iparralde hontako kantuez ez ditake gutiago erran. Denbora batez ikusi ditugu *L. Dassance* eta biak kantu xaharrez mintzo eta mintzo. Kantu xahar guti bide zen haiek biek ezagutzen ez zutenik. Hor ere berdin berdina zen Lafitten memoria. On zen erraiteko kantu bakoitza noizkoa zen, nongoa, nortsurena eta ororen doiñu edo aireak bazazkien. Hola zuten *Kantuz* egina, Paul *Echemendyk* notetan ezarritz P. Lafittek eman doiñuak.

Aise zituzten beraz argitaratu: *Kantuz* lehena, eta *Errepikan*, eta *Charamela* eta *Kantu Kanta Khantore*, hau, oraino berriz argitaratzeko asmotan zagoena.

Halere ez zen kantu xaharrekin egoitekoa. Bertsularitzari betitik interesatu izan da. Bazuen berak gostu berezi bat bertsulari herrikoiendako: zirtoa zalu eta pindarra zariola, gostukoa zuen Ahetzeko Mattin, eta zaukan lehengo bertsulariak holakoak zirela. Ez uste izan bizkitartean ez zuela bertsularitza landua eta ongi murriztua maite. Berak idatzi du *Koblarien Legea* liburutua eta zerbait egin ere Herria-ren bidez eta bestela bertsularitzaren alde. *P. Ithurralden Kantuak* eta bertsu asko idatzi du berak eta denbora batez bertsutan ere entsaiatu izan da.

Herria kazeta egitean ere, hainbeste urtez, nork daki zenbat bertsu agertu duen bere kazetan. Bazaukan ez zirela denak balio haundikoak baina lagundu izan ditu, berak makurrak xuxenduz, nahi zuenak ikasi. Ezen, hortan ere, beste guzietan bezala, izan da orozgainetik erakasle eta gidari.

Azkenik, erran behar da hemen, bertsularien historiaz ere berdin jakintsun zela. Mende honen hastapeneko bertsulariak, eta aintzineko mendekoak ere bazazkien nor ziren P. Lafittek: bai Lapurdiko, bai Baxenabarreko eta bai Xuberokoak, bereziki kabalkada, galarrotsak eta tobera-mustren historiarekin batean, ez baita errex denbora haietako bertsularien hatzak aurkitzea.

JAKINTZA GUZIEN ALDEKOA

Ez da jakintza guzien aldeko ez denik hain segur. Baina P. Lafittentzat gehiago erran nahi dugu titulu hori emanaz. Erran ditake ez zuela beretzat, zuen izpirituarekin, ez jakintza ez gai bat ere baztertzen.

Euskal-Herrikoek bazaukaten haren baitan leku berezia: *teatro* eta *pastoralak*, *libertimenduak*, *zirtzilak* eta besteak ezagutzen zituen. Bereziki *Xuberoan* ere omen handia zaukan Pastoralaren ezagutzan. Ez du ahalaz bat ere hutsegin. Eta Antzerkiak, berak ere idatzi ditu euskaraz parrasta bat, bai-eta frantsesez ere.

Eta gure herriaren historiaz zer erran? Ez zaukala bere burua historizale, hori egia. Baina holako izpiritu bat ez zagokeen gurea den guziari barnatik behatu gabe. Horiek hola, literaturaren ixtorioan zoan beti barnago, harek ez zakienik ez baitzen. Baina zuhurki mintzo, xuxen jakin nahi duten guziak bezala. Hala-nola etimologia-solasetan ez zen sekulan aire-buruka mintzatuko. Nahiago zuen segurtatu, eta bilatu aintzineko mendeetan nola eta zer sentsutara erabilia zen holako hitza.

Beraz P. Lafitten jakintzagurak ez zuen mugarik. Lehenik, bazauzkan bere hautuzko gaiak: *greko* mintzaira, beti ikasten ari zuela baitzion, eta *aleman* mintzaira eta filosofi gaiak eta teologi gaiak eta, hots, denak.

Aste guziz, Baionan Herria eginik etortzen zelarik, behar zuen egin bere liburutegietako itzulia, halaber Euskaltzaindiaren hilabeteko biltzarretik etxerakoan, jasan ahala liburu ekarriko baitzuen, eta ez zokoan ezartzeko baina lehen-bai-lehen zinez irakurtzeko eta ikertzeko.

Bestalde, herrian edo bere mintzairan ez izanez behar edo nahiko zituen guziak, ez zen beldur besteetarat hedatzeko ere. Behar bazen Alemaniatic ekar-araziko zuen gramatika liburu berri bat, edo espanyolezkoak bururik buru irakurriko zituen, alta ez zuelarik berak espanyolez erraiteko maneran, hitz egiten.

Izpiritu ezin mugatua, bere bizilagunek zenbat aldiz ez dute ikusi telebixtaren aintzinean, rugbiko partida bati so, edo antzerki, edo josteta bati, denetan denek zer-bait badutelakoan hartzeko.

BIZI GUZIA ERAKASTEN

Jakitatea bil eta bil ari zen izpiritu hori norentzat ari ote zen? Ez beretzat naski. Lehenik, ez baitzuen bere buruaz den gutieneko axolarik. Kanpotik ageri zuen hori: zenbat aldiz ez dute bere ikasleek eskolarat edo mintzaldi baten egiterat etortzen ikusi... bere oinetako haundiak nolazbait emanak, soineko bat erdi herrestan edo infrentzuz ezarria ez bazen, eta biloak edo bizarra... nolazbait? Baina zer munta zuen horrek, beharrenaren aldean?

Eta beharrena hau: bere irakasgaia xilo-milo gordeenetaraino berak ezagutzea lehenik, arrazoinamenduaren itzuli-mitzuliak oro eta koropilo-xilixtre guziak ikertuak izaita, berak, gero ikasleari, errespetu haundienean, jakinbeharrak eta beren baitako galdeen erantzun osoenak eskutan ezartzeko. Egien eskuratzeko moldea bestalde. Hori dio Mixel Itzainak: "Mila ixtorioz loratzen zuen bere erakaspina Lafittek eta ikaslea iratzar-arazten. Bertzalde bere jakitatea orratzetik hari bezala ateratzen zaukun, azpiko mailak berez gaine korat igortzen baginitu bezala".

Beharrena ere, erakaslearen eta ikaslearen arteko maitasun lokarri batzuz josia den maixugoa; hau dio gorago aipatu ikasle ohiak, Jean Hiriart bere lagun batekin: "Erakaslearen jakitatea errexago doa ikaslearen gogo barnerat, bien arteko hartu emanak goxotasun eta konfiantzakakoak badira. Lafitten eta gure artekoak holakoak ziren. Ez zen haundikeriarik sendi gure erakasle maitearen aldetik".

Horra nola arizan den P. Lafitte bere bizi osoan izan duen ofizio bakarrean, 60 urtez: bai bere eskolierekin, bere mintzaldien edo beste erakasketen bidez, edo tesisa batentzat edo ikerketa batzuen gainetik etortzen zitzaizkon hainbeste gazte edo nor-nahirekin, ala irakurleekin ere... kazetalaritza, artikulua edo liburuak ez baititu nehoiz jakitate hantura bat bezala senditu, baizik adixkidetasun apalenean egin zerbitzu bat bezala. Zinez, erakasteko sortua zela erran ditake holako gizonaz.

POLITIKAN ERE...!

R. Kanblong urgazleak aipatu eta erakutsi izan ditu *Ager* eta *Herria* aldizkarietan, zertsu izan diren P. Lafitten politikako egintza eta hautu larrienak. Ez baita bere bizian jakitate maila hotzean geldituko zen gizona izan. Izpirituz bezala bihotzez denari interesatzen zen gizon hori, nola egon alabaina biziko eta munduko guduka bideetarik urrun? Jada aipatua dugu, hasteko eta bat, nola *Aintzina* errebixtan, eta muimendu antzeko hortan, zabaldu dituen lagun batzuekin bide berri batzuekin gure herriarentzat: abertzaletasuna, kooperatiba idaiak, eta, batetik bestera, europear federalisma baten idekidurak hortik hasiko zaizkigu iparralde hortan, bai-eta Lafitten politika entseguak ere frantses kontserbatismo baten zaintzaile zauden Euskal-Herriko gizonekin. Bide hortarik du segituko bere saila Lafittek, kristau demokrazian barna, haatik euskaldungoari hor bere lekua eginez, hegoaldeko P.N.V.raino, alderdi hortan bereziki adixkideak eginez, bai-eta euskaldunen aintz berexgo eta gure arteko bortizkeria deitoratzeraino.

Idaia eta hautuekin, obrak! Espainiako iraultzan eta haren ondorioz ukanen ditu hango anaiekin kurutzamenduak: *Martin Lekuona* eta *Aitzol* ongi ezagutuko ditu eta beste asko ere bai: *Euskaldunen haurrei* ongietorriaren bideak idekiko dizkiete iparraldean iraultzatik lekora Mgr Mathieu, Inchausti eta beste lagunekin, eta beste sail batzuetan (kazetalaritza, kultura) lankide eta laguntza fornitzale izanen dituen Manu de la Sota eta Telesforo de Monzonekin.

Frantses politikan eginak ahantzi gabe: gerla denboran erresistentzian parte du P. Lafittek, gerla ondoan aldiz J. Etcheverry-Aintchart, Jean Errecart, Mixel Labequerie lagunduko ditu beren entseguetan. Gero, bortitzago batzuei ausartago eta ausartegi ere agertuko direlarik haren arabera, P. Lafitte beti leial eta gutienez ixil baina nekez kontra mintzo, hauk ere herriaren alde ari diren ber, salburik bortizkeria itsu eta bidegabe batzuei kondenatuz halere ahoan bilorik gabe.

ELIZA GIZONA

Gizona erran behar genuke lehenik. Aski oldartzearekin bere bizitasunak izaki nornahik bezala, gaineratekoan konpainia gizon hoberean. Ixilik egoiten zakiena, ixiltasuna urrezkoa dela baitzeraukan baina, halako konpainian, jostakin eta arrailanta. Irria zinez maite, ezin ixildua ariko zen irri karkailaz antzerki baten aintzinean, izpiritu goxoa erakusten zuela, eta kasik haurra bezain lañoa. Ez dituzte segur ahanztiko harekilakoek kalonjearen urteburuak eta besta egunak. Deus ez zitzaion sobera hola-koen markatzeko, halakoa baitzuen xahar horrek anaitasun eta grazia bere lagun xahar eta gazteenekin berdin. Azken hauen alderat ixurki berezi bat bazuen, beti izpiritua gazte atxikitzen jakin izan duen apez horrek.

Baina ordu dugu apezaz mintzatzeko. Badut ustea, lehen lehenik hortarik hastea nahiko ote zukeen berak. Apez zaukan alabaina orozgaintetik bere burua. Hori konprenitu ez duenak ez dezake bizi hori esplika. Zorokeria litake erraitea euskararen gizona zela P. Lafitte bakar bakarrik. Hau jakin behar da: apez egin zela gazte hura lehenik. Eta euskarari lotu zela Euskal-Herrian apez izaiteko. Eta beti lehenik apez senditu duela bere burua, Uztaritzeko semenarioan, apezgai zirenen eta ez zirenen izpirituen moldatzaile suhar. Eta ere, kezka horrekin berarekin duela, biziaren ondarrerat, "Idek eta zabal bihotzak" liburuttoa idatzi, erakutsi nahiz oraingo euskalzale gazte ainitzi kristau fedearen balioa eta indarra.

Argi hortan, bestela ikusten da P. Lafitten bizitza. Apez bezala izan da erakasle, beti fedearen gatza ezarriz birbiraka bere erakaskuntzan, apez bezala kazetalaria bere bizitza guzian eta, ororen haseran bere apeztasunaren kezkak dio euskara bera aurki arazi. Ohore zitzaion berari bere kristau eta apeztasuna. Halaber, ohore zaioke elizari holako apez bat eman baitio euskal jakintzari.

Emile Larre

**EUSKALTZAINDIAREN
AURKITEGIA**

EGOITZA/SEDE

Arbieto, 3
48008 BILBO
Tf. 94-415 81 55
Arduraduna: Jose Luis Lizundia.

AZKUE BIBLIOTEKA

Ribera, 6
48005 BILBO
Tf. 94-415 27 45
Arduraduna: Jose Antonio Arana Martija

GORDAILUA/ALMACEN

Carretera Bilbao-San Sebastián, s/n. Km. 4,5
Edificio Saga - 1.ª planta
ETXEBARRI (Bizkaia)
Tf. 94-4406258
Arduraduna: Rosa M.ª Arza

ORDEZKARITZAK/DELEGACIONES**ARABA/ALAVA**

San Antonio, 41
01005 VITORIA/GASTEIZ
Tf. 945-23 36 48
Ordezkarria: Endrike Knörr

GIPUZKOA/GUIPUZCOA

Txurruka, 7-2.
20004 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN
Tf. 943-42 80 50
Ordezkarria: Juan San Martin

NAFARROA/NAVARRA

Conde Oliveto, 2-2.
31002 IRUÑEA/PAMPLONA
Tf. 948-22 34 71
Ordezkarria: Jose M.ª Satrustegi

IPARRALDEA/PAYS BASQUE NORD

15 rue Port Neuf
64100 BAIONA
Tf. 07/3359-25 64 26
Ordezkarria: Jean Haritschelhar

EUSKALTZAINBURUGOA/CARGOS ACADEMICOS Y EJECUTIVOS

Euskaltzainburua/Presidente: Fr. Luis Villasante.

Buruordea/Vicepresidente: Jean Haritschelhar.

Idazkarria/Secretario: Jose M.ª Satrustegi.

Diruzaina/Tesorero: Endrike Knörr.

Iker Sailburua/Presidente Sección Investigación: Luis Mitxelena.

Jagon Sailburua/Presidente Sección Tutelar: Juan San Martin.

Bibliotekaria/Bibliotecario: Alfonso Irigoyen.

Idazkariordea/Vicesecretario: Jose Luis Lizundia.

Bibliotekariordea/Vicebibliotecario: Jose Antonio Arana Martija.

Ekonomi Eragilea/Gestor Económico: Juan Jose Zearreta.

Argitalpenen Eragilea/Ejecutivo de Publicaciones: Ricardo Badiola Uriarte.

EUSKALTZAINDIKO BATZORDEEN BI URTETARAKO ORGANIGRAMA (*)

I. EGITURAZKO BATZORDEAK/COMISIONES ESTRUCTURALES

I.1. Argitalpenen Batzordea/Comisión de Publicaciones

Euskaltzainburua/Presidente de la R. A. L. V.: Luis Villasante.

Euskaltzainburuordea/Vicepresidente de la R. A. L. V.: Jean Haritschelhar.

Idazkaria/Secretario: Jose M.ª Satrustegi.

Diruzaina/Tesorero: Endrike Knörr.

Bibliotekaria/Bibliotecario: Alfonso Irigoyen.

Iker Sailburua/Presidente Sección Investigación: Luis Mitxelena.

Jagon Sailburua/Presidente Sección Tutelar y Divulgación: Juan San Martin.

Euskaltzainak/Académicos: Patxi Altuna.

Federico Krutwig.

Eragilea/Ejecutivo: Ricardo Badiola Uriarte.

I.2. "Azkué Biblioteka" Batzordea/Comisión "Azkué Biblioteka"

Burua/Presidente: Alfonso Irigoyen.

Bibliotekariordea/Vicebibliotecario: Jose Antonio Arana Martija.

Kideak/Vocales: Xabier Kintana

Juan San Martin

Juan Jose Zearreta

(*) Lekarozko Barne Jardunaldietan 1985-IV-29/30 aurkeztua eta Bilbon, 1985-V-31an birretzia/Presentado en las Jornadas Internas de Lecaroz y ratificado en Bilbao el 31 de Mayo de 1985.

I.3. Ekonomia Batzordea/Comisión de Economía

Burua/Presidente: Endrike Knörr.

Idazkaria/Secretario: Juan Jose Zearreta.

Kideak/Vocales: Xabier Gereño.

Jose M.ª Velez de Mendizabal**II. IKER SAILA/SECCION DE INVESTIGACION****II.1. Hiztegiintza Batzordea/Comisión de Diccionarios**

Burua/Presidente: Luis Mitxelena.

Buruordea/Vicepresidente: Ibon Sarasola.

Idazkaria/Secretario: Mikel Zalbide.

Idazkariordea/Vicesecretario: Ricardo Badiola Uriarte.

Kideak/Vocales: Xabier Kintana

Luis M.ª Mujika

Txomin Peillen

II.2. Gramatika Batzordea/Comisión de Gramática

Burua/Presidente: Patxi Altuna.

Idazkaria/Secretario: Patxi Goenaga.

Idazkariordea/Vicesecretaria: M.ª Pilar Lasarte.

Kideak/Vocales: Lino Akesofo

Miren Azkarate

Alan King

Jose M.ª Larrarte

Jose A. Mujika

Beñat Oyartzabal

Karmele Rotaetxe

Pello Salaburu

II.3. Dialektologi Batzordea/Comisión de Dialectología

Burua/Presidente: Frantzisko Ondarra.

Buruordea/Vicepresidente: Jean Haritschelhar.

Idazkaria/Secretario: Jose M.ª Etxebarria.

Kideak/Vocales: Gotzon Aurrekoetxea

Ana M.ª Echaide
 Alfonso Irigoyen
 Beñat Oyartzabal
 Rosa Miren Pagola
 Karmele Rotaetxe
 Charles Videgain

II.4. Onomastika Batzardea/Comisión de Onomástica

Burua/Presidente: Endrike Knörr.
 Buruordea/Vicepresidente: Luis Mitxelena.
 Idazkaria/Secretario: Jose Luis Lizundia.
 Kideak/Vocales: Pierre Xarritton
 Jean Louis Davant
 Alfonso Irigoyen
 Emile Larre
 Juan San Martin
 Jose M.ª Satrustegi

II.5. Maileguzkoen Batzardea/Comisión de Préstamos Lingüísticos (Batzorde suntsikorra)/(Comisión a extinguir)

5.1.VII. Zerrendakoa/VII lista: P. Altuna, F. Ondarra, X. Kintana.
 5.2.VIII. Zerrendakoa/VIII lista: J. Harischelhar, E. Larre, B. Oyartzabal.

III. JAGON SAILA/SECCION TUTELAR Y DE DIVULGACION

III.1. Literatura Batzardea/Comisión de Literatura

Burua/Presidente: Federico Krutwig.
 Buruordea/Vicepresidente: Alfonso Irigoyen.
 Idazkaria/Secretario: Manu Ertzilla.
 Kideak/Comisionados: Juan Luis Goikoetxea
 Jesus Lavin
 Michael Morris
 Martin Sansinenea eta
 Iparraldeko bat izendatu gabe

III.2. Herri literatura Batzordea/Comisión de Bersolarismo

Burua/Presidente: Antonio Zavala.

Buruordea/Vicepresidente: Juan San Martin.

Idazkaria/Secretario: Antton Aranburu.

Kideak/Vocales: Jose M.ª Aranalde

Jesus M.ª Etxezarreta

Jose Mari Iriondo

Mitxel Itçaina

Emile Larre

Juan M.ª Lekuona

Abel Muniategi

III.3. Azterketen Batzordea/Comisión de Exámenes

(Batzorde suntsikorra)/(Comisión a extinguir)

Burua/Presidente: Alfonso Irigoyen.

Buruordea/Vicepresidente: Jose M.ª Satrustegi.

Idazkaria/Secretario: Juan Jose Zearreta.

Kidea/Vocal: Andres Iñigo.

III.4. Oinarrizko Euskararako Batzordea/Comisión de Euskara básico

(Batzorde suntsikorra)/(Comisión a extinguir)

Burua/Presidente: Juan San Martin.

Idazkaria/Secretario: Imanol Unzurrunzaga.

Kideak/Vocales: Norberto Agirre

Gotzon Aurrekoetxea

Ricardo Badiola

Juan Luis Goikoetxea

Patxi Uribarren

EUSKALTZAIN OSOAK/ACADEMICOS DE NUMERO

1. Patxi Altuna, E. U. T. G. Mundaiz, Apdo. 1359, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-273100.
2. Jose Miguel Barandiaran, "Sara", ATAUN (Gipuzkoa), 943-881252.
3. Jean Louis Davant, École d'Agriculture du Pays Basque, rue de l'Ur-suya, 64240 HASPARREN (France), 296020.
4. Xabier Diharce, Abbaye Nôtre Dame de Belloc, 64240 HASPARREN (France).
5. Eusebio Erkiaga, Rodríguez Arias, 31-4. ezk., 48011 BILBO, 94-4417206.
6. Juan Gorostiaga, Convento Trinitarios, Avda. San Martin, 6 GETXO (Bizkaia) 94-4692441.
7. Jean Haritschelhar, "Elorrieta", 24 rout de Lamigotte, 64600 ANGLET (France), 590808/038506.
8. Jean Hiriart-Urruty, Vicaire Général, Evèchè, 16 rue des Gouverneurs, 64100 BAYONNE (France).
9. Damaso Inza, PP. Capuchinos, Errotazar, 42, 31014 IRUÑEA/PAM-PLONA.
10. Alfonso Irigoyen, Trenbideko Etorbidea, 2-5.º B, 48013 BILBO, 94-4422770.
11. Endrike Knörr, Mateo Múgica, 8-2º C, 01009 VITORIA/GASTEIZ, 945-223803/233648.
12. Federico Krutwig, Villa Pilartxo, 5-1.º E, ZARAUTZ (Gipuzkoa).
13. Antonio M.ª Labayen, San Francisco, 35-pral. TOLOSA (Gipuzkoa).
14. Emile Larre, Curé - Irisarry, 64780 OSSES (France), 376067.
15. Pierre Larzabal, Curé de Socoa, 64 CIBOURE (France).
16. Manuel Lekuona, Sacerdote, OIARTZUN (Gipuzkoa).
17. Luis Mitxelena, Avda. Madrid, 11-esc. dcha. 1.º dcha. 20011 DONOS-TIA/SAN SEBASTIAN.
18. Francisco Ondarra, Colegio de LEKAROZ (Baztan) (Nafarroa), 948-580000.
19. Pello Salaburu, Sarriena, 153, LEIOA (Bizkaia), 94-4642124.
20. Juan San Martin, Bidasoa ibiltokia, 4 HONDARRIBIA (Gipuzkoa) 943-641435/428050.
21. Jose M.ª Satrustegi, URDIAIN (Burunda) (Navarra) 948-562906/223471.
22. Luis Villasante, Santuario de Aránzazu, ONATI (Gipuzkoa) 943-780951.

23. Pierre Xarritton, 3 impasse Port Neuf, 64100 BAYONNE (France) 598127.
24. Antonio Zavala, PP. Jesuitas, XABIER (Nafarroa), 948-884000.

EUSKALTZAIN OHOREZKOAK/ACADEMICOS DE HONOR

1. Jacques Allières, 25 route d'Espagne, "L'Orangerie", 31300 TOULOUSE (France).
2. Julio Caro Baroja, "Itzea", N.º Alzate, BERA (Nafarroa).
3. Balentin Enbeita, Areatza auzunea, MUXIKA (Bizkaia).
4. Iñaki Eizmendi "Basarri", Ntra. Sra. del Pilar, 10, ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-841537.
5. Justo Garate, San Lorenzo, 444. MENDOZA 5500 (Argentina) 243897.
6. Nils M. Holmer, Freninge 22:22, S-270 33 Vollsjö, SUEZIA.
7. Bedita Larrakoetxea, Canónigos Regulares, Pio Mortara, 1, ONATI (Gipuzkoa) 943-780311.
8. Jesus M.ª Leizaola, Pio Baroja, 2-3, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
9. Gerardo Lopez de Guereñu, San Vicente de Paul, 8, 01001, VITORIA/GASTEIZ, 945-254614.
10. André Martinet, 10 Avenue de la Gare, 92330, SCEAUX (France).
11. Santiago Onaindia, PP. Carmelitas, Larrea, ZORNOTZA (Bizkaia), 94-6730088.
12. Jorge de Riezu, LEKAROS (Baztan) (Nafarroa) 948-580000.
13. Antonio Tovar, Principe de Vergara, 111, Dupl. 6.ª dcha. 28002, MADRID, 91-2612150 (†).
14. Terence Harrison Wilbur, Department of Germanic Languages, University of California, LOS ANGELES, California, 90024 (USA).

EUSKALTZAIN URGAZLEAK / ACADEMICOS CORRESPONDIENTES

- Jesus Acha, Avda. Sancho el Fuerte, 96 "Irrintzi", 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-257021.
- Mikel Achaga, DEIA, Carlos I, 3-bajo, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-462488.
- M.ª Dolores Aguirre, Urbietta, 5-2.º, 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-424303.
- Eugenio Aguirreche, B.º Zamalbide, Iglesia, ERREENTERIA (Gipuzkoa) 943-510442.
- Gexan Alfaro, Librairie Zabal, 52 rue Panecau, 64100 BAYONNE (France), 594390.
- Jose Luis Alvarez Enparanza "Txillardegi", Sancho el Sabio, 26-9.º D, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-450687.
- Xabier Amuriza, Legarreibi, 1-2.º dcha., ZORNOTZA (Bizkaia), 94-6732142.
- Pierre Andiazabal, Grand Séminaire, Avenue Darrigrand, 64100 BAYONNE (France).
- Marcelino Andrinua, PP. Pasionistas. Euba. ZORNOTZA (Bizkaia).
- Juan Apezetxea, Avda. de Guipúzcoa, 5 "Villa Antonia", 31012 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-254063.

- Lino Aquesolo, PP. Carmelitas, 48004 BEGOÑA-BILBO, 94-4124343.
- Jose Antonio Arana Martija, Karmelo Etxegarai, 6, GERNIKA (Bizkaia), 94-4152745.
- Jose M.ª Aranalde, Párroco de Añorga, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Xabier Aranburu, Miracruz, 28-A-4.º dcha., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-279704.
- Jose Antonio Arcocha, Sorgintxulo, 2-12.º C, ERREENTERIA (Gipuzkoa).
- Adolfo Arejita, Dtor. Arcilza, 47-2.º dcha., 48010 BILBO, 94-4436209.
- Jesus M.ª Arenaza, Gran Vía, 82-2.º izda., 48011 BILBO, 94-4414181.
- Begoña Arregi, Paseo Miqueletes, 4-6.º B, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-216206.
- Francisca Arregi, Matia, 58-3.º, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-212532.

- Miren Azkarate, Sancho el Sabio, 26-6.º D, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-467585.
- Jose M.ª Azpiroz, Dermitaleria, 3-1.º dcha., 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.
- Jose Azurmendi, Avda. Ategorrieta, 23-2.º, 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-277346.
- Ricardo Badiola, Bidezabal, 3-2.º C, GETXO (Bizkaia), 94-4600511.
- Gaizka Barandiaran, Col. San Ignacio. Apdo. 3059, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-289500.
- Federico de Barrenengoa, Pl. Plácido Careaga, 12-5.º izda., 48014 BILBO, 94-4353819.
- Iñaki Barriola, "Isturin", P.º Ayete, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-211673.
- Serafin Basauri, Txirio kale, 1-3.º, EIBAR (Gipuzkoa), 943-713590.
- Jose Basterretxea, Sangüesa, 13-1.º izda., 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-236696.
- Isidro Baztarrika, PP. Benedictinos, Santuario de ESTIBALIZ (Araba), 945-211149.

* * *

- Alessandro Baussani, Facoltà di Lettere e Filosofia-Università degli Studi di Roma, 000100 ROMA (Italia).
- Juan Jose Beloqui, Villa Nere-kaiola, Ategorroeta (Intxaurreto, s/n), 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Iñaki Beobide, Narrica, 31-3.º, 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-420982.
- Juliana Berrojalbiz, Rodriguez Arias, 39, 48011 BILBO, 94-4437943.
- Pedro Berrondo, Gral. Lersundi, 6 ent. izda., 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-461857.
- Antonio Barrueta, Pio XII, 16-6.º B, 01004 VITORIA/GASTEIZ, 945-251284.
- Milagros Bidegain, Sancho-enea, 9 ERRETERIA (Gipuzkoa).
- Antonio Bilbao, Apdo. 28, SANTURTZI (Bizkaia).
- Jon Bilbao, "Osabene" Torrebarria, 5, GETXO (Bizkaia), 94-4604283.
- Felix Bilbao, PP. Franciscanos, FORUA-GERNIKA (Bizkaia), 94-6852001.

* * *

- Joseph Camino, 15, rue des Prébendés, 64100 BAYONNE (France), 59-591782.
- Jacinto Carrasquedo, Secundino Esnaola, 7-6.º, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Junes Casenave-Harigile, Apez Etxia presbyterè, ALCAY 64470 TARDETS-SORHOLUS (France).
- Jorge Cortes Izal, Monasterio Velate, 5-7.º, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-255759.
- Jean Pierre Curutchet, 64 HELETTE (France).
- Pedro Diez de Ulzurrun, San Anton, 43, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.
- Jean Baptiste Dirassar, Lotissement Arrantzaleak CIBOURE, 64500 SAINT-JEAN-DE LUZ (France) 59-260595.
- Pierre Duny Pêtre, Maison Hégnitua, 4-Chemin d'Olhonce, 64220 SAINT-JEAN PIED-DE-PORT (France).

- Kepa Enbeita, Auzo-lana de Abornicano, S. A. ABORNICANO (Urcabustaiz) (Araba), 945-430032.
- Karmele Esnal, Zabaleta, 50-7.º D, 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-280915.
- Bernardo Estornes, Secundino Esnaola, 13-3.º izda., 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Jose Estornes, Hernani, 1-7.º, 20014 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-428225.
- Eñaut Etchamendy, Professeur Agronome, Sain-Palais, 64120 BEYRIE-SUR-JOYEUSE (France).
- Jean Baptiste Etcharren, chemein Kurutxamendi, 64220 St. JEAN-PIED-DE-PORT (France), 59-371735.
- P. Etcheandi, Abbaye Nôtre Dame de Belloc, 64670 URT (France).
- Jacques Etcheverry, 2 Alles Bouflers, 64100 BAYONNE (France).
- Jean Baptiste Etcheverry, Aumonier, 64100 BAYONNE (France).
- Jose M.ª Etxaburu, Villa Ongi-etorri, B.º Amute, HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-643002.
- Yon Etxaide, Paseo de Colón, 34-4.º izda., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-277818.
- Ana M.ª Echaide, Trav. Bayona, 1-2.º G, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-260880.

- Juan Angel Etxebarria, Elejalde, 23-1.º dcha. FORUA-GERNIKA (Bizkaia).
- Jose M.ª Etxebarria, Karmeldegia, Alto de Zorroaga, s/n, 20014 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-463002.
- Peter Etxebarria, Residente 1855, Sierra Lange L., RENO Nevada U. S. A.
- Patxi Etxebarria, Sta. Maria Parish, P. O. Box 495, ILOILO CITY (Filipinas).
- Carmelo Etxenagusia, Monasterio del Refugio, Zabalbide, 104, 48006 BILBO, 94-4472500.
- Eutasio Etxezarreta, Urdaneta, 10-Apdo. 59, 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-428745.
- Patrik Farrell (Darragh, 41 Nutley Lane, DUBLIN (Irlanda), 692641.
- Jaxinto Fernandez Setien, Orkolaga, 12-3.º, HERNANI (Gipuzkoa).
- Victoriano Gandiaga, PP. Franciscanos, Santuario de Aránzazu, OÑATI (Gipuzkoa), 943-781302.
- Marcelino Garde, Presbítero, RIPODAS (Nafarroa).

- Jose Garmendia, "Instituto Ruiz Gijón", Paseo de Consolación, s/n, UTRERA (Sevilla), 954-861620.
- Juan Garmendia Larrañaga, Mayor, 1, TOLOSA (Gipuzkoa), 943-670929.
- Juan Garmendia "Zeleta", Marqués de Murrieta, 35-4.º E, 26005 LOGROÑO, 941-214644.
- Salvador Garmendia, Mugica-enea, ANOETA (Gipuzkoa), 943-652539-661539.
- Xabier Gereño, Avda. del Ejército, 18-3.º dcha., 48014 BILBO, 94-4355263.
- Patxi Goenaga, Avendaño, 21-4.º C, 01008 VITORIA/GASTEIZ, 945-246771.
- Juan Luis Goikoetxea, Médico Municipal Pedro Cortés, 3-9.º A., 48006 BILBO, 94-4247009.

Manex Goienetxe, 14 Avenue Lafontaine, 64100 BAYONNE (France), 59-634444.
 Bernard Goity, Evèchè, rue des Gouverneurs, 64100 BAYONNE (France).
 Paul Gilsou, abbé, Paroisse du Gros-Caillou, PARIS-7.
 Marcelin Hegiaphal, Pastoralier Cheraute par, 64130 MAULEON (France).
 Mariano Iceta, ELIZONDO (Nafarroa), 948-580755.
 Roger Idiart, Curè de Sauguis-st. Etienne, 64470 TARDETS (France), 285165.
 Arantza Idiazabal, Tolarieta, 6-1.º dcha., OIARTZUN (Gipuzkoa).
 Joseba Intxausti, Avda. Ategorrieta, 23-2.º, 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-271713.
 Jose Angel Irigaray, Secundino Esnaola, 11-1.º, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
 Jose M.ª Iriondo, Avda. de Navarra, Eguzki Lore, 2-3.º B, ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-834351.
 Michel Itcaina, Secetaire de Mairie, 64250 CAMBO (France), 297255.
 Fermin Ixurko, ALDAZ (Nafarroa), 948-504282.
 Ramuntxo Kanblong, Route des Pins, 64600 ANGLET (France), 038369.

Jaime Kerexeta, Presbitero, San Roque, 24, ELORRIO (Bizkaia), 94-6820012.
 Xabier Kintana, Torre Gorostizaga, 4-4.º B, 48004 BILBAO, 94-4123555.
 Jon Kortazar, Goiko kale, 31, MUNDAKA (Bizkaia).
 Daniel Landart, Villa "Heleta", 64100 MOUGUERRE (France), 315457.
 Mikel Lasa, San Juan, 14-4.º E, 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-421557.
 Jose Manuel Lasarte, Presbitero, UHARTE-ARAKIL (Nafarroa), 948-474008.

M.ª Pilar Lasarte, Portuene, 10-3.º izda., 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-215015.
 Imanol Laspiur, Aldatze, 3-2.º izda., EIBAR (Gipuzkoa), 943-713288.
 Juan M.ª Lekuona, Seminario Diocesano, DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-213911.
 Gabriel Lertxundi, Abbaye Nôtre Dame de Belloc, Urt, 64240 HASPARREN (France) 59-296555.
 Anjel Lertxundi, Villa Teresita, s/n, ZARAUTZ (Gipuzkoa).
 Juan Antonio Letamendia, Murrua, 22-1.º izda., HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-643514.
 Xabier Lete, Plaza San Juan, 20, URNIETA (Gipuzkoa), 943-551849.
 Jose Luis Lizundia, Bruno Mauricio Zabala, 22-2.º F, DURANGO (Bizkaia), 94-6814109.
 Jose Antonio Loidi, Farmacia, Paseo de Colón, 93, IRUN (Gipuzkoa), 943-612678.
 Peli Martin Latorre, M. Iradier, 9-4.º izda., 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-232959.

Xabier Mendiguren, Doctor Delgado, 8-4.º C, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-272951.

- Fernando Mendizabal, Camino Zarategi, 18-2.º B, 20015 INTXAURRONDO-DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Marie Jeanne Minaberry, Journaliste, 64480 USTARITZ (France).
- Justo Mocoeroa, PP. Escolapios, Alda. Recalde, 1, 48009 BILBO.
- Luis M.ª Mujika, Zabaleta, 49-4.º dcha., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Jose Antonio Mujika, Plaza del Cedro, 3-9, esk., Bidebieta, 1, 20016 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-392528.
- Beñat Oyhartzabal, Bordaberria, 1, rue Hondritz de Haut, 64600 ANGLER (France).
- Jesus Oleaga, Elcano, 18-entlo. dcha., 48008 BILBO, 94-4436957.
- Ignacio Omaechevarria, Franciscanos, Paseo Zorrilla, 27, 47007 VALLADOLID, 983-233026.
- Josu Oregi, Paseo Urdangarin, BERGARA (Gipuzkoa), 943-761561.

- Karlos Otegi, Gaztelu, 9-2.º D, ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-834692.
- Txomin Peillen, Ibarburu, Sainte Engrace, 64560 LICQ-ATHEREY, 59-286244.
- Pedro Pujana, Virgen de Begoña, 41, 48006 BILBO.
- Jose Antonio Retolaza, Orueta, 1-3.º, 48009 BILBO, 94-4234573.
- Rudolf de Rijk, Newtonstraat 69 II, 1098 HA, AMSTERDAM (Holanda), 20-935650.
- Karmele Rotaetxe, Pl. Bombero Echaniz, 4-6.º izda., 48010 BILBO, 94-4314033.
- Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu, Adriano VI, 22-7.º izda., 01008 VITORIA/GASTEIZ.
- Ramon Saizarbitoria, Peña y Goñi, 1-6.º dcha., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-287990.
- Jose M.ª Sanchez Carrion, Instituto Español de Portobello, 317 A PORTOBELLO, LONDON W-10.
- Pedro Sancristoval, Postas, 41-6.º, 01004 VITORIA/GASTEIZ, 945-277682.
- Carlos Santamaria, Buen Pastor, 13, 20005 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-415297.
- Ibon Sarasola, P.º Duque de Mandas, 37-1.º, 20012 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-283340.
- Jose Ignacio Tellechea, Usandizaga, 27-5.º izda., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-280062.
- Francisco Tirapu, Pl. San José, 1, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.
- Juan M.ª Torrealday, Ategorrieta, 23-2.º, 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-271713.
- Martin Ugalde, Almirante Juan Allondo, Villa Carolina, A-4.º dcha., HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-641505.
- Patxi Uribarren, Carmelo de Begoña, 10, 48004 BILBO, 94-4124343.
- Miguel Javier Urmeneta, P.º de Sarasate, 5, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.
- Ignacio Urquijo, MARKINA-MUNIBE (Bizkaia), 94-6866031.

- Arantza Urretavizcaya, Avda. Madrid, 8-9.º A, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Tomas Athurry, Professeur, Grand-Seminaire, Avenue Jean Darrigrand, 64100 BAYONNE (France), 59-633340.

Jose M.ª Velez de Mendizabal, Naparroa etorbidea, 9-3.º, ARRASATE (Gipuzkoa). Charles Videgain, 23 Vieille Boucherie, 64100 BAYONNE (France), 59-591536.

Pedro Yrizar, Lagasca, 54, 28001 MADRID, 91-2766393.

Julen Yurre, Seminario Menor Capuchino, Avda. de Felix Arano, 3, ALSASUA (Nafarroa), 948-560026.

Patxi Zabaleta, Amaia, 2-C 1.º, 31002 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-232976.

Mikel Zalbide, Carlos I, 13-9.º D, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-465462.

Gabriel Zapiain, Padre Larroca, 7, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Ambrosi Zatarain, Zubieta, 40-2.º, 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-421236.

Juan Jose Zearreta, Andrandi auzunea, 7-3.º, ZORNOTZA (Bizkaia), 94-6731520.

Manuel Ziarsolo, Arabella, 62-3.º izda., 48007 BEGOÑA-BILBO.

Agustin Zubikarai, Sabin Arana, 4-4.º, ONDARROA (Bizkaia), 94-6830287.

Jose Miguel Zumalabe, Urbieta, 56-1.º, 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-459597.

EUSKERA XXIX
(1984,2)

ZUZENKETAK / FE DE ERRATAS

Orrialdea	Lerroa	Esaten du	Esan behar du
615.	15.	Imperatif	Impératif
616.	1-2.	<i>Bas-Navarrais Oriental:</i> dezaan (1), (neri), dezauzun (zuri), dezakon (hari), dezaukiun (2) (guri), dezauzien (zuei), dezeen (haiei).	<i>Haut-Navarrais Méridional:</i> zadan (neri), zazun (zuri), zon (hari), zagun (guri), zazen (zuei), dezeen (haiei). <i>Bas-Navarrais Oriental:</i> dezaan (1) (neri), dezauzun (zuri), dezakon (hari), dezaukiun (2) (guri), dezauzien (zuei), dezeen (haiei).
623.	16.	1907'ko Agorrilean (Abuztuan). Gipuzkoako...	1907'ko Agorrilean (Abuztuan), Gipuzkoako...
627.	21.	“hik egin hezaioke (*hizaioke),	“hik egin hezaioke (=hizaioke).
643.	3.	24. Bertatik ken...	124. Bertatik ken...
646.	8.	Jainkoak egunon dizula, gabon Jainkoak diela, on egin dizuela, bejondigula et. ab.	Jainkoak egunon dizula, gabon Jainkoak diela, on (egin) dizuela, bejondigula et. ab.
652.	31.	eman DIOZAGUN BADA GUK MUSU AINBESTE ATSEGINTASUN EMATEN DIGUN Salbadoreari (385);	— eman DIOZAGUN bada guk musu ainbeste atsegintasun ematen digun Salbadoreari (385);
660.	24-25.	Arestian ikusi dugu <i>bezote=bizato</i> (haiek galdegin <i>bizaiote</i> itxuari)	—Arestian ikusi dugu <i>bezote=bizatote</i> (haiek galdegin <i>bizaiote</i> itxuari).
662.	15-16.	jaun galant eta adiskido on oiei	jaun galant eta adiskide on oiei
667.	27-28.	Berala konbertitu ez (zen).	Berala konbertitu ze (zen).
667.	29.	Suzenditu DIZAKEZU zuri	Suzeditu DIZAKEZU zuri

Orrialdea	Lerroa	Esaten du	Esan behar du
670.	45.	Barka DRAZKIGUZU gu-rezorrak	Barka DRAZKIGUZU gu-re zorrak
676.	23.	gerlaren jasaiteko behar dituzten ergiak eta laguntzak!	gerlaren jasaiteko behar dituzten argiak eta laguntzak!
678.	10.	Jainkoak DIZULA egun on. (Indikatiboko adizkera subjuntibo bezala erabilia. Subjuntiboko "dezazula"ri dagokio, gipuzkeraz "dizaizula").	Jainkoak DIZULA egun on. (Subjuntiboko adizkera -eza-aditz-erroa erabili gabe. Autorearen aditz sistemako "dezazula"ri dagokio. Gipuzkeraz "diza(i)zula". Batura "diezazula".
694.	22-23.	Abis galthazaler ere (2) DIZEGÜN egin gure gisa (=dizaiegun, diezaiegun).	Abis galthazaler ere (2) DIZEGÜN egin gure gisa (=dizaiegun, diezaiegun). 132/340. Erran <i>Izadan</i> ene haurra (=zaidan/iezadan)
695.	3.	Erran IZADAZÛT zük (1) ere	Erran IZADAZÛT zük (1) ere
695.	12.	Baiñan hontan Zuberotarrek dute hitza (201/325):	Baiñan hontan Zuberotarrek dute hitza. (201/325):
695.	17.	... jar DIEZAZUN...	... jar DIEZAZÛN...
698.	5-6.	, eta grazia perseberatzeko, eta hon edu.kiteko.	, eta grazia perseberatzeko, eta hon edükiteko...
698.	32.	(= zizkiguzu/iezazkiguzu)	(= zaizkiguzu/iezazkiguzu)
714.	22.	hain miseriakordioz denaz gerroz,	hain miseriakordioz denaz gerroz,
716.	21.	Barkhe DIETZAGUTZU gure zorrak	Barkha DIETZAGUTZU gure zorrak
717.	17-18.	... gabe nezakenik (162).	... gabe nezakenik (162). (= dizazazula/dizaidazula).

AURKIBIDEA 1985

ARANA MARTIJA, J. A.: G. Arestiren “Nere Aitaren etxea defendituko dut” 350 hizkuntzetara itzulia	549-551
AURREKOETXEA, Gotzon: V. Dialektologi Jardunaldiak	649-653
BRETTSCHEIDER, Gunter: Kasoak euskaran eta beste hizkuntzetan	253-261
DZIDZIGURI, Sh.: El fenómeno de paralelos sinonímicos y los geminados semánticos (en el georgiano, vasco, etc.)	435-438
ECHAIDE, Ana M. ^a : Ignacio M. ^a Etxaideren mendeurrena	373-374
EGUZKITZA, Andolin: Aditz modalak euskaraz	215-221
ETXABE JAUREGI, Jon Joseba: Estatu Batuetako Idaho estatuko euskararen azterketa	377-387
ETXAIDE ITHARTE, Yon: Inazio M. ^a Etxaide Lizasoainen bizitza eta lanak	345-371
Euskal pontizen zahar batzuk aztarrikatuz	513-525
EUSKALTZAINDIA/Real Academia de la Lengua Vasca:	
X. Biltzarreko Adierazpena	267
Maileguzko hitzak:	
• V. puntua: Hitz amaierak	465
• VI. puntua	466
• VII. puntua	467
Cesión en precario: Bizkaiko Foru Aldundiak Euskaltzaindiari utzia .	469-477
Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak: 1984-IX	271-272
• X, XI, XII, , 1985-I, II, III, IV, V, VI	479-510
Herri-izenei buruzko diktamenak: Llodio/Laudio	475-477
Nafarroako D maila azterketak	675-676
D mailadunen zerrenda	677-678
Euskaltzaindiaren aurkitzea	705-720
Jose Antonio Ardanza Lehendakariari Euskaltzaindiak ikustaldia	685-686
FELONES, Roman: Presentación de la Nueva Delegación de Euskaltzaindia en Navarra	683-684
GEREÑO, Xabier: Bilboko euskaldunen afariak	671-674

GRANJA, Fco. J.: La gramática de Arturo Campion y Luis Luciano Bonaparte	31-49
IRIGOYEN, Alfonso: Euskarazko izen sintagma mugatzailerik gabeko koez	129-139
ITURRIOZ, J. L.: La función de -A y de -TA a la luz de la dimensión de individuación	175-213
IZETA, Mariano: Baztango hiztegi tipia	553-618
JIMENO JURIO, J. M. ^a : Toponimia de Iruñerria: sistemas de denominación y localización	527-532
Sustitución de topónimos por hagiónimos en Navarra	619-626
KINTANA, Xabier: Gabriel Aresti: Bilboko euskalduna eta batasunaren eragilea	541-547
KNÖRR, Endrike: In memoriam Odon Apraiz Buesa	691-696
LAFITTE, Piarres: Pierre Narbaitz	687-689
LARRE, Emile: Piarres Lafitte joan zaiku	697-704
LIZUNDIA, Jose Luis: 1985.urterako Euskaltzaindiaren batzar egutegia "Expolangues" hizkuntzen eta nazioarteko komunikabideen III. aretoa	637-640
	655-657
LOPEZ GARCIA, Angel: La utilidad de un modelo topológico para el estudio gramatical del vasco	235-243
MITXELENA, Luis: Campionen 'gramatica' eta beste	63-70
Pello Salabururen Euskaltzaindian sartzea	331-339
Mailegu berrien idazkera	457-459
MORVAY, Károly: La flexión nominal vasca	445-453
ONDARRA, Fco.: Joakin Lizarraga Elkanokoaren <i>Ongui iltzen la-guntzeco itzgaiac</i> liburuaren aurkezpena	635-636
OROZ ARIZKUREN, Patxi: Coincidencia formal y excepción gramatical	245-252
OYHARTZABAL, Beñat: Behako bat ezezko esaldieri	103-115
PAGOLA, Rosa Miren: Euskararen egoera soziala eta ofiziala Nafarroan	51-60
PICABEA, M. ^a Luisa: Expresiones temporales en el habla coloquial del valle de Erro	227-232

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA (ikus EUSKALTZAINDIA)

REBUSCHI, Georges: Positions, configurations et classes syntaxiques. Aspects de la construction de la phrase simple en basque	117-128
Théorie du liage et langues non-configurationnelles: quelques données du basque navarro-labourdin	389-433
SALABURU, Pello: Mario Bunge-ren hizkuntzalaritza	297-330
SAN MARTIN, Juan: Gabriel Arestik beste hizkuntzetatik egin zituen poesi itzulpenak	535-539
SATRUSTEGI, Jose M. ^a : Lekarozko IV. Barne Jardunaldiak	659-664
STURUA, Natela: Concerning the category of definiteness-indefiniteness in Basque	151-155
TAMURA, Suzuko: Hitzen ordena erabiltzeko faktoreak	71-101
TRASK, R.: -ko atzizkia euskaraz	165-173
TXANTURIA, P. O.: Modu-denborazko euskal sistemaren atal bat (potentzialak)	223-226
URRALBURU, Gabriel: Apertura del Décimo Congreso de la Real Academia de la Lengua Vasca/EUSKALTZAINDIA	19-21
VILLASANTE, Luis: Euskaltzaindiaren X. Biltzarra	23-30
Pello Salaburu Euskaltzaindian sartzea	287-296
Ignacio M. ^a Etxaide jaunaren mendeurrena	343-344
Maileguzko hitzen arazoari segida emateaz	461-463
Arestiren oroitzapenetan	533
<i>Erizkizundi Irukoitzaren</i> aurkeztapenean	629-632
<i>Ongui iltzen laguntzeco itzgiaic</i> liburuaren aurkeztapenean	633-634
Gasteizen, San Antonio kaleko ordezkari-tza zabaltzean	641-643
V. Dialektologi Jardunaldiak	645-648
Encuentro entre la Real Academia Española, la Real Academia Galega, el Institut d'Estudis Catalans y Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca	665-678
Iruñeko Ordezkari-tza zabaltzean	679-681
ZYTSAR, Y. VI.: Euskal deklinabidea	159-163
Sobre los geminados semánticos de A. Tovar	439-444

